

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 4-iyuldagi PQ-200-qarori hamda Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi 16-son buyrug‘i ijrolarini ta’minlash maqsadida **“Ilmiy innovatsion faoliyatni rivojlantirish bosqichlari, muammolari, dolzarbligi, hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojida hissi”** mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari asosida tayyorlandi.

To‘plam barcha ta’lim muassasalarida shu soha bo‘yicha shug‘ullanuvchi pedagoglar, mutaxassislar, tadqiqotchilar, talaba-yoshlar va keng jamoatchilik foydalanishlari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:

Zaynobidinova Irodaxon Mardonovna

TAHRIR HAY'ATI:

Dilshodbek Rustamov	– Andijon davlat chet tillari instituti rektori, professor.
Muzaffar Kurbanov	– Andijon davlat chet tillari instituti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori.
Jahongir Siddiqov	– Andijon davlat chet tillari institutining Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektori.
Shoxida Shaxabitdinova	– Andijon davlat universiteti professori, f.f.d.
Zebiniso Kabilova	– Andijon davlat chet tillari instituti, Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida dotsenti, f.f.n.
Begzodbek Abdullayev	– Andijon davlat chet tillari instituti, Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida mudiri, f.f.n., dotsent.
Feruzaxon Rustamova	– Andijon davlat chet tillari instituti, Rus tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida dotsenti, p.f.f.d. (PhD)
Xabibaxon Jurabekova	Andijon davlat chet tillari instituti, Rus tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida dotsenti, p.f.d. (DSc).
Umida Kabulova	– Andijon davlat chet tillari instituti, Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida dotsenti, f.f.n.
Yorqinoy Altmisheva	Andijon davlat chet tillari instituti, Rus tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida dotsenti, f.f.f.d. (PhD).
Nasibaxon Madyarova	Andijon davlat chet tillari instituti, Rus tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida dotsenti, f.f.f.d. (PhD)
Gavharoy To'rayeva	– Andijon davlat chet tillari instituti, Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida dotsenti, f.f.f.d. (PhD)
Odinaxon Usmonova	– Andijon davlat chet tillari instituti, Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida dotsenti v.b. , f.f.f.d. (PhD)

SO‘Z BOSHI O‘RNIDA

Ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirish: bosqichlar, muammolar, dolzarblik va hududning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotidagi hissasi

Hurmatli anjuman ishtirokchilari, aziz hamkasblar! Bugun biz “Ilmiy innovatsion faoliyatni rivojlantirish bosqichlari, muammolari, dolzarbligi, hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojidadagi hissasi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumanida jam bo‘ldik. Ushbu anjuman mamlakatimiz taraqqiyotining muhim ustunlaridan biri bo‘lgan ilmiy-innovatsion salohiyatni muhokama qilish, uning imkoniyatlari va istiqbollari belgilab olish uchun muhim platformadir.

Ilmiy-innovatsion faoliyat murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, uning samaradorligi har bir bosqichning to‘g‘ri tashkil etilishi va izchil amalga oshirilishiga bog‘liq deb hisoblayman. Ushbulardan kelib chiqib, quyidagi bosqichlar mazmun-mohiyati bilan tanishtirib o‘tsam:

1. Fundamental tadqiqotlar bosqichida yangi bilimlar yaratish, nazariy asoslarni ishlab chiqish, hodisalarning mohiyatini tushunishga qaratilgan fundamental izlanishlar olib boriladi. Bu jarayon ko‘pincha uzoq muddatli va darhol iqtisodiy foyda keltirmasa-da, kelajakdagi innovatsiyalar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2. Amaliy tadqiqotlar va tajriba-konstruktorlik ishlari (TKI) bosqichida fundamental tadqiqotlar natijalari asosida amaliy muammolarni yechishga qaratilgan izlanishlar olib boriladi. Bu bosqichda yangi texnologiyalar, mahsulotlar va xizmatlarning prototiplari yaratiladi, sinovdan o‘tkaziladi va ularning texnik-iqtisodiy asoslari baholanadi.

3. Innovatsiyalarni tijratlashtirish bosqichida ishlab chiqilgan yangi g‘oyalar, texnologiyalar va mahsulotlarni bozorga olib chiqish, ularni keng miqyosda joriy etishni o‘z ichiga oladi. Bu bosqichda tadbirkorlik, marketing va moliyaviy mexanizmlar muhim rol o‘ynaydi. Universitetlar va ilmiy muassasalar uchun texnologiyalar transferi ofislari, startup akseleratorlari va inkubatorlarining ahamiyati aynan shu yerda yaqqol namoyon bo‘ladi.

4. Innovatsion faoliyatning tarqalishi va takrorlanishi bosqichida yangi innovatsiyalar jamiyatda keng tarqaladi, boshqa sohalarga tatbiq etiladi va keyingi

avlod innovatsiyalari uchun turtki bo‘ladi. Bu uzluksiz takomillashish va doimiy yangilanish jarayonidir.

Bugungi kunda ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirishda bir qator obyektiv va subyektiv muammolar ham mavjud. Ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalar ko‘pincha katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirishdan tashqari, xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarurdir; yosh olimlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, ularni moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish, xorijdagi yetakchi ilmiy markazlar bilan hamkorlikni kengaytirish muhimdir; ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy etish mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan. Bu fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi “ko‘prik” vazifasini bajaruvchi texnologiyalar transferi markazlari, innovatsion klasterlarni rivojlantirish orqali bartaraf etilishi mumkin; intellektual mulk huquqlarini ishonchli himoya qilish tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi olimlar va tadbirkorlarning innovatsion faoliyatga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi; global raqobat sharoitida har qanday davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bevosita uning ilmiy-innovatsion salohiyatiga bog‘liq. Innovatsiyalar iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi turmush darajasini oshirishning asosiy omilidir; innovatsiyalar mahsulot va xizmatlarning sifatini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali mamlakatning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi; yangi texnologiyalar va mahsulotlar iqtisodiy o‘sishning lokomotivi bo‘lib xizmat qiladi, yangi bozorlarni ochadi va investitsiyalarni jalb qiladi; innovatsiyalar sog‘liqni saqlash, ta‘lim, atrof-muhit muhofazasi kabi ijtimoiy sohalarida ham muhim ahamiyatga ega. Ular aholining hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi; yashil texnologiyalar va resurs tejovchi innovatsiyalar orqali ekologik muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanishni ta‘minlash mumkin.

Innovatsion faoliyat hududlarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishga, yangi ish o‘rinlari yaratishga va hududiy infratuzilmani yaxshilashga xizmat qiladi. Bu esa yoshlarimizning o‘z hududida qolib, faoliyat yuritishlari uchun sharoit yaratadi.

Ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu borada davlat, ilm-fan, ishlab chiqarish va biznesning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Bizning institutimiz ham ushbu jarayonda faol ishtirok etib, zamonaviy bilimlarni yaratish, ilg‘or ilmiy, pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish orqali mamlakatimizning ilmiy-innovatsion salohiyatini oshirishga munosib hissa qo‘shishga intiladi.

Umid qilamanki, bugungi anjuman ilmiy-innovatsion faoliyatning dolzarb masalalarini muhokama qilish, tajriba almashish va yangi hamkorlik aloqalarini o‘rnatish uchun samarali maydon bo‘ladi.

D.A.Rustamov

ADCHTI rektori, f.f.d. prof.

E’tiboringiz uchun rahmat!

I SHO‘BA.

INNOVATSIYALARNING FUNDAMENTAL ASOSLARI VA TILNING YANGI TEXNOLOGIYALARDAGI O‘RNI.

Muloqot murakkab situativ pragmatik sistema sifatida

D.A.Rustamov,
ADCHTI professori

Annotatsiya: Maqolada kommunikatsiya va muloqot atamalarini qo‘llashda har xillik kuzatilishi ochiqlandi va bu tushunchalarning aynan bir narsa emas, balki biri ikkinchisini taqozo qiluvchi konseptosfera uzvlari ekanligining nazariy asosi shakllantirildi. Muloqot jarayonining keng qamrovli amaliy jihatlar doimo yangi imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarish, texnologik yutuqlarning kutilmagan natijalariga moslashish, madaniy va ijtimoiy manzaraning o‘zgarib turishi jarayoni ta’sirida muloqot nazariyasi ham yangilanib, takomillashib borishi haqida bahs yuritiladi.

Kalit so‘zlar: *muloqot, tasavvur, ijtimoiy faoliyat, kommunikativ kompetensiya, sotsiopragmatika, lingvokulturologiya, madaniyat, san’at, poetika.*

Аннотация: В статье раскрывается многообразие сфер применения терминов «коммуникация» и «диалог», разрабатываются теоретические основы того, что эти понятия не являются одним и тем же, а скорее членами концептуальной сферы, требующей друг друга. Подчеркивается, что теория коммуникации постоянно обновляется и совершенствуется под влиянием широкого спектра практических аспектов процесса коммуникации, реализации новых возможностей, адаптации к неожиданным результатам технического прогресса, процессов изменения культурного и социального ландшафта.

Ключевые слова: *коммуникация, воображение, социальная активность, коммуникативная компетентность, социопрагматика, лингвокультурология, культура, искусство, поэтика.*

Abstract: The article reveals the diversity in the use of the terms communication and dialogue, and the theoretical basis for the fact that these concepts are not exactly the same thing, but rather members of a conceptosphere that requires each other is formed. It is argued that the theory of communication is constantly being updated and improved under the influence of the wide range of practical aspects of the communication process, the realization of new opportunities, adaptation to unexpected results of technological advances, and the process of changing the cultural and social landscape.

Keywords: *communication, imagination, social activity, communicative competence, sociopragmatics, linguoculturology, culture, art, poetics.*

Insoniyat jamiyatini muloqotsiz, o‘zaro munosabatlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ijtimoiy faoliyatning barcha turlari o‘zaro muloqot jarayonlarida kechadi. Jamiyatning to‘liq faoliyat yuritishi uchun muloqot tushunchasi asosiy shartlardan biridir. Shunday ekan, muloqot madaniyati, muloqot jarayonini to‘g‘ri tashkil etish uchun kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, turli-tuman sotsiopragmatik vaziyatlarda muloqot amaliyotini o‘zlashtirish kabi masalalar dolzarb bo‘lib qolmoqda. Insoniyat madaniyatining san‘at, fan, siyosat, din, moddiy madaniy boyliklari izchil o‘rganib kelingan bo‘lsa-da, muloqot jarayonining shakllanishi tarixi haligacha chuqur o‘rganilmagan.

Keyingi paytlarda tilshunoslikning o‘rganish obyekti ancha kengayib, fanlararo integratsiyalashuv jarayoni kuchaydi va fanga «madaniyatlararo muloqot», «lingvokulturologiya», «jamiyat bilan muloqot» singari yangi-yangi tushunchalar va til sohalari kirib keldi. Shu nuqtayi nazardan ijtimoiy munosabatlar nazariyasi va amaliyoti muammolariga e‘tibor qaratilib, tabiiy tilning funksional tuzilishi psixologiya, sotsiologiya, semiotika, sinergetika, germenevtika, falsafa, ritorika, etika, estetika, poetika va boshqa sohalar bilan hamkorlik qila boshladi. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, muloqot tarkibining cheksizligi uning ma’lum bir tuzilishga ega ekanligini inkor etmaydi.

Sh.Balli, E.Sepir, G.Apresyan, D.Shirrin, F.Shuman kabi olimlar tomonidan uning ijtimoiy va psixologik jihatlari o‘rganilgan bo‘lsa, L.Buyeva, M.Kagan,

R.Krauss, T.Rodermel, V.Fefelova, A.Leontyev, B.Lomov, A.Petrovskiy, I.Kon, L.Shneyder va boshqalarning tadqiqotlarida muloqotning falsafiy va nazariy asoslari tahlil etilgan. XX asrning 80-yillariga kelib esa muloqot va shaxslararo munosabatlar sohasida ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirildi.

O‘zbek tilshunosligida ham muloqot tushunchasining funksional, substansional, kommunikativ, kognitiv, sotsiolingvistik, psixolingvistik, lingvopragmatik va lingvomadaniy jihatlarini zamonaviy konsepsiyalar asosida tadqiq etishga kirishildi.

Muloqotning umumlashtirilgan yagona nazariyasini yaratishning eng muhim usuli bu uning tarixini o‘rganishdir, chunki tarixga murojaat qilish har doim makonda vaqtning aniq ob’ektlari mavjudligini tushuntiruvchi nazariy natijalarning eng yaxshi sinovi bo‘lgan. Insonning u yoki bu faoliyati natijasida hosil bo‘lgan jarayonlar tarixiy manbalarda aks ettirib kelingan. Muloqot tarixi haqida gapirganda, tarixiy-madaniy tadqiqotlar doirasida yaratilishini taxmin qilamiz.

Muloqot tarixi mustaqil ravishda yuzaga chiqmaydi, ya’ni uning o‘zgarishlaridagi harakatlantiruvchi kuch o‘zida emas, balki butun madaniyatning umumiy dinamikasida mavjud bo‘ladi. Insoniyatning muloqot tarixi nafaqat muloqot vositalarini rivojlantirish, balki ibtidoiy odamlarning ov oldidan tushgan ramziy raqslaridan tortib to ramziy belgilar shaklida axborot uzatish kanallarining paydo bo‘lishigacha insonni «muloqot subyekti» sifatida shakllantiruvchi muloqot va madaniyat shakllari tarixiy taraqqiyotidir.

Muloqot va kommunikatsiya so‘zlarining qat’iy terminologik ma’nosini aniqlashda xilma-xil ta’riflar mavjud bo‘lib, fikrlar tafovuti kuzatiladi. Avvalo, mana shu masalaga oydinlik kiritish uchun bu ikki tushuncha orasidagi o‘zaro bog‘liqlik hamda farqli jihatlarini ajratib olish muhimdir.

O‘zga madaniyatni tushunish uchun muloqotning qanchalik muhimligini namoyish etadigan madaniyat va muloqot o‘rtasidagi munosabatni E.Xoll va D.Tragerlar 1954-yilda «Culture as communication» («Madaniyat muloqot sifatida») nomli kitobida ilk bor tadqiq qildilar. Keyinroq, 1959-yilda E.Xollning mashhur «The Silent Language» («Sukutdagi til») asarida madaniyatlararo muloqotning asosiy qoidalari va g‘oyalari yanada puxta ishlab chiqildi. Ushbu asarda **madaniyatlararo**

muloqot (keyingi o‘rinlarda **MM**) atamasi turli madaniyatlarga mansub shaxslar va guruhlar o‘rtasidagi munosabatlar va muloqot shakllari tizimi sifatida Eduard Xoll tomonidan birinchi marta muomalaga kiritildi va keng miqyosda qo‘llanila boshladi.

«E.Xoll munozaraga kiritgan madaniy diskurs masalasi Kant va uning izdoshlaridan meros bo‘lib o‘tgan «Madaniyat bu qadriyatlar va me‘yorlar tizimidir» degan nazariy asosga tayanadi». Olimning «madaniyat – bu muloqot, muloqot – bu madaniyat» degan mashhur iborasi ushbu qutblarni bitta tadqiqot dasturiga birlashtirib, barqarorlashtirildi. Shuningdek, L.Samovar va R.Porterlar ham MM ning alohida ilmiy soha sifatida shakllanishiga munosib hissa qo‘shdilar.

«Madaniyatlararo muloqot – bu turli xil madaniyatlarga mansub individual shaxslar, guruhlar, davlatlar o‘rtasidagi aloqaning turli yo‘nalishlari va shakllarini o‘z ichiga olgan murakkab hodisadir. Madaniyatlararo muloqot qamrovi jihatidan ikki tomonlama, ko‘p qirrali, global darajalarda yuzaga keladigan munosabatlar deb atash mumkin».

Madaniyatlararo muloqot nazariyasi va amaliyoti muammolarini tushunish va o‘rganish masalasiga sotsiologiya, psixologiya, tilshunoslik vakillari o‘z sohalari nuqtai nazaridan turlicha yondashsalar-da, muammoning qo‘yilishi o‘zaro hamkorlikni taqozo etadi. Kibernetika va axborot texnologiyalari, siyosat va iqtisodiyot, jurnalistika, fan va ta’lim, sport va turizm sohalarida zamonaviy tamoyillar asosida jadal rivojlanishini madaniyatlararo muloqotdan tashqarida tasavvur qilish juda qiyin.

«Madaniyatlararo tadqiqotlar rivojlanishida «sotsiologiyani tushunish» qoidalari, M. Veber g‘oyalari, E.Sepir va B.Uorfning lingvistik nisbiylik nazariyasi, madaniy relyativizm konsepsiyasi, K.Girsning izohlovchi antropologiyasi qoidalari va boshqalar katta ahamiyatga ega edi».

XX asrning 60-70-yillaridagi ikki xil madaniyat o‘chog‘i bo‘lgan G‘arb va Sharq o‘rtasidagi migratsiya to‘lqinlari madaniyatlararo hamkorlikka bo‘lgan qiziqishni kuchaytirdi. Shu tariqa, 1989-yili Amerikada Yangi Mexiko, Germaniyada Myunxen universitetlarida folklor, etnologiya va tilshunoslik materiallariga asoslangan o‘quv dasturi doirasida «Madaniyatlararo muloqot» yo‘nalishi ochildi.

1. Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент, 2008.
2. Раҳимов А. Фузия лисоний типини квантитатив ва синергетик ёндашув асосида тадқиқ этиш (ўзбек тили мисолида). Филол. фан. номз. дисс. автореф.–Тошкент, 2009 й.
3. Родермель Т.А. Феномен компетентности в современном образовании: социокультурный аспект. –Томск, 2011. – 168 с.
4. Синергетик парадигма: муаммо ва имкониятлар (илмий-назарий семинар материаллари). – Тошкент, 2013 й.
5. Тоирова Г.И. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. –Тошкент, 2017 й.
6. Ҳақимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини. – Тошкент. 2001 й.
7. Ҳақимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини. – Тошкент. 2001. – Б. 15-17.
8. Щипицина Л.Ю. Комплексная лингвистическая характеристика компьютерно–опосредованной коммуникации (на материале немецкого языка). – Воронеж, 2011 г.
9. Эрназарова М. Грамматик маъно лисоний ва прагматик омиллар яхлитлигида. – Сам., 2018 й.
10. Abdullayev B.X. Bozor munosabatlarida nutqiy aktning tarkibiy bosqichlari. // O‘zbekiston milliy universiteti xabarлари. (№1/12/1). –Toshkent, 2024. –B. 151-154.

Axborot manbalari:

1. <https://proverbials.com/neighbors>
2. <http://uzbek-travel.com/about-uzbekistan/traditions/uzbek-hospitality/>
3. <https://avalon-linguistic.com/ru/services/napisanie/>

Innovatsion faoliyatni rivojlantirishda konsept va noverbal fikrlash muammolari

M.A. Kurbanov,
*ADCHTI Ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo'yicha prorektor*

Annotasiya: Ushbu maqolada fikrlash bilan shug'ullangan tadqiqotchilar va ularning tadqiqotlari fikrlash jarayonlarini va til hamda tafakkur o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yaxshiroq tushunishga yordam berishi haqida yoritiladi. Noverbal fikrlash bilan bog'liq muammolar va ushbu muammolarni hal qilishning asosiy xususiyatlari talqin etiladi.

Kalit so'zlar: konsept, tushuncha, noverbal fikrlash, muammo, tahlil, obyektiv, tadqiqotl, muloqot, lingvistik.

Abstract: This article discusses researchers who have engaged in the study of thinking and how their research contributes to a better understanding of the processes of thinking and the interaction between language and cognition. It interprets the problems associated with nonverbal thinking and the main characteristics of addressing these issues.

Keywords: concept, understanding, nonverbal thinking, problem, analysis, objective, research, communication, linguistics

Аннотация: В данной статье рассматриваются исследователи, занимающиеся изучением мышления, и то, как их исследования способствуют лучшему пониманию процессов мышления и взаимодействия между языком и мышлением. Обсуждаются проблемы, связанные с невербальным мышлением, и основные характеристики решения этих проблем.

Ключевые слова: концепт, понимание, невербальное мышление, проблема, анализ, объектив, исследование, коммуникация, лингвистика

Turli sohalardagi olim va tadqiqotchilar fikrlashning yangicha turiga qiziqib, o'rganmoqdalar. Uning mexanizmlari, jarayonlarini va kognitiv funksiyalarga hamda muammolarni hal qilishga ta'siriga e'tibor qaratmoqdalar. Jumladan, Xovard Gardner aqlning turli shakllari, shu jumladan, noverbal fikrlash g'oyasini o'z ichiga olgan ko'p intellekt nazariyasini ishlab chiqqan amerikalik psixologdir. Rodjer Sperry miyaning chap va o'ng yarmiga bo'linishini kashf etgani uchun Nobel mukofotini olgan

amerikalik nevrolog. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, miyaning har bir yarmi har xil fikrlash turlariga, shu jumladan, noverbal fikrlashga ixtisoslashgan. Jeyms Karsen esa vizual fikrlash va uning qaror qabul qilish hamda ijodiy fikrlashga ta’sirini o‘rgangan amerikalik neyrofiziolog. Rodjer N. Shepard bo‘lsa, vizual idrok va fazoviy fikrlash sohasidagi tadqiqotlari bilan tanilgan amerikalik psixolog.

Shuningdek, nemis olimlari, noverbal fikrlash va uning kognitiv jarayonlarga ta’sirini faol o‘rganmoqdalar. Ulardan ba’zilar ushbu tadqiqot sohasiga katta hissa qo‘shgan. Masalan, noverbal fikrlash bilan shug‘ullangan mashhur nemis olimlaridan biri Volfgang Kyolderdir. U noverbal kommunikatsiya va vizual fikrlash sohasida tadqiqotlar olib bordi.

Ularning tadqiqotlari fikrlash jarayonlarini va til hamda tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Konsept va noverbal fikrlash sohasidagi tadqiqotlar dunyoni qanday qabul qilish va tartibga solishni, shuningdek, boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo‘lishni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Konsept ma’lum bir obyekt, hodisa yoki fikrni belgilash va tasniflash uchun ishlatiladigan nomoddiy g‘oyadir. Bu ma’lumotlarni tartibga solishga yordam beradi, shuningdek, turli komponentlar o‘rtasidagi munosabatlar haqida fikr beradi.

Konsept oddiy yoki murakkab, mavhum yoki aniq bo‘lishi mumkin. Ular jismoniy obyekt, jarayon, xususiyat, munosabatlarni tasvirlash uchun ishlatilishi mumkin. Konsept so‘z, belgi, grafika, model shaklida taqdim etiladi.

Konsept insonning fikrlashi va muloqotida muhim rol o‘ynaydi, chunki u fikr almashish, bilim olish va atrofdagi dunyoni tushunish imkonini beradi.

Konsept fan, san’at, falsafa va boshqa bilim sohalarini rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Umuman olganda, u ma’lumotni tartibga solishga yordam beradi, bu sizga atrof-muhitni yaxshiroq tushunishga va u bilan samarali aloqada bo‘lishga imkon beradi.

“Noverbal fikrlash” tushunchasi va muammosi psixologiya hamda kognitiv fanlarda ikkita muhim jihatni ifodalaydi. Konsept ongimizdagi ma’lumotlarni tartibga solish va tasniflash uchun foydalanadigan bilimlar toifasidir. Konsept atrofdagi

dunyoni tushunishga yordam beradi, ulardan obyekt, hodisa, g‘oya va ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash hamda tavsiflash uchun foydalaniladi. Tushuncha mavhum (masalan, adolat) yoki aniq (masalan, mushuk) bo‘lishi mumkin. Ular til va tafakkur asosidir.

Noverbal fikrlash muammosi verbal ifoda ishlatmasdan ma’lumotni qanday qayta ishlash bilan bog‘liq. Noverbal fikrlash vizual idrok, fazoviy fikrlash, hissiy tanib olish, shuningdek, noverbal signallarga asoslangan muammolarni hal qilish hamda qaror qabul qilish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi.

Konsept va noverbal fikrlash sohasidagi tadqiqotlar atrofdagi dunyoni qanday qabul qilish va tartibga solishni, shuningdek, boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo‘lishni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ushbu mavzular kognitiv jarayonlarni anglash va inson aqlini rivojlantirish uchun muhimdir.

Noverbal fikrlash og‘zaki yoki og‘zaki ifoda ishlatmasdan ma’lumotni o‘ylash va tushunish qobiliyati ekan, bu imo-ishora, yuz ifodalari, ovozli intonatsiya va boshqa noverbal iboralar kabi noverbal signallarni idrok etish, qayta ishlash va talqin qilishni o‘z ichiga oladi.

Noverbal fikrlash muammosi bu jarayonlar qanday sodir bo‘lishi, qanday mexanizm va strategiyalar qo‘llanilishi va ularning verbal fikrlash bilan o‘zaro ta’siri haqida ma’lumot beradi.

Noverbal fikrlash tushunchasi psixologiya va kognitiv fanlar sohasida chuqur ildizlarga ega. U odamning noverbal signallar orqali ma’lumotni tushunish va uzatish qobiliyatini o‘rganadi. Noverbal fikrlash muloqotda muhim rol o‘ynaydi, chunki u har doim ham so‘z bilan ifodalab bo‘lmaydigan his-tuyg‘ularni, niyatlarni va boshqa murakkab tushunchalarni yetkazishga imkon beradi.

Biroq, noverbal fikrlashning bunday ahamiyatiga qaramay, u muammo va tushunmovchiliklar manbai bo‘lishi ham mumkin. Masalan, noverbal signallarni madaniy, ijtimoiy va individual xususiyatlariga qarab turli odamlar turlicha talqin qilishlari mumkin. Bu muloqotda tushunmovchilik va nizolarga olib keladi.

Noverbal fikrlash bilan bog‘liq yana bir muammo – bu noaniqlik. Noverbal signallar turli kontekst yoki vaziyatlarda har xil ma’nolarga ega bo‘lishi mumkin.

Masalan, bir xil imo-ishora madaniy me'yorlarga yoki individual imtiyozlarga qarab turli xil narsalarni anglatishi mumkin.

Noverbal fikrlash muammolarini hal qilish uchun turli xil texnika usullaridan ham foydalanish mumkin. Masalan, faol tinglash va aniqlovchi savollar berish noverbal signallarni aniqlashtirishga va tushunishni yaxshilashga yordam beradi. Noverbal signallarga va boshqa odamlarning hissiy holatlariga nisbatan sezgir bo'lish uchun hissiy va ijtimoiy intellektni rivojlantirish ham foydalidir.

Umuman olganda, noverbal fikrlash boshqa odamlar bilan muloqot qilish va tushunishning muhim jihati hisoblanadi. Bu so'z bilan ifodalab bo'lmaydigan ma'lumotlarni uzatish va idrok etish imkonini beradi. Biroq, noverbal fikrlashdan muvaffaqiyatli foydalanish uchun bor mahoratni rivojlantirish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar hamda tushunmovchiliklarga tayyor bo'lish kerak.

GENDER CHARACTERISTICS IN ADVERTISING LANGUAGE

B.Kh.Abdullayev ,

associate professor etc. (PhD),

Andijan State Institute of Foreign Languages

Roberta Micallef

Professor of the Practice in Turkish Language and Culture

Convener of Turkish, Hindi-Urdu and Persian

University of Boston

Annotation. Advertising language is a powerful tool that shapes perceptions and influences consumer behavior. Gender characteristics play a significant role in how advertisements are crafted, as they often reflect societal norms, stereotypes, and cultural expectations. This article explores how gender-specific language is used in advertising to appeal to different audiences, the impact of such language on reinforcing or challenging gender stereotypes, and the importance of adopting inclusive language in modern marketing.

Keywords: advertising language, gender characteristics, stereotypes, inclusive language, consumer behavior, cultural norms, marketing strategies, gender identity, linguistic influence, social perceptions, targeted advertising, media communication, ethical advertising, gender equality, cultural sensitivity.

Annotatsiya. Reklama tili - bu odamlarning idrokini shakllantiradigan va iste'molchilarning xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi kuchli vositadir. Gender xususiyatlari reklamalar yaratilishida muhim rol o'ynaydi, chunki ular ko'pincha ijtimoiy me'yorlar, stereotiplar va madaniy kutishlarni aks ettiradi. Ushbu maqola reklama tilida gender xususiyatlariga asoslangan til qanday ishlatilishini, bunday tilning gender stereotiplarini mustahkamlash yoki ularga qarshi chiqishdagi ta'sirini va zamonaviy marketingda inklyuziv tilni qo'llash muhimligini o'rganadi.

Kalit so'zlar: reklama tili, gender xususiyatlari, stereotiplar, inklyuziv til, iste'molchi xatti-harakatlari, madaniy me'yorlar, marketing strategiyalari, gender identiteti, lingvistik ta'sir, ijtimoiy idrok, maqsadli reklama, media kommunikatsiyasi, axloqiy reklama, gender tengligi, madaniy sezgirlik.

Аннотация. Язык рекламы - это мощный инструмент, формирующий восприятие и влияющий на поведение потребителей. Гендерные особенности играют важную роль в создании рекламы, поскольку они часто отражают социальные нормы, стереотипы и культурные ожидания. В данной статье рассматривается, как в рекламном языке используется гендерно-ориентированный подход для привлечения различных аудиторий, влияние такого языка на укрепление или преодоление гендерных стереотипов, а также важность использования инклюзивного языка в современном маркетинге.

Ключевые слова: язык рекламы, гендерные особенности, стереотипы, инклюзивный язык, поведение потребителей, культурные нормы, маркетинговые стратегии, гендерная идентичность, лингвистическое влияние, социальное восприятие, целевая реклама, медиакommunikации, этичная реклама, гендерное равенство, культурная чувствительность.

The Role of Gender in Advertising Language

Advertising language is a dynamic tool that not only promotes products but also shapes cultural and social perceptions. According to Gofurov (2020), speech culture reflects an individual's education and cultural awareness, a principle that extends to advertising language. Advertisers use gendered language—specific adjectives, pronouns, and narrative styles—to appeal to targeted demographics, often reinforcing

traditional gender roles. For instance, advertisements for cosmetics frequently use terms like “radiant” or “nurturing” to appeal to women, while ads for automotive products may employ words like “powerful” or “rugged” to target men. These linguistic choices, as Juraev (2018) notes, are deeply tied to cultural identity, reflecting societal expectations of gender roles.

In Uzbekistan, advertising language often aligns with cultural norms that emphasize respect and tradition, as highlighted in the Uzbekistan Government’s *Concept for the Development of the State Language* (2019). Advertisements for household products may target women, using polite and respectful language that aligns with traditional roles of homemaking, while ads for professional services may address men with language emphasizing leadership and ambition. However, global influences are challenging these norms, with brands increasingly adopting gender-neutral or inclusive language to appeal to younger, urban audiences. UNESCO (2021) underscores that in a globalized world, language in media must adapt to diverse identities, a trend evident in Uzbekistan’s evolving advertising landscape.

Discussion: The reliance on gendered language in advertising can perpetuate stereotypes, limiting how individuals perceive their roles in society. For example, associating women solely with domesticity or men with authority can restrict career aspirations or personal expression. However, as Juraev (2018) suggests, language also has the power to reshape cultural perceptions. Advertisers in Uzbekistan can leverage this by promoting gender equality through inclusive language, such as featuring women in leadership roles or men in caregiving contexts, aligning with global trends toward inclusivity (UNESCO, 2021).

Cultural Identity and Gendered Advertising

Language in advertising is inseparable from cultural identity, as it reflects historical, social, and religious values (Juraev, 2018). In Uzbekistan, advertising often incorporates honorifics and respectful forms of address, as emphasized by Gofurov (2020), to resonate with cultural expectations. For example, campaigns targeting women may use language that reflects modesty and family-oriented values, such as

“caring mother” or “dedicated homemaker,” while ads for men may highlight strength and responsibility, aligning with cultural ideals of masculinity.

Karimov (2008) argues that high spirituality, rooted in national values, is a cornerstone of Uzbekistan’s identity. This principle applies to advertising, where respectful and ethical language is essential to maintain cultural integrity. For instance, advertisements for traditional clothing may use formal Uzbek to evoke national pride, while ads for modern technology may adopt a more neutral tone in Russian or English to appeal to younger audiences. In multilingual contexts, the choice of language carries gendered nuances, with Uzbek retaining formal respect and English often adopting a casual, inclusive tone (UNESCO, 2021).

Discussion: The interplay between cultural identity and gendered advertising presents both challenges and opportunities. While traditional language reinforces cultural norms, it can also perpetuate gender stereotypes. For example, ads that exclusively target women for beauty products or men for technical gadgets reinforce outdated roles. However, advertisers can challenge these norms by adopting inclusive language, as seen in global campaigns that feature diverse gender representations. In Uzbekistan, brands like local telecom companies are beginning to use gender-neutral language to appeal to both men and women, reflecting a shift toward cultural flexibility (UNESCO, 2021).

The Role of Education in Shaping Gender-Sensitive Advertising

Education is pivotal in fostering media literacy and promoting gender-sensitive communication. Gofurov (2020) emphasizes the role of schools in cultivating speech culture, which extends to understanding the impact of advertising language. By incorporating media studies into curricula, as supported by resources from www.edu.uz, students can learn to critically analyze how gendered language in advertising shapes societal perceptions. For instance, analyzing ads that stereotype women as caregivers or men as providers can encourage students to question these narratives and advocate for inclusivity.

In Uzbekistan, where education emphasizes cultural heritage (Uzbekistan Government, 2019), integrating lessons on gender-sensitive advertising can bridge

traditional values with modern inclusivity. Teachers and parents, as role models, must use gender-neutral language to set an example, as Gofurov (2020) suggests. In the digital age, where social media amplifies advertising messages, media literacy is crucial to help consumers recognize manipulative or biased language (UNESCO, 2021).

Discussion: Education can empower individuals to challenge gendered advertising practices. By teaching students to analyze linguistic strategies, as Juraev (2018) advocates, schools can foster critical thinking about gender roles. For example, classroom discussions on local advertisements can highlight how language reinforces stereotypes and explore alternatives, such as campaigns that promote gender equality. Resources from www.ziyonet.uz provide case studies of Uzbek advertising, which can be used to develop media literacy programs tailored to local contexts.

Gender in Professional Advertising Contexts

In professional settings, advertising language must balance persuasion with ethical considerations. Karimov (2008) emphasizes the importance of ethical communication, which applies to avoiding gendered stereotypes that alienate audiences. For example, using overly feminine language for beauty products may exclude male consumers, while hyper-masculine language for technology may discourage women. Ethical advertising, as UNESCO (2021) suggests, requires sensitivity to cultural and gender dynamics, particularly in Uzbekistan, where family and community values are paramount.

Global brands operating in Uzbekistan have an opportunity to lead by example. By adopting inclusive language, they can appeal to diverse audiences and challenge traditional norms. For instance, campaigns for financial services should avoid portraying men as sole breadwinners, instead featuring diverse gender roles to promote equality. Local brands, as noted on www.ziyonet.uz, are increasingly adopting such strategies to align with global trends while respecting cultural norms.

Discussion: The professional implications of gendered advertising are significant. Missteps in language can lead to consumer alienation or reputational damage, as Karimov (2008) warns about the consequences of miscommunication. By

prioritizing inclusive language, advertisers can build trust and expand their audience. In Uzbekistan, campaigns that feature women in STEM or men in caregiving roles can challenge stereotypes, aligning with the government’s push for cultural and linguistic development (Uzbekistan Government, 2019).

Conclusion

Gender characteristics in advertising language reflect and shape societal values, with the potential to either reinforce stereotypes or promote inclusivity. In Uzbekistan, where cultural traditions and modern influences coexist, advertisers must balance respect for national values with progressive language choices. Drawing on Gofurov (2020), Juraev (2018), and Karimov (2008), this article highlights the importance of ethical and culturally sensitive advertising. Education, as supported by UNESCO (2021) and www.edu.uz, plays a crucial role in fostering media literacy to challenge gendered narratives.

By adopting inclusive and respectful language, advertisers can contribute to a more equitable society. In Uzbekistan, this means crafting campaigns that honor cultural heritage while embracing diversity, ensuring that advertising builds bridges rather than barriers. Let us advocate for advertising language that reflects the richness of human potential, fostering mutual respect and understanding across genders.

References

Используемая литература / Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gofurov, K. - *Foundations of Speech Culture*, Tashkent, 2020.
2. Juraev, A. - *Language and Culture*, Tashkent, 2018.
3. Uzbekistan Government - *Concept for the Development of the State Language*, 2019.
4. Karimov, I.A. - *High Spirituality is an Invincible Force*, Tashkent, 2008.
5. UNESCO. (2021). *Language and Identity in a Globalized World*.
6. Online sources: www.ziyonet.uz, www.edu.uz, www.unesco.org

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH: ILMIY IZLANISHLARNING AMALIY NATIJALARINI JORIY ETISH MUAMMOLARI

Pozilov Mamirjon Sabirdjanovich

*ADCHTI, Roman-german va slavyan
tillari fakulteti dekani*

Annotatsiya. *Maqola O‘zbekiston ta’lim tizimida ilmiy izlanishlarning amaliy natijalarini joriy etishdagi muammolar va modernizatsiya zaruriyatini tahlil qiladi. Ilmiy tadqiqotlarning nazariy xarakteri, infratuzilma yetishmasligi, ilmiy-amaliy hamkorlikning sustligi kabi asosiy to‘siqlar muhokama qilinadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xalqaro tajribadan foydalanish va ilmiy natijalarni tijoratlalashtirish orqali ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha takliflar beriladi. Maqola ta’lim tizimini global talablarga moslashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun tizimli yondashuv muhimligini ta’kidlaydi.*

Kalit so‘zlar. *Ta’lim tizimi, modernizatsiya, ilmiy izlanishlar, amaliy natijalar, kredit-modul tizimi, raqamli ta’lim, innovatsiyalar, tijoratlalashtirish, xalqaro hamkorlik, O‘zbekiston.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу проблем внедрения практических результатов научных исследований в образовательную систему Узбекистана и необходимости модернизации образования. Рассматриваются ключевые препятствия, такие как теоретический характер исследований, недостаток инфраструктуры и слабое научно-практическое сотрудничество. Предлагаются меры по повышению качества образования через внедрение современных технологий, использование международного опыта и коммерциализацию научных результатов. Статья подчеркивает важность системного подхода для адаптации образовательной системы к глобальным требованиям и подготовки конкурентоспособных кадров.*

Ключевые слова. *Образовательная система, модернизация, научные исследования, практические результаты, кредитно-модульная система, цифровое образование, инновации, коммерциализация, международное сотрудничество, Узбекистан.*

Abstract. *The article analyzes the challenges of integrating practical outcomes of scientific research into Uzbekistan's education system and the need for its modernization. Key obstacles, such as the theoretical nature of research, lack of infrastructure, and weak scientific-practical collaboration, are discussed. Proposals are made to enhance education quality through the adoption of modern technologies, leveraging international experience, and commercializing research outcomes. The article emphasizes the importance of a systemic approach to align the education system with global standards and prepare competitive human resources.*

Keywords: *Education system, modernization, scientific research, practical outcomes, credit-module system, digital education, innovation, commercialization, international cooperation*

Kirish. O‘zbekiston ta’lim tizimi so‘nggi yillarda jadal islohotlar jarayonidan o‘tmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida ko‘plab ilmiy ishlar, dissertatsiyalar va tadqiqotlar olib borilmoqda, ammo bu izlanishlarning aksariyati faqat qog‘ozdagi ma’lumotnomalar yoki ilmiy nashrlar sifatida qolib ketmoqda[1]. Ilmiy tadqiqotlarning amaliy natijalari ta’lim jarayoniga yetarlicha integratsiyalashmayapti, bu esa ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy global talablarga moslashtirishda sezilarli to‘siqlarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va ilmiy izlanishlarning amaliy natijalarini ta’limga joriy etish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqola O‘zbekiston ta’lim tizimidagi mavjud muammolarni tahlil qiladi, modernizatsiya zaruriyatini muhokama qiladi va muammolarni yechish bo‘yicha takliflar beradi.

Ta’lim tizimidagi asosiy muammolar. O‘zbekiston ta’lim tizimida ilmiy tadqiqotlarning amaliy natijalarini joriy etishning sust kechishi bir qator tizimli va tashkiliy muammolar bilan bog‘liq. Quyida asosiy muammolar batafsil yoritiladi:

Ko‘plab ilmiy ishlar va dissertatsiyalar nazariy xarakterga ega bo‘lib, ularning natijalari ta’lim jarayoniga moslashtirilmagan[2]. Masalan, texnika, iqtisodiyot yoki tabiiy fanlar sohasidagi tadqiqotlar ko‘pincha xalqaro jurnallarda nashr qilish yoki ilmiy daraja olish maqsadida amalga oshiriladi, ammo ularning ta’lim dasturlariga ta’siri cheklangan. Bu holat talabalarga zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni yetkazishda

to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, axborot texnologiyalari sohasida olib borilgan tadqiqotlarning natijalari o‘quv dasturlariga kiritilmayapti, natijada talabalar sohada eskirgan bilimlar bilan ta‘minlanmoqda.

Oliy ta‘lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi ko‘pincha zamonaviy talablarga javob bermaydi. Laboratoriyalar, tajriba sinov uskunolari va raqamli texnologiyalar yetishmasligi ilmiy izlanishlarning natijalarini sinovdan o‘tkazish va ta‘limga joriy etishni qiyinlashtirmoqda[3]. Masalan, muhandislik yo‘nalishidagi oliygohlarda zamonaviy 3D printerlar yoki sun‘iy intellekt asosidagi tahlil vositalari yetishmaydi, bu esa talabalarni amaliy ko‘nikmalar bilan ta‘minlashni cheklaydi.

Oliy ta‘lim muassasalari, sanoat korxonalari va ilmiy tadqiqot institutlari o‘rtasida samarali hamkorlik tizimi yetarlicha rivojlanmagan. “Korxona – oliygoh – ilmiy tashkilot” klaster tizimi joriy etilayotgan bo‘lsa-da, bu jarayon hali boshlang‘ich bosqichda turibdi[1]. Masalan, IT sohasida ishlab chiqilgan yangi algoritmlar yoki dasturiy ta‘minotlar sanoatda sinovdan o‘tkazilmasdan, ta‘lim dasturlariga kiritilmay qolmoqda.

O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida kredit-modul tizimini joriy etish bo‘yicha islohotlar olib borilmoqda, ammo bu jarayon mahalliy sharoitlarga to‘liq moslashtirilmagan[2]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kredit tizimi talabalarga moslashuvchanlik berishi mumkin bo‘lsa-da, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida yetarlicha tayyorgarlik va tushuncha yo‘qligi sezilmoqda. Masalan, ba‘zi oliygohlarda kredit tizimi faqat rasmiy hujjatlar sifatida joriy etilgan, lekin uning amaliy qo‘llanilishi sust kechmoqda.

Ilmiy tadqiqotlarning natijalari asosida startup loyihalar, yangi mahsulotlar yoki texnologiyalar ishlab chiqarish jarayoni sekin kechmoqda[3]. Bu esa ta‘lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etishni cheklaydi. Masalan, biotexnologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlar mahalliy sanoatda qo‘llanilmasdan, faqat ilmiy maqolalar shaklida qolib ketmoqda.

Professor-o‘qituvchilarning zamonaviy ta‘lim metodlari va texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha malakasi yetarli darajada emas. Ko‘plab o‘qituvchilar an‘anaviy

dars berish usullariga tayanadi, bu esa talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xalaqit beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimini modernizatsiya qilish global iqtisodiyot va raqamli transformatsiya talablariga mos keladigan kadrlar tayyorlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Raqamli ta'lim platformalari, masalan, “eduportal.uz” yoki xalqaro MOOC (Massive Open Online Courses) platformalari orqali o'quv materiallarini taqdim etish kengaytirilishi lozim[1]. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) tahlili asosidagi vositalar ta'lim sifatini monitoring qilish va shaxsiylashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin. Masalan, talabalarning o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatini tahlil qilish uchun AI asosidagi tizimlar joriy etilishi mumkin.

Ilmiy izlanishlarning natijalari ta'lim dasturlariga moslashtirilgan holda joriy etilishi kerak. Masalan, muhandislik sohasida 3D modellash tirish bo'yicha tadqiqotlar talabalarga amaliy mashg'ulotlar sifatida kiritilishi mumkin. Shu bilan birga, ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar ta'lim dasturlariga mos ravishda qayta ishlanishi va o'quv materiallari sifatida ishlatilishi lozim.

Xalqaro ta'lim standartlariga mos keladigan kredit-modul tizimini joriy etishda Yevropa Ittifoqi (Erasmus+), AQSh yoki Janubiy Koreya kabi davlatlarning tajribasidan foydalanish muhimdir[2]. Masalan, Janubiy Koreyaning “Smart Education” tashabbusi O'zbekiston sharoitlariga moslashtirilgan holda qo'llanilishi mumkin. Bu tizim raqamli ta'lim vositalarini va shaxsiylashtirilgan o'quv dasturlarini integratsiyalashga asoslanadi.

Oliy ta'lim muassasalari huzurida “spin-off” va “spin-out” korxonalarini tashkil etish orqali ilmiy tadqiqotlarning tijoratlashtirish salohiyatini oshirish zarur[3]. Masalan, Toshkent axborot texnologiyalari universitetida ishlab chiqilgan dasturiy ta'minotlar mahalliy IT kompaniyalari tomonidan sinovdan o'tkazilib, ta'lim dasturlariga kiritilishi mumkin.

Professor-o'qituvchilar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish bo'yicha muntazam treninglar tashkil etilishi kerak.

Masalan, xalqaro tajriba asosida “flipped classroom” (teskari sinf) metodikasini joriy etish orqali talabalarning faolligi oshirilishi mumkin.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va ilmiy izlanishlarning amaliy natijalarini joriy etishni jadallashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. **Ilmiy-amaliy markazlar tashkil etish zarur.** Har bir oliy ta’lim muassasasida ilmiy tadqiqot natijalarini ta’limga integratsiyalashga xizmat qiluvchi maxsus markazlar tashkil etilishi lozim. Bu markazlar tadqiqotlarning amaliy qo’llanilishini tahlil qiladi va o’quv dasturlariga moslashtiradi.
2. **Professor-o’qituvchilarni rag’batlantirish masalasi.** Ilmiy tadqiqotlarning amaliy natijalarini ta’limga joriy etgan o’qituvchilar uchun moddiy va ma’naviy rag’batlantirish mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak. Masalan, ilmiy loyihalari muvaffaqiyatli joriy etilgan o’qituvchilarga grantlar yoki qo’shimcha imtiyozlar berilishi mumkin.
3. **Raqamli platformalarni rivojlantirish.** Ilmiy tadqiqot natijalarini tahlil qilish va ta’limga moslashtirish uchun maxsus raqamli platformalar yaratilishi lozim. Masalan, “O’zbekiston ilmiy izlanishlari portali” tashkil etilib, unda tadqiqot natijalari va ularning ta’limga integratsiyalashuvi bo’yicha ma’lumotlar jamlanishi mumkin.
4. **Sanoat bilan hamkorlikni kuchaytirish.** Ilmiy tadqiqotlarning amaliy qo’llanilishini ta’minlash uchun sanoat korxonalari bilan hamkorlikni kengaytirish zarur. Masalan, “Huawei” yoki “Samsung” kabi xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlikda IT va muhandislik sohasida loyihalar amalga oshirilishi mumkin.

5. Xalqaro ilmiy jurnallarga integratsiya

O’zbekiston ilmiy jurnallarini Scopus, Web of Science yoki ScienceDirect kabi xalqaro ma’lumotlar bazasiga kiritish orqali tadqiqotlarning sifati va ta’sirini oshirish lozim[1]. Bu ilmiy ishlarning xalqaro miqyosda tan olinishini ta’minlaydi va ularning ta’limga joriy etilishini rag’batlantiradi.

6. Talabalarni tadqiqotga jalb qilish

Talabalarni ilmiy tadqiqotlarda faol ishtirok etishga jalb qilish orqali ularning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Masalan, bakalavriat bosqichidagi talabalar uchun ilmiy loyihalarda ishtirok etish imkoniyati yaratilishi kerak.

Xulosa

O‘zbekiston ta’lim tizimi global iqtisodiyot va raqamli transformatsiya talablariga mos ravishda modernizatsiya qilinishi zarur. Ilmiy izlanishlarning amaliy natijalarini ta’limga joriy etishdagi sustlikni bartaraf etish uchun tizimli yondashuv, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va xalqaro tajribani o‘zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Davlat, oliy ta’lim muassasalari, sanoat tarmoqlari va ilmiy jamoatchilik o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali ta’lim tizimi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo‘lishi mumkin. Ushbu maqsadga erishish uchun ilmiy-amaliy markazlar tashkil etish, raqamli platformalarni rivojlantirish va professor-o‘qituvchilarni rag‘batlantirish kabi tashabbuslar muhim qadamlar sifatida ko‘rilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni, “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida,” *lex.uz*
2. Rasulov, A. (2021). “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalarida kredit ta’lim tizimini joriy etish muammolari va istiqbollari,” *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil jurnali*, www.e-itt.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni, “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida,” *lex.uz*
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni, “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida,” *lex.uz*
5. “O‘zbekiston – 2030” – xalq strategiyasi onlayn portali, uzbekistan2030.uz
6. Xolmurodov, S. (2022). “O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy

etish: muammolar va yechimlar, ” Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali,

www.tadqiqot.uz

**Технологические тренды и педагогические проблемы в обучении
русскому языку как иностранному в высших учебных заведениях**

Рустамова Ферузахон Махмуджановна

(Phd) кафедры Теории и практики

русского языка Андиганского государственного

института иностранных языков

E-mail: feruzarustamova075@ gmail.com

Айтматова Гульжамал .

Старший преподаватель института

филологии и межкультурной коммуникации ОшГУ.

E-mail:gaitmatova@mail.com

Аннотация: В статье рассматриваются беспрецедентные возможности для интенсификации, индивидуализации и повышения эффективности учебного процесса по обучению русского языка как иностранного в филологическом вузе.

Ключевые слова: интеграция, вызов, тренд, виртуальная, генерация , симуляция.

Современное высшее образование находится под глубоким влиянием стремительного технологического прогресса, что в полной мере относится и к обучению русскому языку как иностранному (РКИ). С одной стороны, новые технологии открывают беспрецедентные возможности для интенсификации, индивидуализации и повышения эффективности учебного процесса. С другой стороны, их интеграция неизбежно порождает ряд педагогических проблем, требующих осмысления и решения для поддержания высокого качества языкового образования. Данный тезис направлен на выявление ключевых технологических трендов, анализ их влияния на методику преподавания РКИ и определение сопряженных с этим педагогических вызовов в контексте высшего образования.

Рассмотрим ключевые моменты основные положения:

1. Ключевые технологические тренды в обучении РКИ:

Развитие искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения:
Применение ИИ в персонализированных образовательных траекториях, адаптивных учебных системах, автоматической проверке заданий, генерации упражнений и симуляции диалогов с носителями языка.

Виртуальная и дополненная реальность (VR/AR): Использование VR/AR для создания иммерсивных языковых сред, виртуальных экскурсий по русскоязычным странам, ролевых игр и симуляций коммуникативных ситуаций, максимально приближенных к реальным.

Расширение онлайн-обучения и смешанных форматов (blended learning): Рост популярности дистанционных курсов, массовых открытых онлайн-курсов (MOOC), вебинаров и гибридных моделей, сочетающих аудиторные занятия с самостоятельной работой в цифровой среде.

Применение больших данных (Big Data) и образовательной аналитики: Сбор и анализ данных о процессе обучения для выявления паттернов усвоения материала, прогнозирования успеваемости и оптимизации учебных программ.

Развитие мобильных технологий и мобильного обучения (m-learning): Использование мобильных приложений, интерактивных словарей, грамматических справочников и платформ для изучения языка "на ходу".

Геймификация и интерактивные платформы: Внедрение игровых элементов, викторин, соревнований и интерактивных онлайн-ресурсов для повышения мотивации и вовлеченности студентов.

2. Педагогические проблемы, возникающие при интеграции технологий:

Неготовность преподавателей к эффективному использованию технологий: Отсутствие достаточных цифровых компетенций, методической подготовки к работе с новыми инструментами, консерватизм и сопротивление изменениям.

Проблема избыточной информации и "цифрового шума": Необходимость отбора релевантных и качественных цифровых ресурсов, умение фильтровать информацию и избегать перегрузки студентов.

Сохранение интеракции и коммуникативного подхода: Риск сведения обучения к пассивному потреблению контента, снижение живого общения и межличностного взаимодействия, что критично для освоения языка.

Обеспечение индивидуализации обучения и предотвращение стандартизации: Парадокс, когда технологии могут как индивидуализировать, так и привести к стандартизации процесса, если не учитывать потребности каждого студента.

Оценка эффективности технологических решений: Отсутствие четких критериев и методологий для оценки реального влияния новых технологий на результаты обучения РКИ.

Этические аспекты и вопросы приватности: Использование персональных данных студентов, зависимость от технологий, вопросы авторского права на цифровой контент.

Неравный доступ к технологиям и цифровой разрыв: Проблема обеспечения равных возможностей для всех студентов, особенно в регионах с ограниченным доступом к высокоскоростному интернету или современному оборудованию.

Эти аспекты позволяют более комплексно рассмотреть взаимосвязь между технологиями и педагогикой в обучении РКИ, охватывая не только технические возможности, но и психолого-педагогические, социокультурные и методические вызовы, которые стоят перед системой высшего образования. Интеграция технологических трендов в обучение РКИ в высших учебных заведениях представляет собой сложный, но необходимый процесс. Успешное внедрение инноваций требует не только технического оснащения, но и глубокой переработки педагогических подходов, непрерывного повышения квалификации преподавателей, разработки новых методик и учебных материалов. Решение выявленных педагогических проблем позволит максимально раскрыть потенциал современных технологий, повысить качество обучения русскому языку как иностранному и подготовить студентов к эффективной межкультурной коммуникации в условиях глобального цифрового мира.

Использованная литература:

1. Андриюшина, Н. П. (2018). Искусственный интеллект в преподавании русского языка как иностранного: возможности и перспективы. *Мир русского слова*, (3), 78-83.
2. Баранова, К. М. (2019). Виртуальная реальность в обучении иностранным языкам: опыт применения и педагогический потенциал. *Язык и культура*, (46), 180-192.
- Вайндорф-Сысоева, М. Е., Грязнова, Т. С. (2019). Цифровые компетенции педагога высшей школы: к вопросу о профессиональной подготовке. *Высшее образование в России*, (12), 127-136.
3. Гальскова, Н. Д., Гез, Н. И. (2012). Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. Москва: Академия. (Хотя не напрямую о технологиях, содержит основы, необходимые для анализа педагогических проблем).
4. Дмитриева, Д. Д. (2020). Big Data в образовании: перспективы и риски использования. *Образование и наука*, 22(5), 116-135.

FARG‘ONA VILOYATIDAGI IJTIMOYIY-IQTISODIY SOHALARDAGI YANGILIKLAR TERMINOLOGIK TAHLILI

Ismanova O. U.

*ADChTI nemis tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrası doktoranti*

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida o‘z aksini topmoqda. Xususan, Farg‘ona viloyatida so‘nggi yillarda ro‘y bergan yangilanishlar zamonaviy terminologiyaning shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynamoqda. Yangicha boshqaruv tizimlari, texnologik joriy etishlar, ekologik tashabbuslar, sog‘liqni saqlash va ta’limdagi o‘zgarishlar natijasida yangi termin va atamalar tilimizga kirib kelmoqda. Ushbu maqolada Farg‘ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklar asosida paydo bo‘lgan terminlarning xususiyatlari tahlil qilinadi.

Metodologiya. Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Matn tahlili – mahalliy ommaviy axborot vositalari (gazeta, saytlar, axborot byulletenlari) orqali 2022–2024-yillar oralig‘ida e‘lon qilingan maqola va xabarlar tahlil qilindi;

So‘z boyligini ajratish – ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklarda qo‘llanilgan yangi atama va terminlar lug‘aviy jihatdan ajratildi;

Tasniflash – olingan terminlar sohalarga ajratilib, morfologik va semantik jihatdan baholandi;

Taqqoslash – mavjud rasmiy terminologik lug‘atlar bilan solishtirilib, yangilik darajasi belgilandi.

Natijalar. Tadqiqot natijasida quyidagilar aniqlandi:

Farg‘ona viloyatida ro‘y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq **100 dan ortiq yangi atama** aniqlandi, jumladan: *raqamli mahalla, intellektual fermer, yashil energetika zonasi, agroklastar, innovatsion texnopark* kabi terminlar.

Ularning 65 foizi **xorijiy manbalardan o‘zlashtirilgan (import terminlar)** bo‘lib, asosan ingliz va rus tillaridan kirib kelgan;

25 foizi **mahalliy sharoitda yaratilgan yangi so‘z birikmalaridir**;

Atamalar asosan **iqtisod, qishloq xo‘jaligi, ekologiya va texnologiya** sohalariga oid.

Muhokama. Topilgan terminlarning ko‘pchiligi hali rasmiy til me‘yorlariga moslashtirilmagan. Bu holat ba‘zan matnlarda chalkashlikka olib kelmoqda. Masalan, “green energy” atamasi ba‘zan “yashil energiya”, ba‘zan “ekologik toza energiya” deb talqin qilinmoqda. Bu esa yagona terminologik yondashuvning zarurligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, mahalliy til muhitiga moslashgan terminlar aholi tomonidan tezroq qabul qilinmoqda. Shu sababli yangi terminlarni yaratishda fonetik moslashuv, semantik aniqlik va madaniy moslik omillari e‘tiborga olinishi lozim.

Xulosa. Farg‘ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklar tilga yangi terminlarni olib kirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Bu jarayon tilshunoslik va terminologiya sohasida izchil kuzatuv va ilmiy yondashuvni talab etadi.

Kelajakda maxsus viloyat terminologik lug‘atini tuzish, atamalarni standartlashtirish va o‘quv jarayoniga tatbiq etish istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alimov, Sh. (2014). O‘zbek tilida terminning lingvistik asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2014.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2015.
3. Boboxonov S. Terminologik jarayonlar va zamonaviy til muammolari. – Toshkent: O‘zbek tili va adabiyoti, 2020. №3, 35–40-betlar.
4. Jo‘rayev M. Farg‘ona viloyatida kompyuter texnologiyalarini joriy etish tendensiyalari. Farg‘ona, 2023. Iqtisodiy tahlil jurnali, 2-son, 21–26-betlar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-Fevraldagi “Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichi to‘g‘risida” PF-87-sonli farmoni.
6. Normatov A. Til va jamiyat: zamonaviy zamonaviylar. – Farg‘ona: Farg‘ona davlat universiteti nashriyoti, 2021.
7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 yil. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2020.

II SHO‘BA.

INTELLEKTUAL INVESTITSİYALAR: INNOVATSION EKOTIZIM VA HUDUDİY TARAQQIYOT ILG‘OR TAJRIBALAR

O‘zbekistonda xususiy oliy ta’lim muassasalarilarda ta’lim sifatini jahon amaliyoti asosida mustaqil baholash tizimini joriy etish masalalari

Ibragimova Naylya Muradovna,
*Hududiy va makroiqtisodiy tadqiqotlar
instituti, loyha rahbari, PhD*

Izoh. Oliy ta’limga bo’lgan talab ortib borayotgan sharoitda xususiy universitetlarni rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu bilan birga, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash va ularni samarali ish bilan ta’minlash maqsadlariga erishish, avvalo, olingan ta’lim sifati bilan belgilanadi. Shuning uchun, O‘zbekistonda xususiy oliy ta’lim muassasalarini jahon standartlari asosida mustaqil sifati baholash tizimini joriy etish zarur.

Kalit so‘zlar: *jahon amaliyoti, xususiy universitetlar, oliy ta’lim sifati, akkreditatsiya, universitetlarni litsenziyalash, mustaqil baholash.*

Inson kapitali rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda uzoq muddatli iqtisodiy o’sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda va oliy ta’limga ajratiladigan xarajatlarni izchil oshirishmoqda [1, 2, 3, 4, 5].

O‘zbekistonda ham shunday tendensiya kuzatilmoqda: 2024 – 2025-o‘quv yili boshiga oliy ta’lim muassasalari soni 3,2 baravarga oshgan (2015 – 2016-o‘quv yilidagi 153 tadan 222 tagacha). Natijada, studentlar soni 5 baravarga ortib, 1,43 million nafarni tashkil etdi, va 18–23 yoshli aholini oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasi 47,7 %ga yetdi.

2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan 200 ta oliy ta’lim muassasasi va kamida 50 ta xususiy OTM yaratish maqsadlariga 2023/2024 o‘quv yilida erishildi [6]. 2024–2025-o‘quv yilida 222 ta OTMdan 90 tasi xususiy (nodavlat) bo‘lib, ularda o‘qiyotgan talabalar ulushi 30%dan oshdi. Butun dunyoda talabalarning taxminan uchdan biri xususiy sektorda ta’lim olmoqda [8].

Biroq oliy ta'limga bo'lgan talab ortib borayotgan sharoitda malakali kadrlarni tayyorlash va ularni samarali ishga joylashtirish maqsadlariga erishish, avvalo, olingan ta'lim sifati bilan belgilanadi.

Lekin O'zbekistonda hozircha xalqaro ta'lim maydonida tan olingan mustaqil tashkilotlar tomonidan o'quv dasturlari bo'yicha mustaqil akkreditatsiya va baholash amaliyoti keng tarqalmagan. Bu esa ta'lim dasturlarining xalqaro darajada ilgari surilishi, bitiruvchilarning diplomlarini xalqaro miqyosda tan olinishi va xorijiy talabalarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega [7].

2024-yil sentyabr oyida Ta'lim sifatini baholash va standartlashtirish markazi (SQAЕ) Oliy ta'lim sifatini ta'minlash agentliklari xalqaro tarmog'i (INQAAHE)ning assotsiatsiyalashgan a'zosiga aylandi. Biroq tashkilot a'zolarining ko'pchiligi sifati ta'minlash xizmatlarini bevosita ko'rsatuvchi to'liq huquqli a'zolardir.

2020-yildan O'zbekiston Yevropa oliy ta'lim sifatini ta'minlash agentligi (ENQA)da kuzatuvchi sifatida ishtirok etib kelmoqda. Rossiya, Qozog'iston va Armaniston kabi YEOIIga a'zo davlatlar ENQAning to'liq a'zosi bo'lgan bo'lsa-da, O'zbekiston hali bu maqomga ega emas. Shu bois, O'zbekiston OTMlari ko'pincha xalqaro akkreditatsiya sertifikatlarini Qozog'istonning 4 ta EQARda ro'yxatdan o'tgan agentliklari orqali olishga harakat qilmoqda.

Shuningdek, ekspertiza jarayonida kasbiy uyushmalar va ish beruvchilarning ishtirokida tizimli yondashuv yo'q va davlat akkreditatsiyasini jamoatchilik-kasbiy akkreditatsiya bilan uyg'unlashtirish borasida muammolar saqlanib qolmoqda.

Jahon amaliyotida xususiy universitetlarni mustaqil tashkilotlar tomonidan mustaqil sifat baholash tizimi mavjud:

1. Xalqaro kasbiy akkreditatsiya uyushmalariga a'zo bo'lish va belgilangan sohalarda nufuzli bo'lgan xalqaro agentliklardan akkreditatsiya olish litsenziyalash talablarini kuchaytiradi. Xalqaro akkreditatsiya universitet faoliyatini baholash natijalari asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga qaratilgan.

2. Fransiyada universitetlarni baholash natijalari ommaviy ravishda e'lon qilinadi va jamiyat hamda davlat ularning akademik darajasi yuzasidan xulosa chiqarishi

mumkin. Yuqori baholangan universitetlar maxsus diplomlar berish huquqiga ega bo‘lib, bu diplomlar Yevropa bo‘ylab tan olinadi. Singapurda esa EduTrust Star maqomi yuqori samaradorlik va ta’lim sifatini ta’minlash uchun beriladi (4 yilgacha amal qiladi).

3. Yevropa standartlariga ko‘ra, ta’lim sifatini baholovchi agentliklar mustaqil bo‘lishi shart va ularning xulosalariga uchinchi tomonlar ta’sir qilmasligi lozim. AQSHda CHEA, Buyuk Britaniyada QAA, Avstraliyada TEQSA, Singapurda EduTrust singari mustaqil tashkilotlar shunday faoliyat yuritadi.

- Ko‘plab mamlakatlarda kasbiy ta’lim dasturlarini yuridik, tibbiy, buxgalterlik va boshqa sohalardagi kasbiy uyushmalar akkreditatsiyalaydi. Bu ularga xalqaro darajada tan olinishi va ishga joylashishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, AQShdagi ABET tashkiloti 24 dan ortiq mamlakatda 3300 dan ortiq dasturni akkreditatsiya qilgan va 33 ta kasbiy uyushmani o‘z ichiga oladi.

1. Buyuk Britaniyada universitetlarning institutsional auditidan o‘tishi – davlat tomonidan moliyalashtirishni oshirish shartlaridan biri hisoblanadi. QAA bu jarayonlarni tashkil etadi.

O‘zbekistonda ta’lim sifatini baholash va akkreditatsiya tizimini rivojlantirish bo‘yicha takliflar:

- O‘zbekistonda xususiy OTMlar faoliyatini baholash va litsenziyalash samaradorligini oshirish maqsadida xalqaro standartlarga mos mustaqil baholash tizimini joriy etish tavsiya etiladi. Shuningdek, davlat budjeti hisobidan ajratiladigan ta’lim grantlari, kvotalar va moliyalashtirish natijalarini mustaqil akkreditatsiya va kasbiy uyushmalar tavsiyalari bilan bog‘lash lozim: Хусусий ОТМларни халқаро аккредитациядан ўтишини рағбатлантириш;

- Mustaqil audit asosida “yetakchi OTM” maqomini joriy etish;
- Akkreditatsiya jarayonida sohaviy ekspertlar kengashlarining ishtiroqini ta’minlash;
- Xalqaro agentliklar bilan hamkorlikni kengaytirish;

- KPI ko‘rsatkichlari asosida xususiy OTMlarning faoliyatini baholash tizimini isloh qilish (biznes bilan hamkorlik, moliyaviy shaffoflik, ilmiy faollik, xalqaro reytingda ishtirok va b.u.).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Наиля Ибрагимова, руководитель проекта ИПМИ. Перспективы образования как фактора развития человеческого потенциала. 30/12/2022 https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/education_prospects
2. Наиля Ибрагимова, руководитель проекта ИПМИ. Перспективы образования как фактора развития человеческого потенциала. 30/12/2022 <https://www.uzdaily.uz/ru/post/74584>
3. Ибрагимова Н. Таълим истиқболи инсон имкониятлари ортишидаги муҳим омил. Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar. 2022. № 4 (20). С. 193-197
4. Ибрагимова Н.М. Приоритетные направления в социальной сфере в контексте достижения ЦУР. Экономика: анализы и прогнозы. 2019. № 1. С. 124-129.
5. Ибрагимова Н.М. Перспективы и приоритеты устойчивого развития сферы услуг на среднесрочную и долгосрочную перспективу в Узбекистане. Экономический анализ: теория и практика. 2017. Т. 16. № 3 (462). С. 582-600.
6. Ибрагимова Н.М. Оценка индекса концентрации рынка образования в ВУЗах Узбекистана. Форум экономистов Узбекистана. – Ташкент, 2023. Устойчивое и инклюзивное развитие регионов: взгляд до 2041 года
7. Ибрагимова Н.М., Вахабова Д.Х. Факторы и условия формирования образовательного хаба по реализации международных образовательных программ в Узбекистане. Высшее образование в России. 2022. Т. 31. № 3. С. 152-168.
8. Elizabeth Buckner, Ceara Khoramshahi, Does the private sector expand access to higher education? A cross-national analysis, 1999-2017, International Journal of Educational Development, Volume 84, 2021.

Проблемы экспрессивного синтаксиса

Аграновская Н.С.,
*преподаватель кафедры теории и
практики русского языка АГИИЯ*

Аннотация. В работе рассматривается феномен экспрессивности в языке и речи, его связь с языковой личностью и коммуникативной ситуацией. Подчеркивается роль экспрессивности как прагматического средства, позволяющего автору выражать субъективное отношение к предмету речи и оказывать влияние на адресата. Особое внимание уделяется экспрессивному синтаксису, который представляет собой важный элемент стилистического оформления текста. Исследуется взаимодействие экспрессивности с эмоциональностью, акцентностью, оценочностью, а также её проявления в устной и письменной формах речи. Поднимаются вопросы онтологии письменного текста и внутренней речи. Делается вывод о значимости экспрессивной функции языка в процессе речевого общения и познания действительности.

Ключевые слова: экспрессивность, языковая личность, прагматика, экспрессивный синтаксис, эмоциональность, стилистика, речевое воздействие, внутренняя речь, устная и письменная форма речи.

Интерес к проблеме экспрессивности объясняется вниманием к "языковой личности", а точнее, к описанию языка как средства обнаружения и вместе с тем воздействия на языковую личность, ее поведение и внутреннюю духовную деятельность. Экспрессивность выступает в тексте как средство прагматики, обнаруживая речевую стратегию автора, и становится одним из средств речевого воздействия на читателя. Облекая свою мысль в языковую форму, автор сообщения неизбежно выражает и свое отношение к предмету или ситуации. Очень часто такое сообщение окрашено субъективным отношением отправителя информации к тому, о чем он говорит или пишет. Поэтому экспрессия рассматривается как обнаружение индивидуальности говорящего, проявляющейся в чувствах, эмоциях и оценках субъекта. Эта авторская экспрессия находит свое выражение в речи, в том или ином отборе языковых

средств, и может иметь дополнительной целью оказание определенного воздействия на адресата (слушателя или читателя). Экспрессивность, таким образом, выступает как феномен языковой личности и ее субъективных интенций. Экспрессивность может передаваться на различных уровнях, лексическом и синтаксическом. Большой интерес вызывает прежде всего последние исследования по экспрессивному синтаксису. Расчлененность синтаксических конструкций (парцелляция, сегментация), выраженная на письме структурно-логическими знаками препинания, является той базой, на основе которой возникает экспрессивный синтаксис и экспрессивная пунктуация.

Экспрессивность как общезыковая категория затрагивает все сферы языка. На возникновение экспрессивности как характеристики речи или текста влияют свойства коммуникативной ситуации: намерения говорящего/пишущего, презумпции читателя/слушателя (т.е. исходные знания и представления, с которыми он вступает в коммуникацию), а также лингвистический и экстралингвистический (социальный) контекст коммуникативного акта. Экспрессивность связана с рядом лингвистических категорий столь же сложной и многоуровневой природы, как и она сама. Наиболее тесна взаимосвязь экспрессивности с эмоциональностью; иногда даже эти понятия используются как синонимы или их разграничение представляется непринципиальным (О.С. Ахманова, Р.А. Будагов, В.Г. Гак, А.Н. Гвоздев, В.А. Звегинцев и др.). Между тем эти две категории находятся в отношении пересечения: общую часть их содержания составляет широкий спектр эмоциональной экспрессивности, а непересекающимися сферами являются компоненты денотативного содержания, связанные с передачей эмоций, с одной стороны, и неэмоциональная, "логическая" экспрессивность – с другой. Экспрессивность связана также с акцентностью и интенсификацией, оценочностью, персуазивностью (способностью выражения оказывать воздействие на читателя/слушателя), с образностью и изобразительностью.

Люди говорят и слушают, что говорят другие, пишут и читают. Отсюда две формы существования речи – устная, имеющая звуковую форму, и письменная,

имеющая графическую форму. Из двух форм существования речи первая является основной. Письменная форма возникла исторически на базе устной как средство фиксации произведенного в устной форме и для последующего воспроизведения в устной форме, т.е. для прочтения вслух. Устная и письменная речь не являются каждая отдельной, особой речью, но представляют собой лишь различные формы, в которых существует одна и та же речь.

Для того чтобы лучше понять единство устной и письменной речи, необходимо уточнить и понятие внутренней, мысленной речи. Эта форма речи не имеет материальной внешней стороны. Эквивалентом этой стороны для нее является соответствующий речевой образ, который может быть слуховым (звуковым), двигательным (графическим) или представлять собой их различные комбинации. Читая текст, мы воспринимаем его не только глазами: мы проговариваем его в нашей внутренней речи. Письменная форма любого текста, его онтология зависит от существования людей, которые могут, глядя на письменный текст, отражать в своей внутренней речи его звучание (в широком смысле слова). Заметим, что и для мертвых языков чтение текста предполагает владение читающим привнесенным в этот язык звучанием (воссозданным исследователями, принятым в качестве нормы).

Известно, что язык как общественное явление не может быть оторван от жизни общества, от общественной жизни данной совокупности людей. Поэтому, когда мы говорим о соотношении устной и письменной форм языка, мы не должны упускать из виду того, что письменная речь для культурного языка имеет очень большое значение. Его носители, как правило, знают, что такое текст, обязательно соприкасались и соприкасаются с разнообразными произведениями письменной речи.

В естественной человеческой речи на первый план всегда выходит данное языковое выражение. Именно оно непосредственно и прямо воспринимается слушающим или читающим — конечно, в непосредственной связи с данным содержанием.

Язык в своей коммуникативной функции служит человеку не только для выражения мысли, но и для выражения его субъективного отношения к высказываемому – чувства, воли, оценки и т.п., ибо эмоции, воля, оценки, желания – неотъемлемые факторы в познании человеком действительности. Человеческая мысль, совершаясь на базе языка, оформляется в речи. Речь – это, как известно, и речевая деятельность и речевое образование – текст (его устная и письменная формы), который по-разному экспрессивно окрашен – результат действия экспрессивной функции языка. Экспрессивная функция языка – это, следовательно, способность выражать эмоциональное состояние говорящего, его субъективное отношение к обозначаемым предметам и явлениям действительности. Одним из важнейших элементов выражения экспрессивности является экспрессивный синтаксис.

Проблемы экспрессивного синтаксиса приобретают в современной лингвистике всё большую актуальность. Это связано с интенсивным изучением структуры текста, языковой личности как субъекта речевой деятельности, ее прагматических аспектов разговорной, устно-диалогической речи, взаимоотношения говорящего и адресата, звуковых средств усиления выразительности речи и усиления ее воздействия на воспринимающего.

На важность изучения экспрессивного синтаксиса указывали многие видные лингвисты. Академик В.В. Виноградов в круг необходимых исследований по стилистическому синтаксису включал «проблему экспрессивных – выразительных, изобразительных – оттенков, присущих той или иной синтаксической конструкции или тем или иным комбинациям синтаксических конструкций» [3; 105].

Говоря об экспрессивном синтаксисе, обычно данный термин уточняют словом «стилистический» – «экспрессивный (стилистический) синтаксис», подчеркивая тем самым его принадлежность к категориальному аппарату стилистики. Однако, будет правомерным термином «экспрессивный синтаксис» обозначить учение о построении выразительной речи, предметом изучения которого являются лингвистические основы экспрессивной речи. Термин же

«стилистический синтаксис» отнести к метаязыку стилистики, ибо, как известно, стилистический прием всегда является обнаружением потенциальных выразительных возможностей определенных средств общенародного языка.

Список использованной литературы

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса на материале английского языка: учеб. пособие (М.: Высшая школа, переиздание 2000-х)
2. Береговская Э. М. Экспрессивный синтаксис: учебное пособие по спецкурсу (Смоленск: СГПИ им. К. Маркса, переиздание 2000-х)
ru.wikipedia.org+3dspace.bsu.edu.ru+3dissercat.com+3
3. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений. — М., 1978. — С. 38.
4. Карасик В. И. Лингвистика текста и анализ дискурса: учеб. пособие. Волгоград–Архангельск: «Перемена», 1994; переиздание 2009
— Рассматривает дискурс-ориентированные конструкции, в том числе экспрессивные синтаксические формы.
5. Норман Б. Ю. Лингвистические задачи: учеб. пособие . 3-е изд. — М.: Флинта, «Наука», 2009
6. Норман Б. Ю. Когнитивный синтаксис русского языка. — М.: Флинта, «Наука», 2013

III SHO‘BA

RAQAMLI RENESSANS: LINGVISTIK INNOVATSIYALAR VA KOMMUNIKATSIYA LANDSHAFTI

**Роль зрительных и вербальных каналов: психолингвистические и
нейро - когнитивные механизмы восприятия и усвоения языка.**

Шакирова Руниза Рафкатовна

*Преподаватель кафедры современного русского языка
Уз ГУМЯ г. Ташкент*

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты роли зрительных и вербальных каналов, психолингвистических и нейро-когнитивных механизмов восприятия и усвоения языка.

Ключевые слова: нейро - когнитивные механизмы, визуальной и аудиальной сферами восприятия, психолингвистический аспект.

Annotation. The article discusses aspects of the role of visual and verbal channels, psycholinguistic and neuro-cognitive mechanisms of language perception and assimilation.

Key words: neuro-cognitive mechanisms, visual and auditory spheres of perception, psycholinguistic aspect.

Сегодня, когда мир шагнул в век информационных и цифровых технологий, в эпоху развития искусственного интеллекта, связь между визуальной и аудиальной сферами восприятия обогащается информацией ежеминутно через средства массовой информации, глобальной сети интернет, общения между людьми. Среди ведущих педагогов и психологов занимающиеся проблемой восприятия информации существует мнение, что в интермодальном переносе оказывается именно зрительная сфера. Можно привести огромное количество примеров обратного переноса, например, кричащие цвета (т.е. маркировка цветом). Метод интервальных повторений основан на научных исследованиях в области когнитивной психологии и нейробиологии. Процессом психолингвистического аспекта восприятия устной речи осуществляется при взаимодействии таких психологических феноменов, как *память, внимание и распознавание образов*. Общеизвестно, что система памяти обеспечивает первичное восприятие на слух и поэтапную переработку вербальной

информации. Особое внимание к речевому сигналу, обеспечивающее его распознавание и повторение, как правило представляют собой процессы системы, регулирующие приём потока информации и ее передачи. Первичными опорными пунктами при распознавании слухового образа являются интонационно-голосовые модели речи и нейро-когнитивные механизмы восприятия, которые включают, определённые лингвистическую и паралингвистическую информацию.

На современном этапе при изучении и восприятии иностранного языка используются различные методы и технологии. Какие же методы используются для изучения восприятия языка? Стоит отметить следующие методы, которые используются для изучения восприятия языка. Например, при изучении и закреплении нового материала и при изучении новых слов (словаря)

Наиболее известным в педагогике является так называемый **«Метод интервальных повторений»**. Первое повторение происходит через 20 минут после изучения, затем — через день, неделю, месяц. После 5–7 повторений слово переходит в долговременную память.

Следующим немаловажным методом является **метод «Активация в речи»**. Новое слово используют в трёх разных контекстах сразу после изучения, например: 1) пишут предложение; 2) произносят вслух, 3) придумывают ассоциацию. Например. Слово – весна.

Одним из часто используемых методов является метод **«Мультисенсорное запоминание»**. Слово прописывают рукой (моторная память), записывают голос (аудиальная память), создают визуальную ассоциацию (образ + цвет).

Так же одной из оригинальных техник является **«Техника «забывания с усилием»**. Студент сознательно пытается вспомнить слово перед тем, как посмотреть ответ. Этот стресс для мозга укрепляет нейронные связи.

Наиболее интересным является **метод «Погружение»**. Студент смотрит фильмы без перевода, слушает подкасты на целевом языке. Мозг начинает автоматически распознавать паттерны, даже если не понимают каждое слово.

Интересна и методика **«Эмоциональная вовлечённость»**. Ученик учит то, что ему интересно — песни любимой группы, диалоги из сериалов или профессиональную лексику. Эмоции усиливают выработку дофамина, который улучшает запоминание. *Интересным и увлекательным является метод «Физическая активность»*. Спорт усиливает нейрогенез (образование новых нейронов). Можно использовать метод «двигательного кодирования» — проговаривать новые слова во время ходьбы или лёгкой зарядки.

Интересен и *метод «Сон после обучения»*. 90-минутный сон сразу после занятия консолидирует память. Во время фазы REM мозг «переписывает» информацию из гиппокампа в кору. Выбор метода обучения зависит от индивидуальных потребностей и предпочтений каждого студента. А теперь давайте разберем выше предложенный метод.

1. «Метод интервальных повторений» Преимущества:

- А) *Экономия времени*. Не нужно перечитывать весь материал перед экзаменом — достаточно следовать графику повторений.
- Б) *Глубокое запоминание*. Информация закрепляется в долговременной памяти, а не просто «зубрится» на один день.
- В) *Меньше стресса*. Регулярные небольшие повторения гораздо эффективнее, чем спешное заучивание в ночь перед экзаменом.
- Г) *Улучшение понимания*. Повторяя материал, лучше понимаешь его структуру и связи.
- Д) *Устойчивый результат*. Материал запоминается на годы.

Чтобы составить график интервальных повторений, можно использовать следующую стратегию:

1. *Разбить материал на небольшие части*. Учить лучше небольшими блоками по 5–10 элементов.
2. *Создать карточки*. Это могут быть бумажные карточки или электронные заметки с ключевой информацией.
3. *Следовать принципу увеличения интервалов*. Чем лучше запоминается материал, тем реже его нужно повторять.

4. *Фокусироваться на сложных моментах.* Если какой-то факт или формула запоминается плохо, повторять его чаще.

5. *Использовать разные способы запоминания.* Визуализация, ассоциации, создание историй помогут закрепить информацию.

Рекомендуемые временные промежутки для интервальных повторений могут варьироваться в зависимости от индивидуальных особенностей каждого человека. Также для планирования интервальных повторений можно использовать: А) Обычный блокнот. Можно записывать информацию и повторять её по заданному расписанию. Б) Календарь. Можно использовать календарь для планирования повторений. Универсального «идеального» расписания не существует. Оптимальные интервалы могут зависеть от типа материала, индивидуальных особенностей и конечной цели обучения

Оптимальный метод интервальных повторений для конкретного материала нужно подбирать индивидуально, учитывая, например, особенности памяти.

Использованная литература.

1. Савостьянов А.Н. Психофизиологическая проблема в науке. Новосибирск, 2000. 127 с.
2. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. М., 1966.
3. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. М. : Едиториал УРСС, 2004. 43 с.

Innovatsiyalarning til tizimiga ta'siri

Usmonova Odina Siddikovna,

ADCHTI o'qituvchisi,

Mirzahidova Muyassar Inamjanovna

Jalolobod davlat universiteti professori

Annotatsiya. Ushbu maqola innovatsiyalarning til tizimiga ko'rsatayotgan kompleks ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va madaniy almashinuvlar natijasida tillarda yuz berayotgan morfologik, sintaktik va semantik o'zgarishlar ko'rib chiqiladi. Maqolada yangi so'zlar va iboralar paydo

bo‘lishi, mavjud leksik birliklarning ma’no ko‘chishi, shuningdek, kommunikatsiya uslublarning transformatsiyasi tahlil qilinadi. Xususan, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va sun’iy intellektning til rivojlanishiga ta’siri alohida urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiyalar, leksik daraja, lingvistik o‘zgarishlar, neologizmlar, til evolyutsiyasi, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt.

Annotation. This article scientifically analyzes the complex impact of innovations on the language system. Morphological, syntactic, and semantic changes in languages resulting from globalization, technological advancement, and cultural exchanges are examined. The article analyzes the emergence of new words and phrases, the semantic shifts of existing lexical units, as well as the transformation of communication styles. Special emphasis is placed on the influence of digital technologies, social networks, and artificial intelligence on language development.

Keywords: innovations, lexical level, linguistic changes, neologisms, language evolution, digital technologies, artificial intelligence.

Аннотация. Данная статья научно анализирует комплексное влияние инноваций на языковую систему. Рассматриваются морфологические, синтаксические и семантические изменения в языках, происходящие в результате глобализации, технологического прогресса и культурного обмена. В статье анализируются появление новых слов и выражений, смещение значений существующих лексических единиц, а также трансформация стилей коммуникации. Особое внимание уделяется влиянию цифровых технологий, социальных сетей и искусственного интеллекта на развитие языка.

Ключевые слова: инновации, лексический уровень, лингвистические изменения, неологизмы, эволюция языка, цифровые технологии, искусственный интеллект.

Til – bu tirik organizm kabi doimiy ravishda rivojlanib boruvchi murakkab va dinamik tizimdir. U jamiyatning ijtimoiy-madaniy, texnologik va iqtisodiy o‘zgarishlariga javoban shakllanadi va o‘zgaradi. Bugungi globallashtgan va raqamli asrda innovatsiyalar tillar rivojlanishining muhim drayveriga aylanmoqda.

Innovatsiyalar deganda nafaqat yangi texnologik ishlanmalar, balki yangi g‘oyalar, kommunikatsiya usullari va ijtimoiy normalar ham tushuniladi. Ushbu maqola innovatsiyalarning til tizimiga ko‘rsatayotgan keng qamrovli ta’sirini, xususan, leksik, morfologik, sintaktik va pragmatik darajalardagi o‘zgarishlarni chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan.

Innovatsiyalarning tilga eng sezilarli ta’siri leksik darajada kuzatiladi. Yangi texnologiyalar, tushunchalar va hodisalar paydo bo‘lishi bilan birga ularni ifodalovchi yangi so‘zlar va iboralar – neologizmlar ham tilga kirib keladi. Misol uchun, Internet va kompyuter texnologiyalari bilan bog‘liq bo‘lgan "internet", "elektron pochta", "veb-sayt", "chat", "app" kabi so‘zlar so‘nggi o‘n yilliklarda turli tillarning lug‘at boyligini sezilarli darajada kengaytirdi. Bu jarayon ikki yo‘nalishda kechadi: birinchidan, mavjud so‘zlarga yangi ma’nolar berilishi (masalan, "ochmoq" fe’lining kompyuter fayllariga nisbatan qo‘llanilishi), ikkinchidan, mutlaqo yangi so‘zlarning yaratilishi yoki o‘zlashmalarning tilga kirib kelishi.

Texnologik innovatsiyalar nafaqat yangi so‘zlarni olib kiradi, balki mavjud so‘zlarning qo‘llanilish chastotasini va kontekstini ham o‘zgartiradi. Misol uchun, "tarmoq" so‘zi ilgari asosan ijtimoiy yoki biologik ma’nolarda ishlatilgan bo‘lsa, hozirda u ko‘proq kompyuter tarmoqlari, ijtimoiy tarmoqlar kabi tushunchalar bilan bog‘liq holda qo‘llaniladi. Bu leksik birliklarning semantik ko‘chishi va ma’no kengayishiga olib keladi.

Innovatsiyalar faqat leksikaga emas, balki tilning morfologik va sintaktik tuzilishiga ham bilvosita ta’sir ko‘rsatadi, garchi bu ta’sir leksik o‘zgarishlar kabi tez va sezilarli bo‘lmasa-da. Raqamli kommunikatsiya usullari, ayniqsa, SMS xabarlar, ijtimoiy tarmoqlardagi postlar va tezkor xabarlar orqali qisqa, ixcham va ko‘pincha grammatik qoidalardan chetga chiquvchi til shakllari paydo bo‘lmoqda. Bu qisqartmalar, emojilar va piktogrammalarning faol qo‘llanilishiga olib keladi.

Morfologik darajada yangi prefikslar va suffikslar paydo bo‘lishi yoki mavjudlarning qo‘llanilish doirasining kengayishi kuzatilishi mumkin. Masalan, "e-" (elektron) prefiksining "e-kitob", "e-biznes" kabi so‘zlarda keng qo‘llanilishi shunga misol bo‘la oladi. Sintaktik darajada esa, ayniqsa, norasmiy kommunikatsiyalarda gap

tuzilmalarining soddalashuvi, to‘liqsiz gaplarning ko‘payishi, vergul va boshqa tinish belgilarining kam qo‘llanilishi kabi tendensiyalar ko‘zga tashlanadi. Bu holat tilning standartlashtirilgan qoidalariga ma’lum darajada zid kelishi mumkin, biroq u yangi kommunikatsiya ehtiyojlariga javob beruvchi moslashuvchanlikni ham namoyish etadi.

Innovatsiyalar, ayniqsa raqamli texnologiyalar, kommunikatsiya usullarini tubdan o‘zgartirib yubordi va bu tilning pragmatik darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. An’anaviy yuzma-yuz muloqot o‘rnini ko‘pincha virtual muloqot, masalan, video qo‘ng‘iroqlar, onlayn konferensiyalar va messenjerlardagi yozishmalar egallamoqda. Bu esa so‘zlashuvda nutq intonatsiyasi, mimika va imo-ishoralarning o‘rni kamayishiga, matnli kommunikatsiyada esa so‘z tanlash va ifoda shakllariga ko‘proq e’tibor qaratish zaruratiga olib keladi.

Ijtimoiy tarmoqlar tilning tarqalish sur’atini tezlashtirdi va yangi dialektlar, shuningdek, jargonlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Viral bo‘lgan iboralar va meme-lar qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga tarqalib, norasmiy nutqning ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu jarayonlar tilning dinamik moslashuvchanligini ko‘rsatadi.

Sun’iy intellekt tillar rivojlanishiga yangi bosqichma-bosqich ta’sir ko‘rsatmoqda. Tarjima dasturlari, nutqni tanish va sintez qilish tizimlari, shuningdek, chat-botlar va virtual yordamchilar inson va kompyuter o‘rtasidagi o‘zaro aloqani o‘zgartirib, tilning funksional imkoniyatlarini kengaytirmoqda. SI asosidagi til modellarining rivojlanishi tilning yaratilishi, tahlili va qayta ishlashiga yangicha yondashuvlarni taklif etmoqda. Bu esa o‘z navbatida, lingvistika fanining o‘ziga ham yangi tadqiqot yo‘nalishlarini ochib bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, innovatsiyalar til tizimiga kompleks va ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu ta’sir leksik, morfologik, sintaktik va pragmatik darajalarda o‘z aksini topmoqda. Yangi so‘zlarning paydo bo‘lishi, mavjud so‘zlarning ma’no ko‘chishi, kommunikatsiya uslublarining o‘zgarishi va sun’iy intellektning til rivojlanishiga ta’siri innovatsion jarayonlarning tilga ta’sirining asosiy ko‘rinishlaridir. Til doimiy o‘zgarishda va rivojlanishda bo‘lgani sababli, innovatsiyalar uning

moslashuvchanligini va jamiyatning yangi ehtiyojlariga javob berish qobiliyatini oshiradi. Bu jarayonlarni tushunish tilshunoslikning kelajakdagi yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi va tillar evolyutsiyasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. Language and the Internet. Cambridge University Press. 2006.
2. Deumert, A. Sociolinguistics and mobile communication. Edinburgh University Press. 2014.
3. Graddol, D. English Next: Why global English may mean the end of English as a foreign language. British Council. 2006.
4. Nerlich, B., & Clarke, D. D. (2006). The linguistic creativity of neologisms: a cognitive-pragmatic approach. Journal of Pragmatics, 38(10), 1704-1721.
5. Pinch, T., & Bijker, W. (1987). The social construction of facts and artifacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. Social Studies of Science, 17(3), 399-441.
6. Scollon, R., & Scollon, S. W. (2001). Discourses in place: Language in the material world. Routledge.
7. Turkle, S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. Basic Books. 2011.

Raqamli iloalar orqali nemis tiliga o‘qitishning lingvodidaktik asoslari

Mutabarxon Baxridinova
AndDU 2-kurs tayanch doktoranti

Zamonaviy ta'lim standartlariga bo'lgan ortib borayotgan talablar va yangi axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi ta'lim faoliyatining yo'nalishi va mazmunini moslashuvchan ravishda o'zgartirish zaruratini keltirib chiqaradi. Hozirgi

davrda bizning hayotimizning barcha sohalarida ta'lim jarayoniga joriy etilayotgan kompyuter texnologiyalarining naqadar muhim rol o'ynayotgani barchaga ayon. Ta'limda shakl va vositalarni o'zgartirish, o'quv mazmunini yangilash orqali innovatsiyalarni kiritish jarayoni uzluksiz amalga oshirilmoqda.

Keyingi yillarda dunyoda ta'lim maskanlari hisoblangan boshlang'ich ta'limdan tortib, oliy ta'lim, jamiyat va davlatning aksariyat shaxslar hayotda roy berayotgan o'zgarishlarga moslashmoqda. Ular hayotda bolayotgan muammolarni ko'ra olish bilan birga ularga yechim izlamoqda, muammolarni tahlil qilmoqda, ularni yechimiga yol topmoqda va baholamoqda. Buning uchun albatta yangi ma'lumotlar bilan ishlash mahorati, keng ma'nodagi ijtimoiy muloqotga kirishish mahorati talab qilinadi. Nemis tilini o'qitishda ayniqsa kommunikativ yondoshuv va texnik kompetentsiyaga katta talab qoyiladi. . O'z navbatida, nemis tili fanini o'qitish samaradorligini oshirishda va talabalarning nemis tiliga oid kompetentligini rivojlantirishda **Busuu, German linduo, Kahoot, Padlet, Mentimeter, Quizlet**, kabi raqamli vositalardan foydalanishning yangicha yondashuvlarini tadqiq etish zarurati paydo bo'lmoqda. Bu borada oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “Ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, **“Kahoot”, “Padlet” “Quizlet” “Mentimeter”** kabi bir qator raqamli vositalarni amaliyotga keng joriy etish; ta'lim jarayonida elektron resurslar salmog'ini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron o'quv adabiyotlar yaratish, ularni mobil qurilmalarga yuklab olish maqsadida kutubxonalarda QR-kod yordamida elektron resurslar haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan.¹ Hozirgi kunda ko'plab tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning til o'rganishdagi samaradorligini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, raqamli vositalar til o'rganish motivatsiyasini oshirishi va til o'zlashtirish jarayonini tezlashtirishi aniqlangan. Zamonaviy sharoitda talabalarning o'quv-bilish faolliklarini kuchaytirish, o'qitish sifatini oshirish va

¹ O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni: “O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida.” PF-5847-son, 08.10.2019.

samaradorligini yaxshilash maqsadida innovatsion xarakterga ega ta'lim shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda amaliy o'yinlar, muammoli o'qitish, interfaol ta'lim, modul-kredit tizimi, masofali o'qitish, blended learning (aralash o'qitish) va mahorat darslarini raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etish ta'limning innovatsion shakllari sifatida e'tirof etilmoqda. Jahonda nemis tili fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalar, masofaviy o'qitish tizimlari, raqamli o'quv vositalarining imkoniyatlaridan keng foydalanib, bo'lajak nemis tili mutaxassislarining tilga oid gapirish, o'qib tushunish, tinglab tushunish hamda yozish ko'nikmalarini rivojlanishiga oid ijodiy qobiliyatini oshirish maqsadida hamda ularning mantiqiy, kognitiv fikrlashi va kompetentligini shakllantirish, rivojlantirish masalalariga doir ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ta'lim oluvchilarning dunyo tillarini o'rganishda, kreativ fikrlashini oshirish va kasbiy kompetentligini rivojlantirish, raqamli ta'lim jarayonini tizimlashtirishda, undagi turkum muammolarni yechishning nazariy-metodologik hamda uslubiy asoslarni takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Dunyo miqyosida chet tili fanlarini o'qitish samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirishning tashkiliy-metodik asoslarini tadqiq etishda integrativ yondashuvli ilg'or pedagogik texnologiyalar va didaktik raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali bo'lajak chet tili mutaxassislarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarining ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirish, zamon talablariga mos kadrlarni tayyorlash, raqamli resurslarni, xususan raqamli ilovalarni integratsiyalash orqali talabalar o'quv faoliyatini rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkoniyatlarini oshirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni: “O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida.” PF-5847-son, 08.10.2019.

2. Ворожцова И.Б. Основы лингводидактики. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям “Филология”,

“Теория и методика преподавания иностранных языков и литератур”-
Ижевск. Удмуртский государственный университет. 2007 - 113 с.

3. 6.Dräger, J.; Müller-Eiselt, R. (2015a): Die digitale Bildungsrevolution- der digitale Wandel des Lernens und wie wir ihn gestalten können. 1. Auflage. München: Deutsche Verlags-Anstalt in der Verlagsgruppe Random House GmbH. Gilly Salmon – Moderating: The Key to Teaching and Learning Online" 2011 New York

BOSHLANG‘ICH MAKTABDA TABAQALASHTIRILGAN TA’LIM

Rasulova Nozigul Abdivahid qizi

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

ta’lim sifati monitoringi bo’limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich maktabda tabaqalashtirilgan ta’limning ahamiyati va qo‘llanilishini yoritadi. Tabaqalashtirilgan ta’lim o‘quvchilarning individual farqlari, qobiliyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini samarali tashkil qilish imkonini beradi. Maqolada “zaif” va “kuchli” o‘quvchilarga mos topshiriqlar, o‘qitish usullari va yordamchi vositalar misollar orqali tahlil qilinadi. Shuningdek, tabaqalashtirilgan ta’limning afzalliklari, kamchiliklari va tashkilot bosqichlari ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, bilim o‘zlashtirishni yaxshilash va shaxsiy rivojlanishga ko‘maklashishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *tabaqalashtirilgan ta’lim, boshlang‘ich maktab, individual yondashuv, o‘quvchilarning farqlari, motivatsiya, o‘quv jarayoni, qobiliyatlar rivojlanishi.*

Аннотация: Статья посвящена значению и применению дифференцированного обучения в начальной школе. Дифференцированное обучение учитывает индивидуальные особенности, способности и уровень подготовки учащихся, обеспечивая эффективную организацию учебного процесса. В статье анализируются примеры заданий, методов обучения и вспомогательных инструментов, адаптированных для «слабых» и «сильных» учеников. Также рассматриваются преимущества, недостатки и этапы

организации дифференцированного обучения. Такой подход способствует повышению мотивации учащихся, улучшению усвоения знаний и поддержке их личностного развития.

Ключевые слова: *дифференцированное обучение, начальная школа, индивидуальный подход, различия учащихся, мотивация, учебный процесс, развитие способностей.*

Abstract: This article explores the significance and implementation of differentiated instruction in primary schools. Differentiated instruction considers students' individual differences, abilities, and readiness levels, enabling effective organization of the learning process. The article analyzes examples of tasks, teaching methods, and supportive tools tailored for “weaker” and “stronger” students. It also discusses the advantages, disadvantages, and organizational stages of differentiated instruction. This approach enhances students' motivation, improves knowledge acquisition, and supports personal development.

Keywords: *differentiated instruction, primary school, individual approach, student differences, motivation, learning process, ability development.*

Kirish. Boshlang‘ich ta‘limning asosiy maqsadi har bir o‘quvchiga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkonini beruvchi sharoitlar yaratish, ularda o‘qishga qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirishdir. 45 daqiqalik dars davomida sifatli bilim berish, vaqtni samarali boshqarish, o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir. Har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatlari doirasida faol ishlashi, o‘ziga ishonch his qilishi, o‘quv jarayonidan zavq olishi, dasturiy materiallarni chuqur o‘zlashtirishi va shaxsiy rivojlanishida oldinga siljishi lozim.

Bolalarning yosh xususiyatlari umumiy ijtimoiy guruhga xos xususiyatlar bilan birga individual farqlarni ham shakllantiradi. Bir yoshdagi bolalar nerv tizimi faoliyati, jismoniy va ma‘naviy rivojlanish, qobiliyatlar, qiziqishlar va boshqa jihatlardan bir-biridan farq qiladi. Natijada, sinfda turli darajadagi tayyorgarlik, o‘zlashtirish qobiliyati, o‘qishga munosabat, diqqat va xotira xususiyatlari turlicha bo‘lgan o‘quvchilar jamlanadi.

O‘qituvchilar ko‘pincha darslarni o‘rtacha darajadagi o‘quvchilarga moslab olib boradi, bu esa “kuchli” o‘quvchilarning rivojlanishini cheklab, o‘qishga qiziqishlarini yo‘qotishiga olib keladi, chunki ularga yetarlicha aqliy zo‘riqish talab qilinmaydi. “Zaif” o‘quvchilar esa doimiy orqada qolish holatiga tushib, o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqni yo‘qotadi, chunki ulardan ortiqcha aqliy zo‘riqish talab qilinadi. Bu holat quyidagi savolni keltirib chiqaradi: o‘quv jarayonini qanday tashkil qilish kerakki, “zaif” o‘quvchi uchun u imkoniyatlari doirasida qiziqarli bo‘lsin, “kuchli” o‘quvchi esa o‘qishning soddaligi tufayli motivatsiyasini yo‘qotmasin?

Individual yondashuv tamoyili

O‘quv jarayonini samarali tashkil qilish uchun individual yondashuv tamoyiliga asoslanish zarur. “Ta’lim jarayonida individual farqlarni hisobga olish o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishini rag‘batlantiradi” (Vigotskiy, 1978) [1]. Tabaqalashtirilgan ta’lim bu tamoyilning asosiy vositalaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga oladi. Zamonaviy psixologiya va pedagogika sinf bilan umumiy ishlash, tabaqalashtirilgan va individual mashg‘ulot shakllarini uyg‘unlashtirishga intilmoqda. Bu jarayonda dasturiy materiallar o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga qarab turli chuqurlik va to‘liqlikda o‘rganiladi, bu har bir o‘quvchining darsda optimal darajada band bo‘lishini ta’minlaydi.

Ayniqsa, o‘qishda qiyinchilik chekayotgan o‘quvchilar tabaqalashtirilgan yondashuvga muhtoj, chunki bu ularning doimiy muvaffaqiyatsizlikka uchrashini oldini oladi. Masalan, boshlang‘ich sinflarda aqliy jihatdan passiv bo‘lgan bolalar bo‘lishi mumkin. Bunday bolalar o‘yinlarda yoki amaliy faoliyatda normal aqliy rivojlanish ko‘rsatsa-da, o‘quv jarayonida fikrlashga hali o‘rganmagan bo‘lib, aqliy faoliyatdan qochishga intiladi. “Tabaqalashtirilgan ta’lim har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlariga moslashadi va muvaffaqiyat darajasini oshiradi” (Bloom, 1984) [2]. O‘qitish ularning psixik xususiyatlariga – umumlashtirilgan bilimlarni shakllantirishning sekinligi, aqliy passivlik va tez charchash kabi xususiyatlarga moslashtirilishi kerak.

Misol 1: Matematika darsida “zaif” o‘quvchilar uchun 10 gacha bo‘lgan sonlarni qo‘shishni o‘rgatishda hisob tayoqchalari yoki raqamli kartochkalar ishlatiladi.

O‘qituvchi har bir qadamni aniq tushuntirib, $2+3=5$ kabi soddaroq misollar yechishda yordam beradi. “Kuchli” o‘quvchilar uchun esa “Bir savatda 5 ta olma, ikkinchisida 3 ta olma bor. Jami nechta olma bor?” kabi so‘zli masalalar beriladi, bu ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

O‘quvchilarning aqliy rivojlanishiga faol ta’sir ko‘rsatish, ularning o‘zlarini qobiliyatsiz deb his qilishlariga qarshi turish muhimdir. “Qiyin – bu imkonsiz degani emas” tamoyiliga asoslanib, o‘quvchilarni o‘z imkoniyatlariga ishonishga undash kerak. Masalan, o‘qituvchi kichik muvaffaqiyatlarni (to‘g‘ri yechilgan masala yoki to‘liq tushuntirilgan javob) rag‘batlantirib, o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi mumkin.

Yuqori qobiliyatli o‘quvchilar bilan ishlash

Tabaqalashtirilgan yondashuv nafaqat “zaif” o‘quvchilarga, balki yuqori aqliy rivojlanish darajasiga ega, muayyan sohalarga qiziqish va qobiliyat ko‘rsatadigan o‘quvchilarga ham qaratilishi kerak. “Har bir o‘quvchining turli fikrlash turlari ta’lim jarayonida hisobga olinishi kerak” (Gardner, 1993) [3]. Maktabning asosiy vazifasi – barcha bolalarning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga imkon beruvchi sharoitlar yaratishdir. Shu bilan birga, muayyan sohalarda chuqur qiziqish va moyillik ko‘rsatadigan o‘quvchilarni aniqlash va ularga rivojlanish imkoniyatini berish muhimdir.

Misol 2: Tabiiy fanlar darsida yuqori qobiliyatli o‘quvchilar uchun “O‘simliklarning o‘sishiga harorat qanday ta’sir qiladi?” kabi tadqiqot loyihasi taklif qilinadi. Ular kichik tajriba o‘tkazib, natijalarni sinfga taqdim etadi. “Zaif” o‘quvchilar esa o‘qituvchi yordamida o‘simliklarning asosiy qismlarini (ildiz, poya, barg) o‘rganadi, masalan, rasmlari plakatlari orqali.

Bunda ixtiyoriy kurslar va to‘garaklar muhim rol o‘ynaydi. Masalan, matematikaga qiziqadigan o‘quvchilar uchun “Matematik zukkolik” to‘garagi tashkil qilinishi mumkin, unda ular “3 ta olma va 2 ta banan qancha meva qiladi?” kabi soddadan tortib, “Agar har kuni 2 ta olma yig‘ilsa, 5 kunda nechta olma yig‘iladi?” kabi murakkab masalalarni yechish orqali qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Mushohada turlari va ta’lim jarayoni

O‘quvchilarning fikrlash turlari – amaliy-harakatli, ko‘rgazmali-obrazli va so‘zli-mantiqiy – individual farqlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Haqiqiy hayotda bu fikrlash turlari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ta’lim jarayoni har birini rivojlantirishga qaratilishi kerak. Yangi materialni taqdim etishda sxemalar, chizmalar, rasmlar, plakatlar va yordamchi kartochkalardan foydalanish zarur. Bu vositalar materialni nafaqat tushunarli, balki hissiy va yorqin qilib, o‘quvchilarda tasavvurlar va assotsiatsiyalar uyg‘otadi.

Misol 3: Ona tili darsida so‘zli-mantiqiy fikrlashga ega o‘quvchilar uchun “Bu matnda asosiy fikr nima?” kabi tahlil topshiriqlari beriladi. Ko‘rgazmali-obrazli fikrlashga ega bolalar hikoyaga mos rasm chizish orqali materialni o‘zlashtiradi, masalan, “Ertakdagi o‘rmonni tasvirlang”. Amaliy-harakatli fikrlashga ega o‘quvchilar uchun esa so‘zlarni guruhlariga ajratish o‘yini (masalan, otlar va sifatlarni alohida yig‘ish) samarali bo‘ladi.

Tabaqalashtirilgan ta’limning turlari va tashkilot bosqichlari

Tabaqalashtirilgan ta’limning ikki asosiy turi mavjud:

1. **Tashqi tabaqalashtirish:** Maxsus maktablar yoki sinflarni tashkil qilishni nazarda tutadi. Masalan, iqtidorli bolalar uchun maxsus sinflar ochilishi mumkin.
2. **Ichki tabaqalashtirish:** Sinf ichida o‘quv ishini tashkil qilishni anglatadi. Sinf ichidagi tabaqalashtirish quyidagi bosqichlardan iborat:
 1. Guruhlar tuzish uchun mezonlarni aniqlash (bilim darajasi, qiziqish sohasi).
 2. Diagnostika o‘tkazish (ko‘p darajali nazorat ishlari orqali).
 3. O‘quvchilarni guruhlariga taqsimlash.
 4. Tabaqalashtirilgan usullar va vazifalarni ishlab chiqish.
 5. Darsning turli bosqichlarida tabaqalashtirilgan yondashuvni qo‘llash.
 6. Natijalarni tahlil qilish va guruh tarkibini yangilash.

Misol 4: Matematika darsida o‘quvchilar uch guruhga bo‘linadi:

- Birinchi guruh 10 gacha sonlarni qo‘shish bo‘yicha soddaroq masalalar yechadi (masalan, $4+3=?$).

- Ikkinchi guruh o‘rtacha murakkablikdagi masalalarni yechadi (masalan, “5 ta olma va 2 ta banan jami nechta meva qiladi?”).
- Uchinchi guruh ijodiy masalalar bilan shug‘ullanadi (masalan, “Agar har kuni 3 ta olma yig‘ilsa, 4 kunda nechta olma yig‘iladi?”).

Har bir guruh o‘qituvchi bilan 7-10 daqiqa ishlab, keyin mustaqil vazifalarni bajaradi.

Tabaqalashtirilgan ta’limning afzalliklari va kamchiliklari

Afzalliklari:

- “Kuchli” o‘quvchilarga yetarlicha vaqt ajratiladi, bu ularning motivatsiyasini oshiradi.
- “Zaif” o‘quvchilarga alohida e’tibor va nazorat ko‘rsatiladi.
- O‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi oshadi.
- Har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatlariga mos muvaffaqiyat his qiladi.

Kamchiliklari:

- “Zaif” o‘quvchilar “kuchli” guruhlar bilan raqobatlasha olmaydi.
- “Zaif” guruhlarda motivatsiya pasayishi mumkin.

Tabaqalashtirilgan usullar va yordamchi vositalar

Tabaqalashtirilgan usullar quyidagi mezonlar asosida qo‘llaniladi:

- **Ijodkorlik darajasi:** Ijodiy bo‘lmagan vazifalar namunaga asoslanadi (masalan, namunadagi kabi gap tuzish), ijodiy vazifalar esa mustaqil fikrlashni talab qiladi (masalan, hikoya yozish).
- **Murakkablik darajasi:** Vazifalar o‘quvchining tayyorgarlik darajasiga qarab tanlanadi.
- **Hajm:** Qo‘shimcha vazifalar beriladi, masalan, zukkolik yoki o‘yin xarakteridagi topshiriqlar.
- **Mustaqillik darajasi:** Ba’zi o‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida ishlasa, boshqalari mustaqil ravishda vazifalarni bajaradi.
- **Yordam xarakteri:** Yordamchi kartochkalar, algoritmlar, sxemalar ishlatiladi.

Misol 5: Ona tili darsida yordamchi kartochkalar yordamida so‘z birikmalarini tahlil qilish topshirig‘i beriladi. Kartochkalarda quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- Yechim namunasi: “Katta uy” – sifat + ot.
- Soʻzlarning tushuntirilishi: “Katta – bu narsaning hajmini bildiradi”.
- Yordamchi savollar: “Bu soʻz nima haqida gapiradi?”

Yakuniy natijaga yoʻnaltirish

Yangi materialni taqdim etishda oʻquvchilarning bilim darajasidagi farqlar hisobga olinadi. “Zaif” oʻquvchilarga materialni oʻzlashtirish uchun koʻproq vaqt va koʻrgazmali vositalar kerak boʻlsa, “kuchli” oʻquvchilar mustaqil ravishda qoʻshimcha vazifalarni bajarishi mumkin. Mustahkamlash bosqichida har bir oʻquvchi oʻz imkoniyatlariga mos vazifalar bilan taʼminlanadi.

Misol 6: Tabiiy fanlar darsida “zaif” oʻquvchilar oʻsimlik qismlarini oʻrganish uchun plakatlardan foydalanadi, “kuchli” oʻquvchilar esa “Oʻsimliklar qanday nafas oladi?” kabi tadqiqot savollariga javob izlaydi.

Nazorat va baholash

Nazorat va baholash oʻquvchilarning bilim va koʻnikmalarini aniqlash bilan birga, ularning rivojlanish jarayonini tahlil qilishga xizmat qiladi. Oʻquvchilarning faoliyati faqat oʻz oldingi natijalariga nisbatan baholanadi, boshqa bolalar bilan taqqoslanmaydi. Nazorat jarayoni stressni minimallashtirish tamoyiliga asoslanadi.

Misol 7: Matematika darsida “zaif” oʻquvchi uchun $2+2=4$ kabi soddaroq masalalar beriladi va uning kichik muvaffaqiyatlari (masalan, toʻgʻri hisoblash) ragʻbatlantiriladi. “Kuchli” oʻquvchilar esa “Agar 4 kunda 8 ta olma yigʻilsa, 1 kunda nechta olma yigʻiladi?” kabi murakkab masalalar yechadi.

Uy vazifalarini tabaqalashtirish

Uy vazifalari oʻquvchilarning individual farqlarini hisobga olgan holda tuzilishi kerak. “Oʻquvchini har tomonlama tarbiyalashdan oldin uni har tomonlama bilish kerak” (Ushiniskiy, 1867) [4].

Misol 8: Ona tili darsida “zaif” oʻquvchilar uchun uy vazifasi sifatida matnni oʻqib, 3 ta asosiy fikrni ajratib olish topshirigʻi beriladi. Yordamchi kartochkada “Matnning birinchi jumlasini nima haqida?” kabi savollar boʻladi. “Kuchli” oʻquvchilar esa matn asosida “Oʻrmondagi hayvonlarning hayoti” haqida ijodiy insho yozadi.

Xulosa

Tabaqalashtirilgan ta'lim har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish imkonini beradi. Bu yondashuv o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini yaxshilashga, ularning qiziqish va qobiliyatlariga mos bilimlarni kengaytirishga yordam beradi. Tabagalashtirilgan ta'lim shaxsning ijobiy his-tuyg'ularini uyg'otadi, o'quv motivatsiyasini oshiradi va bolaning individualligini saqlab, uning rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu usul ayniqsa noqulay oilaviy sharoitlarda o'sadigan o'quvchilar uchun muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Iqtiboslar:

1. Vigotskiy, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.
2. Bloom, B.S. (1984). *The 2 Sigma Problem: The Search for Methods of Group Instruction as Effective as One-to-One Tutoring*.
3. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*.
4. Ushinskiy, K.D. (1867). *Pedagogik asarlar*.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV METODNING AFZALLIKLARI

Mo'minov Muslimbek Mamasaid o'g'li
Roman-german va slavyan tillari fakulteti
101-guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'qitishda kommunikativ metodning o'рни va afzalliklari tahlil qilinadi. Kommunikativ yondashuv orqali talabalarda muloqotga kirishish ko'nikmalari shakllanadi, ularning tilni faol va amaliy tarzda qo'llay olish qobiliyati ortadi. Maqolada bu metodning an'anaviy metodlardan farqli jihatlari, shuningdek, real hayotiy vaziyatlarda tildan foydalanishga urg'u berishi yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida talabalarni erkin fikr bildirishga, savol-javob asosida muloqot qilishga rag'batlantirishi uning samaradorligini oshirishi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ metod, xorijiy til, muloqot ko'nikmalari, ta'lim jarayoni, faol o'rganish, til amaliyoti.

Annotation. This article analyzes the role and advantages of the communicative method in teaching foreign languages. Through the communicative approach, learners develop interaction skills and improve their ability to use the language actively and

practically. The article highlights the differences between this method and traditional approaches, emphasizing its focus on using the language in real-life situations. Additionally, encouraging students to express their opinions freely and engage in question-and-answer interactions during lessons contributes to the method's effectiveness.

Keywords: *communicative method, foreign language, communication skills, educational process, active learning, language practice.*

Mamlakatimizda qabul qilingan Davlat ta’lim standartida har bir fanni o’qitishni turli ta’lim bosqichlariga muvofiq olib borish, shu fanni o’qitishdan ko’zlangan maqsad va vazifalar aniq belgilab qo’yilgan. Hozirgi paytda chet tillarni o’qitishni zamon talabiga ko’ra tashkil etish metodik izlanishlarni taqozo etmoqda. Bu chet tillarni o’qitishning zamonaviy hamda nutqiy muloqotga yo’naltirilgan metodlarining yuzaga kelishiga sabab bo’ldi. Ularning mohiyatini yaxshiroq tushunish uchun bu metodlarni chet tilni o’qitishda va jamiyatning ijtimoiy faoliyatida tutgan o’rni, roli, zamon talabiga javob bera olish darajasi va chet til o’qitilayotgan o’quv maskani oldiga qo’yilgan maqsadni amalga oshirishiga qay darajada yordam bera olishi nuqtai nazaridan tahlil qilish talab etiladi. Kommunikativ metod hozirgi kunda zamonaviy metod sifatida talqin qilinmoqda. Kommunikativ metod Angliya, Fransiya va Germaniyada keng qo’llanilmoqda. Chet tilni o’qitishga nisbatan bunday, ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, ya’ni kommunikativ yondashuv birinchi bor o’tgan asrning 70-yillarida ilk bor qo’llanila boshlagan edi va shundan buyon o’tgan davr ichida jahondagi etakchi metodlardan biri sifatida chet til o’qitish fakulitetlarida va umumiy o’rta ta’lim maktablarida keng qo’llanilmoqda.

Kommunikativ metod ijtimoiy faoliyatda nafaqat axborot almashuviga, balki muloqot jarayonida ta’lim va tarbiyani amalga oshirishga, shaxsning intellektual rivojlanishiga, unda bilim olishga, o’qib o’rganishga nisbatan motivasiyani o’stirishga ham yaqindan yordam beradi. O’quvchilarda ingliz tilidagi yozma nutq ko’nikma va malakalarini shakllantirish va o’stirishni muloqotga yo’naltirish asosida tashkil qilishdan avval kommunikativ metodning chet tilni o’qitish metodikasiga oid ishlarda qanday talqin qilinishini va bu haqda olimlarning turli fikrlarini o’rganish, tahlil qilish

zarur. Bu kommunikativ metodning mohiyatini, uning chet tildagi yozma nutq ko'nikmalarini o'stirishda asos bo'lib xizmat qilishini, samaradorligini aniqlashga va yozma nutqqa o'rgatish metodikasini ishlab chiqishga oid ko'rsatma, maslahatlar berish hamda nutqiy muloqotga yo'naltirilgan mashqlar guruhini ishlab chiqishga yordam beradi.

Chet tillarni o'qitish metodikasi sohasidagi tanikdi olimlardan biri E.I.Passov kommunikativ metodning beshta tamoyilini farqlaydi:

1. Kommunikativlik
2. Nutq sistemasiga suyanish
3. Situativlik
4. Yangi axborot berish
5. Yaxlitlik, bir butunlik tamoyillaridir

E.I.Passov fikricha, kommunikativlik tamoyili nutqiy material, ya'ni nutqiy muloqotga mos bo'lgan so'z va iboralarni tanlash, talabalarda nutq materiali, uning mazmuni nutqiy jarayonni amalga oshirishga nisbatan yuksak motivasiyani shakllantirishni, shuningdek, tanlab olingan mashqlarning nutqiy xarakterga ega bo'lishini taqozo etadi. Ta'limda kompetentiv yondashuvning keng qo'llanilayotgani ushbu yondashuv bilan bog'lik "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini izohlash kerakligini ko'rsatmoqda.

"Kompetensiya" tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u lotin tilidagi "competentia" so'zidan olingan va shaxsning bilim doirasi, tajribasi, biror masala yuzasidan hukm chikara olish darajasidagi bilim va vakolatga egaligi, ma'lum bir sohaning bilimdoni kabi ma'nolarni o'z ichiga olgan. Yuridik nuqtai nazardan olib qaralganda kompetensiya- qonun yo'li bilan bir shaxsga berilgan vakolatlar. Bu vakolatlar shu shaxsning ma'lum bir sohaga oid bilimi va tajribasidan kelib chiqib berilishi yurisprudensiyaga oid ensiklopedik lug'atda ham keltirilgan. Taniqli psixolingvist olim I.A.Zimnyayaning ta'kidlashicha, "kompetensiya" tushunchasi ilk bor tilshunos olim N.Xomskiy tomonidan qo'llanilgan bo'lib, u so'zlovchi va tinglovchining bilimi bilan bog'liq kompetensiyani hamda tilni ma'lum bir nutqiy vaziyatlarda qo'llash o'rtasidagi farqning zarurligi haqida fikr yuritadi. Sotsiolingvist D.Xayumes

N.Xomskiyning “ideal so‘zlovchi va tinglovchi” xususidagi fikrini tanqid qilib, muloqotning lingvistik shaklini aniqlashda nutqiy vaziyatning roli muhim ekanligi, chunki nutqiy muloqot jarayonida so‘zlovchining kimga, nima maqsadda, qachon, qayerda, qanday qilib so‘zlashi ko‘p jihatdan muloqot kechayotgan nutqiy vaziyatga bog‘liqligini alohida ta’kidladi.

“Kompetensiya” ma’lum soha bo‘yicha yaxshi tayyorgarlikni, shu sohaga oid bilimlarga ega bo‘lish, omilkorlik va layoqatlilikni o‘z ichiga oladi. Kompetentlik deganda “nazariy va empirik bilimlarning umumlashgan holda tushunchalar, tamoyillar shaklida berilishi”, “shaxsning bilimi, malakasi va tajribasidan ijodiy faoliyatda foydalana olish qobiliyati”, “shaxsning integral xususiyatlari”ni tushunadilar. “Kompetentlik”shaxsning ma’lum bir sohadagi kompetensiyasini amaliyotda qo‘llay olish layoqati va tajribasidan kelib chiqib, unga berilishi mumkin bo‘lgan vakolatdir. Bunday vakolatga ega bo‘lish biror masalani echish jarayonida kelib chiqadigan muammoni hal qilishda namoyon bo‘ladi.

Demak, kompetensiyani amaliyotda qo‘llanishi bilan bog‘liq tushuncha deyish mumkin. Xulosa o‘rnida aytish joizki, kommunikativ metod hozirgi kunda zamonaviy metod sifatida talqin qilinmoqda va tilning asosiy funksiyasi nutqiy muloqot vositasi bo‘lib, shuning uchun ham chet tilni o‘qitishdan ko‘zlangan asosiy maqsad nutqiy muloqot kompetensiyasini ya’ni “kommunikativ kompetensiya”ni shakllantirishdir. O‘quvchilarda ingliz tilidagi yozma nutq ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va o‘stirishni muloqotga yo‘naltirish asosida tashkil qilishdan avval kommunikativ metodning chet tilni o‘qitish metodikasiga oid ishlarda qanday talqin qilinishini va bu haqda olimlarning turli fikrlarini o‘rganish, tahlil qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Елухина Н.В. Дискурсивная компетенция и ее роль в овладении иноязычным профессиональным общением. Профессиональная коммуникация как цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе: Сб.науч. тр. – Вып. 454. – М.: Изд. Московского Лингвистического университета, 2000. – С. 60-65.

2. Жалолова И.М., Юлдашева Д.Я. Письменная фиксация и ее роль в процессе обучения аудированию. Олий ўқув юртларида тил ва адабиёт

фанларини ўқитишнинг назарий ва амалий жиҳатлари (XVII сон) – Т.: ТДЮИ.
2009. – Б. 111.

3. Жалолов Ж.Ж., Махкамова Г.Т., Алимов Ш.С. English language teaching methodology. – Т.: Фан ва технология, 2009. – 334 б.

4. Kambarov N.M. Psycholinguistic analysis of german language teaching in secondary schools. Galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 11, Issue 05, May (2023)

**Ko‘p tilni bilish –bu ko‘plab xazinalar ega bo‘lish,miliy tilni bilish esa
xazinalar kalitidir.**

Xolisova Gavharoy Mannopjon qizi

ADCHTI, f.f.f.d.dotsent

Axmadullayeva Shaxnozabonu Zokirjon qizi

ADCHTI, 1-bosqich talabasi

Annotsiya: Bugungi kunda chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqish ortib bormoqda. Ingliz, rus, xitoy tillarinibilgan insonlar xalqaro maydonda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishmoqda. Biroq, bu jarayonda milliytil– ona tilining o‘rni, qadriyat sifatidagi mavqeyi ham muhimligicha qolmoqda. Maqolada chettillarini o‘rganishning afzalliklari bilan birga, ona tilining inson shaxsiyati, madaniyati va milliyo‘zligini saqlab qolishdagi ahamiyati yoritilgan. Ona tilini yaxshi bilgan shaxs boshqa tillarnichuqurroq o‘zlashtirishi mumkin. Ona tilimiz– bu tariximiz, madaniyatimiz, miliy tafakkurimizniifoda etuvchi bebaho merosdir. Shu bois, chet tillarini o‘rganish barobarida ona tilimizni asrab-avaylash, o‘tganish va rivojlantirish har birimizning burchimizdir.

Kalit so‘zlar: *ona tili, chet tillari, milliy til, til taqdiri, madaniyat, o‘zlik, zamonaviylik, ko‘p tillarni o‘rganish*

Аннотация: В настоящее время интерес к изучению иностранных языков неуклонно растёт. Люди, владеющие английским, русским и китайским языками, успешно работают на международной арене. Однако при этом значение родного языка как национальной ценности остаётся по-прежнему важным. В статье освещаются преимущества изучения иностранных языков, а также роль родного

языка в формировании личности, культуры и сохранении национальной идентичности. Человек, хорошо владеющий родным языком, способен глубже усваивать другие языки. Родной язык — это бесценное наследие, отражающее нашу историю, культуру и национальное мышление. Поэтому изучение иностранных языков должно сопровождаться бережным отношением к родному языку, его сохранением и развитием — это наш общий долг

Ключевые слова: *родной язык, иностранные языки, национальный язык, судьба языка, культура, идентичность, современность, изучение многих языков.*

Annotation: Nowadays, interest in learning foreign languages is steadily growing. People who speak English, Russian, or Chinese are building successful careers on international platforms. However, amidst this progress, the role and status of the national language – the mother tongue remain equally significant. This article highlights not only the advantages of learning foreign languages but also emphasizes the importance of the mother tongue in preserving one's identity, culture, and national values. A person who has a strong command of their native language is more capable of mastering other languages deeply. Our mother tongue is a priceless heritage that reflects our history.

Keywords: *mother tongue, foreign languages, national language, language preservation, culture, identity, modernity, learning, language proficiency*

.-Oyi, meni maktabda ona tili ustozim olimpiadaga olib chiqmoqchi, kelajakda men ham yaxshi ona tili o'qituvchisi bo'lamen. -Qizim, sen yaxshisi chet tillarini o'rgangan. Ana Boltaboy akaning qizi Amerikada yuribdi. Boshqa aka-ukalari ham o'sha qizning orqasidan o'qimishli bo'lib ketdi. Ona tili ustozlariga ish yo'q. Ana shunday gaplarni har bir o'qishga tayyorlanayotgan abituriyent eshitsa kerak. Har bir yangi til- bu yangi dunyo, yangi madaniyat, yangi do'stliklar, yangi bilimlar degani. Ingliz tilini bilgan inson xalqaro maydonda so'zlasha oladi, rus yoki xitoy tilini bilgan kishi yirik iqtisodiy va siyosiy makonlarga yo'l topadi. Endilikda chet elda o'qib ishlayotgan yurtdoshlarimizning yaxshimoliyaviy jihatdan ta'minlanganiga, qisqa muddatda ko'p mablag' topayotganiga guvoh bo'lamiz. Ko'p vaqt o'tmay mahallada ham ularni «boy» deb nomi chiqib, ko'p qavatli uyining yonida eng so'nggi rusumdagi

avtomashina turibdi. Buni ko‘rgan boshqa odamlar ham farzandlarini chetdavlatga ketishga undamoqda. Chet tillarini bilish bu dunyoqarashni kengaytirishga, ko‘plab sayohat qilishga yo‘l ochadi. Qurilish, bank, iqtisod yo‘nalishidagi mutaxassislar ham chet tillarini o‘rganish orqali xorijliklar bilantajribalar almashib, O‘zbekistonga yangiliklarni olib kelmoqda. O‘zbekistonning o‘zida ham ingliz, rus va koreys tillarini o‘rganuvchilar soni yildan yilga oshmoqda. Masalan, 2023-yilda davlat test markazi ma’lumotlariga ko‘ra, ingliz tili bo‘yicha sertifikat olish uchun topshirgan abituriyentlar soni 100 mingdan oshgan. Biroq, bu taraqqiyot fonida bir savol tug‘iladi: milliy tilimiz qayerda? O‘zbek tili – o‘zligimiz, tariximiz va mustaqilligimizning belgisi. U 1989-yildan beri O‘zbekiston Respublikasining davlat tilmaqomiga ega. Hozirgi kunda 35 milliondan ortiq odam o‘zbek tilida sozlashadi, bu uni eng ko‘p so‘zlashiladigan 40 ta tillar qatoriga kiritadi. YUNESKO ma’lumotlariga ko‘ra, har ikki haftada dunyoda bir til yo‘qolmoqda. Til yo‘qolishi – madaniyat va millat yo‘qolishi bilan barobar. Ko‘p til bilgan odam har yerda o‘zini erkin his qiladi, lekin faqat milliy tiligina unga kimligini eslatib turadi. Demak, chet tillarini o‘rganaylik, lekin o‘z ona tilimizni hech qachon unutmaylik – chunki u bizningildizimizdir. 2023-yilda o‘zbek tilidan milliy sertifikatning joriy qilinishi ona tilini kengroq va chuqurroq o‘rganishga asos boldi. Biz ona tilimizdagi g‘azallarni tahlil qilish davomida ona tilimizning boyligigaming karra guvoh bo‘ldik. Oliy Talim Muassasalariga hujjat topshirish mobaynida chet tili yo‘nalishiga 2-fan sifatida onatilining qo‘yilishi bu qancha talabalarni o‘zbek tilini o‘rganishga da’vat etdi. Wikipediya sohasida ham salmoqli ishlar amalga oshirildi. Ko‘p o‘quv markazlarga ona tili kursi uchun o‘quvchilar yoziladi. Nimaga? Ingliz tilini o‘rganyapmanyoki xitoy tilini, buning uchun ona tilini bilishim kerak ekan. Ona tilini o‘rganmay turib, boshqa tilni o‘rgana olmaysiz. O‘z ona tilingizni bilish bu sizga asos, boshqa tillarni ana shu qolipga moslab o‘rganaverasiz. Ona tilini sevishtuyg‘usini o‘quvchilarga singdirish kerak. Bugungi kunda har bir inson ko‘p til bilishga intiladi. Til- bu fagatgina so‘zlar to‘plami emas, bu – madaniyatga kirish eshigi, fikrlar bog‘i, yangi imkoniyatlar xazinasi. Darhaqiqat, har bir til – yangibir dunyo. Shuning uchun ham «Ko‘p tilni bilgan – ko‘p yurtda bo‘lgan» deyishadi. Ammo bujarayonda

unutilayotgan yana bir narsa bor: o‘zimizning milliy tilimiz – ona tilimiz taqdiri. Ona til – bu bizni dunyoga tanitgan, ilk so‘zlarimizni o‘rgatgan, onamizning allasi, bobomizning duosi, shoirlarimizning yurak sadosidir. Har bir xalqning eng katta boyligi – bu uning milliy tilidir. Bu til unutilar ekan, uning tarixiy xotirasi, madaniyati va hatto ruhiy dunyosi ham asta-sekin yo‘qolaboshlaydi. Shuning uchun ko‘p til bilish bizni boy qilsa, milliy tilni asrash – bizni tirik tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nizomiddin Mahmudov:»Ozbek tili-xalq qalbining ko‘zgusi» 2016
2. Primqul Qodirovning»Til boyligi-dil boyligi» 1972
3. Abdurahmonov.F, Rustamov.A Qadimgi turkiy til.T.O‘qituvchi 1982-166 b
4. Abdurahmonov F, Shukurov Sh O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi T-o‘qituvchi 1973-316 b

IY SHO‘BA. INNOVATSION TA‘LIM VA KADRLAR SALOHIYATI

Innovatsion ta‘lim va kadrlar salohiyati o‘zbek tili bolalar nutqi audio korpusini yaratish

Nilufar Abdurahmonova Zaynobiddin qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti professori, f.f.f.d. (PhD),

Masharipova Baxtigul Rajabboy qizi

UrDU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tili bolalar nutqi audiokorpusini yaratish zaruriyati va uslubiy asoslari yoritiladi. Bolalar nutqining lingvistik xususiyatlarini o‘rganishda korpus tilshunosligi yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada audioma’lumotlar yig‘ish, transkripsiyalash, meta ma’lumotlar bilan to‘ldirish, lingvistik teglash va korpusni raqamli platformada taqdim etish bo‘yicha amalga oshirilgan texnologik va metodologik ishlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: audiokorpus, bolalar nutqi, transkripsiya, teglash, meta ma’lumot, Childish platformasi, korpus tilshunosligi.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda korpusga asoslangan tadqiqotlar til birliklarini empirik ma’lumotlarga asoslangan holda o‘rganish imkonini bermoqda. Xususan, bolalar nutqining rivojlanishini tahlil qilishda an’anaviy kuzatuv va eksperimental metodlar yetarli bo‘lmay qolmoqda. Bu sohada korpus tilshunosligi imkoniyatlaridan foydalanish orqali bola tilining tabiiy, real va kontekstual shakllarini to‘plash va tahlil qilish mumkin bo‘ladi. Bugungi kungacha o‘zbek tilshunosligida umumiy matn korpuslari mavjud bo‘lsa-da, bolalar nutqi kabi maxsus sohalarga ixtisoslashgan ovozli korpuslar yaratish yo‘lga qo‘yilmagan edi. Ushbu maqola o‘zbek tilidagi ilk bolalar nutqi audiokorpusini yaratish loyihasining asosiy nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga qaratilgan.

O‘zbekistonda kompyuter lingvistikasining shakllanishida dastlab lingvostatistikaga oid N.Yoqubova, M.Ayimbetov, S.Rizayev, S.Muhamedov kabi olimlar tomonidan izlanishlar olib borilgan[1]. S.Muhamedovning P.P.Piotrovskiy bilan hammualliflikda yozgan «Инженерная лингвистика и опыт системно – статистического исследования узбекских текстов» nomli kitobida lingvistik modellar, modellashtirish va uning tamoyillari, o‘zbekcha matnlarning kvantativ tahlillari o‘rganilgan. Shuningdek, so‘nggi o‘n yillikda kompyuter lingvistikasi sohasida A.Po‘latov, S.Muhamedova, A.Rahimov, Z.Xolmanova, N.Abduraxmonova kabi olimlarning sohaga doir o‘quv darslik va qo‘llanmalari nashrdan chiqdi[2]. Tilni kompyuter modellari, lingvistik ta’minotini yaratish, shuningdek, kompyuter metodlari yordamida lingvistik masalalarini yechishga yo‘naltirilgan monografik tadqiqotlar olib borildi[3]. Bola tilini chuqur tadqiq etish borasida ko‘plab xorijiy olimlar tomonidan

muhim ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, amerikalik psixolingvist Rojer Braun (Roger Brown) bolalarning grammatik rivojlanish bosqichlarini o‘rganib, **MLU (Mean Length of Utterance)** uslubini ishlab chiqqan. Bu usul orqali bola gaplarining o‘rtacha uzunligi aniqlanadi va til rivojining sintaktik darajasi baholanadi. Shuningdek, fransuz olimasi Kler Blanche-Benvenist (Claire Blanche-Benveniste) tomonidan olib borilgan korpus lingvistikasiga oid izlanishlar og‘zaki nutqdagi grammatik o‘zgarishlarni tahlil qilishda muhim manba bo‘lib xizmat qilgan. Britaniyalik tilshunoslar Michael Halliday va Paul Fletcher ham bola nutqining semantik va pragmatik jihatlarini tahlil qilgan va bola tilini o‘rganishda real nutq namunalarining ahamiyatini ta’kidlagan.

Bolalar nutqining lingvistik xususiyatlari. Bola nutqining shakllanish jarayoni yoshga, individual rivojlanishiga va sotsiolingvistik omillarga bog‘liq. Bu jarayonda fonetik, morfologik va sintaktik o‘ziga xosliklar yuzaga chiqadi. Bola tili ko‘pincha nomaqbul talaffuzlar, qisqa gaplar, sintaktik to‘liq bo‘lmagan tuzilmalar bilan xarakterlanadi. Ushbu xususiyatlarni tizimli o‘rganish uchun katta hajmdagi real nutq namunalariga ehtiyoj mavjud. Ayni shu ehtiyojni qondirish maqsadida **UzbekCorpus** tarkibida maxsus **bolalar nutqiga oid subkorpus** yaratilmoqda. Mazkur subkorpusda turli yoshdagi bolalarning tabiiy og‘zaki nutqi audio yozuvlar shaklida to‘plangan bo‘lib, ular transkripsiyalangan va lingvistik teglashdan o‘tkazilgan. Subkorpusda joylashtirilgan ma’lumotlar fonetik va sintaktik jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, bola nutqidagi fonologik nomuvofiqliklar, morfologik soddalik, sintaktik strukturalarning noan’anaviyligi kabi xususiyatlar lingvistik tahlillar uchun qimmatli manba hisoblanadi. UzbekCorpus subkorpusi bolalar tilini tadqiq etishga doir ilk yirik raqamli manba bo‘lib, u orqali bolalar nutqining tabiiy shakllanish jarayonini statistik va korpus asosida o‘rganish imkoniyati yaratilmoqda.

Korpus tilshunosligi imkoniyatlari. Korpus tilshunosligi — lingvistik birliklarni ommaviy axborot vositalaridan, yozma va og‘zaki nutqdan olingan real til materiallari asosida o‘rganishga yo‘naltirilgan ilmiy yondashuvdir. Ayniqsa, ovozli korpuslar fonetik va prosodik xususiyatlarni o‘rganishda muhim vosita sanaladi. Bolalar nutqiga oid audiokorpuslar fonologik rivojlanishni, talaffuzdagi xatoliklarni, shuningdek, til

o‘rganish bosqichlarini kuzatish uchun zaruriy manba hisoblanadi. Korpus lingvistikasida nutqning barcha ifodalarini kuzatish, tahlil qilish, o‘rganishning imkoniyati mavjud. Korpus matnlar yig‘indisi sifatida o‘rganilayotgan obyekt va predmetning tizimli majmuasidir. NLP va kompyuter lingvistikasining asosiy raqamli resursi sifatida korpus til texnologiyasiga doir masalalarni yechishga ko‘maklashadi.

Audioma’lumotlar yig‘ish maqsadi. Audioma’lumotlar yig‘ishdan asosiy maqsad – bolalar nutqining tabiiy holatda namoyon bo‘ladigan namunalarini yozib olish, ularning fonetik-fonologik, leksik va grammatik xususiyatlarini aks ettiruvchi boy va xilma-xil materiallar to‘plashdir. Bu ma’lumotlar kelajakda til o‘rgatish, nutq tahlili, sun’iy intellekt modellarini tayyorlash kabi sohalarda keng qo‘llanilishi mumkin.

Texnik jihatlar. Yuqori sifatli yozuv uchun professional diktofonlar va mikrofonlar qo‘llaniladi. Tovush yozish 16 yoki 44.1 kHz chastotada, WAV formatda amalga oshiriladi. Shovqinni kamaytirish uchun yozuvlar sokin muhitda amalga oshiriladi.

Transkripsiyalash va annotatsiya. Audiomatnlarni transkripsiya qilish murakkab va ko‘p mehnat talab qiluvchi jarayon sanaladi. Matnlarni transkripsiya qilishda foydalanuvchilar uchun qayta ishlashga moslashtirish maqsadida qat’iy yo‘riqnomaga amal qilinishi lozim. COBUILD loyihasi uchun turli transkriptsiyalarni o‘z ichiga olgan Network of European reference Corpora (NERC)dan foydalanilgan¹⁹⁵. Ushbu transkripsiya tizimi nutq ohangi haqidagi ma’lumotni o‘z ichiga oluvchi orfografik ifodadan tavsiflangan transkripsiya gacha bo‘lgan to‘rt qismdan iborat bo‘ladi. Boshqa transkripsiya qilish yo‘riqnomasi Text Encoding Initiative (TEI) asosida amalga oshiriladi. Masalan, Britaniya milliy korpusi shu yo‘riqnoma asosida transripsiya qilingan. shbu yo‘riqnoma og‘zaki nutq aktining struktural, kontekstual, prosodic, temporal annotatsiyadan iborat bo‘lib, muayyan tadqiqot maqsadi uchun moslashtirilgan. Fonemalarni transkripsiya qilishda Xalqaro fonetik alifbosidan foydalanilgan. Multi-modal korpusidagi (NMMC-multi-modal corpus) audio va video ovozlari kelishilgan formatda transkripsiya qilingan. Audioma’lumotlar fonetik transkripsiyadan o‘tkazilib, Praat va ELAN dasturlari yordamida TextGrid fayllar

shaklida segmentlarga bo‘lindi. Har bir segmentda nutq bo‘lagi, so‘zlar va intonatsion pauzalar ko‘rsatildi. Transkripsiya IPA (Xalqaro fonetik alfavit) elementlari asosida amalga oshirildi.

Quyida bolalar tiliga oid Xorazm shevasidagi bir qator so‘zlarga misol keltiraman:

nanna [na:nna:] - non	sat [sa:t] - soat
ummo [u:mmo] – suv	chalak [ça:la:k] – chelak
ana [a:na] – ona	zangi [za:ngы] – narvon
aga [a:ga] – aka	uchak [uça:k] – tom
appi [appi] – opa	tuti [tütы] – tovuq

Korpusni lingvistik jihatdan annotatsiyalash (razmetka) undan qay tartibda foydalanishning bosh tamoyili hisoblanadi. Matnlarning razmetkasi uning metama'lumotida (yozma matnlar uchun uning struktur birliklari, sarlavhasi, muallifi, janri, nashri, yili; og'zaki matnlarning obyekti sifatida olingan so'zlovchilarning yoshi, jinsi, kasbi, millati) aks etadi. Kiritilgan ma'lumotlarni mashina o'qiy oladigan formatda matnni kodlash yo'riqnomasi (Text Encoding Initiative (T.E.I.)) orqali standart tilda beriladi. Lingvistik annotatsiyalash leksik, morfologik, sintaktik, semantik, prosodik(diskurs), anaforik, temporal turlarga tegishli bo'ladi. Annotatsiya jarayonida muayyan xulosani chiqarish uchun annotatsiya modellaridan (annotation scheme) foydalaniladi. Ular annotatsiya qo'llanmalarida qayd etiladi. Matnni annotatsiyalash qo'l mehnati yoki avtomatik va yarim avtomat usulda amalga oshiriladi. Annotatsiyaning mazmuniy jihatlari yuqorida qayd etilgan lingvistik annotatsiyalash turlaridan tashqari annotatsiya formati belgilsh muhim mezonlardan biridir

O'zbek tilining morfologik va sintaktik teglash tizimi Protégé texnologiyasi orqali ontologik modellashtirishda iyerarxik munosabatga asoslanilgan. Grammatik teglash tizimi UniTurk doirasida turk, tatar, qozoq va qirg'iz tillari uchun ham assotsiativ shaklda munosabatlar tizimiga bog'langan, natijada korpus analizi uchun turkiy tillarning teglash tizimi yaratilgan.

Xulosa. Mazkur maqolada O‘zbek tili bolalar nutqi audiokorpusini yaratish masalasi lingvistik, texnologik va amaliy jihatdan ko‘rib chiqildi. Korpus tilshunosligining rivojlanib borayotgan yo‘nalishlari doirasida, ayniqsa, bolalar nutqini o‘rganishga yo‘naltirilgan audiokorpuslar til tizimi va nutq jarayonlarining tabiiy holatini o‘rganishda nihoyatda muhim manba hisoblanadi. Ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan tahlillar bolalar nutqining o‘ziga xosliklarini aniqlashda empirik materialga asoslangan yondashuv zarurligini ko‘rsatdi. Audioma’lumotlarni yig‘ish va ularni transkripsiyalash jarayonida bolalar bilan ishlashning metodik asoslari ishlab chiqildi. Nutq materiallarini fonetik, morfologik va sintaktik jihatdan belgilash va ularni teglar yordamida kodlash orqali ma’lumotlar strukturasi aniqlashtirildi. Bu esa turli yondashuvlarda – sotsiolingvistik tahlil, til o‘rganish darajalarini baholash, yoshga oid til rivojlanishini tahlil qilish kabi tadqiqotlarda keng foydalanish imkonini yaratadi. Audiokorpusga kiritilgan ma’lumotlarning har biriga tegishli meta ma’lumotlar (bola yoshi, jinsi, ijtimoiy muhit, nutq holati va h.k.) biriktirilgani ham uni zamonaviy tilshunoslik va psixolingvistika doirasida qimmatroq qilmoqda. Bu esa ayniqsa til o‘rgatish metodikasi, nutq buzilishlarini tashxislash va korreksion tadbirlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Korpusni raqamli muhitda, xususan, “Childish” platformasi orqali shakllantirish esa uning ochiqligi va ko‘p foydalanuvchilik imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu platforma orqali o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, logopedlar, hamda sun’iy intellekt dasturchilari ushbu resursdan o‘z ish faoliyatida samarali foydalanishlari mumkin. Shu bilan birga, o‘zbek tilining bolalar nutqiga oid ilk yirik ochiq korpusini yaratish orqali bu yo‘nalishda bo‘shliq to‘ldirildi. Yakuniy xulosa qilib aytganda, O‘zbek tili bolalar nutqi audiokorpusini yaratish nafaqat zamonaviy lingvistik tadqiqotlar uchun, balki ta’lim, texnologik rivojlanish, nutq terapiyasi, va sun’iy intellektga asoslangan loyihalar uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida ushbu korpus bazasini kengaytirish, uni avtomatlashtirish, multilingual (ko‘p tilli) modellar bilan bog‘lash va xalqaro miqyosdagi tadqiqotlarga integratsiya qilish esa dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rizaev S. O‘zbek tilining lingvostatistik tadqiqi: Filol. fan. d-ri. ...diss. avtoref. – Toshkent, 2008. – 50 b.; Мухамедов С.А. Статистический анализ лексико-морфологической структуры узбекских газетных текстов: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Ташкент, 1980. – 25 с.; Бектаев К.Б., Пиотровский Р.Г. Математическая лингвистика. – М.: Vsshaya shkola, 1997. – 420 с.; Аймбетов М.К. Проблемы и методы квантитативно-типологического измерения близости тюркских языков (на материалах каракалпакского, казахского и узбекского языков): Автореф. дисс. ...д-ра филол. наук. – Ташкент, 1997. – 47 с.
2. Po‘latov A. Kompyuter lingvistikasi. – T.: Akademnaashp, 2011. – 175 b.; Norov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. – Qarshi, 2017. – 136 b.; Muhammedova S. Harakat fe’llari asosida kompyuter dasturlari uchun lingvistik ta’min yaratish. Metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2006; Xolmanova Z. Kompyuter lingvistikasi (o‘quv qo‘llanma) – Toshkent, 2019; Абдурахмонова Н.З. Компьютер лингвистикаси (дарслик). – Тошкент: Нодирабегим, 2021. – 398 б.
3. Abduraxmonova N.Z. Inglizcha matnlarni o‘zbek tiliga tarjima qilish dasturining lingvistik ta’minoti (sodda gaplar misolida): Filol. fan. b-cha fals. d-ri (PhD) ...diss. – Toshkent, 2018. – 165 b.; Xamroyeva Sh. O‘zbek tili mualliflik korpusini tuzishning lingvistik asoslari: Filol. fan. b-cha fals. d-ri. (PhD)...diss. – Qarshi, 2018. – 250 b.; Eshmo‘minov A.A. O‘zbek tili milliy korpusining sinonim so‘zlar bazasi: Filol. fan. b-cha fals. d-ri. (PhD)...diss. – Qarshi, 2019. – 140 b.; Toirova G. O‘zbek tili milliy korpusini yaratishning nazariy va amaliy masalalari. – Germaniya: Глобедит, 2020. – 168 b.

4. Abdurahmonova N. Mashina tarjimasining lingvistik ta'minoti (monografiya). – Toshkent: Muharrir, 2018. – 165 b. 5. Abduraxmonova N. Kompyuter lingvistikasi (darslik). – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 400 b.n
5. Abduraxmonova N. O'zbek tili elektron korpusining kompyuter modellari (monografiya) – Germaniya: Globeedit, 2021. – 200 b.
6. Aijmer K., Altenberg B. Advances in Corbus-based Contrastive linguistics – Florence, 1996. –P. 295.
7. Alam Y.S. Two-level Morphological Analysis of Japanese / Texas Linguistics Forum 22, 1983. – P. 229-252.

Matallar turg'un birikma sifatida

Kabulova U. S.
ADCHTI, dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maqol va matallarning struktural va poetik xususiyatlari hamda nutqda qo'llanishi kabi farqlovchi xususiyatlar tahlil etilgan. Maqollar grammatik jihatdan tugallangan fikrni bildiruvchi, o'tkir mazmunli, ko'chma ma'noda ishlatiluvchi qisqa, ixcham xalq hikmatlaridir. Matallar esa grammatik jihatdan tugallangan fikrni bildiruvchi hikmatlar hisoblanadi. Maqollarning matallardan asosiy farqi maqollarning idiomalashganligi va matallarning bu xususiyatga ega bo'lmay, faqatgina to'g'ri ma'noda qo'llanishida ko'rinadi.

Kalit so'zlar: *turg'un, obrazli ibora, grammatik jihat, differentsiatsiya, emotsional-ekspressivlik, frazeologik iboralar, infinitiv shakl, element, o'xshatish, transformatsiya.*

Аннотация: В данной статье анализируются структурные и поэтические особенности пословиц и поговорок, а также их отличительные особенности, такие как их использование в речи. Пословицы - это краткие, лаконичные народные изречения, которые выражают грамматически законченную мысль, имеют острое значение и употребляются в переносном смысле. Пословицы - это изречения, которые выражают грамматически законченную мысль. Главное отличие пословиц от поговорок заключается в том, что пословицы идиоматичны, а

изречения не обладают этой особенностью, а употребляются только в правильном смысле.

Ключевые слова: *устойчивый, образное выражение, грамматический аспект, дифференциация, эмоционально-экспрессивность, фразеологические выражения, инфинитивная форма, элемент, аналогия, трансформация.*

Abstract: This article analyzes the structural and poetic features of proverbs and sayings, as well as their distinctive features such as their use in speech. Proverbs are short, concise folk sayings that express a grammatically complete thought, have a sharp meaning, and are used in a figurative sense. Proverbs are sayings that express a grammatically complete thought. The main difference between proverbs and sayings is that proverbs are idiomatic and that sayings do not have this feature, but are used only in the correct sense.

Keywords: fixed, figurative expression, grammatical aspect, differentiation, emotional-expressiveness, phraseological expressions, infinitive form, element, analogy, transformation.

Xalq og‘zaki ijodida matallarning paydo bo‘lishi nutqda turg‘un obrazli iboralarning yuzaga kelishi bilan bog‘liqdir. Matallar so‘zning ko‘p ma’noliligiga tayanganligi uchun nutqiy frazeologik iboralarga qarama-qarshi holda ifodadagi o‘xshatish va qiyoslashlarni kuchaytiradi. Shuning uchun ham ularda qiyoslanuvchi elementlarning tafovuti yaxshi saqlanadi. Matallar hamma vaqt tarkibi qanday bo‘lishidan qat’i nazar, grammatik jihatdan gapning bir qismidir. “*Qil uchida turibman*”, “*Semizlikni qo‘y ko‘taradi*”, “*Bekorga mushuk oftobga chiqmaydi*” kabi matallar xalq orasida keng tarqalgan.

Matallar ham ixcham matnga ega ekanligi bilan maqolga o‘xshaydi. Matal, odatda, notiq nutqi tarkibiy qismini tashkil etadi, ammo mustaqil qo‘llanganda tugal fikr anglatmaydi. Masalan, xalqimizda “*Yaxshi gap bilan ilon inidan, yomon gap bilan qilich qinidan chiqar*” degan maqol bor. Agar maqolning yarim matnini “*Falonchi ilon inidan chiqadigan qilib gapirdi*” tarzida qo‘llasak, biz matal aytgan bo‘lamiz va “*Falonchi yaxshi gapirdi*” ma’nosini bildiramiz. Chunki “*ilon inidan chiqadigan*” so‘z birikmasi alohida aytilsa, mustaqil ma’no anglatmaydi. Ma’lum bo‘ladiki, matal shaxs

nutqini go‘zallashtirish uchun xizmat qilar ekan, xolos. Maqol esa mataldan mustaqil ma’no ifodalay olish xususiyati bilan farqlanadi.

Maqol va matallar differentsiatsiyasi haqida so‘z yuritgan olimlarning aksariyati matallar nutqni jozibali qilish, ya’ni emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish maqsadida qo‘llanishini alohida ta’kidlaydilar. Bundan tashqari, matallarning maqollarga va maqollarning matallarga transformatsiyasiga ham diqqatni qaratadilar. O‘zbek folklorshunosi Omonulla Madayev bu haqda quyidagi fikrlarni bildiradi: “Maqollarning yaratilishi va qo‘llanishidagi murakkablik jonli so‘zlashuv jarayonida ularning matallarga aylanib ketish hodisasini izohlashini ham nazarda tutish lozim. Bunday paytlarda maqol kontekstdan ajratib olinganda, mustaqil fikrni ifodalash xususiyatini yo‘qotadi”. Olim o‘z fikrini davom ettirib, *“Yaxshi topib gapirar, yomon qopib”, “Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar”* maqollari nutqda mukammal kelgan o‘rinlarda maqol, o‘zgargan holda aytilganda, ayni talaffuz etilgan shaklda matal deb yuritiladi”, degan to‘xtamga keladi. Maqollarning janr xususiyatlari va poetikasini maxsus o‘rgangan B.Soatov matallarning transformatsiyasi haqida e’tiborga molik fikrni bayon qiladi: *“... Matallar tugal qutbiy hukm ifodalay olmaydilar, chunki ular hamma vaqt bir mantiqiy markazdan iborat bo‘ladilar. Binobarin, matal ikki mantiqiy markazli badiiy shaklga ega bo‘lib, umumxalq iste’moli darajasiga ko‘tarilsa, maqolga aylanadi”*.

Maqollarning esa tarbiyaviy jihatlari ko‘zga tashlanadi va aksariyat bunday birliklar maslahat, buyruq va darak mazmunini ifodalashi bilan matallardan farqlanadi. Masalan:

Maqol: *“Yirtiq uyni yel topar,*

Yolg‘on so‘zni chin topar” yoki

“Maddohning va’ziga ishonma, G‘olibning – so‘ziga”.

Matal: *“Uyida chaksa uni yo‘q, tom boshida qo‘sh tandir”*.

V.P.Jukov iboralarning maqol va matallardan farqini ko‘rsatishga harakat qilgan: “Frazeologizmlardan maqol va matallarning farqi struktur-grammatik munosabat bilan bog‘liq: ular (ya’ni maqol va matallar) tugallangan gap ko‘rinishida bo‘ladi”. Maqol va

matallarning struktural va semantik xususiyatlari yaqinligini ko‘rsatgan T.Z.Cherdanseva matallar “maqoldan farqli o‘laroq ochiq strukturaga ega bo‘ladi, ya’ni fe’lning infinitiv shakli kiritilishi va bu holatda gap shaklida bo‘lmay, so‘z birikmasi tuzilishida bo‘ladi” deb yozadi. Olima mazmuniy farqlarga to‘xtalib, matal “ko‘chma ma’nodan holi bo‘lib, ko‘pincha so‘zlar o‘z ma’nosida qo‘llanadi. Matallar, odatda, pand-nasihat, ta’limiy mazmunga ega bo‘lmaydi, lekin ro‘y berayotgan voqea-hodisani sharhlaydi va unga baho beradi”, degan fikrni bildiradi.

Ko‘rinadiki, mazkur ta’riflarda maqol va matallarning struktural va poetik xususiyatlari hamda nutqda qo‘llanishi kabi farqlovchi xususiyatlar tahlil etilgan. Maqollar grammatik jihatdan tugallangan fikrni bildiruvchi, o‘tkir mazmunli, ko‘chma ma’noda ishlatiluvchi qisqa, ixcham xalq hikmatlaridir. Matallar esa grammatik jihatdan tugallangan fikrni bildiruvchi hikmatlar hisoblanadi. Maqollarning matallardan asosiy farqi maqollarning idiomalashganligi va matallarning bu xususiyatga ega bo‘lmay, faqatgina to‘g‘ri ma’noda qo‘llanishida ko‘rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Темирова М.А. Мақол ва матал дифференциацияси//Илмий хабарнома. –№3, 2013. – Б. 59.
- 2.Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. Ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. Нега шундай деймиз? – Тошкент. – Б. 321.
- 3.Даль В.И. Русские народные пословицы и поговорки. – Москва, 1989. – С. 15.
- 4.Литературный энциклопедический словарь. – Москва, 1990. – С. 379.
- 5.Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов В., Сафаров О. Ўзбек халқ поэтик ижоди. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990.
- 6.Jo‘rayeva Sh. O‘zbek tilida shaxsiy ma’naviyatini ifodalovchi maqol va matallarning lingvomadaniy va lingvoma’naviy munosabatlariaro xususiyatlari/Internatsional jurnal. – № 4, 2022. – B. 395.
7. Жаббор Эшонқул. Ўзбек фольклорида туш ва унинг бадиий талқини. – Тошкент: Фан, 2011. – Б. 122-123.
- 8.Керимжанова Б. Кыргыз елинин макал-лакаптары. – Фрунзе, 1948.

Axborot manbalari:

- 9.<http://www.ich.uz/uz/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-1/260-proverbs-sayings>.
- 10.<https://www.e-adabiyot.uz/maqola/867>.

Gibrid qisqartma terminlarning tarjimasini masalasi

G.M.Ibragimova,
f.f.f.d. (PhD), dots. (ADChTI)

Annotatsiya: Maqolada qisqartma gibrid, xususan qishloq xo'jaligi sohasiga oid terminlarning tarjimasini masalasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: qisqartma, gibrid, termin, qishloq xo'jaligi, tarjima.

Tarjima jarayonida yana ko'zga tashlanadigan terminlar bu gibrid terminlardir. Bu terminlar asosan ikki yoki undan ortiq asosiy so'zdan tashkil topgan murakkab leksik birliklar bo'lib, ularning bir qismi so'zning asl holatini saqlab qoladi:

Agroforestry – agro (qishloq) + forestry (o'rmonchilik) = Agroo'rmonchilik deya tarjima qilish maqsadga muvofiqdir, **Agroecology** – agro (qishloq) + ecology (ekologiya) = Agroekologiya, **Biopesticide** – bio (biologik) + pesticide (zararkunandalarga qarshi vosita) = Biopestitsid.

Mana shunday turdagi terminlarni tarjima qilishda gibrid ko'rinishdagi o'zbekcha so'zlarni yaratish lozimdir. Aynan qishloq xo'jaligi sohasi doirasidagi qisqartma terminlarni tarjima qilishda quyidagi asosiy usullar qo'llaniladi: To'g'ridan-to'g'ri tarjima- terminning har bir qismi alohida tarjima qilinadi. Bu usulda terminning tarkibiy qismlari tushunarli va aniq bo'ladi: *Conservation Tillage* – *Tuproqni saqlash texnologiyasi*

Transliteratsiya - xalqaro tashkilotlar nomlari va keng qo'llaniladigan qisqartmalar transliteratsiya qilinadi: **FAO** – Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (ba'zan "FAO" shaklida saqlanadi), **IFAD** – Qishloq xo'jaligini rivojlantirish xalqaro jamg'armasi (bu qisqartma xalqaro maqomga ega bo'lgani uchun transliteratsiya qilinadi)

Izohli tarjima - ba'zan qisqartmalarni o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilishning imkoni bo'lmaydi. Bunday holatlarda, izohli tarjima foydalaniladi: **IPM** – *Integrated Pest Management* – Birlashtirilgan zararkunandalarga qarshi kurash tizimi

Muqobil termin yaratish - ayrim hollarda o'zbek tilida muqobil termin yo'qligi sababli, yangi termin yaratish zarur bo'ladi: *Agroforestry* – Agroo'rmonchilik, *Agrotourism* – Agroturizm.

Mana shunday tarjima jarayonida quyidagi muammolar yuzaga keladi:

Mazmunning to‘g‘ri ifodalanishi - qisqartirilgan terminning to‘liq ma’nosini bilish muhim. Chunki noto‘g‘ri tarjima soha mutaxassislari o‘rtasida tushunmovchiliklarga olib keladi. Yana bir jihat bu - lingvistik nomuvofiqlik. Qisqartma terminlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish mumkin bo‘lmagan holatlar ko‘p uchraydi. Hozirgi kundagi dolzarb omillardan biri - ekstralingvistik omillar. Bunda madaniy va ijtimoiy kontekstni hisobga olish muhimdir. Masalan, “Conservation Tillage” mamlakatimizda qishloq xo‘jaligi uchun yangi tushuncha bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, terminlarni ham qisqa va oson bo‘lishi uchun qisqartirish yo‘li rivojlanmoqda. Lekin qisqartirilgan terminlarni ishlatish oson bo‘lsa, ularni, ingliz tilidan o‘zbek tiliga o‘zagartirish tarjimon yoki mutaxassis uchun muammo bo‘lishi mumkin, chunki ular mazkur qisqartirilgan termin qanday so‘zlardan iboratligini va nimani ifodalanishini bilmaydi. Shuning uchun ham, qisqartirilgan terminlarning o‘zbek tilidagi muqobil so‘zlarni topib, butun ma’noni qamrab oladigan maxsus so‘z yaratish kerak: ADP [3] - Agricultural Development Programme ya’ni o‘zbek tilida buning muqobil tarjimasini qilish lozim, biz shunday tarjimaga erishdik: Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish loyihasi, ADS [4] - Agricultural Development Scheme ya’ni o‘zbek tilida esa Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish dasturi.

Har ikki tilga tegishli terminlarni leksik tizimga kirishiga sabab bo‘lgan omillar orasida texnologik taraqqiyot, iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar muhim rol o‘ynagan. Shu sababli, o‘zbek va ingliz tillaridagi qishloq xo‘jaligi terminologiyasi o‘zaro taqqoslab o‘rganishda, ularni turli davrlarga oid rivojlanish bosqichlari asosida guruhlash ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi.

1. Gibrid terminlar ya’ni bir nechta termindan iborat bo‘lgan va birlashgan termin. Shuni alohida ta’kidlash joizki, gibridlangan terminlar qisqartirilgan terminlarning eng katta qismini tashkil qiladi: *agriculture, agroforestry, biopesticide, agroecology*; o‘zbek tilida esa: *agrosanoat, agrotadbirlkorlik, infratuzilma*,

2. Ikki yoki uch termindan aralashtirish yo‘lida paydo bo‘lgan yangi termin: *FAO* [5] - *Food and Agriculture Organization*- oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti,

IFAD [6] - International Fund for Agricultural Development - Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish xalqaro jamg‘armasi.

Ko‘rib turganimizdek qisqartirilgan qishloq xo‘jaligi terminlari nafaqat lingvistik, balki ekstralingvistik qonuniyatlarga bo‘ysunib shakllangan. Ushbu turdagi usullar orqali paydo bo‘lgan va sohaga oid nutqda hamda hujjatli matnlarda o‘z aksini topadi. Qisqartirilgan ingliz terminlarni tadqiq qilishda sotsiolingvistik yondashuvga tayansak, bunday terminlar paydo bo‘lishining sababi, vaqti, usullari va ingliz terminologiyasining rivojlanish xususiyatlarini oldindan aytib berishimiz mumkin.

Ba‘zi qisqartirilgan terminlar toponimlardan iborat bo‘ladi: ASABE [7] - American Society of Agricultural and Biological Engineers, ASAE [7] - American Society of Agricultural Engineers. Bu qisqartirilgan terminlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda albatta muqobil shaklini olib kirish tarjimon uchun qiyinchiliklar olib kelishi mumkin. Bunday hollarda terminni nimani anglatilishini aytib berish yoki tushuntirish to‘g‘ri usul bo‘ladi.

Shunday xulosa qilish mumkinki, qisqartma va gibrid terminlarni to‘g‘ri tarjima qilish uchun terminlarning ma‘nosini aniq bilish, sohaning xususiyatlarini hisobga olish va xalqaro konvensiyalarga amal qilish lozim. Shu yo‘l bilan qishloq xo‘jaligi sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarining samaradorligini oshirish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абдуллаева Ш.Н. Ғазначилик соҳасида қўлланиладиган молиявий-иқтисодий терминларнинг чоғиштирма тадқиқи (инглиз, ўзбек, рус тиллари мисолида): Филол.фан.бўйича фал.докт...дисс.автореф. – Тошкент, 2018. – 58 б.
2. Ломов Б.Ф. Человек и техника: очерки инженерной психологии. – Л., ЛГУ, 1963. – 376 с.
3. www.encyclopedia.com › places › dominican-republic 11.10.2023 22:40
4. <https://www.encyclopedia.com/gsearch?q=ADS%5B+%5D-+Agricultal+Development+Scheme+> 14.10.2023 15:00

5. <https://www.fao.org/about/aboutfao/en/#:~:text=The%20Food%20and%20Agriculture%20Organization,international%20efforts%20to%20defeat%20hunger> 14.10.2023 15:30
6. ["International Fund for Agricultural Development | Department of Economic and Social Affairs"](#) 14.10.2023 17:20
7. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207898/> 14.10.2023 15:45

Ko'rsatilgan manba .14.10.2023 16:10

Yosh tadqiqotchilarning ilmiy-innovatsion salohiyatini rag'batlantirish: yosh olimlar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga keng jalb etish, ularning innovatsion g'oyalarni qo'llab quvvatlash va ilmiy natijalarini amaliyotga joriy etishga ko'maklashish

Arabboyeva Toxirabonu Azamadjon qizi,

*ADChTI ingliz filologiyasi o'qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti
1-kurs talabasi*

Zaynobiddinova Irodaxon,

ilmiy maslahatchi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh tadqiqotchilar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish orqali ularning ilmiy-innovatsion salohiyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishini shakllantirish, innovatsion fikrlashini rivojlantirish ochiqdanadi. Maqola yosh tadqiqotchilar orasida ilmiy-innovatsion muhitni shakllantirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar. *Ilmiy-innovatsion g'oyalarni qollab-quvvatlash, yosh tadqiqotchilarning salohiyatlarini rag'batlantirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, pedagogik asoslar.*

Аннотация: в данной статье проанализированы педагогические основы развития научно- инновационного потенциала молодых исследователей и студентов посредством их вовлечения в научно-исследовательскую деятельность. Раскрываются вопросы формирования интереса к научным изысканиям и развития инновационного мышления. Статья содержит

предложения и рекомендации, способствующие формированию научно-инновационной среды среди молодых исследователей.

Ключевые слова: *поддержка научно-инновационных идей, стимулирование потенциала молодых исследователей вовлечение в научно-исследовательскую деятельность, педагогические основы.*

Annotation: This article analyzes the pedagogical foundations for developing the scientific and innovative potential of young researchers and students through their involvement in research activities. It explores the proposals and recommendations aimed at fostering scientific and innovative environment among young researchers.

Keywords: *Support for scientific and innovative ideas, encouragement of young researchers' potential, involved in researchers activities, pedagogical foundations.*

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim ommillaridan biri bu- ilm-fan va innovatsiyalarni barqaror rivojlantirishdir. Xususan, yosh avlod vakillarining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilinishi va ularning innovatsion salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar va yosh olimlar ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning eng muhim masalalarini ilmiy yondashuv orqali hal etish salohiyatiga ega bo'lgan asosiy kuch sifatida qaralmoqda.

Ilmiy-innovatsion salohiyat-bu nafaqat bilim,balki yangicha fikrlash,muammoga tahliliy yondashuv va amalyotda samarali yechimlar taklif qilish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Shu boisdan, yosh tadqiqotchilarni rag'batlantirish, ilmiy izlanishlarini qo'llab-quvvatlash va natijalarni amalyotga joriy etishga ko'maklashish bugungi ta'lim va ilmiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Bugungj kunda ilmiy-texnikaviy taraqqiyot shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda yoshlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etilishi strategik ahamiyatga ega bo'lmoqda. Ilm-fan rivojining poydevori aynan ilmiy izlanish bilan shug'ullanuvchi yosh avlod vakillariga tayangan holda quriladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida yosh tadqiqotchilar va talabalarni izlanishga yo'naltirish, ularning ilmiy salohiyatini ochib berish davlat siyosatining bosh ustuvor yonalishiga aylangan.

Yosh avlodning ilmiy faoliyatdagi ishtiroki ularning tanqidiy fikrlash, muammolarini mustaqil hal qilish va ilmiy metodologiyani egallash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu borada (UNESCO Science Report, 2015)da qayd etilishicha, yoshlar ilmiy faoliyatga erta jalb qilish global innovatsion salohiyatni kuchaytirishda muhim omildir.

Innovatsion g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari: yoshlarning g‘oyalari ko‘pincha innovatsion mahsulotlar yoki texnologik yechimlar shaklida namoyon bo‘ladi. Bunday tashabbuslarni qo‘llab -quvvatlash uchun bir nechta muhim ommillar mavjud:

1. Grantlar va stipendiyalar tizimi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-yanvardagi PQ-60-sonli qaroriga muvofiq, yosh olimlarning ilmiy ishlanmalarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida grant dasturi joriy qilingan.

2. Startaplar va texnoparklar orqali amaliyotga yo‘naltirish. Yoshlarning g‘oyalarni tijoratlashtirishda universitetlar qoshidagi inkubatlar, startap platformalari va texnoparklar muhim rol o‘ynaydi. Ular ilmiy yo‘llarni sanoatga tadbiq etishga xizmat qiladi.

3. Mentorlik va ustoz shogird an‘anasini rivojlantirish. Ilmiy rahbarlar yordamida yosh tadqiqotchilar ilmiy metodologiyani puxta o‘rganib yirik loyihalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Ilmiy faoliyatning natijalarini amaliyotga samarali joriy etish - bu ilm-fan va ta‘limni uzviy aloqasini mustahkamlovchi halqa bo‘lib mamlakatning innovatsion taraqqiyotiga bevosita xizmat qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, yosh olimlar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, ularning innovatsion g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlash va natijalarini amaliyotga joriy etish davlat , oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy tashkilotlarning uzviy hamkorliklarini talab qiladi. Ilmiy salohiyatga ega yosh avlodni qo‘llab-quvvatlash orqali jamiyatning barqaror taraqqiyoti , fan va texnologiyalar rivojida erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharipov Sh. Ilmiy tadqiqot asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy

universiteti, 2020.

2. **Abdullaeva .M-** Yosh olimlar faoliyatini rivojlantirishning metodik asoslari.
Toshkent-Fan 2018

3. To‘xtasinov A. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: TDPU
nashiryoti, 2021.

4. Niyozmetov A. Ilmiy izlanish metodologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston
Respublikasi Fanlar akademiyasi nashiryoti, 2020.

5. O‘zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligi. Ilmiy faoliyatga oid
davlat dasturi va yoshlar startap loyihalari. – Toshkent: Rasmiy axborot, 2020.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil, 12-yanvardagi “Yosh
olimlar va ularning loyihalarini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbiri to‘g‘risida” gi PQ-60-
son qarori.

O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida diplomatik aloqalar

Rasulova Mushtariybonu Xushnutjonovna,

*Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz filologiyasi, o‘qitish metodikasi
va tarjimashunoslik fakulteti 1-kurs talabasi*

Ataboyev Ahadjon Djumaqo‘ziyevich,
ilmiy rahbar.

Annotatsiya. Dunyo yangi muammolarga duch kelayotgan va voqeliklar o‘zgarib
borayotgan bir paytda O‘zbekiston va Xitoy madaniy va iqtisodiy muloqotlar
muhimligini namoyish etishda davom etmoqda. Ularning munosabatlari shunchaki
kelishuv va loyihalar emas, balki ming yilliklarni bosib o‘tib, bir-biridan ishonchli
sheriklar va ittifoqchilar topgan va topishda davom etayotgan ikki buyuk davlatning
yo‘lidir.

Kalit so‘zlar: diplomatik munosabat, global, infratuzilma, sulola, manba,
ekologik vaziyat, strategiya, multimodal logistika.

Аннотация. В то время как мир сталкивается с новыми вызовами и
меняются реалии, Узбекистан и Китай продолжают демонстрировать важность
культурного и экономического диалога. Их отношения- это не просто
соглашения и проекты, а путь двух великих держав, которые, преодолев

тысячелетия, нашли и продолжают находить друг в друге надежных партнеров и союзников.

Ключевые слова: дипломатические отношения, глобальный, инфраструктура, династия, ресурс, экологическая ситуация, стратегия, мультимодальная логистика.

Abstract: As the world faces new challenges and realities change, Uzbekistan and China continue to demonstrate the importance of cultural and economic dialogue. Their relationship is not just agreements and projects, but the path of two great powers that have found and continue to find reliable partners and allies in each other over millennia.

Keywords: diplomatic realitions, global, infrastructure, dynasty, resource, environmental situation, strategy, multimodal logistics.

Kirish. Bugungi globallashtgan dunyoda Xitoy davlati dunyo miqyosida tobora keng e'tirof etilmoqda desak yanglishmagan bo'lamiz. O'zbek xalqi ham qadim zamonlardan buyon Buyuk Chin mamlakatiga katta e'tibor va qiziqish bilan qarab kelgan. Mamlakatlarimiz o'rtasida qadim-qadimdan savdo-sotiq munosabatlari yaxshi yo'lga qo'yilgan. Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Szinpin O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga diplomatik munosabatlar o'rnatilganligining 30 yilligi munosabati bilan yo'llagan tabrik xatida jumladan shunday degan edi: "Diplomatik munosabatlar o'rnatilganidan buyon o'tgan 30 yilda Xitoy-O'zbekiston aloqalari izchil rivojlanib, muvaffaqiyatlarga erishdi hamda tinchlik-totuvlik va o'zaro manfaatli hamkorlik ruhida davlatlararo munosabatlarning yorqin namunasiga aylandi". Xitoyning mashhur chinnisi, shoyisi, qog'ozi va choyi yurtimizda barchaga ma'lum va manzur bo'lgan. O'zbekiston va Xitoy hozirda ham o'zaro do'stlik, birodarlik va hamkorlik munosabatlarini asrlar osha tobora kengaytirib bormoqda. Xalqlarimizning bunday samimiy bir-biriga yaqinlashuvi va mushtarakligida o'ziga xos sabablari bor. Har ikki xalqda mehnatsevarlik, samimiylilik, tarixga va xalq urf-odatlariga hurmat bilan qarash, an'analarga va qadriyatlarga sodiqlik, ota-onalarni va umuman nuroniy-keksalarni e'zozlash, bunyodkorlik va shu kabi qator fazilatlar mujassam.

Ikki davlat qadim zamonlarda bo‘lgani kabi bugun ham ta’lim, ilm-fan, san’at va boshqa ko‘plab sohalarda til topishib, hali-hamon til topishishda davom etayotgani bejiz emas. Shuningdek, Xitoy O‘zbekistonning muhim savdo sherigi ham hisoblanadi. Xitoy-O‘zbekiston mustaqilligini 1991-yil 27-dekabrda tan oldi va ikki davlat 1992-yil 2-yanvarda munosabatlarini o‘rnatdi. Har ikki davlat “Xitoy-O‘zbekiston do‘stlik va hamkorlik shartnomasi”ni 2005-yilda O‘zbekistonning birinchi rahbari Islom Karimovning Xitoy rahbari Xu Szintao bilan Pekindagi uchrashuvi chog‘ida imzolagan. Har ikki mamlakat savdo va investitsiya sohasida juda faol. Loyihalar “Ipak yo‘li iqtisodiy Makoni” , “Bir makon, bir yo‘l” doirasida temir yo‘l, energetika va boshqa infratuzilma obyektlari qurilishini nazarda tutadi. Xitoy O‘zbekistonning asosiy savdo sherigi bo‘lib qolmoqda – o‘zaro savdo miqdori 8,3 milliard dollarga teng. O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida 2023 – 2027-yillarga mo‘ljallangan strategik sheriklikni rivojlantirish dasturi qabul qilingan. O‘zbekiston Bosh vaziri Abdulla Aripov 2019-yil 26-avgustda bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda Xitoyni O‘zbekistonning “Eng yaqin hamkori” deb ataydi. Mamlakatlarimiz aro 2000-yillar oldin shakllangan hamkorlik yo‘llari tovar, madaniyat va bilim almashinuvini ta’minlab kelmoqda. Qadimda Sixan, Tan, Min kabi mashhur sulolalar O‘zbekiston hududi bilan izchil aloqa qilgan. O‘rta asrlar imperiyalar bir-biri bilan munosabat o‘rnatganini tarix tasdiqlaydi. Xitoy Eron va Vizantiyaga olib boruvchi asosiy savdo yo‘llarini nazorat qilgan qudratli Eftalit davlati bilan diplomatik aloqani faol rivojlantirgan. Min sulolasi davrida Sohibqiron Amir Temur Xitoy bilan yaqin savdo-iqtisodiy munosabatini saqlab, o‘z kuch-qudratini kengaytirgan. Turli xil madaniy va tarixiy an‘analarga qaramay, bu ikki xalqning mavjud o‘xshash va umumiy an‘analari sheriklikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Masalan, Xitoyda mehmon kutish “Chali” – choy odobi, muhim masalalar muhokama qilinadigan rasmiy uchrashuv “Chaxuey” – choy yig‘ilishi deb atalgan. V asrda Xitoyda choy juda ommalashib, sepning asosiy qismiga aylandi. Kuyovning kelinga choy yuborish marosimi “Syacha” , kelin tomonidan bu qimmatbaho sovg‘a qabul qilinishi “Shoucha” deyilgan. O‘zbeklar choy ichishini an‘ana deb bo‘lmaydi. Bu sharqda har bir kishi hayotining ajralmas qismidir. Choy ichish marosimi o‘zbek madaniyatida muhim rol o‘ynaydi,

har bir o‘zbek mehmoni choy bilan iliq kutib oladi. Xonadon egasi mehmonga uzatishdan oldin, issiq choyni uch marta qaytaradi va keyin uzatadi. Bir qarashda g‘alati tuyuladigan bu urf, birinchidan, choy yanada mazali bo‘lishida muhim ahamiyatga ega, ikkinchidan, uy egasi va mehmon orasidagi chuqur hurmat, sof munosabat ramzi ham hisoblanadi.

O‘zbekistonda Konfutsiy institutining ochilishi va xitoy tilini faol o‘rganish nafaqat zamonaviy hamkorlik timsoli, balki o‘zaro hamjihatlik, ikki mamlakat xalqlari o‘rtasida madaniy ko‘prik barpo etish, har kim o‘zining noyob tajribasi va bilimi bilan o‘rtoqlasha oladigan qadamlardir. Xitoy madaniyatida tevarak-atrof bilan uyg‘unlik chuqur singib ketgan bo‘lsa, o‘zbek an‘analarida yaqin qarindoshlik qadriyatlar tizimi nafaqat o‘zaro tushunish va hurmatni uyg‘otdi, balki ikki tomonlama munosabatlarni mustahkamlash uchun katta poydevor bo‘lib xizmat qildi.

Ikki tomonlama hamkorlikning yana bir muhim yo‘nalishi energetika loyihalari bo‘ldi. Xitoy kompaniyalari O‘zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishda faol ishtirok etmoqda. 2024-yil avgust oyida quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo‘yicha yangi shartnomalar imzolandi, bu O‘zbekistonning 2030-yilga borib qayta tiklanadigan energiya ulushini 27 GVtga yetkazish strategiyasiga mos keladi. Bu loyihalar nafaqat O‘zbekistonning energetika xavfsizligini mustahkamlaydi, balki yangi imkoniyatlarni ham ochadi. Bundan tashqari, Xitoy va O‘zbekiston infratuzilma va logistika loyihalarini faol rivojlantirmoqda. 2024-yil fevral oyida “Taitong International Transport Co. Ltd” kompaniyasi ishtirokida Sirdaryoda yirik multimodal logistika markazi qurilishi boshlandi. Ushbu loyiha Xitoy va Markaziy Osiyo o‘rtasida yuk tashish samaradorligini oshirishi kutilmoqda. Hamkorlikning bu turli shakllari O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida inson kapitali, bilim almashish va madaniy o‘zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bir-birining kuchli tomonlari va resurslaridan foydalangan holda, ikki davlat barqaror rivojlanish va o‘zaro manfaatlarni ta’minlashga intiladi.

Ma’lumki, so‘nggi vaqtlarda O‘zbekistonga xitoylik investorlar va mutaxassislarning kirib kelishi ayrim yurtdoshlarimiz tomonidan turlicha qarshi

olinmoqda. Ba’zilar bu jarayonda xavf ko’rsa, boshqalar uni tabiiy rivojlanishning bir qismi sifatida baholamoqda. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, har qanday tashqi hamkorlik – ayniqsa, iqtisodiy va texnologik yo’nalishdagi aloqalar – agar to’g’ri yo’lga qo’yilsa, mamlakat uchun katta foyda keltirishi mumkin.

Avvalo, Xitoy kompaniyalari qurilish sohasida katta tajriba va ilg’or tajribalarga ega. Ularning ishtiroki O’zbekistonga zamonaviy texnologiyalarni olib kirishga, zamonaviy me’moriy uslublarni joriy etishga va umumiy sifatni oshirishga xizmat qiladi. Bu esa, uzoq muddatli istiqbolda qurilgan binolarning mustahkamligi va funksionalligini ta’minlaydi. Shuningdek, yirik loyihalar doirasida minglab ish o’rinlari yaratiladi. Bu orqali mahalliy ishchi kuchi ish bilan ta’minlanadi, ularning malakasi oshadi, natijada mahalliy kadrlar zamonaviy qurilish jarayonlarida bevosita tajriba orttiradi. Bu esa, kelajakda O’zbekistonning o’zida ham yetuk quruvchilar soni ortishiga olib keladi.

Xulosa o’rnida shuni aytish joizki, Xitoy bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan loyihalar nafaqat binolar qurilishi, balki yo’llar, ko’priklar, sanoat zonalari, elektr stansiyalari kabi infratuzilma obyektlarini ham o’z ichiga oladi. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining umumiy rivojiga xizmat qiladi. Tashqi investorlarningishonchi ortadi, yangi sarmoyalar jalb etiladi. Shu boisdan ham, xitoyliklarning O’zbekistonda qurilish faoliyatida ishtirok etishi – bu mustaqil rivojlanayotgan davlatimiz uchun katta imkoniyatdir. Eng muhimi, bu jarayon to’g’ri boshqarilsa va mahalliy manfaatlar e’tiborda bo’lsa, u holda bu hamkorlik o’z samarasini albatta beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Ziyamuxamedov. “Xitoy adabiyotining O’zbekistonda o’rganilishi va rivojlanishi” (2022-yil, Noyabr) maqolasi, kirish qismidan olingan.
2. A.Xidirov. “O’zbekiston – Xitoy: Tarix, diplomatiya va iqtisodiyot” (05.11.2023) maqolasidan olingan. UZA - “Uzbekistan-China: Strategic partnership results for the first nine months of 2024” (09.10.2024)

3. Ibragimova.G.S. Ta’lim sifati monitoringi jarayonida xalqaro baxolash dasturlarini keng joriy etishning ahamiyati // TDPU Ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali. – Toshkent, 2022. -№ 6. B. 268-278.
4. T.Abdullayev. “Cooperation between Uzbekistan and China in the field of human capital development” (2024) axborotidan olingan.
5. Ibragimova G.S. Ta’lim jarayoni samarasini oshirishda pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning mazmun mohiyati. “Tilni o‘qitish va o‘rganishda xalqaro XXI asr ko‘nikmalari” // III xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Jizzax, 2022. 20-may. B. 251-254.
6. Ibragimova.G.S. Indicators of the use of economic criteria foimproving the quality of education. // American Journal of Interdisciplinary Research and Development Journal. – America. July - 2024. №30. – P. 86-89.
7. M. Jacques - “When China rules the world” kitobidan olingan.
8. Ibragimova.G.S. Assenssing the use of information and communication technology // Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka Journal.-Warszawa, 2022. -№5 – P.38-44.
9. Ataboyev A.Dj. Til borliq va obyektiv voqelikning elementi sifatida // “Turizm sohasida sotsial media, mahalliy madaniyatlar va gid hamrohlik munosabatlari” Respublika ilmiy-amaliy anjumani mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Andijon, 2024. –B.43-46.

V SHO‘BA.ZAMONAVIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

O‘zbek tilida somatizmlarning lingvistik tahlili

MIRZAKARIMOV M.

*University of economics and
pedagogy NOTM katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilidagi somatizmlar (tana a'zolari nomlari bilan bog‘liq frazeologizmlar va barqaror birikmalar) lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Somatizmlarning semantik xususiyatlari, ularning ma'no ko‘chishi mexanizmlari, nutqda tutgan o‘rni va madaniy-konnotativ xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqotda somatizmlarning leksik-semantik maydoni, ularning paralingvistik va kognitiv asoslari ko‘rib chiqiladi. Maqola o‘zbek tilshunosligida somatizmlarni kompleks o‘rganishga hissa qo‘shishni maqsad qilgan.

Kalit so‘zlar: Somatizm, frazeologizm, tana a'zolari, semantika, lingvistika, kognitiv tilshunoslik, o‘zbek tili, madaniy konnotatsiya.

Аннотация. В данной статье проводится лингвистический анализ **соматизмов** (фразеологизмов и устойчивых выражений, связанных с названиями частей тела) в узбекском языке. Рассматриваются семантические особенности соматизмов, механизмы их переносного значения, роль в речи и культурно-коннотативные характеристики. В исследовании изучается лексико-семантическое поле соматизмов, их паралингвистические и когнитивные основы. Целью статьи является внесение вклада в комплексное изучение соматизмов в узбекском языкознании.

Ключевые слова: Соматизм, фразеологизм, части тела, семантика, лингвистика, когнитивная лингвистика, узбекский язык, культурная коннотация.

Annotation. This article provides a linguistic analysis of **somatisms** (phrases and set expressions related to body parts) in the Uzbek language. It examines the semantic features of somatisms, their mechanisms of figurative meaning, their role in speech, and their cultural-connotative characteristics. The study explores the lexico-semantic field of somatisms, as well as their paralinguistic and cognitive foundations. The

article aims to contribute to the comprehensive study of somatisms in Uzbek linguistics.

Keywords: Somatism, phraseologism, body parts, semantics, linguistics, cognitive linguistics, Uzbek language, cultural connotation.

Kirish. Til insonning atrof-muhitni idrok etishi, bilimlarni to‘plash va uzatishdagi asosiy vositasi hisoblanadi. Tilning leksik-semantik tizimida o‘ziga xos o‘rin tutuvchi **somatizmlar** — tana a‘zolari nomlari bilan bog‘liq barqaror birikmalar va frazeologizmlar barcha tillarda, jumladan, o‘zbek tilida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ular tilning obrazlilik, ekspressivlik va emotsionallik imkoniyatlarini oshirish bilan birga, millatning dunyoqarashi, madaniy-tarixiy tajribasi va mentalitetini aks ettiradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, somatizmlarni o‘rganish tilning chuqur kognitiv mexanizmlarini, semantik ko‘chish jarayonlarini va insonning tanasi orqali dunyoni konsepsiyalash xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. O‘zbek tilshunosligida somatizmlarga oid ayrim tadqiqotlar mavjud bo‘lsada, ularni kompleks lingvistik, semantik va kognitiv jihatdan o‘rganish zarurati dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Ushbu tadqiqotning **maqsadi** o‘zbek tilidagi somatizmlarni keng qamrovli lingvistik tahlil qilish, ularning semantik va strukturaviy xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** qo‘yilgan: somatizmlarning nazariy asoslarini ko‘rib chiqish; o‘zbek tilidagi asosiy somatizm guruhlarini aniqlash va tasniflash; ularning semantik transformatsiyalari va ma‘no ko‘chishi mexanizmlarini tahlil qilish; somatizmlarning nutqda tutgan o‘rni va stilistik imkoniyatlarini yoritish; shuningdek, somatizmlarning madaniy-kognitiv jihatlarini ochib berish. Tadqiqotning **obyekti** o‘zbek tilidagi somatizmlar, **predmeti** esa ularning leksik-semantik, strukturaviy va funksional xususiyatlari hisoblanadi. Ishda deskriptiv, qiyosiy-tipologik, komponentli va semantik tahlil metodlaridan foydalaniladi.

Somatizm atamasi yunoncha "soma" (tana) so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, tilshunoslikda inson tanasi a‘zolari nomlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan frazeologik birliklar, idiomatik ifodalar va barqaror birikmalarni ifodalash uchun qo‘llaniladi. Bu

birliklar ko‘pincha o‘zlarining birlamchi (tana a‘zosi) ma‘nosidan ko‘chgan holda, abstrakt tushunchalarni, inson his-tuyg‘ularini, xatti-harakatlarini yoki ijtimoiy munosabatlarni ifodalaydi.

Jahon tilshunosligida somatizmlarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish XIX asr oxiri — XX asr boshlaridan boshlab Frazeologiya nazariyasi bilan parallel rivojlangan. V. V. Vinogradov, A. I. Smirnitskiy, N. N. Amosova kabi rus tilshunoslari frazeologik birliklarning tasnifi va semantik tahliliga oid asarlarida somatizmlarga ham e‘tibor qaratganlar. Keyinchalik kognitiv lingvistika rivojlanishi bilan G. Lakoff va M. Jonsonlarning metafora nazariyasi somatizmlarni inson kognitiv tizimining asosiy elementlari sifatida o‘rganishga yangi yo‘nalish berdi. O‘zbek tilshunosligida esa Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev, N. Mahmudov kabi olimlar frazeologiya va leksikologiya bo‘yicha ishlarida somatizmlarning ayrim jihatlariga to‘xtalib o‘tishgan. Biroq, ularni maxsus va chuqur tadqiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan sanaladi.

Somatizmlar frazeologik birliklarning alohida bir turini tashkil etadi. Ular tana a‘zolari nomlari asosida shakllangan bo‘lib, o‘ziga xos semantik va strukturaviy xususiyatlarga ega. Frazeologizmning asosiy belgisi – uning barqarorligi va ko‘chma ma‘noga egaligidir. Somatizmlar ham bu belgilarga to‘liq mos keladi. Masalan, "qo‘l yuvmoq" (ishdan voz kechmoq, tashlamoq) somatizmi "qo‘l" va "yuvmoq" so‘zlarining bevosita ma‘nolaridan butunlay farq qiluvchi, barqaror, yaxlit ma‘noga ega. Shuning uchun, somatizmlar o‘zbek frazeologiya tizimining muhim va sermahsul qismini tashkil etadi.

Somatizmlarning shakllanishida asosiy rol o‘ynaydigan semantik ko‘chish mexanizmlari bu **metafora**, **metonimiya** va **sinekdoxadir**.

- **Metafora** – bir narsaning xususiyatini ikkinchisiga o‘xshatish orqali ko‘chirish. Somatizmlarda bu inson tanasi a‘zolarining funksiyasi, shakli yoki joylashuvi asosida boshqa obyektlar, harakatlar yoki holatlarga ko‘chiriladi. Masalan, "ko‘z ochmoq" (xabardor bo‘lmoq, tushunmoq) iborasida ko‘rish a‘zosi bo‘lgan "ko‘z"ning vazifasi (atrofni idrok etish) bilish jarayoniga metaforik tarzda ko‘chirilgan.

- **Metonimiya** – hodisalar, narsalar yoki tushunchalar orasidagi aloqadorlik (o‘xshashlikka emas, balki yaqinlikka asoslangan) tufayli ma‘no ko‘chishi. Misol

uchun, "til topmoq" (kelishmoq) iborasida "til"ning nutq a'zosi sifatidagi funksiyasi (muloqot qilish) kelishuvga metonimik tarzda ko'chirilgan.

- **Sinekdoxa** – bir butunning bir qismi yoki bir qismning butunni ifodalashi. Bu somatizmlarda kamroq uchrasada, "qo'l kuchi" (jismoniy mehnat) kabi misollarda ko'rinadi, bu yerda "qo'l" butun tananing mehnat qilish qobiliyatini anglatadi.

Bu mexanizmlar somatizmlarning boy semantik spektrini yaratishga xizmat qiladi.

O'zbek tilidagi somatizmlarni tahlil qilishda ularni shartli ravishda bir necha guruhga ajratish mumkin. Bu guruhlash qaysi tana a'zosi so'zining somatizmning asosiy komponenti ekanligiga bog'liq:

- **Bosh a'zolari (bosh, miya, soch, peshona, ko'z, quloq, burun, og'iz, til, lab, yuz, iyak) somatizmlari:** Bu guruh eng sermahsul hisoblanadi, chunki bosh insonning aqliy, hissiy va ijtimoiy faoliyatida markaziy rol o'ynaydi.
 - **Bosh:** "bosh og'ritmoq" (bezovta qilmoq), "boshiga ko'tarmoq" (hayajonlanmoq), "boshi osmonlarga yetmoq" (juda xursand bo'lmoq).
 - **Ko'z:** "ko'z qorachig'iday asramoq" (juda ehtiyot qilmoq), "ko'ziga qarab turmoq" (itoat qilmoq), "ko'zi ochilmoq" (aqli kirmoq).
 - **Quloq:** "quloq solmoq" (eshitmoq, tinglamoq), "quloqqa ilmoq" (e'tiborga olmoq), "qulog'i og'ir" (karr).
 - **Til:** "tili qisq" (huquqsiz, ojiz), "tili bor-u, dili yo'q" (ikkiyuzlamachi), "tilga kirmoq" (gapira boshlamoq).
- **Tana a'zolari (yurak, qo'l, oyoq, bel, qorin, yelka, tirsak) somatizmlari:** Bu guruh harakat, kuch, hissiyot va ijtimoiy rollar bilan bog'liq ma'nolarni ifodalaydi.
 - **Yurak:** "yurak bag'ri ezilmoq" (qattiq qayg'urmoq), "yuragi g'ijim bo'lmoq" (xafa bo'lmoq), "yurakdan suhbatlashmoq" (samimiy gaplashmoq).
 - **Qo'l:** "qo'lidan ish kelmoq" (mahoratli bo'lmoq), "qo'l qovushtirmoq" (harakatsiz qolmoq), "qo'lini sovutmoq" (ishdan to'xtatmoq).
 - **Oyoq:** "oyoqqa turmoq" (mustaqil bo'lmoq, tuzalmoq), "oyoq osti qilmoq" (paymol qilmoq), "oyoq uchida yurmoq" (sekin, poylab yurmoq).

- **Ichki a'zolar (jigar, o'pka, buyrak) somatizmlari:** Bu somatizmlar ko'pincha chuqur hissiy holatlar, azob va xavotirlarni ifodalaydi.
 - **Jigar:** "jigari tilka-poro bo'lmoq" (qattiq azob chekmoq), "jigarimdan" (juda yaqin odam).
 - **O'pka:** "o'pkasi to'lib ketmoq" (yig'lashi kelmoq, achinmoq).

O'zbek tilidagi ko'plab somatizmlar **polisemiya** (ko'p ma'nolilik) xususiyatiga ega. Ya'ni, bitta somatik komponent ishtirokida turli xil ma'noli frazeologizmlar shakllanishi mumkin. Masalan, "bosh" so'zi ishtirokida: "boshiga chiqmoq" (hurmatsezlik qilmoq), "bosh qotirmoq" (o'ylamoq), "bosh aylanishi" (kayfiyati buzilishi yoki hayron bo'lish). Bu holat tilning tejamkorligi va ifoda boyligidan dalolat beradi.

Shuningdek, **gomosemiya** (bir xil ma'noni beruvchi turli somatizmlar) hodisasi ham kuzatiladi. Masalan, xursandlikni ifodalash uchun "boshi osmonga yetmoq", "yuragi yorilib ketmoq" kabi turli somatizmlar qo'llanilishi mumkin.

Somatizmlar o'zaro **sinonimik** va **antonimik** munosabatlarga kirishishi mumkin.

- **Sinonimik qatorlar:** "Og'zi qulog'ida" va "boshi osmonga yetdi" (juda xursand bo'ldi) frazeologizmlari ma'no jihatdan bir-biriga yaqin. Bu holat tilning ekspressiv imkoniyatlarini oshiradi va nutqni rang-barang qiladi.
- **Antonimik juftliklar:** Ba'zi somatizmlar qarama-qarshi ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, "qo'lini sovutmoq" (ishdan to'xtatmoq) va "qo'lidan ish kelmoq" (ishbilarmonlik) kabi.

Somatizmlar nutqda **ekspressivlik**, **emotsionallik** va **obrazlilik** yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ular oddiy so'z birikmalariga nisbatan yanada ta'sirchan, jonli va esda qolarli bo'ladi. "Uning yuzi oqargan" deyishdan ko'ra, "yuzida qon qolmagan" deyish, shaxsning kuchli qo'rquvini yoki hayratini yanada yaqqol ifodalaydi. Bu somatizmlarning lug'aviy ma'nodan ko'ra kuchliroq emotsional yuklamaga ega ekanligidan dalolat beradi.

O'zbek badiiy adabiyotida somatizmlar qahramonlar obrazini yaratishda, ularning ruhiy holatlarini, ichki kechinmalarini ifodalashda, shuningdek, voqealar rivojini jonli tasvirlashda keng qo'llaniladi. Yozuvchilar va shoirlar somatizmlar orqali tilning

badiiy imkoniyatlaridan unumli foydalanadilar. Masalan, G‘afur G‘ulom asarlarida "ko‘zi ochilmoq", "tili burulmoq" kabi somatizmlar qahramonlarning o‘zgarishini, dunyoqarashining kengayishini tasvirlashda mahorat bilan qo‘llanilgan.

Kundalik og‘zaki nutqda somatizmlar muloqotni ixchamlashtirish, uni tabiiy va jonli qilish maqsadida faol ishlatiladi. Do‘stona suhbatlarda, oilaviy muloqotlarda "boshimni qotirma", "ko‘z tegmasin" kabi iboralar tez-tez uchraydi. Publitsistikada esa somatizmlar matnning ta'sirchanligini oshirish, o‘quvchining diqqatini jalb qilish va ma'lumotni esda qolarli tarzda yetkazish uchun xizmat qiladi. Ular sarlavhalarda, iborali jummalarda va publitsistik uslubga xos tasviriylar vositalar sifatida qo‘llaniladi.

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, inson tanasi (soma) insonning dunyoni idrok etish va tushunishidagi asosiy manbalardan biridir. Somatizmlar inson tanasining konseptual tizimda qanday aks etishini ko‘rsatuvchi muhim dalillardir. Masalan, "bosh" so‘zi ko‘pincha "rahbar", "asosiy", "aqliy faoliyat" kabi tushunchalar bilan assotsiatsiyalanadi ("bosh vazir", "bosh muhandis", "bosh qotirmoq"). Bu, insonning o‘z tanasini dunyo modelini qurish uchun boshlang‘ich nuqta sifatida ishlatishini anglatadi. "Qo‘l" faoliyat, harakat va kuch bilan bog‘liq bo‘lsa ("qo‘lidan ish keladi"), "yurak" hissiyotlar va ichki kechinmalar markazi sifatida konsepsiyalangan ("yuragi toza").

Har bir xalqning o‘ziga xos madaniy qadriyatlari, urf-odatlar va e’tiqodlari tilga, xususan, somatizmlarga ham singib ketadi. O‘zbek tilidagi somatizmlar ham o‘zbek xalqining mentalitetini, hayot tarzini va madaniy an’analarini aks ettiradi. Misol uchun, "ko‘z tegmasin" iborasi o‘zbek xalqida mavjud bo‘lgan "ko‘z tegishi"ga ishonchni aks ettiradi. "Peshanasi qattiq" (omadli, sabrli) iborasi esa peshonaga ishonish bilan bog‘liq qadimgi tushunchalardan kelib chiqqan. Ba’zi somatizmlar islom dini ta’siri ostida shakllangan bo‘lishi ham mumkin.

Tilshunoslikda universal va milliy somatizmlar ajratiladi. **Universal somatizmlar** turli tillarda o‘xshash ma’nolarni ifodalovchi tana a’zolari asosidagi frazeologizmlardir (masalan, "ko‘z ochmoq" deyarli barcha tillarda "bilish", "anglash" ma’nosida uchraydi). Bu inson kognitiv tizimining umumiylikni ko‘rsatadi. **Milliy somatizmlar** esa faqat ma’lum bir tilga xos bo‘lib, ular shu xalqning o‘ziga xos madaniy tajribasi va

dunyoqarashi bilan bog‘liq. O‘zbek tilida "og‘zini moylash" (pora bermoq), "tilini qichitmoq" (gapirishga undamoq) kabi milliy koloritga ega bo‘lgan somatizmlar ko‘plab uchraydi. Ularni o‘rganish xalqning noyob lingvistik va madaniy xususiyatlarini tushunishga yordam beradi.

O‘zbek tilidagi somatizmlarning lingvistik tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular tilning leksik-semantik boyligida muhim o‘rin tutadi. Somatizmlar tana a'zolari nomlari asosida metafora, metonimiya va sinekdoxa kabi semantik ko‘chish mexanizmlari orqali shakllanadi va murakkab, ko‘p qirrali ma'nolarni ifodalaydi. Ular nafaqat nutqning ekspressivligini oshiradi, balki insonning dunyoni tana a'zolari orqali konsepsiyalash jarayonini ham aks ettiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilidagi somatizmlar boy polisemik imkoniyatlarga ega bo‘lib, o‘zaro sinonimik va antonimik munosabatlarga kirishadi. Ularning badiiy adabiyotda, og‘zaki nutqda va publitsistikada faol qo‘llanilishi tilning stilistik rang-barangligini ta'minlaydi. Eng muhimi, somatizmlar o‘zbek xalqining madaniy mentaliteti, urf-odatlar va dunyoqarashining yorqin ko‘zgusi hisoblanadi.

Somatizmlarni kompleks o‘rganish tilshunoslikning leksikologiya, frazeologiya, kognitiv lingvistika va etnolingvistika kabi sohalari rivojiga hissa qo‘shadi. Kelgusida somatizmlarni diaxron aspektda, ya'ni ularning tarixiy taraqqiyotini o‘rganish, shuningdek, o‘zbek tilidagi somatizmlarni boshqa turkiy tillardagi analoglari bilan qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilish istiqbolli yo‘nalishlardan hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ne‘matov, J. J., Mahmudov, N. M. (2011). *O‘zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: Universitet.
2. Hojiyev, A. (2002). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
3. Rahmatullayev, Sh. (1978). *O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati*. T: O‘.
4. Vinogradov, V. V. (1953). *Osnovnyye tipy leksicheskogo znacheniya slova*. Moskva: Vysshaya shkola.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Tijoriy diskursning boshqa diskurslardan farqi

Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi

ADCHTI, dotsenti

Yuldashova Go‘zal Rustam qizi

ADChTI, 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijoriy diskursning asosiy xususiyatlari , uning boshqa diskurs turlaridan farqlari tahlil qilinadi. Diskurs maqsadi , til uslubi , auditoriyasi va kommunikativ funksiyalar asosida solishtirilib , tijoriy diskursning manipulyativ jihatlar alohida yoritiladi.

Annotation. This article analyzes the main features of commercial discourse and its differences from other types of discourse. The comparison is based on the purpose of discourse, language style, audience, and communicative functions. Particular attention is paid to the manipulative aspects of commercial discourse.

Аннотация. В данной статье анализируются основные особенности коммерческого дискурса и его отличия от других типов дискурса. Сравнение проводится на основе цели дискурса, языкового стиля, аудитории и коммуникативных функций. Особое внимание уделяется манипулятивным аспектам коммерческого дискурса.

Kalit so‘zlar: *tijorat, badiiy, siyosiy, diskurs, strategiya, axborot.*

Kirish. Zamonaviy kommunikatsiya jarayonida turli diskurs turlarining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Har bir diskurs turi – siyosiy, ilmiy, diniy, ommaviy axborot , badiiy yoki tijoriy bo‘lishidan qat’iy nazar o‘ziga xos maqsad , til birliklari va kommunikativ strategiyalarga ega. Ayniqsa tijoriy diskurs bugungi globallashuv va bozor munosabatida keng qo‘llanishi bilan ajralib turadi. Diskur atamasi lotincha „discursus” - „mulohaza yuritish” , „oldiga va orqaga yugurish” , „harakat” yoki fransuzchada „Discours”- nutq degan manoni anglatadi. „Diskurs” tushunchasi ko‘rib chiqilayotgan muammoning asosiy tushunchasi bo‘lganligi sababli ta’rifiga turlicha yondashuvlar bilan to‘xtalib o‘tish lozim deb bilamiz.[1] Diskursning bir qancha turari mavjud .

Masalan: Tijoriy diskurs, ilmiy diskurs, badiiy diskurs, siyosiy diskurs, ommaviy axborot diskursi, diniy diskurs . Xo‘sh tijoriy diskurs o‘zi nima? Degan savolga javob beramiz.

Tijoriy diskurs bu – moliyaviy manfaat ko‘zlangan , mahsulot yoki xizmatni targ‘ib qilishga yo‘naltirilgan nutq shakli. Barcha zamonlarda tijoriy muloqotlar har qanday biznesning muhim tarkibiy qismlardan biri, uning doirasidagi hamkorlikning asosiy vositasi va uning bir subyektlarini boshqasiga tasirining qudratli mexanizmi bo‘lgan. Aynan to‘g‘ri o‘tkazilgan mulohazalar, savodxonlik bilan rasmiylashtirilgan kelishuv yoki muayyan taklifni mahorat bilan asoslay olish tadbirkorlik faoliyatini muvoffaqiyatini belgilaydi.[2] Tijoriy diskursning boshqa diskurslardan farqini solishtiradigan bo‘lsak, uning asosiy maqsadi mahsulot yoki xizmatni reklama qilish, iste’molchiga uni sotish, hamda natijada daromad olishdir. Boshqa diskurslar ham xuddi shu kabi turli xil maqsadlarga ega xisoblanadi.

Ilmiy diskurs- bugungi kunda dunyo tilshunosligida ilmiy diskursni o‘rganishga katta e’tibor qaratilmoqda ,chunki til nafaqat ma’lumot uzatish vositasi balki , ijtimoiy, madaniy , siyosiy kucharni aks ettiruvchi kuchli vositadir.[3] Ilmiy diskursning asosiy maqsadi bilim berish, ilmiy fikrni asoslashga qaratilgan.

Diniy diskursda esa asosiy maqsad axloqiy tarbiya, e’tiqodni mustahkamlashdir.Diniy diskurs o‘ziga xos muloqot shakli sifatida , tilning ma’lum funksialarini amalga oshirish orqali insoniyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. U jamiyatda ma’naviy birdamlikni ta’minlash , e’tiqodiy qadriyatlarni mustahkamlash va insonning ruhiy dunyosini boyitishga xizmat qiladi.[4]

Siyosiy diskurs haqida ma’lumot beradigan bo‘lsak uning asosiy maqsadi siyosiy g‘oyalarni targ‘ib qilish hamda xalqni jalb etishdir.Siyosiy diskurs o‘z o‘rnida siyosatga oid ma’lumotlar bilan bo‘lishishi bilan bir qatorda , siyosiy diskurs egasining etnik madaniyatiga xos tushunchalar bilan boyitilishi bor gap.[5]

Badiiy diskursning asosiy maqsad va vazifasi – bu adabiy- badiiy asarlarda qo‘llaniladigan nutq turi bo‘lib , u o‘quvchiga estetik zavq berish , tasvir orqali his-tuyg‘ularni , g‘oyalarni yetkazishdir.

Ommaviy axborot diskursi haqida ma'lumot sifatida shuni aytish mumkun-ki, bu diskursning asosiy maqsadi- jamiyatga muhim yangiliklar, ijtimoiy- siyosiy, madaniy, iqtisodiy voqealar haqida xabar berish, fikr uyg'otish, jamoatchilikni ma'lumotlantirishdir.

Tijoriy diskurs bilan boshqa diskurslarni solishtiradigan bo'lsak tijoriy diskurs emotsional, oddiy va lo'nda tilde ifodalanadi. Unda shiorlar („ Eng yaxshisi bizda“), modal so'zlar („ albatta “), baholovchi sifatlar („ eng yaxshi “) ko'p ishtirok etadi. Ilmiy ypk siyosiy diskursda esa bunday hissiylikka yo'l qo'yilmaydi. Aniq va asosiy bayon ustuvor bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda tijoriy diskurs boshqa diskurslardan bir qancha muhim jihatlari bilan ajralib turadi. U avvalo foyda olish, mahsulot yoki xizmatni targ'ib qilish iste'molchilarni ko'ndirish kabi amaliy maqsadlarga xizmat qiladi. Tijoriy diskursda manipulyatsiya usullari, emotsional ta'sir, ko'ndirish, til vositalari asosiy o'rinda bo'ladi. Unda soddalik ta'sirchanlik va aniq katigoriyaga qaratilganlik orqali til vositalaridan imkon qadar samarali foydalaniladi. Bu esa uni nafaqat tilshunoslik nuqtai nazaridan balki, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham muhim kommunikativ hodisaga aylantiradi.

Foydalanilagan adabiyotlar:

1. <https://journals.nuu.uz>
2. <https://uniwork.buxdu.uz>
3. 2024, ActualnProblems of Humanities and Social Sciences
4. <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI10Y2024N24>
5. <https://www.rescarcher.uz>
6. Specisal ISSca, 01/01/2023

Diskurs tushunchasi va uning lingvistik yondashuvlari

Xolisova Gavxaroy Mannobjon Qizi
ADCHTI dotsenti,
Yuldashova Go'zal Rustam qizi
ADChTI ,1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Diskurs tushunchasi mavzusida biz diskursning tuzilishi boshqa manbaalarda qanday tushunilganligi haqida ma’lumot beramiz. Diskurs lingvistika, falsafa, sotsiologiya va kommunikatsiya fanlarida keng qo’llanilishi haqida faktlar keltirib o’tamiz.

Kalit so’zlar: *diskurs tushunchasi, lingvistika, matn, nutq, muloqot.*

Diskurs lotincha “diskursus” muhokama so’zidan olingan bo’lib, hissiy, intuitiv ya’ni muhokama orqali vosita bilan hosil qilinadigan mantiqiy dalil isbotli bilim. Diskurs atamasi ko’rib chiqilayotgan muammoning asosiy tushunchasi bo’lganligi sababli, uning ta’rifiga turlicha yondashuvlar ustida to’xtalib o’tish lozim deb bilamiz. Shuni ta’kidlash lozimki, ushbu konsepsiya mashhurligiga qaramay, uning “diskurs”dan foydalanishning barcha holatlarini qamrab oladigan umumiy tan olingan va tarifi holi shakllantirilgan emas. Bu haqiqatni shu bilan izohlash mumkinki, nutq fanlararo tadqiqot obyekti bo’lib, bir qancha chegaraviy ilmiy yunalishlar: nazariy tilshunoslik, falsafa va mantiq, sotsiologiya, adabiyotshunoslik, simioteka, tarjima nazariyasi va boshqalar tutashgan joyda joylashgan. So’ngi yillarda so’zlashuv tushunchasi o’zgarib, uning noaniqligini bu liksimaning talaffuzida hamon aniq urg’umimg yo’qligini tasdiqlaydi. Masalan faylasuflar bo’g’iga birinchi urg’u beradi, tilshunoslar esa ikkinchi bo’g’iga urg’u berishadi. Zamonaviy nutq nazariyasi qadimgi ritorikadan boshlangan, ammo mustaqil fan sifatida XX arsning 60-yillari o’rtalaridagina shakllangan. Turli milliy an’analar va alohida mualliflarning pozitsiyalariga muvofiq „diskurs” tushunchasini talqin qilishning 3 ta asosiy sinfini ajratib ko’rsatadi. Boshqa manbaalarda diskursning janr kabi ekanligi, nutqiy janr-tipik tuzilishi, lisoniy vositalardan foydalanishning o’ziga xosligi, aniq adrestga qaratilganligi, ma’lum kommunikativ maqsad va ma’lumot yetkaza olishi, etiketlik kabi jihatlar bilan ajralib turuvchi nutq turi ekanligi ifodalanadi. Shuningdek maxsus olib borilgan tadqiqotlarda diskursning ijtimoiy tabiat orqali publisistik diskurs, siyosiy diskurs, badiiy, baholovchi diskurs kabi yangi tushunchalarning yuzaga kelganligi qayd etiladi. „Diskurs” atamasidan foydalanishning 3 ta asosiy klassi aniq ajralib turadi, ular turli milliy urf-odatlar va aniq mualliflarning hislari bilan bog’liq.[3]

Birinchi marta ushbu atamaning haqiqiy lingvistik qo'llanilishi amerikalik tilshunos Z.Xarrisning 1952-yilda yozgan “Nutqni tahlil qilish” maqolasida keltirilgan. Diskurs atamasining to'liq ko'lami so'ngi 20 yil ichida tilshunoslikda omnmalashib bordi. “Diskurs” atamasining haqiqiy lingvistik qo'llanilishi o'z-o'zidan juda xilma-xil hisoblanadi, ammo umuman olganda ularning orqasida an'anaviy nutq, matn va dialog tushunchalarini aniqlashtirish va rivojlantirishga urinishlar mavjud. Nutq tushunchasidan nutq kontseptsiyasiga o'tish F. de Sossyurga tegishli til va nutqning klassik qarama-qarshiligiga ma'lum bir uchunchi atama nutqning o'ziga xos paradaksol va “ko'proq nutq” va shu bilan birga o'rganish yanada qulayroq narsalarni kiritish istagi bilan bog'liq. [1]

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs tushunchasi lingvistik atama sifatida o'tgan asrning 60-70-yillarida tilshunoslik, semiotika, psixologiya, antropologiya va sotsiologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar natijasida vujudga kelgan. Diskursiv tahlil til va matn o'rtasidagi munosabatni o'rganishga qaratilgan sohadir. U o'tgan asrning 60-70-yillarida tilshunoslik, semiotika, psixologiya, antropologiya va sotsiologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar natijasida vujudga kelgan. Diskurs lingvistik imkoniyatlarning haqiqiy holatini o'rganadi - turli xil matn va og'zaki nutqlardan, dialogdan tortib, yuqori darajada institutsional suhbatlargacha. Tilshunoslar gaplarning uzilgan holatini tahlil qilayotgan bir paytda Z.Xarrisning “Diskursiv tahlil” nomli maqolasi chop etildi. Maqola bugungi kundagi diskursiv tahlil tamoyillaridan yiroq bo'lsa-da, Z.Xarris matnda mavjud bo'lgan lingvistik elementlarni, matnning nutqiy vaziyatga munosabatini ko'rib chiqadi. Nutqni o'rganishga semiotik va fransuz strukturalistlarining kirib kelishi ham bu sohaning rivojlanishiga katta turtki bo'ldi. O'tgan asrning 60-yillarida J.Ostin kabi tilshunos faylasuflar J.Searl, X.Grice ham tilni ijtimoiy voqelik sifatida o'rganishni, muloqotning shakllanishini o'rganishni boshladilar va nutq nazariyasi pragmatik yo'nalishni tanladi va matndan anglashilgan ma'noni tahlil qila boshladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda diskurs lingvistikasi tilni faqat Grammatik tizim sifatida emas, balki muloqot jarayonida shakllanadigan va kontekstga bog'liq bo'lgan murakkab hodisa sifatida o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] https://uniwork.buxdu.uz./resurs./13222_1_5A9D9734FC8BE99F459K4EA294A756E7FE312AD3.pdf
- [2] OpenAI ChatGPT sun'iiy intellekt platformasi orqali olingan ma'lumotlar
- [3] <https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-tushunchasi-va-unga-lingvistik-yondashuvlar/viewer>.
- [4] Xolisova G. Murhanova M. Nutqning o'zaro ta'sir jarayonidagi analik va diskursiv xususiyatlari. Pedagog jurnali Vol6 No .12 (2023)
- [5] Xolisova G. Diskurs va diskursiv tahlil bo'yicha lingvistik yondashuvlar umumiy filologiyaning dolzarb masalalari xalqaro ilmiy amaliy anjuman 2024.

Dokumentonimlar va ularning lingvistik xususiyati

Abdullayev B.X,
ADChTI dotsenti
Karimova M.U,
ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada dokumentonim tushunchasi, uning onomastikaga oid bo'lgan xususiyatlari, turlari va lingvistik jihatlari keng yoritilgan. Dokumentonimlarning semantik, sintaktik va uslubiy xususiyatlari tahlil qilinib, ularning ijtimoiy va kommunikativ vazifalari misollar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: dokumentonim, onomastika, hujjat, nomlash, lingvistika, rasmiy uslub, semantika, sintaksis, funksional yondashuv.

Annotation. This article provides an extended overview of the concept of documentonyms, their onomastic features, types, and linguistic characteristics. It analyzes the semantic, syntactic, and stylistic features of documentonyms with practical examples and reveals their social and communicative functions.

Keywords: documentonym, onomastics, document, naming, linguistics, formal style, semantics, syntax, functional approach.

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается понятие документонимов, их ономастические особенности, типы и лингвистические характеристики. Анализируются семантические, синтаксические и

стилистические черты документонимов, а также раскрываются их социальные и коммуникативные функции на основе примеров.

Ключевые слова: документоним, ономастика, документ, именование, лингвистика, официальный стиль, семантика, синтаксис, функциональный подход.

Tilshunoslikda onomastika turli xil nomlash birliklarini o‘rganadi. Bu yo‘nalish ichida yangi tadqiqot obyekti sifatida dokumentonimlar — hujjat va asarlarning nomlari ham alohida e‘tiborga loyiq bo‘ladi. Zamonaviy axborot oqimi va rasmiy jarayonlarda har bir hujjatning nomi uning mazmuniy mohiyati, vazifasi va ijtimoiy funksiyasini belgilaydi. Maqolada dokumentonimlarning lingvistik xususiyatlari, ularning turlari, nomlanish me‘yorlari va ijtimoiy-kommunikativ ahamiyati batafsil tahlil qilinadi.

1. Dokumentonim tushunchasi

Dokumentonim — bu ma’lum bir hujjat, ilmiy yoki adabiy asar, qonun yoki farmon, hisobot yoki bayonot kabi yozma manbalar nomidir. Atama lotincha 'documentum' (hujjat) va yunoncha 'onoma' (ism) so‘zlarining birikmasidan olingan. Bu nomlar faqatgina hujjatni belgilabgina qolmay, balki uning mazmuni, funksiyasi va vazifasini ham ifodalaydi.

2. Dokumentonimlarning asosiy turlari haqida

Dokumentonimlar ularning maqsadi va shakliga qarab bir necha toifaga bo‘linadi:

- Qonun va normativ hujjatlar: “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi”, “Ta’lim to‘g‘risidagi” Qonun.
- Farmon va qarorlar: “Prezidentning 2022-yil 27-iyuldagi PF-139-son Farmoni”.
- Ilmiy-ommabop asarlar: “Fonetika asoslari”, “Tillar tipologiyasi”.
- Adabiy asarlar: “Mehrobdan chayon”, “O‘tkan kunlar”.
- Maqolalar va tadqiqotlar: “Matnshunoslikda diskursiv yondashuv”, “Til va tafakkur bog‘liqligi”.
- Elektron resurslar: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” (onlayn nashr).

3. Dokumentonimlarning lingvistik xususiyatlari

- a) Semantik xususiyatlari

Semantik jihatdan dokumentonimlar mazmunga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Masalan, “Suv resurslaridan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonun — bu hujjat mazmunini aniq ifodalab turadi. Adabiy asarlar esa ko‘proq ramziy yoki obrazli ma’noga ega bo‘ladi: masalan, “Sariq devni minib” — bu asarning syujetiga bog‘liq obrazdir.

b) Sintaktik tuzilishi esa ;

Ko‘pgina dokumentonimlar murakkab so‘z birikmalari, aniqlovli konstruksiyalar shaklida ifodalanadi:

- “2025–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasi”
- “Til siyosatining zamonaviy tendensiyalari”

Bunda aniqlovchi va aniqlanuvchi o‘rtasidagi nisbat juda muhim bo‘ladi.

c) Uslubiy xususiyatlar

Rasmiy hujjatlar rasmiy-ish yuritish uslubiga xos bo‘lgan qat’iy va normativ shakllarda nomlanadi. Adabiy asarlar esa ko‘proq badiiy, ba’zan poetik obrazlar orqali nomlanadi. Ilmiy asarlar esa mavzuni aniq ifodalovchi terminlarga asoslanadi.

4. Dokumentonimlarning ijtimoiy va kommunikativ funksiyalari

Dokumentonimlar ijtimoiy kommunikatsiyada axborotni aniqlash, tasniflash, saqlash va targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, 'Ona tili darsligi' degan nom orqali o‘quvchi darhol mazmun haqida tasavvurga ega bo‘ladi. Shuningdek, rasmiy hujjatlar nomi yuridik kuchga ega bo‘lib, huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Quyidagicha misollar mavjud:

1. Qonun va normativ hujjatlar:

“O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi”

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun

“2024-yilgi Davlat budjeti to‘g‘risida”gi Qonun

Ushbu misollarga izoh beradigan bo‘lsam; Bu nomlar aniq, rasmiy va mazmunli bo‘lib, hujjatning mohiyatini bevosita aks ettiradi.

1. Dokumentonimlarning tarixiy ildizlari
2. Qo‘shimcha ilmiy ma’lumotlar

1. Dokumentonimlarning tarixiy ildizlari

Ilk yozma hujjatlar Mesopotamiya (mil. avv. IV ming yillik) da yaratilgan bo‘lib, ular loy lavhalarga yozilgan hisob-kitoblar bo‘lgan.

Dastlabki nomlangan hujjatlar shumer tilida "hukm", "buyruq" yoki "mulk bitiklari" tarzida atalgan.

Hujjatga nom berish avvalo hujjatni boshqa matnlardan ajratish, keyin esa mazmunini umumlashtirish uchun xizmat qilgan.

2. Dokumentonimlar va bibliografik tizimlar

Kitob va maqola nomlari kutubxonachilik va axborot tizimlarida (masalan, ISBN, katalog tizimlari) asosiy identifikator hisoblanadi.

Nom to‘g‘ri tuzilmagan bo‘lsa, hujjatni topish, tarjima qilish yoki tavsiya etish qiyinlashadi.

3. Nomlashda qo‘llaniladigan lingvistik vositalar

Terminlar: “Fonetik tahlil usullari” — aniq ilmiy termin ishlatilgan.

Metafora va simvol: “Ko‘hna dunyo sirlari” — badiiylikka yo‘g‘rilgan ifoda.

Raqlamlar va sanalar: “2024-yilgi ta‘lim konsepsiyasi” — hujjat vaqt va mavzuni bildiradi.

Qisqartmalar: “DTM nizomi”, “OAK qarori” – kontekstga qarab tushunarli bo‘lgan qisqartmalar ishlatiladi.

Yanada tushinarliroq qilib aytadigan bo‘lsam;

Qo‘shimcha misollar

Hujjat turi Nom namunasi Xususiyatlari

Ilmiy maqola “Tildagi metaforalarning tipologiyasi” Semantik va ilmiy aniqlik

Normativ hujjat “Mehnat kodeksi” Yuridik va aniq maqsadli

Darslik “O‘zbek tili morfologiyasi” Ta‘limiy, sohaviy terminlar bilan boy

Adabiy asar “Ufq ortida” (Erkin Vohidov) Ramziy, poetik ifoda

Elektron hujjat “my.gov.uz orqali murojaat tartibi” Zamonaviy raqamli nomlash.

Dokumentonimlar tilshunoslikda muhim onomastik birlik sifatida o‘rganilishi kerak. Ular nafaqat hujjatning mohiyatini ifodalaydi, balki ijtimoiy, madaniy va ilmiy jarayonlarda kommunikativ vosita bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda

dokumentonimlarning aniq, to‘g‘ri va uslubiy jihatdan asoslangan bo‘lishi axborot almashinuvi va tushunarlilik uchun zarur shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘afurov N. “O‘zbek tilining onomastik tizimi”, Toshkent, 2021.
2. Karimov A. “Til va uslub masalalari”, Toshkent, 2018.
3. Bobojonov Sh. “Hujjatshunoslik asoslari”, Toshkent, 2019.
4. Usmonov M. “Lingvistik tahlil asoslari”, Andijon, 2020.
5. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari.
6. Til va adabiyot jurnali, 2023-yil 2-son.
7. Yusupova Z. “Matnshunoslik va kommunikatsiya”, Samarqand, 2022

O‘zbek tilida avtomatik va semantik tahlil

Abdullayev B.X,
ADCHTI dotsenti
Karimova M.U,
ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilida avtomatik va semantik tahlil masalalari yoritiladi. Tilshunoslik va zamonaviy texnologiyalar chorrahasida shakllanayotgan kompyuter lingvistikasi doirasida avtomatik analiz, semantik to‘liq tahlil, sun’iy intellekt vositalari orqali tilni qayta ishlash imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy dasturiy platformalar va ularning o‘zbek tiliga moslashtirilishi haqida misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, avtomatik tahlil, semantik tahlil, kompyuter lingvistikasi, sun’iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP)

Annotation. This article explores the issues of automatic and semantic analysis in the Uzbek language. Within the field of computational linguistics, which lies at the intersection of linguistics and modern technologies, opportunities for processing the Uzbek language through artificial intelligence, automatic analyzers, and semantic parsers are studied. Examples of platforms and technologies adapted to the Uzbek language are also discussed.

Keywords: Uzbek language, automatic analysis, semantic analysis, computational linguistics, artificial intelligence, natural language processing (NLP)

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы автоматического и семантического анализа узбекского языка. В рамках компьютерной лингвистики, находящейся на пересечении лингвистики и современных технологий, анализируются возможности обработки языка с помощью искусственного интеллекта, автоматических анализаторов и семантических парсеров. Также приведены примеры платформ, адаптированных к узбекскому языку.

Ключевые слова: узбекский язык, автоматический анализ, семантический анализ, компьютерная лингвистика, искусственный интеллект, обработка естественного языка (NLP)

O‘zbek tili — boy leksik zaxiraga, murakkab morfologik va sintaktik tizimga ega til bo‘lib, uni raqamli muhitga to‘liq moslashtirish uchun maxsus til texnologiyalariga ehtiyoj ortib bormoqda. So‘nggi yillarda kompyuter lingvistikasi, sun‘iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) kabi yo‘nalishlarda o‘zbek tilining avtomatik tahlili yo‘lga qo‘yilmoqda.

Keling buni to‘liq tushuntirishga harakat qilaman.

Avtomatik tahlil deganda, kompyuter yordamida matn yoki so‘zning morfologik, sintaktik yoki semantik jihatdan tahlil qilinishi tushuniladi. Masalan, biror matnni avtomatik tarzda egasi, kesimi, aniqlovchisi, to‘ldiruvchisi kabi sintaktik bo‘laklarga ajratish, so‘z turkumini aniqlash, lug‘aviy ma‘nosini tushunish — bularning barchasi avtomatik tahlil sohasiga kiradi.

O‘zbek tilining avtomatik tahlil qilinishi, boshqa tillarga nisbatan, murakkabroq bo‘lishi mumkin. Chunki o‘zbek tili agglutinatив til sanaladi, ya‘ni so‘zlarga turli qo‘shimchalar qo‘shilishi orqali yangi ma‘no va grammatik vazifalar beriladi. Bu esa morfologik analizatorlarga katta yuk yuklaydi.

Masalan, “yordam” so‘ziga “-chi”, “-lar”, “-imiz”, “-dan” qo‘shimchalarini qo‘shib “yordamchilarimizdan” kabi murakkab birlikni hosil qilish mumkin. Bunday birlikni kompyuter to‘g‘ri ajratib tahlil qilishi uchun yetarli ma‘lumot bazasi, qoidalar va algoritmlar bo‘lishi zarur. Zamonaviy dasturiy vositalar yordamida morfologik, sintaktik va semantik tahlillarni amalga oshirish mumkin. O‘zbek tilining boy

morfologik tizimi tufayli bu tahlillar yanada murakkab va chuqur bo‘lishi mumkin. Masalan, birgina fe‘l shakllarining tahlili uchun ko‘plab algoritmlar kerak bo‘ladi. Bu esa tilshunos va dasturchilar hamkorligida yangi avlod tahlil vositalarini yaratishni taqozo qiladi.

O‘zbek tilida semantik tahlilni amalga oshirishda bir qancha dasturiy platformalar mavjud: UZBERT, X-BERT kabi modellar asosida semantik tahlillarni chuqur o‘rganish imkoni bor. Bu modellar matnni tushunish, kontekstni aniqlash va tushunchalar orasidagi bog‘liqlikni topishda muhim vositadir.

Bundan tashqari, o‘zbek tilining NLP bo‘yicha raqamlashtirish ishlari ham olib borilmoqda. Ayrim institutlar va universitetlar huzurida NLP laboratoriyalari tashkil etilib, o‘zbek tiliga oid korpuslar, morfologik analizatorlar va semantik leksikonlar yaratilmoqda.

Kompyuter lingvistikasi doirasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar o‘zbek tilining raqamli sohada mustahkam o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Ayniqsa, tilni avtomatik tarzda tahlil qilish, uning mazmunini mashinalar tomonidan tushuniladigan ko‘rinishga keltirish jarayonlari milliy tilning global texnologiyalar bilan uyg‘unlashuviga olib kelmoqda.

Semantik tahlil esa so‘zning yoki gapning mazmunini aniqlash bilan bog‘liq. Faqat grammatik tuzilmani emas, balki kontekstni, yashirin ma’nolarni ham tushunishga harakat qiladi. Masalan, “Bugun u institutga bordi” degan gapda “u” kimligini, “institut” qaysi muassasa ekanini va “borish” fe‘lining kontekstdagi ma’nosini aniqlash — semantik tahlil vazifasidir.

O‘zbek tilida semantik tahlilni amalga oshirish uchun “ontologik baza”, “lug‘aviy semantik tarmoqlar” kabi ma’lumotlar ombori yaratilishi kerak. Hozirda “UZBERT”, “O‘zWordNet”, “Tahlil.uz” kabi loyiha va platformalar bu yo‘nalishda ishlayapti. Jumladan, “UZBERT” o‘zbek tilida sun’iy intellekt asosida mashina tarjimai, savol-javob, matn tushunish, tahlil kabi funksiyalarni bajaradi.

Shuningdek, kompyuter lingvistikasi doirasida o‘zbek tiliga oid korpuslar yaratish, tezis va maqolalarni avtomatik analiz qilish, so‘z turkumini aniqlash kabi loyihalar amalga oshirilmoqda. Yana bir muhim jihat — o‘zbek tili grammatikasini

raqamli ko‘rinishda ifodalash, ya’ni morfologik va sintaktik qoidalarni algoritmik modelga aylantirish.

Shuningdek, o‘zbek tili uchun ishlab chiqilgan spell-checkerlar (imlo tekshiruvchi), leksik analizatorlar, tokenizatorlar (so‘z ajratuvchilar), parserlar (sintaktik tuzuvchi) ham asta-sekin rivojlanmoqda. Bu vositalarning aksariyati Python, Java, yoki boshqa dasturlash tillarida yoziladi va NLP (Natural Language Processing) kutubxonalariga asoslanadi.

Ammo muammolar ham yo‘q emas. O‘zbek tilining turli lahjalari, omonimlar, frazeologizmlar, sinonimlar, gaplarning turlanishi va noaniqlik darajasi bu jarayonda kompyuterni chalg‘itishi mumkin. Shuning uchun bu sohada faqat texnik bilim emas, balki tilshunoslik asoslarini ham chuqur o‘rganish talab etiladi.

Yuqoridagi holatlarni inobatga olgan holda, kompyuter lingvistikasi yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar o‘zbek tilining zamonaviy tahliliga, uni texnologik tizimlarga integratsiya qilishga o‘z hissasini qo‘shishi mumkin. Tilshunos va dasturchi hamkorligida o‘zbek tilining raqamli tahlili yanada takomillashadi.

Bugun o‘zbek tilini zamonaviy texnologiyalar asosida tahlil qilish — nafaqat ilmiy zarurat, balki madaniy va davlat siyosiy ahamiyatga ega vazifadir. Bu jarayonda yoshlarning ishtiroki muhim. Ayniqsa, bakalavriatning ilk bosqichidayoq bu soha bilan qiziqayotgan talabalar — kelajakda kuchli lingvokompyuter mutaxassisi bo‘lib yetishishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tojimurodov I. Kompyuter lingvistikasi asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020.
2. Alimova M. va boshqalar. Tabiiy tilni qayta ishlash: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2022.
3. Jurayev O. Sun‘iy intellekt asoslari. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
4. www.tahlil.uz – O‘zbek tilining lingvistik va semantik tahlili platformasi.
5. UZBERT loyihasi haqida: <https://huggingface.co/uz-nlp>

O‘zbekistonda tibbiy terminologiyani standardlashtirish muommolari

Abdullayev B.X,

ADCHTI dotsenti

Karimova M.U,

ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda tibbiy terminologiya standardlashtirish muommolarini kech yoritish bo‘yicha ko‘plab ma’lumotlar berilib o‘tilgan, yani hozirgi kunda tibbiyot sohasida rus va ingliz tillarida kirib kelgan atamalarning o‘zbek tiliga tog‘ri, aniq va yagona tarzda tarjima qilinmasligi natijasida amaliy va ta’lim jarayonlarida chalkashliklar yuzaga kelmoqda. Maqolada tibbiy atamalarni standardlashtirish, ularni yagina tizimga solish va rasmiy hujjatlar asosida muvofiqlashtirish zarurati asoslab berdi. Bundan tashqari xorijiy tajribalar jumladan “JAXON SOG‘LIQNI SAQLASH [1]” tashkilotlari va boshqa ilg‘or mamlakatlar amaliyoti tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Tibbiy terminologiya, standardlashtirish, moslashtirish, terminlar, atamalar.*

Aniq va standartlashtirilgan atamalar shifokorlar, tibbiyot xodimlari, talabalar va ilmiy tadqiqotchilar o‘rtasidagi samarali muloqatni ta’minlaydi. Biroq, O‘zbekistonda tibbiy terminologiyani birlashtirish va ilmiy asoslarda ishlab chiqish jarayoni hali ham bir qator muammolar bilan bog‘liq. Avvalo, termin haqida gaplashadigan bo‘lsak, termin-bu ma’lum bir fan texnika kasb yoki sohada aniq tushunchani ifodalovchi so‘z yoki ibora. U umumiy so‘zlardan farqli ravishda faqat o‘z sohasi doirasida ma’lum bir aniq ma’noga ega bo‘ladi. Tibbiy terminologiya – bu sog‘liqni saqlash sohasidagi bilim, tadqiqot va amaliyotning asosiy tayanchidir.

O‘zbek tibbiy terminologiyasi hozirgi kunda rus va ingliz tillarining kuchli ta’sirida. Lotin asosidagi atamalarni o‘zbek tiliga moslashtirishda izchillik yo‘q.[1]

Termin ilmiy-texnik akademik va kasbiy muloqotdan aniqlik va tushunarlilikni taminlash uchun ishlatiladi. Masalan: Tibbiyotda “*animiya*” –qondagi gemoglobinni kamayishi, Iformatikada “*algoritim*” –ma’lum bir vazifani bajarish uchun ketma-ket bajaradigan buyruqlar toplan, Lingvistikada “*fonema*”-nutqdagi eng kichik tovush birligi.

Asosiy mavzumiz haqida gaplashadigan bo'lsak, O'zbekistonda tibbiy terminologiyani standardlashtirish masalasi sog'liqni saqlash tizimi, tabiiy ta'lim, ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalar sohalarida dolzarb masalalardan biridir. Quyidagi ushbu mavzu bo'yicha eng qamrovli ma'lumotlar taqdim etaman.

Standardlashtirish zarurati- asosiy muammolar shundaki tibbiy atamalarining turlicha tarjima qilinishi va qo'llanilishi, rus va lotin tillardan olingan terminlarning adabiyotdan va amaliyotda bir xil ishlatilmasligi, elektron sog'liqni saqlash tizimlarida masalan: poliklinika terminlar bazasining yagona bo'lmasligi.[2]

Bu muommolarning oqibatida tashxis va davolash jarayonida chalkashliklar bo'lishi, tibbiy hujjatlarni yuritishda standardlashtirish buzilishi, ilmiy va talimiy materiallarning turlicha tarjimasi kabi oqibatlarga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida Davlat siyosat va huquqiy asoslarida ham muhim hujjatlarda O'zbekiston prezidenti qarorlariga muvofiq sog'liqni saqlash tizimini raqamlashtirish, tibbiy talimni modernizatsiya qilish bo'yicha ham qarorlar qabul qilingan. O'zbek tili davlat tili sifatida tog'risidagi qonun ilmiy va tibbiy sohalarida ham rasmiy tilda yagona terminologiyani ishlab chiqarishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasida sog'liqni saqlash vazirligining buyrug'i asosida tibbiy terminlarni o'zbek tilida standardlashtirish bo'yicha ishchi guruhlar tashlik etilgan. Amaliy ishlar va tashabbuslar haqida gaplashadigan bo'lsak, atamalar lug'atlari tibbiy terminlarni “O'zbekcha ruscha lug'ati”, “Tibbiy atamalar ensiklopediya” kabi.

Lotincha va o'zbekcha ,ruscha izohlar bilan “Anatomiya va fiziologiyasi” lug'atlari kabi tibbiy atamalar lug'atlari mavjud. Toshkent tibbiyot akademiyasi tibbiyot oliy O'quv yurtlari o'quv darsturlarini yangilashda yagona terminologik ish olib bormoqda. Talabalar va standart qo'llanmalar tayorlanmoqda.

Raqamli platformalar haqida gapiradigan bo'lsak elektron sog'liqni saqlash tizimlarida yagona tibbiy atamalar bazasi ishlab chiqilmoqda. Tibbiyot axborot tizimlariga terminologik lug'atlarni integratsiya) qilish rejalashtirilgan.

Lotincha, inglizcha va ruscha terminlarni o'zbek tiliga mos va ilmiy jihatga asoslangan tarjimasi amalga oshirilmoqda. Morfologik va semantik tahlillar asosida bazi terminlar o'zbekcha ekvivalent bn almashtirilmoqda.

Masalan: **Gipertoniya** rus tilidan o‘zbek tiliga yuqori qon bosimi kabi tarjima qilingan.

Kelgusidan rejalar tibbiy terminologiya boyicha davlat standartlarini ishlab chiqish. Tibbiy tarjimonlar, filoloklar, va soha mutaxassislarini jalb qilgan holda tibbiy terminlar milliy kengashini tashkil etish, Hamda tibbiy adabiyotlar darsliklar va elektron manbalarni yagona standart asosida nashr qilishdir.

Zamonaviy tibbiyot terminlarini tarjima qilishda semantik aniqlik muhim. Zamonaviy tibbiyot terminlarini tarjima qilishda semantik aniqlik muhim.[2]

Ilmiy izlanishlar natijasida tibbiy tilshunoslik va tarjimashunoslik yo‘nalishlarida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. O‘zbekiston milliy Universiteti)termiz davlat Universiteti, Navoiy davlat pedagogika Universiteti qoshidagi filologiya va tarjima kafedralarida tibbiy terminlar tarjimasi bo‘yicha desertatsiyalar tayorlanmoqda. Akademik ishlar haqida gaplashadigan bo‘lsak, tibbiy terminlarning lingvistik xususiyatlari, lotin va o‘zbek tilidagi tibbiy terminlarning morfologik tahlili, tibbiy terminlarning o‘zbek tiliga moslashtirish tahlili mavzularida akademik ishlar olib borilmoqda. Bazi terminlar o‘zbek tilida sinonim bilan ifodalanmoqda, masalan qandli diabet (shakar kasalligi).

Davlat idoralari va hususiy tibbiyot muassasalari ortasida yagona terminlar bazasi mavjud. Elektron hujjatlar yuritish tizimlarida terminlar notekis ishlatilmoqda bularni bartaraf qilish uchun o‘zbek tili instituti sog‘liqni saqlash vazirligi, oliy ta’lim vazirligi hamkorligida tibbiy terminlar bo‘yicha milliy resterlar yaratilishi kerak. Har yili yangilanadigan intellektiv lug‘at pirtali yaratish kerak masalan: meduzterim.uz kabi . Har bir tibbiy atama uchun izoh sinonim kelib chiqishi va qo‘llanilishi sohasida keltirilgan referensif lug‘at yaratish. Tibbiy fanni rivojlantirishi bilan har yili yangi atalamalar paydo bo‘lmoqda. Ushbu neologizmlarni o‘zbek tiliga mos va tushunarli shaklda kiritish lozim. Kulonlash ya’ni o‘zbek tilida ishlatish uchun shunchaki transkripsiyalash emas , balki mohiyatni tushunish kerak.

Anatomiya sohasidagi atamalarda lotin tilidan to‘g‘ri foydalanish kerak. O‘zbekcha terminologiya xalq tiliga yaqin bo‘lishi lozim. Talabalarga darsliklarda birlashgan terminologiya o‘rgatilishi zarur.[3]

Telemeditsina aynan qanday shaklda o‘zbek tiliga moslashish mumkin. Masofaviy tibbiy xizmat, onlayn shifokorlik qo‘yib chiqilishi mumkin. Bundan yagona maqsad shundaki tibbiy tilni standardlashtirish orqali sog‘liqni saqlash tizimida aniqlik va yagonalikni ta‘minlash. Ilm fan ,ta‘lim va amaliyotda yagona asosda ishlashni yo‘lga qo‘yish, oddiy fuqarolar uchun tushunarli,tibbiy atamalar yaratish. Bu orqali bemor va shifoxona o‘rtasida aloqa yaxshilanadi.

Xalqaro atamalarni o‘zbek tiliga moslashtirishda til qonuniyatlariga rioya qilish muhim. Tibbiy lug‘atlar tuzishda turli tillardagi manbalarni solishtirish kerak.[4]

Bugungi kunda O‘zbekiston sog‘liqni saqlash tizimining islox qilinishi bilan birga tibbiy terminologiyaning yagona me‘yor asosida qo‘llash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Kelgusida tibbiy terminologiyani milliy standart natijasiga olib chiqishimiz uchun normativ huquqiy asoslarni kuchaytirish,maxsus ilmiy kengashlar,ekspert guruhlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish, tibbiy lug‘atlarning raqamli va intellektiv shakllarda yaratilish, xalqaro tajribalar asosida moslashtirish va milliyalashtirish ishlarini olib borishimiz zarur.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda tibbiy terminologiyani standartlashtirish – bu nafaqat til masalasi, balki sog‘liqni saqlash tizimining sifatini oshirish, xalqaro hamjamiyat bilan integratsiyalashish va yangi avl tibbiyot mutaxassislarini tayyorlash uchun muhim qadamdir. Ushbu sohada davlat, ilm-fan va amaliyot mutaxassislarining yaqin hamkorligi bilan samarali natijalarga erishish mumkin. Yagona reyestr,izohli lug‘atlar, elektron baza va mutaxassislar hamrohligi orqali bu sohada ko‘plab muvofaqqiyatlarga erishish mumkin.

Adabiyotlar:

1. Rahmonov, Sh. (2020). O‘zbek tibbiy terminologiyasi: tarix va istiqbollari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Qodirova, D. (2019). Tibbiy tarjima: muammo va yechimlar. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.

3. Abdullayev, A. (2018). Anatomik terminologiya: nazariya va amaliyot. Samarqand: Tibbiyot universiteti nashriyoti.
4. Xudoyberdiyeva, Z. (2021). Tibbiy terminologiya: qiyosiy tahlil. Toshkent: Yangi asr avlodi.

Kitobxonlikni targ‘ib qilish yo‘llari

Xolisova G.M.,
ADCHTI dotsenti
Yuldashova Go‘zal Rustam qizi,
ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kitobxonlikning jamiyatdagi ahamiyati , uni targ‘ib qilishning samarali usullari va yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni yoritilgan .

Kalit so‘zlar: *kitob , marifat, bilim,badiiy, ijtimoiy tarmoq.*

Ma’rifat - kishilarning ongini, bilimini , madaniyatini oshirishga qaratilgan ta’lim-tarbiya jarayoni . U tabiat , jamiyat, va inson mohiyati haqidagi turli bilimlar , ma’lumotlar majmuasi degan ma’noni ham bildiradi. Insonning ma’naviy qiyofasi uning oldiga qo‘yilgan vazifalarga mos bo‘lish uchun u yuksak axloqli , ma’rifatli , bilimli bo‘lmog‘i lozim . Ma’rifat hamda komillikka erishish uchun kitob mutolaasi , ilm-fan sirlarini o‘rganish kerak bo‘ladi.Kitob mutolaasi insonda chin ishoniy fazilatlarni shakllantirib , hayotda o‘z o‘rnini topishga , jamiyatimiz a’zosi bo‘lishga , yaxshi va yomon, oq-u qorani tanishga ulkan xissa qo‘shadi.[1] „Kitob- beminnat ustoz“, bilim va manaviy yuksaklikka erishishning eng asosiy manbai. U umr yo‘llarini yorituvchi so‘nmas nur , inson hayotiga mazmun baxsh etuvchi saodat manbaidir. Shu sababdan azaldan ma’rifat peshvolari, ahli donishmandlar butun insoniyatni kitob o‘qishga , undan ilm-u odob sirlarini o‘rganishga chorlab kelishgan.[2] Bugungi globallashuv va raqamli axborot davrida insonning ma’naviyati va kamoloti uchun eng muhim vosita ham – kitobdir.Kitobxonlik madaniyati jamiyat taraqqiyotining , yosh avlodning fikrlash doirasi va dunyoqarashining asosiy mezonlaridan hisoblanadi. Shu boisdan mamlakatimizda kitobxonlikni targ‘ib qilish masalasiga katta e’tibor qaratilmoqda.Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab –quvvatlash milliy dasturi bo‘yicha Vazirlar Mahkamasi qaror qabul qildi va

O‘zbekiston „Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi.[3]

„Yoshlarimizga munosib ta’lim berish, ularning ilm – fanga bo‘lgan intilishlarini ro‘yobga chiqarishimiz kerak. Shu maqsadda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishimiz, o‘rta va oliy o‘quv yurtlarining moddiy- texnik bazasini, ilmiy va o‘quv jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak”, - deydi yurtboshimiz. Kitobxonlikni avvalo oila muhitidan boshlash kerak. Kichik yoshligidan ota – onalar farzandlariga kitoblar o‘qib berishi, farzandlari bilan birgalikda kitoblar mutolaa qilishi kerak. Maktablarda ham turli xil musobaqalar tashkil qilinishi kerak. Jamiyatimizda zamonaviy kutubxonalarni rivojlantirish lozim. Kutubxonalarga kirishni osonlashtirish hamda a’zolikni bepul qilish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda 7 yoshdan 70 yoshgacha ko‘plab odamlar ijtimoiy tarmoqlarda kun-u tunlarini behuda o‘tkazishmoqda. Keraksiz turli xildagi vaynlarni, vidiolarni, o‘ziga umuman notanish bo‘lgan insonlarni hayotini kuzatish bilan qimmatli vaqtlarini sarflashmoqda. Shuning uchun ham ijtimoiy tarmoqlarda kitobxonlikni targ‘ib qilish kuchaysa yanada manfaatli, yanada foydali bo‘lar edi. Masalan: TikTok, Instagram, Teleramm va boshqa platformalarda kitob shaharlari, kitobxonlar blokklarini ommlashtirish kerak. Telivizor, radio, va ijtimoiy tarmoqlarda mashhur yozuvchilar ishtirokida kitob tavsiyalari mavzusiga doir ko‘rsatuvlar, eshittirishlar olib borilishi lozim. Aholi kam joylarda ya’ni shahardan uzoq joylarga, qishloqlarga ko‘chma kutubxonalarni tashkil qilish lozim. Tanganing ikkinchi tomoniga qaraydigan bo‘lsak faqatgina kitob do‘konlarini ko‘paytirish emas balki kitoblar narxlarini ham pastlatish va talabalar, o‘quvchilar uchun chegirmalar joriy qilish kerak.

Qanday kitoblarni ko‘proq o‘qish kerak?

Badiiy adabiyotlarni ko‘proq o‘qish kerak. Bu kitoblar til boyligini oshiradi, tasavvurni kengaytiradi va hayotiy saboqlar beradi. Masalan Abdulla Qodiriy qalaqmiga mansub „O‘tkan kunlar “romani, Cho‘lponning „Kecha va Kunduz” asari, Oybekning “Navoiy” romani insonga manaviy ozuqa beradi.

Bilimni oshirish maqsadida ilmiy kitoblar o‘qish manfaatliroq. Shaxsiy rivojlanish va psixologiya kitoblari- o‘z ustringizda ishlashga, maqsad qo‘yishga va

ongni tarbiyalashga yordam beradi. Diniy va ma'naviy kitoblar esa axloqiy tarbiya, halollik, muomala, kabi jihatlar shakllanishida muhimdir. Masalan, G'azzoliy, Ahmad Yassaviy kabi mutafakkirlarning asarlari.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kitobxonlikni targ'ib qilish – bu jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni fikrlovchi, bilimli va barkamol etib tarbiyalashning eng muhim yo'lidir. Har kim o'z hayot yo'lida kitobni do'st, maslahatchi va yo'lbo'shchi sifatida qabul qilsa, jamiyatda kitobxonlik madaniyati mustahkamlanadi va bu bizni yanada farovon kelajak sari yetaklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

<https://worklyknowledge.uz>

lex.uz

<https://yuz.uz>

KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA SUN'IY INTELEKT TUSHUNCHASI

Abdullayev B.X.,

ADChTI dotsenti, PhD.

Abdullayeva Sh. N.,

ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolamizda kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt texnologiyalarining o'zaro integratsiyasi, ularning tabiiy tilni qayta ishlash jarayonidagi o'rni hamda zamonaviy yondashuvlari haqida tahlil qilinadi. Hozirgi kunda sun'iy intellektning vazifalari hamda keng qamrovli imkoniyatlari haqida gaplashamiz.

Kalit so'zlar: kompyuter lingvistikasi, sun'iy intellekt, ChatGPT, MetAL, Medjourniy, tahlil.

Hozirgi kunda “sun'iy intellect” atamasi deyarli hamma sohada eshitiladi. Dasturchilar uni o'rganmoqchi, biznes rahbarlar o'z mahsulotlariga qo'llamoqchi, lekin ko'pchilik uchun bu tushuncha hali ham noaniq bo'lib qolmoqda. Hatto mutaxassislar ham ba'zan “AI” va “mashinalarni o'rganish” tushunchalarini chalkashtirib yuboradi.

Kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt (SI) sohalari zamonaviy texnologiyalarning eng dinamik rivojlanayotgan yo'nalishlaridan hisoblanadi. Ushbu fanlar tilni tushunish, tahlil qilish va undan foydalanish jarayonlarini avtomatlashtirishga qaratilgan bo'lib, tabiiy tillarni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP), mashinalar o'rganishi (Machine Learning – ML) va chuqur o'rganish (Deep Learning) kabi metodlar asosida ishlaydi.[3]

Sun'iy intellektning rivojlanishi bilan birga kompyuter lingvistikasi ham keng qo'llanilmoqda: tarjima tizimlari (Google Translate, DeepL), virtual yordamchilar (Siri, Alexa), avtomatik javob generatsiyasi (ChatGPT) kabi ilovalar insonlar bilan mashinalar o'rtasidagi muloqatni yangi bosqichga olib chiqdi.

Ushbu maqolada kompyuter lingvistikasida sun'iy intellektning roli, qo'llaniladigan algoritmlar, dolzarb muammolar va istiqbolli yo'nalishlar haqida so'z yuritiladi. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalari tilshunoslikni tubdan o'zgartirib, insoniyat uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Maqolani kompyuter lingvistikasi fanini yoritib berish bilan boshlaymiz. Kompyuter lingvistikasi fani matematik va tabiiy –ilmiy fanlar bilan umumkasbiy fanlar o'rtasida ilmiy va nazariy bog'liqlikni taminlashga xizmat qiladi. Bu fan O'zbek filologiyasi yo'nalishi bo'yicha bakalavrga o'z fundamental, umumkasbiy va iqtisodiy tayyorgarligigga muvofiq quyidagi kasbiy va faoliyat turarini bajarish uchun katta yordam beradi:

- O'zbek filologiyasi sohasida ilmiy-tekshirish institutlarida ilmiy hodim, tadqiqotchi, kata ilmiy mutaxassis;
- O'rta umumiy , o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tili va adabiyotidan dars berish va o'quv metodik ishlarni olib borish ;
- ommaviy axborot vositalari sohasida muxbir , muharir , musahhih;
- adabiy –tanqidiy faoliyatda munaqqid;
- arxiv va muziyarda ekskursavod , ilmiy xodim sifatida.

Bu fan gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar blokning „falsafa “, „logika” , „matematika” va tabiiy ilmiy fanlar blokining „Tilshunoslik va tabiiy fanlar” ,

„Informatika “ , „Hozirgi zamon tabiatshunosligining konsepsiyalari “ singari o‘quv predmitlari bilan uzviy bog‘liqdir. [1]

Kompyuter lingvistikasi shunday fanki unda tilshunoslik masalalari kompyuter orqali hal qilinadi. Kompyuter lingvisikasida sun‘iy intellektni bog‘laydigan bo‘lsak til tizimiga ta‘siri atroflicha o‘rganiladi. Sun‘iy intellekt yordamida matnni qayta ishlash , tarjima qilish va nutqni sitez qilish kabi jarayonlar tahlil qilinib , ularning cheklovlari hamda imkoniyatlari baholanadi. NLP tizimlari tabiiy tilni sintaktik va semantic jihatdan qayta ishlay olsada pragmatik anglash borasida inson tafakkuridan farq qiladi. Shuningdek avtomatik tarjima tizimlarining madaniy va kontekstual tafovutlarini anglashga qodir emasligi kuzatildi. AL asosidagi matn yaratish tizimlari inson yozuviga o‘xshash ifodalar xosil qilishga muvofiq bo‘lsada , bazan takroriylik va kontekstdan chetga chiqish muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Maqola sun‘iy intellektning tilshunoslikka ta‘sirini yanada chuqur o‘rganish va inso nutqiga yaqinlashtirish yo‘nalishida ishlanmalarni davom ettirish zaruriyatini ochib beradi.[2]

Sun‘iy intellektidan foydalanish haqida gaplashadigan bo‘lsak o‘zim biladigan sun‘iy intellektlar , uning qulayliklari hamda , uning turlari haqida ko‘plab ma‘lumotlarni aytib o‘taman.

Sun‘iy intellektidan foydalanish haqida gaplashadigan bo‘lsak o‘zim biladigan sun‘iy intellektlar , uning qulayliklari hamda , uning turlari haqida ko‘plab ma‘lumotlarni aytib o‘taman.

ChatGPT bu google tomonidan ishlab chiqilgan katta tilli model u juda katta miqdordagi matn ma‘lumotlarida o‘qitilgan va turli xil vazifalarni bajarishga qodir. Uning afzalliklari shulardan iboratki matnlari yozish, hikoyalar yaratish, she‘rlar yozish va boshqa turdagi yozuvlarni yaratadi. ChatGPT odamlar bilan tabiiy va oqilaona subatlashishga qodir . ChatGPTning ham o‘ziga yarasha zararlari ham bor. ChatGPT bazan noto‘g‘ri ma‘lumotlarni berishi yoki xatoliklarga yo‘l qo‘yishi mumkin. ChatGPT bu juda kuchli va foydali texnologiya , ammo u bazi kamchiliklarga ham ega uning afzalliklari va zararlarini hisobga olib, uni ehtiyotkorlik bilan ishlatish kerak.

Gemini ham google tomonidan ishlab chiqilgan yangi katta tilli model bo‘lib, ChatGPTga o‘xshash ko‘plab vazifalarni bajarishga qodir. Geminining ham afzalliklari mavjud bo‘lib ular matn yaratish, ma’lumot berish, tarjima qilish, kod yozish, odamlar bilan tabiiy va oqilona suhbatlasha oladi .Afzalliklari bilan birga uning ham o‘ziga yarasha kamchiliklari mavjud . Geminining javoblari har doim ham to‘g‘ri bo‘lmasligi mumkin .Geminining imkoniyatlari cheklangan bo‘lishi mumkin.Uning tarqalishi odamlarning ishsiz qolishiga olib kelishi mumkin. U ko‘plab vazifalarni bajarishga qodir bo‘lganligi sababli , odamlarning ish joylari yo‘qolib ketishi mumkin.

Medjourniy bu sun’iy intellekt tomonidan ishlab chiqilgan rasm yaratish vositasi bo‘lib, matnli buyruqlar yordamida ajoyib rasmlarni yaratishga qodir. Uning afzalliklari shundaki u juda tez ishlaydi va sizning tasavvuringizni tezkorlik bilan rasmgab tushurishga imkon beradi.Medjourniy turli xil uslublarda rasmlar yaratishga qodir. Uni ishlatish juda oson.Siz shunchaki matnli buyruqlarni kiritishingiz va Medjourniy siz uchun rasmni yaratishini kutishingiz kerak.Uning ham oz’ziga yarasha kamchiliklari mavjud.Mejuorniy hali ham rivojlanish bosqichida va bazi hollarda sinzning tasavvuringizni to‘liq aks ettirishga qodir bo‘lmasligi mumkin.Uning keng tarqalishi rassomlar va dezaynerlarning ishsiz qolishiga olib kelishi mumkin.Medjourniy bu kuchli vosita bo‘lib, u sizning ijodiy imkoniyatingizni kengaytirishga imkon beradi. Biroq , uning kamchiliklari va etik muammolarini ham hisobga olish kerak.

Bugungi kunda sun’iy intellekt yordamida yaratilgan lingvisik tizimlar turli tillar o‘rtasidagi muloqotni osonlashtiribgina qolmay , balki tilshunoslik nazariyalarining rivojlanishiga ham yangi turtki bermoqda. Kompyuter lingvistikasida sun’iy intellekt tabiiy tilni tushunish , qayta ishlash va ishlab chiqarishda muhim rol o‘ynaydi. Sun’iy intellekt yordamida matn tarjimasi, nutqni tanish , chat botlar va til modellari kabi tizimlar yaratiladi.Bu texnologiyalar inson tilini kompyuterlar orqali tushunish va unga javob berishni imkon qiladi. Xulosa qilib aytganda , sun’iy intellekt kompyuter lingvistikasi sohasida tabiiy til bilan ishlashni avtomatlashtirish va samaradorligini oshirishda asosiy vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://www.solix.com/uz/kb/machine-learning/>

O‘zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasi: holati, muammolari va istiqbollari

Anvarova Xilola Alisher qizi,
ADCHTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasining shakllanishi, bugungi holati, mavjud muammolari va istiqbollari tahlil qilinadi. Kompyuter lingvistikasi inson tili va nutqini kompyuter orqali qayta ishlash bilan shug‘ullanuvchi fan sifatida taqdim etilib, u informatika va tilshunoslikning kesishgan nuqtasida joylashganligi ko‘rsatiladi. Unda kompyuter lingvistikasi nima ekanligi, bu sohaning o‘zbek tilida qanday qo‘llanilayotgani, qanday dasturlar va resurslar mavjudligi haqida ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, milliy korpuslar, elektron lug‘atlar, morfologik va sintaktik tahlilchilar borasidagi ishlar tahlil qilinadi. Yakunda esa o‘zbek tilini raqamli dunyoda rivojlantirish uchun qanday chora-tadbirlar zarurligi va istiqboldagi yo‘nalishlar haqida takliflar bildiriladi.

Kalit so‘zlar: Kampyuter lingvistikasi, dasturlar, milliy korpus, raqamli dunyo.

Аннотация: В данной статье анализируется становление компьютерной лингвистики в узбекском языкознании, ее текущее состояние, существующие проблемы и перспективы. Компьютерная лингвистика представлена как наука, занимающаяся компьютерной обработкой человеческого языка и речи, и показано, что она находится на пересечении информатики и лингвистики. В нем представлена информация о том, что такое компьютерная лингвистика, как эта область используется на узбекском языке, какие программы и ресурсы доступны. Также анализируются работы по национальным корпусам, электронным словарям, морфологическим и синтаксическим анализам. В статье указывается на основные проблемы, с которыми сталкивается данная сфера - нехватка ресурсов, специалистов и технологий. В заключение будут высказаны предложения о том, какие меры необходимы для развития узбекского языка в цифровом мире и перспективные направления.

Ключевые слова: Компьютерная лингвистика, программы, национальный корпус, цифровой мир.

Abstract: This article analyzes the formation of computational linguistics in Uzbek linguistics, its current state, existing problems, and prospects. Computer linguistics is presented as a science dealing with the computer processing of human language and speech, and it is shown that it is located at the intersection of informatics and linguistics. It provides information on what computer linguistics is, how this field is used in the Uzbek language, what programs and resources are available. Also analyzed are works on national corpora, electronic dictionaries, morphological and syntactic analysts. The article highlights the main problems faced in this area - the lack of resources, specialists, and technologies. In conclusion, proposals will be made on what measures are necessary for the development of the Uzbek language in the digital world and future directions.

Keywords: Computer linguistics, programs, national corpus, digital world.

Jamiyatimizda bugungi kunda avtomatlashgan informatsiya texnologiyalari va kompyuter muhim ahamiyatga ega. Kompyuter kundan kunga rivojlanib barcha sohalarga kirib kelmoqda. Shu sababli kompyuter texnologiyalari tilshunoslik fani bilan hamkorligi natijasida "kompyuter lingvistikasi" fani vujudga kelib shakllana boshladi. O'tgan yarim asrlik vaqt mobaynida kompyuter lingvistikasi sohasida bir qator ilmiy va amaliy natijalarga erishilgan: tabiiy tilda avtomatik tarjima tizimi yaratildi, matndagi ma'lumotlarning avtomatik qidiruv tizimi ishlab chiqildi, og'zaki nutqning avtomatik analizi va sintezi tizimi yaratildi, bir qator lingvistik muammolarni hal etuvchi kompyuter dasturlari ishlab chiqildi, inson va mashina (kompyuter) muloqoti optimallashtirildi, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing) tizimi shakllantirildi. To'g'ri, bu yo'nalishlarda sezilarli yutuqlar qo'lga kiritilgan bo'lsa ham, lekin sanalgan masalalar hali to'liq o'z yechimini topgani yo'q. Chunki inson tili va tafakkuri sirli mohiyatga ega, uning biz anglamagan qirralari juda ko'p. Bu esa kompyuter lingvistikasi doirasida to'xtovsiz izlanishlar olib borishni taqozo

etadi. Kompyuter lingvistikasi fanini ilmiy sohaga aylantirgan va rivojlanishiga asos solgan mutaxassislardan biri "Alan Turing (1910–1954)" Sun'iy intellektning nazariy asoschisi sifatida tanilgan. 1950-yilda yozgan “Computing Machinery and Intelligence” maqolasida kompyuterning tilni “tushunishi” mumkinligi haqida fikr bildirgan. Uning g'oyalari tilni avtomatlashtirish asoslarini yaratdi. Yuriy Apresyan, ‘Igor Melchuk (Rossiya) 1970–80’ yillarda semantik tarmoqlar, leksik-funksional grammatika asosida rus tilini kompyuter orqali tahlil qilish ustida ishlagan. Bu g'oyalar o'z navbatida boshqa tillarda ham kompyuter lingvistikasi rivojiga turtki bo'ldi. Shu kabi o'zbek olimlari ham bu fanga hissa qo'shgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Toshpo'lat Sayfullayev o'zbek tilining elektron korpusini yaratish, korpus lingvistikasi asoslarini ishlab chiqishda muhim ishlar qilgan. Morfologik modellashtirish va statistik tilshunoslik asoslarini o'zbek tili uchun qo'llagan. O'zbek tilining avtomatik qayta ishlanishi uchun platforma yaratishda ishtirok etgan. “Nodirbek Yusupov” o'zbek tilining avtomatik morfologik tahlili, grammatik modellashtirish bilan shug'ullangan. Elektron lug'atlar va leksik ma'lumotlar bazalarini yaratishda faol qatnashgan. “Maqsad Fayzullayev” kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt sohalarida izlanish olib boradi. O'zbek tilidagi korpuslar asosida mashinada o'rganish modellarini yaratgan. “Shavkatjon Ubaydullaev” tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va sun'iy intellekt yo'nalishida ishlaydi. "UzbekBERT", "UzNER", "UzTTS" kabi raqamli modellar ustida ishlagan yosh tadqiqotchi va dasturchi. Global taraqqiyotning muhim xususiyatlari sohalarga texnikaning kirib kelishi, kompyuter dasturlarining shakllanishi, integratsiya jarayoni bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda jahon miqyosida kechayotgan integratsiya jarayonida tabiiy til asosidagi axborot uslubini yaratish hayotiy zaruratga aylandi. Bugungi kunda o'zbek tilining mavqeyini yuksaltirish, nufuzli tillar qatoriga olib chiqish muhim zarurlardan biri hisoblanadi. Kompyuter lingvistikasi mana shu zaruratni amalga oshirish uchun yaratilgan qulay imkoniyatlardan biridir. O'zbek tilini jahon miqyosiga olib chiqish, dunyoviy tillar sirasiga kiritish va til o'rganish va o'rgatishda kompyuter lingvistikasi fani muhim ahamiyat kasb etadi. 1Хоназаров Қ. Глобаллашув ва тил фалсафаси. - Т., 2009. – Б.29-30. 5 XXI asr boshiga kelib axborot texnologiyalari taraqqiyoti tufayli

globallashuv jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Insoniyat tomonidan qo'lga kiritilgan fan, texnika, madaniyat, ishlab chiqarish munosabatlarini rivojlantirish, demokratiya, qonunchilik, adolatni barqarorlashtirish borasidagi yutuqlardan oqilona foydalanish O'zbekistonni jahondagi rivojlangan davlatlardan biriga aylantirishga zamin yaratadi. O'zbek tilida mashinali tarjima, nutqni matnga aylantirish (speech-to-text), nomlarni avtomatik tanish (NER) sohalarida faol. Shu kabi bir qator olimlar professorlar buy o'nalishga o'z xissasini qo'shib rivojlantirib kelmoqda. Informatsiyaning geometrik progressiya asosida keskin ko'payishi ularni boshqa tillarga tezkor tarjima qilinishini ta'minlovchi tizimlarga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqardi. Bunga javoban mashina tarjimasi yoki avtomatik tarjima yo'nalishida amaliy tadqiqotlar yaratila boshlandi. Eng ahamiyatli tomoni shundaki, mashina tarjimasiga oid izlanishlar kompyuter lingvistikasi fanining yuzaga kelishida tayanch nuqta bo'lib hisoblanadi. Korpus lingvistikasi ilk bor XX asr oxirlarida shakllangan bo'lib, XXI asrga kelib jadal sur'atlarda rivojlana boshladi. Ushbu yo'nalishning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u faqat tilshunoslik bilimlarini emas, balki statistik tahlil va dasturlash bo'yicha asosiy tushunchalarni ham talab qiladi. Boshqacha aytganda, korpus lingvistikasi – bu kompyuter lingvistikasi doirasidagi muhim yo'nalishlardan biri sanaladi. U kompyuter texnologiyalarining paydo bo'lishi bilan yuzaga kelgan bo'lib, zamonaviy internet tarmog'i va raqamli vositalarsiz bu sohaga oid tadqiqotlarni tasavvur qilish qiyin. O'zbek tili uchun tabiiy tilni qayta ishlash sohasida olib borilayotgan ishlar keng ko'lamda tahlil qilinadi. Xususan, milliy til korpuslarini yaratish, elektron lug'atlarni shakllantirish, morfologik va sintaktik tahlilchilar ishlab chiqish borasida erishilgan natijalar va mavjud muammolar o'rganiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek tilining agglutinativ xususiyatlari, resurslarning yetarli emasligi va texnologik infratuzilmaning cheklanganligi kabi omillar asosiy to'siqlar sifatida ko'rsatiladi. Yakunda esa o'zbek tilini raqamli muhitga to'laqonli integratsiyalash uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar — jumladan, ochiq manbali platformalarni qo'llab-quvvatlash, mutaxassislar tayyorlash, davlat darajasida lingvistik texnologiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqish

kabi istiqbolli yo‘nalishlar taklif etiladi. Xulosa qilib aytganda O‘zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasi va korpus lingvistikasi sohalarining jadal rivojlanishi [.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Xolmanova Zulxumor Turdiyevna. Kompyuter lingvistikasi.
2. A.Rahimov .Kompyuter lingvistikasi asoslari.

Kompyuter lingvistikasida sun’iy intellekt

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi

ADChTI dotsenti

Anvarova Xilola Alisher qizi

ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola, kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellektning asosiy prinsiplarini, ularning o‘zaro bog‘liqligini va zamonaviy texnologiyalardagi o‘rnini tahlil qiladi. Kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt, ilm-fan va texnologiyaning zamonaviy sohalaridan bo‘lib, kompyuter yordamida inson tilini qayta ishlash va tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Kompyuter lingvistikasi, tilni mashinalar yordamida tushunish, avtomatik tarjima qilish va boshqa ko‘plab tahlil usullarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy sohadir. Sun'iy intellekt esa, mashinalarga inson kabi fikrlash, qarorlar qabul qilish va o‘rganish imkonini beruvchi texnologiyalarni o‘z ichiga oladi. Kompyuter lingvistikasi, aslida, sun’iy intellektning muhim sohalaridan biri bo‘lib, avtomatik tarjima, nutqni tanib olish, matnni tahlil qilish kabi ko‘plab amaliy ilovalarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, tilni qayta ishlashda ishlatiladigan metod va algoritmlar, sun’iy intellekt orqali avtomatik tarjima va nutqni tanib olish kabi amaliyotlar misolida batafsil ko‘rib chiqiladi. Maqolada kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellektni qo‘llashning imkoniyatlari va kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari haqida ham so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Kompyuter lingvistikasi, sun’iy intellekt, texnologiyalar, metodlar.

Аннотация: В данной статье анализируются основные принципы компьютерной лингвистики и искусственного интеллекта, их взаимосвязь и роль в современных технологиях. Компьютерная лингвистика и искусственный

интеллект являются одними из современных областей науки и техники и включают в себя обработку и анализ человеческого языка с помощью компьютера. Компьютерная лингвистика - это научная область, направленная на развитие машинного понимания языка, автоматического перевода и многих других методов анализа. Искусственный интеллект включает в себя технологии, которые позволяют машинам мыслить, принимать решения и учиться, как люди. Компьютерная лингвистика, по сути, является одной из важных областей искусственного интеллекта и включает в себя множество прикладных приложений, таких как автоматический перевод, распознавание речи, анализ текста. Также подробно рассматриваются методы и алгоритмы, используемые при обработке языка, на примере таких практик, как автоматический перевод с помощью искусственного интеллекта и распознавание речи. В статье также обсуждаются возможности и будущие направления развития компьютерной лингвистики и применения искусственного интеллекта.

Ключевые слова: Компьютерная лингвистика, искусственный интеллект, технологии, методы.

Abstract: This article analyzes the basic principles of computational linguistics and artificial intelligence, their interrelationships, and their role in modern technologies. Computer linguistics and artificial intelligence are modern fields of science and technology, including the processing and analysis of human language using a computer. Computational linguistics is a scientific field aimed at developing machine-assisted language understanding, automatic translation, and many other analytical methods. Artificial intelligence includes technologies that allow machines to think, make decisions, and learn like humans. Computer linguistics, in fact, is one of the important areas of artificial intelligence and includes many practical applications, such as automatic translation, speech recognition, and text analysis. Also, methods and algorithms used in language processing are examined in detail using the example of such practices as automatic translation and speech recognition using artificial intelligence. The article also discusses the possibilities and future development trends of computer linguistics and the application of artificial intelligence.

Keywords: Computer linguistics, artificial intelligence, technologies, methods.

Hozirgi kunda avtomatlashgan information texnologiyalar kompyuter va sun'iy intellekt muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kompyuter kundan-kunga rivojlanib taraqqiylashib jamiyat orasiga kirib kelyapti. Bu esa yangi yo'nalishlarning yuzaga kelishida hissa qo'shmoqda. Shu bois kompyuter texnologiyalarining tilshunoslik fani bilan ijobiy hamkorligi natijasida kompyuter lingvistikasi fani rivojlandi. Bu fan XX asrning 50-60 yillarida yuzaga kelgan bo'lib, u turlicha nomlar bilan atalgan: hisoblash lingvistikasi, matematik lingvistika, kvantitativ lingvistika injener lingvistikasi kabi. Sun'iy intellekt – XX asr oxiri va XXI asr boshlarida turli fan sohalarida, jumladan, kompyuter lingvistikasida faol qo'llanayotgan tushunchalardan biridir. Sun'iy intellekt fanlararo soha hisoblanadi va bugungi kunda kompyuter lingvistikasi bilan bog'liqligi uchun bu ikkala soha yonma-yon kelmoqda. Sun'iy intellekt integrativ xususiyatga ega bo'lib, u turli ko'rinishda bir nechta sohalarda foydalaniladi.

Kompyuter lingvistikasi yuksalishi natijasida sun'iy intellekt qo'llanish doirasi ham kengaya boshladi. Fan-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida ilmiy bilimlar ko'p tarmoqli fanlar o'z imkoniyatlarini to'liq ochib bermoqda. Sun'iy intellekt – insonning aqliy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan masalalarni, xususan, fikrlash, nutq mazmunini anglash, ma'lumotlarni umumlashtirish kabilarni yechishga yo'naltirilgan kompyuter yoki robot imkoniyatidir. Sun'iy intellekt – intellektual mashinalar, intellektual kompyuter dasturlarini yaratish texnologiyasi va u haqidagi fan. Intellektual sistema strukturasi uch asosiy blokni o'z ichiga oladi: bilimlar bazasi, masalani yechuvchi tizim va intellektual interfeys». Bu ta'riflardan kelib chiqib, sun'iy intellektni fan, soha yoki yo'nalish emas, “kompyuter texnologiyasi tizimi”, “intellektual faoliyat”, “imkoniyat” sifatida baholash to'g'riroq bo'ladi. XX asrning 70-yillariga qadar sun'iy intellekt bo'yicha tadqiqotlar kibernetika hamda informatika doirasida olib borilgan. XX asrning 80-90-yillaridan boshlab sun'iy intellekt juda ko'plab fanlarning o'rganish obyektiga aylandi. Hozirda kunda dunyo bo'yicha eng kop qo'llaniladigan sun'iy intellektlar Sage, GPT-4, Claude, Claude-instant, ChatGPT, NeevaAI, Dragonfly nomlaridagi sun'iy intellektlardan foydalanilmoqda.

Sun'iy intellekt inson tomonidan yaratiladi. Shu sababli uning cheklangan tomonlari ham mavjud desak adashmagan bo'lamiz .

Masalan, yuqorida qayd etilgan Sage, GPT-4, Claude, Claude-instant, ChatGPT, NeevaAI, Dragonfly kabi sun'iy intellekt ingliz tilidagi savollarga batafsil, to'g'ri, aniq bo'lgan ma'lumotlar bilan to'liq javob beradi. Boshqa tillarda operatsiyalarning nisbatan cheklanishi namoyon bo'ladi. Bu holat sun'iy intellektning qaysi tildagi ma'lumotlarni ko'p o'zlashtirgani va qaysi tilda ko'p bora mantiqiy amallarni bajarishi bilan belgiladi. Kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellektni qo'llanish imkoniyatlari va kelajakdagi rivojlanish haqida fikr yurutsak. Hozirgi kunda mashinalar yordamida avtomatik tarjima qilish texnologiyalari (masalan, Google Translate) juda rivojlangan. Bu kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellektning birlashgan natijasi bo'lib, foydalanuvchilarga turli tillarda tez va samarali muloqot qilish imkonini beradi. Kompyuter lingvistikasi yordamida matnlarni avtomatik ravishda tahlil qilish, mijozlar fikrini aniqlash (sentiment analysis) va internetdagi kontentni kuzatish imkoniyati mavjud. Bu, masalan, bizneslar uchun foydalidir, chunki ular mijozlarining fikrlarini tezda va samarali tahlil qilishlari mumkin. Hozirgi kunda nutqni tanib olish texnologiyalari hali ham mukammal emas, ammo kelajakda, ular yanada yuqori aniqlikka ega bo'lib, tabiiy nutqni to'liq tushunishga qodir bo'ladi. Bu, o'z navbatida, kundalik hayotda va ish joylarida ko'plab yangi imkoniyatlarni yaratadi. Kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellektning imkoniyatlari juda kengdir va kelajakda bu sohalar hayotimizda yanada muhim rol o'ynaydi. Tabiiy tilni qayta ishlash va sun'iy intellekt texnologiyalari, turli sohalarda samarali qo'llaniladigan tizimlar yaratishda davom etadi. Kelajakda bu texnologiyalar, o'zaro aloqalarimizni soddalashtirish, yangi ilmiy yutuqlarni kashf etish va jamiyatning turmush tarzini yaxshilashda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu ta'riflardan kelib chiqib, sun'iy intellektni fan, soha yoki yo'nalish emas, “kompyuter texnologiyasi tizimi”, “intellektual faoliyat”, “imkoniyat” sifatida baholash to'g'riroq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari.
2. Xolmanova Z. Kompyuter lingvistikasi.

Korpus lingvistikasi

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi,

ADChTI dotsenti

Yo‘ldashova Go‘zal Rustam qizi,

ADChTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. ushbu maqolada korpus lingvistikasi tushunchasi, uning asosiy yunalishlari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Korpus lingvistikasi tabiiy tilni katta hajmdagi matnlar to‘plami – korpuslar asosida o‘rganadigan zamonaviy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Maqolada korpus lingvistikasining metodik tamoyillari, turli tilda yaratilgan korpuslarning turlari va ularning lingvistik tadqiqotdagi roli yoritiladi. Shuningdek, korpus lingvistikasining amaliy qo‘llanilish sohalari, jumladan, tarjima, liksikografiya, nutq texnologiyalari va til o‘rgatish jarayondagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Maqola korpus lingvistikasi bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan lingvistlar va tilshunoslikka qiziquvchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: *korpus lingvistika, lingvistik tadqiqot, matn korpusi, tarjima, nutq liksikografiya.*

Abstract. This article analyzes the concept of corpus linguistics, its main directions and practical significance. Corpus linguistics is one of the modern directions that studies natural language on the basis of large collections of texts - corpora. The article covers the methodological principles of corpus linguistics, types of corpora created in different languages, and their role in linguistic research. It also considers the practical applications of corpus linguistics, including translation, lexicography, speech technologies, and its role in language teaching. The article may be useful for linguists conducting research on corpus linguistics and those interested in linguistics.

Keywords: corpus linguistics, linguistic research, text corpus, translation, speech lexicography.

Korpus lingvistikasi jahon kompyuter lingvistikasining juda tez rivojlanib ketayotgan sohasi bo‘lib, bu borada ancha yutuqlarga erishilgan. Korpus lingvistikasi XX asrning 90- yillari birinchi yarmida korpus tilshunosligi til to‘g‘risidagi fanning

alohida qismi sifatida shakllandi. Korpus lingvistikasi kompyuter lingvistikasining tarkibiy qismi, til korpusini yaratish, kompyuter texnologiyasi yordamida ulardan foydalanishning umumiy nazaryasi va amaliyoti bilan shug'ullanadi. Korpus lingvistikasining predmeti- til korpusi. U ingliz tilida *linguistic corpus* yoki *text corpus* kabi atamalar bilan qo'llanilib, ilmiy adabiyotlarda turlicha tariflangan.[1]

Korpus lingvistikasi - bu tilni matn korpusi orqali o'rganishning empirik usuli. Korpuslar – ma'lum bir til xilma-xilligini ifodalashga qaratilgan haqiqiy „haqiqiy dunyo“, nutq yoki yozuv matnining muvozanatli, ko'pincha qatlamli to'plamlari. Bugungi kunda korpuslar odatda mashina tomonidan o'qiladigan ma'lumotlar to'plamidir. Korpus lingvistikasi shuni ko'rsatadiki, tilni tahlil qilish, tabiiy ravishda, eksperimental aralashuvlarsiz to'plangan haqiqiy til ma'lumotlaridan foydalanganda aniqroq ishlaydi. Katta hajmdagi matnlar, hatto undan ham kichikroq to'plamlar tilshunoslarga sifat jihatidan o'rganish qiyin bo'lgan lingvistik tushunchalar bo'yicha miqdoriy tahlillar o'tkazish imkonini beradi. Matn- korpus usuli tabiiy tildagi matnlar to'plamidan ushbu tilni boshqaradigan mavhum qoidalarni aniqlash uchun foydalanadi. Ushbu natijalar bir xil tarzda tahlil qilingan turli tillar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga yordam beradi. Dastlab, korpuslar manba matnlarida qo'lda yaratilgan bo'lsa, endi bu jarayon avtomatlashtirilgan. Korpus nafaqat lingvistik tadqiqotlar uchun, balki lug'atlar va ma'lumotnoma grammatikalarini tuzishda ham qo'llangan. Bu amaliyot 1969- yilda „The American Heritage Dictionary of English Language“ nomli lug'at bilan boshlandi va 1985- yilda „A Comprehensive Grammar of the English Language“ Grammatik qo'llanmasi nashr etilishi bilan davom etdi.[2]

Korpus lingvistikasining asosiy xususiyatlari shundaki unda til hodisalari katta hajmdagi matnlar yani korpuslar asosida o'rganiladi, tadqiqotlar tabiiy ravishda hosil bo'lgan katta matnlar to'plamiga tayanadi, korpus lingvistikasi aniq statistik ma'lumotlarga asoslanib, sub'ektiv yondashuvdan qochadi, lingvistik ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish uchun mahsus dasturiy vositalardan foydalanadi, so'z birikmalari, gap tuzilishi va ma'no jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini beradi hamda tarjima, liksikografiya, til o'rganish, nutq texnologiyalari va boshqa sohalarda

qo‘llaniladi. Bu xususiyatlar korpus lingvistikasini zamonaviy tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylantiradi. Korpus turlari haqida qisqacha ma’lumot beradigan bo‘lsak korpusning umumiy, maxsus, sinxron, diaxron, annotatsiyalangan, parallel, o‘zgaruvchan kabi turlari bor. Umumiy korpus- tilning umumiy holatini aks ettiradi.

Maxsus korpus – aniq bir soha yoki mavzu uchun yaratiladi.

Sinxron korpus- muayyan bir til holatini o‘rganish uchun ishlatiladi.

Diachron korpus- tilning tarixiy rivojlanshini tahlil qilishga mo‘ljallangan.

Annotatsiyalangan korpus – lingvistik ma’lumotlar bilan belgilangan matnlar to‘plami.

Parallell korpus – turli tillardagi tarjima qilingan matnlarni o‘z ichiga oladi.

O‘zgaruvchan korpus – doimiy yangilanib boruvchi matnlar bazasi.

Bu turlar korpus lingvistikasi tadqiqotlarida keng qo‘llaniladi.

Korpus lingvistikasi sohasida nazariy hamda amaliy tadqiqotlar olib borgan olimlar soha rivojiga salmoqli hissalarini qo‘shganlar. Xususan, Kading, Freis va Traver, Bongers, Kennedy, Stefan Greis, L.N.Zasorin, Douglas Biber kabi olimlar va boshqalar ilmiy-amaliy ishlar olib borgan. Yuqorida sanab o‘tgan olimlarning qarashlarini hamda korpus lingvistikasining tilde dolzarblik tendensiyalarini o‘rganar ekanmiz, bu omillar lingvistikaning boshqa sof elementlarini ham elektron korpusga kiritish, tahlil qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Xususan, tilshunoslikdagi liksikografiya tushunchasi va uning amaliy ko‘rinishi ham zamonaviy amaliy kompyuter liksikografiyasining rivojlanishi uchun muhim manba bo‘la oladi. Korpusdagi liksikografik ma’lumotlar bazasi nima ekanini tushunishdan avval liksikografiya terminini tilshunoslik nuqtai nazariga ko‘ra bilishimiz kerakligini taqozo etadi.

XULOSA. Mavzu yuzasidan xulosa shuki, korpus lingvistikasi – tabiiy tilni matn korpuslari asosida tizimli va empirik tahlil qilish usuli ekan. U tilshunoslik tadqiqotlarida aniq va ishonchli ma’lumot olishga yordam berar ekan hamda, tarjima, liksikografiya, va til o‘rgatish kabi sohalarda keng qo‘llanilar ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

<https://pureportal.spbu.ru>

<https://uz.wikipedia.org>

<https://oefis.uz>

ChatGPT (2025)Korpus lingvistikasi bo'yicha izohlar/OpenAI

RAQAMLI RENESSANS: LINGVISTIK INNOVATSIYALAR VA KOMMUNIKATSIYA LANDSHAFTI

N.M.Qodirova,
ADCHTI dotsenti
O'rinboyeva Surayyo,
ADCHTI 103-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar ta'sirida yuzaga kelgan lingvistik innovatsiyalar va muloqotdagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt, internet va yangi muloqot vositalari tilning ijtimoiy funksiyalarini kengaytirishi haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: renesans, raqamli texnologiyalar, lingvistik innovatsiyalar, internet tili, kommunikatsiya, raqamli savodxonlik.

Annotation: This article analyzes linguistic innovations and changes in communication that have emerged under the influence of digital technologies. It presents information on how artificial intelligence, the internet, and new communication tools are expanding the social functions of language.

Keywords: Renaissance, digital technologies, linguistic innovations, internet language, communication, digital literacy.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистические инновации и изменения в общении, возникшие под влиянием цифровых технологий. Приводится информация о том, как искусственный интеллект, интернет и новые средства коммуникации расширяют социальные функции языка.

Ключевые слова: Ренессанс, цифровые технологии, лингвистические инновации, язык интернета, коммуникация, цифровая грамотность.

Renesans — bu inson tafakkuri, ijodkorligi va ilmga bo'lgan qiziqishning uyg'onishi orqali madaniyat va jamiyatning har tomonlama rivojlanishidir. XXI asr raqamli inqilob, axborot almashinuvi va sun'iy intellekt texnologiyalarining

rivojlanishi, umuman olganda, raqamli renesans davridir. Ushbu o'zgarishlar inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, til va muloqotga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda til nafaqat ijtimoiy muloqot vositasi, balki raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan, sun'iy muhitda faol ishlatilayotgan asosiy tizimga aylangan. Ayniqsa, internet, mobil aloqa, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellektning kirib kelishi bilan "raqamli til", "onlayn muloqot", "lingvistik innovatsiyalar" kabi tushunchalar shakllanmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida odamlar dunyoning istalgan nuqtasida tezkor va samarali muloqot qilish imkoniga ega bo'lmoqda. Raqamli o'zgarishlar yangi atamalar, ifoda shakllari va muloqot uslublarini yuzaga keltirib, lingvistik innovatsiyalar deb nomlanmoqda. Bunday innovatsiyalar asosan ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, sun'iy intellektli tizimlar va mobil ilovalar orqali shakllanmoqda. Ular orasida yangi leksik birliklar (neologizmlar), qisqartmalar, emoji va giflar, shuningdek nutqning matnli, rasmi va tovushli shakllari muhim o'rin tutadi.

Internet tilida yuzaga kelgan qisqartmalar tez, qulay va sodda muloqotni ta'minlaydi. Bu holat yoshlar tilida, ommaviy madaniyatda va internet-kontentlarda keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, emojilar muloqotga emotsional tus berib, grammatik ifodalarni qisqartirishga xizmat qilmoqda. Masalan, yurak rasmi yoki kulgu ifodasi kabi belgilar butun jumla o'rnini bosishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellekt asosidagi vositalar – tarjima tizimlari, ovozli yordamchilar (Google Translate, Siri va boshqalar) tilga yangicha munosabatni shakllantirayotgani ko'zga tashlanadi. Bu texnologiyalar tilni o'rganish jarayonini yengillashtiribgina qolmay, balki uning shakllanishi va yangilanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Muloqot usullarining bu tarzda o'zgarishi tilning ijtimoiy funksiyalarini ham kengaytirmoqda. Endilikda til faqat aloqa vositasi emas, balki shaxsiy brendni namoyon etuvchi vosita, ijtimoiy fikr shakllantiruvchi kuch, raqobat va targ'ibot vositasi sifatida ham ishlatilmoqda. Misol uchun, bloggerlar yoki kontent yaratuvchilar o'z uslubini, leksikasini, hatto o'ziga xos grammatikasini yaratgan holda auditoriyani shakllantirmoqda.

Bunday jarayonlarda raqamli savodxonlik va til madaniyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har kim axborotni tez yetkazish istagida bo'lsa-da, axloqiy me'yorlarga rioya qilish, muloqotda madaniy yondashuvni saqlash, noto'g'ri va tahqirli ifodalardan saqlanish dolzarb masalaga aylangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli renessans davrida til va muloqot vositalari tezkorlik, ixchamlik va vizuallikka asoslangan yangi shakllarni kasb etmoqda. Lingvistik innovatsiyalar, internet tilining shakllanishi, sun'iy intellekt vositalarining kirib kelishi muloqot landshaftini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda til faqat axborot almashinuvi vositasi emas, balki ijtimoiy ta'sir, shaxsiy brend va madaniy identifikatsiya vositasi sifatida ham faol ishlatilmoqda. Bu esa har bir foydalanuvchidan raqamli savodxonlik, axloqiy me'yorlarga rioya qilish va til madaniyatiga mas'uliyat bilan yondashishni talab etadi. Tilning raqamli muhitda rivojlanishi — bu nafaqat texnologik, balki madaniy va ijtimoiy jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N.M.Qodirova. O'rinboyeva S. Ta'limdagi raqamli transformatsiya va uning global reytinglarga ta'siri. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi
2. Karimov, Z. Zamonaviy lingvistika: innovatsion yondashuvlar va yangi tendensiyalar.
3. Ro'zmetova, M. Internet tili va kommunikatsiya uslublari.
4. Xudoyberganov, A. Axborot texnologiyalari va til: lingvomadaniy yondashuv.
5. Yo'ldoshev, N. Raqamli savodxonlik va axborot madaniyati.
6. Qodirova, D. Sun'iy intellekt va til: integratsiyalashuv muammolari.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS MAQSADLI INGLIZ TILINI O'QITISHDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Sh.R.Urunova

*Andijon davlat texnika instituti
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, yondashuvlari aks etib, bu jarayonda talabalarning o'z sohalari bo'yicha kasbiy kompetentligi, kasbiy layoqatini

rivojlantirishga oid tavsiyalar berilgan. Maqolada shuningdek kasbiy kompetentlikning komponentlari va turlari ham ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: maxsus maqsadli ingliz tili, kasbiy kompetentlik, kasbiy layoqat, mutaxassislik komponenti, kasbiy kommunikativ muloqot.

Аннотация. В данной статье отражены особенности, подходы к преподаванию английского языка специального назначения в высших учебных заведениях, даны рекомендации по развитию профессиональной компетентности, профессиональной компетентности обучающихся в процессе обучения в своей области. В статье также указаны компоненты и виды профессиональной компетентности.

Ключевые слова: английский язык специального назначения, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность, специальная составляющая, профессиональная коммуникативная коммуникация.

Abstract. This article reflects the peculiarities, approaches to teaching special-purpose English in higher education institutions, in the process of which recommendations are given on the development of professional competence, professional competence of students in their field. The article also outlines the components and types of professional competency.

Keywords: special purpose English, professional competence, professional competence, specialist component, professional communicative communication.

Hozirgi kunda OTM larda nofilologik yo‘nalishlarda maqsadli ingliz tilini (English for specific purpose) o‘qitishda, talabalarni o‘z sohalari bo‘yicha kasbiy va kommunikativ kompetentliklarni egallashlarida terminologik leksikani o‘qitish dolzarb bo‘lib kelmoqda. Maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili (ESP) quyidagi turlarga bo‘linib ketad: 1.EAP (English for academic purposes)-akademik maqsadlar uchun ingliz tili; 2. EOP (English for occupational purposes)-kasbiy maqsadlar uchun ingliz tili.Biz tadqiqotimiz obyekti bakalavriat bosqichidagi robototexnika yo‘nalishi talabalari hisoblanib, ularga bakalavriat bosqichida kasbiy maqsadlar uchun ingliz tili (EOP) ni o‘rgatish belgilangandir.

Salmani-Nodoushan “ESPni o‘rganuvchilar uchun ularning ehtiyojlari muhim psixologik omil ekanligini ko‘rsatib, ularning sohaviy talablariga javob beruvchi ingliz tilini o‘rganishda ular tanishayotgan material o‘zgartirilib soddalashtirilgan bo‘lmasligi, balki “sof” va “asliy” bo‘lishi kerakligini aytib o‘tadi [2;248-b].

Xatchinston va Vaters tadqiqotlarida ta’kidlanishicha, maxsus maqsadlarda ingliz tili o‘qitish (ESP) til o‘qitishning muhim turlaridan biri hisoblanadi. Ular ESPni mutaxassislik fanlarini, ayniqsa, texnika ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitishda terminologik leksika va shu soha doirasidagi grammatika masalalarini aytib o‘tishgan. ESP maxsus o‘rganish tamoyillariga ko‘ra tilni o‘qitishning boshqa turlaridan farq qilmaydi. Bu talabaning istaklariga asoslangan va o‘rganishning o‘ziga xos va aniq sabablari bilan yo‘naltirilgan tilni o‘rganishga nisbatan yondashuvdir deb ta’kidlashgan [1; 22-b].

T.I.Shamova fikriga ko‘ra, “kasbiy kompetentlik” – bu kasbiy bilimga va ishlash qobiliyatiga ega bo‘lishdir [6;13-b]. I.P.Smironov esa bu tushunchaga mehnat faoliyatidagi mavjud vazifalarni bajara olishga tayyor shaxs bo‘lib yetishishida bilim, qobiliyat va tajribaning mujassamlashuvi deb ta’rif beradi [5;45-b]. V.V.Serikov fikriga ko‘ra, “kasbiy kompetentlik” – bu mutaxassisning kasbiy faoliyatni olib borishi hamda kasbdagi nazariy va amaliy bilimlarni namoyon qilishi uchun zarur bo‘ladigan kvalifikatsion bilimi tushuniladi [4;32-b]. Olim X.F.Maksudova o‘zining tadqiqot ishida kasbiy kompetentlikning quyidagi komponentlarini ajratadi: mutaxassislik komponenti (kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar); ijtimoiy komponent (chet til va axborot texnologiyalarini kasb faoliyatida qo‘llay olishi); motivatsion komponent (o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirib borish); shaxsiy komponent (bosiqlik, hozirjavoblik, hushyorlik, tezkorlik) kabi sifatlar majmuidir [3;24-b].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib yetuk mutaxassis kasbiy kompetentligi deyilganda, ularning o‘z sohasi bo‘yicha mukammal bilimga ega bo‘lishi, o‘z sohasi bo‘yicha tinimsiz yangiliklarni o‘rganishi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, chet tilni bilishi, kreativlik, mustaqil fikrga ega bo‘lishi, liderlik qobiliyatiga ega bo‘lishi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hutchinson Tom, Walters Allan. English for specific purposes. –Cambridge University Press, 1993. – 187 p.
2. Salmani Nodoushan M.A English for Specific Purposes// Traditions, Trends, Directions Studies in English Language and Education, 7(1), 2020. – 247-268 p.
3. Максудова Х.Ф Фармацевтика йўналишида инглиз тилини ўқитиш жараёнида талабаларнинг касбий лаёқатларини ривожлантириш-дисс.п.ф.д (PhD) даражаси учун. – Тош.2021– 186 bet
4. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии. – Волгоград: Перемена, 1994. – 150 с.
5. Смирнов И.П. Теория профессионального образования. – М.: РОЦ. НИИРПО, 2006. – 320 с.
6. Шамова Т.И. Основы технологии модульного обучения. Химия в школе. – М.: 1995. № 2. – 12-18 с.

Jurnalistlik faoliyatda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati, muammolari multimediya materiallari misolida

Uljayeva Xayriniso

*“O‘zbekistonda xorijiy tillar” elektron jurnali
va internet portal Tahrir bo‘limi boshlig‘i*

Zamonaviy jurnalistika tez sur‘atlar bilan rivojlanayotgan texnologik jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq. Axborot olish va uni tarqatish shakllari tubdan o‘zgarib, jurnalistlar uchun yangi imkoniyatlar ochilmoqda. Xususan, multimediya vositalari jurnalistik materiallarni boyitib, ularni yanada ta’sirchan va ommabop qilishda muhim rol o‘ynamoqda. Ushbu tezisda jurnalistlik faoliyatda innovatsion texnologiyalarning, ayniqsa multimediya materiallarining o‘rni tahlil qilinadi.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi jurnalistika sohasini yangi bosqichga olib chiqdi. Internet, sun‘iy intellekt, bulutli xizmatlar va tahliliy dasturlar jurnalistlar uchun katta qulaylik yaratmoqda. Endilikda yangiliklarni yetkazish tezligi, ularning ishonchliligi va shakli o‘zgardi: foto va grafik tasvirlar, Video reportajlar, Audio podkastlar, Infografikalar, Animatsion va interaktiv kontentlar. Ushbu vositalar matnli materiallarga ko‘maklashib, axborotning yanada chuqurroq va kengroq ta’sir etishini ta’minlaydi hamda ular quyidagi afzalliklarga ega:

- Vizual ifoda orqali tez tushunarli bo‘lish; Rasmlar, grafikalar va videolar axborotni qisqa va lo‘nda shaklda yetkazishga imkon beradi. Odamlar matnga qaraganda tasvirni tezroq qabul qiladi va tushunadi. Shu sababli murakkab ma’lumotlar ham oddiy infografikalar yoki diagrammalar yordamida oson anglashiladi. Bu ayniqsa dolzarb ijtimoiy mavzularni ommaga tushuntirishda juda foydalidir. O‘quvchini diqqatini uzoqroq ushlab turish. Statik matnga qaraganda, harakatlanuvchi tasvirlar va tovushlar diqqatni uzoqroq ushlab turadi. Masalan, video reportaj yoki animatsiyalangan infografika foydalanuvchini boshi oxirigacha kuzatishga undaydi. Bu esa jurnalistik kontentni to‘liq o‘qilishini va anglanishini ta’minlaydi:
- Matnga nisbatan ko‘proq emotsional ta’sir ko‘rsatish; Multimediya vositalari – ayniqsa video va audio — tinglovchi yoki tomoshabinga kuchli hissiy ta’sir ko‘rsatadi. Inson yuzidagi mimikalar, ovoz ohangi, musiqiy fon — bularning barchasi o‘quvchida hamdardlik, hayrat, g‘azab kabi hislarni uyg‘otishga yordam beradi. Bu esa materialning esda qolishiga va keng tarqalishiga sabab bo‘ladi.
- Interaktivlik orqali o‘quvchini jalb qilish; Multimediya vositalari interaktiv elementlar — masalan, slayder, ovozli tugmalar, harakatga javob beruvchi sahifalar — orqali o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu vositalar o‘quvchini faqat ma’lumot qabul qiluvchi emas, balki uni izlaydigan, tanlaydigan va baholaydigan darajaga olib chiqadi. Natijada, kontent bilan bog‘lanish kuchayadi.
- Mobil moslashuvchanlik; Bugungi kunda aksariyat foydalanuvchilar yangiliklarni mobil qurilmalar orqali iste’mol qilmoqda. Multimediya vositalari (xususan, qisqa videolar, grafikalar, skrollab ko‘riladigan hikoyalar) smartfon ekranlariga moslashgan bo‘lib, ular harakatda ham oson ko‘riladi. Bu esa jurnalistik materiallarning auditoriyaga yetib borishini ancha yengillashtiradi. Ushbu afzalliklar multimediya vositalarini jurnalistika uchun nafaqat zamonaviy, balki zaruriy vositaga aylantiradi. Ular nafaqat

materialning ko‘rkamligini, balki uning ta’sirchanlik darajasi, o‘qilishi va ommabopligini sezilarli darajada oshiradi.

BBC Uzbek, qalampir.uz [2], kun.uz [3] va boshqa nashrlar multimedia vositalaridan samarali foydalanmoqda. Masalan, video intervyular, grafiklar bilan boyitilgan tahliliy maqolalar yoki animatsiyalangan yangiliklar o‘quvchilar e’tiborini tortmoqda. BBC o‘zining “Visual Journalism” [1] bo‘limi orqali global voqealarni interaktiv tarzda yoritishga erishmoqda. Shuningdek, multimediya materiallar bilan ishlashda ba’zi muammolar kuzatiladi. Bularni yechish uchun jurnalistlarga doimiy texnologik treninglar, intellektual mulk haqida bilimlar va zamonaviy texnika kerak bo‘ladi. Ko‘plab jurnalistlar zamonaviy multimediya vositalaridan foydalanishda texnik qiyinchiliklarga duch kelishadi. Masalan, videomontaj dasturlari, grafik dizayn platformalari yoki audio tahrirlash vositalari bilan ishlash uchun ma’lum bir texnik savodxonlik zarur. Aks holda, kontent sifatsiz, samarasiz va professional darajadan yiroq bo‘ladi. Jurnalistlar uchun maxsus tashkil etiladigan doimiy texnologik treninglar va malaka oshirish kurslari muhim ahamiyatga ega. Ular orqali jurnalistlar Adobe Premiere, Photoshop, Canva, Audacity, Final Cut Pro [4, 5, 6] kabi keng qo‘llaniladigan dasturlarda ishlashni o‘rganishlari mumkin. Bundan tashqari, onlayn platformalarda (masalan, Coursera, Udemy, Skillshare) mavjud bepul kurslar ham jurnalistlar salohiyatini oshirishda yordam beradi.

Internet tezligi va texnik vositalar bilan bog‘liq muammolar. Multimediya materiallar, ayniqsa video va interaktiv grafikalar yuqori sifatli bo‘lishi uchun kuchli internet aloqasi va zamonaviy texnik jihozlar talab etiladi. Ammo O‘zbekistondagi ayrim hududlarda internet tezligi past bo‘lishi yoki nosoz kompyuterlar, kameralar bilan ishlash zaruriyati kontent yaratishni qiyinlashtiradi.

Muhim yechimlardan biri bu jurnalistik muassasalarning texnik bazasini kuchaytirishdir. Tegishli tashkilotlar tomonidan jurnalistlarga zamonaviy noutbuk, professional kamera, mikrofonga ega bo‘lishlari uchun grantlar yoki texnik yordam ko‘rsatilishi mumkin. Shuningdek, internet provayderlari bilan hamkorlikda ommaviy axborot vositalari uchun alohida, sifatli internet xizmatlari yaratish ham foydali bo‘ladi.

Plagiat va mualliflik huquqlari muammolari. Multimediya kontent yaratishda ba’zan boshqa mualliflarning fotosuratlarini, videolari yoki musiqalari noqonuniy tarzda ishlatiladi. Bu holatlar mualliflik huquqlarining buzilishi, jarimalar va obro’ga putur yetkazishga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, onlayn platformalarga yuklangan materiallar tezda keng tarqalib, nazorat qilish qiyinlashadi.

Jurnalistlar mualliflik huquqlari va intellektual mulk qonunchiligini yaxshi bilishlari lozim. Bu borada ularni huquqiy savodxonligini oshiruvchi treninglar, seminarlar va amaliy qo’llanmalar yordam beradi. Shu bilan birga, bepul va ochiq litsenziyaga ega resurslardan (masalan, Unsplash, Pexels, Free Music Archive) foydalanishni o’rganish, “Creative Commons” litsenziyalarini tushunish va kontentga havola ko’rsatishni odatga aylantirish kerak.

Innovatsion texnologiyalar jurnalistikani faqat matnli shakldan chiqarib, uni ko’p qirrali, interaktiv va ta’sirchan sohaga aylantirdi. Multimediya vositalari yordamida axborotni yetkazish sifati oshmoqda, bu esa jurnalistikaning jamoatchilikdagi o’rnini kuchaytirmoqda. Zamonaviy jurnalist texnologik savodxon bo’lishi, bir nechta formatlarda ishlay olishi zarur. Shunda u dolzarb, samarali va raqobatbardosh axborotni yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. BBC Uzbek. (2024). Visual Journalism: Interaktiv yondashuvlar va global voqealar. <https://www.bbc.com/uzbek>
2. Qalampir.uz. (2024). Tahliliy maqolalar va video reportajlar orqali ijtimoiy masalalarga yondashuv. <https://www.qalampir.uz>
3. Kun.uz. (2024). Multimediya asosidagi yangiliklar va infografik taqdimotlar. <https://www.kun.uz>
4. Adobe. (n.d.). Adobe Premiere Pro: Professional video montaj dasturi haqida. <https://www.adobe.com/products/premiere.html>
5. Canva. (n.d.). Grafik dizayn va vizual kontent yaratish platformasi. <https://www.canva.com>

6. Coursera. (n.d.). Online kurslar: Raqamli jurnalistika va texnologiyalar bo'yicha ta'lim resurslari. <https://www.coursera.org>

TIL VA NUTQ HAQIDAGI TADQIQOQTLAR, ULARNING FARQLARI VA BOG'LIQLIKLARI.

Abdusattarova Mubina Oybek qizi
ADCHTI talabasi
Zaynobiddinova Iroda
ADCHTI talabasi

Annotatsiya: Til va nutq haqida olib borilgan tadqiqotlar, olimlarning turlicha fikrlari va tajribalari, ular o'rtasidagi farqlar va bog'liqliklarini haqida so'z yuritiladi.

Аннотация: Вы можете узнать об исследованиях, проведенных в области языка и речи, о различных мнениях и опыте ученых, а также о различиях и связях между ними.

Abstract: You can learn about research conducted on language and speech, the different opinions and experiences of scientists, and the differences and connections between them.

Kalit so'zlar: Til, nutq, Ferdinand de Sossyur nazariyasi, Gumbolt fikrlari, antinomiya.

Ключевые слова: Язык, речь, Фердинанд де Соссюр, Гумбольдт, антиномия.

Keywords: Language, speech, Ferdinand de Saussure, Humboldt, antinomy.

Tilshunoslik fanining tadqiqot obyekti bo'lgan til jamiyat mahsuli, jamiyat quroli sifatida o'z ta'rifiga, tavsifiga, mantiqiy izohiga ega. Bu tabiiy. Chunki ta'riflanishi zarur bo'lgan ushbu ijtimoiy hodisa taraqqiyot mezonini, hayot ko'zgusi sifatida, millat ruhiyati, tarix tarjimoni sifatida jamiyatga xizmat qilib kelmoqda. Demak, jamiyat va til tushunchalari o'zaro ajralmas-dialektik bog'liq bo'lib, ular mantiqan biri ikkinchisini to'ldiradi, biri ikkinchisiz mavjud bo'lmaydi, biri ikkinchisiga faol xizmat qiladi.

Boshqacha aytganda, jamiyatning mavjudligi tilning mavjudligini, tilning mavjudligi esa jamiyatning mavjudligini talab qiladi. Shunga ko'ra, jamiyat

tushunchasi qay darajada o‘z ta’rifiga ega bo‘lsa, til tushunchasi ham shu darajada o‘z ta’rifiga, tavsifiga egadir.

Til masalasining bo‘lishi ham zaruriydir, tabiiydir. Qolaversa, til ko‘p qirrali murakkab hodisa sifatida boshqa ijtimoiy (masalan, tarix, falsafa, psixologiya kabi) va tabiiy fanlar tomonidan ham o‘rganiladi, tasiflanadi. Bundan esa mantiqiy ravishda tilning ta’rifi masalasi murakkab masalalardan biri ekanligi tushunchasi kelib chiqadi.

Tilshunoslik tarixida ham, hozirda ham tilning ta’rifi masalasiga alohida e’tibor qaratilgan va qaratilmoqda. O‘z-o‘zidan mantiqiy savol tug‘iladi. Tilshunoslik tarixida tilning ta’rifi masalasi qanday hal qilingan, uning mohiyatini ochish uchun qanday ta’riflar berilgan?

Ma’lumki, tilshunoslik tarixida qator lisoniy (lingvistik) maktablar, oqimlar, yo‘nalishlar bo‘lib, bular ichida, ayniqsa, hind, yunon va arab tilshunoslik maktablari alohida o‘rin egallaydi. Arab tilshunoslik maktabining til masalalaridagi ulkan xizmatlari dunyo tilshunosligida tan olingan bo‘lib, bunda ma’lumki, O‘rta Osiyolik allomalarning kelib chiqishi eroniy xalqlardan bo‘lgan Xalil ibn Ahmad, Sibavayx Albasriy, turkiylardan Mahmud Koshg‘ariy, Mahmud az Zamaxshariy, Alisher Navoiy va boshqalarning xizmatlari alohida yuksak qadrlanib, e’tirof etiladi. Jumladan, til masalalariga jiddiy e’tibor bergan buyuk allomalardan biri Alisher Navoiy hazratlari tilning kishilar orasidagi aloqa ehtiyoji natijasida paydo bo‘lganini, so‘zlash qobiliyati insonga Alloh tomonidan berilgani, ammo so‘zlarni insonning o‘zi yaratgani, nutqning quroli til ekanligini alohida qayd etadi. Qiyoslang: “Til muncha sharaf bila nutqning olatidir va ham nutqdurki, agar nopisand zohir bo‘lsa, tilning ofatidur”.

1 Demak, Navoiy tilning jamiyatda–kishilar o‘rtasida aloqa quroli sifatida xizmat qilishi g‘oyasini ilgari suradi. Binobarin, til aloqa qurolidir, til (so‘z) jamiyat mahsulidir, degan fikrlar-ta’rif, tavsiflar qadim-qadim davrlarning mahsuli sifatida hozirda ham amaldadir.

Umumiy nazariy tilshunoslikning asoschisi, til ilmining buyuk bilimdoni yevropalik Vilgelm fon Gumboldt til masalalariga – tilning ta’rifi muammosiga alohida jiddiy ahamiyat bergan. Aniqrog‘i, V.fon Gumboldt tilning mohiyatini

ochishda, unga asosli ilmiy ta’rif berishda antinomiya metodi (usuli)dan foydalanadi. U antinomiya usuli orqali tilning mohiyatini, tabiatini ilmiy yoritib berishga harakat qiladi va bu jarayonda til sistemasiga nisbatan bir qator antinomiyalarni qo‘llaydi.

V.Fon Gumboldtning antinomiyasi quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Til va tafakkur antinomiyasi. Til tafakkursiz, tafakkur esa tilsiz mavjud emas. Biri ikkinchisini taqozo qiladi, talab qiladi. Boshqacha aytganda, til tafakkurni (fikrni) ifodalash uchun xizmat qiladi. Tafakkur (fikir) til orqali yuzaga chiqadi. Shunga ko‘ra, tilsiz tafakkur, tafakkursiz til yo‘q. Inson hayotida, insonning lisoniy va aqliy faoliyatida til va tafakkur alohida, yakka holda mavjud emas, ular birgalikda, o‘zaro bog‘liqlikda “yashaydi”, insonga xizmat qiladi. Ayni vaqtda ularning har biri o‘ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Demak, bundan til va tafakkurning dialektik munosabati – o‘zaro ajralmasligi, bog‘liqligi va shu bilan birga ichki zidligi, qarama - qarshiligi g‘oyasi kelib chiqadi. Bunda tilning (tovushning) moddiyligi, tafakkurning esa psixik (ruhiy) hodisaligi ma’lum bo‘ladi. Til va tafakkurning dialektik birligi, ajralmasligi birining ikkinchisiz mavjud emasligida, biri, tabiiy holda, ikkinchisini talab qilishida, biri ikkinchisi orqali namoyon bo‘lishida; ularning dialektik zidligi, ichki qarama-qarshiligi esa tilning moddiy, “tashqi” hodisaligida, tafakkurning esa ruhiy, “ichki” hodisaligida ko‘rinadi. Til ham, tafakkur ham muayyan bir butunlikning o‘zaro bog‘liq va ayni vaqtda o‘zaro zid, qarama-qarshi ikki tomonidir.

2. Ijtimoiylik (sotsiallik) va alohidalik (individuallik) antinomiyasi. Til bir vaqtning o‘zida ham ijtimoiy, sotsial, ham alohida, individual hodisa. Til bir vaqtning o‘zida ham yakka, alohida shaxsga, ham ko‘p shaxsga, umumga tegishli. Tilning ijtimoiyligi jamiyat bilan, shaxslar bilan – xalq mahsuli sifatida belgilansa, tilning alohidaligi bir shaxs bilan, yakka individ bilan – ayrim shaxs mahsuli sifatida belgilanadi. Alohida shaxslar o‘zlarigacha bo‘lgan avlodlar, xalqlar tomonidan yaratilgan lisoniy mahsulotdan, “hosil”dan foydalanadi. Demak, aytilganlardan tildagi umumiylik va xususiylik dialektikasi, antinomiyasi voqelanadi.

3. Til va nutq antinomiyasi. Til muayyan sistemadir, «organik butunlikdir».

Shuningdek, u nutqiy faoliyatning alohida aktidir (harakatidir). Boshqacha aytganda, til nutqiy faoliyatning alohida aktlar (harakatlar) ko‘rinishidagi voqe bo‘lishidir. Til ayrim nutq aktidan farq qiladi va ayni vaqtda u nutq aktida, jonli nutqda mavjud bo‘ladi, yashaydi. Til – faoliyat, nutq – faoliyat mahsuli, tilning voqelanishi, namoyon bo‘lishidir. Demak, til faoliyati til va nutqdan tashkil topadi. Til faoliyatida til va nutq ajratiladi, farqlanadi. Til va nutq antinomiyasining o‘ziga xosligi, yana bir muhim jihati shundaki, til – ijtimoiy, sotsial, jamoa mahsuli, nutq esa individual, shaxsiy, alohida kishilarning V.Gumboldtning til va nutq antinomiyasi, ularning farqlanishi, til va nutqning dialektik munosabatda olinishi tilshunoslik taraqqiyotiga qo‘shilgan juda katta hissa bo‘ldi.

4. Til (nutq) va nutqni tushunish antinomiyasi. Til va nutq antinomiyasiga bevositor aloqador bo‘lgan ushbu dialektik bog‘liqlikda, «birlikda» nutq va uni tushunish, aslida, til faoliyatining turli shakllaridir, nutqiy faoliyatning ikki tomonidir. So‘zlar individ nutqidagina - nutq faoliyatidagina muayyan aniqlikka, ma’noga ega bo‘ladi. Nutq tashqi, bevosita ta’sir qiluvchi, moddiy faoliyat bo‘lsa, nutqni tushunish esa ichki, ruhiy faoliyatdir.

5. Til holati va taraqqiyoti antinomiyasi. Tilning statikligi (turg‘unligi) va dinamikligi (harakatchanligi) antinomiyasi. Til taraqqiyotining tugallanganligi va til taraqqiyotining to‘xtovsizligi antinomiyasi. Til tugal tashkil topgan va ayni vaqtda doimiy rivojlanayotgan hodisa, jarayondir. Har bir avlod tilni tayyor holda oldingi avloddan qabul qiladi. Bu jihatdan til tayyor holdagi - tashkil topishiga ko‘ra tugallangan hodisadir. Shuningdek, til doimo ijodiy, taraqqiyotdagi, yangilanishdagi, «o‘sisdagi», yangi-yangi birliklarning, shakllarning paydo bo‘lishidagi «qaynayotgan» jarayondir.

6. Tildagi obyektivlik va subyektivlik antinomiyasi. Til obyektiv, ayni vaqtda subyektivdir. Til o‘zining haqiqiy «hayotini» insonlar orasida qo‘llanishidagina topsa–da, ammo uning mavjudligi, “hayotiyli” alohida shaxslarga bog‘liq emas. U jamiyatning aloqa quroli sifatida obyektiv mavjud. Til bir vaqtning o‘zida insonga ham bog‘liq, ham bog‘liq emas. Bir tomondan inson tilni an’anaga ko‘ra qabul qilsa, o‘zlashtirsa, uning qonun-qoidalaridan foydalansa - obyektiv ravishda, ikkinchi

tamondan, u o‘z nutqi faoliyatida tilning taraqqiyotiga, undagi o‘zgarishlarga, yangiliklarga ta’sir ko‘rsatadi, tilni “yaratadi”, yangidan «quradi». Har gal inson nutqida til birliklari, vositalari, til “ashyosi” harakatga keladi, jonlanadi.

7. Fikrni obyektivlashtirish va fikrni rag‘batlantirish antinomiya. Ushbu antinomiya til tinglovchi fikrini obyektivlashtiruvchi va rag‘batlantiruvchi, yuzaga keltiruvchi kuch, sabab sifatida namoyon bo‘ladi. Til sub’yektda paydo bo‘lgan fikrni obyektivlashtiradi, reallashtiradi, umumga yetkazadi – ta’sir qiluvchi kuchga aylantiradi. Fikrni obyektivlashtirish jarayoni fikrni o‘zgalarga yetkazish imkoniyatini beradi, yaratadi. Ammo ayni vaqtda har bir nutq, har bir fikrni ifodalash subyektivdir. Nutqni qabul qiluvchi, idrok qiluvchi shaxs – tinglovchi nutqni go‘yoki qaytadan o‘zida yaratadi.

8. Til – faoliyat, harakat, o‘zgarish, o‘zgaruvchanlik. Ayni vaqtda til faoliyat mahsuli, turg‘un, barqaror, bunyod etilgan o‘zgarmaslikdir. Demak, til bir vaqtning o‘zida ham faoliyat, jarayon, ham faoliyat mahsuli sifatida mavjuddir. Aslida esa - deydi V.Gumboldt “Til faoliyat mahsuli (ergon) emas, balki faoliyatdir (energia)”. Demak, til faoliyat mahsuli sifatida diaxron (tarixiy) tushuncha bo‘lsa, til faoliyat sifatida sinxron (zamonaviy) tushunchadir. Anig‘i, til faoliyat sifatida nutqdir, nutq faoliyatidir, nutq jarayonida voqelanishdir. Til faoliyat mahsuli sifatida asrlardan asrlarga o‘tib boruvchi, jamiyat taraqqiyoti bilan barobar qadam tashlovchi taraqqiyot mezonidir, muayyan tarixiy norma (me‘yor)dir. Xullas, ushbu antinomiya asosini hozirgi tilshunoslikda talqin etilayotgan til va nutqning o‘zaro munosabati, til va nutq dialektikasi tashkil qiladi. Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda V.fon Gumboldt tilni doimiy taraqqiyotda, rivojlanishda, o‘zgarishda oladi va undagi o‘zgarishlarni, taraqqiyotni, rivojlanishni bevosita, mutlaqo haqli ravishda, jamiyat bilan bog‘liq holda ta’riflaydi. Shunga ko‘ra, Gumboldt har bir xalqning tilida shu xalqning tarixini, madaniyatini, ma’naviyatini, umuman, uning butun ma’naviy-ruhiy dunyosining namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.B.O‘rinboyev, A.Musayev Umumiytilshunoslik Toshkent “Oltin kitob” nashriyoti 2002
2. R.Rasulov Umumiytilshunoslik Toshkent-2009

Chet tiliga o'rgatishda ona tilining ro'li

Abdumalikova Nargiza

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tlini o'rganish jarayonida ona tilining o'rni va ta'siri tahlil qilinadi. Ona tili o'quvchining tafakkurini shakllantirishda asosiy vosita bo'lib, yangi tilni o'zlashtirishda yordam berishi yoki aksincha, qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Maqolada ona tilining chet tilini o'rganishga ijobiy va salbiy ta'sirlari, grammatik va fonetik farqlar sababli yuzaga keladigan muammolar hamda samarali o'qitish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: chet tillar, ona tili, grammatika, darsliklar, o'qitish.

Abstract: This article analyzes the role and influence of the mother tongue in the process of learning a foreign language. The mother tongue is the main tool in the formation of the student's thinking, and it can help or, on the contrary, create difficulties in learning a new language. The article examines the positive and negative effects of the mother tongue on learning a foreign language, problems caused by grammatical and phonetic differences, and effective teaching methods.

Key words: foreign languages, mother tongue, grammar, textbooks, teaching.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и влияние родного языка в процессе изучения иностранного языка. Родной язык является основным инструментом формирования мышления учащегося и может помочь или, наоборот, создать трудности в изучении нового языка. В статье рассматриваются положительное и отрицательное влияние родного языка на изучение иностранного языка, проблемы, вызванные грамматическими и фонетическими различиями, а также эффективные методы обучения.

Ключевые слова: иностранные языки, родной язык, грамматика, учебники, обучение.

Ona tilini chet tilini o'rganishga ijobiy ta'sirlari: O'quvchilar yangi tushunchalarni ona tili orqali tushunib, chet tilidagi murakkab mavzularni osonroq o'zlashtiradilar. Bu usul, ayniqsa, boshlang'ich bosqichda samarali hisoblanadi. Ona tili va chet tili grammatikasini taqqoslash orqali o'quvchilar yangi qoidalarni tezroq

o‘zlashtirishi mumkin. Masalan, o‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z tartibini solishtirish orqali o‘quvchilar grammatik farqlarni anglaydilar. Ba’zi so‘zlarning o‘xshashligi yoki umumiy ildizga ega bo‘lishi o‘quvchilarga yangi lug‘atni osonroq yodlashga yordam beradi.

Ona tilining chet tilini o‘rganishga salbiy ta’sirlari: O‘quvchilar har doim chet tilidagi matnlarni ona tiliga tarjima qilishga intilishlari mumkin, bu esa chet tilida bevosita fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Ona tilidagi grammatik va leksik xususiyatlarni chet tiliga ko‘chirish natijasida xatolar yuzaga kelishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida mavjud bo‘lmagan maqollarni ingliz tilida noto‘g‘ri qo‘llash. Ona tilidagi fonetik xususiyatlar chet tilidagi talaffuzga ta’sir qilishi mumkin, bu esa noto‘g‘ri talaffuzga olib kelishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlar: Komilova Nilufar Abdilkadimovnaning tadqiqotida ona tilining chet tilini o‘rganishga ta’siri o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ona tili chet tilini o‘rganishda muhim rol o‘ynaydi va til o‘rganish jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Muminova Dilshodaxon Abduvaxitovnaning maqolasida chet tilini o‘rganishda tarjimaning roli va uning samaradorligi tahlil qilingan. Maftuna Rustamovna Uraimshikovaning tadqiqotida chet tillarini o‘rgatish va o‘rganishda grammatikaning tutgan o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Oliy o‘quv yurtlarida chet tilini o‘rgatish va o‘qitish: Chet tillarini uzluksiz o‘qitish, o‘rgatish va ish faoliyatlarida chet tilini qo‘llash, chet tilidan mutaxassis tayyorlash maqsadida chet tillari oliy o‘quv yurtlarida o‘rgatiladi. Oliy o‘quv yurtlarida chet tilini o‘rgatish maqsad xususiyatlari hisobga olinib, ularni 2 guruxga bo‘lish mumkin. 1. Chet tili - ingliz tili buyicha mutaxassis tayyorlovchi universitet, institut, fakultetlar; 2. Chet tili - ingliz tili buyicha mutaxassis tayyorlamaydigan universitet, institut, fakultetlar; Bu 2 ta guruxda ingliz tili 2 ta maksadda o‘rgatiladi. Birinchi guruxdagi oliy o‘quv yurtlarida ingliz tilidan mutaxassis tayyorlanishi sababli ingliz tili chuqur xar tomonlama xam nazariy, xam amaliy o‘rgatiladi. Dastur keng chuqur tuziladi. Maxsus darsliklar asosida ingliz tili o‘rgatiladi. Ingliz tili bo‘yicha turli mavzularda maruzalar o‘tkaziladi. Fonetika, grammatika, analitik o‘qish, mustaqil o‘qish, og‘zaki nutq, matbuot materiallari bilan ishlash kabi aspektlarda ingliz tili

chuqur o'rgatiladi. Ingliz tilini kelajakda ish faoliyatida mukammal qo'llay olish talabi qo'yiladi. Fonetika, grammatika, og'zaki, yozma nutqlar, o'qish mukammal o'rgatiladi. Og'zaki nutqni erkin qo'llay olish, chet elliklar bilan bemaol muloqot kilish talab kilinadi. Leksika soni 6000 bo'ladi. Dasturlar, darslik masalasi xal qilinishi lozim. Xozirgi paytda rus tilida o'qitilayotgan oliy o'quv yurtlarining darsliklari qo'llanilyapti. Uzbek tilida o'qitilayottan oliy o'quv yurtlarining xususiyati xisobga olinib, darsliklar qisman yozilgan, lekin ular to'liq qo'llanilmayapti. 1-guruxdagi o'quv yurtlarida ingliz tili xamma kurslarda o'qitiladi. Ikkinchi guruxdagi oliy o'quv yurtlarida ingliz tili bo'yicha kompleks maqsad ko'zda tutiladi. Student 4 maqsad asosida ingliz tilidan umumtalim olib, yana mutaxassisligi bo'yicha ingliz tilini kelajakda o'z ish faoliyatida qo'llashga o'rgatish maqsadi yotadi. Kasbi bo'yicha qisman muloqot qilish, mutaxassisligiga oid so'zlarni o'rganib, matnlarni o'qib, tarjima qilishga uratiladi.

Xulosa: Ona tili chet tilini o'rganishda muhim vosita bo'lib, to'g'ri yondashuv bilan o'quvchilarning til o'rganish jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Biroq, ona tiliga haddan tashqari tayanish chet tilida mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, chet tilini o'qitishda ona tilidan me'yorida foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ona tilidan unumli foydalanish uchun o'quvchilarga aniq ko'rsatmalar berish, qiyosiy tahlil va talaffuz mashqlarini amalga oshirish zarur. Bu usullar chet tilini o'rganishda ona tilining salbiy ta'sirlarini kamaytirishga va o'quvchilarning bevosita chet tilida fikrlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN MANBAALAR:

1. Ingliz tili o'qitish metodikasi "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2003 256-bet
2. "Komilova Nilufar Abdilkadimovnaning tadqiqoti" from [in-academy.uz](https://in-academy.uz/index.php/zdit/article/view/31128?utm_source=chatgpt.com) - https://in-academy.uz/index.php/zdit/article/view/31128?utm_source=chatgpt.com
3. "Muminova Dilshodaxon Abduvaxitovnaning maqolasi" from [oriens.uz](https://oriens.uz/uz/journal/article/chet-tilini-organishda-tarjimaning-rol/?utm_source=chatgpt.com) - https://oriens.uz/uz/journal/article/chet-tilini-organishda-tarjimaning-rol/?utm_source=chatgpt.com

Globallashuv sharoitida neologizmlarning paydo bo‘lishi

Jovliyeva Laylo Farhod qizi

QarDU, Nemis tili va adabiyoti kafedrası mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada tilshunoslarning “neologizm” tushunchasiga nisbatan yondashuvlari, shuningdek globallashuv jarayonining neologizmlarning paydo bo‘lishi va faol qo‘llanishiga ta’siri masalasi o‘rganilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются подходы лингвистов к понятию «неологизм», а также влияние процесса глобализации на возникновение и активное использование неологизмов.

Abstract. The article examines the approaches of linguists to the concept of "neologism", as well as the influence of the globalization process on the emergence and active use of neologisms.

Kalit so‘zlar: neologizm, globallashuv, anglitsizm, innovatsiya, internatsionalizm, leksikalizatsiya, neologizm, okkazionalizm, neologiya.

Ключевые слова: неологизм, глобализация, англицизм, инновация, интернационализм, лексикализация, неологизм, окказионализм, неология.

Key words: neologism, globalization, anglicism, innovation, internationalism, lexicalization, neologism, occasionalism, neology.

Globallashuv – zamonaviy dunyoda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarda jadallik bilan kechayotgan jarayonlardan biri. Bu jarayon natijasida jamiyat hayotining turli jabhalarida turli xil o‘zgarish va yangilanishlar sodir bo‘lmoqda. Bunday o‘zgarish va yangilanishlar jamiyat hayotini aks ettiruvchi tilda neologizmlar paydo bo‘lish orqali o‘z aksini topmoqda.

Neologizm dunyo tillarining leksik tizimini boyitishda muhim manba bo‘lib, har bir tilning o‘ziga xos innovatsion jarayonlarini aks ettiradi. Tillarda yangi so‘zlarning paydo bo‘lishi lingvistik, madaniy va texnologik o‘zgarishlarga bog‘liq. Tilda paydo bo‘lgan yangi so‘z *neologizm*, *yangi nom*, *innovatsiya*, *okkazionalizm* deb ataladi. Ular orasida keng tarqalgani – neologizm termini.

Bu termining o‘zi birinchi marta 1735-yilda fransuz tilida paydo bo‘lgan. Mazkur termin nemis tiliga XVIII asrning ikkinchi yarmida fransuz tilidan o‘zlashgan bo‘lib, yunoncha “neos” – yangi va “logos” – so‘z, ta’limot degan ma’noni anglatadi.

Neologizm tilshunoslik fanining maxsus bo‘limi – neologiya tomonidan o‘rganiladi. Barcha yangi sohalarda bo‘lgani singari, unda ham yechimini topmagan masalalar bor. Ular sirasiga mukammal terminologik bazaning, shuningdek, neologiyaning obyekti – neologizmning aniq va mufassal ta’rifining mavjud emasligi kabilarni kiritish mumkin².

Neologizmlar paydo bo‘lishining asosiy omili ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot: turli ijtimoiy-iqtisodiy realiyalarning paydo bo‘lishi, fan va texnika sohasidagi innovatsiyalar, madaniyat sohasida qo‘lga kiritilgan salmoqli yutuqlar va h.k. Ilmiy va texnologik taraqqiyot, ixtiro, ishlanma, ijod mahsuli bor ekan hamisha yangi so‘z yaratishga ehtiyoj yuzaga keladi.

Neologizm – tilga kirib kelgan yoki nisbatan yangi shakllangan leksema bo‘lib, ko‘pchilik til egalari tomonidan yangi birlik sifatida qabul qilinadi. Neologizmning yaqqol ko‘zga tashlanadigan xususiyati so‘z yoki tushunchaning til egalarining ma’lum bir guruhi uchun mutlaq yangiligidadir. So‘z ma’lum muddat neologizmlik xususiyatini saqlab turadi. Yangi so‘z til egalarining faol lug‘at zahirasi bilan mustahkam o‘rin olishi bilan yangilik xususiyatini yo‘qotib, umumqo‘llanish kasb etadi.

Neologizm muayyan tilda avvaldan mavjud materiallar asosida, ilgari mavjud bo‘lmagan yoki noma’lum bo‘lgan tushuncha, predmet, fan tarmog‘i, mashg‘ulot turi yoki kasb-korni ifodalovchi so‘z va so‘z birikmalari modellari bilan mos ravishda yangidan yasaladi.

Neologizm tushunchasiga nisbatan nemis tilshunosligida turli xil ilmiy yondashuvlar mavjud. Nemis tilshunosi Karl-Heinz Gyotttert neologizmga quyidagicha ta’rif beradi: “Neologizm – tilda ilgari mavjud bo‘lmagan, lekin so‘zlovchilar tomonidan yangi hodisa yoki tushunchani ifodalash zarurati tufayli yaratilgan so‘z

² Неологизмнинг лингвистик мақоми хусусида. Хорижий филология. – Самарқанд: 2022. – № 3(84) – Б.33.

yoki ibora”³. Uning fikriga ko‘ra, neologizmlar tilning rivojlanishida muhim bosqichlardan biri bo‘lib, odatda madaniy, siyosiy yoki texnologik yangiliklarga javoban paydo bo‘ladi.

Mashhur nemis tilshunosi Peter Schlobinski neologizmni shunchaki “yangi so‘z” emas, balki ijtimoiy kontekstda paydo bo‘lgan yangi kommunikativ ehtiyojlarning mahsuli sifatida ko‘radi: “Neologizm – zamonaviy jamiyat tilining ijtimoiy-siyosiy, madaniy yoki texnologik o‘zgarishlarga moslashish shaklidir”⁴. U, ayniqsa, internet va ommaviy madaniyat (popkultura) asosida vujudga kelgan neologizmlarni tahlil qiladi (masalan: “downloaden”, “googeln” kabi).

Hilke Elsenning fikricha, neologizm tilning lug‘at tarkibini boyitadi va yangi tushunchalarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Uning fikricha, neologizm “yangi leksik birlik bo‘lib, ma’no yoki shakl jihatidan umumiy foydalaniladigan lug‘atlarga kiritilmagan”⁵. Yana bir nemis tilshunosi M. Kinningning fikricha, neologizm dastlab hech qanday lug‘atda qayd etilmaydi, u muloqot jarayonida paydo bo‘ladi va umumfoydalanilish xususiyati shakllanib, lug‘atlarda qayd etiladi va bu holat til egalarining ko‘pchiligi tomonidan yangilik sifatida qabul qilinishiga olib keladi⁶.

L. Holtsning 2009-yilda nashr etilgan “Untersuchungen zu Neologismen in der Tagespresse. Grundlagen, Erscheinungsformen und Funktionen” asarida nemis kundalik matbuotidagi neologizmlar tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotda neologizmning mavjud so‘zlarning yangi ma’nolarini ifodalovchi yoki yangi yaratilgan birlik sifatida matbuotda paydo bo‘lishi va bajaradigan funksiyalari o‘rganilgan. L.Holts neologizmlarning kommunikativ vazifalarini tahlil qilish orqali uning tilshunoslikda tutgan o‘rni va ahamiyatini ko‘rsatadi⁷.

³ Göttert Karl-Heinz. *Abschied von Mutter Sprache*. Deutsch in Zeiten der Globalisierung. 1. Auflage. Verlag: Fischer S. 2013. – S. 78.

⁴ Schlobinski P. Anglizismen im Internet. In: Stickel, Gerhard (Hg.): *Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Berlin/New York: de Gruyter, 2001. – S. 240.

⁵ Elsen H. *Bibliographie Neologismus mit Lernwortschatz*. München: 2011. http://epub.ub.uni-muenchen.de/12130/1/Elsen_Hilke_Neologismus.pdf.

⁶ Kinne M. *Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen*. Tübingen: Gunther Narr Verlag, 1996. –S.329.

⁷ Holz L. *Untersuchungen zu Neologismen in der Tagespresse: Grundlagen, Erscheinungsformen und Funktionen*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2009. – S. 20.

Nemis tilining nufuzli normativ manbalaridan biri bo‘lgan Duden lug‘atida neologizmga quyidagicha ta’rif berilgan: “Neologizm – yangi yaratilgan yoki yangi ma’noda ishlatilayotgan (formal neologizm) so‘z yoki ibora (semantik neologizm)”⁸.

Aytish joizki, bugungi kunda ingliz tili xalqaro muloqot tili sifatida o‘z mavqeyini tobora mustahkamlab bormoqda va ilmiy tadqiqot tiliga aylanmoqda. Shu bois global va ijtimoiy tarmoq hamda ilmiy manbalar orqali inglizcha so‘zlarning tarqalish geografiyasi kengaymoqda. Xalqaro miqyosda yangi so‘zlarning paydo bo‘lishi va qo‘llanilishi jihatdan ingliz tili birinchi o‘rinda turadi, shu sababli dunyo miqyosida ishlatiladigan ko‘plab xorijiy so‘zlar, asosan ingliz tilidan o‘zlashmoqda. Ushbu inglizcha xorijiy so‘zlar anglitsizm, xalqaro miqyosda qo‘llaniladigan xorijiy so‘zlar esa internatsionalizm deb ataladi.

Nutqiy muloqot jarayonida til egalari har kuni yangi so‘z yaratadi. Biroq, bu so‘zlarning aksariyati faqat bir marta ishlatiladi, boshqalari esa tor soha vakillarining shaxsiy lug‘atiga kiradi yoki umuman qo‘llanmaydi. Ulardan sanoqlilarigina umumiy lug‘atlardan joy oladi. Qaysi so‘z leksikalizatsiya jarayonidan o‘tayotgani, yana qaysi biri tezda unutilishini esa vaqt ko‘rsatadi. Neologizmning paydo bo‘lishi to‘g‘risida tadqiqotchilar orasida uch xil yondashuv keng ommalashgan: mavjud so‘zlardan yangi ma’noli so‘zlarni yasash, boshqa tillardan so‘z qabul qilish va mutlaqo yangi so‘z yaratish. Yangi so‘z shakllanishining bir necha turi mavjud bo‘lib, ular tillarda paydo bo‘lish chastotasi va mahsuldorligi bilan farqlanadi.

Umuman olganda, neologizm zamonaviy fan va texnikaning jadal rivojlanishi, siyosiy kurashlar, ijtimoiy odatlarning o‘zgarishi, iqtisodiy taraqqiyot va boshqa hodisalar natijasida kelib chiqadi. Biroq, yangi ma’no kasb etgan eski so‘z ham neologizm hisoblanadi. Hozirgi vaqtda neologizmlarni aniqlashning umumiy mezonini quyidagicha belgilash mumkin:

- 1) neologizm – ilgari mavjud bo‘lmagan, yaqinda paydo bo‘lgan va hozirda keng tarqalgan so‘z;
- 2) neologizm – ma’lum vaqt ichida so‘zlashuvchilar orasida keng tarqalgan va hozirgi kungacha o‘z qo‘llanish doirasini yo‘qotmagan so‘z;

⁸ Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden. Print- und CD-ROM-Version. Tübingen: Niemeyer, 2023. – S.249-259.

3) neologizm yangi ma’no anglatuvchi eski so‘z.

Neologizmning yangiligi, dastlab u paydo bo‘lgan vaqtda seziladi, vaqt o‘tgach, “yangilik” xususiyatini yo‘qotib, faol so‘zlar qatoriga qo‘shiladi.

Yangilik xususiyatini ifodalovchi neologizmni aniqlashda yakdil lingvistik xulosaga kelish qiyin. Buning sababi yangi so‘zning davriylik xususiyati bilan bog‘liqligidir. Shu bilan birga neologizmning paydo bo‘lish omillari, tilda barqaror qo‘llanish kasb etishi, qo‘llanish chastotasi, tarkibida ayrim nomutanosibliklar mavjudligi, vaqt o‘tishi bilan ulardan biri til tizimidan mustahkam o‘rin olishi, boshqasi esa qo‘llanish doirasi torayib, ma’lum muddat o‘tgach iste’moldan chiqib ketishi mumkinligini ham qayd etish o‘rinlidir.

Adabiyotlar

1. Ахмедов А. Неологизмнинг лингвистик мақоми хусусида. Хорижий филология. – Самарқанд: 2022. – № 3(84) – Б.33-37.
2. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden. Print- und CD-ROM-Version. Tübingen: Niemeyer, 2023. – S. 463.
3. Elsen Hilke. Bibliographie Neologismus mit Lernwortschatz. München. http://epub.ub.uni-muenchen.de/12130/1/Elsen_Hilke_Neologismus.pdf.
4. Göttert Karl-Heinz. Abschied von Mutter Sprache. Deutsch in Zeiten der Globalisierung. 1. Auflage. Verlag: Fischer S. 2013. – S. 368.
5. Holz L. Untersuchungen zu Neologismen in der Tagespresse: Grundlagen, Erscheinungsformen und Funktionen. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2009. 120 S.
6. Kinne M. Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen. Tübingen: Gunther Narr Verlag, 1996. – S.327-358.
7. Schlobinski P. Anglizismen im Internet. In: Stickel, Gerhard (Hg.): Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel. Berlin/New York: de Gruyter, 2001. – S. 239-257.

GERONTOLOGIYANING TARIXI VA RIVOJLANISHI

Xomidova Malohat Oktyabrjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Maqolada geriatrik tibbiyot, geroprofilaktika va geropsixologiya kabi amaliy yo‘nalishlar, sog‘lom qarish, hayot sifatini oshirish va demografik o‘zgarishlarga tayyorgarlik muhimligi ta’kidlanadi. Zamonaviy yondashuvlar, jumladan, anti-aging texnologiyalar, genetik tadqiqotlar va biomarkerlar orqali qarilikni chuqur o‘rganish tendensiyalari haqida ham ma’lumotlar berilgan. Maqola gerontologiyaning sog‘liqni saqlash tizimidagi dolzarbligini ko‘rsatib beradi va sog‘lom qarish konsepsiyasini ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: gerontologiya, geriatriya, geroprofilaktika.

Аннотация: В статье подчеркивается важность таких прикладных направлений, как гериатрическая медицина, геропрофилактика и геропсихология, а также необходимость подготовки к демографическим изменениям, улучшения качества жизни и обеспечения здорового старения. Представлены современные подходы к изучению старения, включая антивозрастные технологии, генетические исследования и использование биомаркеров. Статья демонстрирует актуальность геронтологии в системе здравоохранения и продвигает концепцию здорового старения.

Ключевые слова: геронтология, geriatria, геропрофилактика.

Annotation: The article explores practical areas such as geriatric medicine, geroprevention, and geropsychology, emphasizing the importance of healthy aging, improving quality of life, and preparing for demographic changes. It also presents modern approaches to in-depth aging research, including anti-aging technologies, genetic studies, and the use of biomarkers. The article highlights the relevance of gerontology in the healthcare system and promotes the concept of healthy aging.

Keywords: gerontology, geriatrics, geroprevention.

Gerontologiya qadimgi davrlardan boshlab mavjud bo'lgan qarilik muammolariga javob topishga intilgan bilimlar yig'indisidir. Ammo u mustaqil fan sifatida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllana boshladi.

1903-yil – rus olimi Il'ya Mechnikov qarilik va qarishga oid biologik mexanizmlarni o'rganib, "qarilikni davolash mumkin" degan g'oyani ilgari surdi.

XX asrda AQSh, Germaniya, Rossiya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda gerontologiya bo'yicha ilmiy institutlar tashkil etila boshlandi.

Hozirda BMT va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) qoshida gerontologik tadqiqotlarga katta e'tibor qaratilmoqda.

Gerontologiyaning amaliy yo'nalishlari:

Geriatriya (keksalar tibbiyoti):

Bu yo'nalish 60–65 yoshdan oshgan insonlarda uchraydigan kasalliklarni aniqlash, davolash va profilaktikaga qaratilgan.

Asosiy yo'nalishlar:

yurak-qon tomir kasalliklari;

suyak va bo'g'imlar bilan bog'liq muammolar (osteoporoz, artrit);

ruhiy va aqliy holatlar (demensiya, Altsgeymer kasalligi);

parhez va jismoniy faollikni boshqarish.

Geroprofilaktika:

Qarilikni sekinlashtirish va sog'lom qarishni ta'minlashga qaratilgan oldini olish choralaridir. Masalan:

antioksidantlar bilan to'yintirilgan ovqatlar;

stressni boshqarish;

jismoniy faollik;

me'yordagi uyqu va bioxronologik ritmni saqlash.

Geropsixologiya:

Qarilikda yuzaga keladigan psixologik muammolar, yolg'izlik, depressiya, motivatsiya yo'qolishi kabi holatlarni o'rganadi. Bu sohaga ixtisoslashgan psixologlar va psixoterapevtlar yordam beradi.

Qarilik bilan bog‘liq global muammolar:

Demografik o‘zgarishlar:

Ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi tarkibida keksalar soni ortib bormoqda. Bu esa sog‘liqni saqlash tizimi va ijtimoiy ta’minot tizimiga katta bosim yuklaydi.

Sog‘liqni saqlash tizimidagi talab oshishi:

Keksalar ko‘proq tibbiy xizmatga muhtoj bo‘ladi. Shuning uchun geriatrik shifokorlar, xususiy qarov markazlari va maxsus parvarish xizmati zarurati ortadi.

Umr uzunligini sifati (QoL - Quality of Life):

Yashash davomiyligini oshirish bilan birga, hayot sifatini ham ta’minlash muhim. Bunga to‘g‘ri ovqatlanish, faollik, ijtimoiy moslashuv va psixologik barqarorlik orqali erishiladi.

Zamonaviy tadqiqotlar va yondashuvlar:

Anti-aging dorilar va texnologiyalar:

– Metformin, resveratrol, NAD⁺ singari moddalar ustida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

– Keksalarni robotlar yoki AI yordamida parvarish qilish texnologiyalari rivojlanmoqda.

Genetik tahrirlash:

CRISPR texnologiyasi orqali qarilik bilan bog‘liq genlar ustida tadqiqotlar olib borilmoqda.

Biomarkerlar orqali monitoring:

Hujayra darajasida qarish jarayonlarini aniqlash uchun biologik markerlar ishlab chiqilmoqda. Bu qarish sur‘atini oldindan baholashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Niccoli T., Partridge L. "Ageing as a Risk Factor for Disease." Current Biology, 22(17), 2012, R741–R752.

2. Medvedev Z.A. "An attempt at a rational classification of theories of ageing." Biological Reviews, 61(1), 1986, pp. 1–38.
3. Harman D. "The Free Radical Theory of Aging." Antioxidants & Redox Signaling, 5(5), 2003, pp. 557–561.
4. Gavrilov L.A., Gavrilova N.S. The Biology of Life Span: A Quantitative Approach. — New York: Harwood Academic Publishers, 1991.

Xalqaro pisa baholash tadqiqotining mazmun va mohiyati.

Pirimqulova Nafisa Maratovna.

Jizzax SAMBHRAM universiteti

“Fundamental, ijtimoiy-gumanitar fanlar”

kafedra o‘qituvchisi

Ta’lim tizimi rivojlangan davlatlar tajribasi misolida o‘rganish va tahlil qilish, tajriba almashish, yangi yondashuvlardan foydalanib o‘qitish, o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalar, fikrlash, ijodkorlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish muxim vazifa bo‘lib, bunda o‘quvchilarni baholash xalqaro dasturi (PISA)da ishtirok etishi bilan ahamiyatlidir.

IHTT direktori, PISAning kuratori Andreas Shlyaxerning aytishicha “PISA tadqiqoti rivojlangan davlatlarda ta’lim sifatini yanada yaxshilashda muhim mezon bo‘layotgani quvonarlidir”. Har bir ishtirokchi davlat o‘tkazilgan tadqiqotlarning natijalari asosida o‘zlarining ta’lim sohasidagi kuchli va zaif tomonlarini bilib, boshqalarga nisbatan ta’limdagi yutuq va kamchiliklarini aniqlab, bu xato va kamchiliklarini to‘g‘rilash ustida ish olib boradi. PISA tadqiqotlarining yana bir foydali jihati shuki, unda qay yo‘nalishga e’tiborni qaratsa, shu yo‘nalish bo‘yicha o‘quvchilar bilim darajasini test sinovlari, ruhiy olami va hayotidagi muammo va yutuqlarni esa so‘rovnomalar orqali aniqlash imkoniga ega bo‘ladi. Olingan natijalar o‘rganilib, yechim topiladi, kerakli metodlar ishlab chiqiladi.

PISA – o‘quvchilarni ta’limiy yutuqlarini baholovchi xalqaro dasturdir. PISA (inglizcha – Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o‘quvchilarning savodxonligini (o‘qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo‘llash qobiliyatini baholovchi dastur. Bu dastur 3 yilda bir marotaba o‘tkaziladi. Dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta

qo'llanilgan. PISAda o'quvchilarning bilim sifati monitoringi quyidagi yo'nalish bo'yicha aniqlanadi: o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, moliyaviy savodxonlik, kompyuter savodxonligi, tabiiy-ilmiy savodxonlik[1]. O'zbekiston 2022-yilda 3 ta (o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik) yo'nalish bo'yicha ishtiroki etdi. Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi (PISA) tomonidan butun dunyo bo'ylab o'tkaziladigan tadqiqot hisoblanadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) a'zo va a'zo bo'lmagan mamlakatlarda, 15 yoshli maktab o'quvchilarining matematika, tabiatshunoslik va o'qish bo'yicha o'quv natijalarini baholash orqali ta'lim tizimini baholashni maqsad qilib olgan. PISA (The Programme for International Student Assessment) – turli davlatlardagi 15 yoshli (aniqrog'i 15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lgan) o'quvchilarning o'qish va tushunish, matematika hamda tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini baholash uchun mo'ljallangan tadqiqotdir. Maqsad mamlakatlarga ta'lim siyosati va natijalarini yaxshilashga imkon berish uchun taqqoslanadigan ma'lumotlarni taqdim qilishdir.

Aytishimiz mumkinki, mazkur xalqaro tadqiqot orqali o'quvchilarimizning bilimlarini baholash mezonlari va uslubi bugungi kunda Respublikamiz uzluksiz ta'lim tizimida mavjud ichki va tashqi baholash mezonlari hamda topshiriqlaridan butunlay farq qiladi. Ya'ni PISA dasturida 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi, mazkur fanlar doirasida o'quv dasturlari va darsliklaridan egallagan bilimlarida emas, balki egallangan bilimlarni kundalik(real) hayotda uchraydigan turli vaziyatlarda qanchalik qo'llay olishlari va berilgan muammoli vaziyatlarga munosib yechim topa olishlari hamda ijodiy-kreativ fikrlash qobiliyatlarini baholaydi.

Demak, yangilik va vazifa sifatida qo'yidagilarga e'tibor qaratish lozim[2]:

O'quvchilarni birinchi sinfdan boshlab ko'zatib borish va ularni bilimi, qiziqishi, hohishi, istagi hamda layoqatini hisobga olib borish kerak. Bu ma'sulyatli vazifa avvalombor boshlang'ich sinf o'qituvchilar zimmasidadir. O'quvchilarni yoshligidanoq har bir narsani, hodisani va fanni ilmiy tushunishga hamda fikrlashga o'rgatib borish kerak. Chet el loyihalarida xuddi shu tariqa o'qitilishi hozirgi kunda Xalqaro baholash tizimi TIMSS, PIRLS, PISA uchun ularning o'quvchilarini

tayyorligidan bilish mumkin. Bizni ham yurtimizda aynan shu kabi chet el loyihasi asosida o‘quvchilarni tashyorlash mumkin. Buning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda yuqorida ko‘rsatilgan o‘quvchilar bilimlarini shakllantirish omillaridan foydalanish lozim[2].

4-sinf o‘quvchilari keyingi sinfda o‘tishdan oldin ularni oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalari bo‘lishi kerak. Aynan buni shakllantirish (qay usulda amalga oshirishi) o‘qituvchi zimmasidadir. O‘quvchilar 1-4 sinflarda o‘quvchilarni faqatgina darsliklar asosida o‘qitish bilan cheklanib qolish kerak emas. O‘quvchilarga bir qancha tabiiy xodisalarni, ijtimoiy hayotimizda uchraydigan voqealarni fanlararo integratsiyalar orqali tushuntirish kerak[2].

O‘quvchilarning kundalik hayotiga bog‘liq bo‘lgan tabiiy jarayonlar tushuntirilsa, o‘quvchilarni fanlarga bo‘lgan qiziqishi hamda berilgan topshiriqlarni juda yaxshi natijalarga xos tarzda bajarib berishi mumkin. Yuqorida keltirilgan topshiriqlarni yechimi sifatida qo‘yidagi fikrlarni bildirish mumkin. Bu topshiriqlarni o‘quvchilar kimyo, biologiya, fizika, matematika va boshqa fanlar integratsiyasi orqali tushuntirish lozim[2].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.A.A.Nasirov. Xalqaro tadqiqotlarning milliy o‘quv dasturlarini takomillashtirishdagi o‘rni. Ta’limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O‘zbekiston taraqqiyotidagi o‘rni. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar to‘plami. Toshkent. 2022 yil, 292-bet.
- 2.I.E.Shernazarov. Umumiy o‘rta maktab o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturi PISA tadqiqotiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari. Ta’limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O‘zbekiston taraqqiyotidagi o‘rni. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar to‘plami. Toshkent. 2022 yil, 292-bet.
- 3.A.K. Кагазбаева. Методика конструирования тестовых заданий по математике в контексте с между-народными исследованиями PISA. Методическое пособие. - Актобе: ред.-изд.отдел филиала АО НЦПК «Орлеу», 2015-120 с.

Zamonaviy lingvokulturologiyada konsept va uning milliy xususiyatlari

Nazarova N.M

ADU dotsenti

Sharipova Ch.

Qirg‘iziston-O‘zbek xalqaro universiteti, f.f.n.

Annotatsiya: Ushbu maqolada konseptlarning milliy xususiyatlarini tahlil qilish hamda olimlarning konseptlarning milliy o‘ziga xos xususiyatlari haqidagi fikrlari yoritilgan. Konseptlarning milliy xususiyatlarini o‘rganish misollar asosida yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: konsept, madaniyatlar, milliy o‘ziga xosligi, milliy xususiyatlar, madaniyatlararo aloqa.

Abstract: This article discusses the analysis of the national characteristics of concepts and the views of scientists on the national characteristics of concepts. The study of the national characteristics of concepts is illustrated by examples.

Keywords: concept, cultures, national identity, national characteristics, intercultural communication.

Аннотация: В данной статье анализируются национальные характеристики концептов, а также представлены мнения ученых о национальных особенностях концептов. Изучение национальных характеристик концептов иллюстрируется примерами.

Ключевые слова: концепт, культуры, национальная уникальность, национальные характеристики, межкультурная коммуникация.

Konseptlarning milliy xususiyatlarini o‘rganish madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni yaxshiroq tushunish va hurmat qilishga yordam beradi. Bu madaniyatlararo aloqa va hamkorlikni rivojlantirishga hissa qo‘shadi.

Konseptning milliy xususiyatlarini tushunish turli mamlakatdagi nuqtayi nazar va talqinning xilma-xilligini qadrlash va hurmat qilish imkonini beradi. Bu madaniyatlararo o‘zaro aloqalarni boshqarish, madaniy sezgirlikni rivojlantirish va lingvistik-madaniy chegaralardan oshib ketadigan mazmunli muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

Konsept milliy xususiyatlarni aks ettiradi, bu tilga oid bo‘lgan so‘z, ifoda orqali yoritiladi. Til ichidagi lingvistik vositalar ushbu g‘oyalarni boshqa guruhlardan ajratib

turadigan madaniy dunyoqarashga, tarixiy tajribaga, ma’lum bir millatga xos bo’lgan ijtimoiy-siyosiy dinamikaga muvofiq konseptlarni shakllantiradi.

Olimlarning lingvistik konseptlarning milliy o’ziga xos xususiyatlari haqidagi fikrlari turlicha. Ba’zi olimlarning fikricha, lingvistik tushunchalar madaniyat doirasidagi xalq urf-odatlar va kundalik hayot tarzi bilan chambarchas bog’liqdir. Ushbu fikricha, har bir til o’z egasining keng madaniyati va jamoaviy psixikasining o’ziga xos elementlarini kodlaydi. Boshqacha qilib aytganda, har qanday tilda mavjud bo’lgan konseptual tuzilmalar an’anaviy e’tiqod tizimlari va jamiyatdagi odatiy xatti-harakatlar bilan chambarchas bog’liq.

Binobarin, tilning o’zi umumiy lug’atlar va kodlangan iboralar orqali o’z a’zolari uchun milliy axloqning muhim konturlarini aks ettiruvchi “idish” vazifasini bajaradi. Tillarning semantikasi qandaydir tarzda ular kelib chiqqan madaniyatlarning asosiy jihatlarini aks ettiradi va abadiylashtiradi.

Boshqa olimlarning fikricha, tildagi konseptlar milliy xususiyatlarni aks ettirishi shart emas, ular universal va barcha tillar uchun umumiydir. Ularning ta’kidlashicha, tildagi konseptlar insonning umumiy tushunchalari bilan bog’liq bo’lib, mavhum bo’lish qobiliyatiga ega.

Olimlarning konseptlarning milliy o’ziga xos xususiyatlari haqidagi fikrlari tadqiqotning yondashuvi va metodologiyasiga qarab farq qilishi mumkin. Ba’zi tadqiqotlar tillarning madaniyat bilan aloqasini o’rganadi, boshqa tadqiqotlar esa tushunchalar va universal konseptlarni o’rganishga qaratilgan.

Umuman olganda, olimlarning konseptlarning milliy o’ziga xos xususiyatlari haqidagi fikrlari turli xil bo’lib, dolzarblik kasb etmoqda. Masalan, Lera Boroditskaya va Boris Uspenskiy kabi olimlar rus tilidagi konseptlarning milliy xususiyatlarini o’rganishgan. Rus tilida rus tarixiy tajribasi, urf-odatlar va jamoaviy fikrlash bilan bog’liq ko’plab tushunchalar mavjud.

Masalan, ruscha “jon” (душа) tushunchasi hissiy va ruhiy holatlarning intensivligini yetkazadigan maxsus ma’nolarga ega.

Klaus Spleynxaupt esa nemis tilidagi konseptlarning milliy xususiyatlarini tadqiq etdi. Olim nemislarning “die Ordnung” va “die Pünktlichkeit” (aniqlik) kabi

konseptlarining milliy o‘ziga xosligini tahlil qildi. Spuningdek, u Germaniyaning mehmondo‘stlik va qulaylik g‘oyasi bilan bog‘liq “die Gemütlichkeit” konseptini muhokama qilgan.

Shuni ta’kidlash joizki, olimlarning fikrlari turlicha bo‘lishi mumkin va til, madaniyat va konseptlar o‘rtasidagi munosabatni yaxshiroq tushunish uchun bu sohadagi tadqiqotlar hali ham davom etmoqda.

Odamlarning tushunchalarni idrok etish va talqin qilish usullari millatlar va madaniyatlarda juda farq qilishi mumkin. Konseptlarning milliy xususiyatlarini tahlil qilish madaniy omillar g‘oyalarning shakllanishi va talqiniga qanday ta’sir qilishini o‘rganishga yordam beradi. Bu orqali til, madaniyat va bilish o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqurroq anglash mumkin.

Konseptlarning milliy o‘ziga xosligi turli millatlar va madaniyatlar o‘rtasidagi muayyan tushunchalarni tushunish va talqin qilishdagi farqlarni aks ettiradi. Bu ma’lum bir millatdagi odamlarning qarashlari va qadriyatlarini shakllantiradigan tarixiy, madaniy, diniy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq.

Konseptning milliy o‘ziga xosligi axloqiy tamoyillar, vaqtni idrok etish, ijtimoiy konventsiyalar va urf-odatlar orqali ham namoyon bo‘lishi mumkin. Jumladan, bitta madaniyat jamoaviy uyg‘unlikni ta’kidlaydigan qadriyatlarni ta’kidlashi mumkin, boshqasi mustaqillik va o‘zini-o‘zi anglashni birinchi o‘ringa qo‘yadigan individualistik qadriyatlarni ta’kidlaydi.

Bundan tashqari, milliy konseptning o‘ziga xosligini tilning o‘zi bilan bog‘lash mumkin. Muayyan nutq millatning o‘z-o‘zini anglashi bilan bog‘liq madaniy moyilliklarni, mentalitetni va muhim ramzlarni aks ettirishi va singdirishi mumkin.

Aslida, konseptual milliy o‘ziga xoslik shunchaki mavhum fikrlashdan ko‘ra ko‘proq narsani qamrab oladi – u o‘zini axloqiy kodlar, ijtimoiy axloq va xususan, lingvistik xususiyatlar orqali namoyon qiladi.

Xulosa qilib aytganda, konseptlarning milliy xususiyatlari turli xalqlarning madaniy, tarixiy va ijtimoiy sharoitlariga qarab farq qilishi mumkin. Har bir xalqning o‘ziga xos qadriyat, an’ana tizimi mavjud bo‘lib, ular tushunchalarning shakllanishi va talqiniga ta’sir qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Попова, З.Д. Семантико-когнитивный анализ языка: Научное издание / З.Д. Попова, К.И. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2006.
- 2.Boroditsky, L. (2003), Linguistic relativity, in Nadel, L., Encyclopedia of cognitive science, London: Macmillan.
- 3.Успенский Б.А.История русского литературного языка (XI-XVII вв.). 3-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект-Пресс, 2002.

Nemis tilida “yaxshilik” va “yomonlik” konseptining lingvokulturologik tahlili

Nazarova Nargiz Mardonovna
ADChTI, dotsenti. 19722012fcb@gmail.com
Zokirova Musharrafxon
Tarjima nazariyasi va amaliyoti
201- guruh talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada “yaxshilik” va “yomonlik” kabi tushunchalarning mohiyatini tushunish istagi ko‘plab lingvistik tadqiqotlarga olib kelganligi yoritiladi. “Yaxshilik” va “yomonlik” konseptlarining lingvokulturologik tahlili misollar asosida bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: konsept, tushuncha, kategoriya, tahlil, obyektiv, lingvokulturologik, lingvistik

“Yaxshilik” va “yomonlik” kabi tushunchalarning mohiyatini tushunish istagi ko‘plab lingvistik tadqiqotlarga olib keldi. Y.D.Apresyan, M.Epshteyn, N.Gagarina, X.V.Toan, A.A.Malenkova, A.A.Batuyeva va boshqa tilshunoslar tillarning leksik tarkibini, xususan, yaxshilik va yomonlik semantikasini o‘rgangan. Ularning asarlari so‘z yasovchi uyalar ichidagi leksik birliklarni, semantik maydonlarni, “yaxshilik” va “yomonlik” tushunchalarini, “yaxshilik” va “yomonlik” o‘zaklari bilan so‘z yasash masalalarini, shuningdek, leksik birliklarni tahlil qilish va taqqoslashga bag‘ishlangan.

Nemis tilida “yaxshi” tushunchasining asosiy ma’nolaridan biri axloqiy qadriyatlar bilan bog‘liq. Mehribonlik, xayrixohlik va rahm-shafqat bu ma’noning

muhim jihatlaridir. Nemis madaniyatida yaxshi ishlar, boshqa odamlarga yordam berish, yaqinlaringizga va umuman jamiyatga g'amxo'rlik qilish qadrlanadi. Nemis tilidagi “yaxshilik” konseptining yana bir ma'nosi obyekt yoki hodisalarning fazilatlari va xususiyatlari bilan bog'liq.

Misol uchun, “Gutes tun” (yaxshilik qilish), “gute Taten” (yaxshi ishlar) va “gute Absichten” (yaxshilik qilish istagi) ijobiy xususiyat va baholashni aks ettiradi.

Nemis tilidagi “yaxshilik” konseptining lingvistik va madaniy tahlili uning madaniyat va jamiyat bilan bog'liq ma'nolarini chuqurroq tushunishga, nemis lingvistik va madaniy muhitida uning ko'p qirrali tabiatini ochib berishga imkon beradi.

Nemis tilidagi “yomonlik” konseptining lingvokulturologik tahlili ushbu tushuncha bilan bog'liq ma'nolarni, foydalanishni hamda madaniy birlashmalarni o'rganishga imkon beradi.

Nemis tilida “yomonlik” tushunchasi bilan bog'liq turli xil so'z va iboralar mavjud bo'lib, “das Böse” so'zi ko'pincha salbiy yoki zararli harakat, belgi yoki hodisalarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Yomon xulq-atvorning oddiy tavsifidan tortib, yovuzlikning jiddiyroq shakllariga qadar keng ma'nolarga ega bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, nemis tilida “yomonlik” tushunchasi bilan bog'liq frazeologik ibora va ifodalar mavjud. Masalan, “das Böse in Person” (qalbdagi yovuzlik) iborasi yovuzlikning timsoli bo'lgan odamni tasvirlash uchun ishlatiladi. Bunday iboralar yovuzlik haqidagi madaniy e'tiqod va stereotiplarni aks ettiradi.

Lingvokulturologik tahlil nemis tilidagi “yomonlik” tushunchasi bilan bog'liq madaniy aloqalarni o'rganishni ham o'z ichiga oladi. Masalan, nemis madaniyatida odamlar yovuzlikni aks ettiruvchi qo'rqinchli niqoblar kiyib, Xellouin bayramini nishonlash an'anasi mavjud. Bu bayram yovuzlikning madaniy idrokini aks ettiradi.

Nemis lug'atlarida yaxshilik konsepti “die Güte” shakli bilan ifodalanadi va u quyidagicha izohlanadi: Güte (Deutsch)

Wortbedeutung: eine freundliche, wohlgesonnene, großzügige Einstellung
und Handlungsweise gegenüber einer anderen Person (biror kishi tomonidan
do‘stona, xayrixoh, saxiy munosabat va harakat qilish usuli)

Sinonimlari: Anteilnahme, Aufgeschlossenheit (rahmdillik, ochiqko‘ngillik)

Ushbu konseptning misollarda aks etishi:

1) Sein Handeln gegenüber Kollegen und Untergebenen war von
großer Güte bestimmt. Uning hamkasblari va qo‘l ostidagilarga nisbatan xatti-
harakatlari katta mehribonlik bilan ajralib turardi.

Nemis tilida yaxshilik va yomonlik tushunchalari bilan bog‘liq ko‘p
maqollar mavjud bo‘lib, ulardan ayrimlarini keltirib o‘tsak.

Ein guter Mann lehrt Gutes und lehrt. (Yaxshi odam yaxshilikni o‘rganadi va
o‘rgatadi.)

Der Heilige wird nicht sterben und das Böse wird zugrunde gehen.
(Yaxshilik o‘lmaydi, ammo yomonlik halok bo‘ladi.)

Yaxshilik va yomonlik haqidagi maqollar u yoki bu holatda qanday harakat
qilish kerakligini ko‘rsatadi. Ular orqali yaxshilik, yomonlik tushunchalari, jamiyatda
ma‘naviy farovonlikka erishish uchun qanday tamoyillargan amal qilish kerakligini
tushunish mumkin.

Shunday qilib, nemis tilidagi “yomonlik” konseptining lingvokulturologik tahlili
uning ma‘nolari, ishlatilishi va tegishli madaniy jihatlarini chuqurroq tushunishga
imkon beradi.

Nemis tilidagi “yomonlik” tushunchasining lingvokulturologik tahlilida uning
diniy, mifologik va adabiy jihatlarini bilan bog‘liqligini ham ko‘rib chiqish mumkin.
Masalan, nemis adabiyotida yovuzlik markaziy mavzu yoki motiv bo‘lgan ko‘plab
asarlarda mavjud. Jumladan, Iogann Wolfgang Gytotening “Faust” yoki Fridrix
Durrenmattning “Правосудие” (“Adolat”) asarlari “yomonlik” tushunchasining turli
jihatlarini va talqinlarini ochib berishga yordam beradi.

Bundan tashqari, lingvistik va madaniy tahlil nemis tilidagi “yovuzlik”
tushunchasi bilan bog‘liq madaniy ramz va tasvirlarni o‘rganishni o‘z ichiga olishi

mumkin. Masalan, nemis mifologiyasida ko‘pincha yovuzlik va aldash bilan bog‘liq bo‘lgan xususiyatlar mavjud.

Shunday qilib, nemis tilidagi “yomonlik” tushunchasining lingvokulturologik tahlili uning adabiyot, din, mifologiya va umuman, madaniyat bilan bog‘liq ko‘p qirrali tomonlarini ochib berishga yordam beradi. Bu nemis tili va madaniyati “yomonlik” tushunchasini qanday ifoda etishi va talqin qilishini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Adabiyotlar

1. Гетѐ И.В. Фауст. Переводчик: Холодковский Н.А. Издательство: **Эксмо**, 2019.
2. Дюрренматт Ф. “Правосудие”. Перевод: Софья Фридлянд. Издательство: АСТ, 2001.

XALQARO PISA BAHOLASH TADQIQOTINING MAZMUN VA MOHIYATI.

Pirimqulova Nafisa Maratovna.

Jizzax SAMBHRAM universiteti

“Fundamental, ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedra o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Ta’lim tizimi rivojlangan davlatlar tajribasi misolida o‘rganish va tahlil qilish, tajriba almashish, yangi yondashuvlardan foydalanib o‘qitish, fikrlash, ijodkorlik va yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish muxim bo‘lib, bunda o‘quvchilarni baholash xalqaro dasturi (PISA)da ishtirok etishi bilan ahamiyatlidir. Biz quyida xalqaro PISA tadqiqotining mazmunini yoritganmiz.

Abstract: It is important to study and analyze the experience of countries with developed education systems, share experiences, use new approaches to teaching, develop thinking, creativity and imagination, and participate in the Program for International Student Assessment (PISA). We have covered the content of the international PISA study below.

Аннотация: Важно изучать и анализировать опыт стран с развитыми системами образования, обмениваться опытом, использовать новые подходы к

обучению, развивать мышление, креативность и воображение, а также участвовать в Программе международной оценки образовательных достижений учащихся (PISA). Ниже мы рассмотрели содержание международного исследования PISA.

Kalit soʻzlar: Taʼlim, tajriba, ijodkorlik, baholash, metod, xalqaro, kuchli, zaif.

IHTT direktori, PISAning kuratori Andreas Shlyaxerning aytishicha “PISA tadqiqoti rivojlangan davlatlarda taʼlim sifatini yanada yaxshilashda muhim mezon boʻlayotgani quvonarlidir”. Har bir ishtirokchi davlat oʻtkazilgan tadqiqotlarning natijalari asosida oʻzlarining taʼlim sohasidagi kuchli va zaif tomonlarini bilib, boshqalarga nisbatan taʼlimdagi yutuq va kamchiliklarini aniqlab, bu xato va kamchiliklarini toʻgʻrilash ustida ish olib boradi. PISA tadqiqotlarining yana bir foydali jihati shuki, unda qay yoʻnalishga eʼtiborni qaratsa, shu yoʻnalish boʻyicha oʻquvchilar bilim darajasini test sinovlari, ruhiy olami va hayotidagi muammo va yutuqlarni esa soʻrovnomalar orqali aniqlash imkoniga ega boʻladi. Olingan natijalar oʻrganilib, yechim topiladi, kerakli metodlar ishlab chiqiladi. PISA – oʻquvchilarni taʼlimiy yutuqlarini baholovchi xalqaro dasturdir. PISA (inglizcha – Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli oʻquvchilarning savodxonligini (oʻqish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qoʻllash qobiliyatini baholovchi dastur. Bu dastur 3 yilda bir marotaba oʻtkaziladi. Dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta qoʻllanilgan. PISAda oʻquvchilarning bilim sifati monitoringi quyidagi yoʻnalish boʻyicha aniqlanadi: oʻqish savodxonligi, matematik savodxonlik, moliyaviy savodxonlik, kompyuter savodxonligi, tabiiy-ilmiy savodxonlik[1]. Oʻzbekiston 2022-yilda 3 ta (oʻqish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik) yoʻnalish boʻyicha ishtiroki etdi. Xalqaro oʻquvchilarni baholash dasturi (PISA) tomonidan butun dunyo boʻylab oʻtkaziladigan tadqiqot hisoblanadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) aʼzo va aʼzo boʻlmagan mamlakatlarda, 15 yoshli maktab oʻquvchilarining matematika, tabiatshunoslik va oʻqish boʻyicha oʻquv natijalarini baholash orqali taʼlim tizimini baholashni maqsad qilib olgan. PISA (The Programme for International Student Assessment) – turli davlatlardagi 15 yoshli (aniqrogʻi 15 yosh

3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo‘lgan) o‘quvchilarning o‘qish va tushunish, matematika hamda tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik darajasini baholash uchun mo‘ljallangan tadqiqotdir. Maqsad mamlakatlarga ta’lim siyosati va natijalarini yaxshilashga imkon berish uchun taqqoslanadigan ma’lumotlarni taqdim qilishdir.

Aytishimiz mumkinki, mazkur xalqaro tadqiqot orqali o‘quvchilarimizning bilimlarini baholash mezonlari va uslubi bugungi kunda Respublikamiz uzluksiz ta’lim tizimida mavjud ichki va tashqi baholash mezonlari hamda topshiriqlaridan butunlay farq qiladi. Ya’ni PISA dasturida 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi, mazkur fanlar doirasida o‘quv dasturlari va darsliklaridan egallagan bilimlarida emas, balki egallangan bilimlarni kundalik(real) hayotda uchraydigan turli vaziyatlarda qanchalik qo‘llay olishlari va berilgan muammoli vaziyatlarga munosib yechim topa olishlari hamda ijodiy-kreativ fikrlash qobiliyatlarini baholaydi. Demak, yangilik va vazifa sifatida quyidagilarga e’tibor qaratish lozim[2]: O‘quvchilarni birinchi sinfdan boshlab ko‘zatib borish va ularni bilimi, qiziqishi, hohishi, istagi hamda layoqatini hisobga olib borish kerak. Bu ma’sulyatli vazifa avvalombor boshlang‘ich sinf o‘qituvchilar zimmasidadir. O‘quvchilarni yoshligidanoq har bir narsani, hodisani va fanni ilmiy tushunishga hamda fikrlashga o‘rgatib borish kerak. Chet el loyihalarida xuddi shu tariqa o‘qitilishi hozirgi kunda Xalqaro baholash tizimi TIMSS, PIRLS, PISA uchun ularning o‘quvchilarini tayyorligidan bilish mumkin. Bizni ham yurtimizda aynan shu kabi chet el loyihasi asosida o‘quvchilarni tashyorlash mumkin. Buning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda yuqorida ko‘rsatilgan o‘quvchilar bilimlarini shakllantirish omillaridan foydalanish lozim[2].4-sinf o‘quvchilari keyingi sinfda o‘tishdan oldin ularni oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalari bo‘lishi kerak. Aynan buni shakllantirish o‘qituvchi zimmasidadir. O‘quvchilar 1-4 sinflarda o‘quvchilarni faqatgina darsliklar asosida o‘qitish bilan cheklanib qolish kerak emas. O‘quvchilarga bir qancha tabiiy xodisalarni, ijtimoiy hayotimizda uchraydigan voqealarni fanlararo integratsiyalar orqali tushuntirish kerak[2].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.A.A.Nasirov.Xalqaro tadqiqotlarning milliy o‘quv dasturlarini takomillashtirishdagi o‘rni. Ta’limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O‘zbekiston taraqqiyotidagi o‘rni. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar to‘plami. Toshkent. 2022 yil, 292-bet.

2.I.E.Shernazarov. Umumiy o‘rta maktab o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturi PISA tadqiqotiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari. Ta’limdagi xalqaro tadqiqotlarning yangi O‘zbekiston taraqqiyotidagi o‘rni. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar to‘plami. Toshkent. 2022 yil, 292-bet.

3.A.K. Каразбаева. Методика конструирования тестовых заданий по математике в контексте с между-народными исследованиями PISA. Методическое пособие. - Актобе: ред.-изд.отдел филиала АО НЦПК «Өрлеу», 2015-120 с.

TILSHUNOSLIKNING NAZARIY MASALALARI. LINGVISTIKA VA UNING TURLARI

Jaloliddinova Xadichaxon Xabibullo qizi,
Andijon Davlat Chet tillari instituti talabasi
Zaynobiddinova Irodaxon
Andijon Davlat Chet tillari instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada tilshunoslikdagi lingvistika tushunchasi hamda uning ichidagi bo‘limlari haqida ma’lumotga ega bo‘lishingiz mumkin.

Abstract: In this article, you can learn about the concept of linguistics in linguistics and its sections.

Аннотация: В этой статье вы сможете узнать о понятии лингвистики в языкознании и ее разделах.

Kalit so‘zlar: lingvistika, tilshunoslik, sistema.

Keywords: linguistics, linguistics, system.

Ключевые слова: языкознание, лингвистика, система.

Lingvistika termini qator Yevropa mamlakatlari: ingliz, fransuz, nemis, ispan, rus va boshqa tillarda faol qo‘llanilib, til haqidagi fanni anglatadi. Ushbu so‘zning o‘zagi lingua bo‘lib, til degan ma’noni beradi. Binobarin, lingvistika terminining o‘zbek tilidagi muqobili, ma’nodoshi tilshunoslik bo‘lib, ular o‘zaro sinonimik munosabatga kirishadi.

Lingvistika yoki tilshunoslik fani o‘ziga xos murakkab ijtimoiy hodisa bo‘lgaaloqa qurolini – tilni sistema sifatida – bir butun obyekt sifatida tadqiq va tahlil qiladi. Ayni jarayonda u turli ko‘rinishlarda, shakllarda kuzatiladi. Bu ijtimoiy xarakterga ega bo‘lgan tilning mohiyatidan, uni turli tomondan o‘rganish, tekshirish lozimligidan va bu ilmiylik nuqtayi nazaridan mutlaqo to‘g‘ri ekanligidan kelib chiqadi.

Lingvistika fani jamiyat taraqqiyotining, gullab-yashnashining eng muhim, eng

asosiy, tengi yo‘q mezonlaridan biri til - aloqa quroli ekanligini tasdiqlash va isbotlash uchun xizmat qiladi. Shuningdek, u ta’lim oluvchiga ona tili imkoniyatlarini- ayni bir fikrni, narsa-hodisani yuzlab usullar bilan ifodalash yo‘llarini yetkazish bilan unda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga, ona tilida fikrlash va ona tili qurilishining o‘ziga xosligi, boshqa tillardan tubdan farq qilishi, olamni “o‘zicha” aks ettirishni singdirish bilan milliy ong, milliy dunyoqarash, milliy g‘urur va mafkurani shakllantirishda mustahkam poydevor vazifasini o‘taydi.

Lingvistika nihoyatda qudratli ma’naviyat belgisi, millat boyligi bo‘lgan tilni o‘rganish jarayonida quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi:

1. Dinamik lingvistika.
2. Statik lingvistika.
3. Atomistik lingvistika.
4. Struktural lingvistika.
5. Sinxron lingvistika.
6. Diaxron lingvistika.
7. Intralingvistika.
8. Ekstralingvistika.
9. Makrolingvistika.
10. Mikrolingvistika.
11. Paralingvistika.
12. Psixolingvistika
13. Sotsiolingvistika.

14. Etnolingvistika.
15. Matematik lingvistika.
16. Neyrolingvistika.
17. Kompyuter lingvistikasi.
18. Kognitiv lingvistika va boshqalar.

1. Dinamik lingvistika. Dinamik lingvistika, asosan, tilni real mavjudligida, kommunikativ jarayonda turlicha vazifalarni faol bajarishda, «taraqqiyotda», o‘zgarishda tadqiq qiladi.

2. Statik lingvistika. Statik lingvistika til faoliyatidagi to‘liq sinxronlashgan muayyan bir davrni (bo‘lakni) ajratadi va uni tasvirlaydi. Tilshunoslikning ushbu sohasi, dinamik lingvistikadan farqli, tildagi rivojlanish va o‘zgarish jarayonidan mutlaqo chetlashgan, unga yaqinlashmagan holda tilning hozirgi – zamonaviy davri bilan bog‘liq ma’lum bir “qotgan” qismini, holatini tekshiradi.

3. Atomistik lingvistika. Atomistik lingvistika diqqat-e’tiborini har bir individual til birliklarining taraqqiyotini, o‘rishini alohida o‘rganishga qaratadi.

4. Struktural lingvistika. Struktural lingvistika til sistemasidagi ichki munosabat va aloqalarni tadqiq qiladi. U til sistemasining struktural qatlamlari (fonetik, leksik, morfologik, sintaktik sathlari) orasidagi o‘zaro tabiiy, zaruriy bog‘liqliklarni, munosabatlarni o‘rganadi.

5. Sinxron lingvistika. Sinxron lingvistika statik va struktural lingvistika bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tilning ma’lum bir davrdagi «qotgan», «turg‘un» holatini tasvirlashga xizmat qiladi.

6. Diaxron lingvistika. Diaxron lingvistika dinamik va atomistik lingvistika bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tilning taraqqiyot, til birliklarining esa rivojlanish qonuniyatlari hamda natijalarini o‘rganadi.

7. Intralingvistika (ichki lingvistika). Ichki lingvistika til birliklarining sistem aloqasini, munosabatini ekstralingvistik faktorlarga bog‘liq bo‘lmagan holda o‘rganadi. Ichki lingvistikaning tadqiqot manbai bo‘lib fonologiya, leksikologiya va grammatika hisoblanadi.

8. Ekstralingvistika (tashqi lingvistika). Tashqi lingvistika tilning taraqqiyoti va vazifasini ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-tarixiy, etnik, jo‘g‘rofiy kabi faktorlar bilan bog‘liq holda o‘rganadi. Shunga ko‘ra, ushbu lingvistika tilni ijtimoiy hodisa sifatida tekshiradi.

9. Makrolingvistika. Makrolingvistika tilni keng doirada, “katta hajmda” olib, uni statistik usullar asosida tadqiq qiladi. Aniqrog‘i, ushbu soha tilni statistik usullar orqali tahlil qiladi.

10. Mikrolingvistika. Mikrolingvistika til sistemasi tarkibidagi (strukturasidagi) aloqalar, o‘zaro munosabatlar va qarama-qarshiliklarni o‘rganadi.

11. Paralingvistika. Paralingvistika bevosita nutq faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, nutq jarayonida fikr ifodalash bilan bir vaqtda yuzaga keluvchi, so‘zlashuv nutqining doimiy hamrohi bo‘lgan qo‘l va yuz harakatlarini(imo-ishora, mimika), nutqning balandligi, ekspressiv-emotsional bo‘yoq kabi qator jihatlarni o‘rganuvchi sohadir.

12. Psixolingvistika. Psixolingvistika psixologiya va lingvistika fanlarining umumlashmasi (sintezi) sifatida nutq jarayonini mazmun nuqtayi nazaridan, kommunikativ ahamiyati, nutq aktining muayyan ijtimoiy-amaliy maqsadga yo‘naltirilganligi, shunga muvofiqligi jihatidan o‘rganadi. U nutqdagi – fikr ifodalashdagi shakl va mazmun birligiga alohida e‘tibor beradi.

Psixolingvistika lisoniy imkoniyatlar asosida nutqiy birliklarni hosil qilish va qabul qilish, nutq jarayoni (fikr almashtirish-ifodalash va anglash)da ruhiy holatlarga, bunda sharoit (situasiya), o‘xshashlik (analogiya), farqlash (differensiatsiya), ta’sirchanlik, so‘zlovchi va tinglovchi ruhiy holati masalalariga alohida e‘tibor beradi.

13. Sotsiolingvistika. Sotsiolingvistika sotsiologiya va lingvistika fanlarining zaruriy va mantiqiy bog‘liqligidan hosil bo‘lib, jamiyat va til (til va jamiyat) munosabati masalasi bilan shug‘ullanadi. U tilni ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi.

Shu jihatdan sotsiolingvistikaning eng muhim, asosiy muammosi tilni - til tabiatini ijtimoiy hodisa sifatida tekshirish, uning jamiyatdagi, tilshunoslik fanidagi o‘rni va ahamiyatini belgilashdir.

Sotsiolingvistika, asosan, til va ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy hayot, taraqqiyot hodisalari, faktlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni, ushbu bog‘liqlikning sabablarini o‘rganadi.

Anig‘i, mazkur soha jamiyatning yashash va rivojlanishida tildagi ijtimoiy hayot, ya‘ni tashqi-ekstralingvistik faktorlarning (omillarning) ta‘siri natijasida hosil bo‘lgan hodisalarni, jarayonlarni, o‘zgarishlarni tahlil qilib boradi. Demak, sotsiolingvistika ijtimoiy faktorlarning tilga qanday ta‘sir qilishi, til sistemasida (strukturasida) qanday namoyon bo‘lishi, qanday shaklda aks etishi kabilarni tadqiq qiladi.

Sotsiolingvistika statistik ma‘lumotlar, aholi ro‘yxati va anketa ma‘lumotlari metodikasi bilan o‘z faoliyatini kengaytirib boradi.

14. Etnolingvistika. Etnolingvistika etnografiya va lingvistika fanlarining o‘zaro munosabatidan shakllanib, etnik belgi bo‘lgan tilga xalq tarixiy taraqqiyotining, rivojlanishining, xalq turmush, urf-odatlarining, moddiy va ma‘naviy madaniyatining ta‘sirini, ularning tilda voqe bo‘lishini o‘rganadi. Etnolingvistika til va jamiyat munosabatini tadqiq qilishda etnik faktorlarning o‘rni, ahamiyati, roli kabilarni aniqlaydi, etnik va lisoniy omillarning o‘zaro ta‘sirini, bog‘liqligini aks ettiradi.

15. Matematik lingvistika. Matematik lingvistika tilni o‘rganish va tasvirlash jarayonida matematik usullarning (masalan, statistik usul, informatsiya nazariyasi kabilarning) qo‘llanish imkoniyatlarini tekshiradi.

16. Neyrolingvistika. Neyrolingvistika neyron va lingvistika so‘zlarining o‘zaro birikuvidan, qo‘shilishidan hosil bo‘lib, inson miyasidagi nerv hujayralarining, neyronlarning tilni-so‘zlarni hosil qilishdagi vazifasini o‘rganadi. Neyron nerv (asab) sistemasining asosiy qismi, tarkibiy elementi sifatida tilni-til va nutq birliklarini yaratishda faol xizmat qiladi, etakchi hisoblanadi. Shunga ko‘ra, neyrolingvistika inson nerv sistemasi bilan aloqa quroli-til orasidagi uzviy, doimiy, zaruriy munosabatni yoritadi. Shuningdek, u afatik nutqni, ya‘ni tushunib bo‘lmaydigan, buzilgan, «kasallangan» nutqni, uning turlarini aniqlash va tasnif qilish, fiziologik nerv sistemasi, nutq faoliyati kabilarda doirasida tadqiqot ishlarini olib boradi.

17. Kompyuter lingvistikasi. Kompyuter lingvistikasi amaliy tilshunoslikning bir bo‘limi bo‘lib, uning asosiy maqsadi tilshunoslikka oid muammolarni kompyuter vositasida, bevosita uning “rahbarligida” hal qilishdir. Aniqrog‘i, kompyuter lingvistikasi tillarni o‘qitish (o‘rganish), muayyan fanga oid bilimlarni baholash,

matnlarni tahrirlash, bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish, statistik tadqiqotlar olib borish kabi qator jarayonlarda faol xizmat qilmoqda.

18. Kognitiv lingvistika. Kognitiv lingvistika tilshunoslikdagi eng yangi yo‘nalishlardan biridir. Ushbu tilshunoslik kognitologiya (inson bilimini o‘rganuvchi fan) va lingvistika fanlarining o‘zaro zaruriy bog‘lanishidan, hamkorlikda ish olib borish maqsadida yuzaga kelgan.

Ma’lumki, insondagi bilimlarning hosil bo‘lishida, uning saqlanishi va o‘zgalarga berilishida tilning ahamiyati, o‘rni beqiyosdir. Shunga ko‘ra, manbalarda kognitivlingvistikaning asosiy vazifasi sifatida quyidagilar ko‘rsatiladi:

1. Insondagi bilimlarning paydo bo‘lishida tilning rolini aniqlash.
2. Konseptual sistema bilan til sistemasi o‘rtasidagi munosabatni aniqlash.
3. Bilimni konseptuallashtirish va kategoriyalashtirish jarayonlarini tushunish.
4. Olamning lisoniy va kognitiv (konseptual) tasvirlari bilan bog‘liq bo‘lgan masalalarni echish.

Kognitiv lingvistikaning nazariy asosida “tafakkur tilsiz bo‘ladi, ammo muloqot paytida u til orqali yuzaga chiqadi, ya’ni ifodalanadi” degan tezis yotadi. Kognitiv lingvistikaning eng asosiy tushunchasi “konsept” tushunchasi bo‘lib, u tafakkur birligi hisoblanadi. Konsept – lisoniy birliklar (masalan, so‘z, gap, matn kabilar) orqali yuzaga chiquvchi fikrlash jarayoni hodisasi, tafakkur birligi bo‘lib, u insonning bilish jarayonining natijasi (hosili)dir. Konsept bizning psixikamizda aks etuvchi obyektiv borliq predmet va hodisalari haqida juda keng miqyosda mukammal, har tomonlama ma’lumot, tushuncha, tasavvurlarni o‘zida tashishi, saqlashi, o‘zgalarga yetkazishi (berishi) bilan jamiyat a’zolarining predmet va hodisalarga bo‘lgan munosabatini qayd etishi kabilar bilan o‘ziga xosdir.

Xullas, lingvistika fani umumiylik sifatida, qayd etilganidek, turlicha xususiyliklari, sohalari orqali til sistemasini butun mohiyati, murakkabligi bilan, kommunikativ cheksiz imkoniyatlari bilan tadqiq qiladi. U ayni jarayonda qator fanlar bilan o‘zaro aloqada, hamkorlikda ish olib boradi, til va jamiyat, til va tarix, til va taraqqiyot, til va tafakkur, til va nutq kabi o‘ta dolzarb va o‘ta murakkab masalalarning yoritilishida faol ishtirok etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Э.Хемп.Словарь американской лингвистической терминологии. М., 1964.
2. О.С.Ахманова. Словарь лингвистических терминов.-М., 1966.
3. Н.И.Кондаков. Логический словарь.- М., 1971.
4. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова. Словарь-справочник лингвистических терминов.- М., 1976.
5. A.Hojiev. Lingvistik terminlarning izohli lug‘ati. -T., 1985.
6. U. Q. Yusupov. Kognitiv lingvistika haqida. O‘zMU ilmiy maqolalar to‘plami. -T., 2007.

Grammatik zamon kategoriyasi va ularning ma’nolari tahlili

Yuldasheva

Sadoqatxon Bahodir qizi,

*Andijon davlat chet tillari instituti
stajor tadqiqotchisi*

O‘zbek tilshunosligida fe’l so‘z turkumining semantik, grammatik, uslubiy tadqiqotiga doir qator ishlar mavjud. Ammo ushbu so‘z turkumini o‘rganishda o‘zbek milliy madaniyati, milliy koloritidan, turmush tarzidan kelib chiqib yondashish, ularning leksik, semantik, grammatik, pragmatik, lingvokulturologik va kognitiv talqini kabi masalalar hozirgi tilshunoslikning dolzarb muammolari sarasiga kiradi va bu jihati bilan mavzu dolzarblik kasb etadi.

Fe’l bildirgan harakatning bajarilishi albatta ma’lum bir vaqtda bo‘ladi. Demak, harakat vaqt zamon tushunchasi bilan aloqador bo‘ladi. Fe’l bildirgan harakat obyektiv harakatning tildagi ifodasi bo‘lganidek, fe’llardagi zamon ham arakatning bajarilishi bilan aloqador bo‘lgan obyektiv vaqtning tildagi ifodasidir. Lekin obyektiv zamonning tildagi ifodasining o‘zi grammatik zamon kategoriyasi hisoblanmaydi. Grammatik zamon kategoriyasi harakatning nutq momentiga munosabatini ifodalaydi. Nutq momenti subyekt tomonidan belgilanadigan qandaydir vaqt bo‘lagi bo‘lmay obyektiv zamon vaqtning so‘zlovchi gapi so‘zi nitqi to‘g‘ri kelgan bo‘lagidir. So‘zlash nutq ham harakat hisoblanadi va uning ajarilishi uning obyektiv vaqtning biror qismiga

to‘g‘ri keladi. Harakat bajarilish vaqtining nutq momentiga munosabatiga qarab fe’lning uch xil zamonni farqlanadi.

1. Nutq momentigacha bo‘lgan harakat-o‘tgan zamon;
2. Nutq momentida ham davom etayotgan tugamagan harakat-hozirgi zamon;
3. Nutq momentidan keyin bo‘ladigan harakat- kelasi zamon. .

Zamon ma'nolari maxsus formalar orqali ifodalanadi. Va bu formalar fe’lning zamon formalari deb ataladi.

Ijro maylidagi fe’llarda harakatning nutq momentiga munosabati bevosita ifodalanadi. Bu mayl formasi bildirgan zamon absolyut zamon hisoblanadi. Ayrim fe’l formalari maslan sifatdosh hamda ravishdosh formalari harakatning nutq momentiga munosabatini bevosita ko‘rsata olmaydi. Shuning uchun bulardagi zamon nisbiy zamon bo‘ladi.

Hozirgi o‘zbek tili fe’lning zamon formalariga juda boylgi bilan ham xarakterlanadi. Harakatning nutq momentiga munosabatini ko‘rsatib xususiyatiga ko‘ra hozirgi o‘zbek adabiy tilidagi fe’lning zamon formalari uch asosiy guruhga bo‘linadi:

1. O‘tgan zamon formalari: *qildi, qilgan, qilibdi, qilgan edi*.

Masalan: Kechasi sulton Chingizxonning bosh elchisi Mahmud Yalavochni huzuriga *taklif qilgan edi*. (Mirkarim Osim. “O‘tror” 55-bet).

2. Hozirgi zamon formalar: *qilyapdi, qilmoqda, qilib turibdi*.

Masalan: Bobur endi otasini umrbod ko‘rolmasligini butun vujudi bilan *his qilib turibdi* va achchiq judolik tuyg‘usi birdan uning borlig‘ini to‘ldirib, ko‘zlaridan yoqasiga yosh bo‘lib tomidi. (Pirimqul Qodirov. “Yulduzli tunlar”. 43-bet).

3. Hozirgi kelasi zamon formasi: *qiladi kabi*.

Masalan: Maslahatlashib, so‘ragan pulini berishga va tegishli organlarni xabardor qilib qo‘yishga *qaror qiladi*. (Xudoyberdi To‘xtaboyev. “Sariq devni minib”. 32-bet)

Hozirgi o‘zbek tilida o‘tgan zamon fe’lining bir necha formalari bo‘lib ular o‘zlariga xos ma’no va boshqa xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi.

Hozirgi o‘zbek adabiy tilida o‘tgan zamon fe’lining quyidagi formalari qo‘llaniladi:

- -di affiksi yordamida yasaluvchi forma: *qildi, qilding, qildi*;

Masalan: Bemaza bo‘lsa ham taomni ozodlikda yoshining gashti bo‘lakcha ekanini bu yerda *his qildi*. (Tohir Malik. “Ozod inson haqida qo‘shiq”. 58-bet)

- -gan affiksi yordamida yasaluvchi forma: *qilganman, qilgansan, qilgan*;
- -ib affiksli ravishdoshni shaxs-son bilan tushlash orqali hosil qilinuvchi forma: *qilibman, qilibsan, qilibdi*;

Masalan: Hanifaning boshiga tushgan savdodan xabar topgan Toshqul Bo‘ronga *qo‘ng‘iroq qilibdi*. (Tohir Malik. “Alvido bolalik”. 43-bet)

- sifatdosh, ravishdosh va –moqda affiksli fe’llarga *edi* to‘liqsiz fe’lini qo‘shib shaxs-son bilan tushlash orqali hosil qilinuvchi formalar: *qilgan edi, qilgan eding, qilgan edi; qilib edim, qilib eding, qilib edi; qilayotgan edim, qilayotgan eding, qilayotgan edi, qilmoqda edi, qilmoqda eding qilmoqda edim, qilar edim, qilar eding, qilar edi*.

Masalan: Stalingradda qiymat olovi ichida qolganida: “uyimda bir soatgina yashasam edi...”, -deb Xudoga *iltijo qilgan edi*. (Tohir Malik. “Ozod inson haqida qo‘shiq”. 54-bet)

Hozirgi o‘zbek tilida o‘tgan zamon fe’lining bir necha formalari bor bo‘lib, ular o‘zlariga xos ma’no va boshqa xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. Maktab grammatikasidan tortib o‘tgan zamon fe’l haqida gapirilgan ishlarning hammasida ham bu formalar maxsus nomlar bilan ataldi. Lekin ularning nomlanishi barcha ishlarda bir xil emas. Masalan, -gan affiksi sifatdoshi shaxs-son bilan tushlash orqali hosil qilinuvchi:

- *Qilganman*;
- *Qilgansan*;
- *Qilgan*.

O‘tgan zamon formasining o‘zi:

- Tarixiy o‘tgan zamon;
- Yaqin o‘tgan zamon;

- Uzoq o‘tgan zamon;
- Aniq o‘tgan zamon kabi nomlar bilan atalib kelinmoqda.

Bundan tashqari o‘tgan zamon formalarining miqdori va ular ifodalaydigan ma’nolar haqida ham turlicha qarashlar mavjud. Masalan, bir ishda o‘tgan zamon davom fe’li sifatida faqat

- Qilar edim;
- Qilar eding;
- Qilar edi tipidagi forma keltirilsa, boshqa bir ishda bu turning uch xil formasi borligi ko‘rsatiladi. qilar edi, qilayotgan ed, qilmoqda edi kabi.

Ana shu manbalarning o‘ziyoq o‘zbek tilidagi o‘tgan zamon formalarining qay darajada o‘rganilganligini aniq ko‘rsatadi.

Hozirgi o‘zbek tili manbalarning ko‘rsatishicha, mavjud lingvistik adabiyotlarga o‘tgan zamon formalariga nisbatan qo‘llanilib kelayotgan nomlar shu formalarining tabiatiga butunlay yoki to‘la darajada mos kelmaydi. Masalan, ko‘pchilik asarlarda o‘tgan zamon fe’lining –di affiksi yordamida *yasaluvchi qildim, qilding, qildi* formasi “o‘tgan zamon aniq fe’li” deb ataladi.

Masalan: Temirtosh qulay payt topib turib, bir arba bilan raqibining qo‘lidagi qilichini yerga tushirib yubordi-da, do‘stlarining olqishlari ostida uning kallasini shartta tanidan *judo qildi*. (Mirkarim Osim. “To‘maris” 120-bet)

Demak, bundan –di affiksi yordamida yasaluvchi forma harakatning bajarilganligini aniq tarzda ifodalashi bilan farqlanadi., o‘tgan zamon fe’lining boshqa formolari bunday xususiyatga ega emas degan ma’no kelib chiqadi. Vaholanki, o‘tgan zamon fe’lining boshqa formolari ham harakatning bajarilganligini aniq tarzda ifodalay oladi. Masalan: *qildi - qilgan - qilgan edi*.

Shunday ekan, faqat –di affiksi yordamida yasaluvchi formani”o‘tgan zamon aniq fe’li” deb atash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Bu nom mazkur formaning boshqa formalardan farqli o‘ziga xos asosiy xususiyatini ifodalay olmaydi.

-gan affiksi bilan yasaluvchi o‘tgan zamon formasining bir necha xil nomlanib kelayotganini ko‘rdik. Biroq bu nomlarning birortasi ham *qilganman, qilgansan, qilgan* tipidagi formaning xususiyatiga mos kelmaydi. Masalan, bu

formaning –di affiksi bilan yasaluvchi o‘tgan zamon formasidan farqli xususiyati harakatning yaqin yoki uzoq o‘tgan zamonda bajarilganini bildirish, yoki harakatning bajarilganligini aniq tarzda ifodalash emas.

Masalan: “Men o‘z ulusimga *hiyonat qilmaganmen*”,-dedi Inolchiq uning gapini cho‘rt kesib. (Mirkarim Osim. “To‘maris”. 138-bet)

O‘tgan zamon fe’lining sintetik formalarida harakatning nutq momentiga munosabati bevosita ifodalanadi. Edi to‘liqsiz feli yordamida yasaluvchi o‘tgan zamon formalarida esa harakatning nutq momentiga munosabati bevosita ya’ni “hozir” orqali (nutq momentini ham o‘z ishgiga olgan hozirgi vaqt orqali) yoki boshqa biror forma ifodalagan vaqt orqali bo‘ladi. O‘tgan zamon fe’lining sintetik formalarini bildirgan harakat “hozir” (hozirgi vaqt) doirasidagina bajarilishi mumkin. Va bu formalar bildirgan harakatning bajarilish vaqtiga nisbatan qo‘yiladigan soroqqa “hozir” deb javob bo‘lishi mumkin.

- Bu ishlarning barchasini Haydar qildi.

-Qachon?

-Hozir.

Demak, o‘tgan zamon fe’lining sintetik formalarini “nutq momentida emas undan oldin” ma’nosini bildirsa, edi to‘liqsiz fe’li yordamida yasaluvchi o‘tgan zamon fe’l formalarini “hozir emas, avval, ilgari” degan ma’noni bildiradi. Lekin bundan, edi to‘liqsiz fe’li yordamida yasaluvchi formalar hamma vaqt o‘tmishga, ilgarigi vaqtlarga oidligini ifodalaydi, degan xulosa chiqmaydi. Bu formalar qandaydir boshqa harakat hodisalarga munosabat, aloqadorlik ifodalashi ham mumkin. Bunday hollarda edi to‘liqsiz fe’li yordamida yasaluvchi forma bildirgan harakatning bajarilish vaqti obyektiv vaqtning “hozir” qismiga to‘g‘ri kelishi mumkin.

Masalan - Sizga yoqsin deb shu ishlarni *qilgan edim*, bunaqa mojarolar chiqib qolishini bilmay qolibman.

Bu misoldagi qilgan edim, bilmay qolibman formalarini bildirgan harakatning hozirgi va nutq momentiga munosabatini shakl orqali ko‘rsak bo‘ladi.

Forming key competencies in english lessons: modern approaches and methods

Qambarova Azima Botirovna

English teacher, Qiziltepa district Polytechnic College №2

Nasullayeva Madina Taxiroyva

English teacher, Qiziltepa district Polytechnic College №2

Davron Mamadaminovich Mamaraimov

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Samarkand State University
of Architecture and Construction.*

Abstract: This article discusses the issues of forming students' key competencies in English lessons. The article analyzes modern approaches and methods, including communicative teaching, project methods, problem-based learning, and the use of information and communication technologies. The role of teachers in the process of forming key competencies, the correct organization of lessons, and assessment mechanisms are examined. The article also highlights advanced foreign experiences and their adaptation to the education system of Uzbekistan.

Keywords: English language, key competencies, communicative competence, information handling competence, project methods, problem-based learning, innovative technologies, modern approaches, assessment methods.

Introduction. In the modern world, English is of great importance as an international language of communication. Therefore, special attention is paid to teaching English in Uzbekistan's education system. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 29, 2019, "On Approving the Concept for the Development of the Public Education System of the Republic of Uzbekistan Until 2030" outlined the main directions for radical reform of the education system[1]. In this reform process, the formation of key competencies plays an important role.

MAIN PART

Key Competencies Formed in English Lessons. According to the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On Approval of the State

Educational Standards for General Secondary Education”, the following key competencies are defined:

1. **Communicative competence** – the ability to communicate in native and at least one foreign language in social situations, adhere to the culture of communication, social adaptability, and the ability to work effectively in a team.
2. **Information handling competence** – the ability to search for, filter, process, store, and effectively use information from media sources, ensure information security, and master information and communication technologies.
3. **Self-development competence** – the ability for continuous physical, spiritual, intellectual, and creative self-improvement, striving for perfection, lifelong independent learning, and mastering cognitive skills.

"All key competencies can be developed in English lessons, as the process of teaching a language reflects linguistic, cultural, and social aspects." [3]

Methods of Developing Communicative Competence. The formation of communicative competence is of primary importance in English lessons. The following modern approaches are considered effective in this process:

Communicative Language Teaching (CLT). In this approach, students develop communication skills in real-life situations. *"The communicative approach prepares students for real communication and makes language learning meaningful."*

Effective methods in communicative teaching:

- **Role plays:** Students act out scenarios (at a shop, restaurant, airport, etc.).
- **Communication situations:** Students have conversations in pairs or groups on various topics.
- **Problem-solving:** Students discuss and propose solutions to problems in English.

Task-Based Learning

In this method, students use English to complete specific tasks. Here, language is a means of accomplishing a task, not the goal itself.

Task-based methods:

- **Information gap:** Students ask each other for missing information in English.

- **Project work:** Students prepare projects in groups and present results in English.
- **Problem-solving tasks:** Students discuss real-life issues in English and find solutions.

Discussing Social Topics

Students discuss social issues in Uzbekistan and around the world in English.

Developing Competence in Mathematics, Science, and Technology

English lessons increase interest in STEM fields and provide opportunities to learn about developments in these areas.

CLIL (Content and Language Integrated Learning)

In this approach, students learn subject content through English, broadening their knowledge in both the language and other disciplines. *“CLIL helps students expand their knowledge in English and other subjects.”* [4]

Authentic Assessment

Assessment of students’ ability to perform real-life tasks.

Methods:

- Portfolio assessment
- Project work and presentations
- Practical tasks (letter writing, report writing, etc.)

Formative Assessment

Continuous monitoring of students’ progress and providing feedback. According to Alimjonova X., *“Formative assessment helps students identify strengths and weaknesses and provides timely correction opportunities.”* [5]

Methods:

- Self- and peer-assessment
- Exit tickets – students briefly write what they learned at the end of the lesson
- Observation and feedback during lessons

Challenges and Solutions in Forming Key Competencies

Common challenges in forming key competencies in English lessons:

- **Teachers’ lack of understanding of the competency-based approach.** This can be addressed by organizing professional development courses and practical seminars for teachers.

Conclusion

English lessons offer broad opportunities to form students’ key competencies. Through modern approaches and methods, students acquire not only language skills but also essential life skills. Communicative teaching, task-based learning, project methods, problem-based learning, and other modern methods help develop students’ communicative, information handling, self-development, social, national, cultural, and STEM competencies.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On Approval of the Concept for the Development of the Public Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030". – Tashkent, 2019.
2. Bekmurodova M. Methods for Forming Key Competencies in Foreign Language Lessons // Modern Education. – Tashkent, 2021. – No.4. – pp. 34-41.
3. Olimov K., Sharipova F. Development of Students’ Information Competence through the Use of Digital Resources // Information Technology and Education. – Tashkent, 2021. – No.4. – pp. 56-63.
4. Mahmudova S. Implementing the Growth Mindset Concept in English Lessons // Pedagogical Innovations. – Tashkent, 2022. – No.3. – pp. 75-82.
5. Yusupov K. CLIL Methodology: Theory and Practice // Public Education. – Tashkent, 2023. – No.4. – pp. 72-79.
6. Alimjonova X. Formative Assessment as a Tool for Ensuring Student Development // Pedagogical Skills. – Tashkent, 2021. – No.2. – pp. 67-74.

**Современные методы обучения русскому языку с использованием
современных технологий**

Тожиева Н.М.

Преподаватель Кизилтепинского районного политехникума №2

Дониёрова Ш.О.

Преподаватель Кизилтепинского районного политехникума №2

Турдиева Ф.С.

Ведущий специалист регистрационного офиса СамГАСУ

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные методы обучения русскому языку с использованием современных технологий. В статье анализируется роль цифровых средств, мультимедийных технологий и интерактивных методов в процессе изучения языка. В результате исследования доказываемся эффективность современных технологий в повышении мотивации студентов, развитии навыков самостоятельного обучения и формировании языковых компетенций. В статье также обсуждаются проблемы, возникающие при использовании технологических средств, и пути их решения.

Ключевые слова. Современные технологии, русский язык, методы обучения, цифровое образование, интерактивные методы, мультимедийные средства, онлайн-ресурсы

Стремительные изменения в сфере образования в XXI веке и бурное развитие цифровых технологий оказывают значительное влияние на методику преподавания иностранных языков. Сочетание традиционных методов с современными технологиями в преподавании русского языка имеет важное значение для повышения эффективности обучения и пробуждения интереса студентов [1]. Использование технологических средств в современном образовательном процессе не только облегчает деятельность преподавателя, но и развивает способности студентов к самостоятельному обучению. Применение мультимедийных средств, интерактивных программ и онлайн-платформ в преподавании русского языка расширяет возможности применения языка в реальной среде [2].

Роль современных технологий на уроках русского языка. Современные технологии, применяемые сегодня в обучении русскому языку, можно классифицировать по следующим направлениям:

- ✓ Цифровые учебные материалы - электронные учебники, интерактивные задания и мультимедийный контент активизируют зрительную и слуховую память студентов. Эти средства оказывают большую помощь в объяснении грамматических правил и обогащении словарного запаса.
- ✓ Онлайн-платформы и приложения - такие программы, как Duolingo, Babbel, Busuu, дают учащимся возможность изучать язык в своем темпе и в любое удобное время. Эти платформы делают процесс обучения интересным и мотивирующим за счет применения элементов геймификации [3].

Эффективность интерактивных методов. Интерактивные методы, построенные на основе современных технологий, имеют ряд преимуществ по сравнению с традиционными методами обучения, а именно: индивидуальный подход - адаптивные системы обучения приспосабливаются к уровню знаний и темпу обучения каждого студента. Это позволяет удовлетворить индивидуальные потребности каждого учащегося [4]. Интеграция мультимедиа - совместное использование видео, аудио, графических материалов удовлетворяет потребности студентов с различными стилями обучения.

Практический опыт и результаты. Экспериментальные работы, проведенные в Кизилтепинском районном политехникуме №2, показали, что уровень знаний русского языка у студентов группы, использовавшей современные технологии, на 23% выше по сравнению с группой, обучавшейся традиционными методами [5].

В результате использования технологических средств у студентов:

- навыки устной речи улучшились на 31%
- письменная речь повысилась на 27%
- уровень грамматических знаний возрос на 29%
- словарный запас расширился на 35%

Проблемы и пути их решения. При использовании современных технологий также существуют некоторые трудности. Низкое качество интернет-связи, недостаток технических средств могут приостановить учебный процесс.

Некоторые преподаватели испытывают затруднения в использовании современных технологий. Поэтому необходимо проводить регулярные тренинги и курсы повышения квалификации. Студенты могут игнорировать традиционные методы обучения. Важно сохранять сбалансированный подход [6].

Методы обучения русскому языку с использованием современных технологий значительно повышают эффективность образования. Цифровые средства, мультимедийные технологии и интерактивные методы оказывают большую помощь в повышении мотивации студентов, развитии навыков самостоятельного обучения и формировании языковых компетенций. В будущем развитие искусственного интеллекта и технологий машинного обучения откроет новые возможности в области преподавания русского языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азизова, М.К. Роль современных технологий в обучении иностранным языкам. - Ташкент: Издательство "Образование", 2023. - 156 с.
2. Каримов, С.Р. Теоретические основы и практическое применение цифрового образования. - Самарканд: Издательство СамГУ, 2024.
3. Рашидова, Д.Н. Интерактивные методы и их эффективность в изучении языка // Журнал "Образование и наука". - 2024. - №3. - С. 78-84.
4. Турсунов, А.Б. Технологии индивидуально-ориентированного образования. - Бухара: Издательство БухГУ, 2023. - 134 с.
5. Йулдашева, Н.Ф. Применение мультимедийных средств на уроках иностранного языка // Современное образование. - 2024. - №2. - С. 45-52.
6. Хамидов, Р.С. Технологические инновации в образовании: возможности и проблемы. - Фергана: Издательство ФерГУ, 2023. - 189 с.

**Микропроза в зарубежной литературе XX века: эволюция, эстетика,
специфика литературного процесса.**

Карабаева А.С.

преподаватель кафедры

«Теория и практика русского языка»

Андижанского государственного

института иностранных языков

Аннотация: В статье рассмотрены происхождение, развитие и жанровое многообразие микропрозы в зарубежной литературе XX века. На примере творчества Франца Кафки, Хулио Кортасара, Эрнеста Хемингуэя и других авторов анализируются ключевые особенности и художественная специфика микропрозы, её отражение культурных и социальных изменений века. Особое внимание уделяется вопросам литературного процесса — его этапам, факторам и значению многозначности и художественности в обработке минималистических жанров. Делается вывод о влиянии микропрозы на современные лаконичные формы повествования.

Ключевые слова: микропроза, минимализм, модернизм, постмодернизм, фрагментарность, эксперимент, литературный процесс, короткая проза, художественный образ, лаконизм.

XX век стал эпохой стремительных перемен и глобальных катаклизмов, что не могло не сказаться на формах художественного творчества. Художественная проза, отражая ускоряющийся темп жизни, реагировала не только тематически, но и формально — появлялись новые жанры, стремящиеся передать напряжённую атмосферу века средствами максимальной концентрации смысла и выразительности. Одним из таких новаторских явлений стала микропроза — форма, вобравшая в себя тенденции авангарда, модернизма, а позднее и постмодернистских исканий.

В рамках данной статьи микропроза понимается как жанр короткой прозы, иногда предельно лаконичный (от одной-двух фраз до нескольких десятков строк), но отличающийся максимальной смысловой ёмкостью, необычайной плотностью повествования и художественного образа. Как особый жанр, микропроза позволяла писателям преодолевать границы традиционного нарратива, открывая возможности для экспериментов с формой, смыслом и языком.

Микропроза — сравнительно молодой, но интенсивно развивающийся жанр литературы XX века, характеризующийся предельной лаконичностью, стилистической насыщенностью и глубокой смысловой нагрузкой. Микропроза как отдельное явление в литературе формируется под влиянием модернистских течений начала XX века, для которых были характерны эксперименты с формой, разрушение привычных нарративных структур, поиск новых способов выражения. В условиях стремительных социальных, культурных и технологических изменений XX столетия микропроза стала эффективным средством отражения амбивалентности человеческого опыта. В литературной

среде активно утверждается позиция, что “малое — не менее значимо, чем великое”, а необычные перспективы, фрагментированность и аллюзивность важнее подробного описания. Короткие формы выбираются для концентрации смысла, переноса акцента с повествования на переживание или даже введения в шок читателя. [11, с. 110]

В 21 веке микропрозой также считают форму прозы, представленную сверхкраткими сюжетными рассказами (от одного предложения до одной-двух страниц), обладающими высокой концентрацией смыслов, открытостью интерпретации и часто имеющей экспериментальную форму, а также включающую различные поджанры: флеш-прозу (flash fiction), твиттер-рассказы (twitterature), новеллету, мини-притчу. [4;121]

Примером первой такой микропрозы стала «шестисловная новелла», (которую традиционно приписывают Эрнесту Хемингуэю), иллюстрирующая то, как минимум текста может создавать максимум подтекста.:

“For sale: baby shoes, never worn.”

(«Продаются детские ботинки. Неношеные»). [6; 107]

Важную роль в формировании микропрозы сыграли авангардные литераторы (дадаисты, футуристы, сюрреалисты), а также развитие патетической газетной публицистики и коротких эссе в периодике.

Популяризация микропрозы во многом была связана с изменениями в медиаландшафте: массово издаваемые журналы требовали лаконичных жанров, способных быть прочитанными “на бегу”. Короткая проза стала органичной формой быстрой коммуникации в условиях стремительно ускоряющейся жизни городского человека; с одной стороны — это реакция на “кризис романа”, с другой — поиск предельно концентрированного высказывания.

Основные черты микропрозы.

1. Концентрация смысла.

Микропроза стремится максимально “сжать” художественное содержание, используя минимальное количество слов для выражения сложных идей, переживаний или конфликтов, т.е. основана на экономии средств выразительности.

2. Эксперименты с формой.

Открытость к разным композиционным принципам (афоризм, притча, письмо, дневниковая запись), пересечение с поэтическими формами, отстраненность повествования, минимализм, экономия средств выразительности. принцип

“литературной вспышки”: нарочитая фрагментарность, размытость границ между жанрами.

Фрагментарность — реакция на крах цельной картины мира после Первой мировой войны.

3. Апелляция к читательскому воображению.

Недосказанность, фрагментарность, многозначность — важный художественный приём, провоцирующий читателя на сотворчество. Читатель участвует в создании смысла на основе своего логического мышления, жизненного опыта, мировоззрения, вкуса, интересов, характера.

Наиболее известными представителями микропрозы в зарубежной литературе XX века являются Франц Кафка, Хулио Кортасар, Эрнест Хемингуэй и др..

Франц Кафка (Германия/Австрия) мастер прозы абсурда, создал множество миниатюр, где сконцентрированы идеи отчуждения и экзистенциального ужаса. Например:

“— О мышь, — сказала кошка, — видишь, я наконец поймала тебя. — Да, — ответила мышь, — но ведь я не могла поступить иначе. Я бежала, бежала, но нигде не было выхода. — Ты только посмотри, — сказала кошка, — сколько в мире дорог, и все ведут к кошке.”

(“Маленькая басня”)

Миниатюра “Маленькая басня” центром делает метафору неизбежности и замкнутости человеческого бытия. Миниатюры Франца Кафки (например, “Маленькая басня”, “Императорское послание”, “Волчок” и др.) — примеры лаконичных, но предельно насыщенных по смыслу текстов. Для них характерны экзистенциальные, абсурдистские мотивы, особая атмосфера тревоги, чувство неизбежности, замкнутости мира. В малой форме Кафка достигает эффекта “исповеди во тьме”, где межфразовое пространство значимо не меньше, чем Кафки. [7, с. 45]

Хулио Кортасар (Аргентина)

В “Историях о кронопах и фамах” Кортасар иронизирует над структурой повседневности, где при помощи лаконичных зарисовок достигается эффект парадоксальной игры с реальностью, это примеры вербального минимализма и игровой поэтики. Используется абсурд и смещения плоскостей реальности:

“Никто не прожил свою жизнь, так как задумал. Кронопы первым делом составляли план, но получалось наоборот...” [8, с. 38]

Язык его микропрозы наполнен абсурдом, игрой смыслов, философским подтекстом. В малых формах Кортасара сосредоточена необыкновенная юмористическая выразительность и насыщенность.

Латиноамериканские авторы — Борхес, Кортасар — обращаются к микропрозе как способу игры с жанром и смыслами.

Эрнест Хемингуэй (США)

По праву считается одним из главных мастеров минимализма. Его знаменитая “шестисловная история” (“For sale: baby shoes, never worn”) стала эмблематическим текстом экстремально лаконичной прозы. Во многих рассказах Хемингуэя минимализм доведён до абсолютной экономии средств, а главное “действие” размещено в подтексте, вне текста.

Микропроза XX века отличается большим жанровым разнообразием, соединяя элементы новеллы, притчи, анекдота, басни, поэзии в прозе и эссеистики. Микропроза XXI века значительно сокращается в объеме и даже стремится к сверхлаконичности. [5; 104]

Прозаические миниатюры:

Кратчайшие рассказы и зарисовки, порой напоминающие анекдот или притчу — от одной-двух фраз до страницы; порой напоминающие анекдот или притчу. Например, Кортасар, "Инструкции по завиванию часов": эвристика, использование прозаической поэтики, “Миниатюры” Кафки, Хемингуэй, Станислав Севастьянов, Роберт Томпкинс, Бред Д. Хопкинс, Джей Рип, Дэн Эндрюс, Франко Арминио, Эндрю Э.Хант.[12]

Басни и притчи:

Аллегорические, философские тексты, истории с моралью или философским подтекстом формируются на пересечении прозы и аллегории. Например: произведения Исаака Бабеля “Одесские басни”, "Моя первая гусеница"(в данном произведении через конкретику предмета раскрывается универсальная истина), произведения Ф.Кафки. [1, с. 56]

Поэзия в прозе:

В прозе Хорхе Луиса Борхеса ("История двух сновидцев", "Лотерея в Вавилоне") или Дино Буццати можно обнаружить синтез поэтического мышления и прозаической формы , лирической плотности и нарративной

фрагментарности, сходный с верлибром, но по существу остающийся прозой. [2, с. 112], [3, с. 93]

Тематическое разнообразие микропрозы:

Экзистенциальные вопросы: человеческая уязвимость, одиночество, страх, смерть (Кафка, Борхес, Бабель).

Социальная сатира: ирония, пародия, разоблачение социальных норм, бюрократии (Кортасар, авангард разных стран).

Игровые элементы и сюрреализм: нарушение логики, парадокс, сочетание алогичного и будничного (Кафка, Кортасар, Беккет, Борхес).

Микропроза не только ознаменовала собой новую стадию развития короткой прозы, но и оказала значительное влияние на формирование современной постмодернистской эстетики. Идея лаконизма, фрагментарности, сознательной “открытости” для интерпретации стала важнейшей чертой литературной коммуникации следующих поколений.

Микропроза 20 века предвосхищает появление таких современных жанров, как флэш-проза, драбл и твиттер-рассказы, минималистская реклама и даже сценарного мастерства: умение донести максимум содержания с помощью минимума формы стало востребованной компетенцией в искусстве XX–XXI веков.

Параллельно происходит обогащение литературного языка, внедрение неологизмов, новых структур, стилистических гибридов.

Таким образом, можно сказать, что формирование микропрозы находится в русле эстетики модернизма и авангарда, а развитие — в контексте массовой культуры, расширения периодической печати и появления новых форм коммуникации. Микропроза XX века стала не только отражением динамики и сложности времени, но и одним из наиболее живых и гибких инструментов художественного эксперимента. Она продемонстрировала, что смысл можно выразить минимальными средствами, а лаконизм способен не умалять, а обогащать художественное пространство.

Взаимодействуя с современными тенденциями (развитие соцсетей, сокращение формата внимания, креативные индустрии), микропроза остаётся востребованной областью как для писателей-новаторов, так и для массового

читателя. Её эволюция ведёт к появлению в XXI веке новых форм — флэш-проза, твиттер-литература — и углублению эстетических поисков.

Специфика литературного процесса, проявляющаяся в микропрозе, показывает: литература всегда ищет новые пути для выражения смысла и взаимодействия с человеком, не утрачивая “искусства многозначности”, что составляет её вечную ценность.

Литература

- 1.Бабель И. Одесские рассказы. — Москва: Художественная литература, 1990. — 320 с.
- 2.Борхес Х.Л. Вымыслы / Песчаная книга. — Санкт-Петербург: Азбука, 2014. — 384 с.
- 3.Буццати Д. Шестьдесят рассказов. — Москва: Эксмо, 2005. — 416 с.
4. Карабаева А.С. Генезис сверхкратких сюжетных рассказов в литературе англоязычных стран // American journal of education and learning. — Т. 2, December 2024. — ISSN Online: 2996-5128. — <https://advancedscientia.com/index.php/AJEL/article/view/348>
- 5.Карабаева А.С. Микрожанры в современной прозе // American journal of education and learning. — Т. 3, January 2025. — ISSN Online: 2996-5128. — <https://advancedscientia.com/index.php/AJEL/article/view/712>
- 6.Карабаева А.С. Специфика сверхкратких сюжетных рассказов как жанра микропрозы // American journal of education and learning. — Т. 2, September 2024. — ISSN Online: 2984-6714. — <https://advancedscientia.com/index.php/AJEL/article/view/77>
- 7.Кафка Ф. Миниатюры. — Москва: Республика, 2000. — 144 с.
- 8.Кортасар Х. Истории о кронопах и фамах. — Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2001. — 192 с.
- 9.Тодоров Т. Введение в фантастическую литературу. — Москва: Академический проект, 1998. — 288 с.
- 10.Хемингуэй Э. Фиеста. И солнце восходит / Старик и море. — Москва: АСТ, 2015. — 352 с.

**Психолингвистика - наука, изучающая психологические и
лингвистические аспекты речевой деятельности человека**

Камбаров Нодирбек Маматкадирович

Преподаватель кафедры теории и практики немецкого языка

Насирова Шоира Марибовна

Директор общеобразовательной школы №3 Пахтаабадского района

Аннотация: Психолингвистика - это наука, изучающая закономерности формирования и восприятия речи, а также процессы формирования высказываний в соответствии с языковой системой. Такие психические процессы, как ощущение, восприятие, память, мышление, воображение, речь и внимание играют ключевую роль в изучении иностранного языка и развитии речевых навыков. Поэтому психолингвистика исследует не только понимание и восприятие слов, положительное и отрицательное влияние родного языка на изучаемый иностранный, но и затрагивает психологическое состояние обучающегося, его интерес к языку в процессе обучения, а также трудности в интеграции речевых навыков.

Ключевые слова: понимание, восприятие, психолингвистика, положительное и отрицательное влияние, психические процессы.

Annotation: Psycholinguistics is the science of speech formation and its perception. Because mental processes: intuition, perception, memory, thinking, imagination, speech, attention are all the main activities in learning a foreign language and forming speech. Therefore, psycholinguistics not only studies the understanding and perception of words, the positive and negative effects of the native language on the foreign language being studied, but also deals with the mental world of the student, his interest in language learning during training, and difficulties in the integration of skills.

Key words: understanding, perception, psycholinguistics, positive and negative effects, mental process.

На сегодняшний день преподавание иностранных языков на уровне, соответствующем международным стандартам, стало одной из приоритетных

задач государственной политики. Принятые постановления и указы, направленные на развитие сферы преподавания иностранных языков, служат основой для обеспечения качественного образования. Использование современных технологий в учебном процессе способствует активизации познавательной деятельности учащихся, пробуждает мотивацию к изучению иностранных языков. Язык действительно является средством коммуникации, но с его помощью учащиеся вступают и в психологическое взаимодействие, обмениваются информацией, оказывают влияние друг на друга, воспринимают значения слов и понятий, делают выводы. Независимо от языка, преподаватель должен обладать педагогическими и психологическими навыками.

Методика преподавания иностранных языков требует не только развития речи, но и понимания психологических процессов, лежащих в её основе. Для достижения результатов необходимо учитывать психологию человека в комплексе с педагогикой и лингвистикой. Организация образовательного процесса на основе дидактических принципов требует внедрения инновационных подходов.

Психолингвистика как наука изучает психологические и лингвистические аспекты речевой деятельности, способствует развитию языка и речи обучающихся, формированию их мировоззрения и внутреннего мира. Знания, предоставляемые при изучении данной дисциплины, направлены на развитие умений чувствовать, воспринимать и запоминать. Учитывая особенности тем, преподаваемых на немецком языке, обучение должно быть адаптировано к психофизиологическим и психосоциальным характеристикам учащихся. Также необходимо анализировать передаваемые знания с учетом фактов, понятий, правил и преемственности.

Развитие образовательной компетентности учащихся в процессе преподавания немецкого языка напрямую связано с созданием условий для их поддержки и мотивации. Поскольку объектом исследования психолингвистики является процесс речевой деятельности и речевые единицы, при методическом изучении этого предмета необходимо сосредоточиться на реализации речевого

процесса. Изучение таких аспектов, как передача информации, психологические характеристики говорящего и воспринимающего, также имеет особое значение.

По определению А.А. Леонтьева, психолингвистика объединяет различные точки зрения: «Предмет психолингвистики - с одной стороны, система и функции речевой деятельности личности, а с другой - язык как сформированное отражение мира».

Одной из важнейших задач является знание психологических закономерностей развития учащихся при изучении немецкого языка, наблюдение за детьми, а также выявление значимости и возможностей использования психолого-педагогических методов. Анализируется взаимосвязь речевых механизмов учащихся с языковой системой.

Психолингвистика не ограничивается изучением понимания и восприятия слов, влияния родного языка на изучаемый иностранный язык, но также охватывает внутренний мир обучающегося, его интерес к языку, возникающие в процессе обучения трудности интеграции навыков. Кроме того, подчеркивается необходимость жизненной актуализации преподавания иностранного языка, важность способности личности воспринимать, использовать язык как средство общения и осознавать национальные ценности.

Как отмечает Р.М. Фрумкина, если язык рассматривается как психическое явление, а в процессе обучения используется интроспекция (способность учащегося осознанно понимать и исправлять собственные ошибки), формируется эффективная когнитивная адаптация.

На каждом уроке преподавателю следует выделять компоненты психических процессов: восприятие особенностей текста или слова, осмысление содержания, запоминание выразительных слов, размышления над смыслом слов и выражений, создание образов и эмоциональное восприятие. В процессе общения учащиеся воспринимают слова, понятия и тексты, осознают свои эмоции, формируют чувство национальной принадлежности, усваивают слова на обоих языках, достигают определенных результатов.

Известно, что узбекский народ обладает собственной ментальностью, национальной спецификой, характером, чувствами, темпераментом, нравами, вкусом и эстетическим восприятием. Познавательные процессы (ощущения, восприятие, воображение, память, мышление) и национальное сознание имеют уникальные особенности. Поэтому при изучении лексики немецкого языка целесообразно объяснять особенности использования слов, отражающих национальные традиции. Обучение использованию слов в речи должно опираться на особенности обеих культур. В психолингвистике находит отражение речевой этикет, уровень языковой компетенции говорящего и слушающего, их эмоциональное восприятие. Практические наблюдения показывают, что учащиеся познают национальные особенности узбекского и немецкого народов через язык, развивают творческие способности. Восприятие действительности у учащихся разного возраста проявляется по-разному, выполняя определенные функции. Естественное восприятие учащихся не ограничивается простым представлением о действительности — их учебная и творческая активность может носить как ведущий, так и второстепенный характер.

Психолингвистика - это наука, изучающая закономерности формирования и восприятия речи, процессы формирования речевой деятельности в соответствии с языковой системой. Психические процессы, такие как ощущение, восприятие, память, мышление, воображение, речь и внимание, играют основную роль в изучении иностранного языка. Следовательно, психолингвистика охватывает не только понимание и восприятие слов, влияние родного языка на изучаемый, но и внутренний мир учащегося, его интерес к обучению, а также трудности, возникающие при интеграции речевых навыков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Леонтьев А.А. Психолингвистии высказывания / порождение речевых единиц.-М., : Эдиториал УРСС, 2003. -312 с.

2. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / - М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2001 - 444, [3] с.
3. Хомский Н. Язык и мышление. Перевод с англ. Б.Ю.Городецкого. - М.: Изд. МГУ, 1972. - 34 с.

**Ўзбекистонда хусусий олий таълим муассасаларида таълим
сифатини жаҳон амалиёти асосида мустақил баҳолаш тизимини жорий
этиш масалалари**

Ибрагимова Найля Мурадовна,

Худудий ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти,

Изоҳ. Олий таълимга бўлган талаб ортиб бораётган шароитда хусусий университетларни ривожлантириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу билан бирга, рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш ва уларни самарали иш билан таъминлаш мақсадларига эришиш, аввало, олинган таълим сифати билан белгиланади. Шунинг учун, Ўзбекистонда хусусий олий таълим муассасаларини жаҳон стандартлари асосида мустақил сифати баҳолаш тизимини жорий этиш зарур.

Калит сўзлар: жаҳон амалиёти, хусусий университетлар, олий таълим сифати, аккредитация, университетларни лицензиялаш, мустақил баҳолаш.

Инсон капитали ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда узок муддатли иқтисодий ўсишнинг асосий драйверларидан бири сифатида эътироф этилмоқда ва олий таълимга ажратиладиган харажатларни изчил оширишмоқда [1,2,3,4,5].

Ўзбекистонда ҳам шундай тенденция кузатилмоқда: 2024/2025 ўқув йили бошига олий таълим муассасалари сони 3,2 бараварга ошган (2015/2016 ўқув йилидаги 153 тадан 222 тагача). Натижада, студентлар сони 5 бараварга ортиб, 1,43 миллион нафарни ташкил этди, ва 18–23 ёшли аҳолини олий таълим билан қамраб олиш даражаси 47,7 %га етди.

2022–2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясида белгиланган 200 та олий таълим муассасаси ва камида 50 та хусусий ОТМ яратиш мақсадларига 2023/2024 ўқув йилида эришилди [6]. 2024/2025 ўқув йилида 222 та ОТМдан 90 таси хусусий (нодавлат) бўлиб, уларда ўқиётган талабалар улуши 30%дан ошди. Бутун дунёда талабаларнинг тахминан учдан бири хусусий секторда таълим олмоқда [8].

Бироқ олий таълимга бўлган талаб ортиб бораётган шароитда малакали кадрларни тайёрлаш ва уларни самарали ишга жойлаштириш мақсадларига эришиш, аввало, олинган таълим сифати билан белгиланади.

Лекин Ўзбекистонда ҳозирча халқаро таълим майдонида тан олинган мустақил ташкилотлар томонидан ўқув дастурлари бўйича мустақил аккредитация ва баҳолаш амалиёти кенг тарқалмаган. Бу эса таълим дастурларининг халқаро даражада илгари сурилиши, битирувчиларнинг дипломларини халқаро миқёсда тан олиниши ва хорижий талабаларни жалб қилишда муҳим аҳамиятга эга [7].

2024 йил сентябрь ойида Таълим сифатини баҳолаш ва стандартлаштириш маркази (SQAЕ) Олий таълим сифатини таъминлаш агентликлари халқаро тармоғи (INQAАНЕ)нинг ассоциациялашган аъзосига айланди. Бироқ ташкилот аъзоларининг кўпчилиги сифати таъминлаш хизматларини бевосита кўрсатувчи тўлиқ ҳуқуқли аъзолардир.

2020 йилдан Ўзбекистон Европа олий таълим сифатини таъминлаш агентлиги (ENQA)да кузатувчи сифатида иштирок этиб келмоқда. Россия, Қозоғистон ва Арманистон каби ЕОИИга аъзо давлатлар ENQAнинг тўлиқ аъзоси бўлган бўлса-да, Ўзбекистон ҳали бу мақомга эга эмас. Шу боис, Ўзбекистон ОТМлари кўпинча халқаро аккредитация сертификатларини Қозоғистоннинг 4 та EQARда рўйхатдан ўтган агентликлари орқали олишга ҳаракат қилмоқда.

Шунингдек, экспертиза жараёнида касбий уюшмалар ва иш берувчиларнинг иштирокида тизимли ёндашув йўқ ва давлат аккредитациясини жамоатчилик-

касбий аккредитация билан уйғунлаштириш борасида муаммолар сақланиб қолмоқда.

Жаҳон амалиётида хусусий университетларни мустақил ташкилотлар томонидан мустақил сифат баҳолаш тизими мавжуд:

1. Халқаро касбий аккредитация уюшмаларига аъзо бўлиш ва белгиланган соҳаларда нуфузли бўлган халқаро агентликлардан аккредитация олиш лицензиялаш талабларини кучайтиради. Халқаро аккредитация университет фаолиятини баҳолаш натижалари асосида таълим жараёнини такомиллаштириш йўналишларини аниқлашга қаратилган.
2. Францияда университетларни баҳолаш натижалари оммавий равишда эълон қилинади ва жамият ҳамда давлат уларнинг академик даражаси юзасидан хулоса чиқариши мумкин. Юқори баҳоланган университетлар махсус дипломлар бериш ҳуқуқига эга бўлиб, бу дипломлар Европа бўйлаб тан олинади. Сингапурда эса EduTrust Star мақоми юқори самарадорлик ва таълим сифатини таъминлаш учун берилади (4 йилгача амал қилади).
3. Европа стандартларига кўра, таълим сифатини баҳоловчи агентликлар мустақил бўлиши шарт ва уларнинг хулосаларига учинчи томонлар таъсир қилмаслиги лозим. АҚШда CHEA, Буюк Британияда QAA, Австралияда TEQSA, Сингапурда EduTrust сингари мустақил ташкилотлар шундай фаолият юритади.
4. Кўплаб мамлакатларда касбий таълим дастурларини юридик, тиббий, бухгалтерлик ва бошқа соҳалардаги касбий уюшмалар аккредитациялайди. Бу уларга халқаро даражада тан олиниши ва ишга жойлашишда муҳим роль ўйнайди. Масалан, АҚШдаги ABET ташкилоти 24 дан ортиқ мамлакатда 3300 дан ортиқ дастурни аккредитация қилган ва 33 та касбий уюшмани ўз ичига олади.

5. Буюк Британияда университетларнинг институционал аудитидан ўтиши – давлат томонидан молиялаштиришни ошириш шартларидан бири ҳисобланади. ҚАА бу жараёнларни ташкил этади.

Ўзбекистонда таълим сифатини баҳолаш ва аккредитация тизимини ривожлантириш бўйича таклифлар:

- Ўзбекистонда хусусий ОТМлар фаолиятини баҳолаш ва лицензиялаш самарадорлигини ошириш мақсадида халқаро стандартларга мос мустақил баҳолаш тизимини жорий этиш тавсия этилади. Шунингдек, давлат бюджети ҳисобидан ажратиладиган таълим грантлари, квоталар ва молиялаштириш натижаларини мустақил аккредитация ва касбий уюшмалар тавсиялари билан боғлаш лозим;
- Хусусий ОТМларни халқаро аккредитациядан ўтишини рағбатлантириш;
- Мустақил аудит асосида "етакчи ОТМ" мақомини жорий этиш;
- Аккредитация жараёнида соҳавий экспертлар кенгашларининг иштироқини таъминлаш;
- Халқаро агентликлар билан ҳамкорликни кенгайтириш;
- КРІ кўрсаткичлари асосида хусусий ОТМларнинг фаолиятини баҳолаш тизимини ислоҳ қилиш (бизнес билан ҳамкорлик, молиявий шаффофлик, илмий фаоллик, халқаро рейтингда иштирок ва б.у.).

Manbalar va adabiyotlar

9. Наиля Ибрагимова, руководитель проекта ИПМИ. Перспективы образования как фактора развития человеческого потенциала. 30/12/2022
https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/education_prospects
10. Наиля Ибрагимова, руководитель проекта ИПМИ. Перспективы образования как фактора развития человеческого потенциала. 30/12/2022
<https://www.uzdaily.uz/ru/post/74584>

11. Ибрагимова Н. ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛИ ИНСОН ИМКОНИАТЛАРИ
ОРИШИДАГИ МУХИМ ОМИЛ Iqtisodiyot: Tahlillar va Prognozlar.
2022. № 4 (20). С. 193-197
12. Ибрагимова Н.М. ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ
СФЕРЕ В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ ЦУР Экономика: анализы и
прогнозы. 2019. № 1. С. 124-129
13. Ибрагимова Н.М. ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРИОРИТЕТЫ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ НА СРЕДНЕСРОЧНУЮ И ДОЛГОСРОЧНУЮ
ПЕРСПЕКТИВУ В УЗБЕКИСТАНЕ. Экономический анализ: теория и
практика. 2017. Т. 16. № 3 (462). С. 582-600
14. Ибрагимова Н.М. Оценка индекса концентрации рынка образования в
ВУЗах Узбекистана. ФОРУМ ЭКОНОМИСТОВ УЗБЕКИСТАНА Ташкент,
26 октября 2023 г. УСТОЙЧИВОЕ И ИНКЛЮЗИВНОЕ РАЗВИТИЕ
РЕГИОНОВ: ВЗГЛЯД ДО 2041 ГОДА
15. Ибрагимова Н.М., Вахабова Д.Х. Факторы и условия формирования
образовательного хаба по реализации международных образовательных
программ в Узбекистане. Высшее образование в России. 2022. Т. 31. № 3. С.
152-168
16. Elizabeth Buckner, Ceara Khoramshahi, Does the private sector expand access to
higher education? A cross-national analysis, 1999-2017, International Journal of
Educational Development, Volume 84, 2021

**Инновационные подходы к обучению русскому языку студентов с
узбекским родным языком**

Каримова Адолат Ибрагимовна

старший преподаватель,

*Ташкентский государственный экономический университет
Ташкент, Узбекистан*

Annotatsiya

Maqolada o'zbek tilida so'zlashuvchi talabalarning rus tilini o'rganish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklari, bu ikki til oilasi o'rtasidagi tub farqlar bilan bog'liqligi sababli ko'rib chiqiladi. Ushbu muammolarni samarali hal etish maqsadida

rus tilini ona tili o‘zbek bo‘lgan talabalar uchun o‘qitish jarayonini yaxshilashga qaratilgan turli metodik yondashuvlar taklif etiladi.

Kalit soʻzlar: sharqiy slav`anlar guruhi, hind-yevropa oilasi, virtual tovush laboratoriyasi, tovush to‘lqini tasvirlash, moslashtirilgan o‘qitish metodikasi

Аннотация

В статье рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются узбекоязычные учащиеся при изучении русского языка, обусловленные различиями в языковых системах. Учитывая принадлежность русского и узбекского языков к разным языковым семьям, автор предлагает эффективные методы преподавания, направленные на преодоление фонетических, грамматических и лексических барьеров.

Ключевые слова: восточнославянской группы, индоевропейской семьи, виртуальная звуковая лаборатория, визуализация звуковой волны, адаптированная методика преподавания.

Abstract

The article examines the difficulties faced by Uzbek-speaking students in learning the Russian language due to fundamental differences between the two language families. To successfully overcome these challenges, various methodological approaches are proposed, aimed at improving the process of teaching Russian to students whose native language is Uzbek.

Keywords: East Slavic group, Indo-European family, virtual sound laboratory, sound wave visualization, adapted teaching methodology.

Русский и узбекский языки существенно различаются, поскольку принадлежат к разным языковым семьям: русский язык — представитель восточнославянской группы индоевропейской семьи, тогда как узбекский язык относится к тюркской языковой семье. Эти различия становятся причиной множества трудностей, с которыми сталкиваются узбекоязычные студенты при изучении русского языка — в частности, фонетических, лексических, морфологических и других.

С целью эффективного преодоления указанных проблем предлагаются различные методические подходы, направленные на повышение качества преподавания русского языка студентам с узбекским родным языком.

Метод № 1. Метод «Виртуальная звуковая лаборатория» можно использовать при изучении раздела «Фонетика».

Используйте приложение или онлайн-платформу с возможностью записи и анализа произношения. Студенты записывают своё произношение, получают визуальный и звуковой анализ (спектрограммы, волны), сравнивают с эталоном и корректируют ошибки. Это помогает развивать фонетическую осознанность и самостоятельность.

Цель этого метода - улучшить произношение звука [ш] в русском языке с использованием компьютера или смартфона с микрофоном.

Здесь преподаватель демонстрирует образец правильного произношения звука [ш] — говорит несколько слов (например, «шапка», «шишка», «щёлк») и показывает визуализацию звуковой волны и спектрограммы в программе.

Метод № 2. «Вопросы на засыпку» этот приём помогает активизировать и сконцентрировать внимание, а также углубить понимание звуковых особенностей языка через вопросы, которые даются преподавателем с интервалом 1-2 минуты.

Преподаватель при закреплении или при повторении темы задаёт студентам неожиданные или сложные вопросы, связанные с фонетикой — например, о тонкостях произношения, звуковых различиях.

Вопросы необходимо задавать постепенно, один за другим, чтобы поддерживать интерес учащихся и не давать им возможности расслабиться, т.е. «засыпать» слушателей вопросами.

Целью такого метода является активизация мышления, развитие навыков самонаблюдения за произношением, повышение активности в изучении звуков, а также помощь в выявлении и устранении фонетических ошибок.

Этого можно достичь, задав вопросы: «Как вы думаете, почему при произнесении звука [о] губы должны быть округлены?», «Чем отличается звук [д] от [т] в артикуляции?», «Что происходит с языком, когда мы произносим мягкий согласные?», «Что происходит с языком, когда мы произносим мягкий гласные?», «Почему звуки и буквы делятся на гласные и согласные?» «Из какого языка произошли слова гласные и согласные?». Такой метод способствует лучшему пониманию и закреплению фонетического материала.

Метод № 3. «Слушай, думай, обсуждай!»

Такой вид работы необходимо проводить в группах из 5-6 человек.

Шаги:

1. Прослушивание текста или просмотр видео в аудитории.
2. Лексический разбор новых слов с преподавателем.
3. Самостоятельное чтение прослушанного текста.
4. Самостоятельное составление плана пересказа группой.
5. Пересказ в группе прослушанного текста своими словами или по составленным предложениям.

Метод № 4. «Распознай «чужака» среди слов».

Книга,	журнал,	справочник,	газета,	стул.
Рыба,	кот,	собака,	птица,	мышь.
Лето,	зима,	весна,	утро,	осень.
Море,	река,	озеро,	гора,	пляж.
Телефон,	компьютер,	планшет,	книга,	наушники.
Стул, птица, утро, гора, книга.				

Метод № 5. Ещё одним из интересных методов уже при изучении лексической темы является игра «Фразео-батл».

Студентам даётся домашнее задание: Собери коллекцию 10 фразеологических выражений по теме «Фразеологический портрет людей! Найди фразеологизмы, которые «рисуют» людей: умных, ленивых, смешных, храбрых. Объясни, кого можно так назвать? Составь с ними письменно 5 предложений».

1. Аника-воин — человек, который только на словах смел, а на деле — трус.

Пример: Он грозился разобраться, но, как Аника-воин, сразу испугался.

2. Божий одуванчик — очень добрый, мягкий и безобидный человек.

Пример: Бабушка — настоящий божий одуванчик, никого не обидит.

3. Дубина стоеросовая — грубый, медленно соображающий человек.

Пример: Ну ты и дубина! Всё по три раза объяснять надо.

4. Заячья душа — человек трусливый, боязливый.

Пример: Он не пришёл на встречу — заячья душа.

5. Казанская сирота — тот, кто притворяется бедным и несчастным, чтобы его жалели.

Пример: Опять ты, как казанская сирота, жалуешься на жизнь.

6. Калиф на час — человек, который случайно и ненадолго оказался у власти.

Пример: Новый начальник — калиф на час, завтра его уже снимут.

7. Козёл отпущения — человек, на которого сваливают чужие ошибки.

Пример: На совещании он стал козлом отпущения за провал проекта.

8. Мастер на все руки — человек, который умеет делать всё: и чинить, и строить.

Пример: Папа у нас мастер на все руки — всё сам делает.

9. Серая мышь — тихий, незаметный человек, который старается не выделяться.

Пример: Она всегда была серой мышью — тихая, незаметная, но умная.

10. Язык без костей — болтливый человек, который не умеет держать язык за зубами.

Метод № 6. «Падежный тренажёр». Для наиболее легкого и лучшего усвоения склонений существительных, предлагаем следующий метод. Студентам раздаются листы с таблицами, где нужно записать названия падежей, вопросы к ним и характерные окончания. После окончания этой работы, им даются слова для склонения по 3-м родам.

Таким образом, изучение русского языка студентами узбекской национальности сопровождается рядом специфических трудностей, обусловленных различиями в структуре и особенностях обоих языков. Эти трудности проявляются на различных уровнях — фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексическом. А лексические несоответствия и различия в построении предложений могут вызывать затруднения в понимании и построении речи. В связи с этим особое значение приобретает использование адаптированных методик преподавания, направленных на преодоление данных трудностей и формирование прочных языковых навыков.

Литература:

1. **Багана Е. М.** *Игровые технологии в обучении русскому языку как иностранному.* — СПб.: КАРО, 2018.
2. **Александрова Н. В.** *Русский язык как иностранный: фонетика и орфоэпия.* — СПб.: Златоуст, 2017.
3. **Каримова А.И.** Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <https://openidea.uz/index.php/idea/article/download/1458/2295>. С.49

INNOVATIVE TRAINING IN RUSSIAN LANGUAGE TEACHING

Jurabekova Khabiba Madaminovna,

Associate Professor, Department of Theory and Practice of the Russian Language, Andijan State Institute of Foreign Languages.

Abstract. Currently, there are many ways of innovative learning, such as modular learning, electronic interactive learning, problem-based learning, distance learning, research-based methodological learning, project method, etc.

Key words: innovative learning, modular learning, distance learning, educational technology, information.

The main goal of innovative educational technologies is to prepare a person for life in a constantly changing world. The goal of innovative activity is a qualitative change in the student's personality compared to the traditional system. Developing the ability to motivate actions, independently navigate the information received, forming creative, unconventional thinking, developing children through the maximum

disclosure of their natural abilities, using the latest achievements of science and practice - these are the main goals of innovative activity.

1. MODULAR TRAINING

The main tasks of educational institutions are: training in independent selection and use of necessary information. One of the means of training that allows solving these problems is modular training. Its essence lies in the fact that the student independently achieves the goals of educational and cognitive activity in the process of working on a module that combines the goals of training, educational material with assignments, recommendations for completing these assignments. A module is a target functional unit that combines educational content and methods of educational activity for mastering this content.

A modular lesson allows students to work independently, communicate and help each other, evaluate their work and the work of their classmates. It is necessary for each student to understand the purpose of the lesson, what to study and what to focus on. The role of the teacher in modular learning is reduced to managing the work of students. With such an organization of work, he has the opportunity to communicate with almost every student, help weak and encourage strong students. Modular-technological training allows you to determine the level of assimilation of new material and quickly identify gaps in students' knowledge. The main motives for introducing modular technology into the educational process are: guaranteed achievement of learning outcomes; parity between teacher and students; the ability to work in pairs, in groups; the ability to communicate with classmates; the ability to choose the level of training; the ability to work at an individual pace; early presentation of the final learning outcomes; "soft" control in the process of mastering the educational content.

The possibilities of modular learning technology are enormous, since, thanks to it, the central place in the "teacher-student" system is occupied by the student, and the teacher manages his learning - motivates, organizes, consults, controls.

The most important thing in building a module is structuring the student's activity in the logic of the stages of knowledge acquisition: perception, understanding, comprehension, memorization, application, generalization, systematization.

2. ELECTRONIC-INTERACTIVE LEARNING

Electronic-interactive learning is an educational technology in which network technologies (Internet and corporate networks) are used to transmit formal and informal instructions, support and assessment.

The essence of interactive learning is such an organization of the educational process, in which almost all students are involved in the process of cognition, they have the opportunity to understand and reflect on what they know and think. Interactive activities in lessons involve the organization and development of dialogic communication, which leads to interaction, mutual understanding, to a joint solution of common, but significant for each participant tasks. Interaction excludes the dominance of either one speaker or one opinion over others. In the course of dialogic learning, students learn to think critically, solve complex problems based on an analysis of circumstances and relevant information, weigh alternative opinions, make thoughtful decisions, participate in discussions, communicate with other people. For this purpose, individual, paired and group work, research projects, role-playing games, work with documents and various sources of information, creative work, drawings, etc. are organized in lessons. Multimedia, interactive, mobile, wireless classes are relevant for educational projects.

The following methods of electronic interactive learning exist: interactive resources and materials, electronic libraries and electronic library systems; training materials and courses; real-time discussions; chats and video chats; e-mail; video conferencing; video consultations and shared software applications.

The following tools of electronic interactive learning are known: web conferences; online seminar; webinar.

Thus, in order to activate students' cognitive activity in the lesson, some general approaches to the use of innovative technologies can be traced: improving the system of students' assimilation of basic knowledge, skills and abilities; activating theoretical and productive thinking, cognitive abilities of schoolchildren; developing critical thinking in the learning process; developing motivation for learning, students' cognitive interests; striving for conscious assimilation of educational material, participation of all students in educational activities; organizing cooperation, collaboration of students in solving a specific problem; using various forms of educational work; organizing educational and search activities, various forms of independent work of students; using computer technologies in the educational process; It is possible to teach students at different speeds and to acquire different amounts of knowledge; to conduct educational development games; to organize training sessions: communication trainings, trainings on the development of memory, attention, thinking, creativity, etc.

References:

1. Andreeva N.V. Using modern technologies in teaching listening: organizing students' independent work on the LMS Canvas platform // Russian language abroad. 2017. No. 4 (263). Pp. 28–34.
2. Andrianova M.G. Skills of the 21st century and project-based learning in Russian as a foreign language lessons // Russian language abroad. 2018. No. 4 (269). Pp. 83–85.
3. Rusetskaya M.N. Methods of teaching Russian as a foreign language in the era of digital pedagogy // Dynamics of language and cultural processes in modern Russia: Proceedings of the VI Congress of the Russian Language and Culture Association. St. Petersburg: MIRS, 2018. No. 6. Pp. 1680–1685.
4. Tryapelnikov A.V. Integration of information and pedagogical technologies in teaching Russian as a foreign language (methodological aspect): monograph. M.: State Institute of Russian Language named after A.S. Pushkina, 2014. 80 p.

Ta'limda innovatsion texnologiyalar

Mamadaliyeva Dilrabo Ilxombekovna.

Oltinko'l tumanidagi

42- umumta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi kunda ta'lim sohasi jadal rivojlanmoqda va innovatsion texnologiyalar bu jarayonda muhim rol o'ynamoqda. Sun'iy intellekt, virtual reallik, masofaviy ta'lim platformalari va boshqa zamonaviy vositalar ta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Ushbu maqola ta'limda innovatsion texnologiyalarning bugungi holati, afzalliklari va kelajakdagi istiqbollarini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, innovatsion texnologiyalar, sun'iy intellekt, virtual reallik, masofaviy ta'lim, gamifikatsiya

Annotation. Today, the field of education is rapidly evolving, and innovative technologies play a crucial role in this process. Artificial intelligence, virtual reality, remote learning platforms, and other modern tools enhance the quality of education, making the learning process engaging and effective. This article examines the current state, advantages, and future prospects of innovative technologies in education.

Keywords: education, innovative technologies, artificial intelligence, virtual reality, remote learning, gamification

Аннотация. Сегодня сфера образования стремительно развивается, и инновационные технологии играют в этом процессе ключевую роль. Искусственный интеллект, виртуальная реальность, платформы дистанционного обучения и другие современные инструменты повышают качество образования, делая учебный процесс увлекательным и эффективным. Данная статья рассматривает текущее состояние, преимущества и будущие перспективы инновационных технологий в образовании.

Ключевые слова: образование, инновационные технологии, искусственный интеллект, виртуальная реальность, дистанционное обучение, геймификация

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar turlari

1. Sun'iy intellekt (AI)

Sun'iy intellekt ta'limda shaxsiylashtirilgan o'quv tajribasini yaratishda keng qo'llanilmoqda. AI asosidagi platformalar o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan vazifalar va resurslar taklif qiladi. Masalan:

- **Adaptiv o'quv tizimlari:** O'quvchilarning zaif va kuchli tomonlarini aniqlab, ularga mos darslar taqdim etadi.
- **Chatbotlar va virtual yordamchilar:** O'quvchilarning savollariga tezkor javob beradi va 24/7 yordam ko'rsatadi.
- **Tahlil va bashorat:** O'quv jarayonidagi muammolarni oldindan aniqlash va ularni bartaraf etishda yordam beradi.

2. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR)

Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) o'quvchilarga immersiv ta'lim tajribasini taqdim etadi. Bu texnologiyalar, ayniqsa, tibbiyot, muhandislik va tarix kabi sohalarda samarali:

- **VR simulyatsiyalari:** Talabalar virtual muhitda tajriba o'tkazishi, masalan, kimyoviy laboratoriyada xavfsiz sinovlar o'tkazishi mumkin.
- **AR ilovalari:** O'quv materiallarini interaktiv tarzda boyitadi, masalan, anatomiya darslarida inson tanasining 3D modellarini ko'rsatadi.

3. Masofaviy ta'lim platformalari

COVID-19 pandemiyasi masofaviy ta'limning muhimligini yanada oshirdi. Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom kabi platformalar o'qituvchilar va o'quvchilarni real vaqtda bog'laydi. Bunday platformalar quyidagi afzalliklarga ega:

- **Moslashuvchanlik:** O'quvchilar istalgan joydan darslarga qo'shila oladi.
- **Resurslar almashinuvi:** O'qituvchilar va talabalar o'rtasida materiallar tezkor almashiladi.
- **Interaktivlik:** Interaktiv lavhalar, viktorinalar va guruhli muhokamalar orqali faol ishtirokni ta'minlaydi.

4. Gamifikatsiya

O‘yin elementlarini ta’limga integratsiyalash o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Gamifikatsiya orqali darslar qiziqarli va jozibador bo‘ladi:

- **Ball va reyting tizimlari:** O‘quvchilarni rag‘batlantirish uchun ishlatiladi.
- **Interaktiv topshiriqlar:** O‘yin shaklidagi vazifalar orqali bilimlarni mustahkamlash.

Innovatsion texnologiyalarning afzalliklari

- **Shaxsiylashtirish:** Har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos ta’lim.
- **Kirish imkoniyati:** Dunyoning istalgan nuqtasidan ta’limga ega bo‘lish imkoni.
- **Samaradorlik:** O‘quv jarayonini tezlashtirish va sifatni oshirish.
- **Motivatsiya:** Zamonaviy vositalar orqali o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undash.

Muammolar va cheklovlar

Innovatsion texnologiyalarning afzalliklari ko‘p bo‘lsa-da, ba’zi muammolar ham mavjud:

- **Moliyaviy cheklovlar:** Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish qimmatga tushadi.
- **Raqamli bo‘shliq:** Internet va qurilmalarga ega bo‘lmagan hududlarda foydalanish qiyin.
- **Malaka yetishmasligi:** O‘qituvchilarning yangi texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha bilimlari yetarli bo‘lmasligi.

Kelajak istiqbollari

Ta’limdagi innovatsion texnologiyalar kelajakda yanada rivojlanadi. Sun’iy intellektning yanada takomillashishi, 5G tarmoqlarining kengayishi va blokcheyn texnologiyalarining ta’limga integratsiyasi ta’limni yanada samarali va xavfsiz qiladi. Masalan, blokcheyn orqali diplomlar va sertifikatlarining haqiqiylikini ta’minlash mumkin.

Xulosa

Innovatsion texnologiyalar ta'lim sohasini tubdan o'zgartirmoqda. Ular o'quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va hamma uchun ochiq qilmoqda. Shu bilan birga, muammolarni bartaraf etish va texnologiyalarni to'g'ri joriy qilish uchun davlatlar, ta'lim muassasalari va xususiy sektor o'rtasida hamkorlik zarur. Kelajakda ta'lim yanada raqamli va shaxsiylashtirilgan bo'ladi, bu esa yangi avlodlarni zamonaviy dunyoga tayyorlashda muhim qadam bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Siemens, G. (2022). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. Journal of Educational Technology, 45(3), 12-25.
2. Dede, C. (2023). *Immersive Learning Environments: The Role of VR and AR in Education*. Harvard Education Press.

CLIL method in sports management education: an integrated approach through digital technologies

Maftuna Akhmedova Kozimjon qizi
*Center for Research on the Development of
Higher Education under the Ministry of Higher
Education, Science and Innovation
of the Republic of Uzbekistan*

Abstract

This article examines the integration of the CLIL (Content and Language Integrated Learning) method into sports management education, utilizing digital technologies. The paper highlights how combining subject content and language acquisition enhances professional competencies among students. It further examines the potential of digital tools to support CLIL-based learning environments, using theoretical insights and practical applications to demonstrate the benefits and challenges of such integration.

Keywords:

CLIL, sports management, digital technologies, professional competencies, language education, Learning Management Systems (LMS).

Annotatsiya

Ushbu maqolada CLIL (Content and Language Integrated Learning – Mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o‘qitish) metodining sport menejmenti ta’lim yo‘nalishida raqamli texnologiyalar orqali qo‘llanishi tahlil qilinadi. Unda mazmun va tilni birgalikda o‘zlashtirish orqali talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, CLIL asosidagi ta’lim muhiti uchun raqamli vositalarning imkoniyatlari va ularning afzalliklari hamda duch kelinadigan muammolari nazariy va amaliy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: CLIL, sport menejmenti, raqamli texnologiyalar, kasbiy kompetensiyalar, til o‘rgatish, Ta’limni boshqarish tizimlari.

Аннотация

В данной статье рассматривается применение метода CLIL (интегрированного обучения предмету и иностранному языку) в образовательной программе по спортивному менеджменту с использованием цифровых технологий.

Освещается, как интеграция предметного содержания и изучения языка способствует развитию профессиональных компетенций студентов. Также рассматриваются возможности цифровых инструментов для поддержки обучения на основе CLIL, а также преимущества и возникающие при этом трудности с теоретической и практической точек зрения.

Ключевые слова: CLIL, спортивный менеджмент, цифровые технологии, профессиональные компетенции, обучение языкам, Система управления обучением.

Introduction

In the contemporary landscape of higher education, equipping students with both subject-specific knowledge and professional language skills has become increasingly essential. For disciplines such as sports management, where global communication and international collaboration are key, the CLIL (Content and Language Integrated Learning) methodology offers a pedagogically sound solution. CLIL enables the

simultaneous acquisition of domain-specific knowledge and foreign language proficiency, fostering interdisciplinary competence. The digital transformation in education further amplifies the potential of CLIL by introducing innovative tools and platforms that facilitate content delivery, student engagement, and real-time collaboration. This paper investigates the relevance of CLIL in sports management education and evaluates the role of digital technologies in implementing an integrated instructional approach.

Theoretical Background of CLIL in Higher Education

CLIL emerged in the 1990s as a response to the need for multilingual education in a globalizing world. It is based on the dual-focus approach, where content and language objectives are pursued concurrently. Research by Coyle, Hood, and Marsh (2010) established the "4Cs Framework" of CLIL: Content, Communication, Cognition, and Culture. These four pillars serve as the foundation for curriculum planning and instructional design. In the context of sports management, CLIL can provide learners with exposure to authentic materials, such as international case studies, sports regulations, marketing strategies, and managerial scenarios, all in English. This fosters not only subject mastery but also linguistic accuracy and fluency.

Importance of CLIL for Sports Management Students

Sports management is a multidisciplinary field involving business, law, communication, and health sciences. Professionals in this domain frequently interact with international stakeholders, necessitating proficiency in English and effective intercultural communication. Implementing CLIL helps bridge the gap between academic theory and real-world practice by encouraging students to think, analyze, and communicate in a target language (Mehisto, 2008). Moreover, CLIL-based instruction enhances soft skills such as critical thinking, collaboration, and adaptability (Banegas, 2012). It promotes student autonomy as learners engage with content beyond textbooks—through videos, interviews, simulations, and collaborative projects.

Integration of Digital Technologies in CLIL-Based Instruction

Digital tools significantly expand the instructional capacity of CLIL by enabling interactive, student-centered learning environments (Pelligrino, 2003). The following technologies are particularly effective in sports management CLIL contexts:

- **Learning Management Systems (LMS):** Platforms like Moodle, and Google Classroom, Canvas facilitate structured content delivery, assignment submissions, and discussion forums in English.
- **Multimedia Resources:** YouTube, TED Talks, and sports news channels provide authentic listening materials, supporting content comprehension and vocabulary development.
- **Collaborative Tools:** Padlet, Miro, and Jamboard foster teamwork and brainstorming, encouraging students to articulate complex ideas in English.
- **Assessment Tools:** Nearpod, Quizizz, and Socrative offer gamified formative assessments that promote engagement and provide immediate feedback.
- **Project-Based Learning:** Students can create digital presentations, sports event proposals, or marketing plans using tools like Canva or Prezi, integrating both content knowledge and language usage.

Challenges and Considerations

Despite the advantages, implementing CLIL through digital technologies presents certain challenges:

- **Teacher Preparation:** Educators must be proficient both in English and in digital pedagogy. Continuous professional development is essential.
- **Curriculum Design:** Aligning content and language outcomes requires detailed planning and collaborative curriculum development.
- **Student Readiness:** Not all students possess equal levels of language proficiency or digital literacy, necessitating differentiated instruction and scaffolding.
- **Technological Infrastructure:** Reliable internet access and devices are prerequisites for smooth integration.

Case-Based Observations

Preliminary classroom-based observations from a sports management course at a local university reveal that students exposed to CLIL and digital tools demonstrated

greater engagement, improved vocabulary retention, and enhanced communication skills. For instance, during a unit on "Sports Event Management," students created mock proposals in English using collaborative Google Slides, conducted peer reviews, and reflected on learning outcomes. These observations suggest that even in resource-constrained environments, a well-structured CLIL approach enriched with digital support can significantly benefit learners.

Conclusion

The integration of the CLIL method into sports management education, supported by digital technologies, offers a powerful strategy for cultivating both professional and linguistic competencies. While challenges persist, strategic planning, appropriate tool selection, and teacher support can ensure successful implementation. As Uzbekistan continues to modernize its higher education landscape, CLIL represents an innovative, globally relevant pedagogical model worth further exploration and investment.

References

- Banegas, D. L. (2012). CLIL teacher development: Challenges and experiences. *Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning*, 5(1), 46–56.
- Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
- Mehisto, P., Marsh, D., & Frigols, M. J. (2008). *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Macmillan ED.
- Pellegrino, E., De Santo, M., & Vitale, G. (2013). Integrating learning technologies and autonomy: A CLIL course in linguistics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106, 1514-1522.

Мифологическая символика в творчестве Чингиза Айтматова.

Алтмишева Ёркиной Мажидовна
*Андижанский государственный
институт иностранных языков, доцент*
Айтматова Гульжамал Алтыбаевна
*институт филологии и межкультурной
коммуникации ОшГУ.*

Аннотация: В статье рассмотрены авторские воззрения на символику рыбы в произведениях Чингиза Айтматова. Основное внимание уделено актуализации мотива воды и символики рыбы, которые в совокупности представляют языковую картину мира сочинения.

Ключевые слова: мотив, символика рыбы, мироздание, бытие, духовные ценности.

Annotatsiya: Maqolada Chingiz Aytmatovning muallifasalaridagi baliq timsoli haqidagi individual qarashlari o'rganiladi. Asar olamining lingvistik tasvirini ifodalovchi suv motivi va baliq ramziyligini aktuallashtirishga asosiy e'tibor qaratilgan.

Вопросы смысла жизни, смерти, вечная борьба добра и зла, и способы их взаимодействия Айтматова интересовали с начала своей писательской деятельности в течение всего творчества. В его произведениях рассматриваются эти стороны бытия в различных условиях. Каждым своим произведением писатель пытается доказать необходимость стремления человека к духовным ценностям, а не материальным, так как Чингиз Айтматов глубоко чувствовал нравственно-этический дефицита в обществе. Особенностью произведений Айтматова стали взаимодействие и взаимовлияние культур – азиатской и европейской, религий христианства и ислама, воспоминания о вере отцов – шаманизме, язычестве. Подчиняя законам тюркского мировидения и мироустройства художественное пространство своих произведений, Айтматов в зрелом творчестве использует и универсальные архетипические структуры мировой культуры.

Частое изображение в произведениях Чингиза Айтматова образа рыбы – мифической Великой Рыбы-женщины в «Пегом псе...», мальчика, превратившегося в рыбу в «Белом пароходе», китов, выбрасывающихся на берег в целях самоуничтожения в «Тавре Кассандры» говорит о беспокойстве писателя за будущее человечества. Обращаясь к национальному фольклору и мифу, включающих национальные представления вечных моделей духовно-нравственного богатства нации, писатель находит актуальным темы бытия, сотворения неба и земли, воды и огня.

Вечные темы, встречающиеся во всех национальных литературах, долгое время коренятся, распространяются и видоизменяются, обогащая литературу.

Идея продолжения рода встречается в сюжете следующего мифа о Великой Рыбе-женщине, от которой произошёл род нивхов. Эта легенда постоянно снится старейшине племени, и покидает этот мир он с мыслью о том, что Рыба-женщина его уже ждёт.

Герой повести «Белый пароход» мальчик гибнет; он бросается в горную реку, чтобы «сделаться рыбой» и уйти от жестоких людей, которые, убив Рогатую Мать-олениху, совершили ужасное преступление, не было смысла оставаться среди таких людей.

«Я сделаюсь рыбой. Ты слышишь, ата, я уплыву. А когда придет Кулубек, скажи ему, что я сделался рыбой. Спустился к реке. И ступил прямо в воду.

Никто еще не знал, что мальчик уплыл рыбой по реке. На дворе раздавалась пьяная песня»[1, с.258].

Герой в «Тавро Кассандры» футуролог Роберт Борк видит во сне китов и увидев с иллюминатора стаю плывущих китов, представляет себя на время «киточеловеком», плывущим вместе с китами «в бушующем океане, понимая проснувшимся вдруг чутьем издонным, что отныне будет связан с китами до конца дней своих; и открылась в душе его тайная суть этой встречи: то, что

постигнет китов, постигнет и его, то, что произойдет с ним, произойдет и с китами...»[3].

Самоубийство стаи китов становится метафорой совести в романе «Тавро Кассандры». Киты улавливают все мировые катаклизмы, предчувствуют наступление катастрофы. «Куда они опять? Значит, где-то что-то произошло на Земле?! Опять люди совершают непоправимое?» [3].

Вспомним исламскую легенду о том, что по воле Бога плод в утробе матери узнает о своем будущем и имеет право выбора – родиться или нет. Если представить, что плод в первые месяцы беременности имеет форму рыбы, то случай выкидыша очень напоминает выброс китов, дельфинов на берег. Предчувствуя приближающуюся катастрофу, человеческий плод «выбрасывается» из своего «водоема».

Рыба, по Айтматову, - частица, содержащая в себе мудрость первобытия. Символика рыбы в этих произведениях тесно связана с символикой воды - начала, исходного состояния всего сущего, источника жизни. Например, в «Пеге псе...» нивхи считают, что раньше была лишь вода, которая произошла «сама из себя» [3].

Мотив воды присутствует, как в других религиях, так и в Библии – рекой воды жизни и Коране – райский источник Ковсерь, которому посвящается сура в Коране «Аль-Кавсар».

Важно отметить, что для творчества Айтматова характерно появление мотива воды в различных вариантах. В произведениях Айтматова она присутствует во всех проявлениях (озеро, река, море, природные явления и т. д.): в повести «Белый пароход» - образ озера Иссык-Куль, в «Пеге псе...» - море, в «Тавре Кассандры» - океан, с которыми связано как прошлое, так и настоящее.

Проникая в глубины общественного разума, своими «призывами» Айтматов хотел предупредить людей, остановить от предстоящих катастроф, бед, неизбежного апокалипсиса («Плаха», «Тавро Кассандры»).

Через символику рыбы и мотива воды народный писатель развивает мысль о том, что в человеческом обществе велика ответственность каждого его субъекта как перед прошлым, так и перед будущим.

P.S. В Новой Зеландии в воскресенье вечером местный житель, прогуливавшийся по пляжу вдоль залива Мейсон, обнаружил на берегу стаю черных дельфинов...

«145 черных дельфинов погибли, выбросившись на берег острова Стюарт в Новой Зеландии. По словам экологов, спасти животных было невозможно» [2].

Религиозно-нравственный аспект романа Ч. Айтматова «Плаха»

Мирзаев Рустамжон Махмудович

Андижанский Государственный технический институт

г. Андижан, Республика Узбекистан

Аннотация. Данная статья посвящена анализу религиозно-нравственного аспекта в романе Чингиза Айтматова «Плаха», в котором затрагиваются глубинные философские и этические вопросы бытия человека. Автор исследует, как религиозные образы и символика служат не только художественным приёмом, но и средством раскрытия духовного кризиса современного общества. В центре внимания — тема противостояния добра и зла, нравственного выбора, ценности человеческой жизни. Работа подчёркивает важность духовно-нравственного измерения в контексте социальной деградации и утраты культурных ориентиров.

Ключевые слова. Айтматов, Плаха, религия, нравственность, духовные ценности, совесть, добро и зло, религиозный символизм, Авдий Каллистратов, Бостон Учуров, нравственный выбор, человеческая ответственность.

Роман Чингиза Айтматова «Плаха» — произведение глубоко философское, насыщенное смыслом, которое не только увлекает, но и побуждает читателя к размышлениям о ключевых вопросах бытия. Автор затрагивает широкий спектр тем — от сатирического обличения человеческих пороков до экзистенциальных раздумий о предназначении человека, его месте в мире и отношении к окружающей природе. Центральной же темой «Плахи» становится

взаимосвязь человека и природы, их духовное и физическое единство — или, напротив, трагический разрыв между ними.

Чингиз Айтматов обостряет вопросы, касающиеся внутренней сущности человека — его эгоизма, корыстных устремлений и разрушительной алчности. В образах героев нередко читается мысль: человек, утративший гармонию с природой и с самим собой, способен на предательство, насилие и моральное опустошение. Несмотря на это, писатель не отрицает возможности исключений: отдельные личности стремятся выйти за пределы обыденного, бросая вызов равнодушию и обыденной жестокости. Однако таких героев немного — и чаще всего общество отвергает их за инаковость, за несоответствие стереотипам.

Особую ценность роман приобретает в своем религиозно-нравственном измерении. Во все времена человек стремился к самопознанию, искал смысл жизни и пытался осмыслить свое место в мироздании. Эти духовные искания особенно актуальны в эпохи великих перемен, когда изменяются не только технологии, но и сами основы человеческого мышления и ценностные ориентиры. Именно таким переходным периодом стала середина XX века, когда научно-технический прогресс достиг невиданного уровня. Человек почувствовал себя властелином природы, отделённым от неё и способным подчинить её своей воле. Это мнимое всемогущество привело к трагическим последствиям: не только экологическим, но и нравственным. Люди стали разобщённые, усилились социальные конфликты, на первый план вышли корысть, зависть и ненависть.

Чингиз Айтматов в «Плахе» художественно осмысливает эти острые проблемы, соединяя философию, социальную критику и глубокое религиозное размышление. В этом произведении природа выступает не фоном, а самостоятельным действующим лицом. Моюнкусские степи, девственные и величественные, — не просто пейзаж, но нравственный ориентир, мерило человеческих поступков. Уже в первых сценах читатель встречается с волчьей парой — Акбарой и Ташчайнаром, которые становятся символами преследования, бегства, борьбы за выживание. Мотив погони пронизывает весь роман: каждый из героев стремится убежать — от закона, от своей совести, от

общества. Это бегство символизирует духовную разобщённость, внутреннюю потерянность, неспособность к диалогу и взаимопониманию.

Айтматов с мастерством показывает, как эта отчужденность рождает вражду. Взаимоотношения между Бостоном и Базарбаем — наглядный пример: два соседа могли бы быть друзьями, но вместо этого равнодушие и зависть приводят к ожесточённой вражде. Это отражает главную проблему современной цивилизации — духовное одиночество, утрату способности к сопереживанию. Когда исчезает внутреннее участие, на его место легко приходят грех и насилие.

Религиозная составляющая романа разворачивается на фоне глобального кризиса веры. Автор поднимает сложные вопросы: существует ли место для Бога в мире, где человек возомнил себя вершителем судеб? Где находится настоящая вера — в обрядах, институтах или в сердце каждого? Айтматов приходит к смелым и парадоксальным выводам. Он утверждает, что традиционная религия в современном мире теряет своё влияние. Люди создают «новых богов» — деньги, власть, оружие, наркотики. Бог становится товаром: его можно купить, продать, приспособить к личным потребностям.

Тем не менее, автор не оставляет читателя без ответа. Истинная вера, по мнению Айтматова, живёт в душе человека, вне зависимости от его национальности, языка или социального положения. Её невозможно навязать или заменить. Единственный герой, обретший такую веру в романе, — Авдий Каллистратов. Его путь к Богу сложен, противоречив, тернист. Он ищет истину, страдает, сомневается, но в конце концов достигает духовного прозрения — ценой собственной жизни.

Духовная устремлённость — сильнейшая сторона романа. Однако в стремлении философски осмыслить каждую ситуацию Айтматов иногда допускает перегрузку текста монологами и диалогами. Герои говорят как бы «одним голосом», а их индивидуальные особенности уступают место общим идеям. Так, например, сцены с участием Понтия Пилата и Иисуса Назарянина теряют драматизм и превращаются в философский диспут, лишённый художественной многогранности. После сильных образов Булгакова,

насыщенных подтекстами и иносказаниями, диалоги в «Плахе» могут показаться упрощёнными.

Тем не менее, роман Айтматова — это произведение высокой духовной напряженности, вызывающее отклик у читателя и побуждающее к переосмыслению нравственных ориентиров. Социальные проблемы, поставленные в романе, требуют глубокого осмысления и коллективных усилий для их преодоления. И хотя духовность не всегда равнозначна жертве, в «Плахе» именно жертвенность становится высшей формой веры и нравственного выбора.

Список литературы:

1. Айтматов Ч. Т. Роман «Плаха» Ташкент, 1989.
2. Аминева В. Р. Мифологизм в прозе Ч. Айтматова и современных татарских писателей // Филология и культура. 2013. № 2 (32). С. 45–51.
3. Воронов В. Чингиз Айтматов. Очерк творчества. М.: Сов. писатель, 1976. 229 с.
4. Гачев Г. Чингиз Айтматов и мировая литература. Фрунзе: Кыргызстан, 1982. 285 с.
5. Глинкин П. Е. Чингиз Айтматов. Л.: Просвещение, 1968. 112 с. Гуманитарная мысль: светская или религиозная? Знамя. 2000. № 7.
6. Карим М. О писателе Ч. Айтматове // Литературная газета. 1978. № 50. 13 дек.
7. Лебедева Л. Повести Ч. Айтматова. М.: Худож. лит., 1972. 77 с.
8. Мирза-Ахмедова П. М. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч. Айтматова. Ташкент: Фан, 1980. 92 с.

MILLIY-MADANIY XUSUSIYTGGA EGA BO‘LGAN KIYIM-KECHAK LEKSEMASIGA OID FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNI NEMIS TILIGA TARJIMA QILISH MASALASI

Sodiqov Dilshodbek Kobilovich
Doktorant,

Andijon davlat chet tillari instituti
Andijon, O'zbekiston

ANNOTASIYA

Bugun kunda tilshunoslikda jadal sur'atda rivojlanib borayotgan linguokulturologik yo'nalish tadqiqotchidan milliy-madaniy so'zlar, frazeologik birliklar yoki bo'lmasa jummalarni ikki bir-biriga qardosh bo'lmagan tillar orasida qiyoslab o'rganishni taqozo etmoqdaki, unda tadqiqotchidan milliy-madaniy urf odatlarni, millat mentalitetini obdan o'rganishni talab etadi. Milliy madaniy semalar tarkibiga kiyim-kechak leksemasini ham bemalol kiritish mumkin. Chunki har bir haqlning o'zining milliy madaniy kiyim –kechak leksemasiga doir frazeologik birliklarbi bo'ladi.

Kalit so'zlar: linguokulturologik yo'nalish, milliy-madaniy urf odatlar, milliy madaniy kiyim –kechak leksemasi...

Bugun kunda tilshunoslikda jadal sur'atda rivojlanib borayotgan linguokulturologik yo'nalish tadqiqotchidan milliy-madaniy so'zlar, frazeologik birliklar yoki bo'lmasa jummalarni ikki bir-biriga qardosh bo'lmagan tillar orasida qiyoslab o'rganishni taqozo etmoqdaki, unda tadqiqotchidan milliy-madaniy urf odatlarni, millat mentalitetini obdan o'rganishni talab etadi. Milliy madaniy semalar tarkibiga kiyim-kechak leksemasini ham bemalol kiritish mumkin. Chunki har bir haqlning o'zining milliy madaniy kiyim –kechak leksemasiga doir frazeologik birliklarbi bo'ladi. Masalan, **kavushini tog'rilab qo'ymoq, do'ppi kiygizmoq** kabilar. Bu kabi milliy-madaniy frazeologik birliklarni boshqa millat tillarida ham uchrashi tabiiy. Shu nuqtai nazardan biz ham ishimizning bu bobida o'zbek va nemis tillarida kiyim-kechak leksemasiga doir frazeologik birliklarni linguokulturologik tahlilini o'tkazamoqchimiz.

Xo'janazarova U[4.5] nig ta'kidlashicha frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatga egaligini hisobga olib, ularni etnofrazemalar deb atashga asos bor, chunki ularda madaniyatning biror etnosiga tegishli lisoniy birliklari mavjud. Etnofrazema asoslanmagan barqaror birikma, iboralar bo'lib, xalq ma'naviy madaniyati sohalariga turlicha etimologik jihatdan bog'liq hodisa: urf-odat, an'ana, udumlar, rivoyat, belgi-

alamat, e'tiqod, jonsiz narsa-buyum haqidagi farazlar va boshqalardir,- deb fikrlar keltirilgan. Darhaqiqat, biz ham olimani fikrini qo'llab-quvvatlagan holda, madaniyat", "etnomadaniyat" kabi tushunchalarning insonlar hayotidagi o'rni, muhim ahamiyat kasb etishiday muhim xususiyatlarini aytib o'tishdan oldin bu tushunchalarning qanday ma'no anglatishi haqida to'xtalib o'tish joiz deb hisoblaymiz. **“Etno[3.2]”** - so'zi yunon tildan olingan bo'lib, **el**at, **xalq** degan ma'noni anglatdi va ma'lum bir elat yoki xalqqa bo'lgan ishora, ko'rsatuv[3.5] tarzida qo'llash mumkin. Bu yo'nalish millat yoki elatning umuminsoniy dunyoqarshlarini madaniyat yuzasidan fikrlarini boyitadi va yoshlarni tarbiyalashda milliy rux bahshida etadi-, deb o'ylaymiz. Firimizni asoslash maqsadida, Xo'janazarova Uning. Badiiy matnda etnomadaniyatni ifodalovchi kiyim-kechak nomlari qo'llanilishi nomli maqolasidan foydalangan holda quyidagi ma'lumotlarni berib o'tmoqchimiz:. Tilshunos shunday deb fikrlar keltiradi: T.I.Skorobogatovanning tahliliga ko'ra, etnofrazeologiyaning asosi bo'lmish etnonimlar –“O'zaro munosabatda bo'lgan xalqlar o'rtasidagi lingvokulturologik fikr yuritish majmuidir”. Tilshunos nazariyasiga ko'ra, etnonim leksik birlik sifatida qabul qilinishidan avval, etnik tushuncha bo'lib shakllanadi va Olamning lisoniy tasvirida etnik belgilarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Har xalqning o'ziga xos kiyim-kechak nomlari va realiyalari ham milliy frazeologizmlarni hosil qilishda asos vazifasini o'taydi[4.7]. Aynan biz ham ushbu bobimizni milliy-madaniy asar sanalmish Abdulla Qodiriyning nodir asari “O'tkan kunlar”romani va uning nemis tiliga o'girilgan variantidan kiyim-kechak semasiga doir frazeologik birliklarni olib, linguokulturologik taxlilini o'tkazmoqchimiz.

O'zbek tilidagi faol frazeologik birliklaridan biri bo'lgan **“boshqacha to'n kiydi[1.17]”** frazemasi **“boshqacha tus oldi”** degan denotativ ma'noni anglatib kelib, biror voqea, hikoya yoki mish-mishning yangi tus olganini yoki kutilgandan o'zgarganligini ifodalash uchun ko'chma ma'noda qo'llaniladi. Ushbu frazeologik birlikka mos keluvchi nemis tilidagi bir qancha frazemalarni ham keltirib o'tish mumkin: **„nahm eine andere Wendung“**[2.8] (boshqa burilish oldi, boshqacha tus oldi); **„wurde anders dargestellt“**(boshqacha taqdim etildi); **„erhielt einen neuen Anstrich“**(boshqacha rang oldi) kabi frazemalrni qo'llash mumkin. Bu kabi iboralar

o‘zbek linguokulturologiyasida bo‘rtirish, oshirib yuborish ma’nosida qo‘llanilishi mumkin. Bu ham ikki millat madaniyat tili o‘hsahsligidan dalolatdir deb o‘ylaymiz. Hulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz kontekstda berilgan jumlaning shunday tarjima qilish mumkin: „*Am nächsten Tag nahm das Gerücht eine andere Wendung*“ („Ertasi kuni mish-mish boshqacha tus oldi“). Bundan kelib chiqib butun matn ko‘rinishini quidagicha berish mumkin: „*In diesen Tagen verbreitete sich in Margilan das Gerücht: ‚Der Gouverneur von Taschkent, Asisbek, hat einen Aufstand gegen Kokand angeführt und die vom Khan entsandten Devon-Begis, die Steuern und Abgaben eintreiben sollten, ermordet.‘ Am nächsten Tag nahm das Gerücht eine andere Wendung: Es hieß nun, dass Mussulmonkul fünftausend Krieger unter dem Kommando von Normuhammad-Qushbegi nach Taschkent entsandt habe.*“

In dieser Version wird "nahm das Gerücht eine andere Wendung" verwendet, um die Bedeutung von "boshqacha to‘n kiydi" wiederzugeben und den Wechsel in der Berichterstattung oder in der Gerüchteküche zu betonen.

“**boshqacha to‘n kiydi**” frazemasini yana boshqa o‘ziga xos jihatini aks ettirib turuvchi jihat mavjud bo‘lib, **tarqatilayotgan mish-mishning yana ham keng tus oluvchi** ma’nosida, yana ham aniqroq ifodalash uchun tarjimada unga boshqa nemis tilda muqobil keltirish mumkin: "**nahm das Gerücht eine andere Wendung**"-mish-mish boshqacha tus oldi” ma’nosida ifodalovchi iborasi **ma’lumot yoki hikoyaning o‘zgarganligini** bildirib kelishi mumkinligini anglatadi, lekin shuni ham eslatib o‘tish kerakki, matn bu asl ma’nodan chiqib ketmasligi kerak.

Langenscheidt lug‘atida berilishicha, "**nahm das Gerücht eine andere Wendung**[2.10]"-"mish-mish boshqacha tus oldi" iborasi nemis tilidagi idiomatik ibora hisoblanib, birgalikda o‘ziga xos ma’noni anglatuvchi bir nechta so‘zlardan iborat frazema hisoblanadi. “**boshqacha to‘n kiydi**” frazemasiga tadqiqotimiz mobaynida bir nechta muqobillarini topishga muvofiq bo‘ldik: ushbu frazemani o‘rniga alohida ma’no jihatdan teng keluvchi so‘zlar va ularning ma’nolari aniqlanadi va ular birgalikda iboraning ma’nosini bildirib keladi. Masalan, **nahm** Vergangenheitsform von „nehmen“ "olish" leksemasining o‘tgan zamon shakli):

Duden yoki DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache)[5.4] lugʻatlarida:
das Gerücht: Biror narsa yoki kimdir haqida keng tarqalgan, odatda tasdiqlanmagan
mish-mish.

eine Wendung: Biror narsaning rivojlanishidagi oʻzgarish yoki oʻzgarish, ayniqsa
hikoya yoki vaziyat[6.3]. Duden yoki DWDS lugʻatlari.

"nahm das Gerücht eine andere Wendung"[3.5]- **“mish-mish boshqacha tus oldi”**
iborasi mish-mishning yoʻnalishi yoki mazmuni oʻzgarganligini bildiradi. Ushbu
frazema lugʻatlarda turgʻun soʻz birikmasi sifatida uchramasa-da, alohida soʻzlarning
maʼnolari birlashtirilganda, aniq va tushunarli boʻladi. Bunday idiomatik iboralar
koʻpincha til darsliklarida, stilistik qoʻllanmalarda yoki nemis iboralari va idiomalari
boʻyicha adabiyotlarda tushuntirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, **"nahm das Gerücht eine andere Wendung"** (“mish-
mish boshqa tus oldi”) iborasi mish-mish mazmunidagi oʻzgarishlarni yaqqol koʻrsatib
beradi va shu bilan asl nusxaning yanada aniq va nozik tarjimasini ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qodiriy, Oʻtkan kunlar. 17 bet
2. Karimov B. [va boshq.], Maʼnaviyat asoslari / oʻquv qoʻllanma. – Toshkent:
“Donishmand ziyosi”, 2021.
3. Langenscheidt KG, Berlin va Myunxen
4. Xoʻjanazarova U. Badiiy matnda etnomadaniyatni ifodalovchi kiyim-kechak
nomlari qoʻllanilish. Yangi Oʻzbekiston talabalari ahborotnomasi.2023
5. <https://www.dwds.de>
6. <https://www.duden.de/woerterbuch>

Aniqlik maylining struktural-semantik turlarining qiyosiy tahlili

Nizamova Umida Sandjarovna

Andijon davlat texnika instituti katta oʻqituvchisi, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi kunda dolzarb mavzulardan biri bo‘lgan turli tizimli tillardagi shart-istak maylini struktural semantik xususiyatlarining qiyosiy-tipologik tahliliga doir taklif va tavsfiyalar keltirilgan. Ingliz tilidagi shart-istak maylining struktural-semantik turlarining ishlatilishi o‘zbek o‘quvchilari uchun o‘ziga xos qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Shuning uchun, ularning ishlatilishini batafsil yoritish maqsadga muvofiq.

Kalit so‘zlar: struktural-semantik, shart-istak, sodda noperfekt, sodda perfekt, ergash gap.

Аннотация. В данной статье представлены предложения и рекомендации по сравнительно-типологическому анализу структурно-семантических особенностей мили желаний в различных систематизированных языках, которые в настоящее время являются одной из актуальных тем.

Ключевые слова: структурно-семантическое, условно-желательное, простое несовершенное, простое совершенное, наречие.

Annotation. This article presents suggestions and recommendations for a comparative typological analysis of the structural and semantic features of the desire mile in various systematized languages, which are currently one of the relevant topics.

Keywords: structural-semantic, conditionally desirable, simple imperfect, simple perfect, adverb.

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o‘tgan kelasi zamon (**The Future-in-the Past Tense**) va o‘tgan kelasi davomli zamon (**The Future Continuous-in-the Past Tense**) shakllariga to‘g‘ri keladi.

Shart-istak maylining analitik noperfekt shaklida ham xozirgi yoki kelasi zamonga taaluqdi bulgan noreal ish-harakat yoki holat ma’lum bir sharoit tufayli realga aylanishi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, bu shakl sodda gapda ham, turli xil qo‘shma gaplarning bosh va ergash gap qismida ishlatilishi mumkin. Bu shakl ergash gapda ishlatilganda so‘zlovchining ma’lum bir holatdan shikoyat qilishi ifodalanadi.

Should Would J	+ inf	should "	be + PI
		Would j	

How **should** they **know** about our secret?

- Bizning sirimizni ular qaerdan bilisharkin?

It would be a great please to help her if she needed. - Agar u qiz muxtoj bo'lsa, unga yordam berish katta rohat baxsh etardi.

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o'tgan tugallangan zamon (**The Past Perfect Tense**) va o'tgan tugallangan davomli zamon (**The Past Perfect Continious Tense**) shakllariga to'g'ri keladi. Bu shakl sodda gaplarda va shart ergash gaplarda ishlatilib, o'tgan zamonga taaluqli, realga aylanishini imkoniyati yo'q; bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalaydi.

had + P P	had been + P I

If only I **had found** that book! - Qani endi men o'sha kitobni topib olganimda!

I wish I **had found** that book. - Men o'sha kitobni topib olganimda edi.

If I **had found** that book (**I should have read it**). - Agar men o'sha kitobni topib olganimda (men uni o'qigan bo'lardim).

If only I **had had** much money! - Qani endi pulim ko'p bo'lganida!

If wish I **had had** much money ten years ago.

If only I **had been invited** to the party yesterday! - Qani endi men kechaga taklif qilinganimda!

If only I had been invited to the party.

If only I **had answered** all the questions at the exam! - Qani endi men imtixonda barcha savollarga javob berganimda!

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o'tgan-kelasi tugallangan zamon (**The Future Perfect-in-the Past Tense**) va o'tgan kelasi tugallangan davomli zamon (**The Future Perfect Continious-in-the Past Tense**) shakllariga to'g'ri keladi. Bu shakl realga aylanishi imkoniyati yo'q bo'lgan o'tgan zamonga taaluqdi noreal ish-harakat yoki xolatni ifodalab, odatda, turli xil ergash gapli qo'shma gaplarning bosh gap qismida ishlatiladi.

should	should
J have+RP	J have been + P I
would	would

If you had invited him to the party he would have gone there.

*If I had known about it **I should have** told you.*

*If they had heard about this meeting they **would have** already **come** here.*

***If I had been staying** more in America last year **I should have been still working** at the library. - Agar men o'tgan yili Amerikada ko'proq qolgan bo'lganimda, hali ham kutubxonada ishlayotgan bo'lgan bo'lardim.*

*Eslatma: **should have+PII** modeli modal fe'lni qo'shma fe'l kesimni ham ifodalashi mumkin.*

*Somebody should **have called** them in the morning. - Ularni ertalab birortasi chiqarib olganida bo'lardi.*

*Shart-istak maylining analitik perfekt shakli **could, might Have+PII** modeliga esa bo'lishi ham mumkin. Bunday hollarda aslida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan, ammo sodir bo'lmagan ish-harakat ifodalanadi. Sodda gaplarda va shart ergash gaplarda modal fe'l amalga oshmagan ish-harakat yoki holatdan afsuslanish ma'nosini, undov gaplarda esa istak-xohishni, so'roq gaplarda esa biror narsani xushmuomalalik bilan so'rashni ifodalash uchun ishlatiladi.*

*But at least **could you have told** us that they had informed about their arrival?*

-Biroq, xech bo'lmaganda siz ularni kelishi haqida xabar berganliklarini bizga aytib qo'yganingizda bo'larmidi?

*In fact, they **might not** really **have wanted** to use an atomic or hydrogen bomb if they hadn't been frightened.*

Xulosa qilib aytganda, shart-istak maylining noperfekt shakllari xozirgi yoki kelasi zamonga taalluqli ma'lum sharoit yuz berishi bilan realga aylanishi mumkin bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalashda ishlatiladi. Demak, shart-istak maylida noreal ish-harakat yoki holat xozirgi yoki kelasi zamonga taalluqli bo'lsa, ma'lum bir sharoit yuz berishi tufayli realga aylanishi mumkin. Agar shart-istak

maylidagi noreal ish-harakat yoki holat o'tgan zamonga taaluqli bo'lsa, bu noreal ish-harakat yoki holatning realga (haqiqatga) aylanishining imkoniyati yo'q bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalashda ishlatiladi. *Masalan:*

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Azar V. Sh. “Understand and Using English Grammar Volume” A. Second edition, 1989,-P. 196.
2. Hoshimov G. M. “Lectures on the theory of modern English Grammar” third edition, Andijan - 2011, - P. 5-6.
3. Umirzaqov T. B. “Practical course of English” Andijan, 2013. 2 edition, -P. 179-189.
4. Umirzaqov T.B., Umirzaqova Sh.G'., Umirzaqov Q.T. “Practical course of English”, - Андижон, 2012. - 297 6.
5. Wilkins J. “An Essay towards a Real Character and Philosophical Language”, London, 1668,-P. 57-59.

Oliy ta'lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o'qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish

Sh.R.Urunova

*Andijon davlat texnika instituti
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, yondashuvlari aks etib, bu jarayonda talabalarning o'z sohalari bo'yicha kasbiy kompetentligi, kasbiy layoqatini rivojlantirishga oid tavsiyalar berilgan. Maqolada shuningdek kasbiy kompetentlikning komponentlari va turlari ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: maxsus maqsadli ingliz tili, kasbiy kompetentlik, kasbiy layoqat, mutaxassislik komponenti, kasbiy kommunikativ muloqot.

Аннотация

В данной статье отражены особенности, подходы к преподаванию английского языка специального назначения в высших учебных заведениях,

даны рекомендации по развитию профессиональной компетентности, профессиональной компетентности обучающихся в процессе обучения в своей области. В статье также указаны компоненты и виды профессиональной компетентности.

Ключевые слова: английский язык специального назначения, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность, специальная составляющая, профессиональная коммуникативная коммуникация.

Abstract

This article reflects the peculiarities, approaches to teaching special-purpose English in higher education institutions, in the process of which recommendations are given on the development of professional competence, professional competence of students in their field. The article also outlines the components and types of professional competency.

Keywords: special purpose English, professional competence, professional competence, specialist component, professional communicative communication.

Hozirgi kunda OTM larda nofilologik yoʻnalishlarda maqsadli ingliz tilini (English for specific purpose) oʻqitishda, talabalarni oʻz sohalari boʻyicha kasbiy va kommunikativ kompetentliklarni egallashlarida terminologik leksikani oʻqitish dolzarb boʻlib kelmoqda. Maxsus maqsadlarga yoʻnaltirilgan ingliz tili (ESP) quyidagi turlarga boʻlinib ketad: 1.EAP (English for academic purposes)-akademik maqsadlar uchun ingliz tili; 2. EOP (English for occupational purposes)-kasbiy maqsadlar uchun ingliz tili.Biz tadqiqotimiz obyekti bakalavriat bosqichidagi robototexnika yoʻnalishi talabalari hisoblanib, ularga bakalavriat bosqichida kasbiy maqsadlar uchun ingliz tili (EOP) ni oʻrgatish belgilangandir.

Salmani-Nodoushan “ESPni oʻrganuvchilar uchun ularning ehtiyojlari muhim psixologik omil ekanligini koʻrsatib, ularning sohaviy talablariga javob beruvchi ingliz tilini oʻrganishda ular tanishayotgan material oʻzgartirilib soddalashtirilgan boʻlmasligi, balki “sof” va “asliy” boʻlishi kerakligini aytib oʻtadi [2;248-b].

Xatchinston va Vaters tadqiqotlarida taʼkidlanishicha, maxsus maqsadlarda ingliz tili oʻqitish (ESP) til oʻqitishning muhim turlaridan biri hisoblanadi. Ular

ESPni mutaxassislik fanlarini, ayniqsa, texnika ta’lim muassasalarida ingliz tilini o’qitishda terminologik leksika va shu soha doirasidagi grammatika masalalarini aytib o’tishgan. ESP maxsus o’rganish tamoyillariga ko’ra tilni o’qitishning boshqa turlaridan farq qilmaydi. Bu talabaning istaklariga asoslangan va o’rganishning o’ziga xos va aniq sabablari bilan yo’naltirilgan tilni o’rganishga nisbatan yondashuvdir deb ta’kidlashgan [1; 22-b].

T.I.Shamova fikriga ko’ra, “kasbiy kompetentlik” – bu kasbiy bilimga va ishlash qobiliyatiga ega bo’lishdir [6;13-b]. I.P.Smirnov esa bu tushunchaga mehnat faoliyatidagi mavjud vazifalarni bajara olishga tayyor shaxs bo’lib yetishishida bilim, qobiliyat va tajribaning mujassamlashuvi deb ta’rif beradi [5;45-b]. V.V.Serikov fikriga ko’ra, “kasbiy kompetentlik” – bu mutaxassisning kasbiy faoliyatni olib borishi hamda kasbdagi nazariy va amaliy bilimlarni namoyon qilishi uchun zarur bo’ladigan kvalifikatsion bilimi tushuniladi [4;32-b]. Olim X.F.Maksudova o’zining tadqiqot ishida kasbiy kompetentlikning quyidagi komponentlarini ajratadi: mutaxassislik komponenti (kasbiy bilim, ko’nikma va malakalar); ijtimoiy komponent (chet til va axborot texnologiyalarini kasb faoliyatida qo’llay olishi); motivatsion komponent (o’z-o’zini kasbiy rivojlantirib borish); shaxsiy komponent (bosiqlik, hozirjavoblik, hushyorlik, tezkorlik) kabi sifatlar majmuidir [3;24-b].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib yetuk mutaxassis kasbiy kompetentligi deyilganda, ularning o’z sohasi bo’yicha mukammal bilimga ega bo’lishi, o’z sohasi bo’yicha tinimsiz yangiliklarni o’rganishi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, chet tilni bilishi, kreativlik, mustaqil fikrga ega bo’lishi, liderlik qobiliyatiga ega bo’lishi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hutchinson Tom, Walters Allan. English for specific purposes. –Cambridge University Press, 1993. – 187 p.
2. Salmani Nodoushan M.A English for Specific Purposes// Traditions, Trends, Directions Studies in English Language and Education, 7(1), 2020. – 247-268 p.

3. Максудова Х.Ф. Фармацевтика йўналишида инглиз тилини ўқитиш жараёнида талабаларнинг касбий лаёқатларини ривожлантириш-дисс.п.ф.д (PhD) даражаси учун. – Тош.2021– 186 bet

4. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии. – Волгоград: Перемена, 1994. – 150 с.

5. Смирнов И.П. Теория профессионального образования. – М.: РОСС. НИИРПО, 2006. – 320 с.

6. Шамова Т.И. Основы технологии модульного обучения. Химия в школе. – М.: 1995. № 2. – 12-18 с.

Farg‘ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi yangiliklar terminologik tahlili

Ismanova Odinaxon Urunbayevna

Andijon davlat chet tillari instituti nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası
doktoranti

Kirish (Introduction). O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida o‘z aksini topmoqda. Xususan, Farg‘ona viloyatida so‘nggi yillarda ro‘y bergan yangilanishlar zamonaviy terminologiyaning shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynamoqda. Yangicha boshqaruv tizimlari, texnologik joriy etishlar, ekologik tashabbuslar, sog‘liqni saqlash va ta‘limdagi o‘zgarishlar natijasida yangi termin va atamalar tilimizga kirib kelmoqda. Ushbu maqolada Farg‘ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklar asosida paydo bo‘lgan terminlarning xususiyatlari tahlil qilinadi.

Metodologiya (Methods). Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Matn tahlili – mahalliy ommaviy axborot vositalari (gazeta, saytlar, axborot byulletenlari) orqali 2022–2024 yillar oralig‘ida e‘lon qilingan maqola va xabarlar tahlil qilindi;

So‘z boyligini ajratish – ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklarda qo‘llanilgan yangi atama va terminlar lug‘aviy jihatdan ajratildi;

Tasniflash – olingan terminlar sohalarga ajratilib, morfologik va semantik jihatdan baholandi;

Taqqoslash – mavjud rasmiy terminologik lug‘atlar bilan solishtirilib, yangilik darajasi belgilandi.

Natijalar (Results). *Tadqiqot natijasida quyidagilar aniqlandi:*

Farg‘ona viloyatida ro‘y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq **100 dan ortiq yangi atama** aniqlandi, jumladan: “raqamli mahalla”, “intellektual fermer”, “yashil energetika zonasi”, “agroklastar”, “innovatsion texnopark” kabi terminlar.

Ularning 65 foizi **xorijiy manbalardan o‘zlashtirilgan (import terminlar)** bo‘lib, asosan ingliz va rus tillaridan kirib kelgan;

25 foizi **mahalliy sharoitda yaratilgan yangi so‘z birikmalaridir**;

Atamalar asosan **iqtisod, qishloq xo‘jaligi, ekologiya va texnologiya** sohalariga oid.

Muhokama (Discussion). Topilgan terminlarning ko'pchiligi hali rasmiy til me'yorlariga moslashtirilmagan. Bu holat ba'zan matnlarda chalkashlikka olib kelmoqda. Masalan, “green energy” atamasi ba'zan “yashil energiya”, ba'zan “ekologik toza energiya” deb talqin qilinmoqda. Bu esa yagona terminologik yondashuvning zarurligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, mahalliy til muhitiga moslashgan terminlar aholi tomonidan tezroq qabul qilinmoqda. Shu sababli yangi terminlarni yaratishda fonetik moslashuv, semantik aniqlik va madaniy moslik omillari e'tiborga olinishi lozim.

Xulosa (Conclusion). Farg'ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy yangiliklar tilga yangi terminlarni olib kirishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Bu jarayon tilshunoslik va terminologiya sohasida izchil kuzatuv va ilmiy yondashuvni talab etadi. Kelajakda maxsus viloyat terminologik lug'atini tuzish, atamalarni standartlashtirish va o'quv jarayoniga tatbiq etish istiqbolli yo'nalish bo'lib qoladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Alimov, Sh. (2014). *O'zbek tilida terminning lingvistik asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Karimov, I. A. (2015). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Boboxonov, S. (2020). “Terminologik jarayonlar va zamonaviy til muammolari”. *O'zbek tili va adabiyoti*, No 3, 35–40-betlar.
4. yutuqlarJo'rayev, M. (2023). “Farg'ona viloyatida kompyuter texnologiyalarini joriy etish tendensiyalari.” *Iqtisodiy tahlil jurnali*, 2-son, 21–26-betlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-Fevraldagi PF-87-sonli farmoni “Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichi to'g'risida”.
6. Normatov, A. (2021). *Til va jamiyat: zamonaviy zamonaviylar*. Farg'ona: Farg'ona davlat universiteti nashriyoti.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati (2020). 5 yil. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.

KORPUS LINGVISTIKASI VA UNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xolisova Gavxaroy Mannobjon Qizi

ADCHTI dotsenti,

Yuldashova Go‘zal Rustam qizi

ADChTI ,1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada korpus lingvistikasining mazmuni va uning o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Maqolada uning empirik asoslanganligi, obyektivligi va statistik tahlili imkoniyatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Korpus lingvistikasi, til birliklari, empirik tahlil, matn korpusi, statistik usullar

Аннотация. В данной статье раскрывается содержание корпусной лингвистики и её специфические особенности. В статье рассматриваются её эмпирическая обоснованность, объективность и возможности статистического анализа.

Ключевые слова: Корпусная лингвистика, языковые единицы, эмпирический анализ, текстовый корпус, статистические методы

Annation. This article outlines the concept of corpus linguistics and its specific features. It discusses its empirical foundation, objectivity, and possibilities for statistical analysis.

Keywords: Corpus linguistics, language units, empirical analysis, text corpus, statistical methods

Zamonaviy tilshunoslik taraqqiyoti bilan bir qatorda, tilda mavjud bo‘lgan birliklarni aniq va ishonchli tahlil qilish zaruriyati ortib bormoqda. Shu jihatdan korpus lingvistikasi tilshunoslikning yangi, ilg‘or va ilmiy yondashuvlardan biri sifatida ajralib turadi. U real hayotda qo‘llaniladigan matnlar asosida tahlil olib boradi va til birliklarining tabiiy muhitdagi qo‘llanish usullarini chuqur o‘rganishga yordam beradi. Korpus lingvistikasi - bu tilni matn korpusi orqali o‘rganishning empirik usuli. Korpuslar – bu ma’lum bir til xilma-xilligini ifodalashga qaratilgan haqiqiy, „haqiqiy dunyo“, nutq yoki yozuv matnining muvozanatli, ko‘pincha

qatlamli to‘plamlari. Bugungi kunda korpuslar odatda mashina tomonidan o‘qiladigan ma’lumotlar to‘plamidir.[1]

Korpus o‘zaro lingvistik munosabatga ega bo‘lgan turli xil tillarni qamrab oluvchi matnlarning namunalarini o‘z ichiga qamrab olishi mumkin. Nazariy jihatdan qaraydigan bo‘lsak „corpus“ atamasi quyidagicha ta’riflanishi mumkin : C (capable) O (of) R (representing) P (potentially) U(unlimited) S(selsections) of texts, ya’ni „ matnning cheksiz tanlovini ifodalashga qodir potensial kuch“. Korpus kompyuterda foydalanish uchun , tadqiqotlarda va amaliyotda qo‘llash uchun ,manbaa sifatida keltirilayotgan til vakili sifatida, inson tomonidan qayta ishlashga va inson tomonidan turli ma’lumotlarni shakllantirish hamda taqdim etish uchun qulay hisoblanadi.[2]

Korpus lingvistikasi asosiy xususiyatlari shundaki:

1. Miqdor va hajm: Korpus og‘zaki va yozma ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan katta hajmli bo‘lishi kerak. Uning hajmi , tarkibiy qismlari , ya’ni komponentlarining yig‘indisidir.
2. Sifat: Barcha matnlar yozma va og‘zaki nutqning haqiqiy namunalaridan olinishi kerak. Bu jarayonda tilshunos muhim vazifani bajaradi. Unda keltirilgan ma’lumotlar oddiy muloqotdan to‘planganligini tekshirish kerak.
3. Til vakili sifatida : Korpus turli xil matnlardan ko‘p miqdordagi namunalarni o‘zida jamlagan bo‘lishi kerak. Tildagi xilma- xillikni ifodalash uchun tilning barcha sohalaridan teng miqdorda bo‘lishi kerak.
4. Oddiylik : U asosan sodda ko‘rinishdagi oddiy matnlarni o‘z ichiga olishi lozim.

Uning o‘ziga xos xususiyatlari haqida gapirsak bular:

Real til materiallariga asoslanishi , katta hajmdagi materiallar bilan ishlash , kompyuterli tahlil imkoniyatlari, statistik yondashuv , obyektivlik hamda til ta’limida keng qo‘llanilishi kabilaridir. Korpus lingvistikasi nazariy farazlarga emas , balki hayotda ishlatilgan haqiqiy matnlarga tayanadi.Bu esa tilda mavjud

holatlarni aniqlik bilan tahlil qilish imkonini beradi. Korpuslar odatda minglab, hatto millionlab soʻz va gaplardan iborat boʻlib, bu ulkan maʼlumot bazasi orqali umumiy til qonuniyatlarini aniqlash mumkin. Undagi maʼlumotlar kompyuter dasturlari yoramida tahlil qilinadi. Bu esa tezlik, aniqlik va takroriylikni taʼminlaydi. Korpus lingvistikasi soʻzlarning chastotasi, kollektsiyasi, sinonimlar, morfologik shakllar va boshqa til birliklarini miqdoriy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotlar subyektivlik fikrlariga emas, balki korpusda mavjud aniq maʼlumotlarga asoslanadi. Bu esa ilmiy ishonchlilikni taʼminlaydi. Soʻzlar va iboralar qanday kontekstda ishlatilayotganini aniqlash korpus lingvistikasining muhim afzalliklaridandir. Korpus lingvistikasi nafaqat umumiy tilshunoslikda, balki ijtimoiy tilshunoslik, sotsiolingvistika, kompyuter lingvistikasi, tarjima nazariyasi va til taʼlimi kabi koʻplab sohalarda ham foydali vositaga aylangan.

XULOSA

Xulosa shuki, korpus lingvistikasi – tilni real matnlar asosida tahlil qilishga yoʻnaltirilgan zamonaviy yoʻnalish boʻlib, uning asosiy xususiyatlari empiriklik, obyektivlik va statistic tahlil imkoniyatlaridir. Bu yondashuv tilshunoslikda aniq, dalilarga asoslangan ilmiy natijalarga erishishda muhim rol oʻynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

<https://uz.wikipedia.org> Central Asian Journal of Education and Innovation
www.in.academy.uz

ChatGPT <https://chat.openai.com>

Diskurs tushunchasi va uning lingvistik yondashuvlari

Xolisova Gavxaroy Mannobjon Qizi
ADCHTI dotsenti,

Yuldashova Go‘zal Rustam qizi
ADChTI ,1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Diskurs tushunchasi mavzusida biz diskursning tuzilishi boshqa manbaalarda qanday tushunilganligi haqida ma’lumot beramiz. Diskurs lingvistika , falsafa , sotsiologiya va kommunikatsiya fanlarida keng qo‘llanilishi haqida faktlar keltirib o‘tamiz.

Kalit so‘zlar: diskurs tushunchasi, lingvistika, matn, nutq, muloqot.

Diskurs lotincha „diskursus“ muhokama so‘zidan olingan bo‘lib , hissiy, intuitiv ya’ni muhokama orqali vosita bilan hosil qilinadigan mantiqiy dalil isbotli bilim. Diskurs atamasi ko‘rib chiqilayotgan muammoning asosiy tushunchasi bo‘lganligi sababli , uning ta’rifiga turlicha yondashuvlar ustida to‘xtalib o‘tish lozim deb bilamiz. Bugungi zamonaviy tilshunoslik sohasida „Diskurs“ atamasi juda keng qo‘llanilmoqda . „Diskurs“ - bu ekstralingvistik –porogmatik , sotsial- madaniy, psixologik omillar bilan birgalikda izchil matn hisoblanib maqsadli ijtimoiy harakat sifatida qaraladigan nutq , odamlarning o‘zaro ta’siri va ularning ongi mexanizmlarida ishtirok etuvchi component sifatida qaraladi. Shu sababli „ diskurs “ atamasi , „matn“ atamasidan farqli o‘laroq , hayot bilan aloqasi tiklanmagan qadimiy va boshqa matnlarga qo‘llanmaydi. Y. S. Stepanov diskursni quyidagicha tariflaydi: Diskurs - bu „ tilda til“, lekin maxsus ijtimoiy shaklda berilgan. Diskurs , haqiqatdan ham, tilde bo‘lgani kabi , uning „grammatikasi“ va „leksikoni“ ko‘rinishida ham mavjud emas. Har qanday diskursning o‘ziga xos sinonim almashtirish qoidasi, o‘z haqiqat qoidalari, o‘z odobi bor.[4] Shuni ta’kidlash lozimki ,ushbu konseptsiya mashhurligiga qaramay ,uning „ diskurs“dan foydalanishning barcha holatlarini qamrab oladigan umumiy tan olingan va tarifi holi shakllantirilgan emas. Bu haqiqatni shu bilan izohlash mumkinki , nutq fanlararo tadqiqot obyekti bo‘lib , bir qancha chegaraviy ilmiy yunalishlar :nazariy tilshunoslik , falsafa va mantiq , sotsiologiya, adabiyotshunoslik, simioteka , tarjima nazariyasi va boshqalar tutashgan joyda joylashgan . So‘ngi yillarda so‘zlashuv tushunchasi o‘zgarib , uning noaniqligini bu liksimaning talaffuzida hamon aniq urg‘umimg yo‘qligini tasdiqlaydi. Masalan faylasuflar bo‘g‘inga birinchi urg‘u beradi, tilshunoslar esa

ikkinchi bo‘g‘inga urg‘u berishadi. Zamonaviy nutq nazariyasi qadimgi ritorikadan boshlangan, ammo mustaqil fan sifatida XX asrning 60-yillari o‘rtalaridagina shakllangan. Turli milliy an‘analar va alohida mualliflarning pozitsiyalariga muvofiq „diskurs“ tushunchasini talqin qilishning 3 ta asosiy sinfini ajratib ko‘rsatadi. Boshqa manbaalarda diskursning janr kabi ekanligi, nutqiy janr-tipik tuzilishi, lisoniy vositalardan foydalanishning o‘ziga xosligi, aniq adrestga qaratilganligi, ma‘lum kommunikativ maqsad va ma‘lumot yetkaza olishi, etiketlik kabi jihatlar bilan ajralib turuvchi nutq turi ekanligi ifodalanadi. Shuningdek maxsus olib borilgan tadqiqotlarda diskursning ijtimoiy tabiat orqali publisistik diskurs, siyosiy diskurs, badiiy, baholovchi diskurs kabi yangi tushunchalarning yuzaga kelganligi qayd etiladi. „Diskurs“ atamasidan foydalanishning 3 ta asosiy klassi aniq ajralib turadi, ular turli milliy urf-odatlar va aniq mualliflarning hislari bilan bog‘liq.[3]

Birinchi marta ushbu atamaning haqiqiy lingvistik qo‘llanilishi amerikalik tilshunos Z.Xarrening 1952-yilda yozgan „Nutqni tahlil qilish“ maqolasida keltirilgan. Diskurs atamasining to‘liq ko‘lami so‘ngi 20 yil ichida tilshunoslikda ommalashib bordi. „Diskurs“ atamasining haqiqiy lingvistik qo‘llanilishi o‘z-o‘zidan juda xilma-xil hisoblanadi, ammo umuman olganda ularning orqasida an‘anaviy nutq, matn va dialog tushunchalarini aniqlashtirish va rivojlantirishga urinishlar mavjud. Nutq tushunchasidan nutq kontseptsiyasiga o‘tish F. de Sossyurga tegishli til va nutqning klassik qarama-qarshiligiga ma‘lum bir uchunchi atama nutqning o‘ziga xos paradaksol va „ko‘proq nutq“ va shu bilan birga o‘rganish yanada qulayroq narsalarni kiritish istagi bilan bog‘liq.[1]

Zamonaviy tilshunoslikda diskurs tushunchasi lingvistik atama sifatida o‘tgan asrning 60-70-yillarida tilshunoslik, semiotika, psixologiya, antropologiya va sotsiologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar natijasida vujudga kelgan. Diskursiv tahlil til va matn o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishga qaratilgan sohadir. U o‘tgan asrning 60-70-yillarida tilshunoslik, semiotika, psixologiya, antropologiya va sotsiologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar natijasida vujudga kelgan. Diskurs lingvistik imkoniyatlarning haqiqiy holatini o‘rganadi - turli xil matn va og‘zaki nutqlardan, dialogdan tortib, yuqori darajada institutsional suhbatlarga.

Tilshunoslar gaplarning uzilgan holatini tahlil qilayotgan bir paytda Z.Xarrisning “Diskursiv tahlil” nomli maqolasi chop etildi. Maqola bugungi kundagi diskursiv tahlil tamoyillaridan yiroq bo‘lsa-da, Z.Xarris matnda mavjud bo‘lgan lingvistik elementlarni, matnning nutqiy vaziyatga munosabatini ko‘rib chiqadi. Nutqni o‘rganishga semiotik va fransuz strukturalistlarining kirib kelishi ham bu sohaning rivojlanishiga katta turtki bo‘ldi. O‘tgan asrning 60-yillarida J.Ostin kabi tilshunos faylasuflar J.Searl, X. Grice ham tilni ijtimoiy voqelik sifatida o‘rganishni, muloqotning shakllanishini o‘rganishni boshladilar va nutq nazariyasi pragmatik yo‘nalishni tanladi va matndan anglashilgan ma’noni tahlil qila boshladi.

XULOSA:

Xulosa qilib aytganda diskurs lingvistikasi tilni faqat Grammatik tizim sifatida emas , balki muloqot jarayonida shakllanadigan va kontekstga bog‘liq bo‘lgan murakkab hodisa sifatida o‘rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1]https://uniwork.buxdu.uz./resurs./13222_1_5A9D9734FC8BE99F459K4EA294A756E7FE312AD3.pdf

[2]OpenAI ChatGPT sun’iiy intellekt platformasi orqali olingan ma’lumotlar

[3] [https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-tushunchasi-va](https://cyberleninka.ru/article/n/diskurs-tushunchasi-va-unga-lingvistik-yondashuvlar/viewer) –unga-lingvistik-yondashuvlar/viewer.

[4] Xolisova G. Murhanova M Nutqning o‘zaro ta’sir jarayonidagi analik va diskursiv xususiyatlari. Pedagog jurnali Vol6 No .12 (2023)

[5] Xolisova G. Diskurs va diskursiv tahlil bo‘yicha lingvistik yondashuvlar umumiy filologiyaning dolzarb masalalari xalqaro ilmiy amaliy anjuman 2024.

10.5281/zenodo.6783649

Urg‘uning arab va o‘zbek tillarida qo‘llanilishi

Sotvoldiyeva Hilolaxon Vahobovna

Andijon davlat chet tillari instituti arab tili o‘qituvchisi,

Mutalibova Zahroxon Mirzabahrom qizi
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada urg‘uning tillardagi o‘rni haqida o‘rganiladi. Bunga qo‘shimcha ravishda, arab va o‘zbek tilida urg‘uning ishlatilish o‘rinlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Urg‘u, arab va o‘zbek tillari, urg‘uli bo‘g‘in, tillar o‘rtasidagi farqlar va o‘xshash jihatlar.

Abstract: This article studies the role of stress in languages. In addition, the places of use of stress in Arabic and Uzbek are analyzed.

Keywords: stress, Arabic and Uzbek languages, stressed syllable, differences and similarities between languages.

Аннотация: В данной статье изучается роль ударения в языках. Кроме того, анализируются места использования ударения в арабском и узбекском языках.

Ключевые слова: Ударение, арабский и узбекский языки, ударный слог, различия и сходства между языками.

Men urg‘u haqida maqolamni boshlashdan avval, o‘zbek va arab tillariga ta’rif berishni joiz topdim. Sababi, tillardagi so‘zlarni yoki ularning ishlatilish o‘rni yoki ularning tilshunosligini o‘rganishdan avval ularning kelib chiqishi va jamiyatdagi o‘rnini o‘rganib chiqish muhim deb o‘yladim. Arab tili-jahonning eng qadimgi va boy tillaridan biri bo‘lib, uning tarixi miloddan avvalgi VI asrga borib taqaladi. Arab tili yo‘nalishida 22 mamlakat rasmiy til sifatida qabul qilingan bo‘lib, bu tillar orasida davlatlar ichidagi geografik xususiyatlar va madaniyatlardan kelib chiqib, o‘ziga xos dialekti mavjud. Arab tili Semit tillar oilasiga mansub bo‘lib, qariyb 300 million odam tomonidan ona til sifatida o‘rganilgan. Arab alifbosi o‘n sakkizta harfdan iborat bo‘lib, uning yozilishi harflarning bir-biriga bog‘lanishi orqali amalga oshiriladi. Arab tili islom madaniyatida muhim rol o‘ynaydi, chunki Qur‘on asli shu tilda yozilgan va bu unutilmas madaniy merosni tashkil etadi.

O‘zbek tili esa turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasining rasmiy tili hisoblanadi. O‘zbek tilida so‘zlashuvchilar soni taxminan

30 milliondan ortiq bo'lib, u asosan O'zbekistonda, shuningdek, Qozog'iston, Qirg'iziston va boshqa qo'shni mamlakatlarda ham keng tarqalgan. O'zbek alifbosi avval lotin, keyin esa ciril yozuvlarida, hozirgi kunda esa yana lotin yozuviga o'tilmoqda. O'zbek tili turkiy tillarning boshqa tillari bilan yaqin aloqada bo'lib, uning o'ziga xos leksik va grammatik xususiyatlari mavjud.

Arab va o'zbek tillari o'ziga xos madaniyati, adabiyoti va tarixiy meroslari bilan boydir. Ikkala til ham o'z xalqining ma'naviy qiyofasini va tarixi merosini ifodalashda muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimdek, arab va o'zbek tillari bir-biriga yaqin va tilshunoslik jihatidan juda boy tillardir. Mana shu ikki tilni bir-biriga bevosita solishtirish orqali tillarning bir-birlariga qay darajada yaqin ekanliklarini o'rganmoqchiman.

Barchamizga ma'lumki, urg'u-bo'g'in yoki so'zning biror fonetik vosita orqali ajratilib, zarb bilan aytilishi. O'zbek tilshunosligida urg'uning tushish o'rniga qarab uni 2 turga ajratish mumkin: So'z (leksik urg'u) urg'usi va mantiq (logik urg'u) urg'usi. Leksik urg'u so'zning biror bo'g'iniga xos bo'lgan fonetik hodisa bo'lsa, logik urg'u gapning ma'lum bir bo'lagiga tegishli bo'lgan sintaktik hodisadir. Urg'u, shuningdek, so'zning ma'nosini, talaffuzini va kontekstini o'zgartirishi mumkin. Tilda urg'u so'zni, ifodani yoki taklifni ajratib, uning muhimligini oshiradi.

So'z urg'usi -bu so'z ichidagi ma'lum bir sillabaga (hamda unli yoki undosh tovushga) berilgan urg'u bo'lib, bu so'zning ma'nosini o'zgartirishi mumkin. Har bir so'zda bitta urg'uli va bir yoki bir nechta urg'usiz bo'laklar mavjud. Tilimizda so'z urg'usi ko'pincha oxirgi bo'g'inga tushadi. So'zda bo'g'inlar soni ko'payishi bilan urg'u ham ko'chadi. Maslalan: Bug'-doy so'zida urg'u ikkinchi ya'ni oxirgi bo'g'inga tushsa, bug'-doy-zor so'zida uchinchi ya'ni oxirgi bo'g'inga tushadi.

Gap urg'usi-gap ichidagi ma'lum so'z yoki so'zlar ustida ta'sir o'tkazadi va bu gapning ma'nosini yoki maqsadini ta'kidlaydi. Gap urg'usi muloqot jarayonida muhim ma'lumotni ajratishga yordam beradi. Bunga misol qilib quyidagilarni keltirish mumkin:

"Men film ko'rdim." (Urg'u "film" so'zida, qaysi material ko'rganligini

ta'kidlaydi.)

"Men film ko'rdim." (Urg'u "Men" so'zida, bu gap kim tomonidan gapirilganligini ajratadi.)

Urg'u til va nutqning ifodaliligini oshirishda muhim ahamiyatga ega, shuningdek, muloqot jarayonida aniqlik kiritadi.

Yuqorida ta'kidlangan qoidalar o'zbek tiliga xos edi. Ana endi arab tilshunosligiga to'xtalamiz.

Arab tilidagi urg'u boshqa tillardagi urg'udan quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

1. Urg'uli bo'g'in urg'usiz bo'g'inga qaraganda ovozni ko'tarib biroz kuch bilan talaffiuz qilinadi.

2. Urg'u hech qachon oxirgi bo'g'inga tushmaydi.

3. Ikki bo'g'inli so'zlarda urg'u birinchi bo'g'inga tushadi. Masalan: كَتَبَ (kataba) – "yozdi"

Urg'u birinchi bo'g'inda: كَ تَبَ.

مَ كُتِبَ (maktabah) – "kutubxona) Urg'u birinchi bo'g'inda: مَ كُتِبَ.

4. Ko'p bo'g'inli so'zlarda urg'u odatda cho'ziq bo'g'inga tushadi. Jumladan: تَفَاهَة (tuffāhah) – "olma"

Urg'u so'zning choziq bo'g'iniga bildiriladi: تَفَاهَة.

مُدَرِّس (mudarris) – "o'qituvchi" Urg'u choziq unli bo'g'iniga tushadi: مُدَرِّس.

5. Qisqa bo'g'inlardan iborat bo'lgan ko'p bo'g'inli so'zlarda urg'u odatda ikkinchi bo'g'inga tushadi. Quyidagilar bunga yaqqol misoldir: مُسْتَشْفَى (mustashfā) – "kasalxona"

Urg'u ikkinchi bo'g'inida: مُسْتَشْفَى.

مَحَلَّة (mahallah) – "mahalla) Urg'u ikkinchi bo'g'inida: مَحَلَّة.

Arab va o'zbek tillaridagi urg'ularni tahlil qilib quyidagi xulosaga keldim: Arab tilida: Urg'u ko'pincha so'zning birinchi yoki ikkinchi bo'g'iniga tushadi. Urg'u cho'ziq unli bo'g'inlarga qo'yilishi mumkin.

O'zbek tilida: Urg'u ko'pincha oxirgi bo'g'inga tushadi. Biroq o'zbek tilida

urg‘u har doim bir xil bo‘g‘inlarda joylashmasligi va har xil so‘zlarda o‘zgarishi mumkin.

Arab tilida: Urg‘u joylashuvi so‘zning ma’nosini o‘zgartirishda muhim rol o‘ynaydi. Misol uchun, urg‘u birinchi bo‘g‘inda bo‘lsa, so‘zning tajriba yoki izoh sifatida ta’siri oshadi.

O‘zbek tilida: O‘zbek tilidagi urg‘u ham ma’noni o‘zgartirishi mumkin, lekin bu ko‘proq so‘zning shakl va grammatik qismlariga bog‘liq bo‘ladi. Umuman olganda, arab va o‘zbek tilidagi urg‘u turli xil sistemlarga asoslanadi. Arab tilida urg‘u ko‘proq so‘zning ma’no anglashiga ta’sir qiladi, o‘zbek tilida esa urg‘u yanada xilma-xil va nazoratga ega bo‘lishi mumkin. Har ikki til uchun urg‘u talaffuz va nutqning sifatini o‘zgartirishda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. uz.m.wikipedia.org
2. Ona tili 6- sinf darslik 2017-yil
3. Arab tili .Mirqobil Hasanov

Shahar qurilishi mavzusidagi rasmiy va norasmiy diskurslarning lingvopragmatik tahlili

Xolisov Azizbek Shokirjon o‘g‘li
Andijon texnika instituti ingliz tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda shaharsozlik tizimining an’anaviy shakllanish yo‘llari, tuzilishi, joylashuvi va rivojlanish tamoyillarini lingvistik jihatdan til korpusi orqali o‘rganish, ularning nazariy asoslarini yaratish hamda qurilish sohasiga oid terminlarning lingvopragmatik va lingvokulturologik jihatdan tahlilini amalga oshirishdan iborat.

Kalit soʻzlar: diskurs, lingvopragmatik tahlil, rasmiy, norasmiy, nutqni oʻrganish tarixi, nazariyalar.

Abstract: Today, the aim is to study the traditional ways of formation, structure, location and development principles of the urban planning system linguistically through the language corpus, to create their theoretical foundations, and to carry out a linguopragmatic and linguocultural analysis of terms related to the field of construction.

Keywords: discourse, linguopragmatic analysis, formal, informal, history of speech studies, theories.

Shaharsozlik va qurilish sohasiga oid terminlarning rasmiy va norasmiy diskursini oʻrganishdagi oʻzbek, va ingliz tillaridagi izohli lugʻatlar, ensiklopedik lugʻatlardagi qurilish va shaharsozlik atamaları, shuningdek, oʻzbek adiblari yozuvchilarining asarlarida hamda ikki tildagi izohli lugʻatlarda (A.Madvaliyev, Z.Marufov, Sh.Rahmatullayev, Sh.Boʻtayev, A.Kunin, A.Xornbi, A.Jon) va oʻzbek nutqiy namunalari: badiiy asarlar va maxsus toʻplangan ogʻzaki nutq materiallari hamda tajriba natijalari tadqiqot obyekti boʻlib xizmat qiladi.

Qurilish terminologiyasi boʻshliqdan paydo boʻlmagan. Insonlar hayoti, ularning hunarmandchilik faoliyati, oilaviy munosabatlar va dam olish madaniyati leksik ramzlar va tasvirlarni yaratgan. Tarixiy retrospektivani tahlil qilish asosida aytish mumkin boʻladiki, oʻzbek qurilish terminologiyasi koʻpincha tasviriy-assotsiativ xususiyatga ega boʻlgan.

Qurilish sohasi leksikasi insoniyat tarixidagi eng qadimgi leksikalardan biri hisoblanadi, chunki inson oʻz hayoti davomida doimo turar-joy va xoʻjalik obyektlariga ehtiyoj sezgan. Shu sababli, qurilish terminologiyasi insoniyat tajribasining ajralmas qismi boʻlib, alohida terminlar va qurilish tushunchalarida mujassamlangan. Shu munosabat bilan, oʻzbek tilidagi qurilish terminologiyasini oʻrganish qurilish ishlarining rivojlanishini tahlil qilish bilan chambarchas bogʻliq holda olib borilishi lozim. Qurilish atamalarining shakllanish tarixi bevosita qurilish ilmining rivojlanish tarixi bilan bogʻliq boʻlib, qurilish nazariyasining shakllanishi va rivojlanishiga toʻgʻridan-toʻgʻri bogʻliq holda taraqqiy etgan [Dumitru, 2009: 9]. Ingliz

tilidagi qurilish terminologiyasi maxsus leksikadan iborat bo‘lgan tizim bo‘lib, uning rivojlanishi qurilish jarayonlarining shakllanishi hamda ingliz tilining o‘zgarishlari bilan bevosita bog‘liq. Bu esa termin tizimining tarkibiy-semantik tuzilishida va o‘ziga xos xususiyatlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilidagi qurilish terminologiyasi uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonidan o‘tgan bo‘lib, ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan ilmiy-texnik kommunikatsiya vazifasini bajarish uchun lingvistik vositalarning tanlanishi natijasida shakllangan. Qurilish sohasi leksikasining qadimiyligi uning insoniyat ehtiyojlari bilan bog‘liqligi bilan izohlanadi. Barcha davrlarda jamiyat o‘zining texnologik imkoniyatlariga qarab turar-joy va infratuzilmaviy obyektlarni barpo etgan. Shu sababli, qurilish terminologiyasi ilmiy-texnik kommunikatsiyaning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. . Shahar tushunchasining lingvokulturologik mohiyati. Shahar — bu nafaqat geografik va ijtimoiy-huquqiy birlik, balki ma'naviy, madaniy va konseptual birlik hamdir. Har bir xalq o‘z tarixiy taraqqiyotida shaharga nisbatan o‘ziga xos semantik va aksiosferik (qadriyatga oid) mazmun yuklaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, shahar — bu lingvokulturamaning muhim elementidir, ya'ni til orqali ifodalanuvchi va madaniyatda mustahkam joy olgan kontseptlardan biridir.

Shahar tushunchasi turli tillarda turli madaniy dominantalarni ifodalaydi. Masalan, G‘arb madaniyatida urbanizm taraqqiyot, zamonaviylik, shaxsiy erkinlik tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lsa, Sharq madaniyatlarida u ko‘pincha markazlashuv, hokimiyat, yoki muqaddas maskan sifatida qaraladi. O‘zbek tilida esa “shahar” kontsepti ko‘proq markaz, taraqqiyot, ish joyi, sivilizatsiya va ba'zida esa begonalik yoki sovuq muhit kabi qarama-qarshi tasavvurlar bilan bog‘liq.

Urbanizatsiya jarayoni va lingvokulturologik dinamikasi. Urbanizatsiya – bu nafaqat demografik o‘zgarish, balki mentalitetdagi va lingvistik diskursdagi o‘zgarishdir. O‘zbek jamiyatida oxirgi o‘n yilliklarda kuzatilayotgan urbanizatsiya jarayonlari shahar haqidagi tasavvurlarni yangilamoqda. Shaharlar nafaqat yashash joyi, balki orzular, imkoniyatlar va ko‘pincha muammolar markaziga aylanmoqda.

Bu jarayonlar norasmiy diskurslarda yaqqol namoyon bo‘ladi: ijtimoiy tarmoqlardagi izohlar, bloglar, videolar va memlarda “shahar” ko‘pincha katta

imkoniyatlar manzili yoki ijtimoiy adolatsizliklar manbai sifatida tilga olinadi. Bu esa shahar kontsepti atrofida konseptual qatlamlarning ko‘p qirraliligini ko‘rsatadi.

Milliy konseptual makon va shahar kontsepti. Milliy konseptual makon – bu bir xalqning tafakkurida mavjud bo‘lgan asosiy tushunchalar, qadriyatlar, stereotiplar va assotsiatsiyalar tizimidir. Bu makonda “shahar” o‘ziga xos o‘ringa ega:

a) Tarixiy shaharlar (Samarqand, Buxoro, Xiva) — milliy g‘urur, boy meros, islomiy ma’naviyat timsoli;

b) Yangi shaharlar (Toshkent, Angren, Nukus) — modernizatsiya, sanoat, sovet merosi bilan bog‘liq;

s) Katta shahar – ish izlab ketish, ko‘chib borish, ijtimoiy farqlar manbai sifatida milliy konseptual makonda bu turdagi farqlanishlar til vositalarida ham o‘z ifodasini topadi. Masalan:

a) “Shahar bolasi” – zamonaviy, o‘zini tutishi boshqacha inson;

b) “Shaharni ko‘rmagan” – tajribasiz, oddiy, “qishloqona” inson;

c) “Shaharga chiqmoq” – o‘zgarish, yangilik sari intilish ramzi.

Bunday ifodalar milliy tafakkurda shahar atrofida shakllangan konseptual va emotsional zaminni ko‘rsatadi.

Shahar kontseptining metaforik va simvolik ifodasi. Korpus lingvistikasi asosida o‘rganilgan materiallar shuni ko‘rsatadiki, shahar tushunchasi ko‘pincha metaforik usullar orqali ifodalanadi:

a) “Shahar – temir o‘rmonga o‘xshaydi” (insoniylik yo‘qolgan muhit)

b) “Shahar yurakni siqadi” (stress, begonalik)

c) “Shahar – imkoniyatlar dengizi” (progressiv konnotatsiya)

Bu metaforalar milliy madaniyatda shakllangan emotsional baholarni aks ettiradi va lingvokulturamaga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

Shahar qurilishi sohasidagi diskurslarning lingvokulturologik tahlili

Xolisov Azizbek Shokirjon o'g'li

Andijon texnika instituti ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Shaharsozlik madaniyatining vujudga kelishi va taraqqiyoti insoniyat rivojlanish jarayonini belgilovchi muhim omil sanaladi. Shaharsozlik madaniyatini tahlil qilish uchun u bilan bog'liq terminlarni chuqur anglash va mohiyati yoritib berish lozim. Sababi ko'pchilik shaharsozlik madaniyatini urbanizatsiya tushunchasi bilan bir xil deb hisoblaydi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyat, diskurs, lingvopragmatik tahlil, rasmiy, norasmiy.

Abstract: The emergence and development of urban culture is considered an important factor determining the process of human development. In order to analyze urban culture, it is necessary to deeply understand the terms related to it and clarify their essence. The reason is that many people consider urban culture to be the same as the concept of urbanization.

Keywords: linguoculture, discourse, linguopragmatic analysis, formal, informal.

Shahar fenomenining milliy madaniy kodlar tizimidagi roli. Milliy tafakkurda shahar ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy kodlar tizimida alohida o'rin egallaydi. Jumladan, O'zbek xalq og'zaki ijodiyotida, maqollarda, dostonlarda va badiiy adabiyotda shaharlar ko'pincha quyidagicha aks etadi:

- a) Zahmat va mehnat manbai sifatida: “Shaharga borgan, ish topgan”;
- b) Ilm va madaniyat markazi sifatida: “Ilm shaharda, donishmandlar unida”;

c) Yolg'izlik va begonalik manbai sifatida: “Shahar to‘la odam, ammo dilda bo‘shliq”.

Bu ifodalar orqali shahar multifunksional konsept sifatida namoyon bo‘ladi, ya’ni u ham ijobiy (taraqqiyot, bilim), ham salbiy (begonalik, stress) konnotatsiyalarda mavjud.

Shaharsozlik nazariyasi aholi turar joylarini rejalashtirishni tashkil etilishini, ularning shakllanishi, faoliyat yuritishi va rivojlanish xususiyatlarini ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy sharoit bilan bog‘liq holda o‘rganadi. Shaharsozlik nazariyasida shahar tarixini shakllanish va faoliyat ko‘rsatish qonuniyatlari o‘rganiladi. Til madaniyati va sotsiomadaniy omillar o‘rtasidagi munosabat doimiy harakat va o‘zaro ta’sir jarayonidir. Har bir jamiyat o‘z til madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda o‘zining tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va zamonaviy ehtiyojlaridan kelib chiqishi kerak. Til madaniyatining barqaror rivojlanishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarda muvofiqlashtirilgan va ongli siyosat yuritilishi zarur.

Shaharsozlik madaniyatining vujudga kelishi va taraqqiyoti insoniyat rivojlanish jarayonini belgilovchi muhim omil sanaladi. Shaharsozlik madaniyatini tahlil qilish uchun u bilan bog‘liq terminlarni chuqur anglash va mohiyati yoritib berish lozim. Sababi ko‘pchilik shaharsozlik madaniyatini urbanizatsiya tushunchasi bilan bir xil deb hisoblaydi. Lekin shaharsozlik madaniyati bilan urbanizatsiyaning farqli tomonlari mavjud. Shaharsozlik deganda shaharning rivojlantirishi va rejalashtirish jarayoni, uning infratuzilmasini yaratish, yer uchastkalarini rejalashtirish, bino va inshootlarni qurish va shahar muhitida resurslarni taqsimlash tushuniladi. Qadimgi davr uchun hududlarda shaharlarning qurilish uslubi, o‘ziga xosligi, me’moriy yechimi tahlil qilinadi. Shaharsozlik tushunchasi “Milliy ensiklopediya” da quyidagicha ta’riflangan: “Shaharsozlik (shahar qurish) — me’morchilikning yirik sohasi; shahar bunyod etish nazariyasi va amaliyoti — aholi yashaydigan hududlar (turar joylar) loyiha asosida rejalashtirish. Shaharsozlik ijtimoiy-iqtisodiy, sanitariyagigiena, qurilish-texnika, badiiy-me’moriy masalalar majmuini qamrab oladi..... Shaharsozlikda

turar joylarning nafaqat me'moriy-badiiy qiyofasiga, estetik jihatlariga, balki obodonlashtirishga — yo'llar, ayniqsa, avtomobil yo'llariga, infratuzilma (suv, oqava — kanalizatsiya, gaz, elektr va b. muhandislik ta'minotlari)ga katta e'tibor beriladi¹.

Lingvopragmatika til ishlatilishini tahlil qilishga qat'iy yo'naltirilgan. U til ishlatilishini harakatlantiruvchi shaxslararo va kontekstual mexanizmlarni aniqlashga harakat qiladi hamda turli xil ma'lumotlar turlarini o'rganadi. Bu nafaqat tabiiy yuz beradigan og'zaki nutqiy muloqotga, balki badiiy matnlar, yozma matnlar va turli usullar (diskurs tahlili, korpusga asoslangan yondashuvlar va eksperimental usullar) yordamida olingan ma'lumotlarga ham asoslanadi. Asosan, bu shaxsga yo'naltirilgan til ishlatilishining tahlilini o'z ichiga oladi, ayniqsa, ma'no va lingvistik birliklarning tarkibiy tuzilishini o'rganishga urg'u beradi. Shu bois, lingvopragmatika tadqiqotlari til birliklarining qanday vazifani bajarishini tushunish uchun ularni kim qo'llayotganini va qanday maqsadda ishlatayotganini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi

O'zbek shoir va yozuvchilarining asarlarida, xususan, Abdulla Qodiriy, O'tkir Hoshimov, Erkin Vohidov, Hamid Ismoilov kabi adiblarning matnlarida shahar – modernlik va an'anaviylik o'rtasidagi ziddiyatli makon sifatida yoritiladi. Bunday tasvirlar lingvokulturologik tahlil uchun muhim materialdir.

“Shahar” kontsepti korpus lingvistikasida: semantik tarmoq va asosiy birliklar. Tadqiqotda korpus lingvistikasi asosida shahar atrofida shakllangan asosiy semantik birliklar aniqlanishi mumkin. Masalan, “shahar” so'zining ko'p uchraydigan kollokatsiyalari orqali uning milliy konseptual makondagi o'rini aniqlash mumkin: “Shahar” so'zining ko'p uchraydigan kollokatsiyalari orqali milliy konseptual makondagi o'rni.

So'z birikmasi Semantik-emosional bahosi Diskurs turi

“shahar bolasi” Zamonaviylik, tajriba, epchillik Norasmiy

“shahar muammosi” Rivojlanishdagi to‘siqlar Rasmiy va jurnalistik

“shahar ko‘rinishi” Estetik, tashqi taraqqiyot Reklama, jurnalistika

“shahar muhiti” Sotsial, ekologik, emotsional jihat Norasmiy va ilmiy

Bu ma'lumotlar yordamida “shahar” kontsepti semantik tarmoq (semantic network) doirasida tahlil qilinadi, va shuningdek, diskurslararo pragmatik farqlar aniqlanadi.

Shahar kontseptining dinamik tabiati va ijtimoiy zamonaviylik. Bugungi kunda urbanizatsiya jarayoni nafaqat iqtisodiy va demografik, balki lingvokultural va diskursiv dinamikani ham o‘zgartirmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va ommaviy axborot vositalarida shahar haqida bo‘layotgan muhokamalar:

- a) Shaharlararo tafovutlarni (Toshkent – viloyatlar);
- b) Rasmiy rejalashtirishga bo‘lgan munosabatni (Toshkent – poytaxt)
- c) Ekologik va madaniy xavotirlarni (Mo‘ynoq –tuzli makon, yoki kemalarning ajal vodiysi) kabi. diskurs darajasida yoritadi. Bu esa shahar kontseptini doimiy resemantizatsiya jarayonida ekanligini ko‘rsatadi.

Anglashilnadiki, “shahar” tushunchasi milliy konseptual makonda ko‘p qatlamli semantik, emotsional va madaniy birlik bo‘lib, u til vositalarida, madaniy matnlarda va zamonaviy kommunikativ vositalarda o‘z ifodasini topadi. Shahar fenomeni – bu lingvokulturologik shakllanishda doimiy o‘zgaruvchan, zamon va ijtimoiy kontekstga bog‘liq konsept bo‘lib, rasmiy va norasmiy diskurslarda farqli shakllarda namoyon bo‘ladi.

Demak, shahar va urbanizatsiya tushunchalari milliy konseptual makonda doimiy tarzda qayta shakllanib boradi. Bu kontseptlar rasmiy va norasmiy diskurslarda har xil baholanishi, milliy qadriyatlar bilan qanday uzviy bog‘liq ekani – ularni lingvokulturologik tadqiqotning markaziy obyektiga aylantiradi. Shahar faqat

geografik emas, balki mantiqiy, madaniy va lingvistik fenomen sifatida ham chuqur tahlil etilishi lozim.

Rasmiy va norasmiy diskurslarda shahar qurilishi: korpus asosidagi diskurs-tahlil

1. Metodologik asoslar. Dissertatsiyamizning ushbu faslida rasmiy va norasmiy diskurslar tahlilida kritik diskurs tahlili (KDT), lingvopragmatik yondashuv va korpus lingvistikasi usullaridan foydalanildi. Tanlangan metodlar urbanistik mavzudagi turli kommunikativ kontekstlarda ishlatilayotgan til vositalarini aniqlash, ularning semantik-pragmatik yuklamasini tushunish imkonini beradi.

Tahlil uchun 2020–2024-yillar oralig‘ida chop etilgan 50 ta rasmiy matn (hokimiyat saytlaridagi yangiliklar, qarorlar, bayonotlar) hamda 50 ta norasmiy post va izoh (Telegram, Facebook, YouTube sharhlari) korpusga kiritildi.

2. Rasmiy diskurs: leksik-semantik va pragmatik tahlil

Tahlilga tortilgan rasmiy matnlarda urbanistik rivojlanish, modernizatsiya, investitsiya, rekonstruksiya, infratuzilma, turar-joy fondi kabi terminlar ustuvorlik qiladi. Ular texnokratik va obyektiv ohang hosil qiluvchi leksik birliklar sifatida ishlatiladi. Korpusda “zamonaviy turar-joy” – 68 ta, “sifatli infratuzilma”- 45 ta, “rivojlanish strategiyasi”- 32 ta, “investitsiya jalb etildi”- 27 ta eng ko‘p uchragan iboralar bo‘lib, keyingi fasllarda ham tahlil natijalarini berib boramiz.

Ishning uchinchi bobi “Shahar qurilishi diskurslarining lingvokulturologik xususiyatlari” deb nomlanadi va quyidagi qismlardan iborat: “Shahar, urbanizatsiya va milliy konseptual makon” (lingvokulturama), “Shahar qurilishi mavzusida mentalitet va axloqiy qadriyatlar ifodasi”, Simvolik birliklar va metaforalarning milliy xususiyatlari”, “Diskurslarda milliy identifikatorlar (toponimika, tarixiy-madaniy kontekst)”, “Shahar qurilishi haqida tasavvurlar va stereotiplar” (korpus materiallar asosida) iborat. Til – insoniyat tomonidan ajdodlardan meros qilib olingan

«ma’naviy boylik», tarkibida turli elementlar, qoidalar, barcha sathlardagi imkoniyatlar xazinasidir.⁹

Til va madaniyat munosabatini madaniyat ko’p aspektli hodisa ekanligini hisobga olib o’rganish zarur. Shu sababli tilning murakkab tizim sifatida madaniyatning turli qismlariga turlicha munosabatda bo’lishi aniqlangan. Biroq, tilning madaniyat bo’laklariga (shuningdek, ijtimoiy strukturaga) ta’siri hal qiluvchi xarakterga ega emas. Til butun borlig’icha tarixiy hodisa. Ko’p tillilikning umummadaniy xususiyatlarini va umuminsoniy til muammosining tarjima jaraëniga oid tomonlarini o’rgangan Jeneva universitetining professori J.Staynening chuqur ishonch bilan ta’kidlashicha, «har qanday lisoniy akt ma’lum vaqt oralig’ida kechadi. Vaqt doirasidan tashqarida hech qanday semantik shakl yuzaga kelmaydi. Har qanday so’zni qo’llayotib, deyish mumkinki, biz uning oldingi tarixini uyqudan uyg’otgandek bo’lamiz, uni avvalgidek tarixan jaranglashga majbur qilamiz. Har qanday matn alohida tarixiy bir zamonda vujudga keladi... Matnni to’liq o’qish unda ifodalangan mazmunni, nutqning haqqoniyligini belgilaydigan maqsad va vazifalarini qayta tiklash demakdir»¹⁰ Madaniyat tushunchasi qadimdan insoniyat tafakkurining markaziy yo’nalishlaridan biri bo’lib kelgan.. Demak, “madaniyat” atamasining etimologik tarkibida ikki asosiy qirra mavjud: tarix va an’analarga tayanuvchi barqaror qadriyatlar hamda jamiyatda tezkor rivojlanish yoki muhim o’zgarishlar sodir bo’layotgan pallalarda madaniy qurilish, yangilash va takomillashtirish jarayonlari.

G’arb madaniyatida esa “madaniyat” so’zining manbai lotin tilidagi *cultura* atamasiga borib taqaladi. U ko’p qirrali ma’nolarga ega bo’lib, asosan shaxsiy kamolot, xulq-atvor shakllanishi va axloqiy-ijtimoiy tarbiya kabi jihatlarni

⁹ ТАТЬЯНА БУШУЙ, ШАХРИЁР САФАРОВ ТИЛ ҚУРИЛИШИ: ТАҲЛИЛ МЕТОДЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

¹⁰ (Steiner 1975: 24). Т

qamrab oladi. Sharq va G'arb madaniy an'analari madaniyat mohiyatiga oid asosiy tushunchalarda mushtaraklikka ega bo'lib, madaniyatni yaratish, sayqallash va mukammallashtirish zaruratiga alohida urg'u berilgan. . Til madaniyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda o'sadi, rivojlanadi

uni ifodalaydi va shu fikrga asoslanib, yangi lingvokulturologiya fani vujudga keldi

XX asrning 90-yillarida shakllangan tilshunoslikning mustaqil tarmog'i deb hisoblash mumkin. "Lingvokulturologiya" atamasi so'nggi o'n yillikda V.N. rahbarligidagi frazeologik maktab faoliyati bilan bog'liq holda paydo bo'ldi. Telia, Y.S. Stepanova, A.D. Arutyunova, V.V Vorobyov, V. Shak-lenn va boshqa olimlar tadqiqod ishini olib borganlar. Agar madaniyatshunoslik insonning tabiat, jamiyat, tarix, san'at va ijtimoiy-madaniy mavjudligining boshqa sohalari bilan bog'liq holda o'z-o'zini anglashini, tilshunoslik esa tilda namoyon bo'ladigan va mustahkamlangan dunyoqarashni tilshunoslikning psixik modellari ko'rinishida tekshiradi. dunyoning tasviri, keyin lingvokulturologiyaning o'ziga xosligi bor

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

Nutqning o'ziga xos xususiyatlari haqida mulohazalar

Xolisova Gavharoy

Mannobjon qizi f.f.f.d dotsent

Annotatsiya: Jamiyat taraqqiyoti bilan baravar holda til va nutqdagi me'yoriy holatlarni o'rganish, tahlil qilishga ham ehtiyoj kuchayib borgan va bu muammolarni hal qilishda xalqning maishiy, ma'naviy-ma'rifiy turmushi, ijtimoiy-

falsafiy va estetik dunyoqarashi, urf-odatlarini singari qator omillar e'tiborga olingan. Til hodisalarini, uning me'yoriy jihatlarini tadqiq etishda yana tilning milliy xususiyatlarini hisobga olmaslik ham aslo mumkin bo'lmagan.

Kalit so'zlar: yoshlar, ta'lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar, nutq turlari.

Аннотация: Вместе с развитием общества увеличивался и опыт изучения и анализа нормативных результатов языка и речи, и это решение привело к появлению ряда исследований по бытовой, духовной и образовательной жизни народа, социально-философскому и мировоззренческому, эстетическому. Национальная поддержка языка в изучении языковых явлений и правовой нормативной работе не могла остаться без внимания.

Ключевые слова: молодежь, образование, речь, речь, речевые обороты, виды речи.

Abstract: Along with the development of society, the experience of studying and analyzing the normative results of language and speech has also increased, and this solution has led to a number of studies on the everyday, spiritual and educational life of the people, socio-philosophical and worldview, and aesthetics. The national support of the language in the study of linguistic phenomena and legal normative work could not be ignored.

Keywords: youth, education, speech, speech, speech, types of speech. Til hodisalarini va ularning me'yoriy jihatlarini o'rganishda tilning milliy xususiyatlarini ham hisobga olmaslik mumkin emas edi.

Kalit so'zlar: yoshlik, ta'lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar, nutq turlari.

Til va nutq tizimida me'yor o'ziga xos o'rniga ega. Til material sifatida nutq jarayonida xizmat qila boshlagan lahzalardanoq uni me'yorlashtirish jamiyat ehtiyojiga aylangan va me'yoriy muammolar kun tartibiga qo'yilgan.

Jamiyat taraqqiyoti bilan baravar holda til va nutqdagi me'yoriy holatlarni o'rganish, tahlil qilishga ham ehtiyoj kuchayib borgan va bu muammolarni hal qilishda xalqning maishiy, ma'naviy-ma'rifiy turmushi, ijtimoiy-falsafiy va estetik dunyoqarashi, urf-odatlarini singari qator omillar e'tiborga olingan. Til hodisalarini,

uning me'yoriy jihatlarini tadqiq etishda yana tilning milliy xususiyatlarini hisobga olmaslik ham aslo mumkin bo'lmagan.

"Kommunikatsiya" so'zi lotin tilidagi "communico" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "umumiy qilaman", "bog'layman", "muloqot qilaman" degan ma'nolarni anglatadi. Inson jamiyatida kommunikatsiya deganda fikrlar, bilimlar, his-tuyg'ular, xatti-harakat sxemalari va boshqalar bilan almashish jarayoni tushuniladi. Muloqot inson mavjudligining ajralmas qismi hisoblanadi. Kundalik hayotda u biz uchun odatiy va tushunarli hodisa sifatida qabul qilinadi. Ammo barcha davrlarda inson muloqoti falsafiyalar, psixologlar, sotsiologlar, lingvistlar va madaniyatshunoslar tomonidan katta qiziqish uyg'otib kelgan. Bu esa "Muloqot bir qarashda aniq va ravshan tuyuladigan tushunchalar qatoriga kiradi, ammo inson muloqoti murakkab va oson izohlab bo'lmaydigan hodisadir"¹¹ [Miloserdova 2001a: 3] degan fikrni tasdiqlaydi. Miloserdovanning fikriga ko'ra, muloqot hodisasi sodda ko'rinishiga qaramay, aslida ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, turli xil tushunchalar va ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Bu fikr shuni anglatadiki, muloqotni to'liq anglash va uni izohlash uchun fanlararo yondashuv talab etiladi. Kommunikatsiya – bu faqat axborot almashinuv jarayoni bo'lib qolmay, balki insoniy jamiyatni birlashtiruvchi asosiy omildir. O'zaro axborot almashinuv bu hodisaning mohiyatini – odamlarning birgalikdagi harakatlari va o'zaro ta'sirini aks ettiradi.

Olimlar muloqotni turli fanlar nuqtai nazaridan o'rgangan:

- Falsafa muloqotni odamning o'z-o'zini anglash vositasi sifatida ko'rib chiqadi.
- Psixologiya insonning his-tuyg'ulari va xulq-atvori orqali kommunikatsiyaning ichki mexanizmlarini o'rganadi.
- Lingvistika muloqotda tilning asosiy vosita sifatida tutgan o'rnini tahlil qiladi.
- Sotsiologiya muloqotni ijtimoiy jarayonlarning muhim qismi sifatida qaraydi.
- Madaniyatshunoslik esa muloqot jarayonidagi madaniy omillarning rolini tahlil qiladi.

Kommunikatsiya ijtimoiy hayotning markaziy hodisasi bo'lib, insoniyat taraqqiyotida asosiy o'rin tutadi. Uning ko'p qirrali tabiati tilshunoslikda ham,

¹¹ Miloserdova 2001a: 3] – Miloserdova O. A. "Kommunikatsiya va muloqotning nazariy asoslari", Moskva, 2001

psixologiya va sotsiologiyada ham fundamental tahlil mavzusiga aylangan. Shu sababli muloqotni chuqur tahlil qilish inson psixikasi va ijtimoiy munosabatlarni yanada yaxshi tushunishga yordam beradi. Muloqot bilan bog‘liq muammolar asosan psixologiyada chuqur ishlab chiqilgan, chunki kommunikatsiya jarayonida markaziy o‘rinni inson egallaydi. Shu bilan birga, bu masalaga lingvistika ham katta e‘tibor qaratadi, chunki til inson va jamiyatdan ajralmas hodisa sifatida o‘rganiladi hamda inson va jamiyatda sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar bilan birga o‘zgaradi. Turli yo‘nalishlarga mansub bo‘lgan barcha mashhur lingvistlar o‘z asarlarida muloqot jarayonida kommunikativ funksiyaning qanday amalga oshishini bir necha bor muhokama qilganlar.

XIX asrning 30-yillaridayoq V. fon Gumboldt tilning faoliyat xarakteriga e‘tibor qaratgan edi: "Til – bu faoliyatning mahsuli (ergon) emas, balki faoliyatning o‘zi (energeia)... Tilni haqiqiy va to‘liq ma’noda faqat nutqiy faoliyat aktlarining yig‘indisi sifatida tushunish mumkin"¹² Gumboldt tilni “energeia” – ya’ni doimiy harakat va ijod jarayoni sifatida ta’riflaydi. Bu yondashuvga ko‘ra:

- Til statik hodisa emas, balki dinamik jarayon bo‘lib, u faqat foydalanish jarayonida mavjud bo‘ladi.

- Nutqiy faoliyat tildagi mavjud imkoniyatlarni amalda yuzaga chiqaradi.

V. fon Gumboldtning tilning faoliyat xarakteriga oid fikrlarini rus lingvisti A.A. Potebnya ham davom ettirdi: "Til – bu allaqachon tayyor bo‘lgan fikrni ifodalash vositasi emas, balki uni yaratish vositasidir... U shakllangan dunyoqarashning aks etishi emas, balki uni shakllantiruvchi faoliyatdir"¹³ [Alpatov 1999: 87 dan iqtibos]. Potebnya esa ushbu g‘oyani rivojlantirib, tilni nafaqat fikrni ifodalovchi, balki fikrni yaratadigan vosita sifatida ko‘rsatadi. Uning fikricha, til orqali inson dunyoni anglaydi va o‘z dunyoqarashini shakllantiradi.

Tilning faoliyat xarakteri masalasi lingvistika va psixolingvistika uchun muhim nazariy ahamiyatga ega. V. fon Gumboldt va A.A. Potebnya tilni faqat axborot uzatish

¹² Gumboldt 2000: 70] – Gumboldt V. fon. "Til va insoniyatning intellektual rivojlanishi*", Moskva, 2000.70

¹³ Alpatov 1999: 87 – Alpatov V.M. "Til va madaniyat: Potebnya izohlarida*", Moskva, 1999. 99

vositasi sifatida emas, balki fikrlashni shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi faol jarayon sifatida ta’riflaganlar.

- Kommunikatsiya – bu nafaqat ma’lumot uzatish jarayoni, balki bilimlarni yaratish va qayta ishlash jarayonidir.

- Tilning faoliyat xarakteri insonning psixik holati, ijtimoiy sharoitlari va madaniy kontekstiga bog’liq.

Tilning faoliyat sifatida qaralishi lingvistikaning keyingi rivojlanishida muhim rol o’ynadi. Bu yondashuv funksional lingvistika, sotsiolingvistika va pragmalingvistika rivojiga turtki bo’ldi. Lingvistlar tilni faqat struktural tuzilmalardan iborat bo’lgan tizim sifatida emas, balki inson faoliyatining ijtimoiy-madaniy ko’rinishi sifatida o’rganishga o’tidilar.

Tilning faoliyat xarakteri haqidagi nazariya inson fikrlashining lingvistik vositalar orqali shakllanishini va rivojlanishini tushuntirishga yordam beradi. V. fon Gumboldt va A.A. Potebnya fikrlari, zamonaviy lingvistika va psixolingvistika uchun nazariy asos bo’lib, kommunikativ jarayonning murakkab tabiatini ochib berishda muhim ahamiyatga ega bo’ldi. Ushbu nazariy yondashuv tilshunoslikning inson bilan bog’liq aspektlarini chuqurroq o’rganishga imkon berdi.

Nutqning o’zaro ta’sirini o’rganish tarixi bir qancha yirik nazariyalar va tadqiqotlarga asoslanadi. Quyidagi mualliflar va asarlar nutqning o’zaro ta’siri va kommunikatsiya jarayonlarini o’rganishda katta ahamiyatga ega:

Herbert A. Simonning ishlarida nutq va qarorlar qabul qilishning o’zaro ta’siri o’rganilgan. U kommunikatsiya jarayonlarini mantiqan asoslangan qarorlar sifatida ko’rib chiqdi. Austin o’zining "performatif" nutq nazariyasini taklif qildi, bu esa nutqning faqat axborot uzatishdan iborat emas, balki aksincha, o’zaro ta’sirni yaratish va amalga oshirish jarayonini o’rganishga qaratilgan. Erving Goffman (1959) – “The Presentation of Self in Everyday Life”. Goffman "ijtimoiy sahna" modelini ishlab chiqdi, unda har bir inson o’zining "rollari"ni nutq orqali ko’rsatadi va o’zaro ta’sirda qatnashadi.

1. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

Nutqning o‘zaro ta’sirini o‘rganish tarixi

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi

f.f.f.d dotsent

Annotatsiya: Odamlar o‘rtasidagi muloqotda xabarlarning uzatilishi xabarning ongli va maqsadli amalga oshirilishi bilan tavsiflanadi. Bunda ko‘pincha adresat (yoki adresatlar), uzatilayotgan xabarlar va ma’lumotni uzatishning aniq vaziyati hisobga olinadi. Shuningdek, bu jarayon mazkur etnokultura va jamiyatda qabul qilingan qoidalarga asoslanadi.

Kalit so‘zlar: nutqni o‘rganish tarixi, nazariyalar, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar, nutq turlari.

Аннотация: Передача сообщений в общении между людьми характеризуется осознанной и целенаправленной реализацией сообщения. При этом часто учитываются адресат (или адресаты), передаваемое сообщение и конкретная ситуация, в которой передается информация. Этот процесс также базируется на правилах, принятых в данной этнокультуре и обществе.

Ключевые слова: история речеведения, теории, речь, развитие, возможности, типы речи.

Abstract: The transmission of messages in communication between people is characterized by the conscious and purposeful implementation of the message. This often takes into account the addressee (or addressees), the message being transmitted, and the specific situation in which the information is being transmitted. This process is also based on the rules accepted in this ethnoculture and society.

Keywords: history of speech studies, theories, speech, development, possibilities, types of speech.

Odamlar o‘rtasidagi muloqotda xabarlarining uzatilishi xabarning ongli va maqsadli amalga oshirilishi bilan tavsiflanadi. Bunda ko‘pincha adresat (yoki adresatlar), uzatilayotgan xabarlar va ma’lumotni uzatishning aniq vaziyati hisobga olinadi. Shuningdek, bu jarayon mazkur etnokultura va jamiyatda qabul qilingan qoidalarga asoslanadi. Bu qoidalar irsiy bo‘lmay, balki hayotiy va nutqiy tajriba to‘plash jarayonida o‘zlashtiriladi”¹⁴ [Susov 2007: 34]. Susovning ushbu ta’kidlari kommunikatsiyaning ongli va ijtimoiy yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi. Bu fikrlar nutqiy jarayonlarning nafaqat lingvistik, balki madaniy, psixologik va sotsial jihatlariga ham asoslangan holda tahlil qilinishini talab etadi. Nutq faqat so‘zlar va jumlar yig‘indisi emas, balki insonlar o‘rtasidagi ma’lumot almashinuvi jarayoni bo‘lib, u kommunikatsiyaning konkret ijtimoiy-madaniy sharoitlarida yuz beradi¹⁵.

Bu yondashuv tadqiqotlarda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan bir qancha tamoyillarni ochib beradi:

1. Maqsadga yo‘naltirilganlik: Xabarlarining uzatilishi maqsadli amalga oshiriladi, ya’ni xabarni yuboruvchi kommunikativ jarayonni oldindan rejalashtiradi va maqsadiga erishishga intiladi. Bu, o‘z navbatida, kommunikativ strategiya va taktikalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

2. Adresat omili: Xabarni qabul qiluvchi (adresat)ning ahamiyati katta. Uzatuvchi adresatning bilim darajasi, madaniy tajribasi va ehtiyojlarini hisobga olib, xabarni shunga moslashtiradi. Bu holat kommunikatsiyada pragmatik yondashuvning asosiy komponentidir.

3. Etnokulturaviy omillar: Kommunikatsiya etnik va madaniy xususiyatlarga bog‘liq. Har bir jamiyat o‘ziga xos qoidalar va konvensiyalarga ega bo‘lib, ular muloqot jarayonida tilni qanday ishlatishni belgilaydi. Ushbu qoidalar irsiy bo‘lmay, balki ijtimoiylashuv jarayonida o‘zlashtiriladi. Bu masala tilni o‘rganish va o‘zlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

¹⁴ Susov, I. P. (2007). *Osnovy teorii kommunikatsii*. Moskva: Flinta-Nauka. (Sahifa 34).

¹⁵ Susov, I. P. (2007). *Osnovy teorii kommunikatsii*. Moskva: Flinta-Nauka. (Sahifa 34).

4. Kommunikativ tajriba: Nutqiy jarayon davomida insonlar hayotiy tajriba yig‘adi va kommunikatsiya qoidalarini o‘zlashtiradi. Bu tajriba pragmatik kompetensiya shakllanishining asosi hisoblanadi.

Susovning ushbu fikrlari kommunikatsiyaning lingvistik va madaniy jihatlarini birlashtirgan holda, uning universalligi va o‘ziga xosligini tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, bu nuqtai nazar psixolinguistika, sotsiolingvistika va interkultural kommunikatsiya tadqiqotlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda kommunikatsiya muammolariga, nafaqat tilshunoslikda, balki uning doirasidan tashqarida ham qiziqishning kuchayishi kuzatilmoqda. Maxsus nazariy tadqiqotlarning predmeti sifatida axborot suhbatlarini o‘tkazish texnologiyalariga, ma‘lumotlarni so‘rashga, argumentativ muloqotlarga, ishbilarmon muzokaralarga va bir shaxsning ong mazmunini boshqa shaxsga eng yaxshi tarzda uzatish masalalariga bag‘ishlangan masalalar alohida e‘tiborga olinmoqda. Ushbu masalalar doimo klassik va zamonaviy shakldagi ritorikaning diqqat markazida bo‘lgan. Aynan ritorika lingvistikaning yangi yo‘nalishi — nutqiy kommunikatsiya nazariyasi uchun asosiy fanlardan biriga aylangan. Aloqa va axborot vositalarining rivojlanishi ommaviy kommunikatsiya hodisasining yuzaga kelishiga sabab bo‘ldi. Ishlab chiqarish faoliyatining insoniy tarkibiy qismiga bo‘lgan qiziqish menejment sohasida kommunikatsiya muammosini oldinga surdi. Kommunikatsiya masalalarini o‘rganish tarixi esa kommunikativ jarayonlarni modellashtirish usullarining yaratilishiga asoslangan holda kuzatiladi. Kommunikatsiya masalalariga e‘tibor qaratish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biridir.

Bakhtinning "dialogizm" konsepti nutqning o‘zaro ta’sirga asoslanganligini, ya’ni har bir nutq holati boshqa nutqlarga ta’sir etishini ta’kidlaydi. Ularning o‘zaro aloqasi va ta’siri so‘zlashuv jarayonini shakllantiradi. Norman Fairclough (1995) – “Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language”.

Fairclough o‘zining tanqidiy nutq tahlili orqali nutqning ijtimoiy va siyosiy o‘zaro ta’sirini o‘rgandi, bu esa kommunikatsiya jarayonlarida kuch dinamikasini anglatadi.

Bu asarlar va nazariyalar nutqning o‘zaro ta’sirini o‘rganish tarixi va uning turli ijtimoiy kontekstlarda qanday amalga oshirilishini tushunishga yordam beradi.

XX asr o‘rtalarida ushbu qoidalar nutq faoliyati nazariyasida yangi rivojlanishga ega bo‘ldi. Ushbu nazariya nutqni ma’lum turdagi faoliyat sifatida talqin qilishga asoslanadi (L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, A.A. Leontyev). Funktsional yondashuv tarafdorlari tildan ajralmas holda inson faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan nuqtai nazarni qo‘llab-quvvatladilar. Ularning fikricha, “til inson faoliyatidan ajralib, mustaqil mohiyat sifatida abstraksiyalashgan holda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, bunday abstraksiyalash uning obyektiv xususiyatlarini to‘liq aks ettira olmaydi va muqarrar ravishda bir tomonlama bo‘lib qoladi¹⁶” [Leontyev 1965: 9]. Leontyevning mazkur fikri tildan ajralmas holda inson faoliyatining muhim qismi sifatida tilning mohiyatini va o‘ziga xosligini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv, funktsional tilshunoslik tamoyillariga asoslanib, tilning faqat o‘ziga xos qonuniyatlarini emas, balki uning inson faoliyati bilan bog‘liq ijtimoiy, psixologik va madaniy jihatlarini ham o‘rganishga xizmat qiladi. Leontyevning ta’kidlashicha, tilni inson faoliyatidan ajratib ko‘rib chiqish natijasida uning obyektiv xususiyatlari bir tomonlama talqin qilinadi. Bu shuni anglatadiki, til faqat lingvistik tizim sifatida emas, balki faoliyatning integratsiyalashgan elementi sifatida ham qaralishi lozim. Masalan, til muloqot jarayonida nafaqat axborot uzatish vositasi, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi vosita sifatida ham harakat qiladi. Tilning bu xususiyatlari uni nafaqat abstrakt grammatik struktura sifatida, balki ijtimoiy muloqot va madaniyatning dinamik elementi sifatida ham talqin qilishni talab qiladi. Ushbu fikr tilshunoslik va psixolinguistika yo‘nalishidagi ko‘plab keyingi tadqiqotlarga zamin yaratgan. Xususan, kommunikativ yondashuvlar, pragmatika va funktsional tilshunoslikning rivojlanishi Leontyev g‘oyalarining nazariy asoslarini yanada kengaytirgan.

L.S. Vygotskiyning nazariyasi asosida A.A. Leontyev nutq faoliyatini “bir tomondan, muayyan natijaga erishishga yo‘naltirilgan murakkab jarayonlar yig‘indisi bo‘lib, bu natija ayni paytda mazkur faoliyatning obyektiv harakatlantiruvchi kuchi

¹⁶ Leontyev, A. A. (1965). *Psixologiya obucheniya rechi*. Moskva: Prosveshchenie.

hisoblanadi; boshqa tomondan esa, inson faoliyatining yagona tizimi, ya’ni alohida faoliyatlarning birligi sifatida” talqin qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

Nurota davlat qo‘riqxonasining bioxilma-xillikni saqlashdagi ahamiyati

Toshxo‘jayev Shoxrux Erkin o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Jizzax viloyatidagi Nurota davlat qo‘riqxonasining tabiiy boyliklari, u yerda uchraydigan noyob va himoyaga muhtoj hayvon hamda o‘simlik turlari, ilmiy tadqiqotlar olib borilishi hamda mavjud ekologik muammolar tahlil qilinadi. Qo‘riqxona mintaqaning ekotizim barqarorligini saqlashda muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar: Nurota qo‘riqxonasi, bioturli-xillik, “Qizil kitob”, Severtsov qo‘yi, o‘simliklar, hayvonot dunyosi, ekologik muhofaza.

Kirish

Tabiatning boyliklarini saqlab qolish bugungi kunning eng dolzarb ekologik muammolaridan biridir. O‘zbekiston hududidagi qator qo‘riqxonalar orasida Nurota davlat qo‘riqxonasi o‘zining noyob flora va fauna boyligi bilan ajralib turadi. 1975 yilda tashkil etilgan ushbu qo‘riqxona Navoiy va Samarqand viloyatlari bilan chegaradosh Jizzax viloyatining tog‘li hududida joylashgan. Uning asosiy maqsadi – tabiiy ekotizimlarni saqlash, ilmiy tadqiqotlar olib borish va noyob hayvon va o‘simlik turlarini asrashdan iborat. Ushbu maqolada qo‘riqxonaning ekologik ahamiyati, mavjud muammolari va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism

Qo‘riqxonaning geografik joylashuvi va tabiiy sharoiti

Nurota davlat qo‘riqxonasi 17 752 gektar maydonni egallab, 530 metrdan 2169 metrgacha bo‘lgan balandliklarda joylashgan. Hududning iqlimi kontinental va quruq bo‘lib, yiliga 300-400 mm yog‘in tushadi. Tabiiy relyefning murakkabligi u yerdagi biologik xilma-xillikni oshiradi.

Fauna va flora boyligi

Qo‘riqxona hududida 820 turdagi o‘simlik, 34 tur sut emizuvchilar, 2000 dan ortiq umurtqasiz hayvonlar, 96 tur uyalovchi va 104 tur ko‘chib yuruvchi qushlar aniqlangan. Shuningdek, 240 tur kapalaklar, 21 tur sudraluvchilar mavjud.

Himoya ostidagi hayvon va o‘simlik turlari

Qo‘riqxonada 33 tur o‘simlik, 4 tur sut emizuvchi, 4 tur sudraluvchi va 8 tur hasharotlar O‘zbekiston “Qizil kitob”iga kiritilgan. Ayniqsa, Severtsov qo‘yi (Qizilqum archari)ning populyatsiyasi muhim hisoblanadi, chunki bu tur faqat shu hududda saqlanib qolgan.

1-jadval. Nurota davlat qo‘riqxonasidagi “Qizil kitob”ga kiritilgan ayrim turlar ro‘yxati

	Turi	Lotincha nomi	Kategoriya si	Asosiy tahdidlar
	Severtsov qo‘yi	<i>Ovis ammon severtzovi</i>	Yo‘qolib borayotgan	Ovlanish, yaylovlarning torayishi
	Qora leylek	<i>Ciconia nigra</i>	Kamyob	Inson aralashuvi, yashash joyi buzilishi
	Ilonbaliqc hi qush	<i>Circaetus gallicus</i>	Kamyob	Ovqatlanish zanjirining buzilishi
	Oltin qurt (hasarot)	<i>Carabus auratus</i>	Kamyob	Pestitsidlar, yaylov degradatsiyasi
	Archagul	<i>Juniperus</i>	Yo‘qolish	O‘tin uchun kesish,

	(o‘simlik)	<i>semiglobosa</i>	xavfi ostida	iqlim o‘zgarishi

Bu jadvalda Nurota davlat qo‘riqxonasida uchraydigan, biologik xilma-xillik nuqtai nazaridan muhim bo‘lgan ayrim hayvon va o‘simlik turlari sanab o‘tilgan. Ularning har biri O‘zbekiston “Qizil kitobi”ga kiritilgan bo‘lib, yo‘qolib ketish xavfi ostida yoki kamyob hisoblanadi.

- Severtsov qo‘yi — bu Nurota tog‘ tizmasining eng muhim va ramziy hayvonlaridan biri bo‘lib, uning saqlanib qolishi qo‘riqxonaning asosiy vazifalaridan biridir. Bu tur uchun tabiiy yashash joylarining qisqarishi, noqonuniy ovlanish katta xavf tug‘diradi.
- Qushlar (masalan, qora leylek va ilonbaliqchi qush) — bu turdagi qushlar ekologik ko‘rsatkich sifatida ahamiyatli. Ular yashash muhitiga juda sezgir bo‘lib, ular orqali butun ekotizim holatini baholash mumkin.
- Oltin qurt — entomofauna vakili sifatida qo‘riqxona hasharotlarining boyligi va murakkabligi haqida tasavvur beradi.
- Archagul kabi o‘simliklar — iqlim o‘zgarishlari va antropogen omillar ta’sirida tez yo‘qolib borayotgan turlar bo‘lib, ularning asrab qolish tadbirlari muhim.

Jadvalni tuzishdan maqsad — biologik xilma-xillikni muhofaza qilish zarurati va mavjud turlarning tahdid ostida ekanligini ommaga tushunarli tarzda yetkazishdir.

2-jadval. Nurota qo‘riqxonasining ekologik monitoring sohalari va ularning holati

	Monitoring sohasi	Tadqiqot yo‘nalishlari	Aholi ta’siri darajasi	Ekologik holat (baholash)
	Hayvonot dunyosi	Sudraluvchilar, qushlar, sut emizuvchilar	Yuqori	Qoniqarli
	O‘simliklar	Endemik va relik turlar	O‘rta	Qoniqarli

	Entomofauna (hasharotlar)	Kapalaklar, chigirtkalar	Yuqori	O‘rtacha
	Tuproq degradatsiyasi	Eroziya va o‘simlik qoplami kamayishi	Yuqori	Qoniqarsiz
	Atmosfera havosi	Gaz ifloslanishi monitoringi	Past	Yaxshi

Bu jadvalda qo‘riqxona hududida olib borilayotgan ekologik monitoring sohalari yoritilgan bo‘lib, har bir soha bo‘yicha tahdidlar darajasi va ekologik holat baholangan:

- Hayvonot dunyosi bo‘yicha monitoring — asosiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib, ayniqsa sudraluvchilar va qushlar, jumladan yirtqich qushlar (masalan, bürgüt, boltaütar) ustida muntazam kuzatuv olib borilmoqda. Aholi bosimi yuqori bo‘lsa-da, holat hozircha qoniqarli.
- O‘simliklar — 820 dan ortiq tur qayd etilgan, 33 tur “Qizil kitob”da. Yaylovlarning degradatsiyasi va noqonuniy o‘rmon kesishlar ekotizimga xavf tug‘dirmoqda, ammo holat hali nazorat ostida.
- Hasharotlar (Entomofauna) — O‘zbekistonning boshqa hududlariga nisbatan bu yerda juda xilma-xil va noyob bo‘lsa-da, pestitsidlar, intensiv dehqonchilik va yaylov bosimi ularning sonini kamaytirmoqda.
- Tuproq holati — ayniqsa muhim yo‘nalish, chunki yaylovlarning haddan tashqari ishlatilishi natijasida erozion jarayonlar kuchaymoqda. Bu esa o‘simliklar va hayvonlar yashash muhiti sifatining pasayishiga olib kelmoqda.
- Atmosfera havosi — tog‘li va chekka hudud bo‘lganligi sababli havo ifloslanish darajasi past va holat barqaror hisoblanadi.

Bu jadval orqali qo‘riqxonada muhofaza etilishi lozim bo‘lgan asosiy yo‘nalishlar, mavjud muammolar va ularga qarshi kurashish strategiyalari haqida tasavvur hosil qilish mumkin.

Ilmiy faoliyat va muammolar

Qo‘riqxonada biologik monitoringlar, hasharotlar va o‘simliklar bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Biroq, aholi bosimi, chorva moli bilan bog‘liq tahdidlar, yaylovlarning degradatsiyasi ekologik holatga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Xulosa va takliflar

Nurota davlat qo‘riqxonasi O‘zbekistonning noyob tabiiy merosi hisoblanadi. U yerda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar va tabiatni asrash ishlari muhim ahamiyatga ega. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Aholini ekologik madaniyatga jalb qilish uchun ta‘lim muassasalarida ekologiya to‘garaklari tashkil etish;
2. Mahalliy OAVda tabiatni muhofaza qilishga oid tanlovlar o‘tkazish;
3. Chorvachilikni nazorat qilish va qo‘riqxonada hududiga noqonuniy kirishning oldini olish;
4. Qo‘riqxonada ekoturizm imkoniyatlarini rivojlantirish orqali aholiga daromad manbai yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi qonuni.
2. “O‘zbekiston Respublikasi Qizil kitobi”. II nashr. Toshkent, 2019.
3. Nurota davlat qo‘riqxonasi ma‘lumotlari asosida.
4. Ўзбекистонда биохилмахиллик ва уни сақлаш муаммолари. Тошкент, 2020.
5. GEF/UNDP/Uzbekistan ekologik loyihalari yakuniy hisobotlari.

Поэтика и перевод: лингвистические аспекты перевода микропрозы к. Г. Паустовского

Иброхимова Махбуба Нодирбек кизи

студентка 3-курса направления ХТА:русский язык АГИИЯ

Махмудова М.В.

*Научный руководитель: преподаватель кафедры теории и практики
русского языка АГИИЯ*

Аннотация: В статье рассматриваются лингвистические особенности микропрозы К. Г. Паустовского и связанные с ними трудности перевода его произведений на другие языки. Особое внимание уделено анализу художественно-выразительных средств, таких как метафора, эпитет, синтаксический ритм, а также культурно-языковые реалии, характерные для микропрозы писателя. Предлагаются возможные переводческие стратегии, направленные на сохранение авторской интонации, образности и эмоционального подтекста. Тезис демонстрирует значимость междисциплинарного подхода, объединяющего лингвистику и переводоведение, в работе с художественным текстом высокой поэтической плотности.

Ключевые слова: лингвистическая природа текста, переводческий анализ, семантическая точность, стилистическая и ритмическая трансформация, культурно-языковые реалии.

Проза Константина Георгиевича Паустовского — это «синтез художественной образности, выразительной лексики и звуковой гармонии» [8, стр.131]. Особая выразительность его микропрозы делает произведения писателя не только предметом литературоведческого анализа, но и сложным объектом для перевода. В центре данной статьи — исследование лингвистических особенностей языка Паустовского и проблем, которые они создают при передаче текста на другие языки.

Язык произведений К.Г.Паустовского отличается:

образностью, метафоричностью;

активным использованием лексем с природной семантикой (лес, вода, свет, тишина);

интонационной насыщенностью — короткие фразы, точные паузы, особое внимание к ритму прозы.

Пример: *"Снег лежал, как белый пух, на ветвях берёз. Мороз щипал щеки и делал воздух хрустальным."* [1, стр.114]

Это не просто описание — это звуковая и визуальная картина. В лингвистическом плане здесь реализуются:

адъективная избыточность;
эпитеты с эмоционально-оценочной функцией;
синестезия.

Эпитеты и метафоры Паустовского несут не только описательную, но и эмоциональную нагрузку. При дословном переводе теряется поэтический эффект: "хрустальный воздух" → "crystal air" — в английском языке теряет «художественную необычность» [2, стр.109].

Стратегия перевода: компенсация средствами целевого языка (creative transposition).

Фразы Паустовского часто имеют поэтический ритм:

"Море молчало. Небо дышало светом." [1, стр.98]

При переводе на английский или немецкий важно сохранить лаконизм и ритм, что требует:

синтаксической перестройки;
отказа от сложных конструкций.

Многие рассказы Паустовского насыщены «реалиями русской природы, быта и истории» [5, стр.36] (избы, снегири, река Ока), которые могут быть незнакомы носителю другого языка.

Стратегии:

включение комментариев (footnotes);
эквивалентный перевод с адаптацией образа;
сохранение оригинала с транскрипцией и пояснением.

В рассказе «Телеграмма» К.Г.Паустовский использует психологически окрашенные лексемы и молчание как знак действия:

"Катя смотрела в окно и не могла заплакать." [1, стр.49]

Для перевода здесь важно не только передать смысл, но и подтекст — драматизм без слов, сдержанность русской эмоциональности.

Английский вариант: *Katya stared out of the window, unable to cry.*

Семантически точно, но теряется внутренняя напряжённость. Вариант с экспрессивным уточнением: *Katya looked out the window, frozen, unable to cry.*

Перевод прозы Паустовского требует «глубинного знания как языка оригинала, так и культуры, образов, символов» [7, стр.120]. Это не просто передача текста, а воссоздание атмосферы средствами другого языка. Лингвистика в этом контексте становится основой переводческого мастерства, позволяя точно интерпретировать не только слова, но и смысловые слои произведения.

Список литературы:

1. Паустовский К. Г. Повести и рассказы. – М.: Художественная литература, 1985.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.
3. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка. – М.: Высшая школа, 1981.
4. Брандес Ю. Е. Образность в языке и переводе. – М.: РУДН, 2001.
5. Зенкин С. Н. Паустовский как символ поэтики наблюдения // Новый мир. – 2002. – № 5.
6. Ковалёва А. И. Лингвостилистический анализ художественного текста. – М.: Флинта, 2013.
7. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). СПЕЦИФИКА ПОЭТИКИ МИКРОПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. Редакционная коллегия, 336.
8. Махмудова, М. В. (2024). СТАНОВЛЕНИЕ СТИЛЯ КГ ПАУСТОВСКОГО В СТОРОНУ ПРОЗЫ «ПОТОКА СОЗНАНИЯ». PEDAGOG, 7(9), 115-117.
9. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). ОБРАЗ РАССКАЗЧИКА ПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. ББК 74+ 81я431 П78, 267.
10. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988.
11. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2011.

12. Leech G., Short M. *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. – London: Longman, 2007.

Tilshunoslikda maydon nazariyasi va nazariy yondashuvlar

Oysha Lutfiddin qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi Mahammadjonova

Ilmiy maslahatchi: *Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich.*

Annotatsiya: Tilshunoslikda maydon tushunchasi bir necha yillardan buyon olimlar tomonidan qiziqishlarga sabab bo‘lmoqda. Aslida fizika fanida paydo bo‘lgan bu termin, tilshunoslikka ham kirib keldi. Umumiy leksik ma’noli so‘zlarning bir guruh tarkibiga kirishi maydon hisoblaniladi. Biroq maydon nazariyasiga turli olimlar turlicha yondashganlar. Ushbu maqolada aynan tilshunoslikdagi maydon hamda semantik maydonning ahamiyati, olimlar tomonidan ushbu tushunchaga berilgan nazariy fikrlar to‘g‘risida batafsil ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, maydon, semantik maydon, nazariyalar

Аннотация: Понятие поля в лингвистике уже в течение нескольких лет вызывает интерес у ученых. Изначально появившийся в физике, этот термин нашел свое применение и в языкознании. Полем считается совокупность слов с общим лексическим значением, входящих в одну группу. Однако разные ученые по-разному подходили к теории поля. В данной статье подробно рассматривается значение понятия поля именно в лингвистике, а также важность семантического поля и теоретические взгляды ученых на эту концепцию.

Ключевые слова: языкознание, поле, семантическое поле, теории.

Annotation: The concept of "field" in linguistics has been attracting scholars' attention for several years. Originally emerging in the field of physics, this term has also entered the realm of linguistics. A field is considered to be a group of words that share a common lexical meaning. However, different scholars have approached field theory in various ways. This article provides a detailed overview of the significance of

the field concept specifically in linguistics, as well as the importance of the semantic field and the theoretical perspectives offered by various researchers.

Keywords: linguistics, field, semantic field, theories.

Bugungi kunda tilshunoslik sohasiga katta yangiliklar kirib kelmoqda. Tilshunoslik dunyo tillari, ularning kelib chiqish tarixi, tuzilishi, bir-biridan farqlovchi belgilarni o'rganuvchi fan hisoblanadi. Bu sohaga yildan yilga yangi mavzular, yangi nazariyalar kiritilib, olimlar tomonidan o'rganilmoqda. Maydon yoki semantik maydon tushunchalari ham mana shunday yangi kiritilgan nazariyalar sirasiga kirib, izlanishlar olib borilayotgan sohalardan biridir. Tilshunoslikda maydon nazariyasiga doir bir qancha ilmiy ishlar va tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ammo shunday bo'lishiga qaramay hamon muzokaralar olib borilishiga, haligacha o'rganilishi talab etiladigan mavzu hisoblanadi.

Aslida fizika fanida “maydon” termini fazodagi taqsimlangan fizik kattaliklarning xususiyatlarini tekshiruvchi nazariya, algebrada esa qo'shish, ko'paytirish va ularga teskari amallar-ayirish, bo'lish kiritilgan to'plam ma'nosini bildiradi. Tilshunoslikda “maydon” atamasi ma'no umumiyliги bilan birlashgan hodisalarning tushunchaviy, predmetlik yoki vazifaviy o'xshashligini aks ettiruvchi leksik birliklar yig'indisi ma'nosini bildiradi.

Lingvistik birliklarning muayyan birlashtiruvchi ma'no asosida ma'lum asosida ma'lum paradigmalarga birlashuvi keyinchalik tilshunoslikda maydon nazariyasini vujudga keltirdi.

Lingvistikada “ma'no” umumiyliги bilan birlashgan va belgilanayotgan hodisalarning tushunchaviy, funksional yoki predmetlik o'xshashligini aks ettiruvchi til birliklari yig'indisi maydon sifatida belgilanadi.¹⁷

XIX asrda leksik birliklar umumiyliгiga M.Pakrovskiy tomonidan e'tibor qaratilgan. Maydon tushunchasining nazariy talqini I.Trir, G.Ipsen, L.Vaysgerber ishlarida ko'zga tashlanadi. Keyinchalik yana bir qator olimlar o'z ishlari bilan bu nazariyani rivojlantirdi.

¹⁷ Лингвистический энциклопедический словарь. М:СЭ 1990. – С.380

Ushbu nazariyaning paydo bo‘lishi o‘tgan asrning 20-30-yillariga to‘g‘ri kelgan. “Mazmuniy maydon” termini bu paytda tadqiqotchilar tomonidan turlicha izohlandi.

I.Trir mazmuniy maydon sifatida “tushunchalar maydoni”, “tushunchalar doirasi”ni nazarda tutdi. “So‘zlar boshqa bir, ya’ni o‘sha maydonga daxldor bo‘lgan so‘zlarga bo‘lgan munosabati orqali o‘z ma’nosini yaratadi. Bir maydonga tegishli bo‘lgan so‘zlarning birining ma’nosi kengayishi natijasida boshqa bir so‘zning ma’nisini torayishiga oliub keladi. Agar ma’lum so‘z semantic o‘zgarishga duchor bo‘ladigan bo‘lsa, leksik maydondagi barcha so‘zlar mazmuni o‘zgaradi”.

Yana bir tilshunos olim Sosyurning fikricha tilning o‘z sistemasi mavjud bo‘lib, u o‘zaro shartlangan ishoralar sistemasidir.¹⁸ Olim tilni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilgandagina ahamiyatli bo‘lgan shartli belgilarning yopiq sistemasi sifatida tadbiq etib, tilning bo‘linish qonunini yangidan ko‘rsatib berdi. “Lotinchada *artikulus* – narsalar qatorining a’zosi, qismi, bo‘lagi degan ma’noni anglatadi, har qaysi til elementi o‘z ichida g‘oyaning tovush bilan birlashtirgan kichik bir bo‘lak-*artikulus*dir, tovush esa g‘oya uchun belgidir”.¹⁹

F.Safarov tadqiqotida tilshunoslikdagi maydon tushunchasi quyidagicha ta’riflanadi: “Maydon tushunchasi, dastlab, fizikada paydo bo‘lib, atama sifatida biror fizik hodisa ro‘y beradigan fazo degan ma’noni ifodalaydi. Tilshunoslikda maydon atamasi umumiy ma’no asosida birlashib, o‘zaro munosabatga kirishadigan lisoniy va nolisoniy vositalar sistemasiga nisbatan ishlatiladi”.

Vaysgerber fikricha, tilni ruhiyn mazmunning oddiy vositasi sifatida emas, balki dunyoni intellektual shakli sifatida o‘rganish zarur, uningcha, semasiologiya – ma’nolar xususidagi fan bo‘lmay, tushunchalar haqidagi ta’limot bo‘lishi kerak.

Sh.Iskandarova ham tilshunoslikda lingvistik maydon haqidagi turli qarashlarni jamlab, maydon tushunchasining mohiyatini ochib berdi: “Avvalo, mazmuniy maydon muayyan lingvistik birliklarning ma’lum mazmuniy umumiylik asosida bir butun tarkibga birlashuvidir. Ana shu xususiyat mazmuniy maydonni paradigma tushunchasi bilan yaqinlashtiradi”.

¹⁸ Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. Toshkent: O‘qituvchi, 1972. – B.92

¹⁹ Сосюр Ф. Курс общей лингвистике. М.: 1977. – С. – 112.

F.Yolles tilshunoslikka mazmuniy maydonning yangicha talqinini kiritdi. U ma’lum butunlikka mansub birliklar shu butunlikning biror jihatini ifodalashi bilan shu guruhga xoslanishini ko’rsatdi.

Shu o’rinda lingvistik birliklarga ham to’xtalib o’tamiz. Lingvistik birlik tilshunoslikda lisoniy birlik deb ham ataladi. Lisoniy birlik deganda fonema, morfema va leksemani tushunamiz. Misol tariqasida fonemaning ma’no farqlovchi xususiyati sifatida *mosh-bosh* so’zlarini keltirishimiz mumkin. Bunda “**m**” tovushining o’rniga “**b**” tovushini qo’yadigan bo’lsak ma’no o’zgaradi. Bu holatda fonema ma’no o’zgartiruvchi lisoniy birlik hisoblanadi. Morfema esa ma’no anglatuvchi eng kichik lingvistik birlikdir. So’zga morfemik qo’shimcha qo’shilganda, ma’no o’zgarishi yoki turkumi o’zgarishi kuzatiladi. Misol uchun, *gulchilarga* leksik birligida *gul* so’ziga -**chi**, -**lar**, -**ga** qo’shimcha morfemalari qo’shilishi sababli ma’no o’zgargan, lekin turkumda o’zgarish sezilmaydi. Inson ongida shaxs otiga yo’nalganlik ma’nosini bildiruvchi lisoniy birlik paydo bo’ladi. Keyingisi leksema bo’lib, ma’lum bir ma’no anglatuvchi leksik birlik sanaladi. Leksema inson ongida, tasavvurida paydo bo’ladigan shaxs, narsa-buyum, joy, voqea, belgi, harakat kabilarni bo’lishi mumkin. Misol sifatida shuni keltirishimiz mumkin, *daraxt* so’zini olsak, bu leksemani eshitganimizda, ongimizda “tana va shoxlari yog’ochlangan ko’p yillik, meva soladigan yoki manzarali o’simlik” paydo bo’ladi. Mana shu barcha lingvistik birliklarning ma’lum paradigmalariga birlashuvi sababli tilshunoslikda maydon nazariyasi vujudga keldi.

Maydon nazariyasi muammolari bo’yicha keying yillarda qator tadqiqotlar olib borildi. G.S.Shchur maydon muammolari yuzasidan mingdan ortiq maqolalar e’lon qilganini ta’kidlaydi.²⁰

Lingvistikada maydon nazariyasining keyingi yillardagi rivoji shu darajaga yetdiki, uning g’oyalari va metodlari tilning leksik sathidan boshqa sathlarga nisbatan ham tadbqiq qilina boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

²⁰ Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. М.: Наука. 1974. – С.19.

1. Ahmedova M, Rahimova Y. Maydon tushunchasi va turli tizimli tillarda “ Ko‘ngil leksik-semantik maydoni tadqiqi, Miasto Pryzszlosci, Kielce, ISSN-L:2544-980X, Vol.31, 2023. – B. 52-53
2. A.Nurmonov, SH.Iskandarova “Umumiy tilshunoslik”
3. J.Trier. Der Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, Ph. D. Bonn, 1931.
4. Abduvaliyev M. To‘siqsizlik maydoni va uni tashkil etuvchi sintaktik birliklar. – Uzbek tili va adabiyoti, 1988, ,4-son.

Raqamli renessans va u haqida umumiy tushunchalar

Hoshimova Gulhayoxon Zohidjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

*Ilmiy maslahatchi: **Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich***

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Raqamli Renessans” tushunchasining mazmuni, uning tafakkur, identiklik, san’at, bilish jarayonlariga ta’siri chuqur tahlil qilinadi. Muallif insoniyat yangi axborot tsivilizatsiyasiga qadam qo‘yar ekan, sun’iy intellekt, algoritmik tafakkur va raqamli estetikaga asoslangan yangi uyg‘onish davri shakllanayotganini ta’kidlaydi. Maqolada shaxsiyatning raqamli parchalanuvi, ma’lumotlar eksploziyasi va postgumanistik tafakkur doirasidagi o‘zgarishlar ham ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli renessans, sun’iy intellekt, postgumanizm, algoritm, identiklik, raqamli estetika, tafakkur evolyutsiyasi, epistemologiya.

Аннотация: В статье рассматривается концепция «Цифрового Ренессанса» как новой стадии цивилизационного развития, связанной с технологическими, когнитивными и культурными трансформациями. Анализируются изменения в человеческом мышлении, эстетике, идентичности и эпистемологии под воздействием цифровых технологий. Особое внимание уделяется влиянию искусственного интеллекта, алгоритмов и цифровой среды на сознание и общество в целом.

Ключевые слова: цифровой ренессанс, искусственный интеллект, постгуманизм, алгоритм, идентичность, цифровая эстетика, эволюция мышления, эпистемология

Annotatsion: This article explores the concept of the "Digital Renaissance" as a new phase of civilizational development driven by technological, cognitive, and cultural shifts. The author examines how digital transformation affects human thinking, identity, aesthetics, and epistemology. Special focus is given to the influence of artificial intelligence, algorithmic processes, and digital environments on the evolution of consciousness and society.

Keywords: digital renaissance, artificial intelligence, posthumanism, algorithm, identity, digital aesthetics, cognitive evolution, epistemology.

Insoniyat tarixi davomida bir necha bor uygʻonish, yuksalish davrlarini boshdan kechirgan. 14–16-asrlarda Yevropada yuz bergan Renessans davri inson tafakkuri, sanʼat, fan va madaniyatda katta burilish yasagan boʻlsa, XXI asr boshidan boshlab insoniyat raqamli texnologiyalar orqali yangi bir uygʻonish – "Raqamli Renessans" bosqichiga kirib bordi. Bu bosqich nafaqat texnologik yutuqlar, balki inson tafakkurining qayta shakllanishi, bilimga boʻlgan yondashuv, ijodkorlik va madaniy ifoda erkinligining yangi shakllarida namoyon boʻlishi bilan xarakterlanadi. Raqamli Renessans – bu raqamli texnologiyalarning inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib borishi va uni sifat jihatidan yangilashi jarayonidir. Bu atama nafaqat texnologik rivojlanishni, balki madaniy, ijtimoiy va ilmiy oʻzgarishlarni ham qamrab oladi. Masalan, sunʼiy intellekt (AI), blokcheyn, metavers, 3D bosma, raqamli sanʼat (NFT), onlayn taʼlim va masofaviy tibbiyot kabi sohalar inson hayotini tubdan oʻzgartirmoqda. Raqamli texnologiyalar tufayli bilim olishning demokratlashuvi sodir boʻlmoqda. Onlayn kurslar, ochiq maʼlumotlar bazalari, sunʼiy intellekt yordamida bilimlarni tahlil qilish – bularning barchasi raqamli Renessansga xos koʻrinishlardir. Talabalar faqat anʼanaviy darsliklarga emas, balki global miqyosdagi interaktiv platformalarga tayanmoqda. Bu esa oʻz navbatida fikrlashda mustaqillik, tahliliy yondashuv va ijodkorlikni ragʻbatlantiradi.

Renessans davrida Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo singari san’atkorlar fanga yaqinlashgan bo’lsa, bugungi kunda raqamli san’atkorlar (digital artists) raqamli vositalar orqali butunlay yangi ifoda uslublarini yaratmoqdalar. NFT san’ati, raqamli musiqalar, sun’iy intellekt bilan yaratilgan poeziya va grafikalar – bular barchasi zamonaviy raqamli Renessans mahsulidir. Raqamli Renessans inson va mashina o’rtasidagi chegaralarni tobora noaniq holga keltirmoqda. Kiborg texnologiyalari, neyro-interfeyslar, sun’iy ong bilan muloqotga kirishish imkoniyatlari odamzodni o’z salohiyatining yangi cho’qqilariga olib chiqmoqda. Endi inson faqat jismoniy mehnat emas, balki fikr orqali ham dunyoni boshqarishga yaqinlashmoqda.²¹

Raqamli Renessans – bu zamonaviy jamiyatning fanga, san’atga, bilim va tafakkurga bo’lgan munosabatining yangilanishi, inson salohiyatining texnologik ko’rinishda namoyon bo’lishidir. Bu jarayon hali yakuniga yetmagan, balki kun sayin chuqurlashayotgan davrdir. Shu bois, bu jarayonni to’g’ri anglash, texnologiyadan ongli foydalanish va insoniy qadriyatlarni saqlab qolish – raqamli uyg’onishning bosh mezoniga aylanmoqda. San’at tarixida go’zallik tushunchasi har bir davrga xos bo’lgan. Raqamli Renessans esa kodlashgan go’zallik tushunchasini shakllantirmoqda. Endilikda badiiy obrazlar rassom cho’tkasidan emas, balki algoritmik generatsiyadan tug’iladi. Masalan, Midjourney yoki DALL-E kabi vositalar inson hissiyatini mashina orqali vizuallashtiradi. Bu esa estetik hukmning raqamli nisbiylik tamoyiliga asoslanganligini bildiradi. Har bir tasvir minglab foydalanuvchilarning afzalliklariga binoan yaratiladi-bu san’atning subyektivligidan chiqib, masshtabli afzalliklarga asoslangan obyektivlashuvdir. Klassik psixologiyada “Men” degan tushuncha yaxlit psixik tuzilma sifatida qaralgan. Biroq raqamli olamda insonning o’zi ham ko’p qatlamli identiklik bilan namoyon bo’lmoqda. Bir foydalanuvchi bir necha avatar, profil, metavers shaxsiyatlar orqali turli ijtimoiy rollarda namoyon bo’ladi. Bu holat klassik ijtimoiy nazariyadagi Erving Goffmanning "dramaturgik yondashuvi" ni kengaytiradi: inson endi sahna (hayot)da emas, kodlangan makonda rollar ijro etadi. Bugungi kunda insoniyat har 24 soatda o’z tarixidagi butun XIX asr davomida

²¹ Harari, Yuval Noah. Homo Deus: A Brief History of Tomorrow. Harper, 2016. “Inson va sun’iy ong munosabati” – betlar 301–312 Raqamli madaniyat va interaktivlik – betlar 2–24 Mediamijozlik tushunchasi – bet 19

yaratilgan ma'lumot hajmidagi axborotni ishlab chiqmoqda. Bu hodisani "infokalips" (information + apocalypse) deb ataydigan olimlar bor. Bu ma'lumotlar orasida haqiqat, yolg'on, sun'iylik va manipulyatsiyalar bir-biriga qorishib ketgan. Bu esa epistemologik inqiroz – ya'ni “biz haqiqatni qanday aniqlaymiz?” degan savolni yangicha ko'ndalang qo'ymoqda. Shu sababli “Raqamli Renessans” – bu ham bilishning qayta talqini demakdir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli renessans – bu faqat texnologik jarayon emas, balki epistemologik, estetik, ontologik va sotsiologik o'zgarishlar yig'indisidir. Bu davr insoniyatni yangi muammolar va imkoniyatlar bilan yuzlashtirdi: ong va algoritmlar, san'at va kod, shaxs va avatar, haqiqat va ma'lumot o'rtasidagi chegaralar tobora noaniqlashmoqda. Aslida, bu uyg'onish hali to'liq shakllanmagan, lekin uning oqibatlari kelajakdagi tsivilizatsiyamizni belgilashi mumkin. Bugun biz bu tarixiy burilishda yashayapmiz — tanqidiy tafakkur va ongli ishtirok bu jarayonni boshqarishdagi eng muhim qurollarimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Floridi, L. (2014). The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. Oxford University Press.
2. Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum.
3. Negroponte, N. (1995). Being Digital. Vintage Books.
4. Anderson, C. (2012). Makers: The New Industrial Revolution. Crown Business.
5. Tapscott, D. & Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. Penguin.

O'zbekiston va xitoy o'rtasida diplomatik aloqalar

Rasulova Mushtariybonu Xushnutjonovna

Andijon davlat chet tillari instituti

Xitoy tili yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Dunyo yangi muammolarga duch kelayotgan va voqeliklar o'zgarib borayotgan bir paytda O'zbekiston va Xitoy madaniy va iqtisodiy muloqotlar

muhimligini namoyish etishda davom etmoqda. Ularning munosabatlari shunchaki kelishuv va loyihalar emas, balki ming yilliklarni bosib o‘tib, bir-biridan ishonchli sheriklar va ittifoqchilar topgan va topishda davom etayotgan ikki buyuk davlatning yo‘lidir.

Kalit so‘zlar: *diplomatik munosabat, global, infratuzilma, sulola, manba, ekologik vaziyat, strategiya, multimodal logistika.*

Аннотация: В то время как мир сталкивается с новыми вызовами и меняются реалии, Узбекистан и Китай продолжают демонстрировать важность культурного и экономического диалога. Их отношения- это не просто соглашения и проекты, а путь двух великих держав, которые, преодолев тысячелетия, нашли и продолжают находить друг в друге надежных партнеров и союзников.

Ключевые слова: *дипломатические отношения, глобальный, инфраструктура, династия, ресурс, экологическая ситуация, стратегия, мультимодальная логистика.*

Abstract: As the world faces new challenges and realities change, Uzbekistan and China continue to demonstrate the importance of cultural and economic dialogue. Their relationship is not just agreements and projects, but the path of two great powers that have found and continue to find reliable partners and allies in each other over millennia.

Keywords: diplomatic realitions, global, infrastructure, dynasty, resource, environmental situation, strategy, multimodal logistics.

Kirish

Bugungi globallashgan dunyoda Xitoy davlati dunyo miqyosida tobora keng e’tirof etilmoqda desak yanglishmagan bo‘lamiz. O‘zbek xalqi ham qadim zamonlardan buyon Buyuk Chin mamlakatiga katta e’tibor va qiziqish bilan qarab kelgan. Mamlakatlarimiz o‘rtasida qadim-qadimdan savdo-sotiq munosabatlari yaxshi yo‘lga qo‘yilgan. Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Szinpin O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga diplomatik munosabatlar o‘rnatilganligining 30 yilligi munosabati bilan yo‘llagan tabrik xatida jumladan shunday degan edi: “Diplomatik munosabatlar

oʻrnatilganidan buyon oʻtgan 30 yilda Xitoy-Oʻzbekiston aloqalari izchil rivojlanib, muvaffaqiyatlarga erishdi hamda tinchlik-totuvlik va oʻzaro manfaatli hamkorlik ruhidagi davlatlararo munosabatlarning yorqin namunasiga aylandi”. Xitoyning mashhur chinnisi, shoyisi, qogʻozi va choyi yurtimizda barchaga maʼlum va manzur boʻlgan. Oʻzbekiston va Xitoy hozirda ham oʻzaro doʻstlik, birodarlik va hamkorlik munosabatlarini asrlar osha tobora kengaytirib bormoqda. Xalqlarimizning bunday samimiy bir-biriga yaqinlashuvi va mushtarakligida oʻziga xos sabablari bor. Har ikki xalqda mehnatsevarlik, samimiylik, tarixga va xalq urf-odatlariga hurmat bilan qarash, anʼanalarga va qadriyatlarga sodiqlik, ota-onalarni va umuman nuroniy-keksalarni eʼzozlash, bunyodkorlik va shu kabi qator fazilatlar mujassam.

Ikki davlat qadim zamonlarda boʻlgani kabi bugun ham taʼlim, ilm-fan, sanʼat va boshqa koʻplab sohalarda til topishib, hali-hamon til topishishda davom etayotgani bejiz emas. Shuningdek, Xitoy Oʻzbekistonning muhim savdo sherigi ham hisoblanadi. Xitoy-Oʻzbekiston mustaqilligini 1991-yil 27-dekabrda tan oldi va ikki davlat 1992-yil 2-yanvarda munosabatlarini oʻrnatdi. Har ikki davlat “Xitoy-Oʻzbekiston doʻstlik va hamkorlik shartnomasi”ni 2005-yilda Oʻzbekistonning birinchi rahbari Islom Karimovning Xitoy rahbari Xu Szintao bilan Pekindagi uchrashuvi chogʻida imzolagan. Har ikki mamlakat savdo va investitsiya sohasida juda faol. Loyihalar “Ipak yoʻli iqtisodiy Makoni” , “Bir makon, bir yoʻl” doirasida temir yoʻl, energetika va boshqa infratuzilma obʼektlari qurilishini nazarda tutadi. Xitoy Oʻzbekistonning asosiy savdo sherigi boʻlib qolmoqda – oʻzaro savdo miqdori 8,3 milliard dollarga teng. Oʻzbekiston va Xitoy oʻrtasida 2023-2027-yillarga moʻljallangan strategik sheriklikni rivojlantirish dasturi qabul qilingan. Oʻzbekiston Bosh vaziri Abdulla Aripov 2019-yil 26-avgustda boʻlib oʻtgan yigʻilishda Xitoyni Oʻzbekistonning “Eng yaqin hamkori” deb ataydi. Mamlakatlarimiz aro 2000-yillar oldin shakllangan hamkorlik yoʻllari tovar, madaniyat va bilim almashinuvini taʼminlab kelmoqda. Qadimda Sixan, Tan, Min kabi mashhur sulolalar Oʻzbekiston hududi bilan izchil aloqa qilgan. Oʻrta asrlar imperiyalar bir-biri bilan munosabat oʻrnatganini tarix tasdiqlaydi. Xitoy Eron va Vizantiyaga olib boruvchi asosiy savdo yoʻllarini nazorat qilgan qudratli Eftalit davlati bilan diplomatik aloqani faol

rivojlantirgan. Min sulolasi davrida Sohibqiron Amir Temur Xitoy bilan yaqin savdo-iqtisodiy munosabatini saqlab, o‘z kuch-qudratini kengaytirgan. Turli xil madaniy va tarixiy an‘analarga qaramay, bu ikki xalqning mavjud o‘xshash va umumiy an‘analari sheriklikni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Masalan, Xitoyda mehmon kutish “Chali” – choy odobi, muhim masalalar muhokama qilinadigan rasmiy uchrashuv “Chaxuey” - choy yig‘ilishi deb atalgan. V asrda Xitoyda choy juda ommalashib, sepning asosiy qismiga aylandi. Kuyovning kelinga choy yuborish marosimi “Syacha” , kelin tomonidan bu qimmatbaho sovg‘a qabul qilinishi “Shoucha” deyilgan. O‘zbeklar choy ichishini an‘ana deb bo‘lmaydi. Bu sharqda har bir kishi hayotining ajralmas qismidir. Choy ichish marosimi o‘zbek madaniyatida muhim rol o‘ynaydi, har bir o‘zbek mehmoni choy bilan iliq kutib oladi. Xonadon egasi mehmonga uzatishdan oldin, issiq choyni uch marta qaytaradi va keyin uzatadi. Bir qarashda g‘alati tuyuladigan bu urf, birinchidan, choy yanada mazali bo‘lishida muhim ahamiyatga ega, ikkinchidan, uy egasi va mehmon orasidagi chuqur hurmat, sof munosabat ramzi ham hisoblanadi.

O‘zbekistonda Konfutsiy institutining ochilishi va xitoy tilini faol o‘rganish nafaqat zamonaviy hamkorlik timsoli, balki o‘zaro hamjihatlik, ikki mamlakat xalqlari o‘rtasida madaniy ko‘prik barpo etish, har kim o‘zining noyob tajribasi va bilimi bilan o‘rtoqlasha oladigan qadamlardir. Xitoy madaniyatida tevarakatrof bilan uyg‘unlik chuqur singib ketgan bo‘lsa, o‘zbek an‘analarida yaqin qarindoshlik qadriyatlar tizimi nafaqat o‘zaro tushunish va hurmatni uyg‘otdi, balki ikki tomonlama munosabatlarni mustahkamlash uchun katta poydevor bo‘lib xizmat qildi.

Ikki tomonlama hamkorlikning yana bir muhim yo‘nalishi energetika loyihalari bo‘ldi. Xitoy kompaniyalari O‘zbekistonda qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishda faol ishtirok etmoqda. 2024-yil avgust oyida quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo‘yicha yangi shartnomalar imzolandi, bu O‘zbekistonning 2030-yilga borib qayta tiklanadigan energiya ulushini 27 GVtga yetkazish strategiyasiga mos keladi. Bu loyihalar nafaqat O‘zbekistonning energetika xavfsizligini mustahkamlaydi, balki yangi imkoniyatlarni ham ochadi. Bundan

tashqari, Xitoy va O‘zbekiston infratuzilma va logistika loyihalarini faol rivojlantirmoqda. 2024-yil fevral oyida “Taitong International Transport Co. Ltd” kompaniyasi ishtirokida Sirdaryoda yirik multimodal logistika markazi qurilishi boshlandi. Ushbu loyiha Xitoy va Markaziy Osiyo o‘rtasida yuk tashish samaradorligini oshirishi kutilmoqda. Hamkorlikning bu turli shakllari O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida inson kapitali, bilim almashish va madaniy o‘zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bir-birining kuchli tomonlari va resurslaridan foydalangan holda, ikki davlat barqaror rivojlanish va o‘zaro manfaatlarni ta’minlashga intiladi.

Ma’lumki, so‘nggi vaqtlarda O‘zbekistonga xitoylik investorlar va mutaxassislarning kirib kelishi ayrim yurtdoshlarimiz tomonidan turlicha qarshi olinmoqda. Ba’zilar bu jarayonda xavf ko‘rsa, boshqalar uni tabiiy rivojlanishning bir qismi sifatida baholamoqda. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, har qanday tashqi hamkorlik – ayniqsa, iqtisodiy va texnologik yo‘nalishdagi aloqalar – agar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilsa, mamlakat uchun katta foyda keltirishi mumkin.

Avvalo, Xitoy kompaniyalari qurilish sohasida katta tajriba va ilg‘or tajribalarga ega. Ularning ishtiroki O‘zbekistonga zamonaviy texnologiyalarni olib kirishga, zamonaviy me’moriy uslublarni joriy etishga va umumiy sifatni oshirishga xizmat qiladi. Bu esa, uzoq muddatli istiqbolda qurilgan binolarning mustahkamligi va funksionalligini ta’minlaydi. Shuningdek, yirik loyihalar doirasida minglab ish o‘rinlari yaratiladi. Bu orqali mahalliy ishchi kuchi ish bilan ta’minlanadi, ularning malakasi oshadi, natijada mahalliy kadrlar zamonaviy qurilish jarayonlarida bevosita tajriba orttiradi. Bu esa, kelajakda O‘zbekistonning o‘zida ham yetuk quruvchilar soni ortishiga olib keladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, Xitoy bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan loyihalar nafaqat binolar qurilishi, balki yo‘llar, ko‘priklar, sanoat zonalari, elektr stansiyalari kabi infratuzilma obyektlarini ham o‘z ichiga oladi. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining umumiy rivojiga xizmat qiladi. Tashqi investorlarningishonchi ortadi, yangi sarmoyalar jalb etiladi. Shu boisdan ham, xitoyliklarning O‘zbekistonda qurilish faoliyatida ishtirok etishi – bu mustaqil

rivojlanayotgan davlatimiz uchun katta imkoniyatdir. Eng muhimi, bu jarayon to‘g‘ri boshqarilsa va mahalliy manfaatlar e‘tiborda bo‘lsa, u holda bu hamkorlik o‘z samarasini albatta beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J. Ziyamuxamedov - “Xitoy adabiyotining O‘zbekistonda o‘rganilishi va rivojlanishi” (2022-yil, Noyabr) maqolasi, kirish qismidan olingan.

2. A. Xidirov - “O‘zbekiston-Xitoy: Tarix, diplomatiya va iqtisodiyot” (05.11.2023) maqolasidan olingan.

UZA - “Uzbekistan-China: Strategic partnership results for the first nine months of 2024” (09.10.2024)

3. Ibragimova.G.S. Ta’lim sifati monitoringi jarayonida xalqaro baxolash dasturlarini keng joriy etishning ahamiyati // TDPU Ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali. –Toshkent, 2022. -№ 6. B. 268-278.

4. T. Abdullayev - “Cooperation between Uzbekistan and China in the field of human capital development” (2024) axborotidan olingan.

5. Ibragimova G.S. Ta’lim jarayoni samarasini oshirishda pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning mazmun mohiyati. “Tilni o‘qitish va o‘rganishda xalqaro XXI asr ko‘nikmalari” // III xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Jizzax, 2022. 20-may- B. 251-254.

6. Ibragimova.G.S. Indicators of the use of economic criteria foimproving the quality of education. // American Journal of Interdisciplinary Research and Development Journal. – America. July - 2024. №30 – P.86-89.

7. M. Jacques - “When China rules the world” kitobidan olingan.

8. Ibragimova.G.S. Assenssing the use of information and communication technology // Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka Journal.-Warszawa, 2022. -№5 – P.38-44.

9. Ataboyev A.Dj. Til borliq va obyektiv voqelikning elementi sifatida // “Turizm sohasida sotsial media, mahalliy madaniyatlar va gid hamrohlik munosabatlari”

Respublika ilmiy-amaliy anjumani mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Andijon, 2024. –B.43-46.

Rus va o‘zbek tillarida jins kategoriyasining grammatik va tipologik tahlil

G‘ulomova Saodatxon Avazbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi:

*Ilmiy maslahatchi: **Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich***

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus va o‘zbek tillari grammatikasidagi jins kategoriyasi mavjudligi va mavjud emasligi qiyosiy tahlil qilinadi. Rus tilida jins grammatik kategoriya sifatida keng qo‘llanilsa, o‘zbek tilida u mavjud emas. Maqolada bu holat ikki tilning morfologik tuzilishiga, gap tuzilmasiga va tarjima jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatishi ilmiy asosda izohlanadi. Shuningdek, jins kategoriyasining mavjudligi yoki mavjud emasligi milliy tafakkur va nutq madaniyatiga qanday ta’sir qilishi haqida ham mulohazalar yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Jins kategoriyasi, grammatik tahlil, rus tili, o‘zbek tili, qiyosiy tipologiya, morfologiya.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ категории рода в грамматике русского и узбекского языков. В русском языке категория рода играет важную роль в морфологии и синтаксисе, тогда как в узбекском языке она отсутствует. Рассматривается влияние наличия или отсутствия категории рода на структуру предложений, морфологическую систему и процесс перевода. Также обсуждается связь данной категории с культурным мышлением и речевой традицией народов.

Ключевые слова: Категория рода, грамматический анализ, русский язык, узбекский язык, сравнительная типология, морфология.

Annotation: This article provides a comparative analysis of the gender category in the grammar of Russian and Uzbek languages. While gender plays a significant role in Russian morphology and syntax, it is absent in Uzbek. The article explores how the presence or absence of grammatical gender affects sentence structure, morphology, and translation. It also discusses how this category relates to national thinking and speech culture.

Keywords: Gender category, grammatical analysis, Russian language, Uzbek language, comparative typology, morphology.

Til-bu inson tafakkuri va madaniyatining asosiy ifoda vositasi bo‘lib, har bir til o‘ziga xos grammatik tuzilishga ega. Grammatika-til tizimining eng muhim

bo‘g‘inlaridan biri bo‘lib, u orqali so‘zlar orasidagi munosabat, ularning tuzilishi va vazifasi belgilanadi. Dunyo tillarida uchraydigan grammatik kategoriyalardan biri bu jins kategoriyasidir.

Rus tilida jins kategoriyasi otlarda, sifatlarda, olmoshlarda va fe‘lning ayrim shakllarida grammatik jihatdan aniq ifodalanadi. Unda so‘zlarning erkak, ayol va o‘rta jinsga mansubligi gap qurilishi va so‘zlar orasidagi muvofiqlikda muhim ahamiyatga ega. “O‘zbek tilida jins kategoriyasi mavjud emas, bu esa so‘zlarning o‘zgaruvchanligini kamaytiradi va tahliliy tuzilmasini mustahkamlaydi.”²²

Ushbu maqolada rus va o‘zbek tillaridagi jins kategoriyasining mavjudligi va yo‘qligi grammatik jihatdan solishtirib o‘rganiladi. Maqolaning maqsadi—rus tilida jins kategoriyasining rolini ochib berish hamda o‘zbek tilidagi uni ifodalovchi vositalarni tahlil qilishdir.

Rus tilida jins kategoriyasi otlarning grammatik belgisidir va u uchta turga bo‘linadi: mujskoy rod (erkak jins), jenskiy rod (ayol jins) va sredniy rod (o‘rta jins). Bu kategoriya tilning boshqa birliklari-sifatlar, olmoshlar va fe‘l shakllari bilan grammatik moslikda ishlatiladi. Jins kategoriyasi rus tilining morfologik va sintaktik tizimida muhim rol o‘ynaydi.

a) Otlarda jins

Rus tilidagi otlar jinsiga ko‘ra aniqlanadi va ko‘pincha otning oxirgi harfi orqali jins ajratiladi:

Erkak jins (мужской род): ko‘pincha undosh harf bilan tugaydi: стол, день, учитель.

Ayol jins (женский род): -a, -я bilan tugaydi: мама, книга, семья.

O‘rta jins (средний род): -o, -e bilan tugaydi: окно, море, имя.

Lekin ayrim istisnolar ham mavjud. Masalan, дядя (amaki) – -я bilan tugasa-da, erkak jinsga mansub.

b) Jinsda sifatlar va olmoshlarning mosligi

Rus tilida sifatlar o‘zaro grammatik bog‘lanishda ot bilan jinsga ko‘ra moslashadi:

²² Normurodov A., 2006, “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” 45-bet

Новый стол – erkak jins

Новая книга – ayol jins

Новое окно – o‘rta jins

Olmoshlar ham jinsga mos shaklda ishlatiladi:

Он (u, erkak), она (u, ayol), оно (u, o‘rta jinsdagi)

c) Fe’llarda jins ifodalanishi

Rus tilidagi o‘tgan zamon fe’llari jinsga mos holda o‘zgaradi. Masalan:

Он пришёл (u keldi – erkak)

Она пришла (u keldi – ayol)

Оно пришло (u keldi – o‘rta jins)

Shuningdek, sifatdosh shakllarida ham jins ifodalanadi:

Обидевшийся мальчик (xafa bo‘lgan bola – erkak)

Обидевшаяся девочка (xafa bo‘lgan qiz – ayol)

d) Gap tuzilishida jinsning roli

Rus tilida jins faqat alohida so‘zlarda emas, balki butun gap tuzilmasiga ta’sir ko‘rsatadi. Gapdagi aniqlovchilar, ega, kesim va aniqlovchi so‘zlar o‘zaro jinsga ko‘ra moslashadi:

Маленький мальчик играл во дворе.

Маленькая девочка играла во дворе.

Bu misollar jins kategoriyasi tilning morfologik va sintaktik birliklariga qanchalik chuqur ta’sir qilayotganini ko‘rsatadi.

O‘zbek tili-turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, analitik til xususiyatiga ega. Bu tilning eng muhim grammatik xususiyatlaridan biri-jins kategoriyasining mavjud emasligidir. “O‘zbek tilida gapning mazmuni jins orqali emas, balki kontekst orqali aniqlanadi.”²³ O‘zbek tilida so‘zlar jinsga ko‘ra o‘zgarmaydi va jins grammatik birlik sifatida til tizimida qatnashmaydi.

a) Otlarda jins mavjud emas

O‘zbek tilida otlar jinsga bo‘linmaydi. Har qanday ot — u tirik mavjudot bo‘ladimi, jonsiz narsa bo‘ladimi — erkak yoki ayol jins shaklida grammatik jihatdan

²³ Qo‘chqorov O., 2002, “O‘zbek tilining nazariy grammatikasi”101-bet

farqlanmaydi: “Jins grammatik kategoriyasi o‘zbek tiliga xos emas bo‘lib, bu tilning sintetik emas, balki analitikligidan dalolat beradi.”²⁴

O‘qituvchi – bu so‘z ham erkak, ham ayol o‘qituvchini anglatishi mumkin.

Do‘st, shifokor, mijoz – jinsga qarab o‘zgarmaydi.

Jinsni ifodalash zarur bo‘lsa, u holda lug‘aviy vositalar yoki kontekst orqali belgilanadi:

Ayol shifokor, erkak o‘qituvchi, qiz bola, o‘g‘il bola

Yoki ayrim holatlarda jinsli sinonimlar qo‘llaniladi:

Ot – biya (urg‘ochi ot)

Qo‘y – quchqar, echki – teka

Lekin bu holatlar faqat jonli mavjudotlarda va ayrim sohalarda uchraydi, grammatik qonun emas.

b) Fe‘l va boshqa so‘z turkumlarida jins ifodalanmaydi

O‘zbek tilida fe‘llar ham jinsga ko‘ra o‘zgarish qilmaydi. Masalan:

U keldi – bu so‘z ham u (erkak), ham u (ayol) uchun bir xil shaklda ishlatiladi.

Sifatlar, olmoshlar, sonlar va boshqa turkumlarda ham jins farqi grammatik jihatdan aks etmaydi:

Chiroyli bola – jins kontekst orqali aniqlanadi

U darsga bordi – u kim ekanligi faqat ma’no va kontekstdan ayon bo‘ladi

c) Gap tuzilishiga jins ta’sir qilmaydi

O‘zbek tilida gapdagi so‘zlar jinsga qarab shakllanmaydi. Ya’ni:

U kitob o‘qiyapti.

Do‘stlarim keldi.

Bu yerda “u” kim ekanligi – ayolmi, erkakmi – faqat qo‘shimcha ma’lumot yoki kontekst orqali tushuniladi. Gapdagi ega, kesim, aniqlovchi kabi unsurlar jinsga moslashmaydi.

Rus va o‘zbek tillari grammatik tuzilishi jihatidan ko‘plab farqlarga ega bo‘lib, ular orasida jins kategoriyasining mavjudligi yoki mavjud emasligi muhim o‘rin

²⁴ Hoshimov O., Rasulov M., “O‘zbek tili grammatikasi” 1996, 88-bet)

egallaydi. Bu farq, ayniqsa, otlar, fe'llar, sifatlar, olmoshlar va gap tuzilmasida yaqqol ko'zga tashlanadi.

1) Otlarda jins

Rus tilida har bir ot muayyan jinsga mansub bo'lib, bu jins o'z navbatida boshqa so'zlar bilan grammatik moslashuvni talab qiladi. Masalan:

Мальчик усердно учится. (Bu yerda "мальчик" erkak jins bo'lib, unga "усердный" kabi sifatlar erkak jinsda kelishadi.)

Девочка читает книгу. (Bu yerda "девочка" ayol jins, unga "хорошая", "маленькая" kabi ayol jins shaklidagi sifatlar mos keladi.)

O'zbek tilida esa bunday jins ajratilishi mavjud emas. "Bola" deganda ham o'g'il bola, ham qiz bola tushunilishi mumkin:

Bola dars qilyapti. – bu jumlada bolaning jinsi grammatik jihatdan emas, faqat kontekst asosida aniqlanadi.

Rus tilidagi jins morfologik vositalar bilan ifodalansa, o'zbek tilida jins lug'aviy yoki semantik vositalar yordamida tushuniladi:

Ayol shifokor kelibdi.

Erkak o'qituvchi izlanmoqda.

Bu yondashuv o'zbek tilining jins kategoriyasiga ehtiyoj sezmasligini ko'rsatadi.

2) Fe'llarda jins

Rus tilida o'tgan zamon fe'llari jinsga qarab o'zgaradi:

Он пришёл, она пришла, оно пришло

Bu o'zgarish fe'ning kesim sifatida ega bilan moslashuvini talab qiladi. Ayni paytda o'zbek tilida:

U keldi. – shakli ham erkak, ham ayol uchun umumiy.

O'zbek tilida fe'ning bunday moslashuvga ehtiyoji yo'q. Gapdagi mazmun jinsni aniqlash uchun yetarli bo'lmasa, qo'shimcha so'zlardan foydalaniladi:

Qiz keldi.

O'g'il keldi.

3) Sifatlarning moslashuvi

Rus tilida sifatlar jinsga moslashadi:

Хороший день (erkak jins)

Хорошая погода (ayol jins)

Хорошее утро (oʻrta jins)

Oʻzbek tilida esa jinsga qarab sifat shakli oʻzgarmaydi:

Yaxshi kun

Yaxshi havo

Yaxshi tong

Bu oʻzbek tilida jins omil emasligini va sifatlarning har doim neytral shaklda ishlatilishini koʻrsatadi.

4) Olmoshlardagi farq

Rus tilida jinsni koʻrsatuvchi shaxs olmoshlari mavjud:

он – u (erkak)

она – u (ayol)

оно – u (oʻrta jinsdagi narsa)

Oʻzbek tilida esa bu uchala holatda ham faqat "u" ishlatiladi:

U keldi – (u erkak ham boʻlishi mumkin, ayol ham, hattoki jonsiz narsa ham)

Shuning uchun oʻzbek tilida koʻpincha kontekst jinsni tushunishda hal qiluvchi omil boʻlib xizmat qiladi.

5) Gap tuzilishidagi taʼsir

Rus tilida jins faqat alohida soʻzlarda emas, balki butun gapning tuzilishiga taʼsir qiladi. Yaʼni ega, sifat, olmosh va kesim jinsga qarab moslashadi:

Уставшая девочка быстро легла спать.

Уставший мальчик сразу уснул.

Oʻzbek tilida esa gap tarkibidagi soʻzlar jinsdan mustaqil ishlatiladi:

Charchagan qiz tez uxlab qoldi.

Charchagan bola darrov uxlab qoldi.

Bu yerda “charchagan” sifat jinsga koʻra oʻzgarmaydi. Natijada oʻzbek tilidagi gap tuzilmasi soddaroq boʻlib, grammatik moslashuv talab qilinmaydi.

Rus va o‘zbek tillari grammatik tizimi o‘rtasidagi asosiy farqlardan biri bu — jins kategoriyasining mavjudligi yoki mavjud emasligidir. Rus tili jinsli til bo‘lib, unda ot, sifat, fe‘l, olmosh kabi so‘zlar jinsga qarab o‘zgaradi. Bu holat gap tuzilmasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va grammatik moslashuvni talab qiladi.

Aksincha, o‘zbek tilida jins kategoriyasi mavjud emas. So‘zlar jinsga qarab o‘zgarmaydi, gaplar esa jinsdan qat’i nazar umumiy shaklda tuziladi. Jins faqat kontekst yoki lug‘aviy vositalar orqali ifodalanadi. Bu holat o‘zbek tilining grammatik jihatdan soddaroq, analitik tuzilganligini bildiradi. "Rus va o‘zbek tillari o‘rtasidagi asosiy tipologik farqlardan biri — jins kategoriyasining mavjud yoki mavjud emasligidir."²⁵

Til o‘z tuzilmasi orqali millat tafakkurini aks ettiradi. Rus tilidagi jinsli tuzilma kishilarning nutqida aniqlik va grammatik moslashuvni kuchaysa, o‘zbek tilidagi jinsdan xoli tuzilma esa kontekstual tushunishga asoslanadi. Bu esa har ikki tilda fikr ifodasi va nutq qurilishida o‘ziga xoslikni yuzaga keltiradi.

Shuningdek, rus tilida jins kategoriyasi fe‘llarning zamon va holatdagi ifodasiga ham bevosita ta’sir qiladi. Bu o‘z navbatida matn tuzilmasida grammatika va semantika uyg‘unligini shakllantiradi. O‘zbek tilida esa bunday talab yo‘qligi sababli, ko‘proq kontekst va ma’no asosida tushuniladi.

Jins kategoriyasining mavjud emasligi o‘zbek tilining tahliliy (analitik) xarakterini ko‘rsatadi, rus tili esa sintetik til sifatida so‘zlarning morfologik o‘zgarishlariga ko‘proq tayanadi. Bu ikki tilda gap tuzish, ifoda qilish, tarjima va o‘rganish jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, rus tilini o‘rganayotgan o‘zbek tilidagi talabalar jinsga doir grammatik moslashuvga e’tibor qaratishlari zarur.

Xulosa qilib aytganda, jins kategoriyasi ikki tilda grammatik strukturani tubdan ajratib turuvchi muhim mezondir. U faqat grammatik emas, balki madaniy tafakkur, nutq madaniyati va tarjima jarayonlarida ham muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Normurodov A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: O‘zbekiston, 2006.

²⁵ Jo‘raev N., “Qiyosiy tipologiya” 2012, 59-be

2. Qo‘chqorov O. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: Fan, 2002.
3. Hoshimov O., Rasulov M. O‘zbek tili grammatikasi (Morfologiya). — Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
4. Jo‘raev N. Qiyosiy tipologiya. — Toshkent: TDPU, 2012.
5. Karimov N. Rus tili grammatikasi: morfologiya va sintaksis. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
6. Tursunov U. Tilshunoslikka kirish. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2004.
7. Nurmonov A. O‘zbek tili morfologiyasi bo‘yicha nazariy materiallar. — Samarqand: SamDU, 2009.
8. Raxmonov M. Rus va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlili. — Toshkent: Fan, 2010.

O‘zbek tilidagi dialektlar va ularning lug‘aviy xususiyatlari

Maxammadjonova Oysha Lutfiddin qizi.

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

*Ilmiy maslahatchi; **Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich***

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilining turli dialektlarining fonetik, morfologik hamda sintaktik xususiyatlari tahlil etiladi. Dialektlar o‘rtasidagi farqlar, ular anglatayotgan ma‘nolar va ularning rivojlanishi ko‘rsatiladi

Kalit so‘zlar: Turkiy tillar, dialektlar, o‘rganilish jarayoni, fonetik, sintaktik va morfologik xususiyatlari, Andijon shevasi, Toshkent shevasi.

Аннотация: В данной статье анализируются фонетические, морфологические и синтаксические особенности различных диалектов узбекского языка. Показаны различия между диалектами, их значения и развитие.

Ключевые слова: Тюркские языки, диалекты, фонетические, синтаксические и морфологические особенности, андижанский диалект, самаркандский диалект.

Annotation: This article analyzes the phonetic, morphological, and syntactic features of various dialects of the Uzbek language. It highlights the differences between the dialects, the meanings they convey, and their development.

Keywords: Turkic languages, dialects, phonetic, syntactic and morphological features, Andijan dialect, Samarkand dialect.

Ma‘lumki, o‘zbek, umuman, turkey xalqlarning ildizlari miloddan oldin Markaziy Osiyoda istiqomat qilgan mahalliy tub qabila va urug‘lar – qarluqlar, o‘g‘uzlar, qipchoqlarga borib taqaladi. Har bir turkey xalq va uning tilining

shakllanishidabu urug‘larning biri asos bo‘lgan.²⁶ Lekin har birining o‘ziga xosliklari mavjud. Masalan, o‘zbek tilining o‘zida bir necha xil dialekt(sheva)larni o‘z ichiga olgan. O‘zbek tilidagi dialektlar uning milliy va regional xususiyatlarini o‘z ichiga olgan o‘ziga xos tilshunoslik hodisasidir. O‘zbek tilida dialektlarning mavjudligi, ularning lug‘aviy xususiyatlari, fonetik, morfologik, grammatik va sintaktik farqlari tilshunoslik tadqiqotlarida alohida o‘rin tutadi. Dialektlar o‘zaro farqlanishiga qaramay, bir-biriga yaqin bo‘lib, umumiy tildan ajralgan turli hududlarda yashovchi xalqlar o‘rtasida o‘ziga xos muloqot shakllarini yaratadi. Shu bilan birga, dialektlar orasidagi farqlarni va ularning lug‘aviy xususiyatlarini to‘g‘ri tushunish, tilni o‘rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Dialektlar — bu biror hududda, qabila yoki ijtimoiy guruhda qo‘llaniladigan tilning variantlari bo‘lib, ular grammatik, fonetik, leksik va sintaktik jihatdan bir-biridan farq qiladi. O‘zbek tilida quyidagi asosiy dialektlar mavjud: Toshkent (yakka) dialekti, Farg‘ona dialekti, Xorazm dialekti, Surxondaryo dialekti, Qoraqalpoq dialekti. Sheva so‘zlarga misollar:

Bibi – kelinoyi

Mashavo– mastava

Opo– aya

Opo‘y–ustoz

Jezda– qaynisingil

Yana bir misol: g‘ilvindi sheva so‘zi bo‘lib, somsaning bir turi sanaladi. U gap ichida qo‘llanganda unga dialektal ma’no yuklaydi:

«Onam bechora, erta turib, xamir qorib, sut pishirib, shirin va go‘shqli masalliqalar bilan g‘ilvindining ikki turini yoqqa tashlab, pishirib olibtilar. Otam esa tushda palovdan oldinroq noyob ovqat bo‘lgan yachmichni issiq non va saryog‘dan tayyorlab berdilar».

Ushbu dialektal matndan shu narsa anglashilib turibdiki, g‘ilvindi va yachmish so‘zlari sheva vakillaridan birining nutqida qo‘llangani uchun hamda ularni shevaning boshqa vakillari tushunishgani uchun ham u dialektal ma’noga ega bo‘lgan.

²⁶ Abdurahmonov G’ O‘zbek xalqi va tilining shakllanishi xaqida –Toshkent. 1999. –B. 5, 14

O‘zbek shevalarining o‘rganilish jarayoni turli davrlarda turlicha kechdi.

Uning dastlabki tadqiqoti sifatida “Devonu lug‘atit turk” asari ekanligi barchaga ayon, garchi uni faqat o‘zbek tili bilangina bog‘lab qo‘yish bir tomonlama bo‘lsa - da, o‘zbek shevalarini o‘rganishning dastlabki namunasi deb qabul qilish lozim, chunki unda bitilgan aksariyat turkiy shevalari xususiyatlari hozirgi shevalarimizda. Shu davrdan to hozirga qadar yaratilgan barcha tadqiqotlar har bir bir muallifning o‘z tutgan yo‘li, iqtidori, bilim ko‘lamida u yoki bu darajada tushuntirib kelingan. XX asrning I yarmiga qadar o‘zbek shevalarini o‘rganish to‘g‘risida ma’lumotlar yuzaga kelgan bo‘lsa-da, u fan asosiga qo‘yilmagan edi, chunki o‘zbek tilshunosligining o‘zi u davrlarda fan bo‘lib shakllanmagan edi. A.Nurmonovning belgilashicha, o‘zbek ilmiy tilshunosligining shakllanishi 40-yillarga to‘g‘ri keladi.

Aytish lozimki, o‘zbek shevalarini o‘rganish ishi 50-yillarda izga tushib ketgan bo‘lsa-da, ilmiy o‘zbek shevashunosligini 20-yillardan boshlash o‘rinli bo‘ladi.

Bu davrda o‘zbek shevalari maxsus komissiyalarda o‘rganilgan, shevalarning fonetik, grammatik, leksik xususiyatlari to‘g‘risida dastlabki tadqiqotlar e’lon qilingan. Bu ishlar boshida hukumat a’zolari, o‘zbek tili va adabiyoti olimlari, xususan, G‘.O. Yunus, Y. D.Polivanov, K.D.Yudaxinlar turgan.

Har bir dialekt o‘zining lug‘aviy, fonetik, morfologik va sintaktik xususiyatlariga ega. Misol uchun, Farg‘ona dialekti o‘ziga xos so‘z va iboralar bilan ajralib turadi. Xorazm dialekti o‘zbek tilidagi arab va fors tillaridan olingan so‘zlarni ko‘proq o‘z ichiga olgan.

Dialektlar orasida so‘zlarning ma’nosi va ishlatilishi farq qilishi mumkin. Masalan, ba’zi so‘zlar bir dialektda juda keng ishlatilsa, boshqasida ular kam ishlatiladi yoki umuman mavjud bo‘lmasligi mumkin. Misol uchun: «satil» so‘zi samarqandliklarning shevasida ko‘p qo‘llanadi, andijonliklarning shevasida esa «chelaklab, paqir» kabi so‘zlardan foydalaniladi. Ba’zi shevalarda «obtova», boshqa birida “chilopchin”. Qarinja Xorazm vohasida hozir ham qo‘llanib kelinadigan bu so‘z “chumoli” ma’nosini ifodalaydi. Masalan: “U qo‘lida o‘rmalab ketayotgan qarinjani puflab tashladi”. Rabg‘uziyda “qarinja” – “qarinchqa” tarzida uchraydi: “Qarinchqalarning ulug‘i oqsoq erdi”. Yoqtu Xorazm shevasida ushbu so‘z “yorug‘”

ma'nosini ifodalaydi. Mumtoz adabiyot namunalarida ham undan keng foydalanilgan.

Masalan:

Iki yoqtu guhar olamga bergan,

Muhabbat ganjini odamga bergan.

Dialektlar orasidagi fonetik farqlar ham o'ziga xosdir. O'zbek tilida fonetik jihatdan eng muhim farqlar asosan so'zlarning talaffuzida kuzatiladi. Masalan, Toshkent va Farg'ona dialektlarida bo'g'inlar o'rtasidagi talaffuz farqi mavjud bo'lib, bu turli dialektlarda so'zlarning talaffuzida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. Farg'ona dialektida ba'zi so'zlar “-a” va “-e” tovushlarini farqlashda, Xorazm dialektida esa undosh tovushlarning talaffuzi boshqacha bo'lishi mumkin. Ushbu fonetik farqlar dialektlar orasidagi muloqotda ba'zan tushunmovchiliklarga olib keladi. Dialektlar o'rtasida eng aniq farqlar fonetik xususiyatlarda kuzatiladi. O'zbek tilining turli dialektlarida so'zlarning talaffuzi farq qiladi. Xorazm dialektida, asosan, arab tilidan olingan so'zlarning talaffuzi o'ziga xosdir. Masalan, «d» va «t» tovushlarining talaffuzi Xorazm dialektida boshqalarga nisbatan ancha yumshoq va farq qiladi. Bu farqlar o'zbek tilining turli hududlarida yashovchi odamlarning muloqotda tushunmovchiliklarga olib kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Masalan: so'z boshida „k“, „t“ tovushlari o'rniga mos ravishda „g“, „d“ ishlatiladi: til – dil, tish – dish, kel – gal, kerak – garak; so'zlarning o'rin-payt kelishigi shakllarida III shaxs shaklida kelishik qo'shimchasidan oldin „-n-“ tovushi qo'shiladi: ichinda (ichida), dishinda (tishida).

Dialektlar orasidagi grammatik farqlar ham mavjud. Masalan, bir dialektida fe'lning shakllanishi boshqacha bo'lishi mumkin. Andijon dialektida ko'p hollarda fe'lning o'ziga xos shakllari ishlatiladi, masalan, “men boryapman”ni o'rniga “men boryappan” ishlatiladi, yana boshqa shevada esa «borayotrman» shakli qo'llaniladi. Xorazm dialektida esa, ba'zi hollarda morfologik o'zgarishlar kuzatiladi. Dialektal farqlar sintaktik qurilishlarda ham o'zgarishlarga olib kelishi mumkin, bu esa tilni o'rganishda qo'shimcha murakkabliklar tug'diradi. Dialektlar orasida bunday leksik farqlarni aniqlash, tilni o'rganish jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki ba'zi so'zlar boshqa hududlardagi insonlarga noto'g'ri yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin.

O‘zbek tilidagi dialektlar va ularning lug‘aviy xususiyatlarida bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolar o‘rganish jarayonini qiyinlashtiradi va tilni rivojlantirishda to‘siq bo‘lishi mumkin. Ko‘plab o‘zbek dialektlari so‘nggi yillarda yo‘qolib bormoqda. Urbanizatsiya, mass-media va globalizatsiya kabi omillar sababli yosh avlod o‘z dialektlarini unutar ekan, rasmiy tilga o‘rganishda davom etmoqda. Bu dialektlarning o‘ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish, ularning o‘rganilishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, bunday dialektlarning kelajagi xavf ostida.

Har bir dialektda ishlatiladigan so‘zlar va ifodalar boshqacha bo‘lishi mumkin. Shu sababli, turli hududlarda yashovchi o‘zbeklar o‘rtasida muloqotda muammolar yuzaga keladi, ayniqsa, ta‘lim tizimida yoki ilmiy tadqiqotlar olib borishda. Dialektlarni o‘rganish uchun maxsus ilmiy loyihalar va dasturlarni yaratish, ular haqida keng ilmiy adabiyotlar yaratish zarur. O‘zbek tilidagi dialektlarning lug‘aviy xususiyatlarini o‘rganish va ularni saqlash bo‘yicha quyidagi ilmiy asoslangan takliflar keltiriladi: Dialektlarni qayd etish va tizimli o‘rganish. Dialektlarni saqlab qolish uchun ularga oid tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar olib borilishi kerak. Har bir dialektning lug‘aviy, fonetik, grammatik xususiyatlarini tizimli ravishda qayd etish, dialektal lug‘atlar yaratish va ularni tizimli ravishda saqlash kerak. Buning uchun tilshunoslar va ilmiy tadqiqotchilar jamoasi yaratilib, bu dialektlarni o‘rganish va ularni qayd etish uchun maxsus loyihalar ishlab chiqilishi zarur.

Dialektlar haqidagi bilimlarni ta‘lim tizimiga kiritish, o‘quvchilarga turli dialektlar va ularning lug‘aviy xususiyatlari haqida tushuncha berish kerak. Maktablarda dialektlarning farqlari va ularning tarixiy o‘rni haqida maxsus darslar tashkil etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu nafaqat tilni boyitishga, balki o‘zbek xalqining madaniy va ijtimoiy xilmaxilligini anglashga yordam beradi.

O‘zbek tilidagi dialektlar va ularning lug‘aviy xususiyatlarini o‘rganish, saqlash va rivojlantirish, tilni boyitish va xalqning madaniy merosini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega. Dialektlar o‘zaro farqlanishi, tilning boyligini aks ettiradi. Biroq, dialektlarning yo‘qolishi va tushunmovchiliklar ularning saqlanishi va o‘rganilishini xavf ostiga qo‘ymoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun ilmiy asoslangan takliflar, dialektal tadqiqotlar va ta‘lim tizimida dialektlarni o‘rganishga

e'tibor qaratish zarur. Bu, o'z navbatida, o'zbek tilining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmonov, M. (2012). O'zbek tilining dialektologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Noshirligi.
2. O'rikov, M. (1998). O'zbek tili dialektlarining lug'aviy va grammatik xususiyatlari. Toshkent: Akademnashr.
3. Khodjaev, B. (2000). O'zbek tilining xalqona shevalari va ularning lug'aviy xususiyatlari. Toshkent: Fan.
4. Dmitrieva, O. (2015). O'zbek tilidagi dialektlarning fonetik xususiyatlari. Toshkent: O'qituvchi

Linguopragmatic issues in translating english social media posts into uzbek

Nusratov Javohir Bahodir o'g'li
PhD Researcher in Philology
Karshi State University

Abstract. This article analyzes the linguopragmatic issues that arise in translating widely used English-language posts on social media into Uzbek. The study explores nuances in the connotative meaning of words, cultural realities, abbreviations, emojis, and hashtags. The article also provides strategies for ensuring linguopragmatic compatibility. The research has practical significance for improving translation quality and accurately reflecting modern internet discourse.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan ingliz tilidagi postlarning o'zbek tiliga tarjimasida uchraydigan lingvopragmatik muammolar tahlil qilinadi. Tahlil davomida tanlangan postlar misolida so'zlarning konnotativ ma'nosi, madaniy realiyalar, qisqartmalar, emoji va hashtaglar tarjima jarayonidagi nozik jihatlar yoritiladi. Maqolada lingvopragmatik moslikni ta'minlash yo'llari ham ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot tarjima sifatini oshirish va zamonaviy internet nutqini to'g'ri aks ettirishda amaliy ahamiyatga egadir.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвопрагматические проблемы, возникающие при переводе широко распространённых англоязычных постов в социальных сетях на узбекский язык. Исследование охватывает тонкости коннотативного значения слов, культурные реалии, аббревиатуры,

эмодзи и хэштеги, встречающиеся в процессе перевода. В статье также предлагаются стратегии обеспечения лингвопрагматической совместимости. Результаты исследования имеют практическое значение для повышения качества перевода и адекватного отражения современной интернет-коммуникации.

Keywords: social media, linguopragmatics, translation, English, Uzbek, hashtag, emoji, abbreviations.

Kalit soʻzlar: ijtimoiy tarmoqlar, lingvopragmatika, tarjima, ingliz tili, oʻzbek tili, hashtag, emoji, qisqartmalar.

Ключевые слова: социальные сети, лингвопрагматика, перевод, английский язык, узбекский язык, хэштеги, эмодзи, аббревиатуры.

Introduction

Today, social media serves not only as a communication tool but also plays an active role in socio-political, cultural, and economic processes. Translating texts emerging from social platforms requires not only grammatical but also deep linguopragmatic approaches. In particular, the proper rendering of emotional nuances, cultural references, abbreviations, and internet jargon during the English-Uzbek translation process has become an important issue.

Theoretical Background

Linguopragmatics studies how speech is understood in terms of meaning and context. Scholars such as Nida (1964), Hatim and Mason (1997), and House (2015) emphasize the importance of context and functional purpose in translation. On social media, these aspects gain even more relevance, making goal-oriented strategies as important as literal translations.

Materials and Methods

The research materials consisted of popular English-language posts on Twitter and Instagram. Their official or unofficial Uzbek translations were analyzed. An analytical approach was used to examine the translation of linguopragmatic elements such as sarcasm, irony, abbreviations, hashtags, and emojis.

Practical Analysis

The following linguopragmatic issues were identified in the translation of 50 selected English posts on Twitter and Instagram into Uzbek. The results are summarized in the table below:

Issue Type	Occurrence Rate (%)
Misinterpretation of sarcasm and irony	42%
Unclear translation of abbreviations	38%
Improper or absent translation of hashtags	60%

Loss of emojis and multimodal markers 54%

1. Misinterpretation of sarcasm and irony:

English: "Yeah, right. Because everyone loves Mondays."

Translation: "Ha, albatta. Hammaga dushanba yoqadi."

Issue: Irony is misunderstood; interpreted literally.

Suggestion: "Ha, dushanba — hammaga yoqadigan kun go‘yo..."

2. Misinterpretation or omission of hashtags:

English: #ThrowbackThursday

Incorrect translation: "#OrqagaQaytishPayshanbasi"

Suggestion: "#XotiralarKuni" or "#EsdalikPayshanbasi"

3. Poor translation or omission of abbreviations:

English: ICYMI (In Case You Missed It)

Translation: Often not translated at all.

Suggestion: "Agar ko‘rmay qolgan bo‘lsangiz..."

4. Misinterpretation or omission of emojis and multimodal elements:

English: "We did it! 🎉🔥 "

Translation: "Biz bajardik."

Suggestion: "Biz uddaladik! 🎉🔥 "

5. Successful translation example:

English: "ICYMI: Our new update is here 🚀 "

Uzbek: "Ko‘rib ulgurmagan bo‘lsangiz: yangi yangilanish tayyor! 🚀 "

Discussion

Neglecting linguopragmatic elements in translation reduces a text's emotional, cultural, and communicative value. Translators should consider not only the denotative but also the connotative meanings, stylistic devices, and contextual impacts of words.

Conclusion

A linguopragmatic approach is essential in translating social media posts. Every phrase, title, hashtag, and emoji must be interpreted in its proper context. The findings of this study can serve as practical guidance for content translators, brand managers, and linguists working with social media.

References

1. Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Brill.
2. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge.
3. House, J. (2015). *Translation Quality Assessment*. Routledge.

4. Crystal, D. (2011). Internet Linguistics. Routledge.
5. Karimov, M. (2021). Tarjima nazariyasi asoslari. Tashkent: TDShI.
6. Articles from the list of OAK of Uzbekistan (2020–2024).

Innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish

Matqosimova Mohiraxon Erkinbek qizi

*ADCHTI, Nemis tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrasi o'qituvchisi*

Abduqayumova Saodatxon Mansurjon qizi

*ADCHTI, Filologiya va tillarni o'qitish :
nemis tili ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi orqali o'quv sifatini oshirish masalalari yoritiladi. Yangi axborot-kommunikatsiya vositalari, raqamli platformalar va interaktiv metodlar yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, faolligi va bilimlarni amaliyotda qo'llay olish salohiyati rivojlantiriladi. Shuningdek, o'qituvchining roli va didaktik yondashuvlar zamonaviy tendensiyalar asosida qayta ko'rib chiqiladi.

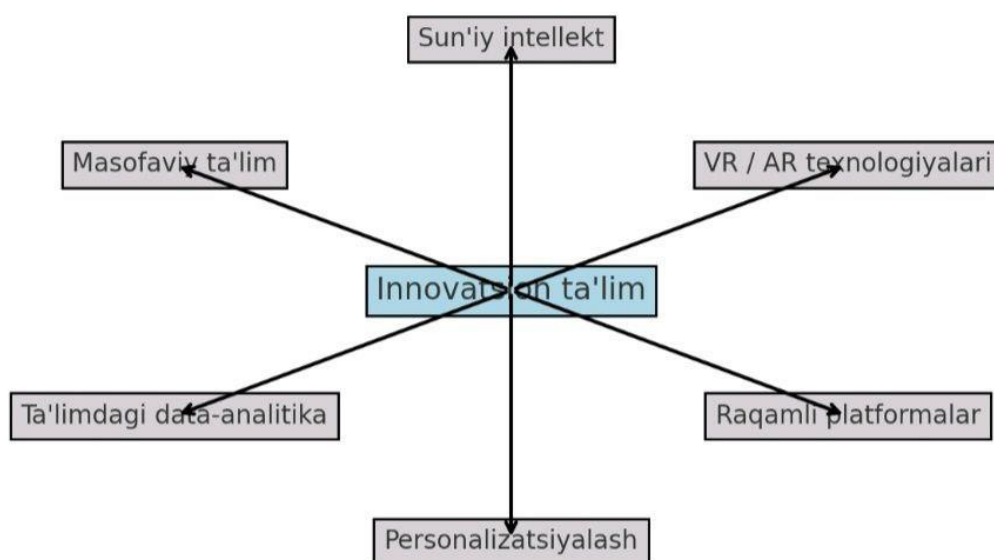
Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, ta'lim jarayoni, raqamli pedagogika, interaktiv metodlar, o'qitish samaradorligi

Zamonaviy jamiyatda ta'lim sohasining uzluksiz rivojlanib borishi – raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va boshqa innovatsion yechimlarning jadal joriy etilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, ya'ni uni zamonaviy talablar asosida yangilash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu maqsadda innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonining barcha bosqichlariga tatbiq etilmoqda.

Innovatsion texnologiyalar tushunchasi va ularning turlari Innovatsion texnologiyalar – bu ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy vositalar, usullar va yondashuvlar majmuasidir. Bular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT). Innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish – bu nafaqat texnik yangiliklarni joriy etish, balki butun ta'lim tizimini zamon talablari asosida isloh qilishdir. O'zbekistonning

ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar ushbu yo'nalishda muhim poydevor yaratmoqda. Kelajakda mazkur texnologiyalarni izchil joriy etish orqal raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega yoshlarni tarbiyalash imkoniyati yanada oshadi.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotida tutgan roli. Har bir jamnyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, ungailg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Sun'iy intellekt (AI)— kompyuter tizimlarining inson kabi fikrlashi, o'rganishi va qaror qabul qilishi imkonini beruvchi texnologiyadir. Ta'limda AI asosida interaktiv yordamchilar (masalan, Khanmigo), testlarni avtomatik tekshirish, o'quvchilar bilim darajasiga qarab moslashtirilgan topshiriqlar berish imkoniyati mavjud

VR / AR texnologiyalari: VR (Virtual Reality) va AR (Augmented Reality) orqali o'quvchilar real dunyodagi murakkab jarayonlarni simulyatsiya qilgan holda o'rganishadi. Masalan, tibbiyotda anatomik modellar, geometriyada 3D shakllar, tarixda qadimgi obidalarni virtual ko'rish mumkin.

Raqamli platformalar: Ta'limda foydalaniladigan Eduten, Moodle, Google Classroom, Coursera kabi platformalar o'quv jarayonini raqamlashtirishga xizmat qiladi. Ular

o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida interaktiv muloqotni ta’minlaydi, nazorat ishlarini avtomatlashtiradi.

Personalizatsiyalash (Shaxsga moslashtirish)-Innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarni yoshi, bilimi, o‘rganish uslubiga qarab moslashtirilgan ta’lim olishlariga imkon yaratadi. AI orqali har bir o‘quvchiga individual kurs, maslahat va mashqlar tayyorlanadi.

Data-analitika: Data-analitika - o‘quvchilarning harakatlari, faolligi va bilim darajasini kuzatib borib, o‘qituvchilarga tahliliy hisobotlar taqdim etadi. Bu orqali o‘quv dasturlari takomillashtiriladi, samaradorlik oshadi.

Masofaviy (onlayn) ta’lim - o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida fizika jihatdan bir joyda bo‘lmagan holda ta’lim olish shaklidir. Pandemiya davrida keng tarqalgan bu usul hozirda ko‘plab universitet va maktablarda qo‘llanilmoqda.

«Ta’lim to‘grisida»gi Qonunva «Kadrlar tayorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta’lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi. Ma’lumki, uzluksizlik va uzviylik ta’lim tizimida, avvalo, jamiyatning ma’naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o‘quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir inson o‘z kasbiy tayyorgarligini, maxoratini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi. Ta’limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik vositalari, talaba (yoki o‘quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko‘nikmalari asosida mustaqil ishlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o‘quv faniga qiziqishini kuchaytirish, kasbiy bilimlarini chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg‘ulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir. Jaxon pedagogik tajribasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarining talaba (yoki o‘quvchi)larni fanlarga qiziqtirishga, ularning mustaqil ishlashda faolliklarini oshirishga imkoniyati cheksiz ekanligini tasdiqlamoqda. Ta’limning bugungi vazifasi talabalarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta’lim muxiti sharoitida mustaqil ravishla faoliyat ko‘rsata olishga axborot

oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoiniyati va sharoitini yaratib berish zarur. Shuga ko'ra yoshlarining talab va istaklaridan kelib chiqqan holda umumkasbiy fanlarni axborot kommunikatsion texnologiyalar orqali tayyorlab, yoshlarning yanada bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga harakat qilish bugungi kun dolzarb muammosi desak xato qilmagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. ЮНЕСКО. (2023). Education for the digital age: Trends and innovations. Paris: UNESCO Publishing.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-oktabrdagi PQ-5179-son qarori. “Raqamli ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish to'g'risida”.
3. UNICEF Uzbekistan & Ministry of Public Education. (2022). Eduten platformasi tajribasi haqida hisobot.
4. OECD. (2021). AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments. OECD Publishing.
5. Estonian Ministry of Education and Research. (2022). AI in Education: Estonian Strategy 2023–2027. Tallinn.
6. McKinsey & Company. (2020). How Artificial Intelligence Will Impact K–12 Teachers.
7. World Economic Forum. (2021). The Future of Jobs Report 2021. Geneva: WEF.
8. Anderson, J., & Rainie, L. (2022). The Future of Digital Spaces and the Role of Education. Pew Research Center.
9. Coursera. (2024). EdTech Trends and Learning Analytics.

Поэтика малых рассказов к. Г. Паустовского

Бахромова Сохиба Сайдулла кизи

студентка 1-курса направления ФТО:русский язык АГИИЯ

Махмудова М.В.

*Научный руководитель: преподаватель кафедры теории и практики
русского языка АГИИЯ*

Аннотация: В тезисе рассматриваются особенности поэтики малых рассказов К. Г. Паустовского как формы микропрозы. Анализируются художественные приёмы, тематическое разнообразие и лингвостилистическая выразительность текстов. Особое внимание уделяется роли художественной детали, поэтическому стилю прозы, эмоциональной насыщенности и

философской глубине, заключённой в малом объёме. Отмечается значение этих произведений в образовательной и культурной среде. Делается вывод о высокой воспитательной и эстетической ценности малых форм прозы К.Г.Паустовского.

Ключевые слова: автор, малая проза, микропроза, художественная деталь, поэтика, лиризм, образ, язык, эмоциональность, рассказ.

Константин Георгиевич Паустовский — мастер художественного слова, чья проза поражает читателя тонкостью чувств, светлой лиричностью и поэтической атмосферой. Особенно ярко эти качества проявляются в его малых рассказах — лаконичных, но насыщенных произведениях, в которых «каждая фраза наполнена смыслом» [2, стр.45]. В данном тезисе рассматриваются особенности поэтики малой прозы К.Г.Паустовского, раскрываются её жанровые и лингвостилистические характеристики, а также эмоционально-философская нагрузка, которую несут тексты небольшого объёма.

Малые рассказы Паустовского можно отнести к жанру микропрозы — произведений, ограниченных по объёму, но богатых по содержанию. Они часто представляют собой:

- этюды;
- зарисовки;
- лирические миниатюры;
- короткие новеллы.

Отличительная особенность — отсутствие прямого конфликта, вместо него — наблюдение, настроение, момент "озарения".

Пример: рассказ «Бабушкин сад» — это не история в классическом понимании, а эмоциональное воспоминание, передающее атмосферу дома, уюта и любви.

Паустовский мастерски использует **художественную деталь**. Один образ способен "осветить" весь рассказ:

«Подморозило. Трескались лужи, и из трещин тянуло ледяным молчанием» [1, стр.35].

Такой приём — сгущение лирической выразительности — роднит его стиль с поэзией. Здесь работает сразу несколько уровней:

зрительный образ;
звуковая живописность;
эмоциональный фон.

Каждая деталь неслучайна, она «работает на атмосферу, а не просто заполняет повествование» [7, стр.126].

Ключевые темы малых рассказов Паустовского:

природа как зеркало внутреннего состояния;
детство и родительский дом;
память как пространство души;
человеческая доброта и сострадание.

В рассказе «Тёплый хлеб» герой — мальчик, сделавший плохой поступок, раскаивается и в результате изменяется. Малый объем текста не мешает автору раскрыть моральную глубину.

Язык рассказов Паустовского:

насыщен эпитетами, метафорами, олицетворением;
приближен к поэтическому стилю;
ориентирован на внутреннюю ритмику.

«И вдруг я понял: тишина — это тоже музыка» [1, стр.72].

Такого рода фразы — философские миниатюры, которые живут в сознании читателя долгое время. Здесь язык становится не просто «средством передачи, а средой существования мысли» [8, стр.131].

Произведения Паустовского нередко используются:

в школьной программе как пример нравственного текста;
в преподавании русского языка как образец чистого литературного стиля;
в переводе — как тест на чувствительность переводчика к лексической и эмоциональной тональности.

Малые рассказы «формируют эстетический вкус, учат видеть красоту в повседневном и выстраивать внутренний мир на основе гуманистических ценностей» [4, стр.87].

Малые рассказы К. Г. Паустовского — это целый мир, сосредоточенный в нескольких страницах. Они доказывают, что глубина мысли не зависит от объема текста. Через лаконичную форму автор говорит о вечных вещах: природе, любви, памяти, добре. Его проза учит слушать тишину, видеть невидимое и ценить мимолётные, но важные мгновения жизни. Именно в этом заключается её непреходящее значение и педагогическая сила.

Список литературы:

13. Паустовский К. Г. Собрание сочинений: В 9 т. — М.: Художественная литература, 1981.
14. Зенкин С. Н. Паустовский как символ поэтики наблюдения // Новый мир. — 2002. — № 5.
15. Кожевникова Н. А. Малые жанры прозы в русской литературе XX века. — М.: Литера, 2010.
16. Гуськова Т. А. Проза Паустовского: поэтика и стиль. — СПб.: Наука, 2005.
17. Козлова Н. Д. Лирическая проза как жанровый феномен. — Воронеж: ВГУ, 2003.
18. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). СПЕЦИФИКА ПОЭТИКИ МИКРОПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. Редакционная коллегия, 336.
19. Махмудова, М. В. (2024). СТАНОВЛЕНИЕ СТИЛЯ КГ ПАУСТОВСКОГО В СТОРОНУ ПРОЗЫ «ПОТОКА СОЗНАНИЯ». PEDAGOG, 7(9), 115-117.
20. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). ОБРАЗ РАССКАЗЧИКА ПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. ББК 74+ 81я431 П78, 267.

Эволюция личности «мартина идена» в одноименном романе джека

лондона: Гармония реализма и натурализма

Халимова Муслима Шерали кизи

студентка 1- курса

направления ФТО: русский язык АГИИЯ
*Научный руководитель : преподаватель кафедры теории и практики
русского языка АГИИЯ Махмудова М.В.*

Аннотация: В данном тезисе анализируется один из ярких представителей американского реализма и натурализма начала XX века – роман Джека Лондона «Мартин Иден» . Рассматриваются содержание произведения, система образов, структура сюжета и художественно-эстетические особенности. Путем анализа персонажа показываются социальные и моральные проблемы, поднятые автором. Также рассматривается стиль автора с гармоничным использованием реализма и натурализма.

Ключевые слова: литературный стиль, личность, философская идея, литературный анализ, авторский стиль, образ героя, реализм, натурализм.

В начале XX века в американской литературе усиливается тенденция освещать социальные проблемы и ставить личность в центр повествования. В этом контексте творчество Джека Лондона, а особенно его роман «Мартин Иден», занимает особое место. Автор глубоко интерпретирует вопросы самопознания, конфликта с обществом и трансформации личности. Литературные направления – реализм и натурализм. Реализм – это направление, стремящееся точно и правдиво изображать реальность, включая внутренние переживания человека и влияние социального окружения. Натурализм рассматривает судьбу человека как результат воздействия окружающей среды, наследственности и социальных факторов . В романе «Мартин Иден» Джек Лондон синтезирует эти два направления, выражая социальную критику через личную трагедию главного героя. Роман «Мартин Иден» - это предельно жизненное произведение, охватывающее путь катарсиса от человеческого неведения до вершины духовной и интеллектуальной красоты. Средством этого путешествия становятся слова, изложенные на страницах книги. Вся книга – это собирательный образ борьбы за развитие, обучение и преодоление трудностей. В ней отражен путь самого Джека Лондона как писателя, каждая страница пронизана жизнью и реальностью. Как и в большинстве его произведений, здесь

трудно точно определить, какие именно автобиографические элементы использованы. Однако в образе Мартина Идена ясно прослеживаются черты самого Лондона: его воля, человечность и индивидуальность.

Мартин Иден – 21-летний моряк, спасший сына богатого адвоката от нападения. Это событие открывает ему двери буржуазного общества. Там он знакомится с девушкой по имени Руфь- студенткой, познающей мир исключительно через книги. Влюбившись в нее, Мартин ставит перед собой две цели: добиться ее любви и сделать это через обретение культуры. Он- простой моряк, вернувшийся из дальних плаваний, но его очаровывает как Руфь, так и ее мир. С невероятной силой воли он начинает самообразование, используя книги из библиотеки. «Мое образование – это библиотека, из которой я ежедневно беру несколько часов чтения, чтобы приобретать новые знания.» [1, стр.38]. Эта цитата показывает стремление Мартина Идена к самообразованию. Он стремится получить знания и культуру через книги. «Мартин Иден» - яркий пример воспитательного романа. В месте с героем читатель проходит все этапы его духовного и интеллектуального роста, наблюдает за его усилиями добиться уважения через знания и книги. Однако сам Мартин не считает книги источником радости. «Он больше не читал для удовольствия. Книги стали для него орудиями труда, и он работал с ними, как рабочий с инструментами» [1, стр.94].

Он остается прямолинейным, грубоватым моряком. Тем не менее, культура становится мостом к Руфи – его первоначальной цели. « Моя главная цель в жизни – завоевать любовь Руфь. И этого можно достичь только через культуру и литературу.» [1, стр.64]. Цитата подчеркивает, как любовь к Руфь побуждает Мартина Идена развиваться через культуру и литературу. Постепенно он осознает, что может не только читать, но и писать сам. Он посвящает письму по 19 часов в сутки, пренебрегая сном, питанием и личной жизнью. Несмотря на множество отказов редакций, не теряет надежды и продолжает отправлять свои рассказы в журналы. Он уверен: если добьется признания как – писатель Руфь обязательно полюбит его.

Но как показывает развитие сюжета, для него важна не культура как таковая, а признание и успех. В обществе, где ценность человека определяется уровнем дохода, литература становится лишь инструментом достижения материального достатка. Именно к такому выводу приходит и сам Мартин, столкнувшись с меркантильным и лицемерным отношением окружающих:

«Он понял, что успех измеряется деньгами и только деньгами, что высокие помыслы, великие мечты, знания и гений — ничто, если они не сопровождаются звонкой монетой...» [1, стр.117].

Джек Лондон, как типичный представитель американского общества, подчеркивает прагматизм этой среды: если ты не публикуешься и твои книги не продаются — ты никто. Никто не верит в Мартина, кроме него самого. Он — бедный, неграмотный, но добрый, упрямый и целеустремленный человек, не боящийся тяжелой работы. Его история вдохновляет и заставляет задуматься: откуда он берет столько терпения и сил? Неужели для достижения цели необходимо игнорировать мнение окружающих и идти напролом? «Когда я начал писать, я не просто хотел стать писателем, я хотел этим завоевать любовь Руфь и войти ее мир» [1, стр.74]. Любовь — чувство, которое пробуждает в нем интерес к знаниям и становится катализатором его роста. Желание понравиться Руфь толкает его к развитию, делает его сильнее. Он становится уважаемым, богатым, знаменитым. Однако все это не приносит ему счастье. Он — трагически одинокий человек, которому удалось добиться всего, кроме самого главного — внутренней гармонии. «Он был один, абсолютно один, и остался бы один, даже если бы весь мир пал к его ногам...» [1, стр.114]. «Мартин Иден» — это произведение, посвященное вопросам человеческой воли, духовных поисков и изменчивости личности. Через реализм и натурализм автор раскрывает сложные отношения между классами, культурой и богатством в обществе. Личность Мартина Идена — это образ человека, стремящегося изменить себя, но поглощенного обществом. Это произведение побуждает читателя глубже задуматься о жизни, пересмотреть смысл и цели своего существования.

Список литературы :

1. Лондон Дж Мартин Иден.-Москва: ЭКСМО, 2011.
2. Бродский Н.Л.Джек Лондон. Очерк жизни и творчества.- МоскваХудожественная Литература,1973.
- 3.Бережной С.Индивидуализм и общество в романе «Мартин Иден»./Вопросы литературы, N-2, 1984.
4. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). СПЕЦИФИКА ПОЭТИКИ МИКРОПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. Редакционная коллегия, 336.
5. Махмудова, М. В. (2024). СТАНОВЛЕНИЕ СТИЛЯ КГ ПАУСТОВСКОГО В СТОРОНУ ПРОЗЫ «ПОТОКА СОЗНАНИЯ». PEDAGOG, 7(9), 115-117.
6. Махмудова, М. В., & Урмонов, О. Х. (2024). ОБРАЗ РАССКАЗЧИКА ПРОЗЫ КГ ПАУСТОВСКОГО. ББК 74+ 81я431 П78, 267.

Проблемы перевода фразеологизмов
(на примере русского и узбекского языков)

Махаммаджонова Ойша Лутфиддин кизи,
студентка факультета романо-германских и славянских языков
Андижанского государственного института иностранных языков
Научный руководитель: Эгамова Н.Т.

Аннотация. Тема перевода фразеологизмов представляет особую сложность из-за их устойчивой структуры, образности и культурной специфики. В данной работе рассматриваются особенности передачи фразеологических единиц с одного языка на другой, анализируются основные стратегии перевода: эквивалентный, аналогичный, дословный и описательный. Особое внимание уделяется трудностям, связанным с межкультурными различиями и отсутствием прямых соответствий.

Ключевые слова: фразеологизм, перевод, способы перевода фразеологизмов: описательный, калькирование, частичное, полное.

В русском языке фразеологизмы особенно разнообразны и колоритны. Они отражают культурные, исторические и психологические аспекты общества. Употребление устойчивых выражений в речи обогащает язык, придаёт ему эмоциональную окраску и позволяет выражать сложные идеи в

компактной форме. Их изучение открывает глубину языка и предоставляет уникальную возможность понять менталитет и традиции народа.

Фразеологизм как языковая единица исследуется в работах таких ученых-лингвистов, как В.Н. Телия, В.В. Виноградов, Г.С. Гаврин, Ю.Н. Караулова, В.М. Мокиенко, Н.Ф. Алефиренко, Е.И. Диброва, Т.И. Вендина, П.А. Лекант. Исследуя понятие фразеологизм, ученые успешно выделяют признаки фразеологизма, хотя и не всегда сходятся в едином толковании таких понятий, как «фразеологизм», «фразема», «фразеологическая единица».

В Большом энциклопедическом словаре «Языкознание» термин «фразеологизм» (фразеологическая единица) трактуется как общее название слов и предложений, которые связаны семантически. Они воспроизводятся в процессе речи в соотношении семантической структуры и определенного лексико-грамматического состава. [7; 559-560].

В.В.Виноградов включает мотивированность и прозрачность внутренней формы в список дистинктивных признаков фразеологизма [3; 113].

Итак, фразеологизм — это устойчивое сочетание слов, имеющее целостное лексическое значение, независимое от смысла единиц, из которого оно состоит. Такое выражение помогает более точно выразить собственную мысль, передать смысл предложения, сделать его ярким, образным, выразить нужную интонацию или оттенок. Грамотное, умелое употребление фразеологизма в речи, знание его истории выдаёт начитанного человека с широким кругозором. В народе фразеологизмы часто называют крылатыми фразами, подчёркивая тем самым их способность лететь сквозь время и пространство, сохраняя свою актуальность и популярность. Эти выражения зачастую происходят из литературы, истории, кино и даже политических речей, становясь частью общекультурного наследия. Крылатые фразы обладают выразительной силой и лаконичностью, благодаря чему легко запоминаются и широко используются в общении.

- Делать из мухи слона – pashshadan fil yasamoq – biror voqeani bo‘rttirib ko‘rsatmoq

- переполнить чашу терпения – sabr kosasi to‘lmoq – chidami tugab, yashashdan bezmoq;
- убить двух зайцев одним выстрелом –bir kesak bilan ikki quyonni urmoq – ayni bir paytda ikki narsani ko‘zlab ish tutmoq
- искать грязь под ногтями –tirnoq ostidan kir qidirmoq – yomon niyat bilan deyarli aybi yo‘q kishining faoliyatidan ayb topishga harakat qilmoq;
- бежать высунув язык –tilini osiltirib yugurdi – juda tez, bor kuchi bilan yugurdi;
- вертеться на языке –tilini uchida turmoq – bilgan narsasini eslashga harakat qiladi, lekin eslolmaydi;

Перевод — деятельность по интерпретации смысла текста на одном языке и созданию нового эквивалентного ему текста на другом языке. Перевод фразеологизмов между русским и узбекским языками требует не только лингвистической точности, но и культурной адаптации, поскольку «фразеологизмы отражают образ мышления и особенности менталитета носителей языка»[1; 45]. Существует несколько основных способов перевода фразеологизмов с одного языка на другой. Выбор способа зависит от цели перевода, культурного контекста и наличия эквивалентов в языке перевода.

Иногда, для сохранения смысла и стиля оригинала, переводчику необходимо изменить некоторые слова и выражения, чтобы они звучали естественно на другом языке. Контекстуальные и культурные адаптации позволяют передать идею и эмоции оригинального текста наиболее точно и эффективно[9; 192].

Основные способы перевода:

1. Полный фразеологический эквивалент, когда в узбекском языке есть устойчивое выражение, точно передающее и смысл, и образ. Например: как рыба в воде – suvdagi baliqdek

2. Описательный перевод используется, когда в узбекском языке нет подходящего фразеологизма, и нужно объяснить смысл. Например: кот наплакал

— очень мало. В узбекском языке juda oz, sanoqli — передаёт значение, но не образ.

3. Калькирование (дословный перевод) иногда выражение можно перевести буквально, если оно понятно и в узбекской культуре. Например: как кошка с собакой – it-mushukday, делать из мухи слона – pashshadan fil yasash

4. Частичный фразеологический эквивалент – это фразеологическое соответствие между выражениями двух языков, при котором сохраняется общий смысл, но форма выражения отличается.

Часто контекст играет ключевую роль в выборе стратегии перевода фразеологизма, особенно если устойчивое выражение имеет эмоционально-оценочную окраску [7; 134].

По наблюдению лингвистов, идиоматические выражения часто утрачивают свою образность при буквальном переводе, что требует знания аналогичных выражений в языке перевода [5; 76].

Перевод фразеологических единиц между русским и узбекским языками представляет собой сложную лингвокультурную задачу, поскольку требует не только знания языковых соответствий, но и глубокого понимания национального менталитета.

Наиболее продуктивной стратегией перевода является поиск функционального эквивалента, обеспечивающего сохранение как смысловой, так и эмоционально-экспрессивной нагрузки фразеологизма.

В случаях отсутствия точного эквивалента, переводчики прибегают к калькированию, описательному переводу или адаптации, что позволяет сохранить коммуникативную цель оригинала.

Контекстуальный анализ фразеологических единиц играет ключевую роль в выборе адекватной стратегии перевода, особенно при передаче культурно-специфических реалий.

Сравнительный анализ выявил, что, несмотря на различия в образности и структуре фразеологизмов в русском и узбекском языках, в обоих случаях они выполняют сходные функции — экспрессивную, оценочную и эстетическую.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М.:
2. международные отношения, 1972. – С. 187.
3. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – М.:
4. Высшая школа, 1972
5. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография - М.:
Наука, 1977. - 192 с.
6. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные
отношения, 1980. – 383 с.
7. Каримова М.А. Проблемы эквивалентности в переводе идиом. — Самарканд:
СИПИ, 2021. — С. 134.
8. Телия В.Н. Фразеологизм [Текст] / В.Н. Телия // Большой энциклопедиче-
ский словарь. Языкознание / под ред. В.Н. Ярцевой. - М.: Большая российская
энциклопедия, 1998. - 559-560 с.
9. Эгамова Н.Т. Буквализмы при переводе. Актуальные проблемы филологии,
вопросы современного литературоведения и перспективы лингвистики:
сборник материалов республиканской научно-практической конференции. –
Андижан, 2024
10. Юсупова Д.И. Идиомы в межкультурной коммуникации. — Ташкент:
Учитель, 2018. — С. 76.

О переводе на русский язык исламских терминов «Бабурнаме», означающих тему наследства

Коракузиев Мадор Бегижонович,
АГИИЯ, соискатель

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению вопросов перевода на русский язык юридических терминов ислама в «Бабурнаме», затрагивающие тему наследства. Освящены вопросы о том, что при переводе текста с терминами, обозначающими наследство мастерство переводчика зависит от

особого внимания к адекватности передачи семантики исламских законов и правил шариата.

Ключевые слова: «Бабурнаме», наследство, исламский юридический термин, перевод, мастерство переводчика, герменевтический потенциал.

Annotatsiya: Maqola “Boburnoma”dagi merosga oid islomiy atamalarini tarjima qilish masalalarini ko‘rib chiqishga bag‘ishlangan. Merosga oid islomiy atamalar bilan matnni tarjima qilishda tarjimonning mahorati islom qonunlari va shariat qoidalari semantikasining yetarli darajada uzatilishiga alohida e‘tibor qaratishga bog‘liq bo‘lgan masalalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma”, meros, islomiy huquqiy atama, tarjima, tarjimon mahorati, germenevtik salohiyat.

Abstract: The article is devoted to the consideration of issues of translation into Russian of Islamic legal terms in the Baburnama, touching upon the topic of inheritance.

The issues are covered that when translating a text with Islamic legal terms, the skill of the translator depends on special attention to the adequacy of the transmission of the semantics of Islamic laws and Sharia rules.

Key words: “Baburnama”, inheritance, Islamic legal term, translation, translator's skill, hermeneutic potential.

Наследство – это не просто материальные ценности, переходящие от одного поколения к другому. В восточной литературе тема наследства значительно шире и глубже, охватывает духовные ценности, традиции, социальный статус, а также историческую память и национальную идентичность. Исследование этой темы позволяет глубже понять особенности культур восточных народов, их ценностные ориентиры и представления о мире.

Творчество Бабура представляется многочисленными культурами и традициями (арабская, персидская, индийская, тюркская и др.), демонстрирует разнообразные подходы к теме наследства. Например:

Анализируемая тема затрагивает вопросы наследства в контексте клановых отношений, борьбы за власть и имущество. В «Бабурнаме» прослеживаются конфликты между наследниками, влияние религиозных законов на распределение наследства, а также вопросы преемственности власти и

сохранения семейного престижа. В воспоминаниях о своем отце Бабур пишет, что «Хотя наследников налицо не было, Омар Шейх мирза сберег товары несмотря на то, что сам нуждался», подчеркивая добропорядочность правителя [1. С.24].

Тема наследства у мусульман тесно переплетена, прежде всего, с этико-правовыми нормами. В сочинении наследство часто выступает как символ непрерывности цивилизации, передачи мудрости и опыта от предков к потомкам. Образ «царя-наследника», обремененного ответственностью за судьбу государства, выступает главной темой сочинения. Бабур утверждает, что «Эти земли издревле были подвластны тюрку», и он как наследник имеет право владеть им [1, с.126]. Покорив Индию, Бабур наследство рассматривается сквозь призму кастовой системы и религиозных верований. Наследуются не только имущество и социальный статус, но и кармические последствия действий предков.

Тема наследства у Бабура часто связана с интересами государства, подчёркивающей важность уважения к старшим, преемственности традиций и сохранения семейного благополучия. Наследие рассматривается как нечто, требующее ответственности и преданности семейным ценностям. Бабур с гордостью отмечает: «Почти сто сорок лет столичный город Самарканд принадлежал нашему дому» [1, с.76].

В восточной исламской традиции тема наследства часто имеет не только материальное, но и символическое значение. Например, передача традиций, знаний, опыта и духовных ценностей. Наследники обязаны чтить память предков и продолжать их дело: «С разрешения его наследников мы с Касим Кукельташем в воскресенье привезли [покойницу] в этот сад и предали земле» [1, с.126].

Особенно важную роль здесь играет наследование титулов, должностей и имущества. Только тогда сохраняется связь с прошлым, осознаётся принадлежность к определённой культуре и нации. В наше время тема наследства приобретает новые грани, отражая изменения в социальных и политических условиях. В литературных произведениях поднимаются вопросы

конфликта между традициями и современностью. Сталкиваются старые и новые ценности в вопросах наследства. Определяется роль женщин в вопросах наследства, так как изменяются традиционные представления о правах женщин на наследство.

Таким образом, тема наследства в «Бабурнаме» является многогранной и сложной, отражая уникальные особенности культур Востока. Исследование этой темы позволяет глубже понять ценностные системы, социальные структуры и мировоззрение народов Востока, а также проследить эволюцию их представлений о мире на протяжении истории. Дальнейшее изучение данной проблематики позволит расширить знания о богатом литературном наследии Востока и его влиянии на мировую культуру.

Использованная литература.

1. Бабур Захириддин Мухаммад. «Бабурнаме» (Записки Бабура). Перевод Салье М./ Общ.ред-я и доработка С.Азимжановой – Ташкент, 1993. – 312 с.
2. Бобур З.М. Бобурнома. А. Абдурашидов, Б.Алимов ва бошқ. // П. Шамсиев, С. Мирзаев ва Э.Мано (Япония) нашрлариасос. қайтанаширгатайёрл.: С.Ҳасанов//Мас. муҳ.: В.Раҳмонов. – Т.: «Шарқ», АК, 2002. – 336 б.

Баба- яга: ведьма, хранительница или последняя из богинь?

Жураева Гульноза Бахтиёр кизи

студентка 1 курса направления образования

Филология и обучение языкам (русский язык) АГИИЯ

mariadalz26102006@gmail.com

научный руководитель: Карабаева Азизахон Содиковна

преподаватель кафедры теории и практики русского языка

Андижанского государственного института иностранных языков

Аннотация:

В статье рассматривается образ Бабы- Яги в контексте славянской мифологии и народного фольклора. Автор анализирует множественность её характеристик — от демонизированного персонажа до архетипа женской силы и мудрости. Освещаются вопросы этимологии имени, мифологических аналогов в других культурах, трансформации образа в христианизированной традиции. Особое внимание уделено интерпретации роли Яги как проводницы и хранительницы

сакральных знаний. Приводятся фольклорные примеры, лингвистические и культурологические интерпретации, а также личные размышления в контексте современной реконструкции образа.

Ключевые слова:

Баба - Яга, славянская мифология, архетип, женская сила, ведьма, фольклор, образ хранительницы, магия, инициация, ведическая традиция.

Баба-Яга — один из самых противоречивых и символически насыщенных персонажей славянской мифологии. В массовом сознании она чаще всего воспринимается как пугающая ведьма, живущая в лесу и «жарящая детей». Однако более глубокий анализ показывает, что перед нами — архетипическое существо, выполняющее функции стража порога, наставницы, ведающей женщины. Цель настоящей статьи — рассмотреть многослойность образа Бабы-Яги, проследить трансформацию её функций, сопоставить её с аналогичными фигурами в других культурах и предложить интерпретацию её значения в свете современных культурных исследований.

Имя «Яга» (или «Ягá») трактуется учёными по-разному. Некоторые исследователи указывают на возможный индоевропейский корень *eg(h)* — «ужас», «страх» [3, с. 75]. Другие проводят параллели с санскритским словом «йогини» — «женщина силы», «колдунья», «женщина-отшельница» [6, с. 214].

В славянском фольклоре Яга — это не отдельный персонаж с фиксированной биографией, а собирательный архетип. Она может быть доброжелательной или враждебной, но всегда наделена знаниями, опытом и магической силой. В этом отношении она ближе к понятию «ведуныи», чем к классическому образу ведьмы в западной культуре.

Избушка Бабы-Яги на курьих ножках — важнейший символ, заслуживающий отдельного рассмотрения. Исследователи указывают, что такое жилище символизирует пограничное пространство — между миром живых и мёртвых, детством и зрелостью, светом и тьмой [4, с. 93]. По мнению В. Я. Проппа, дом на

курых ножках — это ритуальная хижина, символ могильного дома, через который проходит иницилируемый [7, с. 107].

Таким образом, Яга выступает в роли стража порога, фигуры, проверяющей героя: достоин ли он перейти на новый уровень жизненного пути.

Один из наиболее пугающих моментов, часто встречающийся в сказках, — это эпизоды, в которых Баба-Яга «жарит» или «ест» детей. Однако этот мотив, вероятно, восходит к древнему славянскому обряду «выхаживания» недоношенных или слабых младенцев в печах. По данным этнографов, в некоторых деревнях существовала практика укладывания младенцев в тёплую печь на лопате, обёрнутых в тесто или ткань или обмазанных глиной для восстановления здоровья [5, с. 142].

Таким образом, сакральное значение печи — как утробы земли и источника возрождения — искажалось в фольклоре, превращаясь в страшный образ «детоедства».

В христианизированной традиции Баба-Яга подверглась демонизации. Её образ трансформировался из мудрой ведуньи в злую ведьму. Такая судьба постигла многие сильные женские образы: самостоятельность, знание, связь с природой и смертью стали восприниматься как опасность [2, с. 189].

В русской народной сказке «Гуси-лебеди» Баба - Яга представлена как злодейка, похищающая детей с помощью гусей-лебедей. Сказка включена в сборник А.Н. Афанасьева под номером 113, записана в Курской губернии.

В классической сказке «Баба -Яга», в которой мачеха посылает падчерицу к Бабе Яге за иглой и ниткой. Падчерица, следуя советам тётушки, преодолевает испытания и спасается от Яги. Сказка включена в сборник «Сказки Бабы-Яги», стр. 25–42.

В сказке «Василиса Прекрасная» Баба - Яга выступает как испытательница, проверяющая героиню на трудолюбие и послушание. Сказка включена в сборник «Сказки Бабы-Яги», стр. 43–80.

Современная интерпретация образа Бабы Яги, представленная в сборнике Льва Кузьмина «Баба Яга и её внучки Ягобабочки» (1993). В этой версии Яга показана как мудрая старуха, взаимодействующая с различными персонажами.

Яга — не мать и не жена, а женщина вне патриархальных ролей. Именно это делает её потенциально опасной с точки зрения традиционного общества. По мнению О. А. Соколовой, такие образы вытеснялись на периферию культурного сознания, превращаясь в пугало для детей [8, с. 63].

Баба - Яга — не уникальный персонаж. В разных культурах существуют схожие архетипические фигуры:

Геката (Древняя Греция) — богиня теней, магии и перекрёстков, часто сопровождаемая псами и факелами [1, с. 101];

Хель (Скандинавия) — хозяйка подземного мира, принимающая души умерших [4, с. 181];

Мать Хольда и Перхта (Германия и Австрия) — хозяйки зимы, судьи душ [6, с. 225];

Йогини (Индия) — женщины-сущности, живущие в лесах, владеющие магическими знаниями [6, с. 211];

Баба Рога (Балканы) — почти идентичный персонаж Яге, с теми же функциями стража, ведуньи и испытующей [5, с. 188].

Ялмагыз-кампир — персонаж узбекского фольклора, аналогичный славянской Бабе-Яге. Представляет как злобная и коварная старуха с колдовской силой, которая испытывает героя, преследуя его без устали. Символизирует тёмные силы и преграды, которые нужно преодолеть на пути к зрелости и счастью.

Все эти образы объединяет функция посредничества между мирами, связь с природой и смертью, а также особая роль в инициациях.

Сегодня происходит переоценка архетипов, ранее отвергнутых или искажённых. Женщины, интересующиеся родовыми практиками, эзотерикой, психоанализом, видят в Яге не карикатурную злодейку, а учителя. «Она не спасает — она испытывает. Она не ведёт за руку — она открывает путь, если ты готов его пройти» [9, с. 34].

Яга — это фигура не зла, а силы. Лес, звери, избушка, кости — всё это символы инициации, возрождения и возвращения к себе. В этом смысле Баба-Яга — не персонаж, а живая метафора.

Образ Бабы-Яги многослоен и многозначен. Она одновременно и ведьма, и жрица, и последняя богиня. Через века она несёт память о дохристианской традиции, о силе женского начала, о природе как источнике знания. Внимательное отношение к этому образу позволяет не только понять больше о мифах прошлого, но и пересмотреть отношение к роли женщины, к архетипам силы, мудрости и инициации.

Библиография

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. — М.: Художественная литература, 1990. — 543 с.
2. Бердяев Н.А. Судьба человека в современном мире. — М.: Эксмо, 2005. — 352 с.
3. Васильев А.М. Символика образов в славянской мифологии. — СПб.: Лань, 2003. — 276 с.
4. Гачев Л.Н. Национальные образы мира. — М.: Прогресс, 1988. — 303 с.
5. Иванова Т.Л. Миф и повседневность: Очерки славянского фольклора. — М.: Наука, 2002. — 390 с.
6. Кузьмина Е.В. Архаические образы женщины в индоевропейских культурах. — Новосибирск: Наука, 2004. — 412 с.
7. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. — М.: Лабиринт, 2000. — 383 с.
8. Соколова О.А. Демонические женские персонажи в фольклоре народов Европы. — Казань: Центр фольклора, 2010. — 238 с.
9. Юнг К.Г. Архетип и символ. — М.: Рефл-Бук, 2001. — 415 с.
10. <https://www.litres.ru/book/raznoe-47672/skazki-baby-yagi-4964148/chitat-onlayn/>
11. <https://www.litres.ru/book/lev-kuzmin/baba-yaga-i-ee-vnuchki->

yagobabochki-31729719/chitat-onlayn/

12. <https://ertak.uz/tale/taleuz/676>

Словообразовательная категория финитивности в русском и узбекском языках

Богданович Геннадий Александрович,

*старший преподаватель Андижанского государственного
института иностранных языков Электронная почта b.g.a-uz@mail.ru*

Авазбекова Муборак Фаррухбек кизи ,

*студентка III курса Андижанского государственного института
иностранных языков*

Аннотация. В статье рассмотрены лексемы со значением финитивности в русском и узбекском языках. Более подробно рассмотрены лексемы узбекского языка, доселе в данном аспекте не исследованные. Данные лексемы подвергнуты словообразовательному и лексическому анализу.

Ключевые слова: финитивность, временные формы глагола, формант, суффиксация.

Annotatsiya. Maqolada rus va o'zbek tillarida finitivlik ma'nosiga ega bo'lgan leksemalar muhokama qilingan. O'zbek tilining hozirgacha bu jihatdan o'rganilmagan leksemalari batafsil ko'rib chiqilgan. Ushbu leksemalar so'z hosil qiluvchi va leksik tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: finitivlik, fe'lning vaqtinchalik shakllari, formant, sufiksatsiya.

Annotation. The article considers lexemes with the meaning of finitivity in Russian and Uzbek languages. The lexemes of the Uzbek language, which have not been studied in this aspect, are considered in more detail. These lexemes have been subjected to word-formation and lexical analysis.

Keywords: finitivity, tense forms of the verb, formant, suffixation.

Финитивность, как грамматическая категория, обозначает завершенность или ограниченность действия во времени. В узбекском языке, в отличие от многих индоевропейских языков, финитивность не выражается морфологически

у глагола напрямую, а формируется через взаимодействие ряда грамматических средств.

Одним из основных способов выражения финитивности является использование личных окончаний глагола. Личные окончания указывают на лицо и число субъекта действия, а также сигнализируют о том, что действие связано с конкретным моментом речи и имеет завершенный характер. Например, глагол *bordim* (*bor-di-m*) - "я пошел" - явно указывает на завершенное действие, связанное с говорящим.

Другим важным элементом, участвующим в формировании финитивности, являются временные формы глагола. Прошедшее время, особенно перфектное прошедшее время, однозначно указывает на завершенность действия. Например, *yozganman* (*yoz-gan-man*) - "я написал" - подчеркивает, что действие письма уже завершено и имеет результат.

Кроме того, модальные слова и частицы могут вносить вклад в выражение финитивности, уточняя степень уверенности в завершенности действия или указывая на его желательность или необходимость. Например, использование частицы "-ми" в вопросительной форме может подразумевать ожидание подтверждения завершенности действия.

Семантика конца в русском глагольном словообразовании относительно «лексична» и богата. Она представлена в следующих основных разновидностях: конец как объективный или субъективный предел действия или состояния, как близость к пределу, выделенная фаза его достижения, а также конец как грань, за которой действия нет ввиду его исчерпанности. Сложная структурированность, семантическая непрозрачность в русском языке словообразовательной семантики финитивности указывает на важность для миропонимания носителей русского языка концепта 'конец', который осмысливается вкупе с понятиями предела и исчерпанности [6, 15].

Нами найдены следующие соответствия русских и узбекских глаголов с финитивным значением:

1. Отгремень – *guldirab bo‘lmoq*

2. Отбегаться – yugurishni bas qilmoq, yuguraverib sillasi qurimoq
3. Отзавтракать – nonushta qilib bo‘lmoq
4. Отзвучать – tinmoq, to‘xtamoq, uchmoq
5. Отцвести – gullab bo‘lmoq, guldан tushmoq
6. Отшуметь – shovqini bosilmoq, shovullab bo‘lmoq
7. Отстрадать – qiynalib (azob chekib) bo‘lmoq
8. Отомстить – o‘ch olmoq
9. Отработать – ishlab bermoq, ishlab ado qilmoq
10. Отрегулировать – rostlamoq, to‘g‘rilamoq, tuzatmoq
11. Отыскать – qidirib topmoq
12. Отмолиться – ibodat qilib bo‘lmoq
13. Отмыться – toza bo‘lmoq, tozalanmoq
14. Отжить - qarimoq
15. Отвернуться – buralib chiqmoq
16. Отлетать – uchib bo‘lmoq, uchishni to‘tatmoq

Как видно из примеров, классическим формантом со значением финитивности в русском языке выступает префикс ОТ-.

На узбекский язык данные глаголы переводятся в основном аналитическими формами, при этом, как правило, первая форма представляет собой деепричастие, выражающее основное лексическое значение действия, а вторая форма в словарном варианте представляет собой инфинитив с собственно финитивным значением, чаще всего это глагол bo‘lmoq.

В заключение, финитивность в узбекском языке является сложной и многогранной категорией, формирующейся через взаимодействие личных окончаний, временных форм и модальных элементов. Анализ этих элементов позволяет определить степень завершенности действия и его связь с моментом речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдурахимов М.М. Узбекско-русский и русско-узбекский словарь. Т., Фан, 2008.

2. Богданович, Г. А. (2022). Выражение категории модальности в узбекском языке. *Редакционная коллегия*, 37.
3. Богданович, Г. А., & Кадыров, М. М. (2021). Проблема образования наречий в узбекском языке. In *Языки и литература в поликультурном пространстве* (pp. 12-14).
4. Богданович, Г. А., & Кадыров, М. М. (2021). Аффикс -ЛАШ- в узбекском языке. In *Языки и литература в поликультурном пространстве* (pp. 15-17).
5. Богданович, Г. А., & Кадыров, М. М. (2020). Лексема «Андижоний» в творчестве Бабура. *Редакционная коллегия*, 68.
6. Косова В.А. Системная значимость словообразовательных категорий в русском языке. Дисс... докт.фил.наук. Казань, 2014.

Стратегии развития критического мышления школьников в современной образовательной практике

Рахимова Иродахон Баходировна

*Преподаватель Андижанского государственного
технического института, Андижан, Узбекистан
Email: rakhimova1974@gmail.com*

Ёкубжонов Жавохир

*Студент факультета лёгкой промышленности
и химической инженерии,
Андижанский государственный технический институт*

Аннотация.

Статья посвящена актуальной проблеме развития критического мышления учащихся в современной образовательной среде. Рассматриваются основные характеристики критического мышления, его значение для формирования самостоятельной и аналитически мыслящей личности. Представлены эффективные методы и приемы, которые учитель может использовать на уроках для развития у школьников навыков анализа, аргументации и рефлексии. Особое внимание уделяется роли педагога в создании условий для активной познавательной деятельности учащихся.

Ключевые слова: критическое мышление, методы обучения, проблемное обучение, интерактивные технологии, рефлексия.

Критическое мышление является важным компонентом современного образования, так как позволяет учащимся не только усваивать информацию, но и анализировать её, оценивать достоверность и применять в различных ситуациях[1]. Это качество особенно востребовано в условиях информационного общества, где поток данных требует умения отделять факты от мнений и делать обоснованные выводы.

Сущность критического мышления раскрывается через такие его характеристики, как аналитичность, логичность, самостоятельность и гибкость[2]. Аналитичность предполагает умение разбирать информацию на составляющие и выявлять причинно-следственные связи. Логичность проявляется в способности строить последовательные рассуждения и избегать противоречий. Самостоятельность выражается в готовности задавать вопросы и искать ответы, а гибкость — в умении адаптировать свои взгляды к новым данным. Эти качества формируются в процессе активной познавательной деятельности, где ученик становится не пассивным получателем знаний, а активным участником их осмысления.

Одним из эффективных методов развития критического мышления является проблемное обучение[3]. Оно строится на постановке вопросов, которые не имеют однозначного ответа и требуют от учащихся анализа, сравнения и аргументации. Например, вместо традиционного вопроса о причинах исторического события можно предложить ученикам обсудить, какие альтернативные решения могли бы изменить его исход. Такой подход стимулирует глубокое осмысление материала и развивает умение мыслить критически.

Эвристическая беседа также играет важную роль в формировании критического мышления[4]. В ходе такой беседы учитель задает наводящие вопросы, помогающие ученикам самостоятельно прийти к выводам. При этом важно использовать вопросы высокого порядка, требующие анализа, синтеза и

оценки, а не просто воспроизведения фактов. Например, вопрос «Как вы думаете, почему автор выбрал именно этот способ решения проблемы?» побуждает учащихся к размышлениям и аргументации своей точки зрения.

Интерактивные формы работы, включая дискуссии, дебаты и ролевые игры, создают условия для многопланового анализа проблемных вопросов и способствуют развитию навыков конструктивной аргументации. В процессе таких занятий учащиеся учатся рассматривать проблематику с различных позиций, что формирует способность к комплексному анализу ситуаций. Особую ценность представляют групповые проекты и коллективные исследования, которые не только развивают навыки командной работы, но и совершенствуют умение критически оценивать информацию. Подобные образовательные технологии значительно повышают вовлеченность учащихся в учебный процесс, одновременно формируя у них компетенции работы с разнообразными информационными источниками и умение учитывать различные точки зрения.

Особое значение имеет рефлексия как завершающий этап учебной деятельности. После выполнения задания ученикам предлагается проанализировать, какие методы они использовали, какие трудности возникли и как их можно преодолеть в будущем. Этот процесс помогает развивать осознанность и способность оценивать собственные мыслительные стратегии.

Роль учителя в развитии критического мышления заключается в создании условий для активной познавательной деятельности. Педагог должен поощрять вопросы, поддерживать инициативу учащихся и создавать атмосферу, в которой ошибки воспринимаются как часть учебного процесса. Важно подбирать темы и задания, которые вызывают интерес у школьников и имеют практическую значимость.

Таким образом, развитие критического мышления у учащихся — это сложный и многогранный процесс, требующий от учителя использования разнообразных методов и создания благоприятной образовательной среды. Применение проблемного обучения, интерактивных технологий и рефлексивных

практик позволяет формировать у школьников навыки, необходимые для успешной адаптации в современном мире.

Список использованной литературы:

1. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. - М.: Академия, 2000. - 271 с.
2. Halpern D.F. Thought and knowledge: An introduction to critical thinking / D.F. Halpern. - 5th ed. - New York: Psychology Press, 2014. - 637 p.
3. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. - М.: Арена, 1994. - 124 с.
4. Dewey J. How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process / J. Dewey. - Boston: D.C. Heath, 1933. - 301 p.
5. Блонский П.П. Развитие мышления школьника / П.П. Блонский // Избранные педагогические произведения. - М.: Просвещение, 1961. - С. 143-283.
6. Болотов В.А. Критическое мышление - ключ к преобразованию российской школы / В.А. Болотов, Дж. Спиро // Директор школы. - 1995. - № 1. - С. 67-73.
7. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А. Крутецкий. - М.: Просвещение, 1976. - 303 с.
8. Lipman M. Thinking in education / M. Lipman. - 2nd ed. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. - 304 p.
9. Фадеева С.А. Развитие критического мышления студентов: теория и технология / С.А. Фадеева. - М.: НИИ школьных технологий, 2013. - 176 с.
10. Paul R. Critical thinking: What every person needs to survive in a rapidly changing world / R. Paul, L. Elder. - 4th ed. - Tomales, CA: Foundation for Critical Thinking, 2012. - 575 p.
11. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке / С.И. Заир-Бек, И.В. Муштавинская. - М.: Просвещение, 2011. - 220 с.
12. Facione P.A. Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction / P.A. Facione. - Millbrae, CA: California Academic Press, 1990. - 112 p.

Литература:

1. Айтматов Ч.Т. Повести. - Москва : Советский писатель, 1987. С.258.
2. Project Jonah New Zealand- РИА Новости, 30.11.2018.
3. http://booksafe.net/book/aytmatov_chingiz-tavro_kassandry-552.html

Различия вербальных средств общения в культуре разных народов

Гуломжонна Зебинисо Козимжон кизи,

*студентка факультета романо-германских и славянских языков
Андижанского государственного института иностранных языков
Научный руководитель: Эгамова Н.Т.,*

преподаватель факультета романо-германских и славянских языков
Андижанского государственного института иностранных языков

Аннотация. В статье рассматриваются особенности вербального общения в различных культурах мира, подчёркивается связь языка с менталитетом, традициями и нормами поведения. Анализируются такие аспекты, как формы вежливости, прямота и завуалированность высказываний, культурные табу и роль контекста в коммуникации. Автор подчёркивает, что успешное межкультурное взаимодействие требует не только знания языка, но и глубокого понимания культурного фона. Работа представляет интерес для переводчиков, преподавателей иностранных языков, а также всех, кто стремится к эффективному и уважительному общению в международной среде. Делается вывод о необходимости подхода к языку как к культурному феномену, а не только как к системе знаков.

Annotatsiya

Maqolada dunyoning turli madaniyatlarida ogʻzaki muloqotning xususiyatlari koʻrib chiqiladi, tilning mentalitet, anʼana va xulq-atvor meʼyorlari bilan bogʻliqligi taʼkidlanadi. Xushmuomalalik shakllari, ochiq va bilvosita ifodalar, madaniy tabu mavzulari va muloqotda kontekstning roli tahlil qilinadi. Muallif muvaffaqiyatli madaniyatlararo muloqot nafaqat til bilimiga, balki madaniy asosni chuqur tushunishga bogʻliq ekanini taʼkidlaydi. Ushbu ish tarjimonlar, xorijiy tillar oʻqituvchilari, shuningdek, xalqaro muhitda samarali va hurmatli muloqotga intilayotganlar uchun foydalidir. Tilga faqat belgilar tizimi sifatida emas, balki madaniy hodisa sifatida yondashish zarurligi xulosasi chiqariladi.

Abstract

This article explores the features of verbal communication across different cultures, emphasizing the link between language, mentality, traditions, and behavioral norms. It analyzes aspects such as forms of politeness, directness versus indirectness,

cultural taboos, and the role of context in communication. The author highlights that successful intercultural interaction requires not only language proficiency but also a deep understanding of cultural background. The work is valuable for translators, foreign language teachers, and anyone seeking effective and respectful communication in an international environment. The conclusion underscores the importance of viewing language as a cultural phenomenon, not merely a system of signs.

Актуальность

Язык — это не только средство передачи информации, но и отражение культуры, менталитета и мировосприятия. Понимание того, как говорят представители разных народов, помогает избежать недоразумений, обид и стереотипов в межкультурной коммуникации. Особенно это важно для переводчиков, преподавателей, дипломатов и просто всех, кто хочет говорить не только "на языке", но и в контексте другой культуры.

Язык – социальное явление, важнейшее средство человеческого общения. Язык возникает, развивается и существует как коллективное достояние. Основное назначение языка заключается в том, чтобы обслуживать нужды человеческого общества и обеспечивать общение между членами социального коллектива, а также функционирование коллективной памяти этого сообщества.²⁷

Признание языка как средства общения позволяет трактовать язык в его единственной функции - в функции коммуникации, которая представляет собой довольно сложное интегрированное явление (интегрированы все свойства языка) в жизни человеческого общества на разных этапах его совершенствования.

Коммуникативная функция языка была и остается объектом изучения в лингвистике в течение всей истории ее развития. В результате появилось большое количество интерпретаций и обоснований, как аспектов единой функции, так и различных функций языка в обществе.

Коммуникативную функцию языка можно выразить так, что язык служит в качестве средства коммуникации людей. Язык реализуется в устной и письменной речи, представляющей собой внешнее проявление языка (вербальное средство общения).²⁸

Цель

Проанализировать особенности вербального общения в разных культурах — от форм вежливости и обращения до табуированных тем и степени прямоты в

²⁷ <https://elib.bsu.by/> – Язык – важнейшее средство общения.

²⁸ Турсунов А.Р. Язык и коммуникация в обществе // Universum: филология и искусствоведение : электрон. научн. журн. 2024. 5(119). URL: <https://7universum.com/ru/philology/archive/item/17427>

речи. Рассмотреть влияние этих особенностей на успешность межкультурного взаимодействия.

1. Примеры различий в вербальном общении

Прямота и завуалированность

В англоязычных странах (особенно в США, Великобритании, Австралии) принято говорить прямо, но при этом мягко:

“I’m afraid that’s not possible”. Прямота норма, но вежливая.

А вот в Японии или Южной Корее прямой отказ считается грубостью. Вместо "нет" скажут "это будет немного сложно" или просто замолчат.

В арабских странах может быть наоборот:

разговор часто эмоционален, насыщен преувеличениями и обращён к чувствам собеседника.

Формулы вежливости и обращения

В русском языке “ты” и “вы” уже целый мир. Перейти на “ты” – шаг к сближению, но если сделать это слишком рано, можно обидеть.

Во французском или немецком подобные уровни формальности тоже очень выражены. А вот, например, в американском английском обращение на “you” одинаково и к другу, и к профессору — но в речи это компенсируется формой: “Sir”, “Professor”, “Ma’am”.

Темы-табу

В западной культуре личные доходы, возраст, вес — табу.

А, скажем, в Узбекистане или Турции вопрос “Ты замужем?” может прозвучать уже в первые минуты беседы. Это не грубость — просто другая культурная норма.

Также в исламских культурах разговор о религии — естественная тема, а в светских странах она может восприниматься как вторжение в личное пространство.

2. Роль контекста и субтекста

В “высококонтекстных” культурах (Япония, Китай, арабские страны) многое говорится “между строк”. Тишина — часть разговора.

В “низкоконтекстных” (США, Германия, Нидерланды) всё произносится явно.

Пример: японец может сказать “подумайте, пожалуйста, о возможной альтернативе”, имея в виду “нет”, а немец скажет “нет” — и не обидится, если ему ответят так же.

3. Стереотипы и реальные различия

Стереотип: “Русские грубые, потому что не улыбаются”.

Реальность: в русской культуре “показная” улыбка воспринимается как неискренность, зато настоящая — ценится выше.

Стереотип: “Американцы поверхностны, потому что быстро называют друг друга друзьями”.

Реальность: в их культуре дружелюбие — базовая норма общения, а не обещание навеки.

4. Практические рекомендации для переводчиков и преподавателей

Учитывать не только язык, но и культурный фон. Перевод “буква-в-букву” может разрушить смысл.

При обучении акцентировать внимание на речевых стратегиях: извинения, просьбы, согласие/несогласие, обращения.

Использовать ролевые игры, межкультурные кейсы и реальные диалоги.

Объяснять студентам, что “непрямой отказ” — не трусость, а уважение; что “молчание” — не игнор, а вежливость.

Вывод

Вербальные средства общения — это зеркало культуры. Чем глубже мы понимаем, как и почему говорят другие, тем легче строим мосты, а не стены. И хороший переводчик — это не просто носитель языка, а ещё и культурный медиатор.

Таким образом, различия в вербальных средствах общения в культуре разных народов подчеркивают важность не только знания языка, но и понимания культурного контекста. Умение распознавать формы вежливости, избегать табуированных тем, учитывать уровень прямоты высказываний и читать между

срок — всё это делает коммуникацию более эффективной и уважительной. Межкультурное взаимодействие требует чуткости и эмпатии, а переводчики и преподаватели становятся проводниками между мирами, где слова значат больше, чем просто буквы. Осознание того, что язык — это зеркало культуры, помогает нам не только понимать, но и быть понятыми.

Список использованной литературы

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. — М.: 1990. — 120 с.
2. Дзэцидэма Д., Будаева С.В. Язык как средство трансляции культуры в процессе межкультурной коммуникации // Гуманизация образования. — 2014. — № 6. — С. 51-55.
3. Межуев В.М. Идея культуры. Очерки по философии культуры. — М: Прогресс-Традиция, 2006. — 408 с.
4. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. — М.: Высшая школа, 2005. — 310 с.
5. Турсунов А.Р. Язык и коммуникация в обществе // Universum: филология и искусствоведение: электрон. научн. журн. 2024. 5(119). URL: <https://7universum.com/ru/philology/archive/item/17427>
6. <https://elib.bsu.by/> – Язык – важнейшее средство общения.

Yosh tadqiqotchilarning ilmiy-innovatsion salohiyatini rag‘batlantirish: yosh olimlar va talabalarni ilmiy- tadqiqot faoliyatiga keng jalb etish, ularning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab quvvatlash va ilmiy natijalarini amalyotga joriy etishga ko‘maklashish.

Arabboyeva Toxirabonu Azamadjon qizi
Andijon davlat chet tillari insituti talabasi
Ilmiy maslahatchi: Zaynobiddinova Irodaxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh tadqiqotchilar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish orqali ularning ilmiy-innovatsion salohiyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Ilmiy izlanishlarga bo‘lgan qiziqishini shakllantirish, innovatsion fikrlashini rivojlantirish ochiq qilinadi. Maqola

yosh tadqiqotchilar orasida ilmiy-innovatsion muhitni shakllantirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Ilmiy-innovatsion g‘oyalarni qollab-quvvatlash, yosh tadqiqotchilarning salohiyatlarini rag‘batlantirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, pedagogik asoslar.

Аннотация: В данной статье проанализированы педагогические основы развития научно- инновационного потенциала молодых исследователей и студентов посредством их вовлечения в научно-исследовательскую деятельность. Раскрываются вопросы формирования интереса к научным изысканиям и развития инновационного мышления. Статья содержит предложения и рекомендации, способствующие формированию научно-инновационной среды среди молодых исследователей .

Ключевые слова : Поддержка научно-инновационных идей , стимулирование потенциала молодых исследователей вовлечение в научно-исследовательскую деятельность , педагогические основы.

Annotation: This article analyzes the pedagogical foundations for developing the scientific and innovative potential of young researchers and students through their involvement in research activities. It explores the proposals and recommendations aimed at fostering scientific and innovative environment among young researchers.

Keywords: Support for scientific and innovative ideas, encouragement of young researchers’ potential, involvement in research activities, pedagogical foundations.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim ommillaridan biri bu- ilm-fan va innovatsiyalarni barqaror rivojlantirishdir. Xususan, yosh avlod vakillarining ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilinishi va ularning innovatsion salohiyatini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar va yosh olimlar ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning eng muhim masalalarini ilmiy yondashuv orqali hal etish salohiyatiga ega bo‘lgan asosiy kuch sifatida qaralmoqda.

Ilmiy-innovatsion salohiyat-bu nafaqat bilim,balki yangicha

fikrlash, muammoga tahliliy yondashuv va amalyotda samarali yechimlar taklif qilish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shu boisdan, yosh tadqiqotchilarni rag‘batlantirish, ilmiy izlanishlarini qo‘llab-quvvatlash va natijalarni amalyotga joriy etishga ko‘maklashish bugungi ta’lim va ilmiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

Bugungj kunda ilmiy-texnikaviy taraqqiyot shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda yoshlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etilishi strategik ahamiyatga ega bo‘lmoqda. Ilm-fan rivojining poydevori aynan ilmiy izlanish bilan shug‘ullanuvchi yosh avlod vakillariga tayangan holda quruladi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida yosh tadqiqotchilar va talabalarni izlanishga yo‘naltirish, ularning ilmiy salohiyatini ochib berish davlat siyosatining bosh ustuvor yonalishiga aylangan.

Yosh avlodning ilmiy faoliyatdagi ishtiroki ularning tanqidiy fikrlash, muammolarini mustaqil hal qilish va ilmiy metodologiyani egallash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu borada (UNESCO Science Report, 2015)da qayd etilishicha, yoshlar ilmiy faoliyatga erta jalb qilish global innovatsion salohiyatni kuchaytirishda muhim omildir.

Innovatsion g‘oyalarni qo‘llab - quvvatlash mexanizmlari: Yoshlarning g‘oyalari ko‘pincha innovatsion mahsulotlar yoki texnologik yechimlar shaklida namoyon bo‘ladi. Bunday tashabbuslarni qo‘llab -quvvatlash uchun bir nechta muhim ommillar mavjud:

4. Grantlar va stipendiyalar tizimi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12- yanvardagi PQ-60-sonli qaroriga muvofiq, yosh olimlarning ilmiy ishlanmalarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida grant dasturi joriy qilingan.

5. Startaplar va texnoparklar orqali amalyotga yo‘naltirish:

Yoshlarning g‘oyalarni tijoratlashtirishda universitetlar qoshidagi inkubatrlar, startap platformalari va texnoparklar muhim rol o‘ynaydi. Ular ilmiy yo‘llarni sanoatga tadbiq etishga xizmat qiladi.

6. Mentrlik va ustoz shogirt an’anasini rivojlantirish:

Ilmiy rahbarlar yordamida yosh tadqiqotchilar ilmiy metodologiyani puxta o‘rganib yirik loyihalarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Ilmiy faoliyatning natijalarini amalyotga samarali joriy etish - bu ilm-fan va ta'limni uzviy aloqasini mustahkamlovchi halqa bo'lib mamlakatning innovatsion taraqqiyotiga bevosita xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, yosh olimlar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb etish, ularning innovatsion g'oyalarini qo'llab-quvvatlash va natijalarini amalyotga joriy etish davlat, oliy ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlarning uzviy hamkorliklarini talab qiladi. Ilmiy salohiyatga ega yosh avlodni qo'llab-quvvatlash orqali jamiyatning barqaror taraqqiyoti, fan va texnologiyalar rivojida erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

7. **Sharipov.Sh** - Ilmiy tadqiqod asoslari.- Toshkent O'zbekiston Milliy universiteti 2020
8. **Abdullaeva .M**- Yosh olimlar faoliyatini rivojlantirishning metodik asoslari. Toshkent-Fan 2018
9. **To'xtasinov .A** - Innovatsion ta'lim texnologiyalari- Toshkent TDPU nashiryoti 2021
10. **Niyozmetov. A** (2020) Ilmiy izlanish metodologiyasi. Toshkent oO'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashiryoti.
11. **UNESCO (2015)** UNESCO Science Report Towards 2030 Paris United Nations Educational, Scientific and cultural organization.
12. O'zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligi: (2021) Ilmiy faoliyatga oid davlat dasturi va yoshlar startup loyihalari. Toshkent: Rasmiy axborot.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, PQ-60-son (2022- yil 12-yanvar) yosh olimlar va ularning loyihalarini qo'llab-quvvatlash chora- tadbiri to'g'risida.

THE ROLE OF LANGUAGE IN NEW TECHNOLOGIES

Sobirjonova Madina Muhammadjon qizi

Toshkent shahridagi Webster universiteti magistr talabasi

Annotation

The creation and use of contemporary technology now heavily relies on language. Language innovations influence how people engage with technology, from virtual assistants controlled by voice and multicultural displays to the analysis of natural languages in AI. This article examines the various functions of language in emerging technologies, highlighting its significance in mechanical choice-making, the protection of culture, and human-computer connection. The paper emphasizes how linguistic variety and machine learning promote accessible and competent technological layout, drawing on recent research and practical applications.

Аннотация

Создание и использование современных технологий в настоящее время в значительной степени зависит от языка. Языковые инновации влияют на то, как люди взаимодействуют с технологиями: от виртуальных помощников, управляемых голосом, и мультикультурных дисплеев до анализа естественных языков с помощью искусственного интеллекта. В этой статье рассматриваются различные функции языка в новых технологиях, подчеркивается его значение для механического принятия решений, защиты культуры и взаимодействия человека и компьютера. В статье подчеркивается, как лингвистическое разнообразие и машинное обучение способствуют доступному и компетентному технологическому оформлению, опираясь на последние исследования и практические приложения.

Annotatsiya

Hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalarni yaratish va ulardan foydalanish asosan tilga bog‘liq. Til yangiliklari odamlarning texnologiya bilan qanday munosabatda bo‘lishiga ta'sir qiladi: ovozli virtual yordamchilar va ko‘p madaniyatli displeylardan tortib, sun'iy intellekt yordamida tabiiy tillarni tahlil qilishgacha. Ushbu maqolada tilning yangi texnologiyalardagi turli funktsiyalari ko‘rib chiqiladi, uning mexanik qarorlar qabul qilish, madaniyatni himoya qilish va inson va kompyuterning o‘zaro ta'siri uchun ahamiyati ta'kidlanadi. Maqolada lingvistik xilma-xillik va texnologiya

yordamida o‘rganish so‘nggi tadqiqotlar va amaliy qo‘llanmalarga asoslanib, arzon va malakali texnologik dizaynga qanday hissa qo‘shishi ta’kidlangan.

Keywords: language, technology, AI, app, NLP, translation, technological advancement, virtual conversation, coding.

Ключевые слова: язык, технология, искусственный интеллект, приложение, обработка естественного языка, перевод, технический прогресс, виртуальный диалог, кодирование.

Kalit so‘zlar: til, texnologiya, sun'iy intellekt, ilova, tabiiy tilni qayta ishlash, tarjima, texnologik taraqqiyot, virtual dialog, kodlash.

Introduction

The link between language and technology is dynamic and intricate, with one having a significant impact on the other. This relationship is a symbiotic dance of co-creation and development that shapes our communication, learning, and interactions with the outside world rather than being a one-way street where technology passively portrays language.

Available human-machine connection is essential for technology to flourish. The main link in this communication is language. The secret to allowing machines to comprehend, translate, and produce human speech is natural language processing, or NLP. Language serves as a link for making technologies obtainable and simple to use, from bots and automated translation to human assistance.

Fundamentally, technology makes it easier for people to communicate with one another, with machines, and with machines. In these exchanges, language acts as the main interface. For example, coding languages are the fundamental tools that developers use to tell computers how to do certain jobs. The creation of high-level programming languages, as mentioned by Salus (1969), was a major breakthrough in closing the division between human reasoning and machine delivery, enabling more user-friendly and effective coding procedures.

Natural language processing (NLP), which goes beyond coding, is transforming our interactions with technology. The goal of NLP is to make it possible for computers

to comprehend, interpret, and produce human language. Artificial intelligence programs, program for translating, and analytical services that aid companies in determining customer feedback are also products of this sector. Speaking to technology in our native tongues increases accessibility and ease of use, which promotes more widespread use and the incorporation of technology into daily life, as study by Liddy (2001) shows.

The connection between language and technology

Language serves as more than simply an input; it is a wealth of information that supports technological advancement. For developing artificial intelligence models, the enormous volumes of text and audio data produced every day—from web articles to social networking posts—are important. In addition, these models drive a variety of apps, such as:

- Users' choices, which are frequently conveyed via language in critiques, remarks, and even song lyrics, are analyzed by algorithms on sites such as Netflix and Spotify depending on their prior watching or listening patterns. According to Resnick and Varian (1997), cooperative screening techniques incorporate user-generated material to offer customized suggestions.
- In order to provide highly relevant advertisements, social media marketing networks employ natural language processing (NLP) to comprehend consumer preferences and page content. Topic modeling and evaluation of feelings can improve the efficacy of social media marketing efforts, according to study results by Yan et al. (2011).
- In order to determine hostile performers, stop hackers, and spot phishing schemes, AI-powered technologies examine linguistic patterns in emails and virtual conversations. Lexical research may be an effective approach for finding and alleviating privacy problems, as shown by Apap and Buchanan (2005).

Language is ever more important in linking cultural divides as technology unites people more and more beyond geographic borders. Worldwide comprehension, worldwide cooperation, and immediate interaction between speakers of various dialects are all being facilitated by machine translation technologies. Hutchins (1995)

highlights how automatic translation has advanced significantly over the years, allowing for more accurate cross-lingual interaction. Furthermore, to make sure that technology doesn't reinforce prejudices or misunderstand cultural quirks, accordingly sensitive algorithms are being created (Friedman & Nissenbaum, 1996).

Conclusion

Language is the basic foundation of technology and is far greater than just a way for people to communicate. It's the data that drives creation, the code that teaches robots, and the connection that unites individuals from different cultural backgrounds. Recognizing and employing the capabilities of language will be crucial as technology develops in order to build a more related, fair, and accessible society. Language continues to be the essential link that runs through the ever growing tapestry of emerging innovations, from coding to interacting with AI.

References:

1. Apap, F., & Buchanan, B. G. (2005). Linguistic analysis for detecting deceptive communications. *IEEE Intelligent Systems*, 20(5), 66-73.
2. Friedman, B., & Nissenbaum, H. (1996). Bias in computer systems. *Human Values and the Design of Computer Technology* (pp. 21-40).
3. Hutchins, J. (1995). Machine translation: A brief history. In E. F. K. Koerner (Ed.), *Concise history of the language sciences* (pp. 311-338). Pergamon.
4. Liddy, E. D. (2001). Natural language processing.
5. Resnick, P., & Varian, H. R. (1997). Recommender systems. *Communications of the ACM*, 40(3), 56-58.
6. Salus, P. H. (1969). Linguistics. *Computing Reviews*, 10(11), 605-605.
7. Yan, X., Guo, J., Lan, Y., & Cheng, X. (2011). A biterm topic model for short texts. *Proceedings of the 20th international conference on World Wide Web*, 1445-1454.

**Ingliz tildagi “rang” ma’nosini bildiruvchi so‘zlar matn tarkibida
qo‘llanilishining pragmatik tahlili va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilish
muammolari**

Abduvoitov Ravshanbek Alijonovich

Andijon davlat texnika instituti “Tillar va gumanitar fanlar”

kafedrası assistenti

Adxamjonov Nuriddin

ADTI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilidagi “rang” ma’nosini bildiruvchi so‘zlar matn tarkibida qo‘llanilishining pragmatik tahlili va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilish muammolari haqida bo‘lib, unda ushbu mavzu misollar bilan atroflicha keng yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: rang, ma’no, leksema, ezgulik ramzi, adekvat tarjima, she’riyat janri, oq, qora, kontekst, frazeologik birlik, motam.

Abstract. This article deals with the pragmatic analysis of the use of words denoting the meaning of “color” in English in the text and the problems of their translation into Uzbek, in which this topic is comprehensively covered with examples.

Keywords: color, meaning, lexeme, symbol of goodness, adequate translation, poetic genre, white, black, context, phraseological unit, mourning.

Аннотация. В данной статье рассматривается прагматический анализ использования слов, обозначающих значение «цвет» на английском языке в тексте и проблемы их перевода на узбекский язык, в котором данная тема всесторонне освещается с примерами.

Ключевые слова: цвет, значение, лексема, символ добра, адекватный перевод, поэтический жанр, белый, черный, контекст, фразеологизм, траур.

Atrofimizni o‘rab turgan dunyo turli xil ranglardan tashkil topgan mavjudotlardan iborat va ularning har biri turli xalqlarda turlicha ma’no kasb etadi. Rang dunyo ob’yektining asosi va ko‘rish hissi sifatida qabul qilinadi. Masalan Xitoyda oq rang to‘y uchun mos kelmaydigan rang bo‘lib, u motam rangidir. Agar

kelin to‘y uchun oq nikoh ko‘ylagini tanlasa, uning ota-onasi unga shubhasiz turmushga chiqishga ruxsat bermaydi. Hindistonda, hatto xristian to‘ylarida agar kelinlar oq ko‘ylak kiyishsa, u odatda boshqa biror xil rang bilan birga aralashtiriladi.

Xitoy madaniyatida ranglar ustida izlanishlar olib borilganda, ba‘zi bir ranglar qarama-qarshi ma‘nolarga ega ekanligi kuzatiladi. Misol uchun ko‘k rang bir vaqtning o‘zida ham motam ma‘nosini ham umid, ishonch ma‘nosini bildiradi. Siyoh rang ham motam belgisi bo‘lib, ijobiy ma‘noga ham ega. Ingliz va o‘zbek tillaridagi “rang” ma‘nosini bildiruvchi leksik-semantik maydonini tashkil etuvchi leksemalar miqdor jihatidan ham, distributsiya jihatidan ham, semantik va stilistik ko‘lami jihatidan ham bir-biriga mos tushmaydi. Bu esa ushbu leksik - semantik maydon unsurlarining turli tillardagi joylashuvi tartibi va ishlatilishi ko‘lamini o‘rganish hozirgi zamon tilshunosligini o‘rganish uchungina emas balki muhokama qilinayotgan tushunchalarning o‘zbek tiliga tarjima qilinishi va berilishi masalalarini keng yoritish uchun ham katta xizmat qilishi mumkin.

Badiiy adabiyotlarda ranglarning tarjimasida adekvat tarjima emas balki kontekstual tarjimadan foydalanish kerak. Ranglar ayniqsa badiiy adabiyotning she‘riyat janrida juda ko‘p ishlatiladi.

Har bir so‘z o‘zi istifoda etiladigan tilda shunday ma‘nolarni anglatadiki, boshqa tildagi shunga muqobil so‘z o‘sha ma‘nolarni qisman, bir qadar yoki bir taraflama qoplasa-da, ko‘pincha jiddiy farq qiladi. Masalan, inglizcha “white”, ruscha “белый”, o‘zbekcha “oq” so‘zlarini olaylik. Ma‘lumki oqlik, ravshanlik, yorug‘lik hamma xalqlarda ham qoralik, zulmat, baxtsizlikka zid o‘laroq, ezgulikni anglatadi. Lekin bundan hamma tillarda ham “oq” ma‘nosida qo‘llanuvchi so‘zlar bir-biriga aynan muvofiq keladi, deb bo‘lmaydi.

Ingliz tilidagi “white as a sheet”- “choyshabday”, “qog‘ozday” oq degani. O‘zbeklarda ham qog‘oz oqlik ramzi, tasavvurda bunday tushunchaning paydo bo‘lishiga uning tabiiy xossasi asos bo‘lgan. Biroq “choyshabday oq” degan frazeologik qolip yo‘q, bizda “dokaday oq” deyiladi.

Ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi “white as a milk”- белый как мел ona sutiday oq birikmalarining ma‘nosi aynan to‘g‘ri keladi. Yana “White as a snow”- “белый

как снег” - qorday oppoq birikmalarida uchchala tilda ham qor oqlikni ifodalaydi. Ammo “white as a chalk”- “белый как мел” birikmalari ingliz va rus tillarida bir-biriga yaqin bo‘lgani holda, “bo‘rdek oppoq” degan qiyos o‘zbek tiliga xos emas. “White as wool”- junday oppoq esa faqat ingliz tiligagina xosdir, negaki, na rus tilida va na o‘zbek tilida jun oqlik tushunchasini ifodalashga xizmat qiladi.

Masalan ingliz tilida “white slave”-oq cho‘ri degani bo‘lib, bu yaramas ishlar bilan shug‘ullanishga majbur qilingan “fohisha qiz” ma'nosini bildiradi. O‘zbek tilida “oq qilmoq” hamda “oqpadar” tushunchalari otasi tomonidan la‘natlangan farzandga nisbatan ishlatiladi. Ingliz tilidagi “green” so‘zi o‘zbek tiliga “yashil”, ayrim paytlarda esa “ko‘k” deb tarjima qilinishi mumkin: “green fields” - yashil dalalar, ko‘m-ko‘k dalalar, “greenery”- ko‘kat, “зелёный” (dollarga nisbatan)- ko‘ki, garchi dollarning rangi ko‘k emas yashil bo‘lsa-da. Yoki “голубой экран -zangori ekran. Ekraning nimasi zangori ekan? Buni tushunish qiyin. Balki birinchi chiqarilgan televizorlarning ekrani yashil bo‘lganligi uchun shu nom berilgandir.

Xalqlarning turli tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda yashashlari natijasida ularning ongi, dunyoqarashlari va axloqida turli maxsus tushunchalar, norma va tamoyillar qaror topadiki, bularning hammasi tilda ham bevosita aks etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лайонз Д.Ж. Основы теоретической лингвистики, М., Прогресс, 1976 138-б
2. Salomov G‘. Til va tarjima, Toshkent, Fan, 1996 86-б.
3. Musayev Q. Tarjima nazariyasi, Toshkent, 2004 123-б.

Yangi davr ta’limida innovatsiya va intellektual kadrlar salohiyati

Israilova Nigoraxon Xudaberdiyevna
ADCHTI, Nemis tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrasi doktoranti

Maripova Marjonaxon oybek qizi
ADCHTI, Filologiya va tillarni o‘qitish :
nemis tili ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yangi davr ta’limidagi innovatsion yondashuvlar, intellektual kadrlar salohiyatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari hamda

pedagogik jarayonda innovatsiyalarning tutgan oʻrni yoritilgan. Raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar, taʼlim-tadqiqot integratsiyasi, shuningdek, sunʼiy intellektning taʼlim tizimidagi roli haqida tahliliy yondashuv asosida fikr yuritilgan.

Kalit soʻzlar: taʼlim innovatsiyasi; intellektual kadrlar; raqamli taʼlim; STEM taʼlimi; pedagogik texnologiyalar; zamonaviy taʼlim metodlari; ilm-fan va taʼlim integratsiyasi; kasbiy rivojlanish; kadrlar tayyorlash tizimi; akademik hamkorlik.

Bugungi globalashuv davrida taʼlim tizimi inson kapitalini rivojlantirishda eng muhim omillardan biri sifatida koʻrilmoqda. Innovatsiyalar taʼlim sohasini tubdan oʻzgartirib, yangi metodlar, texnologiyalar va yondashuvlarni olib kirmoqda. Ayniqsa, intellektual salohiyatga ega kadrlar tayyorlash dolzarb masalaga aylangan. Chunki zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda raqobatbardosh, kreativ va analitik fikrlovchi shaxslarning oʻrni beqiyos. Ushbu maqolada yangi davr taʼlimining oʻziga xos xususiyatlari, innovatsiyalarning ahamiyati hamda intellektual kadrlar salohiyatini oshirish yoʻllari yoritib beriladi.

Zamonaviy taʼlim tizimi raqamli transformatsiya, sunʼiy intellekt, texnologik yangilanishlar va kompetensiyaviy yondashuvlar fonida tubdan oʻzgarib bormoqda. Shu jihatdan innovatsiyalarni taʼlimga integratsiya qilish – nafaqat texnologik yangiliklarni oʻzlashtirish, balki fikrlash uslubini ham zamonaviylashtirish demakdir. Taʼlimning yangi davri aynan mana shu transformatsiyalarni chuqur anglagan va zamon bilan hamnafas intellektual kadrlarni tayyorlashni talab qilmoqda.

Innovatsion taʼlim – bu faqatgina interaktiv doskalar, onlayn platformalar yoki mobil ilovalardan foydalanish emas, balki talaba yoki oʻquvchining mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish, ularni real hayotga tayyorlashni nazarda tutadi. Shu sababli, bugungi taʼlim tizimining asosiy yoʻnalishi – shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim kontseptsiyasidir. Bu yondashuvda har bir oʻquvchi yoki talabaning shaxsiy ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos pedagogik strategiyalar tanlanadi.

Intellektual kadrlar deganda nafaqat yuqori bilimga ega, balki yangilikka ochiq, analitik fikrlovchi, axborotni saralay oladigan, raqamli savodxonlikka ega shaxslar

tushuniladi. Ularning salohiyatini rivojlantirish uchun ta’lim muassasalari quyidagi yo’nalishlarda ish olib borishi lozim:

1. Innovatsion metodlar asosida darslarni tashkil etish – loyihaviy ta’lim (Project-Based Learning), muammoli o’qitish (Problem-Based Learning), gamifikatsiya (o’yin orqali o’rganish) va teskari dars (Flipped Classroom) kabi usullar orqali o’quvchilarni faollikka jalb qilish.

2. Raqamli kompetensiyalarni shakllantirish – zamonaviy dasturlar, sun’iy intellekt asosidagi ilovalar, onlayn tadqiqot vositalaridan foydalanishga o’rgatish.

3. Pedagoglar salohiyatini oshirish – ularni doimiy ravishda malaka oshirish kurslariga jalb etish, ilmiy-innovatsion faoliyatga rag’batlantirish.

4. Ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi – talaba o’qish vaqtidayoq o’z mutaxassisligi bo’yicha real loyihalarda ishtirok etishini ta’minlash. Bu metod dual ta’lim modeli orqali amalga oshirilmoqda.

5. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yo’naltirilgan topshiriqlar – masalan, yangi mahsulot yaratish bo’yicha loyihalar, ijtimoiy muammolarga yechim taklif qilish, startap g’oyalar ishlab chiqish. Shu bilan birga, ta’limda sun’iy intellektning roli ham ortib bormoqda. Masalan, adaptiv ta’lim tizimlari har bir o’quvchining bilim darajasiga mos materialni avtomatik tarzda tanlab bera oladi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, yangi davrda ta’lim jarayoni – bu endilikda ma’lumotni yetkazish emas, balki kadrlar salohiyatini maksimal darajada ochib berish, ularni amaliyotga tayyorlash, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi shaxsni shakllantirish demakdir. Shuning uchun ham innovatsiya va intellektual kadrlar salohiyati bugungi ta’lim strategiyasining markazida turishi zarur.

Yangi davr ta’limi an’anaviy yondashuvlardan farqli o’laroq, innovatsion texnologiyalar va intellektual salohiyatni bir butun tizim sifatida ko’rib chiqishni talab qilmoqda. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalining sifat ko’rsatkichlari asosiy mezon sifatida namoyon bo’lmoqda. Shunday sharoitda, zamonaviy ta’lim tizimi – bu faqat bilim berish emas, balki har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlovchi, ijodiy yondasha oladigan va raqamli savodxonlikka ega

mutaxassislarni yetishtirish tizimidir. Maqolada ta’kidlanganidek, intellektual kadrlar salohiyati innovatsion ta’lim tamoyillariga tayanib rivojlanadi. Bu jarayonda pedagoglarning malakasi, o’quv metodikalarining yangiligi, raqamli vositalarning o’rinli qo’llanilishi va eng asosiysi, ta’lim oluvchining faolligi muhim o’rin tutadi. Ayniqsa, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, amaliy ko’nikmalarning shakllanishi, startap loyihalar va loyihaviy o’qitish metodlari orqali o’quvchi va talabalarning real hayotdagi muammolarni hal qilish ko’nikmalari shakllanadi. Shu sababli, innovatsion yondashuvlar asosida ta’lim jarayonini tashkil qilish, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va pedagogik resurslarni zamon talablariga moslashtirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Intellektual kadrlar salohiyatining yuqori darajada bo’lishi nafaqat ta’lim sifati, balki butun jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, innovatsiya va intellektual salohiyat -zamonaviy ta’lim tizimining yuragi bo’lib, ularni uyg’unlashtirish orqali kelajak avlodning raqobatbardoshligi, fikrlash doirasi va kasbiy muvaffaqiyati ta’minlanadi. Shu bois, har qanday ta’lim strategiyasining markazida aynan intellektual resurslar va yangilikka intiluvchi inson omili turmog’i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva, M. (2022). Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning nazariy asoslari. Toshkent: “Fan va taraqqiyot” nashriyoti.
2. Jo’rayev, Sh. (2020). Intellektual salohiyat va innovatsion fikrlash asoslari. Andijon: ADChTI nashriyoti.
3. Eshboeva, D. (2021). Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta’lim texnologiyalari. Samarqand: “Ziyo Press”.
4. Raxmonqulova, N. (2023). Zamonaviy ta’limda kreativlik va kompetensiyaviy yondashuv. Farg’ona: FDU ilmiy-nazariy jurnali.
5. Qodirov, B. (2019). Raqamli pedagogika va ta’lim transformatsiyasi. Toshkent: TDPU ilmiy maqolalar to’plami.
6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 12-oktabrdagi PQ–5252-son qarori. “Ta’lim sifatini oshirish va innovatsiyalarni joriy etish bo’yicha chora-tadbirlar to’g’risida”.

O‘ZBEK VA RUS TILLARINING LUG‘AVIY BOYLI GI VA IFODA VOSITALARI SOLISHTIRMASI

Botirova Ruxshona Akmaljon qizi
Andijon Davlat chet tillari instituti,
talabasi

Ilmiy maslahatchi: Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va rus tillarining lug‘aviy boyligi, leksik qatlamlar, sinonimiya, frazeologiya va obrazli ifoda vositalari solishtiriladi. Til strukturasi va tarixiy taraqqiyotini hisobga olgan holda, har ikki tilning umumiylik va farqlari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: agglutinatив, flektiv, lug‘aviy boylik, sinonim, frazeologizm, leksik qatlam, qiyosiy tilshunoslik.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ лексического богатства узбекского и русского языков, их лексических пластов, синонимии, фразеологии и образных выразительных средств. С учётом структуры языков и их исторического развития выявляются общие черты и различия между двумя языками.

Ключевые слова: агглютинативный, флективный, лексическое богатство, синоним, фразеологизм, лексический пласт, сравнительное языкознание.

Annotation: This article presents a comparative analysis of the lexical richness of the Uzbek and Russian languages, examining their lexical layers, synonymy, phraseology, and figurative expressions. Taking into account the structure and historical development of both languages, the study identifies their similarities and differences.

Keywords: agglutinative, fusional, lexical richness, synonym, phraseologism, lexical layer, comparative linguistics.

Til inson tafakkuri va madaniyatining bevosita ifodasidir. Har bir til o‘zining ichki tuzilishi, leksik boyligi va ifoda vositalari orqali nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning milliy tafakkuri va tarixiy tajribasini ham aks ettiradi. Tilshunos olim V. fon

Humboldt ta’kidlaganidek, “Har bir til — bu o’ziga xos dunyoqarash shaklidir”²⁹, ya’ni til orqali inson atrof-muhitni qabul qiladi, tasniflaydi va ifodalaydi. Shu bois, tillarni solishtirish orqali ularning zahirida yotgan madaniy va kognitiv asoslarni ham ochib berish mumkin.

O’zbek va rus tillari turli tillar oilasiga mansub bo’lib, biri — turkiy (agglutinatív), ikkinchisi — slavyan (flektiv) guruhiga kiradi. Strukturaviy va grammatik jihatdan farq qilsa-da, bu ikki til uzoq yillar davomida bir hududda yashagan xalqlarning o’zaro ta’siri natijasida muayyan umumiyliklarga ham ega bo’lgan. Ayniqsa, lug’aviy qatlamda bu ta’sir sezilarli: rus tilidan o’zbek tiliga ko’plab ijtimoiy, siyosiy, ilmiy va texnik so’zlar o’zlashtirilgan, o’zbek tilidagi ayrim iboralar esa rus tilidagi so’zlar orqali tarjima vositasi sifatida kirib borgan.

O’zbek yozuvchisi Oybek til va tafakkur o’rtasidagi uzviy bog’liqlikni shunday izohlaydi: “Har qanday til millat tafakkurining mahsulidir. Til boy bo’lsa, tafakkur boy, til kambag’al bo’lsa, tafakkur ham shu darajada qashshoq bo’ladi.”³⁰ Demak, tilning lug’aviy boyligi — bu faqat so’zlar soni emas, balki ularning sinonimik tarmoqlari, antonimlar tizimi, frazeologik ifoda shakllari va obrazlilik darajasi bilan o’lchanadi.

Har bir til o’zining tarixiy taraqqiyoti, madaniy zamin va xalq ruhiyati bilan chambarchas bog’liq bo’lgan murakkab hodisadir. Tilshunoslikda tan olingan haqiqat shuki, lug’aviy boylik — bu faqat so’zlarning ko’pligi emas, balki ularning uslubiy, semantik va madaniy darajada to’laqonli ishlatilishidir. O’zbek va rus tillari lug’aviy boylik hamda ifoda vositalari borasida o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularni solishtirish orqali ikki tildagi tafakkur mexanizmini, madaniy xotira va ifoda shakllarini aniqlash mumkin.

O’zbek tili, turkiy tillar oilasiga mansub bo’lib, tarix davomida arab, fors, rus va ingliz tillari bilan muntazam leksik aloqada bo’lgan. Ayniqsa, arab va fors tillari orqali kirib kelgan diniy, adabiy va ma’naviy atamalar lug’at tarkibida mustahkam o’rnashgan. Masalan, “ilm”, “hikmat”, “sahifa”, “axloq” kabi so’zlar arabcha manbaga borib taqaladi. Tilshunos olim B. Qosimov bu haqda quyidagicha izohlaydi: “O’zbek

²⁹ Humboldt, W. von. On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 33-page.

³⁰ Oybek. Tanlangan asarlar. Til va tafakkur haqida. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1974. – 121-bet.

tilining asosiy lug‘aviy boyligi turkiy ildizli bo‘lishiga qaramay, leksik taraqqiyotida arabcha va forsha qatlamning o‘rni nihoyatda kuchli bo‘lgan”³¹.

Rus tili esa slavyan tillari oilasiga mansub bo‘lib, o‘zining leksik boyligini qadimgi slavyan, yunon, lotin, fransuz va so‘nggi davrlarda ingliz tillari bilan leksik almashinuv orqali kengaytirgan. Masalan, rus tilidagi “академия”, “философия”, “интеллект” kabi so‘zlar grek yoki lotin manbalaridan kelib chiqqan. V.V. Vinogradov bu jarayonni shunday ta’riflaydi: “Rus tilining zamonaviy lug‘ati faqat slavyan ildizlar bilan cheklanmaydi. U tarixiy aloqalar orqali boyib, ko‘p qatlamli lug‘at tizimiga aylangan”³².

Tarixiy jihatdan O‘zbekiston hududida rus tilining keng tarqalishi natijasida ko‘plab ruscha atamalar o‘zbek tiliga bevosita yoki moslashtirilgan shaklda o‘zlashtirilgan. Bunga “poyezd”, “telefon”, “muammo”, “ofitsiant”, “darslik”, “reja” kabi atamalarni misol keltirish mumkin. Bu so‘zlar o‘zbek tili zamonaviy leksikasining asosiy qatlamlaridan biriga aylangan.

Lug‘aviy boylikni belgilovchi yana bir muhim jihat — bu sinonimiya va antonimiya tizimidir. Sinonimlar tilda fikrni xilma-xil uslubda ifodalash, emotsional va ekspressiv rang berish vositasidir. O‘zbek tilida sinonimik qatlam og‘zaki nutq va xalq ijodida keng qo‘llaniladi: “yaxshi – zo‘r – chiroyli – a‘lo”, “tez – zudlik bilan – darrov – shoshilinch”. Rus tilida esa sinonimik tizm stilistik farqlanish bilan ajralib turadi: “хороший – замечательный – великолепный – отличный”, “быстро – мгновенно – стремительно – оперативно”. Vinogradov fikricha, “Sinonimiya til ichidagi leksik muqobillik asosida fikrga uslubiy, emotsional yoki ekspressiv tus bag‘ishlaydi, bu esa nutqning boyligini oshiradi”³³.

Frazeologik birliklar ham lug‘aviy boylikning ajralmas qismi bo‘lib, ular milliy obrazli tafakkur, madaniy xotira va xalqning idrok tizimini ifodalaydi. O‘zbek tilida frazeologizmlar ko‘proq hayotiylik, xalqona obraz va esda qolarli ifodalar orqali shakllangan: “ko‘z ochib yumguncha” (tezda), “qulog‘iga quymoq” (eslab qolmoq), “yuragi ezildi” (g‘amlandi). Rus tilida esa frazeologik birliklar kuchli obrazlilik va

³¹ Qosimov, Sh., To‘xtaboyeva, M. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2002. – 45-bet.

³² Виноградов, В.В. Русский язык. Лексикология и фразеология. Москва: Наука, 1986. – 92 с.

³³ Виноградов, В.В. Очерки по стилистике русского языка. Москва: Наука, 1974. – 51 с.

psixologik yuklama bilan ifodalanadi: “в мгновение ока”, “душа болит”, “на душе кошки скребут”. Shu bois frazeologik birliklar tarjimasida soʻzma-soʻz yondashuv emas, balki mazmuniy va kontekstual muvofiqlik muhim. M. Baker taʼkidlaydi: “Frazeologik iboralar tarjimasida soʻzma-soʻzlik aslo mumkin emas. Ular uchun ekvivalent tushunchaviy birlik topish, madaniy kontekstni saqlash muhim”³⁴.

Obrazli ifoda vositalari ham oʻzbek va rus tillarida sezilarli farqlar bilan ajralib turadi. Oʻzbek tilida obrazlilik xalqona sodda ifoda, hayotiylik va bevositalik orqali yuzaga chiqadi: “Yuragi vatan deb uradi”, “Koʻngli xira”, “Ogʻzidan bal chiqdi”. Rus tilida esa obrazlar poetik, psixologik va koʻpincha murakkab metaforalarga asoslanadi: “У него душа болит за родину”, “Сорвалось с языка”, “Сердце сжалось от страха”. Til falsafasi asoschisi V. fon Humboldt bu borada shunday degan: “Til orqali inson dunyoni qanday koʻrishini anglash mumkin. Har bir til oʻz egasining ruhini aks ettiradi”³⁵.

Tilning lugʻaviy boyligi nafaqat soʻzlar soni bilan, balki ularning semantik chuqurligi va uslubiy koʻlami bilan ham belgilanadi. Bu borada semantik kenglik tushunchasi muhim ahamiyatga ega. Semantik kenglik, yaʼni bir soʻzning turli kontekstlarda ishlatilishi rus tilida ayniqsa keng rivojlangan: masalan, “ходить” feʼli harakat, odat, sogʻliq holati va psixologik holatni ham anglatishi mumkin. “Он ходит в школы” (maktabga boradi), “Он плохо ходит” (yura olmaydi), “Ход дела” (ishlarning ketishi) — bularning barchasi bitta feʼlning turli semantik qirralaridir.

Oʻzbek tilida ham bu xususiyat mavjud, biroq semantik kenglik koʻproq feʼllar emas, otlar va sifatlardagi koʻp maʼnolilik orqali namoyon boʻladi: “yurak” soʻzi ham anatomik organ, ham ruhan kuch, ham botirlik ifodasi sifatida ishlatiladi.

Bundan tashqari, oʻzbek va rus tillarida sinonimlarning uslubiy tasnifi ham eʼtiborga loyiq. Oʻzbek tilida sinonimlar koʻpincha uslubiy neytral (masalan, katta – yirik) yoki ogʻzaki nutqqa xos (masalan, zoʻr – aʼlo – klass) boʻlsa, rus tilida bu tizimda kitobiy, ogʻzaki, poetik, arxaik va ijtimoiy belgilangan qatlamlar mavjud.

³⁴ Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1992. – 67-page.

³⁵ Humboldt, W. von. On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 24-page

Masalan: Поэт – стихотворец – рифмоплет: bu uchlikdan birinchisi neytral, ikkinchisi poetik, uchinchisi esa kinoya bilan aytilgan sinonimdir.

Shuningdek, rus tilida leksik registr (ruxsat etilganlik va ijtimoiy maqom) masalasi muhim: “ребёнок – дитя – отпрыск – малыш” kabi soʻzlar bir xil maʼnoni bersa-da, kontekstga mos tanlanadi. Oʻzbek tilida esa “bola – goʻdak – chaqaloq – yosh bola” kabi birliklar kontekstga qarab faqat uslubiy emas, balki voqelikka yaqinlik jihatidan farqlanadi.

Yana bir muhim jihat — leksik oʻzgaruvchanlik (neologizmlar). Har ikki til ham yangi tushunchalar uchun yangi soʻzlarni ishlab chiqishga qodir. Rus tilida bu jarayon koʻpincha tayyor prefiks va suffikslar orqali amalga oshadi: “перезапуск, самозанятый, удалёнка” kabi yangi soʻzlar pandemiyadan keyin keng qoʻllanila boshladi. Oʻzbek tilida esa neologizmlar koʻpincha boshqa tillardan kirib keladi yoki soʻz birikmasi orqali yaratiladi: “onlayn taʼlim, masofaviy ish, ochiq kodli dastur”.

Xulosa qilib aytganda, oʻzbek va rus tillarining lugʻaviy boyligi, sinonim va frazeologik birliklari, shuningdek, obrazli ifoda vositalari har biri oʻz tarixiy-madaniy zaminidan oziqlangan. Ularning solishtirma tahlili tilshunoslik, tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya kabi sohalarda chuqur ilmiy izlanishlar uchun katta imkoniyatlar ochadi.

Oʻzbek va rus tillarining lugʻaviy boyligi va ifoda vositalari qiyosiy tahlili shuni koʻrsatdiki, har ikkala til oʻz tarixiy taraqqiyoti, madaniy asoslari va tashqi tillar bilan boʻlgan aloqalari tufayli oʻziga xos va boy leksik tizimga ega. Oʻzbek tili turkiy ildizlarga tayangan holda arab, fors, rus hamda ingliz tillaridan oʻzlashtirilgan boy qatlamga ega boʻlsa, rus tili slavyan asosida yunon, lotin, fransuz va ingliz tillarining taʼsiri ostida shakllangan murakkab leksik tizimni hosil qilgan.

Umuman olganda, oʻzbek va rus tillari orasidagi lugʻaviy va ifodaviy oʻxshashliklar, shuningdek farqlar, ularning bir hududda uzoq muddat yonma-yon mavjud boʻlgan til sifatida oʻzaro taʼsir va boyish tendensiyasini namoyon etadi. Bunday solishtirma tahlillar tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo muloqot sohaslarida muhim amaliy ahamiyatga ega boʻlib, kelajakda til oʻrganish va oʻrgatish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1992.
2. Humboldt, W. von. On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
3. Oybek. Tanlangan asarlar. Til va tafakkur haqida. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1974.
4. Qosimov, Sh., To‘xtaboyeva, M. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2002.
5. Виноградов, В.В. Очерки по стилистике русского языка. Москва: Наука, 1974.
6. Виноградов, В.В. Русский язык. Лексикология и фразеология. Москва: Наука, 1986.

Kitob o‘qish madaniyati va uning ahamiyati

*Axmadjonova Gulhayo Zafarbek qizi.
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi
Ilmiy maslahatchi: Abdullayev Sirojiddin
Shaxsultanovich.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada kitob o‘qish madaniyatining ijtimoiy va ma’naviy ahamiyati, uning shaxs kamolotidagi o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Kitobxonlik orqali tafakkur va dunyoqarash kengayishi, o‘qish madaniyatining yoshlar orasida shakllanishi hamda bu boradagi dolzarb muammolar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kitobxonlik, madaniyat, tafakkur, bilim, yoshlar

Аннотация. В статье рассматривается значение культуры чтения в социальной и духовной жизни общества. Раскрывается роль книги в формировании личности, расширении кругозора, а также обсуждаются актуальные проблемы, связанные с чтением среди молодежи.

Ключевые слова: чтение, культура, мышление, знание, молодежь

Annotatiton. This article discusses the importance of reading culture in social and spiritual life. It analyzes how reading contributes to personal development, broadens thinking, and highlights modern challenges related to youth reading habits.

Keywords: reading, culture, thinking, knowledge, youth.

Kitob insoniyat tafakkuri va ma’naviyatining ajralmas bir qismi sanaladi. U asrlar davomida bilim, tajriba, ma’naviy qadriyatlar saqlanadigan manba bo‘lib xizmat qilgan. Allomalarimiz – Alisher Navoiy, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniylar kitobning

hayotdagi o‘rnini yuksak darajada baholaganlar. Alisher Navoiy aytadi: “Ilmning bosh charog‘i kitobdur.” Kitob nafaqat ma’lumot manbayi, balki ma’naviy kamolot, ruhiy yuksalish, tafakkur qudrati uchun ham zarur vositadir. Hozirgi zamonda esa raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanar ekan, kitob o‘qish madaniyati masalasi tobora dolzarblashib bormoqda. Yosh avlodda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish – bu nafaqat o‘qituvchilarning, balki butun jamiyatning muhim vazifasidir³⁶.

1. Kitobning ma’naviy va ruhiy foydasi

Kitob insonning ruhiy olamiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘qilgan har bir asar insonga yangi qarash, yangi tushunchalarni bag‘ishlaydi. Badiiy adabiyotlar, ayniqsa, tasavvur, hissiyot va estetik dunyoqarashni shakllantirishda alohida rol o‘ynaydi. Olimlarning ta’kidlashicha, o‘qigan insonning tafakkuri chuqur, nutqi boy, emotsional sezuvchanligi yuqori bo‘ladi³⁷. Kitob mutolaasi insonni chuqur fikrlashga, ijtimoiy voqelikni tahlil qilishga undaydi.

Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Kitob – bu ma’naviyat, tafakkur va kelajakni qurish qurolidir”³⁸.

2. Yoshlar orasida kitobxonlik holati

So‘nggi yillarda olib borilgan kuzatuvlar va so‘rovlar yoshlar orasida kitobga bo‘lgan qiziqish darajasi pasayganini ko‘rsatmoqda. Bunga bir nechta sabablar bor:

Internet va mobil texnologiyalar

O‘quv yuklanmasining og‘irligi

Tezkor, lekin sayoz axborot oqimi

O‘qishga bo‘lgan sabrsizlik va konsentratsiya yetishmasligi.³⁹

Shunga qaramay, yoshlar orasida “Yosh kitobxon”, “Kitobxon talaba” kabi tanlovlar orqali kitobga mehr uyg‘otilmoqda. Har bir oliy ta’lim muassasasi o‘z kutubxona fondini boyitish, talabalarga yangi nashrlar tavsiya qilish orqali bu jarayonda faol ishtirok etmoqda.

3. Raqamli asrda kitobxonlikning imkoniyatlari va xavflari

Bugungi kunda elektron kitoblar, audiokitoblar, onlayn kutubxonalar keng tarqalmoqda. Bu kitobga bo‘lgan qulaylikni oshiradi. Biroq bu holat o‘qish jarayonida chalg‘ituvchi vositalar – reklama, bildirishnomalar, ekran charchog‘i bilan kechadi. Shuningdek, yoshlar ko‘pincha sarlavha yoki iqtiboslarga asosida baho beradi, bu esa yuzaki qarashni shakllantiradi.⁴⁰

³⁶ Beruniy A.R. Tanlangan asarlar, 3-jild. – T.: Fan, 1998. – 116-bet.

³⁷ Qodirov M. Kitobning sehrli olami. – T.: “Yozuvchi”, 2016. – 89-b.

³⁸ Mirziyoyev Sh.M. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2018. – 42-b.

³⁹ Saidova G. Mutolaa madaniyati va zamonaviy yoshlar. // “Ma’naviyat va ma’rifat” jurnali, 2023, №2, – B. 25–29.

⁴⁰ Tursunov D. Raqamli asrda kitobxonlik. // “Zamon va Zamon”, 2022, №4.

Raqamli vositalardan to‘g‘ri foydalanish – bu o‘quvchining axborot tanlovi madaniyatini rivojlantirishni talab etadi. O‘qituvchilar sifatli onlayn manbalarni tavsiya etishi lozim.

4. Kitobxonlikni rivojlantirish yo‘llari

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi choralar samarali hisoblanadi:

Maktab va oliy o‘quv yurtlarida muntazam mutolaa darslari tashkil qilish

Talabalar uchun “Har oy bir kitob” tashabbusini joriy etish

Kutubxonalarda “Eng faol kitobxon” loyihalari

Pedagoglar va ota-onalar o‘rtasida “Kitobxon oila” tanlovlari

Yoshlar orasida “Kitob haqida 1 daqiqa” ijtimoiy aksiyalari.⁴¹

Bundan tashqari, jurnalistlar, blogerlar, yozuvchilar ham kitob reklamasini ijobiy yo‘nalishda olib borishlari kerak.

Kitob o‘qish madaniyati — bu shunchaki ma’lumot olish vositasi emas, balki shaxs kamolotini belgilovchi asosiy omillardandir. Kitob orqali yoshlar o‘z dunyoqarashini, tafakkurini, ruhiy yetukligini oshiradi. Uni rivojlantirishda barcha bo‘g‘inlar – maktab, oliygoh, oilaviy muhit, axborot vositalari birgalikda harakat qilishi lozim.

5. Dunyodagi ilg‘or kitobxonlik tajribalari

Kitobxonlik rivojlangan mamlakatlarda nafaqat shaxsiy odat, balki milliy qadriyat darajasida qaraladi. Masalan, Yaponiyada har bir maktabda “mutolaa burchagi” bo‘lib, bolalar bog‘chasidan boshlab har bir sinfga moslashtirilgan adabiyotlar tavsiya etiladi. O‘quvchilar kitobni o‘qibgina qolmay, uni tahlil qiladi, muhokama qiladi, ijodiy topshiriqlar bajaradi.

Finlyandiya esa har maktabda “haftalik kitob” an‘anasi joriy qilingan. O‘quvchilar birgalikda tanlangan asarni o‘qib, dars davomida uni tahlil qilishadi. Teatrlashtirilgan ko‘rinishlar, video tahlillar, grafik xaritalar orqali kitob yanada qiziqarliroq tus oladi.

Germaniyada esa “Lesen macht stark” (“O‘qish – kuchdir”) shiori ostida o‘quvchilar, ota-onalar, o‘qituvchilar ishtirokida umumxalq o‘qish haftaligi tashkil etiladi. Kutubxonalar ham faollik ko‘rsatib, o‘qishga oid interaktiv tadbirlar o‘tkazishadi.

Bu tajribalarni O‘zbekistonga moslashtirish orqali ham o‘quvchilar, ham ustozlar orasida kitobga nisbatan samimiy qiziqishni kuchaytirish mumkin. Jumladan, “kitob haftaligi”, “yosh mutolaachi”, “talaba tanlaydi” kabi loyihalarni amalga oshirish mumkin.

6. Kitob va shaxsiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik.

⁴¹ Usmonova N. Yoshlar va o‘qish uslublari. // “Ilm va hayot”, 2023, №1.

Kitob inson ruhiyatini, tafakkurini, estetik dunyoqarashini shakllantiradi. Mutolaa qilgan insonlarda quyidagi o'zgarishlar kuzatiladi:

Fikrlash qobiliyati kuchayadi.

So'z boyligi kengayadi.

Analitik va tanqidiy yondashuv shakllanadi.

Stressga chidamlilik va emotsional barqarorlik ortadi.

Psixologlarning fikriga ko'ra, o'qigan shaxsda o'zini anglash, hayotdagi muammolarni hal qilishga ijobiy qarash paydo bo'ladi. Bu, ayniqsa, yoshlik davrida muhim.

Masalan, taniqli tadbirkor Bill Geyts har yili 50 dan ortiq kitob o'qishini, har bir asar u uchun “mental mashq” vazifasini bajarishini ta'kidlaydi. Shuningdek, mashhur yozuvchi Ernest Xeminguey kitobni “inson qalbi uchun eng kuchli qurol” deb atagan.⁴²

Bu shuni anglatadiki, kitob o'qish shaxsning tafakkur doirasini kengaytiradi, uni faol, ijodiy va samarali fikrlovchi odamga aylantiradi. Shuning uchun har bir o'quvchi va talaba o'zining shaxsiy “intellektual rejasiga” ega bo'lishi lozim.

7. “Kitob o'qimaslik”ning oqibatlari.

Kitob o'qimaslik shaxs rivojiga, jamiyat taraqqiyotiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi raqamli avlodda qisqa kontentlar, chalg'ituvchi axborotlar ustunlik qilmoqda. Bu esa o'qish madaniyatining yo'qolishiga olib kelmoqda.

O'qimaslikning oqibatlari quyidagilardir:

So'z boyligi kamayadi, shuning uchun fikrni aniq ifodalash qiyinlashadi

Tanqidiy fikrlash sustlashadi, bu esa har qanday axborotga ishonishga olib keladi.

Yozma va og'zaki nutq buziladi, grammatik va mantiqiy xatolar ko'payadi

Ijtimoiy mas'uliyat hissi zaiflashadi, inson jamiyatga beg'am bo'lib qoladi

Bilimga emas, emotsiyaga tayanuvchi qarorlar ustunlik qiladi.

Ba'zi tadqiqotlarda muntazam kitob o'qimaydigan insonlarda asabiylik, e'tiborsizlik, hayotiy motivatsiyaning pastligi, sust harakatlilik kuzatilgani aniqlangan.⁴³

Shu sababli har bir ta'lim muassasasi, har bir oila, har bir o'qituvchi va har bir yosh bu xavfni chuqur anglab, o'qish madaniyatini o'zining asosiy qadriyatlaridan biri sifatida shakllantirishi lozim.

Kitobxonlikni ta'lim tizimiga integratsiya qilish quyidagilar orqali amalga oshirilishi mumkin:

“Ijodiy mutolaa”, “Badiiy tafakkur” kabi fanlarni o'quv dasturiga kiritish

⁴² Bill Geyts tomonidan yillik kitoblar ro'yxatini nashr etish amaliyoti. Ochiq intervyular asosida. // <https://www.gatesnotes.com>

⁴³ Turli psixologik izlanishlar asosida kitob o'qimaslik oqibatlariga oid umumiy xulosalar. Qarang: “Reading and the Brain”, Scientific American, 2021; hamda: www.psychologytoday.com

Har semestrda adabiy esse, tahliliy maqola yozish tizimini yo‘lga qo‘yish
Talabalar kutubxonalarini zamonaviylashtirish, yangi adabiyotlar bilan
ta’minlash

Har bir o‘qituvchining shaxsiy tavsiyaviy kitoblar ro‘yxatini tuzish.

Zero, kitob – bu inson tafakkurining yo‘lchisi, ma’naviyatning ildizi, jamiyat
kelajagining kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beruniy A.R. Tanlangan asarlar, 3-jild. – T.: Fan, 1998. – 116-bet.
2. Qodirov M. Kitobning sehrli olami. – T.: “Yozuvchi”, 2016. – 89-b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2018. – 42-b.
4. Saidova G. Mutolaa madaniyati va zamonaviy yoshlar. // “Ma’naviyat va ma’rifat” jurnali, 2023, №2, – B. 25–29.
5. Tursunov D. Raqamli asrda kitobxonlik. // “Zamon va Zamon”, 2022, №4.
6. Usmonova N. Yoshlar va o‘qish uslublari. // “Ilm va hayot”, 2023, №1.
7. Bill Geyts tomonidan yillik kitoblar ro‘yxatini nashr etish amaliyoti. Ochiq intervyular asosida. // <https://www.gatesnotes.com>
8. Turli psixologik izlanishlar asosida kitob o‘qimaslik oqibatlariga oid umumiy xulosalar. Qarang: “Reading and the Brain”, Scientific American, 2021; hamda: www.psychologytoday.com

Bolalarda til o‘rgatishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytirish yo‘llari

Karimova Mohigul Abdullayevna.

Andijon davlat chet tillari instituti, talabasi

Ilmiy maslahatchi – Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich

Annotatsiya . Ushbu maqolada bolalarda yangi til o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyani shakllantirish va oshirish yo‘llari yoritilgan. Motivatsiyaning turlari, o‘yinli usullar, multimediyadan foydalanish, maqtov va ota-onalar bilan hamkorlik orqali motivatsiyani kuchaytirish usullari soddalashtirilgan tilda izohlangan. Maqola ta’lim jarayonida bolalarning faolligini oshirishga, ularni til o‘rganishga rag‘batlantirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: tashqi, ichki motivatsiya, til, rag‘bat, vosita, dunyo, rasmiy kartochkalar, aloqa o‘rnatish, o‘qituvchilar

Аннотация. В данной статье рассматриваются способы формирования и повышения мотивации у детей к изучению иностранного языка. Рассмотрены виды мотивации, игровые методы, использование мультимедиа, похвала и сотрудничество с родителями как эффективные пути мотивации. Материал изложен в простой форме и может быть полезен в образовательной практике.

Ключевые слова: внешняя мотивация, внутренняя мотивация, язык, поощрение / стимул, средство / метод, мир, карточки с картинками, установление связи / установление контакта, учителя

Annotation. This article explores effective ways to develop and increase motivation in children for language learning. It explains types of motivation, game-based methods, multimedia tools, praise, and parental involvement. Written in simple language, the article serves as a practical guide for educators working with young learners

Key words: external motivation, internal motivation, language, encouragement / incentive, tool / means / method, world, picture cards, establishing communication, teachers.

Til-bu odamlar orasida aloqa oʻrnatish, fikrini ifodalash va dunyoni tushunishda eng asosiy vosita hisoblanadi. Kishi hayotining ilk bosqichlaridayoq til bilan tanishadi. Ayniqsa, bolalik davri-yangi til oʻrganish uchun eng qulay vaqt, chunki bu yoshda eslab qolish, soʻzlarni takrorlash, yangilikni qabul qilish juda tabiiy jarayon boʻladi.⁴⁴ Ammo barcha bolalar ham til oʻrganishga bir xil darajada qiziqavermaydi va bu jarayon har bir bolada har xil vaqt talab etadi. Kimdir faollik bilan ishtirok etsa, boshqalari bu jarayondan tez charchaydi. Shu sababli, bolalarda tilga boʻlgan qiziqishni uygʻotish, ularning ichki istagini ragʻbatlantirish-oʻqituvchi va ota-onalarning muhim vazifalaridan biridir.⁴⁵ Bunday ragʻbatlantirish vositasiga motivatsiya deyiladi, lekin bu oʻqituvchi va ota-onalardan katta sabr va ijodkorlikni talab qiladi. Ushbu maqolada bolalarda til oʻrganishga boʻlgan motivatsiyani oshirish yoʻllari haqida fikr yuritiladi.

⁴⁴Karimova, G. (2020). Til oʻrgatish metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti.

⁴⁵ Nurmatov, M. (2021). Pedagogik psixologiya asoslari. Samarqand: Ilm ziyo.

Motivatsiyaning mazmuni va uning ahamiyati

Motivatsiya-bu bolaning biror faoliyatga nisbatan qiziqishini, unga bo‘lgan ishtiyoqini bildiruvchi ichki yoki tashqi kuchdir. Agar bola o‘zining til o‘rganishdan qanday foyda olishini anglab yetsa, u buni mamnuniyat bilan bajaradi. Aksincha, qiziqishi bo‘lmagan bola majburlansa, bu o‘rganish samarasiz kechadi.⁴⁶ Bunday vaziyat ikkala tomonga ham qiyinchilik tug‘dirishi mumkin.

Motivatsiya ikki xil bo‘ladi:

Ichki motivatsiya-bola tilni o‘zi uchun o‘rganadi, qiziqishdan kelib chiqib harakat qiladi. U bu jarayondan zavq oladi, tilni o‘rganish orqali o‘zini rivojlantirishni xohlaydi. Masalan, bola ingliz tilidagi multfilmni tarjimasiz tushunishni istaydi yoki boshqa millatdagi bolalar bilan gaplashishni orzu qiladi. Bu turdagi motivatsiya eng barqaror va tabiiy hisoblanadi, chunki bola uni o‘z ichidan topadi. Bunday hollarda bola topshiriqni topshiriq deb emas, shaxsiy qiziqish deb qabul qiladi.

Tashqi motivatsiya-bola tilni tashqi omillar ta’sirida o‘rganadi: maqtov olish, yaxshi baho, sovrin, ota-onasini xursand qilish yoki jazodan qochish uchun.⁴⁷ Masalan, “Agar vazifangni yaxshi bajarsang, sovg‘a olasan” yoki “Bahoying past bo‘lsa o‘ylagan maqsadiga erisha olmaysan” kabi shartlar, hamda o‘qituvchi tomonidan guruhda bolalar o‘rtasida o‘zaro sog‘lom raqobatni rivojlantirish tashqi motivatsiyani shakllantiradi.

Albatta, o‘qitish jarayonida ikkala turdagi motivatsiyani uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Biroq, ichki motivatsiya uzoq davom etadigan, mustahkam qiziqishni shakllantiradi.⁴⁸ Chunki tashqi motivatsiya vaqtinchalik bo‘lishi mumkin, ichki motivatsiya esa bolaning doimiy harakatlanishiga turtki bo‘ladi. O‘qituvchi va ota-onalarning vazifasi- bolaga til o‘rganish foydasini ko‘rsatish, uni qiziqitira olish, uni har doim rag‘batlantirib turishdir. Bu yo‘lda qiziqarli darslar, shaxsiy yutuqlarning e’tirofi, kichik muvaffaqiyatlarga ijobiy yondashish juda muhim sanaladi.

O‘yin uslublari orqali qiziqishni oshirish

⁴⁶ . Brown, H. D. (2000). Principles of Language Learning and Teaching. Longman.

⁴⁷ Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.

⁴⁸ Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.

Kichik yoshdagi bolalar uchun o‘yin — bu eng samarali o‘rganish shaklidir. Chunki ular o‘yin davomida o‘zlarini erkin, xursand, faol his qilishadi. Shu sababli, til o‘rgatish mashg‘ulotlarini o‘yinga aylantirish motivatsiyani oshirishda juda foydali hisoblanadi.⁴⁹

Quyidagi usullarni qo‘llash mumkin:

Rolli o‘yinlar: do‘konchi va xaridor, o‘qituvchi va o‘quvchi kabi obrazlarda gapirish

"Top so‘z" o‘yini: rasmga qarab so‘zlarni topish yoki harfga qarab so‘z aytish

Kartochkalar o‘yini: rasmi kartochkalar yordamida yangi so‘zlarni eslab qolish

Bu usullar bolalarda musobaqalashish ruhini uyg‘otadi, ishtirokni faol qiladi. Eng muhimi, bu mashg‘ulotlar davomida bola o‘zini zo‘riqmasdan o‘rganayotganini sezmaydi.⁵⁰

Multimediya dan foydalanish — eslab qolish uchun qulay vosita

Zamonaviy texnologiyalar ta‘lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Multifilmlar, qo‘shiqlar, video darslar orqali bolalar tilni ko‘rish va eshitish vositalari orqali o‘rganadilar. Masalan:

Rangli videolar orqali mavzuni tushuntirish

O‘rgatilayotgan tilga mos oddiy qo‘shiqlarni kuylash (masalan, ingliz tilida “Hello song”)

Rasmlar asosida hikoya tuzdirish

Bunday materiallar bolani o‘rganish jarayoniga chuqur jalb qiladi. Ular ko‘p sezgi orqali o‘rganish (multisensorli o‘qitish) uslubiga asoslanadi.⁵¹

Rag‘bat va ijobiy munosabat-bolaga ishonch beradi

Bola o‘zini qadrlangan, e‘tiborga loyiq deb his qilsa, o‘rganishga yanada intiladi. Shuning uchun har bir kichik yutug‘ini e‘tirof etish, uni maqtash, faolligi uchun rag‘batlantirish lozim.⁵²

Quyidagilar samarali usullardir:

"Bugungi eng faol bola" kabi unvonlar

⁴⁹ Karimova, G. (2020). Til o‘rgatish metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti.

⁵⁰ Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.

⁵¹ Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.

⁵² Nurmatov, M. (2021). Pedagogik psixologiya asoslari. Samarqand: Ilm ziyo.

Yulduzchalar, rasmi nishonlar berish

"Sen harakat qilding, bu juda yaxshi" kabi ijobiy fikrlar

Bu orqali bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi oshadi, keyingi darslarda yanada faol ishtirok etadi. Psixologlarning fikricha, rag'batlangan bola darsni ijobiy his-tuyg'ular bilan eslaydi.⁵³

Ota-onaning roli va uy sharoitidagi qo'llab-quvvatlash

Bolada til o'rganish faqat maktab yoki bog'chada emas, balki uyda, oila davrasida ham davom etishi kerak. Ota-onalar bu jarayonda befarq bo'lmasligi lozim, ya'ni bolaning qiziqishiga qarab mashg'ulotlar o'tkazishi kerak. Ular bolaning har bir yutug'ini quvvatlab, rag'batlantirib tilga yanada qiziqish uyg'otishi mumkin.⁵⁴

Qo'shimcha foydali mashg'ulotlar:

Bolaning o'rgangan so'zlarini birga takrorlash

Oila a'zolari bilan o'rganilgan so'zlar asosida kichik suhbatlar qilish

Bolaga yangi tilga oid multfilmlar yoki kitoblar topib berish

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onasi faol bo'lgan bolalar tilni tezroq va osonroq o'zlashtiradi.⁵⁵

Xulosa qilib aytganda, til o'rgatish bu faqat bilim berish emas, balki bolaning ichki dunyosiga kirish, unda tilga nisbatan mehr uyg'otishdir. Har bir bola individual bo'lib, unga motivatsiya uyg'otishning o'ziga xos yo'li bor. Bunday motivatsiyani o'yinlar, rag'bat, zamonaviy texnologiyalar, ijobiy munosabat va ota-onaning yordami orqali shakllantirish mumkin. Eng muhimi -bola til o'rganishni qiyinchilik emas, balki qiziqarli sarguzasht sifatida qabul qilishi kerak. Shunda u tilni nafaqat o'rganadi, balki undan hayotda ham faol foydalanadi.⁵⁶

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova, G. (2020). Til o'rgatish metodikasi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Nurmatov, M. (2021). Pedagogik psixologiya asoslari. Samarqand: Ilm ziyo.
3. Brown, H. D. (2000). Principles of Language Learning and Teaching. Longman.

⁵³ Nurmatov, M. (2021). Pedagogik psixologiya asoslari. Samarqand: Ilm ziyo.

⁵⁴ <http://ziyonet.uz> — O'zbekiston elektron ta'lim portali.

⁵⁵ <http://ziyonet.uz> — O'zbekiston elektron ta'lim portali.

⁵⁶ Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.

4. Oxford, R. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Heinle & Heinle.
5. <http://ziyonet.uz> - O‘zbekiston elektron ta’lim portali.

Tijoriy diskursning jamiyat rivojida ahamiyati

Mirzahidova Muyassar Inamjonovna

Qirg‘iziston respublikasi filologiya fanlari doktori

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi

f.f.f.d dotsent

Annotatsiya: Tijoriy diskurs — bu savdo, biznes va iqtisodiy faoliyat bilan bog‘liq nutq va muloqot shakli bo‘lib, jamiyat rivojida muhim ijtimoiy va madaniy rol o‘ynaydi. U jamiyatning iqtisodiy munosabatlarini shakllantirish, axborot almashinuvi va savdo jarayonlarini samarali tashkil etishda asosiy vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: diskurs turlari, yoshlar, ta’lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar.

Abstract: The practical study of commercial discourse means understanding not only a linguistic phenomenon, but also the factors that influence real business processes. The purpose of this study: to study the impact of commercial discourse on customer behavior, sales performance, and brand image using empirical methods.

Keywords: types of discourse, youth, education, speech, development, opportunities.

Tijoriy diskurs — bu savdo, biznes va iqtisodiy faoliyat bilan bog‘liq nutq va muloqot shakli bo‘lib, jamiyat rivojida muhim ijtimoiy va madaniy rol o‘ynaydi. U jamiyatning iqtisodiy munosabatlarini shakllantirish, axborot almashinuvi va savdo jarayonlarini samarali tashkil etishda asosiy vosita hisoblanadi.

- Axborot almashinuvi va kommunikatsiya vositasi: Tijoriy diskurs orqali jamiyat a'zolari o‘zaro iqtisodiy ma'lumotlarni, shartnomalar, takliflar va talablarni aniq ifodalaydi, bu esa iqtisodiy faoliyatning samaradorligini oshiradi[3][5].

- Ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarga ta'siri: Tijoriy nutq jamiyatdagi iqtisodiy o‘zgarishlar, yangi texnologiyalar va global iqtisodiy jarayonlarga moslashishda til va muloqot shakllarini yangilaydi, shu bilan jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi[3][5].

- Iqtisodiy taraqqiyotning vositasi: Tijoriy diskurs iqtisodiy faoliyatning barcha bosqichlarida – mahsulot ishlab chiqarishdan tortib, uni sotish va xizmat ko‘rsatishgacha bo‘lgan jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi, bu esa jamiyatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlaydi[5].

- Ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash: Tijoriy diskurs turli ijtimoiy guruhlar, korxonalar va davlat organlari o‘rtasida samarali muloqotni ta'minlab, jamiyatda iqtisodiy hamkorlikni rivojlantiradi[5].

- Til va jamiyat o‘zaro ta'siri kontekstida: Til jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlariga moslashib, tijoriy diskurs shakllanadi va rivojlanadi. Bu jarayon jamiyatning iqtisodiy va madaniy rivojida tilning o‘rni va ahamiyatini oshiradi[3][5].

Shunday qilib, tijoriy diskurs jamiyatda iqtisodiy faoliyatni samarali tashkil etish, axborot almashinuvi va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish orqali jamiyatning umumiy rivojiga muhim ta'sir ko‘rsatadi[3][5].

Tijoriy diskurs jamiyatda iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Nazariy jihatdan, tijoriy diskurs o‘ziga xos matn va lingvostilistik xususiyatlarga ega bo‘lib, axborot, kommunikativ, nazorat va qo‘llab-quvvatlovchi funksiyalarni bajaradi[1]. U nafaqat biznes sohasida, balki harbiy, madaniy va san’at sohalarida ham kelishuvga erishishda ishlatiladi. Diskurs nazariyasi asosida tijoriy diskurs ijtimoiy kontekstga bog‘liq bo‘lib, uning semantik va pragmatik jihatlari kontekstual tahlil orqali o‘rganiladi[5]. Bu tahlil diskursning ijtimoiy hokimiyat va mavqe shakllanishidagi rolini ko‘rsatadi, shuningdek, til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni ochib beradi[7]. Tijoriy diskurs jamiyatda iqtisodiy faoliyatni samarali tashkil etish, axborot almashinuvi va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi. Diskurs tahlili metodlari yordamida uning ijtimoiy, madaniy va lingvistik jihatlari chuqur o‘rganilib, bu jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni boshqarishda va strategik qarorlar qabul qilishda qo‘llaniladi[5].

Shunday qilib, tijoriy diskurs jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojida muhim nazariy asosga ega bo'lib, uning tahlili jamiyatning turli sohalarida samarali kommunikatsiya va hamkorlikni ta'minlashga xizmat qiladi[1][5].

Tijoriy diskursning asosiy funksiyalarini qanday tahlil qilish mumkin

Tijoriy diskursning asosiy funksiyalarini tahlil qilish uchun quyidagi yondashuvlar va metodlardan foydalanish mumkin:

- Axborot funksiyasini tahlil qilish: Tijoriy diskursda axborot almashinuvi qanday amalga oshirilishini, ma'lumotlarning aniqligi va to'liqligini o'rganish. Bu funktsiya savdo va biznes jarayonlarida muhim ahamiyatga ega.

- Kommunikativ funktsiyani tahlil qilish: Diskurs ishtirokchilari o'rtasidagi muloqot va kelishuv jarayonlarini, ularning o'zaro ta'sirini va nutqning samaradorligini o'rganish.

- Nazorat qiluvchi funktsiyani tahlil qilish: Tijoriy diskurs orqali qanday nazorat mexanizmlari (shartnomalar, kelishuvlar, huquqiy munosabatlar) o'rnatilishi va amalga oshirilishini tahlil qilish.

- Qo'llab-quvvatlovchi funktsiyani tahlil qilish: Diskurs ishtirokchilarining o'zaro yordam va hamkorlikni ta'minlashdagi roli, biznes jarayonlarining barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyatini o'rganish.

- Kontekstual tahlil: Diskursning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy kontekstda qanday shakllanishi va ma'nolarining o'zgarishini aniqlash. Bu yondashuv diskursning yashirin ma'nolari va ijtimoiy hokimiyat munosabatlarini ochib beradi[5].

- Tematik tahlil: Diskursdagi asosiy mavzular va g'oyalarni aniqlash, ularning muloqot ishtirokchilari orasidagi aloqaga ta'sirini o'rganish[5].

- Lingvistik va pragmatik tahlil: Tilning diskursdagi tuzilishi, so'z birikmalari, gap tuzilishi orqali ishtirokchilarning maqsadlari va fikrlash tarzini aniqlash[5].

Shu usullar yordamida tijoriy diskursning funksiyalari chuqur va kompleks tahlil qilinib, uning jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy rolini yanada aniqroq tushunish mumkin[1][5].

Foydalanilgan adabiyotlar

3. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
4. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.
5. Xolisova G.M “Tijoriy muloqotning tadqiqiga doir mulohazalar” “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy, metodik jurnal 2024.4 -B.161-162
6. Xolisova G.M “Tijoriy diskurs nazariyasi va amaliyotiga doir mulohazalar” O‘zMU xabarlar 2024 1/3/1 –B.332-333-334
7. Xolisova G.M Nutqning o‘zaro ta’sir jarayonidagi analitik va diskursiv xususiyatlari PEDOGOG Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 6-tom 12-son. Andijon, 2023y. -B312

Ulamolar nutqining lingvokulturologik xususiyatlari

Boboyeva Vazira Ergashbayevna

Ingliz tili o‘qitishning integrallashgan kursi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: O‘zbek ulamolarining nutqi diniy-ma’naviy mazmun, rasmiylik, maxsus leksika va madaniy kontekstga moslik bilan ajralib turadi, bu esa ularning nutqini jamiyatda ma’naviy va ijtimoiy ta’sirchan vositaga aylantiradi.

Kalit so‘zlar: diskurs turlari, **ulamolar**, ta’lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar.

Abstract: Abstract: The speech of Uzbek scholars is characterized by religious and spiritual content, formality, special vocabulary and adaptation to the cultural context, which makes their speech a spiritual and socially influential tool in society.

Keywords: types of discourse, scholars, education, speech, development, opportunities.

Lingvokulturologiya – “til va madaniyat”ning uzviy aloqadorligini, uning shakllanishi va rivojlanishini o‘zida aks ettirgan hodisalar – til-madaniyatni birgalikda

o‘rganadigan alohida ilmiy soha sanaladi. U madaniyatshunoslik va tilshunoslik fanlari o‘rtasida yuzaga kelgan umumlashma fan bo‘lib, til va madaniyatning o‘zaro ta’siri va bog‘liqligi, bu bog‘liqlikning shakllanishi hamda yaxlit bir sistema sifatida til va tildan tashqarida aks etishi kabi hodisalarni o‘rganish bilan shug‘ullanadi. Bir tomondan lingvomadaniyatshunoslikning insoniyatning madaniy til faktoridagi o‘rni, boshqa tomondan esa, til faktoridagi insonning o‘rnini o‘rganadi.

Til va madaniyatning bog‘liqligi, madaniyatning tilda aks etish muammosi bilan bog‘liq masalalarning metodologik asosi yaqin yillardagina boshlandi. Ularning asosi sifatida V.V.Vorobyov, V.M.Shaklein, V.N.Teliya, V.A.Maslovalarning ishlarini qayd etish mumkin. O‘zbek tilshunoslik ilmida ham bu yo‘nalishda qator ishlar olib borilmoqda. Chunonchi, o‘zbek tilshunosligida lingvomadaniyatshunoslikning ilmiy asoslanishi, madaniyatning tilda aks etishi kabi qator masalalarga qaratilgan dastlabki ilmiy tadqiqot namunalari sifatida A.Nurmonovning “O‘zbek tilida lingvokulturologik yo‘nalish”, N.Mahmudovning “Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab”, N.Sayidrahimovanning “Lingvokulturologiyaning ilmiy asoslanishiga doir ayrim mulohazalar”, “Lingvokulturologiyaning komponentlari” nomli maqolalarini, D.Xudoyberganovanning “Matnning atropotsentrik tadqiqi” mavzusida gimonografiyasini belgilash mumkin. Mazkur ishlarda lingvomadaniyatshunoslik fanining mohiyati, predmeti va obykti masalalari o‘rganilgan.

O‘zbek ulamolarining nutqi o‘ziga xos lingvokulturologik va funksional xususiyatlarga ega bo‘lib, quyidagilar bilan ajralib turadi:

- Diniy-ma'naviy mazmun: Ulamolar nutqi asosan Qur'on oyatlari, hadislar va diniy ta'limotlarga tayangan bo'lib, ma'naviy tarbiya va e'tiqodni mustahkamlashga qaratilgan[1].

- Rasmiy va vazmin uslub: Nutq jiddiy, rasmiy ohangda, ehtiyotkorlik bilan, hissiyotlarga berilmasdan, aniq va mantiqiy tarzda ifodalanadi[1].

- Maxsus leksik-frazeologik tarkib: Ulamolar nutqida diniy atamalar, murojaatlar, undov so'zlari keng qo'llaniladi, bu esa nutqning o'ziga xosligini ta'minlaydi.

- Ekstralingvistik omillar ta'siri: Ulamolar odatda maxsus kiyimda (salla, xalat) chiqish qiladi, bu ularning nutqining ishonchliligi va jiddiyligini oshiradi.

- Madaniy va mentalitetga bog'liqlik: Nutqda o'zbek xalqining diniy-an'anaviy mentaliteti, axloqiy qadriyatlari aks etadi, bu esa nutqning lingvokulturologik xususiyatini kuchaytiradi.

- Nutq madaniyati talablariga moslik: Nutq aniq, ravshan, mantiqiy va ta'sirli bo'lishi, tinglovchilar bilan odob-axloq doirasida muloqot qilishga e'tibor beriladi[3].

Shunday qilib, o'zbek ulamolarining nutqi diniy-ma'naviy mazmun, rasmiylik, maxsus leksika va madaniy kontekstga moslik bilan ajralib turadi, bu esa ularning nutqini jamiyatda ma'naviy va ijtimoiy ta'sirchan vositaga aylantiradi.

Diniy diskurs — bu diniy sohada yuzaga keladigan nutq va muloqot shakli bo'lib, u jamiyatda ma'naviy birdamlikni ta'minlash, e'tiqodiy qadriyatlarni mustahkamlash va insonning ruhiy dunyosini boyitishda muhim rol o'ynaydi[2].

Ulamolar nutqi diskursining asosiy funksiyalari

- Reprezentativ funksiyasi: Diniy matn va nutq orqali e'tiqod, qadriyatlar va diniy haqiqatlar ifodalanadi.

- Kommunikativ funksiyasi: Diniy diskurs odamlar o'rtasida ma'naviy muloqot va axborot almashinuvini ta'minlaydi.

- Ekspressiv funksiyasi: Insonning diniy tuyg'ulari va hissiyotlari ifodalanadi[1].

- Appellativ funksiyasi: Tinglovchilarni diniy qadriyatlarga amal qilishga chaqiradi, ularni ruhiy tarbiyalaydi.

- Fatik funksiyasi: Muloqot jarayonini davom ettirish va jamiyatda diniy muloqotni mustahkamlashga xizmat qiladi[1].

- Informativ funksiyasi: Diniy bilim va ma'lumotlarni yetkazadi[1][2].

Diniy diskurs tilshunoslik, ritorika, axloq va madaniyat sohalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning semantik va pragmatik tahlili diniy matnlarning jamiyatdagi ahamiyatini ochib beradi[2][3]. Shuningdek, diniy diskurs til va madaniyat o'zaro ta'sirining muhim qismi bo'lib, u orqali insonlarning ma'naviy va axloqiy qadriyatlari shakllanadi.

Diniy diskurs jamiyatda nafaqat axborot almashish vositasi, balki insonlarning ruhiy va ma'naviy hayotini boyituvchi, e'tiqodiy qadriyatlarni mustahkamlovchi va jamiyatda ma'naviy birdamlikni ta'minlovchi muhim ijtimoiy fenomen hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. DINIY NUTQ VA MATNNING O'ZBEK TILI FUNKSIONAL
<https://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/download/485/427/484>
2. NUTQ MADANIYATINI TA'MINLOVCHI ASOSIY XUSUSIYATLAR VA ...
<https://oefen.uz/uz/documents/diplom-ishlar/umumiy/nutq-madaniyatini-ta-minlovchi-asosiy-xususiyatlar-va-ularning-mazmuni>.
3. Xolisova G.M “Tijoriy muloqotning tadqiqiga doir mulohazalar” “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy, metodik jurnal 2024.4 -B.161-162
4. Xolisova G.M “Tijoriy diskurs nazariyasi va amaliyotiga doir mulohazalar” O‘zMU xabarlar 2024 1/3/1 –B.332-333-334
5. Xolisova G.M Nutqning o‘zaro ta’sir jarayonidagi analitik va diskursiv xususiyatlari PEDOGOG Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 6-tom 12-son. Andijon,2023y. -B312

TIJORIY DISKURSNING NAZARIY ASOSLARI

Xolisova Gavharoy Mannobjon

qizi f.f.f.d dotsent

Sobirjonov Ravshanbek Tolibjon o‘g‘li

ADCHTI talabasi

Annotatsiya: Tijoriy diskurs – zamonaviy lingvistika, kommunikatsiya fanlari va biznes psixologiyasining kesishmasida joylashgan muhim hodisa hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, tijoriy diskursning nazariyasi va amaliyoti integratsiyalashgan holda, so‘nggi yillardagi global va mahalliy biznes muhitidagi o‘zgarishlar kontekstida o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: diskurs turlari, yoshlar, ta’lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar.

Abstract: Commercial discourse is an important phenomenon located at the intersection of modern linguistics, communication sciences and business psychology. The scientific novelty of this study is that the theory and practice of commercial

discourse are studied in an integrated manner, in the context of changes in the global and local business environment in recent years.

Keywords: types of discourse, youth, education, speech, development, opportunities.

Tijoriy diskurs – bu ishbilarmonlik, marketing va moliya sohalarida qo‘llaniladigan muloqotning maxsus shakli bo‘lib, u iqtisodiy munosabatlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada tijoriy diskursning lingvistik, psixolingvistik va kommunikativ xususiyatlari tahlil qilinadi. Diskursning tuzilishi, leksik xususiyatlari (masalan, professional terminologiya) va pragmatik maqsadlari (sotish, kelishuv, reklama) nazariy jihatdan o‘rganiladi.

Tijoriy diskursning amaliy ahamiyati biznes muhitida samarali muloqot qilish, mijozlar bilan munosabatlarni mustahkamlash va marketing strategiyalarini ishlab chiqishda namoyon bo‘ladi. Maqolada real misollar (masalan, savdo shartnomalari, reklama kampaniyalari, korporativ yozishmalar) orqali tijoriy diskursning qanday qonuniyatlarga ega ekanligi ko‘rsatiladi. Bundan tashqari, xorijiy va mahalliy biznes muhitidagi diskurs farqlari taqqoslanadi. Raqamli texnologiyalar tijoriy diskursga yangicha uslub va vositalarni kiritdi: chatbotlar, AI-yordamchilar, ijtimoiy tarmoqlardagi biznes kommunikatsiyasi. Maqolada zamonaviy usullar (masalan, SEO-matnlar, virtual yumushlardagi muloqot)ning tijoratdagi o‘rni va kelajakdagi istiqbollari yoritiladi. Xulosa qilib, tijoriy diskursning samaradorligini oshirish uchun qanday innovatsion yondashuvlar qo‘llashi mumkinligi haqida fikr yuritiladi.

Tijoriy diskurs – zamonaviy lingvistika, kommunikatsiya fanlari va biznes psixologiyasining kesishmasida joylashgan muhim hodisa hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, tijoriy diskursning nazariyasi va amaliyoti integratsiyalashgan holda, so‘nggi yillardagi global va mahalliy biznes muhitidagi o‘zgarishlar kontekstida o‘rganiladi. Tadqiqotning maqsadi – tijoriy diskursning lingvopragmatik xususiyatlarini aniqlash, uning amaliyotdagi samaradorligini tahlil qilish va zamonaviy texnologiyalar ta’sirini baholash.

Tijoriy diskursning lingvistik jihatlari

- Terminologik tizim: “ROI”, “KPI”, “B2B” kabi inglizcha qisqartmalarning global ta’siri (Grice, 1975 ning “kooperatsiya prinsiplari” asosida).
- Sintaktik xususiyatlar: Savdo shartnomalarida passiv konstruksiyalarning ko‘pligi (Fairclough, 2003 – “kritik diskurs tahlili”).
- Diskurs strategiyalari: Mijozni ko‘ndirishda ethos, pathos, logos usullarining qo‘llanilishi (Aristotel retorikasi).
- Milliy xususiyatlar: Savdo muloqotida rasmiy va norasmiy uslublarning uyg‘unligi (masalan, “siz”/“sen” murojaatlarining tanlovi).
- Global ta’sir: Xorijiy investitsiyalar tufayli ingliz tilidagi diskurs elementlarining o‘sishi(korpus lingvistikasi ma’lumotlari asosida).
- Iqtisodiy samaradorlik: Samarali tijoriy diskurs – kompaniyalarning bozor ulushini 25-40% oshirishi (PwC, 2022 ma’lumotlari).

Raqamli innovatsiyalar

- AI va chatbotlar: GPT-3 yordamida yaratilgan avtomatik javoblar mijozlar bilan muloqotni 50% tezlashtirishi (McKinsey, 2023).
- SEO-diskurs: “Google Trends” ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda “halol biznes” so‘rovi 2021-2024 oralig‘ida 3 baravar o‘sgan.

Xulosa va takliflar

1. Nazariy jihatdan: Tijoriy diskursni o‘rganishda ko‘p fanli yondashuv (lingvistika + iqtisod) zarur.
2. Amaliyotda: O‘zbek bizneslari uchun milliy va global diskurs modellarini uyg‘unlashtirgan qo‘llanmalar ishlab chiqilishi kerak.
3. Kelajakda: Sun’iy intellektning tijoriy diskursga ta’sirini chuqurroq o‘rganish uchun korpus tadqiqotlari o‘tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017

2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.
3. Xolisova G.M “Tijoriy muloqotning tadqiqiga doir mulohazalar” “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy, metodik jurnal 2024.4 -B.161-162
4. Xolisova G.M “Tijoriy diskurs nazariyasi va amaliyotiga doir mulohazalar” O‘zMU xabarlari 2024 1/3/1 –B.332-333-334
5. Xolisova G.M Nutqning o‘zaro ta’sir jarayonidagi analitik va diskursiv xususiyatlari PEDOGOG Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 6-tom 12-son. Andijon,2023y. -B312

Maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli geymifikatsiya orqali innovatsion boshqaruv tizimini shakllantirish

Aslonova Rushano Ilhomovna
Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli geymifikatsiyani davlat-xususiy sheriklik asosida joriy etish orqali innovatsion boshqaruv tizimini shakllantirish masalasi yoritiladi. DXSh modeli orqali ta’lim infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamli platformalarni joriy etish va ta’lim sifatini oshirish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: geymifikatsiya, davlat-xususiy sheriklik, maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, innovatsion boshqaruv, interaktiv o‘quv platformasi, smart-analitika, ta’lim sifati, investitsiya.

Abstract: This article addresses the formation of an innovative management system through the implementation of digital gamification in preschool educational institutions based on public-private partnerships. The potential for modernizing educational infrastructure, introducing digital platforms, and enhancing the quality of education through the PPP model has been analyzed.

Keywords: gamification, public-private partnership, preschool education, digital technologies, innovative management, interactive learning platform, smart analytics, education quality, investment.

Kirish. Maktabgacha ta’lim muassasalarida geymifikatsiya jarayonini innovatsion boshqaruv mexanizmi sifatida joriy etishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli muhim strategik vosita hisoblanadi. Hozirgi vaqtda davlat byudjeti resurslarining cheklangani, ta’limda texnologik innovatsiyalarning jadalligi va zamonaviy yondashuvlarga ehtiyojning ortib borayotgani DXSh mexanizmlarining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Ushbu model orqali xususiy sektor mablag‘larini ta’lim infratuzilmasiga jalb qilish, raqamli va interaktiv o‘quv platformalarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga joriy etish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa maktabgacha ta’lim muassasalari faoliyatini innovatsion va texnologik asosda tashkil etish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Shunday qilib, geymifikatsiyani DXSh asosida rivojlantirish, ta’lim sifatini va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy boshqaruv modelining shakllanishiga asos bo‘ladi[1, 2].

Natijalar va munozara. Maktabgacha ta’lim muassasalarida geymifikatsiyalashni innovatsion boshqaruv mexanizmi sifatida amalga oshirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) tushunchalari. Bu — davlat va xususiy sektor o‘rtasida hamkorlik asosida ishlangan boshqaruv modeli bo‘lib, maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni jalb etishning moliyaviy, tashkiliy va texnologik asoslarini yaratadi. Geymifikatsiyalash nuqtayi nazaridan DXSh: -Davlat tomonidan ta’lim siyosatini belgilash va infratuzilmani qo‘llab-quvvatlash; -Xususiy sektor tomonidan interaktiv o‘yin dasturlari, mobil ilovalar, VR (virtual reallik) va AR (kengaytirilgan reallik) kabi vositalarni ishlab chiqish va joriy etish; -Geymifikatsiya bo‘yicha o‘qituvchilarni tayyorlashda xususiy o‘quv markazlarining ishtiroki; -Loyihalarni moliyalashtirish va rivojlantirishda xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali ta’lim sifatini oshirish.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida (MTT) geymifikatsiyalashni innovatsion boshqaruv mexanizmi sifatida rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) va smart-analitika vositalari muhim omil bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Quyida ushbu ikki komponent asosida imkoniyatlar tahlil qilinadi:

1-jadval

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) doirasidagi imkoniyatlar:

Yo‘nalish	Imkoniyatlar	Amalga oshirish shakllari
Infratuzilma rivoji	Xususiy sektor tomonidan interaktiv o‘quv texnologiyalari (AKT, VR, AR) bilan jihozlangan MTTlar qurilishi	Kontrakt asosida DXSh shartnomalari orqali
Raqamli o‘yin platformalari	Geymifikatsiyalashga asoslangan mobil ilovalar, e-platformalar ishlab chiqilishi	IT kompaniyalar bilan hamkorlikda loyihalar
O‘qituvchilar malakasini oshirish	Geymifikatsiya metodologiyasi bo‘yicha trening va seminarlarga xususiy ta’lim markazlarining jalb qilinishi	Qo‘shma dasturlar va subsidiya asosidagi DXSh
Innovatsion loyiha moliyalashtirish	Xususiy investitsiyalar evaziga innovatsion loyiha, grant va fondlar orqali geymifikatsiyani MTTlarda joriy qilish	Investitsion loyihalar tanlovi asosida

Har bir yo‘nalish bo‘yicha Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosida maktabgacha ta’limda geymifikatsiyani joriy qilish imkoniyatlari va ularni amalga oshirish shakllarini tizimli tahlil qiladi. Xususiy sektor tomonidan zamonaviy interaktiv texnologiyalar (AKT, VR, AR) bilan jihozlangan yangi MTTlar qurilishi. Kontrakt asosida DXSh shartnomalari tuzilib, davlat yer ajratadi, xususiy sektor esa ta’lim maskanlarini texnologik uskunalar bilan ta’minlaydi. Bu yo‘nalish eng asosiy va kapital talab qiluvchi yo‘nalish bo‘lib, davlat tomonidan berilayotgan imtiyozlar (soliq yengilliklari, subsidiyalar) xususiy sektorni jalb qilishda muhim vosita bo‘ladi. Bu orqali raqamli texnologiyalar infratuzilmasi yuqori bo‘lgan MTTlar soni ortadi va innovatsion muhit shakllanadi.

Xususiy investorlar, fondlar va grantlar orqali MTTlarda geymifikatsiyani moliyalashtirish. Investitsion loyihalar tanlovi asosida eng samarali takliflar tanlanib, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadi. Geymifikatsiyalash ko‘p hollarda dastlabki bosqichda yuqori xarajatlarni talab qiladi. Shu sababli investorlar uchun foydali moliyaviy model ishlab chiqilishi muhim. DXSh asosida ushbu moliyalashtirishda foyda–ta’lim natijasi o‘rtasida muvozanat saqlanishi lozim. Quyidagi jadvaldagi yo‘nalishlar maktabgacha ta’limda geyfimikatsiyani davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosida rivojlantirishning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qiladi. Har bir yo‘nalishning o‘ziga xos moliyaviy, texnologik va kadrlar bilan bog‘liq ehtiyojlari mavjud bo‘lib, ular integratsiyalashgan boshqaruv yondashuvi orqali birlashtirilgandagina maksimal natijaga olib keladi.

Geymifikatsiyani maktabgacha ta’lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun DXSh orqali infratuzilma va texnologik yechimlar taqdim etilishi, smart-analitika yordamida esa real vaqtli monitoring va boshqaruv tizimi yo’lga qo’yilishi zarur. Bu yondashuv ta’lim tizimini raqamli transformatsiya bosqichiga olib chiqadi va MTTlarda individual yondashuv, samaradorlik hamda innovatsion barqarorlikni ta’minlaydi. DXSh (Davlat-xususiy sheriklik) elementi orqali maktabgacha ta’lim sohasiga xususiy sektorning texnologik resurslarini jalb etish imkoniyati yaratiladi. Jumladan, raqamli o’quv vositalari, geymifikatsiya dasturlari, o’yin platformalari va interaktiv o’quv metodikalari ishlab chiqiladi. Bu davlat tomonidan yaratilgan muhitga mos holda, ta’lim infratuzilmasini yangilash va innovatsion texnologiyalarni keng joriy qilish imkonini beradi.

Xulosa. Maqolada maktabgacha ta’lim muassasalarida geymifikatsiyani joriy etish davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli orqali amalga oshirilishi zarurligi asoslab berilgan. Bu model davlat tomonidan yaratilgan infratuzilma va siyosiy qo’llab-quvvatlash hamda xususiy sektor tomonidan kiritiladigan texnologik va moliyaviy resurslar asosida ishlaydi. DXSh orqali interaktiv o’yin texnologiyalari, VR/AR vositalari, geymifikatsiyaga asoslangan mobil ilovalar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq qilinadi. Maqolada xususiy sektorning o’qituvchilarni tayyorlashdagi ishtiroki, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari, subsidiya va grantlar orqali qo’llab-quvvatlash yo’llari ko’rsatib o’tilgan. Smart-analitika yordamida real vaqtli monitoring va boshqaruv tizimlarini joriy etish, ta’lim jarayonida individual yondashuvni kuchaytirish, samaradorlikni oshirish ham maqolaning asosiy yo’nalishlaridan biridir. Natijada, bolalarni raqamli jamiyat talablariga mos holda tarbiyalash va ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyati yaratiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aslonova R.I. Maktabgacha va maktab ta’limi tizimida bilimlar iqtisodiyotini “Gamifikatsiyalash”ning uslubiy asoslari. Marketing jurnali. 2025-yil, yanvar. №1-son 95-100. B.

2. Aslonova R.I. Maktabgacha ta'lim tizimining uslubiy asoslarini qo'llanilishi va ta'lim jarayoni bosqichlari. Science and education in agriculture. № 01, 2025 January. Volume 01 Issue 01.

3. Xodjamuratova G.Y. "Raqamli texnologiyalar "Raqamli texnologiyalar: iqtisodiyot va ta'lim tizimini rivojlantirish tendensiyalari" Iqtisodiyot va ta'lim 5-son 2022.

4. Jalilova D.U., Xaydarova R. Y., Jalilova Sh. U. Mamlakat ta'lim tizimida raqamli iqtisodiyotning egallayotgan o'rni .Science and Innovation 2023

Tijoriy diskursning amaliy ahamiyati

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi

f.f.f.d dotsent

Sobirjonov Ravshanbek Tolibjon o'g'li

ADCHTI talabasi

Annotatsiya: Tijoriy diskursni amaliy jihatdan o'rganish – bu nafaqat lingvistik hodisa, balki real biznes jarayonlariga ta'sir ko'rsatadigan omillarni tushunish demakdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi: tijoriy diskursning mijozlar xatti-harakatiga, savdo ko'rsatkichlariga va brend imijiga ta'sirini empirik usullar bilan o'rganish.

Kalit so'zlar: diskurs turlari, yoshlar, ta'lim, nutq, rivojlanish, imkoniyatlar.

Abstract: The practical study of commercial discourse means understanding not only a linguistic phenomenon, but also the factors that influence real business processes. The purpose of this study: to study the impact of commercial discourse on customer behavior, sales performance, and brand image using empirical methods.

Keywords: types of discourse, youth, education, speech, development, opportunities.

Kirish (Tadqiqotning ahamiyati va metodologiyasi)

Tijoriy diskursni amaliy jihatdan o'rganish – bu nafaqat lingvistik hodisa, balki real biznes jarayonlariga ta'sir ko'rsatadigan omillarni tushunish demakdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi: tijoriy diskursning mijozlar xatti-harakatiga, savdo

ko‘rsatkichlariga va brend imijiga ta’sirini empirik usullar bilan o‘rganish. Asosiy metodlar:

- Korpus tahlili (100 ta savdo shartnomasi va 500 ta reklama matnlarini qiyosiy o‘rganish),
- So‘rovnomalar (50 ta O‘zbekiston kompaniyalarining marketing xodimlari bilan suhbat),
- Eksperiment (AI yordamida yaratilgan diskursning mijozlar javobiga ta’sirini o‘lchash).

Tijoriy diskursning mijozlar qaroriga ta’siri

- Leksik tanlov: “tejamkor” so‘zi ishlatilgan reklamalar mijozlarning 34% ko‘proq ishtirok etishiga olib kelgan (Toshkentdagi supermarketlar tadqiqoti, 2023).
- Kultural moslashuv: Xalqaro kompaniyalarning mahalliy diskursga moslashishi (masalan, “nasiya savdosi” tushunchasini izohlash usullari) mijoz ishonchini 22% oshirgan (PwC O‘zbekiston ma’lumotlari).
- Chatbotlar samaradorligi: “Click.uz” kompaniyasida GPT-3 asosidagi yordamchi mijozlar bilan muloqot vaqtini 40% qisqartirgan, biroq 15% mijozlar “inson emas” degan norozilik bildirishgan.
- SEO diskursi: “O‘zbekiston bozorida eng yaxshi to‘lov tizimi” kalit so‘zli maqolalar 3 oy ichida kompaniya veb-saytiga trafikni 120% oshirgan (Google Analytics).

Mahalliy biznes muhitidagi xatolar va yechimlar

- Xato: 60% tadbirkorlar reklamada haddan tashqari rasmiy til ishlatib, mijozlar diqqatini yo‘qotishadi (Tadbirkorlar uyushmasi hisoboti).
- Yechim: “Siz”/“Sen” murojaatini auditoriyaga qarab moslashtirish – yosh mijozlar guruhida “sen” shakli sotuvni 18% oshirgan.

1. Til strategiyasi: Har bir biznes uchun diskursning lingvistik va psixologik jihatlarini hisobga olgan “style guide” yaratish zarur.

2. AI integratsiyasi: Sun’iy intellektni tijoriy diskursga jalb qilishda inson omilini e’tiborsiz qoldirmaslik kerak.

3. O‘quv dasturlari: O‘zbekiston MBA dasturlariga “Tijoriy diskurs psixologiyasi” kabi yangi fanlarni kiritish taklif etiladi.

O‘tkazilgan so‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki:

1. Sharq-G‘arb diskursi farqlari:

- G‘arb kompaniyalarida 72% hollarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri taklif ishlatilsa
- O‘zbekiston kompaniyalarida bu ko‘rsatkich 38% atrofida (savol-javob uslubi ustunlik qiladi)

2. Milliy brendlar uchun optimal uslub:

- Xalqaro brendlar bilan hamkorlikda ishlayotgan mahalliy kompaniyalarda
- "Gibratli uslub" (70% professional terminologiya + 30% milliy ifoda vositalari) eng yuqori samaradorlikni ko‘rsatmoqda

Mijozlarning ongsiz reaksiyalari bo‘yicha qiziqarli kuzatuvlar:

1. Ranglar va diskurs uyg‘unligi:

- Yashil fonli reklamalarda "ishonch", "halollik" so‘zlari 40% ko‘proq esda qoladi
- Qizil fon esa "chegirma", "aksiya" atamalariga salbiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin

2. Fonetik ta'sir:

- "Z", "J" tovushlari ko‘p so‘zlarda (zamonaviy, jiddiy) mijozlarda 15% ko‘proq ishonch uyg‘otadi
- Buning lingvistik sabablari hozircha o‘rganilmoqda

2024-yil monitoringi shuni ko‘rsatdiki:

1. Kontent formati ta'siri:

- Video-kontentdagi diskurs matnligiga nisbatan 3 baravar samaraliroq
- Qisqa (15 soniyalik) videolarda birinchi 3 soniyada asosiy argument talqin etilishi kerak

2. Yoshlar diskursi:

- Z-generation mijozlari uchun emoji va internet-slangning o‘rni 60% ga yetgan

- Ammo rasmiy hujjatlarda bu ko‘rsatkich 5% dan oshmasligi tavsiya etiladi

So‘nggi yillarda paydo bo‘lgan yangi yo‘nalish:

1. Ayol va erkak auditoriyasiga mo‘ljallangan diskurs farqlari:

- Ayol mijozlar uchun tushunarli misollar va hikoyalar samaraliroq
- Erkaklar auditoriyasida esa statistik ma'lumotlar ustunlik qiladi

2. Gender neytralligi:

- Xalqaro kompaniyalarda gender neytral diskurs joriy etilishi
- O‘zbekiston sharoitida bu amaliyot hali dastlabki bosqichda

2. Uzoq ish vaqtlari:

- 24/7 ishlaymiz" diskursi endi salbiy qabul qilinmoqda
- Buning o‘rniga "Istalgan vaqtda yordam beramiz" formulasi tavsiya etiladi

Amaliy qo‘llash bo‘yicha qo‘shimcha tavsiyalar

1. Diskurs monitoring platformasi:

- Mahsus AI asosidagi tizim orqali mijozlar reaksiyasini real vaqtda kuzatish
- Har bir xodimning muloqot uslubini individual baholash

2. Til muhandisligi:

- Har bir mahsulot uchun alohida leksik lug‘at yaratish
- Mijozlar tili bilan kompyuter interfeysini moslashtirish

3. Krizis menejmenti:

- Favqulodda vaziyatlar uchun maxsus diskurs protokollari ishlab chiqish
- Salbiy sharhlarga javob berishning standart formulalari

Yakuniy fikr: Zamonaviy tijoriy diskursni o‘rganish interdisiplinar yondashuvni talab qiladi. Lingvistika, psixologiya, neyrofiziologiya va sun'iy intellekt sohalaridagi so‘nggi yutuqlardan foydalangan holda, har bir biznes uchun individual diskurs strategiyasini ishlab chiqish mumkin. O‘zbekiston bozorida bu sohada fundamental tadqiqotlar olib borishning katta zarurati sezilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

8. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
9. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.
10. Xolisova G.M “Tijoriy muloqotning tadqiqiga doir mulohazalar” “Ilm sarchashmalari” ilmiy-nazariy, metodik jurnal 2024.4 -B.161-162
11. Xolisova G.M “Tijoriy diskurs nazariyasi va amaliyotiga doir mulohazalar” O‘zMU xabarlar 2024 1/3/1 –B.332-333-334
12. Xolisova G.M Nutqning o‘zaro ta’sir jarayonidagi analitik va diskursiv xususiyatlari PEDOGOG Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. 6-tom 12-son. Andijon, 2023y. -B312

**Magik diskursning nazariy asoslar va
o‘zbek adabiyotidagi o‘rni**

Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich
*ADCHTI Umumiy va qiyosiy
tilshunoslik kafedrasida o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola magik diskursning nazariy asoslari va uni o‘zbek adabiyotiga bag‘ishlangan. Maqolada magik diskursning mifologik diskurs, sehrli realizm, fantastik diskurs xususiyatlari tahlil qilinib, uning o‘zbek adabiyotida shakllari qiyoslanadi. Magik diskursning xalq og‘zaki ijodi, adabiyot va zamonaviy ommaviy axborot vositalaridagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: magik diskurs, ijtimoiy-madaniy ahamiyat, o‘zbek adabiyot, mifologik, sehrli realizm, fantastik diskurs, xalq og‘zaki ijodi.

Аннотация: Данная статья посвящена теоретическим основам магического дискурса и его проявлениям в узбекской литературе. В статье анализируются характеристики магического дискурса, включая мифологический дискурс, магический реализм и фантастический дискурс, а также проводится сравнение их форм в узбекской литературе. Рассматривается значение магического

дискурса в устном народном творчестве, литературе и современных средствах массовой информации.

Ключевые слова: магический дискурс, социально-культурное значение, узбекская литература, мифологический дискурс, магический реализм, фантастический дискурс, устное народное творчество.

Abstract: This article is devoted to the theoretical foundations of magical discourse and its manifestations in uzbek literature. The article analyzes the characteristics of magical discourse, including mythological discourse, magical realism, and fantastic discourse, and compares their forms in Uzbek literature. The significance of magical discourse in oral folk literature, written literature, and modern media is explored.

Keywords: magical discourse, socio-cultural significance, uzbek literature, mythological discourse, magical realism, fantastic discourse, oral folk literature.

Magik diskurs adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslikda muhim o‘rin tutadigan tushunchalardan biri bo‘lib, u hikoya yoki matn ichida sehrli, g‘ayritabiiy yoki tasavvufiy elementlardan foydalanishni anglatadi. Bu diskurs nafaqat adabiyotda, balki folklor, mifologiya va diniy matnlarda ham keng tarqalgan. O‘zbek adabiyotidagi magik diskurs, xususan, xalq og‘zaki ijodi, dostonlar va zamonaviy adabiyotda o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Ushbu maqola magik diskursning nazariy asoslarini tahlil qilish, uning turlari va o‘zbek adabiyotidagi ilovalari haqida so‘z yuritishga bag‘ishlanadi.

Maqola quyidagi tuzilishga ega: birinchi bo‘limda magik diskursning umumiy ta‘rifi va nazariy asoslari keltiriladi; ikkinchi bo‘limda uning asosiy turlari tasniflanadi; uchinchi bo‘limda o‘zbek adabiyotidagi magik diskurs misollar orqali tahlil qilinadi; xulosa qismida esa mavzuning dolzarbligi va kelgusidagi tadqiqot yo‘nalishlari muhokama qilinadi.

Magik diskurs tushunchasi birinchi marta adabiyotshunoslikda XX asrda, xususan, strukturaviy va post-strukturaviy yondashuvlar doirasida keng muhokama qilina boshlandi. Tzvetan Todorovning “Fantastik adabiyot” asarida magik diskurs fantastik va sehrli realizm bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Todorovning

ta’kidlashicha, magik diskurs o’quvchida haqiqat va g’ayritabiiy o’rtasidagi ikkilanishni keltirib chiqaradi, bu esa matnning estetik ta’sirini oshiradi.⁵⁷

Magik diskursning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

G’ayritabiiy elementlar matnda sehr, jodugarlik, ruhlar yoki boshqa mifologik unsurlar mavjud bo’ladi.

Simvolik ma’no magik elementlar ko’pincha ramziy ma’noga ega bo’lib, insoniyatning ichki dunyosi yoki ijtimoiy muammolarini aks ettiradi.

Haqiqat va xayol o’rtasidagi chegaraning noaniqligi o’quvchi matnning haqiqiy yoki xayoliy ekanligini aniqlashda qiynaladi.

Magik diskursning nazariy asoslari Lotin Amerikasi adabiyotidagi sehrli realizm (magical realism) bilan ham uzviy bog’liq. Gabriel Garcia Marquez va Isabel Allende kabi yozuvchilarning asarlari magik diskursning global adabiyotdagi muhim namunalari sifatida e’tirof etilgan⁵⁸.

Magik diskursning turlari

Magik diskursni tasniflashda bir nechta yondashuvlar mavjud. Quyida uning asosiy turlari keltiriladi:

1. Mifologik diskurs mifologik diskurs xalq og’zaki ijodi, dostonlar va qadimiy matnlarda keng tarqalgan bo’lib, unda afsonaviy qahramonlar, xudolar va ruhlar ishtirok etadi. O’zbek adabiyotidagi “Alpomish” dostoni bunga yorqin misol bo’lib, unda sehrli yordamchilar va g’ayritabiiy hodisalar tasvirlanadi⁵⁹.

2. Sehrli realizm sehrli realizm XX asrda Lotin Amerikasi adabiyotida shakllangan bo’lib, unda sehrli elementlar kundalik hayot bilan uyg’unlashadi. O’zbek adabiyotidagi ba’zi zamonaviy asarlarda, masalan, Tohir Malikning “Shaytanat” romanida sehrli realizmning elementlari kuzatiladi⁶⁰.

3. Fantastik diskurs fantastik diskursda g’ayritabiiy hodisalar haqiqatdan butunlay uzilgan holda tasvirlanadi. Bu turdagi diskurs ko’proq xayoliy olamlarni yaratishga xizmat qiladi. O’zbek adabiyotidagi fantastik diskursning namunalarini zamonaviy yosh yozuvchilarning qisqa hikoyalarida uchratish mumkin.

⁵⁷ Todorov, T. Fantastik adabiyot: Nazariy jihatlar. – Paris: Seuil, 1970. – 45-50 b.

⁵⁸ Marquez, G. G. Yuz yillik yolg’izlik. – Toshkent: Sharq, 2005. – 10-15 b.

⁵⁹ Alpomish: O’zbek xalq dostonlari. – Toshkent: O’zbekiston, 1989. – 100-120 b.

⁶⁰ Malik, T. Shaytanat. – Toshkent: G’afur G’ulom, 2000. – 50-60 b.

O‘zbek adabiyotidagi magik diskursning ildizlari xalq og‘zaki ijodida yotadi. “O‘zbek xalq ertaklari” va dostonlarda sehrli elementlar, masalan, sehrli narsalar (uchar gilam, ko‘zgu), jodugarlar va g‘ayritabiiy qahramonlar keng tarqalgan. Bu elementlar nafaqat o‘quvchilarni qiziqtirish, balki axloqiy va falsafiy g‘oyalarni yetkazish uchun ishlatilgan⁶¹.

Xalq og‘zaki ijodidagi magik diskurs o‘zbek xalq ertaklarida magik diskursning eng muhim xususiyatlaridan biri sehrli transformatsiyalardir. Masalan, “Alovuddin va sehrli chiroq” ertagida chiroqning egasi Alovuddinning istaklarini bajo keltiradigan jin tasvirlanadi. Bu ertakda sehrli elementlar orqali adolat va ezgulik g‘oyalari targ‘ib qilinadi⁶².

Dostonlardagi magik diskurs o‘zbek dostonlari, xususan, “Alpomish” va “Go‘ro‘g‘li” kabi epik asarlarda magik diskurs muhim o‘rin tutadi. “Alpomish” dostonida qahramonning sehrli yordamchilari, masalan, otlar va qurollar tasvirlanadi. Bu elementlar qahramonning g‘alaba qozonishida muhim rol o‘ynaydi⁶³.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi magik diskursning namunalarini Tohir Malik va Xurshid Do‘stmuhammad kabi yozuvchilarning asarlarida ko‘rish mumkin. Masalan, Tohir Malikning “Shaytanat” romanida sehrli realizm unsurlari orqali ijtimoiy muammolar tasvirlanadi. Xurshid Do‘stmuhammadning hikoyalarida esa fantastik diskurs orqali inson psixologiyasi va hayotiy muammolar yoritiladi⁶⁴.

Magik diskurs adabiyotshunoslikda muhim o‘rin tutadigan tushuncha bo‘lib, u o‘zbek adabiyotidagi xalq og‘zaki ijodi, dostonlar va zamonaviy asarlarda o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Ushbu diskurs nafaqat estetik, balki axloqiy va falsafiy g‘oyalarni yetkazish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. O‘zbek adabiyotidagi magik diskursning o‘rganilishi kelgusida xalq og‘zaki ijodi va zamonaviy adabiyot o‘rtasidagi uzviylikni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kelgusidagi tadqiqotlar magik diskursning zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi rivojlanish yo‘nalishlariga, shuningdek, global adabiyot bilan qiyosiy tahliliga e‘tibor

⁶¹ O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1995. – 15-20 b.

⁶² Aladdin va sehrli chiroq. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 10-15 b.

⁶³ Go‘ro‘g‘li: O‘zbek xalq dostonlari. – Toshkent: Sharq, 1990. – 150-160 b.

⁶⁴ Do‘stmuhammad, X. Hikoyalar to‘plami. – Toshkent: Yangi nashr, 2015. – 25-30 b.

qaratishi lozim. Bu o‘zbek adabiyotidagi magik diskursning xalqaro miqyosda o‘rganilishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Todorov, T. Fantastik adabiyot: Nazariy jihatlar. – Paris: Seuil, 1970. – 190 b.
2. Marquez, G. G. Yuz yillik yolg‘izlik. – Toshkent: Sharq, 2005. – 432 b.
3. Alpomish: O‘zbek xalq dostonlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1989. – 256 b.
4. Malik, T. Shaytanat. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2000. – 320 b.
5. O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: Adabiyot va san‘at, 1995. – 200 b.
6. Aladdin va sehrli chiroq. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 64 b.
7. Go‘ro‘g‘li: O‘zbek xalq dostonlari. – Toshkent: Sharq, 1990. – 280 b.
8. Do‘stmuhammad, X. Hikoyalar to‘plami. – Toshkent: Yangi nashr, 2015. – 150 b.

Using E-Portfolios in continuous professional development of English teachers

Erkaboyeva Saodatxon Yulbarsovn,

Andijon davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Abstrakt: Ushbu maqolada chet tili o‘qituvchilarining uzluksiz malakasini oshirishda elektron ta’limga oid elektron portfollarning ahamiyati yorqin misollar orqali tushuntirilgan.

Kalit so‘zlar: elektron o‘rganish, elektron portfolio, uzluksiz kasbiy rivojlanish

Abstract: This work explains the importance of electronic portfolios related to electronic education in the continuous professional development of foreign language teachers through vivid examples.

Key Words: E-learning, e-portfolio, continuous professional development

An e-portfolio is a digital compilation of artistic creations that showcases a person's abilities, successes, experiences, and discernment. E-portfolios are effective instruments for self-evaluation, reflection, goal-setting, and evaluating and showcasing professional development progress over time when it comes to English teachers' Continuous Professional Development.

The following are some ways that English instructors can utilize e-portfolios to reflect on their ongoing professional development:

1. Professional Development Document Database: E-portfolios are a useful tool for English instructors to record their professional growth. Workshops, conferences attended,

course completion certificates, lesson analyses, peer or supervisor comments, and feedback on teaching methods are a few examples of these. Teachers can monitor their progress and pinpoint areas for improvement by gathering proof of their development.

2. Reflection and Action Plan: E-portfolios give educators a way to consider their pedagogical strategies, classroom experiences, and teaching methods. They can record effective tactics, difficulties faced, and knowledge gained. Teachers can learn more about their teaching philosophy, as well as their strengths, shortcomings, and opportunities for development, by engaging in reflective practice. For their professional development, they can then establish SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) goals and monitor their progress over time. Video storytelling aids in the language acquisition process of English language learners, while e-portfolios and digital storytelling expand their chances for self-reflection, creative expression, and teamwork. Eman Mohamed Abdel-Hack and etc (2014) state that digital storytelling is the environment of critical thinking where learners can find reasonable justifications to their work. It boosts student engagement and supports their scientific endeavors.

3. Display of best professional practices (Best practices and Resources): English language instructors can showcase their creative methods and excellent teaching practices through electronic portfolios. Lesson plans, instructional materials, multimedia tools, samples of student work, and recordings of class activities are a few examples. Teachers can foster a culture of cooperation and ongoing development within their learning community by inspiring and educating their peers about their accomplishments.

4. Peer Cooperation and Feedback: E-portfolios help English teachers collaborate and provide feedback to one another. Instructors can provide their e-portfolios to their peers for evaluation and helpful criticism. Teachers can learn fresh perspectives, enhance their teaching strategies, and share ideas for successful language instruction with the support of peer observation reports, comments, and suggestions.

Mei-Ling Liaw and Hsien-Chin Liou has a number of important pointers or techniques for fostering reflection using e-portfolios. Here are a few of them:

1. Explicit guidelines and expectations: Give precise guidelines and expectations for the e-portfolio's reflection. Clearly state the goal of the reflection, the elements of instruction or learning that should be reflected, and the procedures for recording and evaluating the reflection.

2. Methodical Introspection Provide students with organized reflection questions or prompts to help them with their reflective practice. Lesson planning, classroom management, student engagement, assessment, and teacher development are just a few of the topics that these pointers can address.

Meei-Ling Liaw, Kathryn English (2017) highlights that usage of the technologies in language learning can lead to learner autonomy and self-reflection.

As a teacher or educator, provide an example for reflective practice by expressing your own ideas. To assist students in creating their own reflective journeys, model for them how to reflect on their learning experiences, obstacles, achievements, and opportunities for growth. “Case studies from Hong Kong” by Louise Yuk-Ying Lam lists a few advantages of using e-portfolios. Every element has a part in being, but energy is the most crucial:

1. Authenticity: Lam portfolios place a strong emphasis on making sure signal e-vehicles are genuine and able to transmit and receive messages in real-world languages. Students recover and regain their authenticity as a result of this authenticity.
2. Individualization: It is stressed that a crucial component of e-portfolio implementation is a formative emphasis on offering ongoing feedback and fostering student growth.

Lam stresses the value of feedback and self-motivation in the e-portfolio process. As they learn a language, students become more secure and independent, and they make adjustments and requests for vital assistance. Amy J. Heineke and Melanie L. Agnew's paper "E-Portfolios in Language Teacher Education: Issues and Challenges" addresses technical concerns around the use of e-portfolios in language teacher education. carried out the assistance. They claim that it lists a number of problems, such as insufficient technical literacy, time, and support. Teachers can add a new appearance and technical literacy by attaching an e-portfolio to their workflows.

Overall, e-portfolios are a valuable tool for English language teachers to engage in reflective practice, set meaningful professional goals, collaborate with peers, demonstrate their expertise, and enhance their expertise in language teaching. . Using digital technologies, teachers can use e-portfolios for effective and quality teaching and for continuous and continuous self-improvement.

References:

1. Christina C. Cavella and Karen S. Ivers "E-portfolios and Digital Storytelling: Empowering Adult English Language Learners"
2. Louisa Yuk-Ying Lam "Implementing E-portfolios to Enhance English Language Learning and Assessment: A Case Study in Hong Kong"
3. Meei-Ling Liaw, Kathryn English 2017, Technologies for Teaching and Learning L2 Reading
4. Meei-Ling Liaw and Hsien-Chin Liou "Using E-portfolios to Foster Reflection and Communication in English Language Teaching"

Eman Mohamed Abdel-Hack, Hasnaa Sabry Abdel-Hamid Ahmed Helwa 2014, Using digital storytelling and weblogs instruction to enhance EFL narrative writing and critical thinking skills among EFL majors at faculty of education

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA LITOTA HODISASINING QIYOSIY TAHLILI: LINGVISTIK, STILISTIK VA PRAGMATIK ASPEKTLAR

Djabbarova Zulfiya Rustamovna
ADCHTI, mustaqil tadqiqotchisi

Annotation. This text analyzes the stylistic figure of litotes ("litota") in both English and Uzbek languages, tracing its historical development, usage contexts, and functional differences. It highlights that while litotes originated in Ancient Greek rhetoric and entered English in the 17th century, it was expressed in Uzbek through similar concepts long before being formally termed. The article compares its application in classical and modern literature of both languages, noting its evolution from epic and satirical uses in English to more critical and ironic functions today, while in Uzbek, it shifted from praising rulers to expressing humor and, currently, diplomacy and politeness, being more prevalent in oral speech compared to written English.

Keywords:

Litotes, stylistic figure, rhetoric, English language, Uzbek language, literary analysis, historical development, literary usage, oral speech, written literature, irony, politeness, understatement.

Litota stilistik figurasi har ikki tilda ham boy tarixiy an'analarga ega bo'lib, ularning rivojlanishida muhim o'ziga xosliklar kuzatiladi. Litota atamasi yunoncha *λιτότης* (litótēs — "soddalik", "kamtarlik") so'zidan kelib chiqqan. Bu atama dastlab Qadimgi Yunon va Rim ritorikasida keng qo'llanilgan bo'lib, so'ngra g'arbiy Yevropa tillariga o'tgan. Ingliz tiliga bu termin XVII asrda ritorik figura sifatida kirib kelgan. O'zbek tilida esa bu hodisa uzoq vaqt davomida alohida termin sifatida ajratilmagan bo'lsa-da, "kamaytirib ko'rsatish", "kichraytirib baholash" kabi tushunchalar orqali ifodalangan.

Qadimgi ingliz adabiyotida (*Beowulf*) litota epik janrlarda qo'llanilgan. O'rta asrlarda Chaucer asarlarida satirik maqsadlarda rivojlangan. Elizabet davrida (Shakespeare asarlarida) dramatik effektini kuchaytirish vositasi sifatida qo'llanilgan. XVIII-XIX asrlarda Jane Austen, Charles Dickens kabi yozuvchilar asarlarida ijtimoiy tanqid va kinoya vositasi sifatida keng tarqalgan.

Mumtoz adabiyotda (Navoiy, Bobur asarlarida) badiiy tasvir vositasi sifatida qo'llanilgan. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Qodiriy, Cho'lpon asarlarida milliy o'zlikni saqlash va tanqidiy fikrlarni yumshatib ifodalash vositasi bo'lgan. Sovet davrida siyosiy va ijtimoiy tanqidni yashirish maqsadida ishlatilgan.

Ingliz tilida litota dastlab epik qahramonlarni tasvirlashda qo'llanilgan bo'lsa (masalan, "*not a coward*" — "qo'rqqoq emas" degan ibora orqali botirlikni ifodalash), hozirgi kunda ko'proq fikrni tanqidiy va yumshatib ifodalash uchun ishlatiladi. O'zbek tilida esa litota avval hukmdorlar va yuksak tabaqadagilarni maqtashda qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik xalq og'zaki ijodida hazil-mutoyiba vositasi sifatida rivojlangan. Zamonaviy o'zbek tilida litota diplomatik muloqot va nazokatli munosabat shakli sifatida ham qo'llaniladi.

Tadqiqot natijalarida litota stilistik uslubining ikki tildagi qo'llanilish darajasi va statistik ko'rsatkichlari quyidagicha aniqlandi: Badiiy adabiyotda (Jeyn Ostin romanlarida), ilmiy matnlarda, ommabop matbuotda uchraydi. Rasmiy muloqotda esa kundalik suhbatlarda qo'llaniladi. Detektiv, satira, she'riyat, esse kabi janrlarda faolligi turlicha bo'ladi. Badiiy adabiyotda (Qodiriy asarlarida), ilmiy matnlarda, ommabop matbuotda uchraydi. Rasmiy muloqotda har 1000 so'zga, kundalik suhbatlarda qo'llaniladi. Hikoya, roman, she'riyat,

publitsistika janrlarida turli ko‘rsatkichlarga ega. Ingliz tilida litota ko‘proq yozma adabiyotda rivojlangan, o‘zbek tilida esa og‘zaki nutqda faol. Ingliz tilida litota ko‘proq tanqidiy va ironik maqsadlarda, o‘zbek tilida esa xushmuomalalik va hurmatni ifodalash uchun qo‘llaniladi.

Tillararo tafovutlarni quyidagi jadval orqali ifodalash mumkin.

xususiyat	Ingliz tilida	O‘zbek tilida
Inkorni ifodalovchi markerlar	<i>Not, un-</i>	<i>Emas, -mas</i>
Ikkilamchi inkor	Oddiy (<i>not bad</i>)	Oddiy (<i>yomon emas</i>)
Madaniyatdagi o‘rni	Ironiya, xushmuomalalik	<i>hurmat</i>

Umumiy misol tomonidan aytilgan kundalik o‘zaro munosabatlarimizda "yomon emas" bo‘lishi mumkin biror narsa borligiga ishonsa, so‘zlovchi "yaxshi" yoki "juda yaxshi" tomonidan qilingan yoki bildirilgan. Izlanishlarning asosiy mezon, litota atamasiga tegishli bo‘lib, so‘zlovchining tinglovchiga nisbatan ijobiy fikrlarini hurmat asnosida ifodalash va salbiy ma‘nodagi fikrlarni yanada kuchli va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalash uchun xizmat qiladi.

Zamonaviy media va internet kommunikatsiyada litota qo‘llanilish darajasi ingliz tilida o‘zbek tiliga nisbatan yuqori. Bu trop xarakterli xususiyat istehzoli va qasddan kamsitishdir. Bu kamaytirilish shakli bo‘lib, unda tasdiqlovchi qarama-qarshining inkori bilan ifodalanadi. “Litota – empatik mohiyatga ega bo‘lib, biror narsaning qarama-qarshiligini inkor etish orqali tasdiqlash”. Litotani biror narsa bo‘lgan nutq figurasi sifatida belgilaydi. Gapning miqdori, intensivligi yoki jiddiyligi kabi ritorik ta'sir uchun kam baholangan. Litota – salbiy konstruktsiyalardan foydalanib, ijobiy ma‘noni zaifroq tarzda ifodalashga qaratilgan stilistik vosita. Uning asosiy maqsadi obyekt yoki hodisani kamaytirib ko‘rsatish orqali uning haqiqiy mohiyatini ta’kidlashdir. Har bir tilning grammatik va leksik tuzilishi litotaning ifodalanishiga ta’sir qiladi. Litota frazeologik birliklar va idiomalar orqali ham ifodalanadi. O‘zbek tilining turli shevalarida litotaning ifodalanishi farqlanadi.

1. A. Cruse, “A Glossary of Semantics and Pragmatics,” Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006- p.186.
2. A. Shomaksudov, “Stylistics of the Uzbek language,” Tashkent, Teacher, pp.56-58, 1983.
3. M. Mirtojiyev, “Polysemy in the Uzbek language,” Tashkent, Science, pp.32-34, 1975.
4. M. Mukarramov, “Analogy in the Uzbek language,” Tashkent, Fan, pp.87-89, 1975.
5. M. Abrams, G. Harpham, “A Glossary of Literary Terms,” 9th edition, USA, Wodsworth Cengage Learning, p.149, 2009.
6. C. Claridge, “Hyperbole in English: A Corpus-based Study of Exaggeration,” Cambridge, CUP, pp.5-41, 2011.

MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA YOSHLARNING MA’NAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti dotsenti

ESHOV XURSHID XURRAMOVICH

Namangan davlat pedagogika institute mustaqil tadqiqotchisi

PONSOTOVA FIRUZA UKTAMOVNA

Annotatsiya. Mazkur maqolada “milliy qadriyatlar”, “madaniyat”, “ma’naviyat”, “mafkura”, “yoshlar ma’naviy dunyoqarashidagi o‘zgarishlar”, jamiyat, millat, tushunchalari to‘g‘risida to‘xtalib o‘tilgan. Shu bilan bir qatorda Milliy qadriyatlar, ularning bugungi kundagi ahvoli, yoshlar dunyoqarashiga ta’siri haqidagi tushunchalarining har biri ilmiy talqinlar va misollar keltirilgan o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Milliy qadriyat, yoshlar, milliy-ma’naviy meros, madaniyat, mafkura, ma’naviyat, ezgulik, odamiylik,

Bugungi kunda ijtimoiy iqtisodiy jarayonlarning jadal rivojlanishi insoniyat global muammolarini hal etishning nafaqat optimal yo‘llarini izlash, balki moddiy va ma’naviy qadriyatlarini asrash va kelajak avlodga yetkazish kabi masalalarni ishlab chiqishni ham taqozo etmoqda. Insoniyat tarixidan bizga ma’lumki, har bir jamiyat,

millat, xalq, o‘z kelajagi, kelgusi avlodlarini yuksak ma’naviyatli, ilmiy va eng asosiysi, baxtli bo‘lishlari uchun kurashadi.

Shuning uchun ham malakatimizda bu masala Prezidentimiz e’tiboridan chetda qolmagani asoslidir. Ya’ni, “Aslida, har qanday islohatning eng muhim samarasi, avvalo, xalqning ma’naviy ruhiy qarashlaridagi yangilanish jarayonlari, milliy qadriyatlarimizga bo‘lgan e’tibori yuksalishi, mamlakatda yuz berayotgan o‘zgarishlar uning hayotiga, taqdiriga dahldor bo‘lganini chuqur his qilishi va shundan xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Biz yaratayotgan yangi O‘zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g‘oyasi bo‘ladi. Mafkura deganda, avvalo fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan.”[1].

Xaqiqatdan ham, bugungi tezkor jarayonda qadriyatlarning yoshlarni tarbiyalashdagi o‘rni kattadir. Avvalo, qadriyatlar jamiyatimiz boyligi, poydevori bo‘lib u o‘tmish bilan bugungi kun va kelajakni bog‘laydigan vositadir.

Har bir millat o‘z milliy qadriyatiga ega. Binobarin, uning har bir mamlakat, har bir xalq rivoji uchun imkoniyatlaridan qay darajada foydalanish – demokratik jamiyatni barpo etishda muhim o‘rin egallaydi. Hozirgi davrda milliy qadriyatlarning muhim xususiyatlaridan biri ham ana shundadir. Mustaqillikdan keyin milliy qadriyatlarning demokratik jamiyat qurishdagi o‘rnini aniqlash borasida jiddiy ilmiy izlanishlar ham, amaliyot bilan bog‘liq muammolar ham davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Negaki, biron-bir jamiyat ma’naviy imkoniyatlarini, yoshlar ongida ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o‘z istiqbollari tasavvur eta olmaydi. Ayniqsa, bizning sharqda xalqning ming yillik milliy qadriyatlari uning uchun qudratli ma’naviyat manbai bo‘lib xizmat qilgan. Demak, O‘zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishning milliy, umumbashariy tamoyillarini har bir xalqning qadriyatlarisiz, alohida ajratib bo‘lmaydi. Shu o‘rinda xosha, “qadriyat” so‘zi nima ma’noni anglatadi degan tabiiy bir savol tug‘iladi. “Qadriyat” atamasi bizga arabcha “qadri” so‘zidan kirib kelgan bo‘lib, bugungi kunda bu tushuncha “borliq va jamiyatdagi biror bir narsa va hodisaning kishilar o‘rtasidagi

o‘zaro ijtimoiy munosabatlardagi tutgan muhim ahamiyatni ifoda etish uchun qo‘llanilmoqda. Bu masalaning bir tomoni. Uning ikkinchi tomoni shundan iboratki, «qadriyat» so‘zi qadim zamonlarda paydo bo‘lgan va barcha xalqlar tillarida mavjuddir. Millatni milliy qadriyatlarning obyekti va subyekti sifatida tushunish, u bilan bog‘liq milliy qadriyatlar tizimini ilmiy tahlil qilish, avvalo, millatning o‘zini ijtimoiy qadriyat sifatida qarash imkonini beradi. Bu esa milliy qadriyatlarning namoyon bo‘lishi, tarixiy rivojlanish jarayonida, o‘tmishdan kelajakka tomon turishi, ya’ni ijtimoiy harakatini tahlil qilishga imkon yaratadi.

Milliy qadriyatlar:

a) millatning tabiiy, tarixiy va ijtimoiy birligini ta’minlaydigan etnik makonda shakllanadigan, rang-barang tarzida, turli shaklda namoyon bo‘ladi, kishilarning ongiga, hayot tarziga o‘ziga xos reallik sifatida ta’sir qiladigan;

b) millatdoshlarning o‘zaro munosabatlarida, ijtimoiy faoliyatida ko‘zga tashlanib turadi, bu munosabat faoliyat, maqsad va intilishlar uchun ma’naviy asos bo‘ladigan;

v) millatning moddiy, ma’naviy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa hayotida muayyan natija sifatida yuzaga keladigan, yoshlar uchun zaruriyat tarzida o‘ziga xos ahamiyat kasb etadigan;

g) millatning ijtimoiy rivojlanishi jarayonida o‘zgarib, takomillashib, rang-barang jihatlar kashf etib boradigan, doimiy yangilanib turadigan, shu bilan birga, vorisiylik orqali avloddan-avlodga o‘tadigan, meros qoladigan milliy qadriyatlarni ifodalaydigan tushuncha.

Har bir millatning o‘z qadriyatlari, madaniyati, tili, an’analari, urf-odatlar, marosim va odo normalari bor. Dunyoda aholisi son jihatdan ko‘p yoki kamroq xalq bo‘lishi mumkin, ammo madaniy va ma’naviy sohada bir-biridan kam yoki ortiq millat yo‘q. Ayni paytda sotqin millat ham, qoralash huquqiga ega bo‘lgan millat ham yo‘q. Ammo har bir millatning o‘ziga xos o‘tmishi, madaniy va ma’naviy qadriyatlari, milliy qahramonlari, boshqa millat tomonidan tahqirlanishi aslo mumkin bo‘lmagan urf-odatlar, turmush tarzi va qon-qarindoshlik belgilari mavjud. Hech qaysi millatning o‘zga millat faoliyatini baholovchi hakam bo‘lishiga haqqi yo‘q. Biror bir ta’limot, davlat shakli yoki yashash usulini qabul qila olmagan uchun u yoki bu millat aybdor

emas. Shu ma’noda, umuminsoniylik bir millat qadriyatlarini butun olamga yoyish yo’li bilan emas, balki hamma millat va elatlar qadriyatlarini asrab-avaylash, muqoyasalashtirish, tarix saqlab qoladigan qadriyatlarini hurmat qilish va odamdagi milliy rang-baranglikni tabiiy rang-baranglik bilan uzviy aloqada ekanligini anglash yo’li bilan boyib boradi.

Milliy qadriyatlar – hilma-xil shaklda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo’ladi, ya’ni o’ziga xos milliy qadriyatlar tizimini tashkil qiladi. Bu tizimda tabiiy-tarixiy birlikni ta’minlovchi qadriyatlar – qon-qarindoshlik, madaniy-ma’naviy yaqinlik, o’tmish va ma’naviy meros, ona-yurt tuyg’usi va boshqalar – nisbatan barqaror bo’g’inlar hisoblanadi. bunday bo’g’inlar milliy qadriyatlar tizimida tarixiy jarayonlar davomida tez o’zgarib turadigan ba’zi kundalik yoki amaliy ahamiyatga molik bo’lgan qadriyatlarga nisbatan o’z o’rni va ahamiyatini uzoqroq saqlab qolishi bilan ajralib turadi. Millatning tarixiy-etnik xususiyat va belgilarining ijtimoiy ahamiyatini va shu millat kishisi uchun qadrini saqlab qolishi tabiiy zaruriyat hisoblanadi.

Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi. Jumladan, yoshlar kattalardan: suvga tupurma, non ustiga narsa qo’yma, nonning uvog’i ham non, yoshi ulug’larning yo’lini kesib o’tma, ota-onangning gapini ikkita qilma, ustozingni hurmat qil, atrofingga befarq bo’lma kabi nasihatlarini eshitib, turli rivoyat, maqol, hikmatlarni tinglab, xotiralarida saqlab voyaga yetadilar. Yoshlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi. Bizning asosiy maqsadimiz – milliy va ma’naviy qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson deganda, eng avvalo, dunyoqarashi keng, vatanparvar, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o’zgalarga ibrat bo’ladigan, mas’uliyatli va sog’lom kishilarni tushunamiz. Inson faqat tarbiya orqaligina komillikka erishadi. Uning ma’naviy darajasi atrofida yuz berayotgan voqea-hodisalarni qanday qabul qilishi va mustaqil baholay olishiga ham bog’liq. Shunday ekan, ta’lim tizimi va mahallada yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini mustahkamlashda milliy qadriyatlarga oid boy ma’naviy merosimizdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, “Avesto”dagi “Ezgu fikr – ezgu so’z – ezgu amal” g’oyasi bo’yicha fikr

yuritish; Qur’oni karim, hadisi sharif kabi muqaddas manbalarda keltirilgan ma’naviy-ma’rifiy o‘gitlar orqali yoshlar ongida ruhiy poklik, e’tiqod tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Har bir xalqning milliy qadriyatlarini uning tarixi, ma’naviyati, madaniyati, o‘ziga xos urf-odatlari, an’analarisiz tasavvur qilish qiyin. “Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne’matlari, hodisalari majmuini tushunmog‘imiz lozim”[2].

Qadriyatlar – ma’naviy kamolot asosiyati va ahamiyati tabiat, jamiyat va ruhiy olam hodisalarini bilish, ilmiy umumlashtirish, ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyotga ta’sir etish imkoniyatlari asosida belgilanadi. Keyingi vaqtlarda tarbiya masalasida qo‘lga kiritilgan yutuqlarimiz qatori oilada, maktabda, ta’lim muassasalarida milliy, umuminsoniy qadriyatlarning, an’analarni ustuvorligiga erishildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”[3], – degan fikrlari yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol etib tarbiyalashda barchamizga kuch-g‘ayrat bag‘ishlamoqda.

Safo Ochil o‘zining “Mustaqillik va tarbiya masalalari” nomli risolasida “Milliy qadriyatlar ota-bobolardan bizgacha yetib kelgan udumlar: Ramazon hayiti, Qurbon hayiti, Navro‘z, urug‘-don ekish va hosil bayramlari, beshik to‘yi, sunnat to‘yi, o‘g‘il uylantirish va qiz chiqarish bilan bog‘liq to‘ylar, uy-joy to‘yi, qazo bilan bog‘liq turli ma’raka-marosimlar, shuningdek, xalqning har xil an’analari – hashar, ota-onalarga hurmat, yoshlarga izzat, qariyalarga muruvvat, milliy odob-axloq meyorlariga amal qilish, ilm olish, oila mustahkamligiga erishish, ustozlar qadriga yetish, vafot etganlar qabrini ziyorat etish, xalqqa muhabbat, Vatanni sevish va ardoqlash, askarlikka o‘z ixtiyori bilan borish, baynalmilalchi bo‘lish, muloyim va shirinsuxanlik va shu kabilarni o‘z ichiga qamrab oladi”[4].

Milliy qadriyatlarning asosi bo‘lgan ma’naviyat va madaniyat deganda, yoshlar xulq-atvorining go‘zalligi, saxovatligi, olijanoblighi, va’dasiga vafodorligi, hayoliligi, bilim olishi, donoligi, bag‘rikengligi, odobliligi, ozoda va pokizaligi, qalbining beg‘uborligi, xushmuomalaligi va shu singari insoniy xislatlar tushuniladi. Ota-ona o‘z farzandlari bilan bevosita va bilvosita muloqotda bo‘lib, ularni ma’nan oziqlantirar ekan, eng avvalo, o‘zlari o‘zaro muomala jarayonida namuna bo‘lishlari hamda farzandlarini ko‘proq tinglab, nutqiy layoqatini oshirishga harakat qilishlari so‘ngra o‘z fikrlarini axloq meyorlariga rioya qilgan holda suhbatga oid hikmatlar, maqollar, hayotiy misollardan keltirib tushuntirishlari juda muhimdir.

Ta’kidlash joizki, diqqat va mahorat bilan eshitish odobi va malakasiga “mahorat bilan eshitish” bilimlarini mustahkamlash orqaligina ega bo‘lish mumkin. Albatta, ijtimoiy hayot davomida oilada ota-ona va bola o‘rtasida turli voqea va hodisalar, tushunmovchiliklar bo‘ladi. Yoshlarning eng sof tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oilada ota-onaning qalb qo‘ridan chiqadigan mehr-muhabbati, shirin so‘zi orqali shakllanadi. Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma’naviy mezon va qarashlar – ezgulik, olijanoblik, mehr-oqibat va or-nomus kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila muhitida qaror topadi. Shunday ekan, oilada nojo‘ya ish qilib qo‘ygan bola yig‘laganda ona yoki ota do‘q urib, “Hoziroq yig‘ini to‘xtat!”, deb qattiq gapirishi yaramaydi. Chunki, bola noto‘g‘ri yoki ayb ish qilganini o‘zi ham anglagan va qo‘rqib ketganidan yig‘lab yuborgan bo‘lishi mumkin. Bu holatda ota yoki ona bolani bag‘riga bosib, tinchlantirib, unga ehtiyot bo‘lish kerakligini aytishining o‘zi kifoya. Aksincha, ota-ona o‘zidan itarib, uni jazolab, qo‘pol muomalada bo‘lsa, bola “stress” yoki “shok” holatiga tushib, uning nutqiga, fikrlashiga, eshitish, xulosa chiqarish qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ko‘p hollarda kechki payt yoki nonushtadan oldin farzandlar ota-onaga murojaat qilganlarida ular bolani oxirigacha tinglamay, “hozir vaqtim yo‘q”, “shoshib turibman”, “xalaqit berma” kabi fikriy ehtiyojini qoniqtirmaydigan javoblar beradilar. Bunday munosabat bolaga salbiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, undagi ijodkorlikni, tashabbuskorlikni so‘ndiradi, oila a’zolari bilan maslahatlashish kabi odatlarning susayishiga olib keladi. Yuqoridagi

vaziyatlardan uzoqroq bo‘lib risoladagidek munosabatlarni shakllantirishda ajdodlarimizdan bizga meros qolgan axloqiy, ma’naviy, madaniy qadriyatlarni bilish, o‘rganish va hayotda qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Shu o‘rinda Yusuf Xos Hojibning “Kishi uchun juda kerakli bo‘lgan ikki a’zo bor: biri – til, boshqasi – yurak. Til so‘z uchun, yurak, ko‘ngil esa shu so‘zdan lazzatlanishi uchun berilgan”, degan fikri ota-onalarni va yoshlarni go‘zal, chiroyli so‘zlaydigan, ma’naviy barkamol, yuksak odob va ilm egasi bo‘lishlarida qo‘l keladi. Mamlakatimizda bugungi globallashuv jarayonida yoshlarni milliy qadriyatlar asosida intellekti yuqori va vatanparvar qilib tarbiyalashga katta ahamiyat qaratilmoqda. Abdurauf Fitrat o‘zining “Oila” nomli asarida bolalarni “diqqatlari va zehnlari chuqur va jiddiy bo‘lishiga o‘rgating.... Ko‘rganlari ustidan tez xulosa chiqarmasinlar”, – deya ta’kidlab, farzand tarbiyasiga e’tibor berish lozimligini uqtiradi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatimizning qomusiy hujjati bo‘lib, bu hujjat tahlil qilinganida unda yoshlar tarbiyasi, axloq-odobi, ijtimoiy himoyalangani, konstitutsiyaviy haq-huquqlariga oid yetmishga yaqin atama va so‘z birlikmalari mavjud ekani ma’lum bo‘ldi. Jumladan, bunyodkorlik g‘oyalariga sodiqlik, yuksak mas’uliyat, ijtimoiy adolatparvarlik, insonparvarlik, demokratik-huquqiy davlat, fuqarolarning tinchligi, milliy totuvlik, xalqimizning urf-odatlar va an’analari, qadriyatlari, ijtimoiy hayotda mafkuralar xilma-xilligi va erkinligi, inson va jamiyat munosabatlaridagi ijtimoiy adolat, dunyo hamjamiyatida xalqlar va millatlarning suveren tengligi, fuqarolarning e’tiqodi, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar qonun oldidagi tengligi, sha’ni va obro‘sining daxlsizligi, fuqarolarning vijdon erkinligi, adolatli mehnat, ijod erkinligi va har bir shaxsning madaniy yutuqlardan foydalanish erkinligi, yosh avlodni tarbiyalash va bepul ta’lim olishi kabi fikrlar keltirilgan bo‘lib, ular Bosh Qomusimizda huquqiy jihatdan kafolatlangan. Odob-axloq milliy qadriyatlarimizning tarkibiy qismidir. Darhaqiqat, yosh avlodni qonuniylik prinsiplari asosida o‘z xalqiga, uning milliy qadriyatlariga, an’analariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmat ruhida tarbiyalash orqali o‘z xalqini millatlarning butun jahon hamjamiyatida tenglardan biri sifatida idrok qiluvchi haqiqiy insonni, o‘z Vatanining jonkuyarini

tarbiyalash dolzarbdir. Bilamizki, yoshlar ijtimoiy guruh sifatida, o‘zi ko‘zlagan maqsadi yo‘lida mamlakatdagi ijtimoiy tizim rivojiga bevosita faol ta’sir ko‘rsatadi. Yoshlarning ijtimoiy rivojlanishini ularning ma’naviy saviyasi darajasi orqali aniqlasa bo‘ladi. Yoshlarning ma’naviy qarashlari milliy, diniy, o‘z-o‘zini anglash holatlari, talablari, hayotdagi faoliyati orqali o‘z aksini ifoda etadi.

Inson ma’naviy olami bo‘yicha o‘nga yaqin maqolalar muallifi Abduxalil Mavrulov o‘zining “Vatanni sevish mas’uliyati” kitobida yoshlar haqida shunday fikrlarni ilgari surgan: “Yoshlarimizning aksariyati davrning ruhini to‘g‘ri his etmoqda. ... Ayni paytda yoshlarda aql va farosatning mutanosibligini ta’minlashga bo‘lgan intilish jamiyat barqarorligini mustahkamlovchi omil sifatida baholanishi mumkin. ...Erishilgan yutuqlar qatori yoshlarimizning ayrim qismida mavjud bo‘lgan, ba’zan yangidan paydo bo‘layotgan salbiy holatlar, ushbu vaziyatga ayrim kattalarning munosabati-yu o‘sha yoshlarning bunday illatlarga nisbatan yondashuvi xavotirli. Ba’zi yoshi ulug‘larning yoshlarimiz dunyoqarashidagi muayyan salbiy o‘zgarishlarga nisbatan “zamon o‘zgardi, yoshlar ham o‘zgardi-da yoki bunday holni “tabiiy jarayon” sifatida tahlil etishga urinishlar ham mavjudki, bu har qanday ilm ahlini tashvishga solishi tabiiy”[5].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, millat, davlat yoki jamiyatning milliy taraqqiyoti uning zahirida yaratilgan milliy qadriyatlarning uyg‘unligi bilan belgilanadi. Ya’ni jamiyat taraqqiyotini o‘zida mujassam etgan milliy qadriyatlarni quyidagicha aks ettirish lozim:

Birinchidan, milliy qadriyatlar -ijobiy axloqiy sifatlarni takomillashtirish, davlat va millat rivojiga to‘g‘anoq bo‘ladigan salbiy illatlarni bartaraf etish omili xisoblanadi;

Ikkinchidan, milliy qadriyatlar va milliy g‘oya - jamiyat hayotining juda murakkab va serqirra, o‘zaro uzviy aloqadorlikda bo‘lgan soha;

Uchunchidan, yoshlar hayotida, umuman ijtimoiy taraqqiyotning ma’lum davrlarida moddiy va ma’naviy qadriyatlar eng dolzarb masala bo‘lib, kelajakda hal qiluvchi vosita xisoblanadi;

To‘rtinchidan, milliy qadriyatlar xalqning kundalik hayoti va turmush tarzida o‘ziga xos mezon vazifasini o‘taydi;

Beshinchidan, xalqimizning ajdodlardan-avlodlarga meros tarzida kelayotgan milliy qadriyatlari uzoq tarixiy jarayonda shakllangan ona yurtga ehtirom, avlodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustuvorligini o‘zida mujassamlashtiradi.

Umuman, milliy qadriyatlar ijtimoiy hayotning va ma’naviy borlig‘imizning muhim va serqirra sohasi bo‘lib, yoshlar dunyoqarashini shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so‘zi, 2020-yil, 22-dekabr
2. Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot (ilmiy ishlar to‘plami). –T; “O‘zbekiston”, 1997. B.198;
3. Sha vkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. “O‘zbekiston”, 2016.B.146.
4. Safo Ochil. Mustaqillik va tarbiya masalalari. T; “O‘zbekiston”, 1995. B.5-6
5. Mavrulov A. Vatanni sevish mas’uliyati. T:“Sano-standart” B. 46.
6. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. G‘ofur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi– Toshkent; 2010. B. 241

МЕТАФОРИЗАЦИЯ ВРЕМЕНИ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ И АНТРОПОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Султонкулов Отабек Жасурович

*Преподаватель кафедры теории и практики русского языка Андиганского
государственного института иностранных языков*

Аннотация: В статье рассматривается концепт *времени* в узбекской языковой картине мира сквозь призму антрополингвистического и лингвокультурологического подходов. Особое внимание уделяется анализу метафорических представлений о времени, зафиксированных в языковых выражениях и художественных текстах. Показано, что в узбекском языке время метафорически осмысливается как ресурс, природная стихия, живое существо или целитель, что отражает глубокие когнитивные установки, ценностные ориентации и ментальные коды узбекской культуры. Анализируя такие образы, как «река времени», «время лечит», «тратить время», автор выявляет универсальные и культурно-специфические аспекты концептуализации времени, акцентируя внимание на их аксиологической нагрузке и символической наполненности. Выводы подчеркивают значимость метафоры как когнитивного инструмента, позволяющего репрезентировать внутренний и внешний опыт человека.

Ключевые слова: *антрополингвистика, лингвокультурология, концепт времени, метафора, узбекский язык, когнитивная лингвистика, языковое сознание, культурная символика, аксиология, ментальность.*

Одной из характерных черт современных антрополингвистических исследований является стремление к комплексному осмыслению языка как феномена, неотделимого от носителя, его сознания и мировосприятия. В рамках данной парадигмы язык рассматривается не только как средство коммуникации, но и как отражение глубинных когнитивных процессов, ментальных установок и

социокультурного опыта. Он предстает как сложная семиотическая система, формирующаяся под воздействием когнитивных, эмоциональных и культурных факторов, фиксирующих способы осмысления окружающей действительности и внутреннего мира личности.

Такой подход расширяет границы традиционного лингвистического анализа, акцентируя внимание не только на формально-семантических характеристиках языковых единиц, но и на концептуальной составляющей, отражающей процессы категоризации, интерпретации и символизации опыта. Особое значение при этом приобретает исследование механизмов, посредством которых в языке репрезентируются образы, интенции и архетипические структуры, формирующиеся в индивидуальном и коллективном сознании.

Метафоры времени, зафиксированные в различных языках, в том числе и в узбекском, отражают представления носителей о ценности времени, его быстротечности, ограниченности и функциональной значимости. Так например, в художественном текстовом фрагменте из «антологии» выражение «...*вақтнинг қадрига етади...*» («ценит время») вмещает в себя не только когнитивный, но и аксиологический аспект – восприятие времени как ценности. В этом примере метафора структурирует отношение человека к абстрактному понятию через категорию оценки, подчеркивая важность рационального отношения ко времени.

Другие метафоры, такие как «*вақтни суриш*» («отложить время»), «*вақтингиз бўлса*» («если у вас будет время»), «*вақтни сарф қилиш*» («тратить время») иллюстрируют предметную объективацию времени – его представление как ресурса или объекта, которым можно и нужно управлять, распоряжаться, распределять мудро, измерять и делить. Здесь наблюдается типичная для многих мировых культур метафора времени как имущества, сродни деньгам или вещам: его можно *потерять, накопить, растративать, экономить* или *одалживать*.

Обратим внимание и на то, что время как Абсолют издревле тесно связан и с такими важными сакральными элементами как вода, земля, воздух и огонь, которые именовались мудрецами как «Элементы». Данная мысль подталкивает нас к тому, что особо интересны и метафоры, в которых время предстает как

природное явление – вода, ветер, песок. Например, в фразе «*вақт дарёси шиддатли оқар*» («река времени течет стремительно») используется образ потока, символизирующий неостановимость и изменчивость времени, а также его влияние на бытие человека: «*хафталару ойларни қаритади*» – «оно старит недели и месяцы». Такие выражения не только характеризуют структуру восприятия времени, но и отражают национальные особенности ментальности и культурно-образной сакральной символики.

В лингвокультурологическом и антропологическом аспектах концепт *Время* в узбекском языке предстает не только как абстрактная категория, но и как многомерное когнитивное образование, репрезентированное в языке посредством метафорических проекций, отражающих ментальные установки, ценностные ориентиры и мироощущение носителей культуры. Анализ узбекских метафорических высказываний позволяет выделить ряд устойчивых концептуальных метафор, представляющих время как активно действующий агент, обладающий свойствами живого существа, природной стихии или социальной инстанции.

Так, в примере из текста «антологии» мы обращаем внимание на такое высказывание, как «...*Вақт ҳамма нарсага даво экан, бу воқеа аста-секин болалик дунёсидан унутулиб кетди*»⁶⁵ («Время лечит всё, и это событие постепенно забылось ИЗ мира детства») реализуется метафора **время – лекарство (целитель, врачеватель)**. Эта универсальная метафора когнитивно оформляется через наделение времени своеобразными, так называемыми «терапевтическими» свойствами, способными исцелить, в том числе, душевную боль. Сопоставление с аналогичной англоязычной метафорой «*time heals all wounds*» указывает на универсальность данного концептуального шаблона, однако в узбекском национально-ментальном пространстве он окрашен чертами терпеливого смирения и философского принятия судьбы, что отражает культурную доминанту Сабр (не равноправное славянскому концепту *Терпение*).

⁶⁵ XX asr 0 ‘zbek hikoyasi antologiyasi / Tahrir hay’ati: A. Oripov va boshq.; Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar: B. Karimov, H. Abdiyev. - T.: “0 ‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. - 624 b.

Рассмотрение продолжения данного примера, с метафорическим выражением времени в узбекском языке – служит сочетание «... *болалик дунёсидан унитилиб кетти...*»⁶⁶ («забылось из мира детства»). В данной конструкции метафорический образ «болалик дунёси» («мир детства») отсылает к олицетворению периода детства как особого самостоятельного пространства или реальности, в котором неизменно присутствует и Время. Здесь детство воспринимается не как абстрактный временной отрезок, а как целостная и живая «страна» или «мир», который в силу действия времени оказывается забытым и утраченным. Таким образом, концепт Времени представлен через пространственную метафору, отражающую изменение когнитивного статуса воспоминаний о прошлом под воздействием времени.

Таким образом, в узбекском языковом сознании Время предстает как активная, изменчивая и часто враждебная сила, требующая от человека не только выносливости, но и адаптивности, гибкости и умения приспособливаться к быстро меняющимся условиям. Здесь метафоризация времени служит мощным средством репрезентации социального опыта народа и отражает глубинные ментальные, культурно-религиозные, национальные установки узбекской культуры в целом.

Литература

1. XX asr O‘zbek hikoyasi antologiyasi / Tahrir hay’ati: A. Oripov va boshq.; Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar: B. Karimov, H. Abdiyev. - T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. - 624 b.

⁶⁶ XX asr O‘zbek hikoyasi antologiyasi / Tahrir hay’ati: A. Oripov va boshq.; Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar: B. Karimov, H. Abdiyev. - T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. - 624 b.

Olamning lisoniy manzarasida ilm-ilmsizlik konseptosferasi

Shamshiyeva Saodat Saydumarjon qizi

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqola dunyoning lingvistik landshaftidagi jaholat konseptiyasini o‘rganadi, turli madaniyatlar va tillar jaholatni qanday qilib konseptiyalashi va muloqot qilishini o‘rganadi. Tilshunoslik, antropologiya va kognitiv fanni o‘zida mujassam etgan multidisiplinar yondashuv orqali biz jaholatning turli o‘lchovlarini, uning ijtimoiy funksiyalarini va madaniyatlararo muloqotga ta’sirini tahlil qilamiz.

Kalit so‘zlar: konseptosfera, savodsizlik, lingvistik landshaft, madaniy farqlar, madaniyatlararo aloqa, kognitiv fan, jaholatning ijtimoiy funksiyalari, qiyosiy lingvistik tahlil, bilim chegaralari, noto‘g‘ri aloqa

Abstract

This article explores the concept of ignorance in the world's linguistic landscape, exploring how different cultures and languages conceptualize and communicate ignorance. Through a multidisciplinary approach combining linguistics, anthropology, and cognitive science, we analyze the various dimensions of ignorance, its social functions, and its impact on intercultural communication.

Key words: conceptosphere, illiteracy, linguistic landscape, cultural differences, intercultural communication, cognitive science, social functions of ignorance, comparative linguistic analysis, knowledge boundaries, miscommunication

Абстракт

В этой статье исследуется концепция невежества в мировом лингвистическом ландшафте, изучая, как разные культуры и языки концептуализируют и передают невежество. Используя междисциплинарный подход, объединяющий лингвистику, антропологию и когнитивную науку, мы анализируем различные аспекты невежества, его социальные функции и его влияние на межкультурное общение.

Ключевые слова: концептосфера, неграмотность, языковой ландшафт, культурные различия, межкультурная коммуникация, когнитивистика,

социальные функции невежества, сравнительно-лингвистический анализ, границы знаний, непонимание.

Ko‘pincha bilim yoki ongning yetishmasligi sifatida qabul qilinadigan jaholat inson hayoti va jamiyatiga singib ketgan chuqur murakkab va ko‘p qirrali tushunchadir. Bilim olishga intilish yuksak qadrlanib, sinchiklab o‘rganilsa-da, jaholat hodisasiga kamroq e’tibor qaratildi..

Lingvistik landshaft turli tillar va madaniyatlarning jaholatni konsepsiyalash, ifodalash va hal qilish usullarining xilma-xilligini o‘z ichiga oladi. Har bir til o‘z so‘zlovchilarining madaniy va kognitiv ustuvorliklarini kodlaydi, jamiyatda jaholat qanday idrok etilishi, boshqarilishi va muloqot qilinishini aks ettiradi. Turli madaniyatlarda jaholat bilan bog‘liq lingvistik iboralar, idiomalar va maqollarni o‘rganish orqali biz jaholat xizmat qiladigan asosiy qadriyatlar va ijtimoiy funktsiyalarni ochishimiz mumkin.

Ushbu tadqiqot ingliz, mandarin, arab va zulu tillari kabi bir necha tillarda jaholatning qiyosiy lingvistik tahliliga qaratilgan. Biz jaholatning turli o‘lchovlarini, oddiy bexabarlikdan tortib strategik noaniqlikning murakkab holatlarigacha va ular turli til va madaniy kontekstlarda qanday ifodalanganligini o‘rganamiz. Bizning maqsadimiz butun dunyoda jaholatni tushunish va boshqarishning xilma-xil usullarini yoritish, uning inson bilimi va ijtimoiy hayotidagi ahamiyatini yoritib berishdir.

“Konseptosfera” atamasi lingvistik hamjamiyat tomonidan umumiy konseptual dunyoni anglatadi.

Tushuncha sifatida jaholatni bir necha turlarga bo‘lish mumkin:

- Bilmaslik: bilim yoki xabardorlikning etishmasligi.
- Agnoz: o‘z bilimining chegaralarini tan olish.
- Noto‘g‘ri ma’lumot: noto‘g‘ri yoki chalg‘ituvchi ma’lumotlarga ega bo‘lish.
- Strategik jaholat: ma’lumotsiz qolish uchun qasddan tanlov.

Jaholat konsepsiyasini o‘rganish uchun biz ingliz, mandarin, arab va zulu tillarini o‘z ichiga olgan turli tillar to‘plamida qiyosiy lingvistik tahlil o‘tkazdik. Biz jaholatga oid lingvistik iboralar, maqol va idiomalarni etnografik kuzatishlar va kognitiv fan tushunchalari bilan to‘ldirdik.

Jaholatning lingvistik ifodalari quyidagi xolatda qiyosiy tahlil qilish mumkin.

Ingliz tilida jaholat ko‘pincha salbiy ta‘riflanadi, bu ta‘lim yoki xabardorlikning etishmasligi bilan bog‘liq. Umumiy iboralar orasida jaholatning ba‘zan himoya xarakterini ta‘kidlaydigan “jaholat – baxtdir” va “ko‘r-ko‘rona ilm-ilmsizlik” uning sezilgan xavf-xatarlarini ta‘kidlaydi.

Mandarin tilida jaholat (wúzhī, wúzhī) ham salbiy ma‘nolarni o‘z ichiga oladi, lekin ko‘pincha kengroq falsafiy munozaralar doirasida kontekstualashtiriladi. Konfutsiy va daosizm an‘analari o‘z-o‘zini anglash va bilishning muhimligini ta‘kidlaydi, jaholatni shaxsiy va ijtimoiy uyg‘unlikka to‘siq sifatida qaraydi.

Arab tili begunohlikni ham, ahmoqlikni ham anglatishi mumkin bo‘lgan jaholatning (jhl, jahl) nozik ko‘rinishini taqdim etadi. Islom ta‘limotlari ilmning (‘lm, ‘ilm) qiymatini ta‘kidlaydi va jaholatni ta‘lim va ma‘naviy yuksalish orqali engish kerak bo‘lgan holat sifatida ko‘radi.

Zulu tilida jaholat (ukungazi) kommunal bilim tizimlari bilan chambarchas bog‘langan. Ubuntu konsepsiyasi jamoaviy donolikka urg‘u beradi va jaholat ko‘pincha an‘anaviy jamiyatlarda bilimlarning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiruvchi individual emas, balki jamoaviy etishmovchilik sifatida qaraladi.

Jaholat turli xil ijtimoiy funksiyalarni bajaradi, masalan:

- Ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash: Ba‘zi madaniyatlarda ba‘zi narsalarni bilmaslik nizolarni oldini oladi va ijtimoiy hamjihatlikni saqlab qoladi.
- Nazorat va quvvat: Jaholat nazorat qilish vositasi bo‘lishi mumkin, bu yerda axborot assimetriyasi quvvat dinamikasini saqlab qolish uchun ishlatiladi.
- Kognitiv samaradorlik: Tanlangan jaholat odamlarga tegishli ma‘lumotlarga e‘tibor qaratish orqali kognitiv ortiqcha yukni boshqarishga yordam beradi.
- Madaniyatlararo muloqotning oqibatlari

Ingliz, mandarin, arab va zulu tillarida jaholat bilan bog‘liq lingvistik iboralarni qiyosiy tahlilimiz jaholatning qanday shakllantirilishi va tushunilishida sezilarli farqlarni ko‘rsatadi. Ingliz tili ko‘pincha jaholatni salbiy ta‘lim yoki xabardorlikning etishmasligi sifatida tasvirlasa-da, mandarin uni o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy uyg‘unlikni ta‘kidlaydigan kengroq falsafiy munozaralar doirasida

kontekstuallashtiradi. Arab tilida jaholat begunohlikdan tortib ahmoqlikgacha bo‘lgan nuansli ta’sirlarni o‘z ichiga oladi, bu bilimning qadriga oid islom ta’limotlarini aks ettiradi. Zulu, jamoat bilimi va o‘zaro bog‘liqlikka urg‘u berib, jaholatni jamoaviy kamchilik sifatida ko‘rib, an’anaviy jamiyatlarda bilimlarning jamoaviy xususiyatini ta’kidlaydi.

Ushbu til va madaniy farqlar jaholatni ijtimoiy jihatdan qurilgan va kontekstga bog‘liq hodisa sifatida tushunish muhimligini ta’kidlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, jaholat konseptosferasi til jamoalarining kognitiv va madaniy ustuvorliklarini aks ettiruvchi boy va ko‘p qirrali sohadir. Jaholat lingvistik va ijtimoiy jihatdan qanday tuzilganligini o‘rganib, biz insoniy bilimlarning murakkabligini va uning chegaralarini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Smithson, M. *The Many Faces and Masks of Ignorance*. Springer.2008.
2. Proctor, R., & Schiebinger, L. (Eds.). *Agnotology: The Making and Unmaking of Ignorance*. Stanford University Press.2008
3. Gross, M., & McGoey, L. (Eds.). *Routledge International Handbook of Ignorance Studies*. Routledge.2015
4. Nisbett, R. E. *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently...and Why*. Free Press.2003
5. Ngugi wa Thiong’o. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. Heinemann.1986.

The three dimensions of language

F. Karimova

Senior teacher chair of “Foreign languages and humfnities”
Andijan State Technical Institute Uzbekistan

Annotation. The current article is about language usage between people and its functions. In making observation about the structure of the two utterances we are operating in the realm of grammar, which is built upon the way information is structured in a language.

Key words. Negotiate, personal identities, transaction, interaction, the implementation, discourse, proficient speaker, to predict.

The multiple concerns with how language is patterned grammatically, how is it used by people to negotiate with others, and how it serves its users in creating personal identities suggest three distinct dimensions to be covered by scenarios:

1. Information exchange (with its grammatical orientation) ;
2. Transaction (with its focus on negotiation and the expression of speaker intentions);
3. Interaction (with an emphasis on how language works to portray roles and speaker identities).

The details of each dimension will be taken up in subsequent chapters, but for now a brief introduction to each will suffice to orient the teacher to what is needed in the implementation of scenarios

The dimension best now to language teachers is that of information exchange. We can illustrate how this dimension operates by taking a pair of utterances in a dialogue such as the following:

A: Can you tell me what time this train gets to New York?

B: Around 7 P.M., I think

To understand the information the dialogue, students need to know that A has asked a question about the time of the trains arrival and b has B has supplied an answer. The traditional way of talking about this interaction to describe its structure For example, A has formed the question by “what ” later on in the sentence. B’s response is a prepositional phrase followed by a short declarative (subject/verb). In making observations about the structure of the two utterances we are operating in the realm of grammar, which is built upon the way information is structured in a language.

Moving to the dimension of transaction, we shift our focus to the intent of what is said. We delve beneath the meanings of the word and their grammatical arrangement to investigate the purposes that the speakers may be attaching to what they are saying to each other. How will B interpret the intent of A’s utterance in the sample dialogue? Will B decide that it is nothing more than a request for information? A may already know what time the train is supposed to arrive in New York and wishes, instead, to pass the time away on a long and boring voyage by initiating conversation with B. it

will be B's task to interpret A's intention and then decide on a response to give. In working out the transactions of a dialogue, we need to consider setting and nonverbal elements, such as the intonation used, the facial expressions, and the accompanying gestures, if any. If B interprets A's question as an invitation to chat and wishes accept it as such, B can express that acceptance in a number of ways, such as by a friendly tone of voice and a smile. A decision not to accept such an overture can also be signaled in various ways, such as avoidance of eye contact, falling intonation, and/or a lack of facial expression.

Whereas a consideration of transactions entails how speakers use language to express their intentions and attain their goals, a study of interactions leads us to analyze the ways in which the speakers use language to enact roles. These roles include the overt ones of “information seeker ” and “information giver that are apparent in our illustrative dialogue. Depending on the nature of the discourse, they might also include the less overt kinds of roles that can grow between traveling companions, such as a “friend ”, “confidant ”, “debating partner ”, or even “competitor ” (if, for example both turn out to be salespersons for rival companies). In any event proficient speakers are expected to be able associate what is said to on more of this probable roles.

We cannot expect learners to be able to discern all significant roles they encounter through conversations in the target language. However, we can hope that learners will play some attention to expressions that clearly demarcate social roles, such as “Can I help you?” which is a characteristic opener for sales clerks in North American department stores. The rejoinder “Just looking” is an equally typical expression of someone who does not wish to assume the complementary role of “customer,” preferring, instead to be “window-shopper.” The pairing of “sales clerk” with “customer” or “window shopper” illustrates the complementary feature of roles, namely that they function in pairs.

In a perfect world- as well as in some language classes – interactions run in a total harmony because the roles being played are in full complementation. The ideal sales clerk finds the ideal customer to whom to sell the desired product. On the

occasions that such interactions are found in real life, it is possible to predict almost fully what each person will say to the other. In the classroom, the level of predictability is even higher whenever students are required to reside prepared dialogue.

As a conclusion we can say that language carries important social role and it totally depends on situation and intention of speaker.

Bibliography

1. Layonz DJ. Osnovi teoreticheskoy lingvistiki, M., Progress, 1976
2. Salomov G‘. Til va tarjima, Toshkent, Fan, 1996
3. Musayev Q. Tarjima nazariyasi, Toshkent, 2004

Aniqlik maylining struktural-semantik turlarining qiyosiy tahlili

Nizamova Umida Sandjarovna

Andijon davlat texnika instituti katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi kunda dolzarb mavzulardan biri bo‘lgan turli tizimli tillardagi shart-istak maylini struktural semantik xususiyatlarining qiyosiy-tipologik tahliliga doir taklif va tavsfiyalar keltirilgan. Ingliz tilidagi shart-istak maylining struktural-semantik turlarining ishlatilishi o‘zbek o‘quvchilari uchun o‘ziga xos qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Shuning uchun, ularning ishlatilishini batafsil yoritish maqsadga muvofiq.

Kalit so‘zlar: struktural-semantik, shart-istak, sodda noperfekt, sodda perfekt, ergash gap.

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o‘tgan kelasi zamon (**The Future-in-the Past Tense**) va o‘tgan kelasi davomli zamon (**The Future Continuous-in-the Past Tense**) shakllariga to‘g‘ri keladi.

Should Would J	+ inf	should " Would j	be + PI

Shart-istak maylining analitik noperfekt shaklida ham xozirgi yoki kelasi zamonga taaluqdi bulgan noreal ish-harakat yoki holat ma'lum bir sharoit tufayli realga aylanishi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, bu shakl sodda gapda ham, turli xil qo'shma gaplarning bosh va ergash gap qismida ishlatilishi mumkin. Bu shakl ergash gapda ishlatilganda so'zlovchining ma'lum bir holatdan shikoyat qilishi ifodalanadi.

*How **should** they **know** about our secret?*

- Bizning sirimizni ular qaerdan bilisharkin?

***It would be** a great please to help her if she needed. - Agar u qiz muxtoj bo'lsa, unga yordam berish katta rohat baxsh etardi.*

*- The pupils **would have no need to pass** their debts if they studied well.*

- Agar yaxshi o'qishsa, o'quvchilarni farq topshirishlariga hojat yo'q bo'lardi.

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o'tgan tugallangan zamon (**The Past Perfect Tense**) va o'tgan tugallangan davomli zamon (**The Past Perfect Continious Tense**) shakllariga to'g'ri keladi. Bu shakl sodda gaplarda va shart ergash gaplarda ishlatilib, o'tgan zamonga taaluqli, realga aylanishini imkoniyati yo'q; bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalaydi.

had + P P	had been + P I

*If only I **had found** that book! - Qani endi men o'sha kitobni topib olganimda!*

*I wish I **had found** that book. - Men o'sha kitobni topib olganimda edi.*

*If I **had found** that book (**I should have read it**). - Agar men o'sha kitobni topib olganimda (men uni o'qigan bo'lardim).*

*If only I **had had** much money! - Qani endi pulim ko'p bo'lganida!*

*If wish I **had had** much money ten years ago.*

*If only I **had been invited** to the party yesterday! - Qani endi men kechaga taklif qilinganimda!*

*If only I **had been invited** to the party.*

*If only I **had answered** all the questions at the exam! - Qani endi men imtixonda barcha savollarga javob berganimda!*

Shart-istak maylining bu shakli shaklan aniqlik maylining o'tgan-kelasi

tugallangan zamon (**The Future Perfect-in-the Past Tense**) va o'tgan kelasi tugallangan davomli zamon (**The Future Perfect Continuous-in-the Past Tense**) shakllariga to'g'ri keladi. Bu shakl realga aylanishi imkoniyati yo'q bo'lgan o'tgan zamonga taaluqdi noreal ish-harakat yoki xolatni ifodalab, odatda, turli xil ergash gapli qo'shma gaplarning bosh gap qismida ishlatiladi.

should	should
J have+RP	J have been + P I
would	would

If you had invited him to the party he would have gone there.

*If I had known about it I **should have** told you.*

*If they had heard about this meeting they **would have** already **come** here.*

***If I had been staying** more in America last year **I should have been still working** at the library. - Agar men o'tgan yili Amerikada ko'proq qolgan bo'lganimda, hali ham kutubxonada ishlayotgan bo'lgan bo'lardim.*

*Eslatma: **should have+PII** modeli modal fe'lni qo'shma fe'l kesimni ham ifodalashi mumkin.*

*Somebody should **have called** them in the morning. - Ularni ertalab birortasi chiqarib olganida bo'lardi.*

Shart-istak maylining analitik perfekt shakli **could, might Have+PII** modeliga esa bo'lishi ham mumkin. Bunday hollarda aslida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan, ammo sodir bo'lmagan ish-harakat ifodalanadi. Sodda gaplarda va shart ergash gaplarda modal fe'l amalga oshmagan ish-harakat yoki holatdan afsuslanish ma'nosini, undov gaplarda esa istak-xohishni, so'roq gaplarda esa biror narsani xushmuomalalik bilan so'rashni ifodalash uchun ishlatiladi.

*But at least **could you have told** us that they had informed about their arrival?*

-Biroq, xech bo'lmaganda siz ularni kelishi haqida xabar berganliklarini bizga aytib qo'yganingizda bo'larmidi?

*In fact, they **might not** really **have wanted** to use an atomic or hydrogen bomb if they hadn't been frightened.*

If only I could have managed him to give up smoking!

I wish I could have managed him to give up smoking.

*If only she could have passed her exam! - Qani endi men uni chekishni
tashlashini uddasidan chiqa olganimda!*

*I wish she could have passed her exam (She couldn't pass her exam).
- Qani endi u imtixonni topshira olganida!*

Xulosa qilib aytganda, shart-istak maylining noperfekt shakllari xozirgi yoki kelasi zamonga taalluqli ma'lum sharoit yuz berishi bilan realga aylanishi mumkin bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalashda ishlatiladi. Demak, shart-istak maylida noreal ish-harakat yoki holat xozirgi yoki kelasi zamonga taalluqli bo'lsa, ma'lum bir sharoit yuz berishi tufayli realga aylanishi mumkin. Agar shart-istak maylidagi noreal ish-harakat yoki holat o'tgan zamonga taalluqli bo'lsa, bu noreal ish-harakat yoki holatning realga (haqiqatga) aylanishining imkoniyati yo'q bo'lgan noreal ish-harakat yoki holatni ifodalashda ishlatiladi. *Masalan:*

If I had some spare time I should buy a ticket for this film.- Biroz bo'sh vaqtim bo'lsa, bu filmga chipta sotib olardim.

Foydalanilgan adabiyotlar royhati:

1. Azar V. Sh. "Understand and Using English Grammar Volume" A. Second edition, 1989,-P. 196.
2. Hoshimov G. M. "Lectures on the theory of modern English Grammar" third edition, Andijan - 2011, - P. 5-6.
3. Umirzaqov T. B. "Practical course of English" Andijan, 2013. 2 edition, -P. 179-189.
4. Umirzaqov T.B., Umirzaqova Sh.G'., Umirzaqov Q.T. "Practical course of English", - Андижон, 2012. - 297 6.
5. Wilkins J. "An Essay towards a Real Character and Philosophical Language", London, 1668,-P. 57-59.

Oliy ta’lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o’qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish

Sh.R.Urunova

Andijon davlat texnika instituti

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o’qitishning o’ziga xos xususiyatlari, yondashuvlari aks etib, bu jarayonda talabalarning o’z sohalari bo’yicha kasbiy kompetentligi, kasbiy layoqatini rivojlantirishga oid tavsiyalar berilgan. Maqolada shuningdek kasbiy kompetentlikning komponentlari va turlari ham ko’rsatib o’tilgan.

Kalit so’zlar: maxsus maqsadli ingliz tili, kasbiy kompetentlik, kasbiy layoqat, mutaxassislik komponenti, kasbiy kommunikativ muloqot.

Аннотация

В данной статье отражены особенности, подходы к преподаванию английского языка специального назначения в высших учебных заведениях, даны рекомендации по развитию профессиональной компетентности, профессиональной компетентности обучающихся в процессе обучения в своей области. В статье также указаны компоненты и виды профессиональной компетентности.

Ключевые слова: английский язык специального назначения, профессиональная компетентность, профессиональная компетентность, специальная составляющая, профессиональная коммуникативная коммуникация.

Abstract

This article reflects the peculiarities, approaches to teaching special-purpose English in higher education institutions, in the process of which recommendations are given on the development of professional competence, professional competence of students in their field. The article also outlines the components and types of professional competency.

Keywords: special purpose English, professional competence, professional competence, specialist component, professional communicative communication.

Hozirgi kunda OTM larda nofilologik yo‘nalishlarda maqsadli ingliz tilini (English for specific purpose) o‘qitishda, talabalarni o‘z sohalari bo‘yicha kasbiy va kommunikativ kompetentliklarni egallashlarida terminologik leksikani o‘qitish dolzarb bo‘lib kelmoqda. Maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili (ESP) quyidagi turlarga bo‘linib ketad: 1.EAP (English for academic purposes)-akademik maqsadlar uchun ingliz tili; 2. EOP (English for occupational purposes)-kasbiy maqsadalar uchun ingliz tili.Biz tadqiqotimiz obyekti bakalavriat bosqichidagi robototexnika yo‘nalishi talabalari hisoblanib, ularga bakalavriat bosqichida kasbiy maqsadalar uchun ingliz tili (EOP) ni o‘rgatish belgilangandir.

Salmani-Nodoushan “ESPni o‘rganuvchilar uchun ularning ehtiyojlari muhim psixologik omil ekanligini ko‘rsatib, ularning sohaviy talablariga javob beruvchi ingliz tilini o‘rganishda ular tanishayotgan material o‘zgartirilib soddalashtirilgan bo‘lmasligi, balki “sof” va “asliy” bo‘lishi kerakligini aytib o‘tadi [2;248-b].

Xatchinston va Vaters tadqiqotlarida ta’kidlanishicha, maxsus maqsadlarda ingliz tili o‘qitish (ESP) til o‘qitishning muhim turlaridan biri hisoblanadi. Ular ESPni mutaxassislik fanlarini, ayniqsa, texnika ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitishda terminologik leksika va shu soha doirasidagi grammatika masalalarini aytib o‘tishgan. ESP maxsus o‘rganish tamoyillariga ko‘ra tilni o‘qitishning boshqa turlaridan farq qilmaydi. Bu talabaning istaklariga asoslangan va o‘rganishning o‘ziga xos va aniq sabablari bilan yo‘naltirilgan tilni o‘rganishga nisbatan yondashuvdir deb ta’kidlashgan [1; 22-b].

T.I.Shamova fikriga ko‘ra, “kasbiy kompetentlik” – bu kasbiy bilimga va ishlash qobiliyatiga ega bo‘lishdir [6;13-b]. I.P.Smironov esa bu tushunchaga mehnat faoliyatidagi mavjud vazifalarni bajara olishga tayyor shaxs bo‘lib yetishishida bilim, qobiliyat va tajribaning mujassamlashuvi deb ta’rif beradi [5;45-b]. V.V.Serikov fikriga ko‘ra, “kasbiy kompetentlik” – bu mutaxassisning kasbiy faoliyatni olib borishi hamda kasbdagi nazariy va amaliy bilimlarni namoyon qilishi uchun zarur bo‘ladigan

kvalifikatsion bilimi tushuniladi [4;32-b]. Olim X.F.Maksudova o‘zining tadqiqot ishida kasbiy kompetentlikning quyidagi komponentlarini ajratadi: mutaxassislik komponenti (kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar); ijtimoiy komponent (chet til va axborot texnologiyalarini kasb faoliyatida qo‘llay olishi); motivatsion komponent (o‘z-o‘zini kasbiy rivojlantirib borish); shaxsiy komponent (bosiqlik, hozirjavoblik, hushyorlik, tezkorlik) kabi sifatlar majmuidir [3;24-b].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib yetuk mutaxassis kasbiy kompetentligi deyilganda, ularning o‘z sohasi bo‘yicha mukammal bilimga ega bo‘lishi, o‘z sohasi bo‘yicha tinimsiz yangiliklarni o‘rganishi, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, chet tilni bilishi, kreativlik, mustaqil fikrga ega bo‘lishi, liderlik qobiliyatiga ega bo‘lishi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hutchinson Tom, Walters Allan. English for specific purposes. –Cambridge University Press, 1993. – 187 p.
2. Salmani Nodoushan M.A English for Specific Purposes// Traditions, Trends, Directions Studies in English Language and Education, 7(1), 2020. – 247-268 p.
3. Максудова Х.Ф Фармацевтика йўналишида инглиз тилини ўқитиш жараёнида талабаларнинг касбий лаёқатларини ривожлантириш-дисс.п.ф.д (PhD) даражаси учун. – Тош.2021– 186 bet
4. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии. – Волгоград: Перемена, 1994. – 150 с.
5. Смирнов И.П. Теория профессионального образования. – М.: РОИЦ. НИИРПО, 2006. – 320 с.
6. Шамова Т.И. Основы технологии модульного обучения. Химия в школе. – М.: 1995. № 2. – 12-18 с.

Организация дистанционной консультационной работы по подготовке к экзамену по русскому языку на национальный сертификат

Велишаева Э. С.

УзГУМЯ, Ташкент, Узбекистан

Пазылова А. С.

УзГУМЯ, Ташкент, Узбекистан

Актуальность данной работы обусловлена устойчивым спросом на получение национального сертификата, подтверждающего уровень владения русским языком, как преподавателей, так и учащихся. В данной статье рассматриваются основные аспекты организации дистанционной консультационной работы в рамках подготовки к данному экзамену. При организации дистанционной консультационной работы привлекаются различные методические подходы, такие как интерактивные методы, к примеру, ролевые игры для повышения уровня мотивации обучающихся; проектные методы, направленные на создание учебных проектов, отражающих уровень усвоения и способность применять на практике полученные знания. Необходимым условием положительного результата является проведение индивидуальных консультаций.

При организации консультационной работы необходимо учитывать требования нормативных документов, определяющих процедуру проведения экзамена [см.: 3, 4], проработать типовые задания, предлагаемые кандидатам на получение сертификата.

Важным этапом организации консультационной деятельности является определение стартового уровня претендентов. Для этого традиционно используется тест. После определения уровня подготовленности составляется индивидуальная программа подготовки, учитывающая срок обучения и имеющиеся ресурсы. В нашей практике подобного рода работы мы используем возможности платформы Телеграм, в силу ее массовой распространённости и доступности. Учебные материалы предоставляются в разнообразных форматах, с использованием различным инструментов и платформ. В качестве учебных материалов используются аутентичные тексты, аудио и видеозаписи, также популярные интернет-мемы, отражающие реальное функционирование русского языка. Консультации направлены на развитие всех аспектов коммуникативной компетенции: говорение, аудирование, чтение и письмо. Особое внимание уделяется отработке типичных экзаменационных ситуаций.

Преподаватель выступает в роли мотиватора, поэтому важно исходить из собственного опыта прохождения теста, а также приводить в пример результаты своих учеников, получивших сертификат.

Дистанционный формат позволяет постоянно поддерживать контакт с учениками [2, с. 2], что важно, поскольку в процессе обучения складываются не только профессиональные, но и личные отношения, что, в свою очередь, создает психологически комфортную атмосферу и во многом определяет степень мотивированности и успешности обучаемого.

Для контроля степени усвоения материала проводятся ролевые игры, имитирующие процедуру прохождения всего экзамена или отдельных его этапов. Обучаемые могут взаимодействовать в чатах, меняться ролями, что позволяет снять напряжение и определить проблемные вопросы. Преподаватель может выступать в привычной роли, может предстать сторонним наблюдателем, а может и сам выступить в качестве испытуемого. Немаловажно дать учащимся четкие критерии оценивания работ [см.: 1].

Контрольные тесты зачастую проводятся в игровой форме с использованием инструментария Kahoot и Quizbot, что привносит соревновательный элемент. Хорошим стимулом выступает система бонусов (к примеру, дополнительное индивидуальное занятие или приз от преподавателя), что также превращает рутинное занятие в занимательную игру. Затем необходимо проанализировать ошибки, допущенные учениками, что поможет закрепить пройденный материал и предупредить появление таких ошибок в будущем.

Таким образом, организация дистанционной консультационной работы представляет собой непрерывный творческий процесс, в результате которого преподаватель оттачивает свои навыки, испытывает различные приемы и методы дистанционной работы, наградой за которую выступает положительный результат ученика на экзамене и собственный профессиональный рост.

Список литературы:

1. Афонина Г.С. Методические рекомендации по обучению русскому языку и литературе в условиях дистанционного образования. [Электронный ресурс]. URL: <https://nsportal.ru/shkola/russkiy-yazyk/library/2024/12/11/metodicheskie-rekomendatsii-po-obucheniyu-russkomu-yazyku-i> (дата обращения: 11.06.2025)

2. Борисова И.А. Использование технологий дистанционного обучения при подготовке к итоговой аттестации по русскому языку. [Электронный ресурс]. URL: https://sovped.ru/publication/117-ispolzovanie_tekhnologiy_distantionnogo_obucheniya_pri_podgotovke_k_itogovoy_attestatsii_po_russkomu?ysclid=mbrljx51g5101228560 (дата обращения: 11.06.2025)

3. В каком порядке учителям родного языка, узбекского языка, истории и начальных классов выплачивается 50% надбавка за национальный сертификат? [Электронный ресурс]. URL: <https://xalqtaлимinfo.uz/ru/post/1080> (дата обращения: 11.06.2025)

4. Обладателям языковых сертификатов – льготы при поступлении в вузы. [Электронный ресурс]. URL: https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/obladatelyam_yazykovyh_sertifikatov_-_lgoty_pri_postuplenii_v_vuzy (дата обращения 11.06.2025)

**Русская песенная традиция в творчестве в.п. астафьева и её
лингвокультурологическое значение**

Байбекова Камиля Рашидовна,

преподаватель Кафедры теории и практики русского языка

Андижанского государственного института иностранных языков

Абдуллаев Аббосбек Абдувохид угли

аспирант Кафедры преподавания русского языка как иностранного

Московского государственного лингвистического университета

Аннотация: Статья посвящена исследованию роли и функций русской народной песни в художественной прозе В. П. Астафьева на примере миниатюр «Песнопевница» и «Бесплатный спектакль». Особый акцент сделан на лингвокультурологическом аспекте: народная песня рассматривается как носитель национальной памяти, эмоционального опыта и традиционной картины мира. Через включение песенных фрагментов автор достигает высокой степени художественной достоверности и воссоздаёт образ русской деревни XX века..

Ключевые слова: лингвокультурологический комментарий, иноязычная аудитория, миниатюра, русская народная песня.

Русская народная песня представляет собой уникальный феномен национальной культуры, отражающий менталитет, жизненные установки и духовные ценности народа. На протяжении веков она сохранялась и передавалась из уст в уста, становясь важным элементом художественной картины мира, особенно в литературе XX века. Народная песенная традиция активно взаимодействует с письменной культурой, включаясь в художественные произведения как самостоятельный смысловой пласт. Такое взаимодействие обусловлено стремлением писателей к подлинности художественного высказывания, а также необходимостью выразить глубинные состояния народного сознания, в том числе через эмоционально насыщенные образы и формы речи.

Особое место в этом контексте занимает творчество В.П. Астафьева — писателя, чьё внимание к устной традиции и фольклорным формам определяет своеобразие его художественной манеры. Миниатюры Астафьева часто содержат элементы народной песни и частушки, органично вплетённые в ткань повествования. Эти включения выполняют не только эстетическую, но и культурологическую функцию: они способствуют воссозданию народной среды, раскрытию психологического состояния героев, восстановлению речевой и эмоциональной атмосферы прошлого.

Одним из таких произведений является миниатюра «Песнопевница», где широко представлены народные песни:

*Бывало-то, спашешь пашенку,
Лошадок распряге-ошь,
А сам тро-опой знакомою
В заветный сад пойде-ошь... [1].*

Данный отрывок можно снабдить следующим лингвокультурологическим комментарием: Песня «Бывали дни весёлые» возникла на основе баллады поэта-самоучки Прохора Горохова «Изменница» [6], что является примером того, как авторская песня становится фольклором, когда уходит в народ и переосмысливается на бытовом уровне.

Здесь мы видим имитацию живой народной речи, в том числе с характерными интонациями, повторениями, диалектными окончаниями типа "ошь". Такой стиль подчеркивает естественность и достоверность: песни здесь — не литературные, а настоящие крестьянские напевы, импровизированные, идущие «от сердца».

Следующий отрывок из рассматриваемой миниатюры также имеет большое лингвокультурологическое значение:

*В низенькой светелке огонек горит,
Молодая пряха у окна сидит... [1]*

Это — русская народная песня «Пряха» [6], в которой выражена тема женской доли, тихой работы, ожидания, и грусти. Образ пряхи у окна часто символизирует девичью судьбу, одиночество, смирение.

Еще одним произведением В.П. Астафьева, где встречаются образцы русской народной песни, является миниатюра «Бесплатный спектакль». В этой миниатюре встречается следующая песня:

*Ведь были мы счастливыми когда-то,
Любили мы, а разве это мало?
Пришел другой, и я не виновата,
Что и любить, и ждать тебя устала... [2]*

Лингвокультурологический комментарий к этому отрывку представим следующим образом: Песня «Вдали погас последний луч заката». Стихи этой песни написаны на музыку популярной в 50-х годах песни «Легкая как бабочка» («Албанское танго»), автором которой является Баки Конголи. Автором же самих стихов по некоторым источникам является Алла Черемисина, которая скрывала своё авторство, по другим же источникам, автор текста неизвестен [7]. Это типично для многих "анонимных" песен, которые становились по-настоящему народными. Песня отражает новый тип фольклора — городской лиризм, часто с элементами драматургии и женской исповеди.

Таким образом, лингвокультурологическое значение рассмотренных отрывков позволяет: а) расширить представление об эволюции народной песни

от традиционного крестьянского фольклора до городского романа XX века; б) проследить, как коллективное чувство народа находит выражение в поэтической и песенной форме; в) понять, что народная песня — это не только жанр, но и форма передачи памяти, эмоций, культуры и истории.

Чтение вышеприведённых миниатюр в иностранной аудитории способствует более близкому знакомству с русской народной песней XX века, а также с творческим потенциалом русского народа.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Астафьев В.П. Затеси. – М.: ЭКСМО, 2008. [Электронный источник]. – Режим доступа URL: https://booksafe.net/read/astafev_viktor-zatesi-24819.html#p29 «Песнопевница».
2. Астафьев В.П. Затеси. – М.: ЭКСМО, 2008. [Электронный источник]. – Режим доступа URL: https://booksafe.net/read/astafev_viktor-zatesi-24819.html#p92 [ТОС_idp3772640](#) «Бесплатный спектакль».
3. АСТАФЬЕВА, В., & БЕРЁЗЫ, Р. (2024). ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ПРИ РАБОТЕ С ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ТЕКСТОМ В ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ (НА МАТЕРИАЛЕ МИНИАТЮРЫ. ББК 74+ 81я431 П78, 149.
4. Байбекова, К. Р. (2023). ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОГО И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО КОММЕНТАРИЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТОМ В ИНОЯЗЫЧНОЙ АУДИТОРИИ. ББК 74.04 я43 П78, 65.
5. Потёмкина Е.В. Комментированное чтение художественного текста в иностранной аудитории как метод формирования билингвальной личности. Дисс. ... канд. педагог. наук. – М., 2015. – 296 стр.
6. Электронный источник: <http://a-pesni.org/popular20/byvvdni.php>
7. Электронный источник: <https://stihi.ru/2010/01/22/8233>

Пагубный соблазн запада в трагедии ГУСЕЙНА ДЖАВИДА

«ПРОПАСТЬ»

Адыгезалова М.Н.

Аннотация: Статья анализирует пагубное влияние западной культуры на восточное общество через призму трагедии Гусейна Джавида «Пропать». Главный герой, Джалал, поддается распутству, перенимая негативные черты европейского образа жизни, что приводит его к моральной и физической гибели.

Автор осуждает слепое подражание Западу, игнорирующее его культурные достижения.

Ключевые слова: Гусейн Джавид, «Пропасть», Запад, Джалал, нравственный выбор.

В XIX веке русский философ Н.Я. Данилевский в работе «Россия и Европа» описал феномен слепого подражания Западу, назвав его «европейничаньем» [1, с. 574]. Этот порок нашел отражение в литературе начала XX века, включая трагедию «Пропасть» азербайджанского драматурга Гусейна Джавида, которая иллюстрирует разрушительное влияние западной культуры на турецкое общество того времени. Литературовед Яшар Караев отмечает, что Джавид видит в Европе «свет и тьму», но его герои заимствуют лишь негативные, часто поверхностные черты западного образа жизни, игнорируя богатство европейской культуры, науки и искусства [2, с. 74]. В «Пропasti» Джавид раскрывает трагедию морального падения, вызванного бездумным увлечением западными пороками, через судьбу главного героя, Джалала.

Основная часть

Джалал: от таланта к пропасти

В начале трагедии Джалал предстает как талантливый художник, преданный муж и отец. Его шури́н Йылдырым восхищается его мастерством: «Хотел бы я быть таким художником, как Джалал!» [3, с. 328]. Даже Акры́м, влюбленный в жену Джалала, Гёвья́рчин, признает его дар, увидев картину с улыбающимся ангелом: «Истинный мастер» [3, с. 332]. Джалал клянется Гёвья́рчин в вечной любви: «Мои мысли и надежды всегда с тобой» [3, с. 327]. Его жизнь наполнена вдохновением и семейным счастьем, а Гёвья́рчин, чистая и преданная, дарит ему дочь.

Однако поездка в Европу ради профессионального успеха становится переломным моментом. Встреча с француженкой Анже́л, воплощающей соблазны западного мира, уводит Джалала от его идеалов. Он поддается влиянию распутного образа жизни, который ошибочно принимает за европейскую культуру. Джалал забывает наставления тестя Улугбе́ка: «Европа –

это океан, где можно найти жемчуг или утонуть. Там есть и свет, и тьма, и добродетель, и порок» [3, с. 340]. Увлеченный внешним блеском, он предает семью и родину.

Акрям, несмотря на личное соперничество, пытается образумить его: «Ты забыл жену и дочь ради кокотки, играешь у края пропасти» [3, с. 346]. Но Джалал остается глух к увещаниям. Вернувшись домой, он отстраняется от Гёварчин и ребенка, обвиняя жену в неверности и называя ее «беспечной». Гёварчин, держа дочь на руках, умоляет: «Подумай, она невинна» [3, с. 393], но ее слова не трогают героя, поглощенного чарами Анжел.

Критика западного влияния

Центральная идея трагедии выражена в речи Улугбека: «С тех пор, как молодежь Стамбула офранцузилась, сыны Турции приблизились к пропасти. Парижская мода отравила страну, пьянство и распутство стали примером» [3, с. 402]. Джавид осуждает не Европу как таковую, а бездумное заимствование ее пороков. Он подчеркивает, что в Европе есть «великодушие, усердие и гордость», но слабые духом, подобно Джалалу, выбирают «гнилую манерность».

Жизнь Джалала рушится из-за его безответственности. Его пьянство и грубость приводят к трагедии: по его вине умирает дочь Мянжкша. Это событие пробуждает героя, и он ищет прощения у Гёварчин, но слишком поздно. Окружающие отворачиваются от него, включая Анжел, которая бросает его ради Йылдырыма, брата Гёварчин, решившего таким образом защитить сестру. Джалал, осознав свою деградацию («я пал»), решает покончить с собой, бросившись в пропасть. Акрям пытается его отговорить, но Джалал непреклонен. Гёварчин, не в силах остановить мужа, теряет сознание, шепча: «Джалал, о Джалал!» [3, с. 393].

Символика Франции и нравственный выбор

Выбор Франции как символа порока в «Пропасти» вызывает вопросы. Улугбек говорит о «растленной парижской моде», а Анжел, француженка, становится причиной падения Джалала. Возможно, Джавид продолжает традицию, начатую А.С. Грибоедовым, который в «Горе от ума» винил

французов в «гибели нравов»: «Оттуда моды к нам, и авторы, и музыки» [4, с. 13]. Однако у Джавида могли быть и собственные мотивы. Как просветитель, он высоко оценивал вклад Европы европейскую культуру в мировую культуру, но в «Пропасти» стремился предостеречь соотечественников от пагубного влияния западных нравов. Все лучшее в жизни Джалала – семья, талант, любовь – было связано с родиной, и его трагедия подчеркивает важность сохранения национальной идентичности.

Джалал – не жертва Европы, а человек, сделавший неверный нравственный выбор. Его история показывает, что слабость духа и отсутствие морали приводят к катастрофе, независимо от внешних обстоятельств. Джавид использует трагедию, чтобы призвать молодежь ценить родную культуру и избегать поверхностного подражания.

Заключение

Трагедия Гусейна Джавида «Пропасть» – мощное предостережение о разрушительной силе западных соблазнов для морально неустойчивых людей. Джалал, отвергнувший родные ценности ради мнимой свободы Европы, теряет все: семью, талант, жизнь. Драматург осуждает слепое «европейничанье», игнорирующее богатство западной культуры, и подчеркивает, что истинная ценность – в нравственном выборе и верности своим корням. Вопрос о том, почему Джавид выбрал Францию символом порока, отсылает к литературной традиции, но также отражает его стремление защитить национальную культуру. «Пропасть» остается актуальной, напоминая о важности осознанного выбора в условиях культурного обмена.

Список литературы

1. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Сост., послесловие и комментарии С. А. Вайгачева. – М.: Книга, 1991. – 574 с.
2. Караев Я. Гусейн Джавид (К 100-летию со дня рождения). – Баку, 1982. – 96 с.
3. Cavid H. Əsərləri. Beş cild: 2 c., Bakı: “Elm”, 2007. – 420 s.
4. Грибоедов А.С. Горе от ума. – М.: Издательство АСТ, 2016. – 256 с.

**Феномен семейного наследия в русской литературе: традиция,
память, ответственность**

Парпиева Нафиса Садиковна

*Преподаватель Андиганский государственный институт иностранных
языков.*

Аннотация. *Статья посвящена осмыслению феномена семейного наследия в русской литературе как важного культурного и нравственного концепта. Исследование охватывает произведения русских классиков XIX века, в которых прослеживаются темы преемственности поколений, сохранения родовой памяти и личной ответственности за семейные традиции. В центре внимания — образ усадьбы, семейного дома как символа духовной и исторической устойчивости, а также нравственный выбор героев в отношении семейного долга. Анализируются произведения И.С. Тургенева, Л.Н. Толстого, А.П. Чехова, в которых наследие выступает не только как материальная ценность, но прежде всего как носитель культурной и этической памяти. Особое внимание уделяется тому, как в литературе формируется представление о родовой ответственности. Таким образом, феномен семейного наследия раскрывается как многогранный литературный мотив, объединяющий темы традиции, памяти и ответственности в единую этическую и эстетическую систему.*

Ключевые слова: *усадьба, концепт, традиция, символ, культура, семейная память.*

Семейное наследие — один из ключевых феноменов русской литературы, особенно XIX и начала XX века. В художественных текстах наследие представлено не только как имущественная передача, но как духовно-нравственная, культурная, интеллектуальная преемственность поколений. Сквозной мотив — ответственность за сохранение памяти рода, ценностей и традиций, а также трагедия их утраты. Образ усадьбы занимает особое место в русской литературе XIX века. Для И.С. Тургенева, выросшего в родовом имении

Спасское-Лутовиново, усадебная среда стала не только фоном, но и живым участником повествования. В его рассказах усадьба предстает как особый мир, в котором сосредоточены социальные противоречия, ностальгия по утраченной гармонии и стремление к духовному пробуждению.

В рассказах Тургенева усадьба — это не просто географическое место, а культурное и нравственное пространство. Она организует быт героев, формирует их взгляды и привычки. В «Первой любви» усадьба становится местом становления чувств, а в «Муму» — ареной трагического конфликта между безгласным народом и деспотичной властью, сосредоточенной в образе барынь.

Усадьба выполняет функцию памяти: в описаниях садов, аллей, домов и прудов ощущается связь с прошлыми поколениями. Эти элементы подчеркивают преемственность традиций и одновременно фиксируют распад этого мира под влиянием новых веяний времени.

Одной из ключевых тем в рассказах Тургенева является соотношение барского и крестьянского миров. В рассказе «Бирюк» изображается одиночка-лесник, существующий на границе между дикостью леса и порядком помещичьего мира. Барин-рассказчик проникается уважением к силе и молчаливому достоинству Бирюка — представителя народной морали, живущего независимо от усадебного уклада.

В рассказе «Муму» усадьба становится местом абсолютной власти барынь, где жизнь крепостных людей подчинена капризам. Здесь усадьба перестаёт быть оазисом культуры — она превращается в символ угнетения [3 С. 20].

Природа в усадьбах Тургенева тесно связана с внутренним состоянием героев. В «Бежином лугу» усадебный фон отступает, уступая место живописной ночной природе, но при этом остаётся в контексте — дети, рассказывающие страшные истории, принадлежат крестьянской среде, воспитываемой в атмосфере усадебной культуры. Здесь природа становится продолжением народной души, наполненной сказами, страхами и наблюдательностью.

Природные детали часто символичны. В «Первой любви» летний сад становится не просто местом встречи героев, а пространством инициации, в котором молодой человек сталкивается с обманом и сложностью взрослых чувств.

Для Тургенева усадьба — это и утраченный рай, место, которое герой покидает, взрослея, страдая или разочаровываясь. Почти во всех рассказах прослеживается ностальгическая интонация. Усадьба теряет прежнее значение: в одном случае — из-за морального разложения, в другом — из-за изменений в общественном устройстве. Автор словно прощается с этим миром, одновременно скорбя о нём и предостерегая.

Таким образом, усадьба в рассказах Ивана Сергеевича Тургенева — это не только архитектурный и бытовой элемент, но и полноценный образ, наполненный глубокой символикой. Она соединяет в себе элементы русской культуры, быта, природы и нравственного конфликта. Через усадебное пространство Тургенев выражает свои представления о жизни, долге, любви и неизбежности перемен. В дворянском гнезде сформировался и характер Лизы Калитиной, но не по аналогии, а по контрасту с традиционным образом романтической барышни «с печальной думою в очах, с французской книжкою в руках». Как и ее предшественница в ряду «тургеньевских девушек» Наталья Ласунская и преемницы — Елена Стахова и Марианна Синецкая, Лиза перерастает свою среду, выламывается из нее. Требования и запросы героини «Дворянского гнезда» не коррелируются с тем, что может ей предложить это гнездо — т. е. усадебный образ жизни, усадебный топос, на фоне которого она так замечательно смотрится. «О, как мило стоишь ты над моим прудом!» [1 С. 20].

В классической литературе род воспринимается как неразрывная цепь поколений, где каждый человек — звено, обязанное сохранить и передать «нечто важное»: дом, идеи, имена, принципы.

А. С. Пушкин в «Дубровском» показывает, как разрушение родового дома ведёт к краху личности, а в «Капитанской дочке» — как завет отца «Береги честь смолоду» становится нравственным компасом героя [5 С. 205].

У И. С. Тургенева «Дворянское гнездо» усадьба — хранилище не только предметов, но и чувств, связей, памяти, которая питает героя, даже если он возвращается туда только мысленно.

Материальные символы рода — усадьбы, дома, реликвии: письма, портреты, рояли — играют ключевую роль в фиксации наследия. В «Вишнёвом саде» А. П. Чехова усадьба воплощает целую эпоху. Утрата ее — это не только экономическая катастрофа, но и крах духовной преемственности[2 С. 48].

Формула «отец — сын — внук» не сводится к биологии. Это этическая преемственность, выраженная в заветах, наставлениях, нормах поведения. В «Отцах и детях» Тургенева конфликт поколений всё же построен на диалоге о будущем, а не на полном отрицании. Несмотря на нигилизм Базарова, он остаётся сыном своих родителей, эмоционально связанных с ним в [5. С. 281–286].

Ф. М. Достоевский в «Братьях Карамазовых» исследует духовную деградацию рода как разрушение нравственного кода. Семейное наследие — это здесь ответственность за грехи и добродетели отцов, которые «не умирают с ними».

Разрыв семейной линии, отречение от предков, потеря родного дома часто влекут за собой экзистенциальный кризис.

В «Обломове» И. А. Гончарова герой замыкается в прошлом, в идеализированном образе детства, утрачивая способность действовать в настоящем. Обломовка — его семейная матрица, уютная и разрушительная одновременно.

У А. Н. Островского например, в «Грозе» крушение семейных устоев связано с конфликтом личности и патриархального уклада, где традиция становится гнётом, а не поддержкой. Это показывает двойственную природу наследия — оно может быть как опорой.

С приходом революционной эпохи тема семейного наследия становится трагической. В прозе И. Э. Бабея, М. Булгакова, А. Платонова память рода вытесняется коллективной историей.

Семейная память становится способом сопротивления обезличиванию, способом сохранить идентичность в меняющемся мире. Феномен семейного наследия в русской литературе включает как материальную, так и духовную преемственность.

Основные формы наследия — дом, традиции, нравственные заветы, память о предках. Утрата семейного наследия в художественных текстах часто связана с разрушением личности и кризисом идентичности. Русская литература не только фиксирует исчезновение традиционного наследия, но и ставит вопрос о пути его возрождения.

Список литературы

1. Логотова Н.В. Поэтика пространства и времени романов И.С. Тургенева. Москва, 2022.
2. Писарев Д.И. Женские типы в романах и повестях Писемского, Тургенева и Гончарова. Собрание сочинений: в 4 т. Москва, 1955; Т. 1.
3. Тургенев И.С. Собрание сочинений: в 10 т. Москва: Гослитиздат, 1961.
4. Тургенев в русской критике: сборник статей. Москва: Гослитиздат, 1953
5. Щукин В.О. О двух культурных моделях русской дворянской усадьбы. Краков, 1998.

Влияние традиций и новаторство абдуллы авлони в комедийном жанре.

Ходжомиярова Омия

магистрант 1-курса обучения

Андижанского государственного института иностранных языков

Аннотация: В данной статье рассматривается становление узбекской комедии в творчестве Абдуллы Авлони, подчеркивая её глубокую связь с народными традициями, включая устные драмы и уникальный жанр аския. Автор показывает, как Авлони синтезировал местный фольклор и элементы классической восточной литературы, превратив комедию в инструмент социального воздействия. В статье отмечается, что Авлони создал цельную драматургическую форму с развитым сюжетом и персонажами, объединив восточные и западные театральные элементы.

Ключевые слова: комедия, Абдулла Авлони, народный фольклор, новаторство, аския.

Становление узбекской драматургии и, в частности, комедийного жанра в творчестве выдающегося просветителя-джадида Абдуллы Авлони неразрывно связано с глубоким и многообразным пластом народных традиций, веками формировавшихся на территории Туркестана. Авлони, будучи проницательным художником и реформатором, не просто воспринял эти традиции, но и органично синтезировал и переосмыслил их, заложив основы принципиально нового подхода к комедии как инструменту социального воздействия. Исследуя происхождение узбекского театрального искусства, Мамаджан Рахманов в своей книге «Узбекский театр с древнейших времен до 17 года» писал: «Среднеазиатские памятники архаического изобразительного искусства помогают нам понять процесс зарождения самых простых элементов будущего театрального искусства» [2, с. 141].

Комедия в Средней Азии уходит корнями в ее древние обряды и разнообразный народный фольклор; клоуны и артисты обычно представляли свои представления на основе народных, устных драм. Эти драмы невероятно многочисленны и созданы самими исполнителями. Устные драмы менялись, добавлялись, сокращались, переходили от одного выступления к другому, от одного коллектива к другому [4, с. 5]. Из-за того, что они были в устной форме, многие из них были забыты или исчезли из-за течения времени и смены поколения исполнителей. Лишь с начала XX века исследователи начали изучать народные драмы, жизнь и искусство их исполнителей [5, с. 16]. Элементы игры, шуток и пародий, использования костюмов и масок были неотъемлемой частью праздников, свадебных церемоний и народных гуляний. Именно в этих коллективных действиях формировался опыт смеха, критики и осмысления действительности. Они служили не только источником развлечения, но и носителем живого юмора, бытовой сатиры и даже фундаментом социальной критики, формируя обширную базу речевых оборотов и ситуаций, впоследствии нашедших свое отражение в драматургии.

Наряду с обрядовой практикой, огромную роль сыграли различные формы устного народного театра. Среди этих культурных феноменов особое место

занимает уникальное искусство аския – самобытный жанр устного народного творчества, ставший одним из ключевых факторов в формировании и развитии местной комедии.

Аския — это жанр, характерный исключительно для узбекского фольклора. Он не встречается в фольклоре других народов. В этом отношении аския привлекает особое внимание в системе жанров узбекского фольклора и определяет национальную самобытность его состава. Исполняется аския, в основном, на свадьбах и других торжествах, народных собраниях, гуляниях, праздниках и дружеских посиделках [3, с. 315-316]. В этих контекстах она выступала не просто как форма развлечения, но и как мощный инструмент коллективного осмысления и даже критики окружающей действительности, способствуя развитию меткости языка, наблюдательности и углублению понимания общественного состояния в народном сознании. Основная цель этого жанра — создание юмора посредством игры слов. Аския означает рассмешить публику с помощью находчивости, остроумия, тонкого вкуса и культуры, красноречия, глубоких знаний и искренности [1, с. 15]. Это не просто обмен шутками, а тщательно отточенное импровизационное состязание в остроумии и мастерстве владения словом между несколькими участниками — аскиячи, где в ходе словесных поединков обмениваются быстрыми и меткими репликами, создают пародии, умело используют каламбуры и сатирические остроты, а также разыгрывают комические ситуации; сторона, которая одерживает верх с логичной, остроумной репликой, одобряется смехом, бурными аплодисментами и возгласами одобрения. Благодаря этой особенности аския превращается в настоящее состязание между сторонами [3, с. 315].

Наряду с устными традициями, значительное влияние оказала классическая восточная литература, богатая сатирическими и дидактическими элементами. Произведения таких выдающихся деятелей культуры, как Алишер Навои, Захириддин Мухаммад Бабур и многих других, содержали острую критику социальных пороков, невежества, фанатизма и ханжества.

Авлони, будучи просвещенным человеком своей эпохи, был знаком с литературой этого периода и искусно адаптировал ее дидактический потенциал для передачи своих просветительских идей через комедийную форму, превращая смех в инструмент обучения и воспитания. Многочисленные притчи и афоризмы, распространенные в восточной культуре, служили не только для назидания, но и для иносказательного высмеивания человеческих пороков и общественных недостатков, формируя особый взгляд на мир, где юмор мог служить значимым средством познания и изменения.

Одним из ключевых достижений Авлони стало создание цельной драматургической формы. В отличие от предшествовавших ему разрозненных импровизаций или коротких сценок, его комедии представляли собой структурированные пьесы с детально разработанным сюжетом, логическим развитием действия, проработанными характерами, кульминацией и развязкой. Он впервые ввел в узбекскую комедию понятия конфликта и интриги, что стало принципиально новым явлением для местного театрального искусства.

В комедиях Авлони произошла значительная эволюция типажей персонажей: в традиционных представлениях герои часто были схематичны и служили лишь воплощением типичных масок. Однако Авлони создал более глубокие и психологически мотивированные образы, помимо карикатурных, но узнаваемых представителей отжившей эпохи — невежественных мулл, жадных купцов, лицемерных чиновников — в его комедиях появились персонажи-реформаторы и просветители, активно выражающие задачи джадидизма. Это, в свою очередь, придало комедии новую динамику: столкновение между старым и новым, невежеством и просвещением стало центральным конфликтом, а не сводилось лишь к юмористическому эффекту.

Кульминацией новаторства Авлони стало органичное слияние восточных и западных элементов. Будучи знакомым с достижениями европейской драматургии, он не ограничивался их простым перениманием, а наряду с этим творчески осваивал, интегрируя в национальный контекст, что позволило обогатить узбекскую комедию новыми формами, сохранив при этом ее

уникальную национальную самобытность. Его язык оставался живым, богатым народными речевыми оборотами, но при этом приобрел новую выразительность, необходимую для передачи сложных социальных конфликтов и идейных столкновений.

Таким образом, деятельность Абдуллы Авлони ознаменовала собой подлинную революцию в узбекском комедийном жанре, трансформировав его из разрозненных устных форм в полноценное драматургическое искусство, способное не только развлекать, но и активно формировать общественное сознание, став одним из ключевых инструментов джадидского движения.

Список использованной литературы

1. Мухаммаджонова М. Аския санъати хусусиятлари ва ўзбек фольклоршунослигида аския жанрининг ўрганилиши. 2024. – С. 15.
2. Рахманов М.Р. Пути развития узбекского театра (с древних времен до 1917 г.) [Текст]: Автореферат дис. на соискание ученой степени доктора искусствоведения. (820) / Гос. ин-т театр. Искусства им. А. Луначарского. – Ташкент: Москва. 1968.- С. 141.
3. Сафаров О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. Тошкент: Мусика, 2010. – С. 315-316.
4. Тожибоев У.У. Театр в Туркестане в начале XX века. Международная конференция академических наук. 2024. Том 3. №12. – С. 5.
5. Турсунов Т. “XX аср ўзбек театри тарихи”/ Дарслик-монография. — Т.: «ART PRESS» Co.Ltd. – С. 16.

Новые подходы в обучении русскому языку как средство формирования самообразовательной компетенции студентов

Азизова Дилноза Адхамовна,
базовый докторант

Наманганского государственного университета

Аннотация. В тезисе рассматриваются современные подходы в обучении русскому языку в вузе, направленные на развитие самообразовательной компетенции студентов. Особое внимание уделяется инновационным методам, цифровым технологиям и интерактивным формам обучения, которые способствуют формированию самостоятельности, критического мышления и мотивации к обучению. Описаны эффективные задания и приёмы, активизирующие познавательную деятельность студентов.

Ключевые слова: русский язык, самообразование, студенты, инновационные методы, цифровые технологии, интерактивное обучение, компетентностный подход.

Современные условия развития высшего образования предполагают необходимость формирования у студентов не только прочных профессиональных знаний, но и способностей к самостоятельному обучению, саморазвитию, критическому мышлению. В свете этого особую значимость приобретает проблема формирования самообразовательной компетенции — ключевого компонента метапредметных умений, обеспечивающего готовность к непрерывному обучению в течение всей жизни. Русский язык как учебная дисциплина гуманитарного цикла обладает высоким потенциалом в развитии таких умений, особенно при условии внедрения инновационных педагогических технологий. Современная методика преподавания русского языка требует активного внедрения технологий, ориентированных на развитие самостоятельного мышления студентов [1, с. 37-41].

Самообразовательная компетенция в научной литературе трактуется как интегративное качество личности, включающее мотивационную, когнитивную и рефлексивную компоненты. Её формирование невозможно без целенаправленной педагогической поддержки и создания образовательной среды, способствующей личностной активности и автономии студентов.

Обучение русскому языку в вузах традиционно ориентировалось на репродуктивные формы освоения материала. Однако переход к компетентностной модели требует принципиального пересмотра как содержания, так и форм преподавания. Как отмечает З.З. Нажмиддинова, применение педагогических технологий позволяет сделать занятия более личностно-ориентированными и мотивационно значимыми для обучающихся [2, с. 58-64].

На современном этапе в образовательной практике успешно применяются различные технологии, ориентированные на развитие самообразовательной компетенции:

1. Модульное обучение

Позволяет структурировать учебный материал по тематическим блокам с учётом уровня подготовленности студентов. Каждый модуль включает цели, ресурсы, формы текущего контроля и задания для самостоятельной работы, что способствует развитию навыков планирования, самоконтроля и саморефлексии.

Модуль: “Стили речи. Научный и публицистический стиль”

Задание:

Сравните два текста на одну тему:

- а) отрывок из научной статьи,
- б) заметку в блоге или новостной колонке.

Вопросы для анализа:

- В чём различие целей и задач текстов?
- Какие лексические и синтаксические особенности вы можете выделить?
- Сформулируйте правила употребления научного стиля.

Дополнительно: составьте мини-гlossарий по теме «Научный стиль».

2. Перевернутый класс (flipped classroom)

Эта модель предполагает, что базовый теоретический материал студенты осваивают самостоятельно (с помощью видеолекций, презентаций, статей), а в аудитории происходит практическое закрепление знаний, обсуждение и решение проблемных задач. Такой формат способствует осознанному усвоению информации и формирует ответственность за собственное обучение.

До занятия (дома):

- Просмотр видеолекции на YouTube (10–15 минут) о сложноподчинённых предложениях.
- Ответить на 3 вопроса в Google-форме по содержанию.

На занятии:

- Работа в парах: составить 5 сложноподчинённых предложений на заданную тему.
- Мини-игра: “Найди ошибку” — исправление ошибок в чужих примерах.

– Рефлексия: каждый студент записывает, что он узнал нового и что осталось неясным [3, с. 662].

3. Проектная деятельность

В процессе подготовки лингвистических проектов (например, мини-исследования по актуальным вопросам языка, анализа речевых практик в медиа, составления словарей сленга и др.) студенты учатся самостоятельно формулировать цели, планировать действия, искать и анализировать источники, презентовать результаты. Это развивает как академические, так и коммуникативные навыки.

Тема проекта: “Речь в медиа: как говорит современный блогер?”

Задачи:

- Проанализировать речь 2–3 популярных блогеров (по видео или постам).
- Выявить речевые особенности: сленг, англицизмы, эмоционально окрашенные слова, стиль.
- Составить презентацию: “5 особенностей языка блогеров: польза и вред для речи”.
- Презентовать проект и ответить на вопросы аудитории.

4. Web-квесты

Это интерактивная форма самостоятельной работы, при которой студенты, выполняя определённые задания, исследуют интернет-ресурсы, отбирают информацию, создают продукты (эссе, презентации, постеры). Такой подход не только активизирует познавательную активность, но и учит ориентироваться в информационном пространстве.

Тема: “История заимствованных слов в русском языке”

Этапы квеста:

1. Найдите и выпишите 5 заимствованных слов из французского, употреблявшихся в XIX веке.
2. Уточните их значения тогда и сейчас.
3. Составьте мини-словарик с иллюстрациями (с помощью Canva).
4. Напишите мини-эссе: “Что бы мы потеряли, если бы не заимствования?”

Итог: студенты представляют свои мини-словарики в Padlet [3, с.663].

Преподаватель в инновационной образовательной модели выступает не только источником знаний, но прежде всего — модератором, тьютором, координатором учебного процесса. Он организует условия для самостоятельного поиска информации, помогает определить траекторию развития, обучает стратегиям самообразования, формирует навыки рефлексии.

Русский язык как дисциплина обладает большим потенциалом для формирования самообразовательной компетенции, особенно при использовании интерактивных заданий и анализа текстов [4, с. 44-45]. Применение новых подходов в обучении русскому языку способствует не только более глубокому освоению учебного материала, но и формированию у студентов способности к самостоятельному обучению, что является ключевым требованием современного образования.

Список литературы

1. Громова Н.М. Современные методы обучения русскому языку в вузе: теория и практика. — М.: Флинта, 2021. — 208 с.
2. Нажмиддинова З.З. Методика преподавания русского языка на основе педагогических технологий. — Ташкент, 2022. — 176 с.
3. Д.А. Азизова Формирование навыков самообразования у студентов через использование инновационных методов и приёмов на уроках литературы. Наманган, Научный Вестник НамГУ, 2025 г.
4. Нарзуллаева М.М. Роль занятий по русскому языку в формировании самообразовательной компетенции у студентов. // Вопросы узбекского языкознания и образования. — 2023. — №2. — С. 43–48.

Raqamlashtirish sharoitida talaba o'zlashtirishini avtomatlashtirilgan tahlil qilish tizimlari

Quljonov N.J.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta'lim muhitida talabalar bilimini monitoring qilish, tahlil qilish va natijalarni avtomatik tarzda qayta ishlovchi tizimlarning pedagogik imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari yordamida talabaning o'zlashtirish darajasi, faolligi va o'quv jarayoni bo'yicha individual yondashuvlarni shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda

Learning Analytics, data mining, AI-baholash algoritmlari kabi texnologiyalar asosida yaratilgan platformalar imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan tahlil, oʻzlashtirish monitoringi, Learning Analytics, raqamli baholash, taʼlim analitikasi, AI-baholash tizimlari

Bugungi kunda oliy taʼlim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari pedagogik jarayonning barcha bosqichlarini, xususan, baholash tizimini tubdan yangilashni talab qilmoqda. Anʼanaviy baholash uslublari, odatda, oʻqituvchining subyektiv qarorlariga asoslanib, koʻp vaqt talab qiladi, natijalar esa oʻz vaqtida qayta tahlil qilinmaydi. Bu esa oʻquv jarayonining natijadorligi va shaffofligiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu bois, taʼlimda avtomatlashtirilgan tahlil tizimlarini joriy etish zarurati kun tartibiga chiqmoqda.

Mazkur turdagi tizimlar oʻquvchilar faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish, tahlil qilish va boshqarish imkonini beruvchi dasturiy va texnologik echimlarni oʻz ichiga oladi. Jumladan, Moodle Gradebook, Google Classroom Analytics, Open edX Learning Analytics va AI-based scoring systems kabi platformalar orqali oʻquvchilarning topshiriqlarni bajarish surʼatlari, test natijalari, kursdagi ishtirok koʻrsatkichlari va oʻzlashtirish dinamikasi avtomatik tarzda qayd etiladi va vizual tahlil qilinadi. Bunday tizimlar Learning Analytics (LA) tamoyillariga asoslanib, taʼlim oluvchining rivojlanish trayektoriyasini diagnostika qilish, shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuvni shakllantirish va oʻquv strategiyasini moslashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida Learning Analytics konsepsiyasiga asoslangan diagnostik platformalarning pedagogik salohiyati (Kibana, Tableau, Power BI va boshqalar) nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Ayniqsa, oʻquvchilarning tarixiy faollik koʻrsatkichlari asosida prognozlash modellarini tuzish, kurslar dizaynini modellashtirish va individual yoʻnalishdagi baholash tizimlarini shakllantirishga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tahlil mexanizmlarining joriy etilishi nafaqat oʻquvchilarning oʻzlashtirish jarayonini chuqur tahlil qilishga, balki taʼlim jarayonining shaffofligi, aniqligi va obyektivligini taʼminlashga xizmat qiladi. Bu esa,

o‘z navbatida, pedagoglarning baholashga sarflanadigan vaqtini optimallashtirish, o‘quvchilar faoliyatiga asoslangan qarorlar qabul qilish va ta’lim sifati ustidan samarali nazoratni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalari shuni isbotlaydiki, talaba o‘zlashtirish faoliyatini avtomatik tarzda tahlil qilish va monitoring qilishga imkon beruvchi raqamli texnologiyalar, xususan avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari (ATS), zamonaviy oliy ta’lim amaliyotida samarali didaktik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur tizimlar o‘qitish jarayonining obyektivligini, shaffofligini va individual yondashuvga asoslangan nazoratni ta’minlash orqali ta’lim sifatining barqaror o‘shirishini kafolatlaydi.

An’anaviy baholash yondashuvlari o‘zining subyektiv, statik va mehnattalab xususiyatlari bilan talabaning rivojlanish dinamikasini kompleks baholashga to‘liq xizmat qilmaydi. Aksincha, Learning Analytics (LA) konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan raqamli tahlil platformalari – Moodle Gradebook, Open edX, Google Classroom Analytics, Power BI, Tableau, AI-based assessment tizimlari – talabalar o‘quv faoliyatini real vaqt rejimida tahlil qilish, ularning o‘zlashtirish darajasi, topshiriqlarni bajarish sur’ati va kursdagi ishtirokini statistik modellar asosida baholash imkonini beradi.

Mazkur tizimlar orqali to‘plangan katta hajmdagi o‘quv ma’lumotlarining chuqur tahlili pedagogga ta’lim strategiyasini moslashtirish, o‘quvchilarning kognitiv rivojlanish trayektoriyasini aniqlash, individual yondashuvlar asosida o‘quv materiallarini moslashtirish va o‘zlashtirishdagi potensial muammolarni erta aniqlash imkoniyatini taqdim etadi. Shuningdek, ATS yordamida ta’lim jarayonining vizual, prognozli va dinamik baholanishi pedagogik qarorlarning ilmiy asoslangan, samarador va tezkor bo‘lishiga xizmat qiladi.

Ushbu tizimlarning keng ko‘lamda joriy etilishi oliy ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi jarayonida baholash madaniyatini yangilash, ta’lim monitoringini avtomatlashtirish va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni ilmiy-metodik asosda amaliyotga tatbiq etish uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi. Natijada, o‘qituvchi

faoliyatining samaradorligi ortadi, o‘quvchi faoliyatini baholashda obyektivlik ta’minlanadi va ta’lim jarayoni butunlay yangi, texnologik bosqichga ko‘tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ходжаева Н.Х. Цифровизация образования: проблемы, тенденции, перспективы. – Ташкент: Фан ва технология, 2021. – 164 с.
2. Кадыров М.М. Использование Learning Analytics в системе высшего образования. – Самарканд: Илм Зиё, 2020. – 132 с.
3. Siemens G., Long P. Penetrating the fog: Analytics in learning and education // EDUCAUSE Review. – 2011. – Vol. 46, No. 5. – P. 30–40.
4. Slade S., Prinsloo P. Learning Analytics: ethical issues and dilemmas // American Behavioral Scientist. – 2013. – Vol. 57(10). – P. 1510–1529.
5. Ferguson R. Learning analytics: drivers, developments and challenges // International Journal of Technology Enhanced Learning. – 2012. – Vol. 4(5–6). – P. 304–317.
6. Karimova D. Platformali ta’limda avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari // Raqamli ta’lim. – 2023. – №2. – B. 35–42.
7. Saidov S.S. Power BI va Tableau tizimlarida pedagogik tahlil vositalari // Oliy ta’limda innovatsiyalar. – 2022. – №4. – B. 28–33.
8. Uvaliyev A., Ganieva M. Sun’iy intellekt asosida test natijalarini avtomatik baholash // Axborot texnologiyalari ta’limda. – 2021. – №3. – B. 15–22.
9. Ifenthaler D., Yau J.Y.-K. Utilising learning analytics to support study success in higher education: A systematic review // Educational Technology Research and Development. – 2020. – Vol. 68. – P. 1961–1990.
10. Romero C., Ventura S. Educational Data Mining and Learning Analytics: An updated survey // Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery. – 2020. – Vol. 10(3). – P. 1–21.

Badiiy tafakkurni rivojlantirish usullari

Shaxobitdinov Xayotbek Xakimjon o‘g‘li
Andijon davlat chet tillari insitituti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu ishda badiiy tafakkur tushunchasi, uning inson hayoti va kasbiy faoliyatidagi o‘rni, badiiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish usullari keng yoritilgan. Shuningdek, badiiy tafakkurni o‘stirishda ta’lim tizimi, kitobxonlik, mushohada va tajribaning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan. Psixologik yondashuvlar, metodik tavsiyalar va zamonaviy yondashuvlar asosida ijodiy tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha samarali usullar bayon qilingan. Ishning asosiy maqsadi — talabalar va

yoshlarning badiiy salohiyatini ochib berish, ularni mustaqil fikrlash va yangilik yaratishga yo‘naltirishdan iborat.

Kalit soʻzlar: tafakkur, tafakkur sifatlari, abstraksiya, badiiy tafakkur, salohiyat.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida insoniyatning barcha sohalarda erishayotgan yutuqlari, avvalo, fikrlash salohiyatining mahsuli hisoblanadi. Yangi g‘oya, innovatsiya, texnologiya — bularning barchasi ijodiy tafakkurning hosilasidir. Ayniqsa, tibbiyot, muhandislik, pedagogika va boshqa fanlarda yangilik yaratish, mavjud muammolarga noodatiy yondashuv topish ijodiy fikrga bog‘liq. Ijodiy tafakkur insonning atrofdagi hodisalarni o‘ziga xos tarzda talqin qilishi, muammoga yangi yechim topa olishi, mustaqil va erkin fikrlashi bilan ajralib turadi. Har bir sohada, ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun bu ko‘nikma juda muhim. Shu boisdan, ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish usullarini o‘rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Badiiy tafakkur — bu insonning yangicha, noodatiy, o‘zgacha va innovatsion yondashuvlar orqali fikrlay olish qobiliyatidir.

Konvergent tafakkur — bu mavjud bilimlar asosida yagona to‘g‘ri yechimga erishishga yo‘naltirilgan fikrlash turi.

Divergent tafakkur — bu bir muammo uchun bir nechta yechim variantlarini yaratishga asoslangan.

Kritik tafakkur — bu ma’lumotni tahlil qilish, baholash va asosli qaror qabul qilish jarayoni.

Lateral tafakkur — noodatiy, g‘ayrioddiy yondashuvlarni yaratadigan fikrlash usuli.

Badiiy tafakkurni rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillarga quyidagilarni aytishimiz mumkin:

- Psixologik omillar — motivatsiya, ichki ishonch, ruhiy holat ijodiy fikrga kuchli ta’sir qiladi.
- Ijtimoiy muhit va ta’lim tizimi — ijobiy ijtimoiy muhit va erkin fikr almashinuvi ijodga yordam beradi.

- Kitobxonlik va keng dunyoqarash — turli mavzudagi kitoblarni o‘qish tafakkurni kengaytiradi.

Badiiy fikrlashni rivojlantirish usullari quyidagilar:

- Brainstorming — guruh yoki yakka tartibda ko‘plab g‘oyalarni erkin ilgari surish usuli.
- SCAMPER texnikasi — mavjud g‘oyalarni o‘zgartirish va yaxshilashga asoslangan savollar ketma-ketligi.
- Mind Mapping — asosiy g‘oya atrofida tarmoqlanib yoziladigan fikr xaritasi.
- Role Playing — talabalarning rolda ijro qilishi orqali yangi yechimlarni topishga yordam beradi.
- Metafora va analogiya — narsalarni boshqa narsalar bilan taqqoslab tasvirlash orqali yangi g‘oyalarni hosil qiladi.

Talabalar uchun mashqlar va topshiriqlar badiiy tafakkurni rivojlantirish quyidagilarga asos bo‘ladi:

- Erkin yozuv mashqlari — har kuni erkin yozuv orqali tafakkur tezligini oshirish.
- Muammo asosida o‘qitish — muammoga yechim topish uchun guruhviy tahlil.
- Jamoaviy loyihalar — guruhda ishlash orqali fikr almashish.
- Bahs-munozaralar — tahliliy va tanqidiy fikr yuritishni kuchaytiradi.
- Sun’iy intellekt va raqamli vositalar — yangi g‘oya va vizual yaratishda qo‘llaniladi.
- Onlayn platformalar va o‘yinlar — o‘rganish va ijod qilish uchun imkoniyat yaratadi.

Xulosa.

1. Badiiy tafakkur — bu insonning atrofdagi dunyoni yangi, noodatiy va innovatsion tarzda talqin qilish qobiliyatidir.

2. Ushbu fikrlash usuli nafaqat kundalik hayotda, balki kasbiy faoliyatda ham katta ahamiyatga ega.
3. Badiiy tafakkurni rivojlantirish — ayniqsa, ta’lim jarayonida talabalar va yoshlarning salohiyatini ochib berish uchun zarurdir.
4. Ushbu usullarni o’rgatish va amaliyotga tadbiq etish, nafaqat bilimlarni kengaytiradi, balki yangi g’oyalar yaratish va muammolarni samarali hal qilishda yordam beradi.
5. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va psixologik yondashuvlar bu jarayonda muhim rol o’ynaydi.
6. Badiiy tafakkurni rivojlantirish orqali yoshlarni mustaqil va innovatsion fikrlashga yo’naltirish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: «Просвещение», 1995. – 336 с. 29.

Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., Изд-во АПН РСФСР, 1956. – С.438-452. 30.

Гольперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий /Исследование мышления в советской психологии. Под ред. Е.В. Шороховой. – М., «Наука», 1966. – с. 259-276.

Муслимов Н.А., Формирование профессиональной компетенции у будущих педагогов на основе применения информационных технологий. //»Образование через всю жизнь» непрерывное образование в интересах устойчивого развития. Труды между-народного сотрудничест-ва. Вып. 9. Санкт-Петербург, 2011. стр. 604-606.

Pedagogik improvizatsiya- ta’lim samaradorligi omili

Miraxmedova Dilafruz

Andijon davlat Pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kun o’qituvchisiga qo’yilgan talablar, zarur bo’lgan kompetentsiyalar, o’qituvchining tezkor qaror qabul qilish va pedagogik tajriba, mahorati orqali holatni chuqur o’ylangan va maqsadni sifatli amalga oshirishni kafolatlovchi tomonga bura olishi, o’qituvchining pedagogik improvizatsiya qilish

qobiliyati o'z oldiga qo'yilgan kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda pedagogik oldindan ko'ra bilish, intuitiv faoliyatning yaxshi rivojlanganligini namoyon etuvchi jarayonlar haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: improvizatsiya, pedagogik jarayon, bilim, ko'nikma, malaka, mahorat, kompetensiya, talab, ta'lim-tarbiya, faoliyat, mutaxassis.

Yangi davr innovatsion usulda fikrlaydigan, ijodkor, tashabbuskor, mahoratli o'qituvchilarni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan oliy ta'limda zamonaviy talablarga javob beradigan, ta'lim mazmunini mutlaqo yangicha usulda o'quvchilar ongiga singdirishda bo'lajak o'qituvchilarga zarur bo'lgan kompetentsiyalarni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maktab va Oliy ta'limning muhim talablariga javob beradigan zamonaviy o'qituvchi avvalo, o'quvchilarning tabiiy qobiliyatlarini vaqtida anglay oladigan, ushbu qobiliyatlarni rivojlantirishda ular bilan natijaga erisha oladigan, yangiliklarni faol amaliyotga tadbiq eta oladigan, aqliy salohiyati yuqori, yuksak madaniyat egasi, san'atni sevadigan, ijodkor, o'zini o'zi rivojlantirish layoqatiga ega bo'lish kabi muhim sifatlarni o'zida mujassam etishi lozim.

O'qituvchining ijodiy faoliyatida faqat improvizatsiya elementlari mavjud bo'lishi mumkin. Bu faoliyat doimiy ravishda rivojlanish, yangi vazifalarni xal etishga ijodiy yondashish, muammolar yechimiga doir tezkor tahlil va samarali qaror qabul qilish va natijani ko'ra bilish kabi muhim xususiyatlarni taqazo etadi. Shu bois improvizatsiya ta'lim jarayonida o'qituvchining asosiy ijodiy faoliyatining o'ziga xos tarkibiy qismi tarzida namoyon bo'ladi va mutaxassisning ajralmas kasbiy xususiyatlaridan biri sifatida pedagogik jarayon samaradorligida alohida o'rin tutadi.

Improvizatsiya muammosi ta'limda har doim ham dolzarb hisoblanadi. Chunki o'qituvchi o'zining pedagogik faoliyatini amalga oshirish barobarida talabalar bilan ko'p variantlik o'zaro munosabatlar orqali paydo bo'ladigan qayta aloqalar davrida tezkor tahlil va chegaralangan qisqa vaqt ichida maqbul qaror qabul qilishi ta'lim jarayoni samarali keshishini ta'minlovchi asosiy omillardan sanaladi. O'quv-tarbiya jarayonida doimiy rejalashtirilmagan holatlar paydo bo'ladiki, nafaqat o'qituvchi tomonidan korrektsiya talab etiladi, balki uni tubdan o'zgartirish zaruriyati kelib

chiqadi. Bu yerda o'qituvchining tezkor qaror qabul qilish va pedagogik tajriba, mahorati orqali holatni chuqur o'ylangan va maqsadni sifatli amalga oshirishni kafolatlovchi tomonga bura olishi lozim bo'ladi. O'qituvchining pedagogik improvizatsiya qilish qobiliyati o'z oldiga qo'yilgan kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda pedagogik oldindan ko'ra bilish, intuitiv faoliyatning yaxshi rivojlanganligini namoyon etadi.

Shunday qilib, pedagogik improvizatsiya kasbiy qobiliyat sifatida bo'lajak o'qituvchining turli vaziyatlarga tayyor bo'lishi, ijodiy yondasha olishi, tezkor qaror qabul qilishi va pedagogik jarayon sifati uchun ikkalanmasdan faoliyatni maqsadli tashkil etish imkonini beradi.

Ko'plab ilmiy izlanishlar natijasiga ko'ra eng optimal yo'l bilan o'quvchilarni u yoki bu bosqich ya'ni bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish zaruriyati nuqtai nazaridan qaralganda pedagogik vaziyatni to'g'ri tushunish va maqbul yechim topish ta'lim jarayoni uchun muhim omil sanaladi. Tezkor, holatni to'g'ri baholash va aniq xarakterlar orqali masalani yechimiga yondashish pedagog faoliyatining asosini tashkil etadi.

Maqsadni aniqlab olish va faoliyat usullarini to'g'ri tanlash maqbul qaror qabul qilish imkonini yaratadi. Insonlar o'zidagi mavjud bilim va tajribaga tayangan holda turli xil qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Qaror qabul qilish – bu turli kutilmagan vaziyatlarda fikrlash operatsiyalarining tezkor shakllanishidir. Qaror qabul qilish uni izlab topish, qabul qilish va amalga oshirish bosqichlariga ajratiladi. Yechish jarayonida esa inson xatti-harakatlarining tipik tuzilishi, yechim rejasiga mosligi va uni variativligiga e'tibor qaratish lozim.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tamoyillar barchasi birday bo'lajak o'qituvchini improvizatsion muhitda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda ahamiyatli xisoblanib, ular orqali qo'yilgan muammoni yechishda ijodkorlik imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish, mustaqil yechim bilan bog'liq g'oyalarni ilgari surish, dars samarasi uchun xizmat qiladigan yangiliklarni jarayonga tadbiq etish layoqatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Berikxanova L. Yu. Podgotovka studentov — budущix uchiteley k improvizatsionnoy deyatel'nosti. — Tyumen', 1988.- 125 s.
2. Verbitskiy A.A. Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstnyy podxod. - M.: Vyssh. shk. 1991. - 204 s.
3. Slastenin V.A. i dr. Pedagogika: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / V. A. Slastenin, I. F. Isaev, Ye. N. Shiyanov; Pod red. V.A. Slastenina. - M.: Izdatel'skiy sentr "Akademiya", 2002. - 576 s.
4. Xar'kin V. N. Pedagogicheskaya improvizatsiya: teoriya i metodika / V. N. Xar'kin. - M., 1992. - 157s

Ingliz va o'zbek tillari elektron metaforalar lug'atini leksikografik loyihalash

Mattiyev Abdulaziz Oktyabrjon o'g'li

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu matnda raqamli texnologiyalarning leksikografiya sohasiga ta'siri va elektron metaforalar lug'atini yaratishning kognitiv-metodologik tamoyillari tadqiq etilgan. Maqolada an'anaviy bosma lug'atlardan farqli o'laroq, elektron resurslarning giperhavolalar, korpus tahlili va NLP (tabiiy tilni qayta ishlash) tizimlari bilan integratsiyalashuv imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, ingliz va o'zbek tillaridagi metaforik birliklarning grammatik hamda kognitiv asimmetriyasi tahlil qilinib, "MetaNet", "FrameNet" kabi jahon tajribasini milliy tilshunoslikka tatbiq etish zarurati asoslangan.

Kalit so'zlar: elektron leksikografiya, kognitiv leksikon, metaforalar lug'ati, korpus tahlili, NLP tizimlari, makrostruktura, manba domeni, maqsad domeni, kognitiv xaritalash, leksik normalar.

Abstract: This text examines the influence of digital technologies on lexicography and the cognitive-methodological principles of developing electronic metaphor dictionaries. Unlike traditional print dictionaries, the study highlights the potential of electronic resources for integration with hyperlinking, corpus analysis, and NLP (Natural Language Processing) systems. Furthermore, it analyzes the grammatical and cognitive asymmetry of metaphorical units in English and Uzbek languages, emphasizing the necessity of applying international experiences, such as "MetaNet" and "FrameNet," to national linguistics.

Keywords: electronic lexicography, cognitive lexicon, metaphor dictionary, corpus analysis, NLP systems, macrostructure, source domain, target domain, cognitive mapping, lexical norms.

Аннотация: В данной работе исследуется влияние цифровых технологий на лексикографию и когнитивно-методологические принципы создания электронных словарей метафор. В отличие от традиционных печатных словарей, раскрываются возможности интеграции электронных ресурсов с гиперссылками, корпусным анализом и системами NLP (обработка естественного языка). Также анализируется грамматическая и когнитивная асимметрия метафорических единиц в английском и узбекском языках, обосновывается необходимость внедрения мирового опыта, такого как "MetaNet" и "FrameNet", в национальную лингвистику.

Ключевые слова: электронная лексикография, когнитивный лексикон, словарь метафор, корпусный анализ, системы NLP, макроструктура, исходный домен, целевой домен, когнитивное картирование, лексические нормы.

Raqamli texnologiyalarning leksikografiya sohasiga kirib kelishi lug'at tuzish tamoyillarini sezilarli darajada o'zgartirdi. Ilgari lug'at ko'proq tayyor va o'zgarmas shakldagi bosma manba sifatida yaratilgan. Hozirda esa elektron lug'at ko'p qatlamli, yanglianib boruvchi va foydalanuvchi ehtiyojiga moslashuvchi tizim sifatida qaralmoqda. B. Atkins va M. Randell zamonaviy leksikografiya doirasida elektorn lug'atni mustaqil hodisa sifatida talqin qiladi va uning qidiruv imkoniyati, giperhavolalar tizimi, korpusdan olingan misollar, qo'shimcha izohlar hamda interfeys yechimlari bilan ajralib turishini ta'kidlaydi⁶⁷. Shu jihatdan elektron lug'at ma'lumotni turli yo'nalishda ochib beradigan faol resursdir. Bu holat metaforalar lug'atini yaratishda muhimdir. Sababi, metaforik ma'no ko'pincha ko'p qatlamli bo'ladi, kontekstga tayangan holda anglashiladi va ikki til o'rtasidagi kognitiv munosabatlarni ko'rsatishni talab qiladi. Bunday murakkab tuzilmani bosma lug'atda to'liq yoritish qiyin, chunki u yerda ma'lumot bir tartibda beriladi va foydalanuvchi kerakli bog'lanishlarni darhol ko'ra olmaydi. Elektron shakl metaforik birliklarni kengroq va

⁶⁷ Atkins B.T.S., Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 540 p.

aniqroq tavsiflash imkoni beradi. Unda birlikning ma’nosi alohida ko’rsatiladi va qo’llanish konteksti kengroq bayon qilinadi. Shu bilan bir qatorda kognitiv asos bilan izohlanishi va tillararo mosliklar bog’langan holda berilishi ham elektron shaklning afzal jihatlaridir. Metaforalar lug’atini elektron resurs sifatida loyihalash ilmiy hamda amaliy ahamiyatga egadir.

Zamonaviy elektron lug’at qurilishining ikki asosiy yo’li ko’zga tashlanadi. Birinchi yo’l oldindan tayyorlangan ma’lumotlar bazasiga tayanadi. Bunday resurslarda lug’at maqolalari avval ishlab chiqiladi, tahrir qilinadi va foydalanuvchiga tayyor holatda taqdim etiladi. Oxford Dictionaries Online hamda Merriam Webster online shu turga mansub manbalardir. Ikkinchi yo’l korpus asosida ishlovchi faol portallar bilan bog’liq. Sketch Engine va COBUILD singari platformalarda foydalanuvchi so’rovi berilgach, so’zning haqiqiy qo’llanish namunalari korpusdan olinadi va shu material orqali uning ma’no qirralari ochiladi.

Kilgarif Sketch Engine doirasidagi kuzatuvlari korpusga tayangan bunday portallar leksikograf uchun juda boy amaliy manba berishini ko’rsatadi. Ular yordamida yangi ma’nolarni sezish, metaforik qo’llanish chastotasini kuzatish hamda uslubiy farqlanishni aniqroq tavsiflash mumkin⁶⁸. Shu jihatdan elektron metafora lug’atini yaratish korpus asosidagi model alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u til birliklarini tayyor ta’rif bilan kifoyalanib qolmay, ularning real matndagi harakatini ham ko’rsatadi.

Metaforalar lug’atini yaratishda uch muhim talab amalga oshirilishi lozim. Avvalo, lug’at maqolasi ishonheli tilshunoslik dalillariga tayanishi va tekshiruvga ochiq bo’lishi. Keyingi talab metaforaning kognitiv tuzilmasini to’liq yoritish bilan bog’liq. Bunda manba domeni, maqsad domeni, ular o’rtasidagi proyeksiya munosabati hamda har ikki tilda yuzaga chiqadigan ifoda shakllari aniq ko’rsatiladi. Yana bir muhim jihat ma’lumotning mashina o’qiy oladigan ko’rinishida berilishidir. Shu maqsadda lug’atdagi birliklar NLP tizimlari qayta ishlay oladigan tartibli va

⁶⁸ Kilgariff A., Baisa V., Bušta J., Jakubíček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. The Sketch Engine: Ten Years On // Lexicography. – 2014. – Vol. 1, No. 1. – P. 7–36.

standart teglar bilan belgilanishi kerak. Ana shu talablar bir resurs doirasida uyg'unlashganda, bunday loyiha kognitiv elektron leksikon sifatida talqin qilinadi⁶⁹.

Ingliz tilida metaforik birliklarni tavsiflovchi bir qator elektron resurslar shakllangan. Ular sirasiga MetaNet⁷⁰, FrameNet⁷¹ va VU Amsterdam Metaphor Copus⁷² kiradi. Mazkur manbalar kognitiv tilshunoslik tamoyillariga asoslanib tuzilgan, lekin faqat ingliz tili manbalarini qamrab oladi hamda ikki tilli, xususan, ingliz-o'zbek parallel lug'at ko'rinishida keltirilmagan, ya'ni o'zbek tiliga oid bo'lgan metaforik manbalar mavjud emas.

O'zbek tilshunosligida ham elektron leksikografiya yo'nalishi endigini shakllanmoqda. S.Mirzayev milliy lug'atchilik taraqqiyotini o'rganar ekan, joriy ikki tilli lug'atlarda so'zning tarjima muqobili keltirilishi bilan cheklanishini, semantik-kognitiv izoh tizimi esa joriy etilmaganini qayd etadi⁷³. Bunday yondashuv metaforik ifodalarning konseptual zaminini ochishga, ularda mujassamlangan milliy-madaniy mazmunni yetkazishga hamda o'zga til sohibiga to'la lingvistik ma'lumot berishga to'sqinlik qiladi.

Ikki tilning lingvistik manbasini yagona ma'lumot modeli doirasida birlashtirishda grammatik o'ziga xosliklar muhim o'rin tutadi. Ingliz tilida metaforik ma'no aksar hollarda *participle*, *preposition*, *compound*, *gerund* hamda *attributive position* vositasida yuzaga chiqadi, masalan: *fall into debt*, *get over grief*, *a narrow escape*, *frozen assets*. O'zbek tilida esa ko'chma ma'no egalik va kelishik qo'shimchalari, ko'makchi fe'llar, izofali birikmalar, juft hamda takroriy shakllar, shuningdek, SOV tartibiga muvofiq predikat markazli qurilmalar zamidida shakllanadi. Jumladan, *ko'ngil sindi*, *dardga botni*, *tilga kirmoq*, *yo'l ochmoq*.

Mazkur tafovutlar lug'atlardagi so'zlarning maqola modelida bevosita kodlanishi shart deb hisoblaymiz. Aks holda, ham qidiruv tizimi, ham sun'iy intellektga ma'lumot

⁶⁹ https://cdn.standards.iteh.ai/samples/82014/6cb33673c2f940a9957d03043f649403/SIST-ISO-24613-1-2024.pdf?utm_source

⁷⁰ MetaNet: A Multilingual Metaphor Repository [Elektron resurs] / International Computer Science Institute, Berkeley. – URL: <https://metanet.icsi.berkeley.edu> (murojaat sanasi: 26.11.2025).

⁷¹ FrameNet Project [Elektron resurs] / International Computer Science Institute, Berkeley. – URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu> (murojaat sanasi: 26.11.2025).

⁷² VU Amsterdam Metaphor Corpus [Elektron resurs] / Vrije Universiteit Amsterdam. – URL: <http://www.vismet.org/metcor> (murojaat sanasi: 26.11.2025).

⁷³ Мирзаев С. Ўзбек тили лексикографияси тарихи: филол. фан. номз. ... дис. автореф. – Тошкент, 2010. – 142 б.

uzatish jarayoni izchillikdan mahrum bo'ladi va birliklarning o'zaro mosligi buziladi. Metaforik birliklar lug'atini yaratish zamonaviy leksikografiyaning eng murakkab vazifalaridan biri. Bunday lug'at oddiy izohli yoki tarjima lug'atidan tubdan farq qiladi, chunki uning predmeti bir konseptual sohadan ikkinchisiga ko'chirilgan ma'no munosabatidir. Shu bois lug'atni tuzish jarayonida tilshunoslik, kognitiv semantika, korpus tahlili va kompyuter leksikografiyasi yutuqlaridan birgalikda foydalanishni talab etadi.

Elektron metaforalar lug'atining makrostrukturasini shakllantirishda dastlabki bosqich – unga kiritiladigan birliklarni asoslisini tanlab olish. Tanlov tasodifiy yoki tuzuvchining shaxsiy qarashlariga bog'liq bo'lmasligi, aksincha, ilmiy mezonlarga hamda real til qo'llanishini aks ettiruvchi korpus dalillariga tayanishi zarur. Aks holda lug'at o'zining darajasini yo'qotadi va foydalanuvchiga tilning haqiqiy metaforik manzarasini taqdim eta olmaydi.

Lug'at makrostrukturasini – unga kiritilgan birliklar to'plami va ularning ichki tartibi – metaforalar lug'atini loyihalashtirishdagi dastlabki masaladir. Aynan shu bosqichda qabul qilinadigan metodologik qarorlar bo'lajak resursning ilmiy salmog'ini va darajasini belgilaydi. P.Hanks leksik normalar hamda ekspluatatsiya tushunchalari nazarayisini ishlab chiqar ekan, so'zni lug'at korpusiga kiritishda uning ma'lum chastotaviy bosqichidan o'tishi va turfa kontekstlarda qo'llanish ko'rsatkichiga ega bo'lishi zarurligini asoslab bergan⁷⁴. Ushbu tamoyil metaforik birliklar lug'atiga nisbatan keltirilganda, an'anaviy chastota va kontekstual ko'pqirralilik ko'rsatkichlariga qo'shimcha ravbisha yana ikki maxsus mezonni joriy etish maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Atkins B.T.S., Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 540 p.
2. Kilgarrieff A., Baisa V., Bušta J., Jakubíček M., Kovář V., Michelfeit J., Rychlý P., Suchomel V. The Sketch Engine: Ten Years On // Lexicography. – 2014. – Vol. 1, No. 1. – P. 7–36.

⁷⁴ Hanks P. Lexical Analysis: Norms and Exploitations. – Cambridge, MA: MIT Press, 2013. – 462 p.

3. https://cdn.standards.iteh.ai/samples/82014/6cb33673c2f940a9957d03043f649403/SIST-ISO-24613-1-2024.pdf?utm_source
4. MetaNet: A Multilingual Metaphor Repository [Elektron resurs] / International Computer Science Institute, Berkeley. – URL: <https://metanet.icsi.berkeley.edu> (murojaat sanasi: 26.11.2025).
5. FrameNet Project [Elektron resurs] / International Computer Science Institute, Berkeley. – URL: <https://framenet.icsi.berkeley.edu> (murojaat sanasi: 26.11.2025).
6. VU Amsterdam Metaphor Corpus [Elektron resurs] / Vrije Universiteit Amsterdam. – URL: <http://www.vismet.org/metcor> (murojaat sanasi: 26.11.2025).
7. Мирзаев С. Ўзбек тили лексикографияси тарихи: филол. фан. номз. ... дис. автореф. – Тошкент, 2010. – 142 б.
8. Hanks P. Lexical Analysis: Norms and Exploitations. – Cambridge, MA: MIT Press, 2013. – 462 p.

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy eruditsiyasini rivojlantirishda ta'lim texnologiyalarining o'rni

Jo'rayeva Gulshoda

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik amaliyotda bo'lajak o'qituvchilar kasbiy eruditsiyasini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining roli tahlil qilingan. Ta'lim jarayonida interaktiv, onlayn va raqamli vositalardan foydalanish orqali o'qituvchilarning kasbiy malakalarini oshirish, o'quvchilarga individual yondashuvni amalga oshirish va ularning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Zamonaviy texnologiyalar bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik metodlarni yangilash va innovatsion yondashuvlarni qo'llashga o'rgatishning samarali vositasi hisoblanadi. Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalarini pedagogik amaliyotda qo'llashning metodologik jihatlari va ularning samaradorligi ko'rib chiqilgan.

Kalit soʻzlar: Boʻlajak oʻqituvchilar, kasbiy eruditsiya, zamonaviy taʼlim texnologiyalari, interaktiv taʼlim, raqamli vositalar, onlayn taʼlim, pedagogik metodlar.

Kirish. Zamonaviy taʼlim tizimi ijtimoiy va texnologik rivojlanishning natijasi sifatida doimiy oʻzgarishda davom etmoqda. Taʼlimda yangi yondashuvlar va innovatsiyalar joriy etilishi taʼlim jarayonini samarali tashkil etishda muhim omil boʻlib xizmat qilmoqda. Oʻqituvchilarning pedagogik eruditsiyasini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar katta ahamiyatga ega. Pedagogik amaliyotda boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun taʼlim texnologiyalaridan foydalanish zarurdir. Zamonaviy taʼlim texnologiyalari boʻlajak oʻqituvchilarni taʼlim jarayonini yanada sifatli va samarali tashkil etishga oʻrgatadi, ularning pedagogik eruditsiyasini oshiradi, oʻquvchilarga individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Tadqiqot natijalariga koʻra, interaktiv vositalar (masalan, interaktiv doskalar, elektron darsliklar, video materiallar) oʻqituvchilarning taʼlim metodlarini yangilashga va ularni yanada samarali tarzda qoʻllashga yordam beradi. Oʻqituvchilar yangi pedagogik yondashuvlarni oʻrganib, oʻquvchilarga bilim berish jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatiga ega boʻldilar. Soʻrovnomada qatnashgan oʻqituvchilarning 75% i interaktiv texnologiyalarni taʼlim jarayonida qoʻllashni oʻzlarining pedagogik kompetensiyalarini oshirishga yordam berganini bildirishgan.

Masofaviy taʼlim platformalari boʻlajak oʻqituvchilarning pedagogik malakalarini oshirishda muhim vosita sifatida koʻrsatilgan. Onlayn kurslar va vebinarlar yordamida oʻqituvchilar yangi pedagogik metodlarni oʻrganishga va ularni amaliyotda qoʻllashga imkoniyat yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, oʻqituvchilarning 80% i masofaviy taʼlim platformalarini oʻz malakalarini yangilashda va pedagogik metodlarni oʻrganishda samarali deb hisoblaydi. Masofaviy taʼlim oʻqituvchilarga oʻz bilimlarini vaqtini tejash orqali yangilash imkoniyatini beradi.

Raqamli texnologiyalar (masalan, video darsliklar, animatsiyalar, infografikalar) oʻquvchilarga oʻrganish jarayonini samarali tashkil etishda yordam beradi. Tadqiqotda qatnashgan oʻqituvchilarning 90% i multimedia vositalarining oʻquvchilarning

diqqatini jalb qilishda va ta'lim jarayonini samarali qilishda yordam berishini ta'kidlashgan. Bu texnologiyalar o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada jonli va qiziqarli qiladi, shuningdek, o'qituvchilarga o'quv materiallarini aniq va tushunarli tarzda taqdim etishga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim texnologiyalari pedagogik amaliyotda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Interaktiv, raqamli va onlayn texnologiyalarni o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida qo'llash ularning pedagogik metodlarini takomillashtiradi, o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali qiladi va o'qituvchilarning kasbiy o'sishiga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'qituvchilar nafaqat yangi pedagogik metodlarni o'rganadilar, balki o'quvchilarga individual yondashuvni amalga oshiradilar va ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Shamshinova, N. A. (2021).** *Pedagogik texnologiyalar va o'qitish metodlari.* Tashkent: Ma'naviyat.
2. **Mamedov, S. A., & Kadyrova, M. V. (2022).** *Onlayn va masofaviy ta'lim platformalari: tajriba va istiqbollar.* Journal of Educational Innovations, 10(2), 112-124.
3. **Shirinova, D. X. (2023).** *Digital tools in modern education: The role and impact on teaching effectiveness.* International Journal of Educational Technologies, 8(1), 45-56.
4. **Sultonova, A. G., & Tashkentov, M. I. (2021).** *Pedagogik metodlarning yangilanishi va ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati.* Journal of Educational Science, 9(3), 65-78.

MUNDARIJA

I SHO‘BA.

INNOVATSIYALARNING FUNDAMENTAL ASOSLARI VA TILNING YANGI TEXNOLOGIYALARDAGI O‘RNI.

D.A.Rustamov <i>ADCHTI professori. Muloqot murakkab situativ pragmatik sistema sifatida.....</i>	7
M.A. Kurbanov <i>ADCHTI Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor. Innovatsion faoliyatni rivojlantirishda konsept va noverbal fikrlash muommolari.....</i>	12
B.Kh.Abdullayev, Roberta Micallef. <i>Gender characteristics in advertising language.....</i>	15
Pozilov Mamirjon Sabirdjanovich. <i>O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish: ilmiy izlanishlarning amaliy natijalarini joriy etish muammolari.....</i>	21
Рустамова Ферузахон Махмуджановна, Айтматова Гульжамал. <i>Технологические тренды и педагогические проблемы в обучении русскому языку как иностранному в высших учебных заведениях.....</i>	27
Ismanova O.U. <i>Farg‘ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi yangiliklar terminologik tahlili.....</i>	30

II SHO‘BA.

INTELLEKTUAL INVESTITSİYALAR: INNOVATSION EKOTIZIM VA HUDUDİY TARAQQIYOT ILG‘OR TAJRIBALAR

Ibragimova Naylya Muradovna, <i>O‘zbekistonda xususiy oliy ta’lim muassasalarilarda ta’lim sifatini jahon amaliyoti asosida mustaqil baholash tizimini joriy etish masalalari.....</i>	35
Аграновская Н.С., <i>Проблемы экспрессивного синтаксиса.....</i>	37

III SHO‘BA

RAQAMLI RENESSANS: LINGVISTIK INNOVATSIYALAR VA KOMMUNIKATSIYA LANDSHAFTI

Шакирова Руниза Рафкатовна. <i>Роль зрительных и вербальных каналов: психолингвистические и нейро - когнитивные механизмы восприятия и усвоения языка.....</i>	42
Usmonova Odina Siddikovna, Mirzahidova Muyassar Inamjanovna. <i>Innovatsiyalarning til tizimiga ta’siri.....</i>	45
Rasulova Nozigul Abdivahid qizi. <i>Boshlang‘ich maktabda tabaqalashtirilgan ta’lim.....</i>	49

Mo‘minov Muslimbek Mamasaid o‘g‘li. Xorijiy tillarni o‘qitishda kommunikativ metodning afzalliklari.....	57
Xolisova Gavharoy Mannopjon qizi, Axmadullayeva Shaxnozabonu Zokirjon qizi Ko‘p tilni bilish –bu ko‘plab xazinalar ega bo‘lish,miliy tilni bilish esa xazinalar kalitidir.....	61

IV SHO‘BA. INNOVATSION TA‘LIM VA KADRLAR SALOHIYATI

Nilufar Abdurahmonova Zaynobiddin qizi, Masharipova Baxtigul Rajabboy qizi Innovatsion ta‘lim va kadrlar salohiyati o‘zbek tili bolalar nutqi audio korpusini yaratish	64
Kabulova U.S. Matallar turg‘un birikma sifatida.....	70
G.M.Ibragimova. Gibrid qisqartma terminlarning tarjimai masalasi.....	74
Arabboyeva Toxirabonu Azamadjon qizi, Zaynobiddinova Irodaxon. Yosh tadqiqotchilarning ilmiy-innovatsion salohiyatini rag‘batlantirish: yosh olimlar va talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga keng jalb etish, ularning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab quvvatlash va ilmiy natijalarini amalyotga joriy etishga ko‘maklashish.....	77
Rasulova Mushtariybonu Xushnutjonovna, Ataboyev Ahadjon Djumaqo‘ziyevich. O‘zbekiston va Xitoy o‘rtasida diplomatik aloqalar.....	81

V SHO‘BA. ZAMONAVIY GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

Mirzakarimov M. O‘zbek tilida somatizmlarning lingvistik tahlili.....	86
Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi, Yuldashova Go‘zal Rustam qizi. Tijoriy diskursning boshqa diskurslardan farqi.....	93
Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi, Yuldashova Go‘zal Rustam qizi. Diskurs tushunchasi va uning lingvistik yondashuvlari.....	96
Abdullayev B.X., Karimova M.U. Dokumentonimlar va ularning lingvistik xususiyati.....	98
Abdullayev B.X., Karimova M.U. O‘zbek tilida avtomatik va semantik tahlil.....	102
Abdullayev B.X., Karimova M.U. O‘zbekistonda tibbiy terminologiyani standardlashtirish muammolari.....	106
Xolisova G.M., Yuldashova Go‘zal Rustam qizi. Kitobxonlikni targ‘ib qilish yo‘llari.....	110
Abdullayev B.X., Abdullayeva Sh. N., Kompyuter lingvistikasida sun‘iy intellekt tushunchasi.....	112
Anvarova Xilola Alisher qizi. O‘zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasi: holati, muammolari va istiqbollari.....	116
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi, Anvarova Xilola Alisher qizi. Kompyuter lingvistikasida sun‘iy intellekt.....	120

Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi, Yo‘ldashova Go‘zal Rustam qizi. Korpus lingvistikasi.....	124
N.M.Qodirova, O‘rinboyeva Surayyo. Raqamli renessans: lingvistik innovatsiyalar va kommunikatsiya landshafti.....	127
Sh.R.Urunova. Oliy ta‘lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o‘qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish.....	130
Uljayeva Xayriniso. Jurnalistik faoliyatda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati, muammolari multimediya materiallari misolida.....	132
Abdusattarova Mubina Oybek qizi, Zaynobiddinova Iroda. Til va nutq haqidagi tadqiqotlar, ularning farqlari va bog‘liqliklari.....	136
Abdumalikova Nargiza. Chet tiliga o‘rgatishda ona tilining ro‘li.....	141
Jovliyeva Laylo Farhod qizi. Globallashuv sharoitida neologizmlarning paydo bo‘lishi.....	144
Xomidova Malohat Oktyabrjon qizi. Gerontologiya tarixi va rivojlanishi....	149
Pirimqulova Nafisa Maratovna. Xalqaro pisa baholash tadqiqotining mazmun va mohiyati.....	152
Nazarova N.M., Sharipova Ch., Zamonaviy lingvokulturologiyada konsept va uning milliy xususiyatlari.....	155
Nazarova Nargiz Mardonovna, Zokirova Musharrafxon. Nemis tilida “yaxshilik” va “yomonlik” konseptining lingvokulturologik tahlili.....	158
Pirimqulova Nafisa Maratovna. Xalqaro pisa baholash tadqiqotining mazmun va mohiyati.....	161
Jaloliddinova Xadichaxon Xabibullo qizi, Zaynobiddinova Irodaxon Tilshunoslikning nazariy masalalari. lingvistika va uning turlari.....	164
Yuldasheva Sadoqatxon Bahodir qizi. Grammatik zamon kategoriyasi va ularning ma‘nolari tahlili.....	170
Qambarova Azima Botirovna, Nasullayeva Madina Taxiroyvna, Davron Mamadaminovich Mamaraimov. Forming key competencies in english lessons: modern approaches and methods.....	175
Тожиева Н.М., Дониёрова Ш.О., Турдиева Ф.С. Современные методы обучения русскому языку с использованием современных технологий.....	179
Карабаева А.С. Микропроза в зарубежной литературе XX века: эволюция, эстетика, специфика литературного процесса.....	182
Камбаров Нодирбек Маматкадирович, Насирова Шоира Марибовна Психоллингвистика - наука, изучающая психологические и лингвистические аспекты речевой деятельности человека.....	188
Ибрагимова Найля Мурадовна. Ўзбекистонда хусусий олий таълим муассасаларида таълим сифатини жаҳон амалиёти асосида мустақил баҳолаш тизимини жорий этиш масалалари.....	192
Каримова Адолат Ибрагимовна. Инновационные подходы к обучению русскому языку студентов с узбекским родным языком.....	198

Jurabekova Khabiba Madaminovna. Innovative training in russian language teaching.....	203
Mamadaliyeva Dilrabo Ilxombekovna. Ta’limda innovatsion texnologiyalar.....	207
Maftuna Akhmedova Kozimjon qizi. Clil method in sports management education: an integrated approach through digital technologies.....	210
Алтамишева Ёркиной Мажидовна, Айтматова Гульжамал Алтыбаевна Мифологическая символика в творчестве Чингиза Айтматова.....	215
Мирзаев Рустамжон Махмудович. Религиозно-нравственный аспект романа Ч.Айтматова «Плаха».....	218
Sodiqov Dilshodbek Kobilovich. Milliy-madaniy xususiytga ega bo’lgan kiyim-kechak leksemasiga oid frazeologik birliklarni nemis tiliga tarjima qilish masalasi..	221
Nizamova Umida Sandjarovna. Aniqlik maylining struktural-semantik turlarining qiyosiy tahlili.....	226
Sh.R.Urunova. Oliy ta’lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o’qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish.....	229
Ismanova Odinoxon Urunbayevna. Farg’ona viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi yangiliklar terminologik tahlili.....	233
Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi, Yuldashova Go’zal Rustam qizi. Korpus lingvistikasi va uning o’ziga xos xususiyatlari.....	234
Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi, Yuldashova Go’zal Rustam qizi. Diskurs tushunchasi va uning lingvistik yondashuvlari.....	237
Sotvoldiyeva Hilolaxon Vahobovna, Mutalibova Zahroxon Mirzabahrom qizi Urg’uning arab va o’zbek tillarida qo’llanilishi.....	240
Xolisov Azizbek Shokirjon o’g’li. Shahar qurilishi mavzusidagi rasmiy va norasmiy diskurslarning lingvopragmatik tahlili.....	244
Xolisov Azizbek Shokirjon o’g’li. Shahar qurilishi sohasidagi diskurslarning lingvokulturologik tahlili.....	247
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. Nutqning o’ziga xos xususiyatlari haqida mulohazalar.....	224
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. Nutqning o’zaro ta’sirini o’rganish tarixi.....	258
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. Nutqning o’zaro ta’sirini o’rganish tarixi....	259
Toshxo’jayev Shoxrux Erkin o’g’li. Nurota davlat qo’riqxonasining bioxilma-xillikni saqlashdagi ahamiyati.....	263
Махмудова М.В., Иброхимова Махбуба Нодирбек кизи. Поэтика и перевод: лингвистические аспекты перевода микропрозы к. Г. Паустовского.....	267
Oysha Lutfiddin qizi, Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich. Tilshunoslikda maydon nazariyasi va nazariy yondashuvlar.....	271
Hoshimova Gulhayoxon Zohidjon qizi, Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich Raqamli renessans va u haqida umumiy tushunchalar.....	275
Rasulova Mushtariybonu Xushnutjonovna. O’zbekiston va xitoy o’rtasida diplomatik aloqalar.....	278

Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich, G‘ulomova Saodatxon Avazbek qizi. Rus va o‘zbek tillarida jins kategoriyasining grammatik va tipologik tahlil.....	284
Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich, Maxammadjonova Oysha Lutfiddin qizi. O‘zbek tilidagi dialektlar va ularning lug‘aviy xususiyatlari.....	291
Nusratov Javohir Bahodir o‘g‘li. Linguopragmatic issues in translating english social media posts into uzbek.....	296
Abduqayumova Saodatxon Mansurjon qizi, Matqosimova Mohiraxon Erkinbek qizi. Innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jaroyonini modernizatsiya qilish....	299
Бахромова Сохиба Сайдулла кизи, Махмудова М.В., Поэтика малых рассказов к. Г. Паустовского.....	302
Халимова Муслима Шерали кизи, Махмудова М.В., Эволюция личности «мартина идена» в одноименном романе джека лондона: Гармония реализма инатуализма.....	305
Махаммаджонова Ойша Лутфиддин кизи, Эгамова Н.Т., Проблемы перевода фразеологизмов.....	309
Коракузиев Мадор Бегижонович. О переводе на русский язык исламских терминов «Бабурнаме», означающих тему наследства.....	313
Жураева Гульноза Бахтиёр кизи, Карабаева Азизахон Содиковна. Баба- яга: ведьма, хранительница или последняя из богинь?.....	316
Богданович Г.А., Авазбекова Муборак Фаррухбек кизи. Словообразовательная категория финитивности в русском и узбекском языках.....	321
Рахимова Иродахон Баходировна, Ёкубжонов Жавохир. Стратегии развития критического мышления школьников в современной образовательной практике.....	324
Гуломжонova Зебинисо Козимжон кизи, Эгамова Н.Т. Различия вербальных средств общения в культуре разных народов.....	328
Arabboyeva Toxirabonu Azamadjon qizi, Zaynobiddinova Irodaxon. Yosh tadqiqotchilarning ilmiy-innovatsion salohiyatini rag‘batlantirish: yosh olimlar va talabalarni ilmiy- tadqiqot faoliyatiga keng jalb etish, ularning innovatsion g‘oyalarini qo‘llab quvvatlash va ilmiy natijalarini amalyotga joriy etishga ko‘maklashish.....	332
Sobirjonova Madina Muhammadjon qizi. The role of language in new technologies.....	335
Abduvoitov Ravshanbek Alijonovich, Adxamjonov Nuriddin. Ingliz tildagi “rang” ma‘nosini bildiruvchi so‘zlar matn tarkibida qo‘llanilishining pragmatik tahlili va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilish muammolari.....	340
Israilova Nigoraxon Xudaberdiyevna, Maripova Marjonaxon oybek qizi. Yangi davr ta’limida innovatsiya va intellektual kadrlar salohiyati.....	342
Botirova Ruxshona Akmaljon qizi, Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich. O‘zbek va rus tillarining lug‘aviy boyligi va ifoda vositalari solishtirmasi.....	346
Axmadjonova Gulhayo Zafarbek qizi, Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich. Kitob o‘qish madaniyati va uning ahamiyati.....	351
Karimova Mohigul Abdullayevna, Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich. Bolalarda til o‘rgatishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytirish yo‘llari.....	355

Mirzahidova Muyassar Inamjonovnaga, Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. Tijoriy diskursning jamiyat rivojidadagi ahamiyati.....	360
Boboyeva Vazira Ergashbayevna. Ulamolar nutqining lingvokulturologik xususiyatlari	363
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. Tijoriy diskursning nazariy asoslari.....	366
Aslonova Rushano Ilhomovna. Maktabgacha ta’lim muassasalarida raqamli geymifikatsiya orqali innovatsion boshqaruv tizimini shakllantirish	369
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi, Sobirjonov Ravshanbek Tolibjon o‘g‘li. Tijoriy diskursning amaliy ahamiyati.....	373
Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich. Magik diskursning nazariy asoslar va o‘zbek adabiyotidagi o‘rni.....	377
Erkaboyeva Saodatxon Yulbarsovn. Using E-Portfolios in continuous professional development of English teachers.....	381
Djabbarova Zulfiya Rustamovna. Ingliz va o‘zbek tillarida litota hodisasining qiyosiy tahlili: lingvistik, stilistik va pragmatik aspektlar.....	384
Eshov Xurshid Xurramovich, Ponsotova Firuza Uktamovna. Milliy qadriyatlar asosida yoshlarning ma’naviy dunyoqarashini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari.....	387
Султонкулов Отабек Жасурович. Метафоризация времени в узбекском языковом сознании: лингвокультурологический и антропологический аспекты.....	396
Shamshiyeva Saodat Saydumarjon qizi. Olamning lisoniy manzarasida ilm-ilmsizlik konseptosferasi.....	400
F. Karimova. The three dimensions of language.....	403
Nizamova Umida Sandjarovna. Aniqlik maylining struktural-semantik turlarining qiyosiy tahlili.....	406
Sh.R.Urunova. Oliy ta’lim muassasalarida maxsus maqsadli ingliz tilini o‘qitishda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish.....	410
Пазылова А. С., Велишаева Э. С. Организация дистанционной консультационной работы по подготовке к экзамену по русскому языку на национальный сертификат..	413
Абдуллаев А. А., Байбекова К.Р. Русская песенная традиция в творчестве в.п. астафьева и её лингвокультурологическое значение.....	415
Адыгезалова М.Н. Пагубный соблазн запада в трагедии ГУСЕЙНА ДЖАВИДА «ПРОПАСТЬ».....	418
Парпиева Н. С. Феномен семейного наследия в русской литературе: традиция, память, ответственность.....	422
Ходжомиярова О. Влияние традиций и новаторство Абдуллы Авлони в комедийном жанре.....	426
Азизова Д. А. Новые подходы в обучении русскому языку как средство формирования самообразовательной компетенции студентов.....	430
Quljonov N.J. Raqamlashtirish sharoitida talaba o‘zlashtirishini avtomatlashtirilgan tahlil qilish tizimlari.....	434
Shaxobitdinov X.X. tafakkurni rivojlantirish usullari.....	437
Miraxmedova D. Pedagogik improvizatsiya- ta’lim samaradorligi omili	440

Mattiyev A. Ingliz va o‘zbek tillari elektron metaforalar lug‘atini leksikografik loyihalash	443
Jo`rayeva G. Bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy eruditsiyasini rivojlantirishda ta’lim texnologiyalarining o‘rni.....	448